

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

*До 220-річчя Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

АДМІНІСТРАТИВНО-СУДОВЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Підручник

За загальною редакцією
д-ра юрид. наук, проф. Д. В. Лученка

Харків
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
2024

Рекомендовано до друку
вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 1 від 5 вересня 2024 р.)

Рецензенти:

В. К. Колпаков – д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри конституційного та адміністративного права юридичного факультету Запорізького національного університету;
О. І. Миколенко – д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри адміністративного та господарського права Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
І. Л. Желтобрюх – д-р юрид. наук, суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду

Авторський колектив:

Д. В. Лученко – Передмова, пп. 1.1.1–1.1.3 (у співавт. з *Ю. В. Георгієвським, М. І. Беліковою*), пп. 1.1.5–1.1.6 (у співавт. з *Ю. В. Георгієвським, М. І. Беліковою*), пп. 1.2.3 (у співавт. з *Ю. В. Георгієвським, М. І. Беліковою*); *Ю. В. Георгієвський* – пп. 1.1.1–1.1.3 (у співавт. з *Д. В. Лученком, М. І. Беліковою*), пп. 1.1.5–1.1.6 (у співавт. з *Д. В. Лученком, М. І. Беліковою*), пп. 1.2.3 (у співавт. з *Д. В. Лученком, М. І. Беліковою*), пп. 2.3.7–2.3.8 (у співавт. з *М. І. Беліковою*), розд. 7; *М. І. Белікова* – пп. 1.1.1–1.1.3 (у співавт. з *Д. В. Лученком, Ю. В. Георгієвським*), пп. 1.1.5–1.1.6 (у співавт. з *Д. В. Лученком, Ю. В. Георгієвським*), пп. 2.3.7–2.3.8 (у співавт. з *Ю. В. Георгієвським*); *І. М. Балакарева* – пп. 1.2.1.1–1.2.1.3, підрозд. 4.1 (у співавт. з *О. М. Соловйовою*); *О. В. Битяк* – пп. 1.2.5.7–1.2.5.8, підрозд. 2.7; *І. В. Бойко* – пп. 1.1.4, пп. 1.2.5.4. (у співавт. з *Р. С. Мельником*); *В. М. Гарашук* – підрозд. 2.8; *Я. С. Зелінська* – пп. 1.2.1.5–1.2.1.6, підрозд. 2.4, пп. 2.5.1, пп. 2.5.2 (у співавт. з *В. О. Спасенко*), пп. 2.5.3, пп. 2.5.4 (у співавт. з *В. О. Спасенко*); *О. Т. Зима* – пп. 2.1.1–2.1.2.1; *І. Г. Ігнатченко* – пп. 1.2.5.6, підрозд. 2.6, підрозд. 4.3 (у співавт. з *О. В. Прудивусом*); *М. С. Ковтун* – пп. 2.1.2.4–2.1.2.5, пп. 2.3.2–2.3.6, пп. 2.3.9 (у співавт. з *Я. С. Рябченко*), пп. 3.1.3, підрозд. 3.3; *О. О. Марченко* – пп. 1.2.1.4, пп. 1.2.2, пп. 2.2.4 (у співавт. з *В. А. Сьоміною*), підрозд. 3.1.–3.1.2, підрозд. 3.2, підрозд. 6.3; *Р. С. Мельник* – пп. 1.2.5.3, пп. 1.2.5.4 (у співавт. з *І. В. Бойко*), пп. 1.2.5.5; *О. В. Прудивус* – підрозд. 4.3 (у співавт. з *І. Г. Ігнатченко*); *Я. С. Рябченко* – пп. 2.3.1, пп. 2.3.9 (у співавт. з *М. С. Ковтун*); *В. О. Спасенко* – пп. 1.2.5.9, пп. 2.5.2 (у співавт. з *Я. С. Зелінською*), пп. 2.5.4 (у співавт. з *Я. С. Зелінською*), розд. 5 (у співавт. з *О. О. Крестьяніновим*); *В. Ю. Стеценко* – підрозд. 4.2 (у співавт. з *С. Г. Стеценком*); *С. Г. Стеценко* – підрозд. 4.2 (у співавт. з *В. Ю. Стеценко*); *В. А. Сьоміна* – пп. 1.2.5.1–1.2.5.2, пп. 2.2.1–2.2.3, пп. 2.2.4 (у співавт. з *О. О. Марченко*), *О. М. Соловйова* – підрозд. 4.1 (у співавт. з *І. М. Балакаревою*), підрозд. 6.1–6.2; *С. А. Федчишин* – пп. 2.1.2.2–2.1.2.3, пп. 2.1.2.6; *К. В. Пятигора* – пп. 1.2.4; *О. О. Крестьянінов* – розд. 5 (у співавт. з *В. О. Спасенко*); *Т. О. Коломоєць* – підрозд. 2.9 (у співавт. з *А. А. Шарою*); *А. А. Шарая* – підрозд. 2.9 (у співавт. з *Т. О. Коломоєць*)

Адміністративно-судове процесуальне право України : підручник / [Д. В. Лученко, А29 Ю. В. Георгієвський, М. І. Белікова та ін.]; за заг. ред. проф. Д. В. Лученка. – Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2024. – 696 с.
ISBN 978-617-8198-11-4

Підручник є навчальним виданням, заснованим на новому концептуальному підході до визначення галузі права, яке регулює в Україні адміністративне судочинство. У ньому визначено предмет, метод, систему адміністративно-судового процесуального права, його місце в системі національного права України. Розкрито зміст усіх процесуальних категорій, встановлено структуру адміністративного судочинства з детальним описом процесуальних дій суду та учасників судового процесу на кожній із його стадій, виокремлено форми процесуальної діяльності адміністративних судів тощо. Наведено порівняльний аналіз адміністративного судочинства з іншими видами судочинства, встановлено співвідношення адміністративного судочинства та адміністративної процедури.

Видання орієнтовано на опанування студентами закладів вищої освіти юридичного профілю навчального курсу «Адміністративне судочинство», суміжних та пов'язаних із ним навчальних дисциплін, також буде корисним як аспірантам, викладачам та ученим-правознавцям, так і суддям, іншим публічним службовцям, адвокатам і всім, хто цікавиться питаннями адміністративного судочинства.

Підручник підготовлено колективом кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за участю знаних науковців, викладачів інших закладів вищої освіти, суддів і практиків. Зміст викладено відповідно до положень законодавства України станом на 1 вересня 2024 р.

УДК 342.9.03(075.8)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	8
СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	9
ГЛОСАРІЙ	10

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-СУДОВОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1.1. Адміністративно-судове процесуальне право як галузь права	15
1.1.1. Адміністративно-судове процесуальне право в правовій системі України: поняття, предмет та метод як галузі права	15
1.1.2. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з іншими галузями права	29
1.1.2.1. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з конституційним правом ...	31
1.1.2.2. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з судовим правом	36
1.1.2.3. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з бюджетним правом	40
1.1.2.4. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з адміністративним правом ..	42
1.1.2.5. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права зі службовим правом	52
1.1.2.6. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з військовим правом	55
1.1.2.7. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з міграційним правом	57
1.1.2.8. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з муніципальним правом ...	58
1.1.2.9. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з фінансовим правом	60
1.1.2.10. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з податковим та митним правом	63
1.1.2.11. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права із санкційним правом	66
1.1.2.12. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з міжнародним приватним правом	69
1.1.2.13. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з пенсійним правом та правом соціального забезпечення	71
1.1.2.14. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з інформаційним правом ...	73
1.1.2.15. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з цивільним правом	77
1.1.2.16. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з господарським правом ...	80
1.1.3. Система адміністративно-судового процесуального права: норма, інститут	88
1.1.4. Співвідношення адміністративного судочинства і адміністративної процедури	103
1.1.5. Порівняння адміністративного судочинства з іншими видами судочинства	106
1.1.6. Структура адміністративного судочинства: дії, етапи, стадії	125
1.1.6.1. Процесуальна дія як базовий елемент адміністративного судочинства	126
1.1.6.2. Провадження в адміністративному судочинстві	137
1.1.6.3. Стадійність адміністративного судочинства	140
1.2. Правові основи адміністративного судочинства України	151
1.2.1. Система правових актів, що регулюють адміністративне судочинство	151
1.2.1.1. Законодавство про адміністративне судочинство	151
1.2.1.2. Міжнародні договори в системі правових актів, що регулюють адміністративне судочинство	155
1.2.1.3. Рішення Конституційного Суду України	157
1.2.1.4. Судова практика Європейського суду з прав людини	159
1.2.1.5. Судові акти Верховного Суду	162
1.2.1.6. Інші правові акти органів судової влади	164
1.2.2. Система судів, що здійснюють адміністративне судочинство в Україні	166
1.2.3. Форми процесуальної діяльності суду	171
1.2.3.1. Вербальна форма процесуальних дій суду	171
1.2.3.2. Письмова форма процесуальних дій суду	175
1.2.3.3. Електронна форма процесуальних дій суду	177
1.2.3.4. Фізична форма процесуальних дій суду	180

1.2.3.5. Змішана форма процесуальної діяльності суду.....	182
1.2.3.5.1. Судове засідання.....	183
1.2.3.5.2. Письмове провадження.....	186
1.2.3.5.3. Електронне провадження.....	190
1.2.3.5.4. Процесуальна бездіяльність суду.....	191
1.2.4. Цифрова трансформація адміністративного судочинства: від Автоматизованої системи документообігу суду до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.....	192
1.2.5. Категорії адміністративного судочинства.....	205
1.2.5.1. Поняття та завдання адміністративного судочинства.....	205
1.2.5.2. Публічно-правовий спір: поняття та правова природа.....	211
1.2.5.3. Право приватних осіб на звернення до суду та способи судового захисту.....	213
1.2.5.4. Критерії перевірки адміністративним судом рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень.....	218
1.2.5.5. Право суб'єктів владних повноважень на звернення до адміністративного суду.....	227
1.2.5.6. Відмова від позову, визнання позову та примирення сторін.....	230
1.2.5.7. Зупинення і закриття провадження у справі.....	234
1.2.5.8. Залишення позову без розгляду.....	249
1.2.5.9. Судове рішення: поняття, ознаки, види, вимоги, структура змісту, сучасні стандарти викладення.....	258

Розділ 2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

2.1. Принципи адміністративного судочинства.....	268
2.1.1. Поняття, система та значення принципів адміністративного судочинства.....	268
2.1.2. Окремі види принципів адміністративного судочинства.....	270
2.1.2.1. Принцип верховенства права.....	270
2.1.2.2. Принцип змагальності сторін.....	275
2.1.2.3. Принцип диспозитивності.....	277
2.1.2.4. Принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом.....	279
2.1.2.5. Принцип гласності й відкритості судового процесу.....	281
2.1.2.6. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі.....	284
2.2. Адміністративна юрисдикція.....	288
2.2.1. Поняття та види адміністративної юрисдикції.....	288
2.2.2. Предметна юрисдикція адміністративних судів.....	290
2.2.3. Інстанційна юрисдикція.....	296
2.2.4. Територіальна юрисдикція (підсудність).....	299
2.3. Суд та учасники судового процесу.....	302
2.3.1. Склад суду, відвід (самовідвід) судді.....	302
2.3.2. Учасники справи: правосуб'єктність, класифікація, загальні права та обов'язки, процесуальне правонаступництво.....	310
2.3.3. Позивач, його процесуальні права та обов'язки. Заяви по суті справи позивача (у загальному та в спрощеному позовному провадженнях).....	315
2.3.4. Відповідач, його процесуальні права та обов'язки. Заяви по суті справи відповідача (у загальному та в спрощеному позовному провадженнях).....	320
2.3.5. Правила заміни неналежної сторони.....	325
2.3.6. Треті особи в адміністративному судочинстві.....	327
2.3.7. Представництво в адміністративному судочинстві: природа правовідносин, види представників, процесуальні права та обов'язки.....	330
2.3.8. Органи та особи, яким згідно із законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.....	339
2.3.9. Інші учасники судового процесу.....	344
2.4. Докази та доказування.....	360
2.4.1. Поняття та значення доказів в адміністративному судочинстві.....	360
2.4.2. Критерії оцінки доказів та порядок її здійснення адміністративним судом.....	361

2.4.3. Класифікація доказів в адміністративному судочинстві	365
2.4.4. Доказування в адміністративному судочинстві: обов'язок доказування та підстави звільнення від доказування	367
2.4.5. Подання, збирання, дослідження та оцінка доказів, судові доручення	370
2.4.6. Забезпечення доказів	376
2.4.7. Види доказів в адміністративному судочинстві	379
2.4.7.1. Показання свідків	380
2.4.7.2. Письмові докази	383
2.4.7.3. Речові докази	385
2.4.7.4. Електронні докази	386
2.4.7.5. Висновок експерта, висновок експерта у галузі права і спеціаліста	388
2.5. Процесуальні строки	396
2.5.1. Поняття і призначення процесуальних строків. Розумність строків в адміністративному судочинстві	396
2.5.2. Поновлення та продовження процесуальних строків, обчислення процесуального строку	400
2.5.3. Строк звернення до адміністративного суду	406
2.5.4. Наслідки пропущення строків звернення до адміністративного суду	408
2.6. Судові повістки	411
2.6.1. Судові повістки: поняття, види та значення	411
2.6.2. Порядок вручення судових повісток	413
2.7. Судові витрати	416
2.7.1. Поняття та види судових витрат	416
2.7.2. Зменшення розміру судових витрат або звільнення від їх оплати, відстрочення та розстрочення судових витрат	421
2.7.3. Розподіл судових витрат	423
2.7.4. Судові рішення щодо судових витрат	427
2.8. Заходи процесуального примусу	428
2.8.1. Поняття та підстави застосування заходів процесуального примусу	428
2.8.2. Класифікація заходів процесуального примусу	430
2.8.3. Види заходів процесуального примусу	431
2.8.3.1. Попередження	431
2.8.3.2. Видалення із зали судового засідання	432
2.8.3.3. Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом	433
2.8.3.4. Привід	434
2.8.3.5. Штраф	436
2.9. Забезпечення позову	437
2.9.1. Поняття і підстави забезпечення позову	437
2.9.2. Форма та зміст заяви про забезпечення позову, порядок її подання	442
2.9.3. Класифікація заходів забезпечення позову	445
2.9.4. Види забезпечення позову	448
2.9.4.1. Зупинення дії індивідуального акта або нормативно-правового акта	449
2.9.4.2. Заборона відповідачу вчиняти певні дії	452
2.9.4.3. Заборона іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору	454
2.9.4.4. Зупинення стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку	457
 Розділ 3. ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ	
3.1. Загальне позовне провадження: загальна характеристика	460
3.1.1. Відкриття провадження в адміністративній справі: суть та опис процесуальних дій суду та учасників справи	464
3.1.2. Підготовка адміністративної справи до розгляду (підготовче провадження): суть та опис процесуальних дій суду та учасників справи	472

3.1.3. Розгляд адміністративної справи по суті (у формі судового засідання): суть та опис процесуальних етапів, дій суду та учасників справи.....	480
3.1.3.1. Відкриття розгляду справи по суті.....	485
3.1.3.2. З'ясування обставин справи та дослідження доказів	491
3.1.3.3. Судові дебати	502
3.1.3.4. Ухвалення і проголошення рішення	503
3.1.3.5. Ухвалення додаткового рішення	505
3.1.3.6. Виправлення опісок чи помилок у рішенні	511
3.1.3.7. Роз'яснення рішення.....	512
3.2. Спроцжене позовне провадження.....	513
3.2.1. Визначення, види справ, до розгляду яких воно застосовується.....	513
3.2.2. Опис процесуальних стадій та етапів	517
3.2.3. Строки та особливості розгляду справ у суді першої інстанції.....	517
3.3. Рішення суду першої інстанції: питання, які суд вирішує при ухваленні рішень, повноваження суду при вирішенні справи, зміст рішення	520

Розділ 4. ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ

4.1. Перегляд судових рішень, що не набрали законної сили, в апеляційному порядку (апеляційне провадження).....	539
4.1.1. Право на апеляційне оскарження.....	539
4.1.2. Апеляційна скарга: форма, зміст, строк та порядок подання.....	543
4.1.3. Відкриття апеляційного провадження: опис процесуальних дій суду та учасників справи.....	545
4.1.4. Апеляційний розгляд: суть та опис процесуальних підетапів та дій суду та учасників справи.....	549
4.1.4.1. Підготовка справи до апеляційного розгляду.....	550
4.1.4.2. Форми апеляційного розгляду.....	551
4.1.4.3. Апеляційний розгляд справи в судовому засіданні	552
4.1.5. Особливості розгляду апеляційної скарги на ухвали суду, що перешкоджають провадженню	556
4.1.6. Розгляд апеляційної скарги, що надійшла після закінчення апеляційного розгляду ...	557
4.1.7. Судові рішення суду апеляційної інстанції: питання, які підлягають вирішенню, повноваження суду при вирішенні справи, зміст судових рішень.....	558
4.2. Перегляд судових рішень, що набрали законної сили, в касаційному порядку (касаційне провадження).....	564
4.2.1. Право на касаційне оскарження: касатори, підстави та строк, предмет оскарження ..	564
4.2.2. Касаційна скарга: форма, зміст, строк та порядок подання	569
4.2.3. Відкриття касаційного провадження: опис процесуальних дій суду та учасників справи.....	574
4.2.4. Касаційний розгляд: суть та опис процесуальних підетапів і дій суду та учасників справи.....	576
4.2.4.1. Підготовка справи до касаційного розгляду.....	576
4.2.4.2. Попередній розгляд справи	577
4.2.4.3. Передача справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати	578
4.2.4.4. Касаційний розгляд справи в судовому засіданні	580
4.2.5. Розгляд касаційної скарги, що надійшла після закінчення касаційного розгляду	581
4.2.6. Судові рішення суду касаційної інстанції: питання, які суд вирішує при ухваленні рішень, повноваження суду при вирішенні справ, зміст рішень.....	581
4.3. Перегляд за нововиявленими або виключними обставинами (судових рішень, якими закінчено розгляд справи та які набрали законної сили).....	584

4.3.1. Право на подання заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами або виключними обставинами, її форма та зміст	584
4.3.2. Підстави, строки та порядок звернення про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами	587
4.3.3. Підстави, строки та порядок звернення про перегляд судових рішень за виключними обставинами	591
4.3.4. Відкриття провадження за нововиявленими або виключними обставинами	595
4.3.5. Перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами	600
4.3.6. Судові рішення за наслідками провадження за нововиявленими або виключними обставинами: питання, які суд вирішує при ухваленні рішень, повноваження суду при вирішенні справи.....	602

Розділ 5. ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

5.1. Обов'язковість судових рішень. Співвідношення дії судового рішення та його виконання	604
5.2. Негайне виконання	606
5.2.1. Судові рішення, які виконуються негайно за законом	606
5.2.2. Негайне виконання, допущене за рішенням суду.....	608
5.3. Звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання (видача виконавчого листа)	609
5.4. Виправлення помилки у виконавчому документі чи визнання його таким, що не підлягає виконанню	612
5.5. Зупинення виконання та дії судового рішення	614
5.6. Поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого листа до виконання	615
5.7. Відстрочення і розстрочення виконання, зміна чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення	617
5.8. Поворот виконання судових рішень	620
5.9. Судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах	623

Розділ 6. ОСОБЛИВОСТІ СУДОЧИНСТВА В ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЯХ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ

6.1. Особливості розгляду окремих категорій складних справ: загальна характеристика, види справ, склад учасників, процесуальні особливості	629
6.2. Особливості розгляду окремих категорій термінових справ: загальна характеристика, види справ, склад учасників, процесуальні особливості	640
6.3. Особливості розгляду типових та зразкових справ: загальна характеристика, види справ, склад учасників, процесуальні особливості	663

Розділ 7. ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

7.1. Значення відновлення втраченого судового провадження в адміністративному судочинстві.....	669
7.2. Право ініціювання відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі. Форма і зміст заяви про відновлення втраченого судового провадження.....	677
7.3. Провадження з відновлення втраченого судового провадження та судові рішення за його наслідками.....	684

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	695
-----------------------------------	------------

ПЕРЕДМОВА

Шановний читачу!

Цей підручник створений спільними зусиллями представників харківської школи адміністративного права за участю провідних спеціалістів інших шкіл, вчених Національної академії правових наук України, а також суддів, що мають відповідний досвід викладання юридичних дисциплін та наукової діяльності. Таке поєднання авторського колективу дало змогу досягнути поставленої мети – створити сучасний, багато в чому інноваційний підручник, який буде цікавим не тільки студентам, а й викладачам, науковцям і практикам.

Останнім часом в Україні було видано чимало підручників, присвячених адміністративному судочинству. Це є свідченням важливості тієї ролі, яку відіграють адміністративні суди в сучасній демократичній державі. Цей підручник має свої переваги, що дозволяє йому посісти належне місце в конкурентному середовищі. Серед інших хочу назвати ті, що заслуговують на особливу увагу:

- це перший в Україні абсолютно безкоштовний якісний підручник з адміністративного судочинства, який доступний кожному у зручному електронному форматі;
- підручник буде постійно оновлюватися й удосконалюватися, і це дасть читачеві впевненість у тому, що запропоновані знання є актуальними;
- у підручнику подано більш як 50 нових наукових визначень та класифікацій;
- підручник містить понад 350 розширених уточнень та роз'яснень у формі «Зауважень» до основного змісту, які дають читачеві змогу краще засвоїти викладений матеріал;
- у тексті наведено 180+ прикладів із судової практики;
- електронна версія підручника містить 70+ альтернативних поглядів та дискусійних позицій науковців.

Кожний член авторського колективу вважає свою участь у цьому проєкті вшануванням пам'яті наших вчителів, які свого часу вчили і підтримували нас на шляху до науки. Низький уклін нашому шановному вчителю, одному з фундаторів харківської школи адміністративного права, доктору юридичних наук, професору, академіку НАПрН України, заслуженому діячу науки і техніки України – БИТЯКУ Юрію Прокоповичу.

Будемо вдячні за ваші відгуки і пропозиції щодо удосконалення цього підручника, які ви можете надсилати на електронну адресу керівника авторського колективу – Лученка Дмитра Валентиновича (d.v.luchenko@nlu.edu.ua).

Цей підручник є безкоштовним. Розповсюдження його тексту або будь-якої його частини на платній основі, а також відтворення без відповідних посилань заборонені.

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АСДС	Автоматизована система документообігу суду
АРК	Автономна Республіка Крим
АСПП	Адміністративно-судове процесуальне право
АМКУ	Антимонопольний комітет України
БВПД	Безоплатна вторинна правнича допомога
БКУ	Бюджетний кодекс України
ВП ВС	Велика Палата Верховного Суду
ВС	Верховний Суд
ВСУ	Верховний Суд України
ВКУ	Виборчий кодекс України
ВРП	Вища рада правосуддя
ВАСУ	Вищий адміністративний суд України
ВАКС	Вищий антикорупційний суд
ГПКУ	Господарський процесуальний кодекс України
ДМСУ	Державна міграційна служба України
ДПС	Державна податкова служба України
ДСАУ	Державна судова адміністрація України
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЄСІТС	Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система
ЄДРВД	Єдиний державний реєстр виконавчих документів
ЄДРВП	Єдиний державний реєстр виконавчих проваджень
ЄДРСР	Єдиний державний реєстр судових рішень
ЗСУ	Збройні Сили України
КМУ	Кабінет Міністрів України
КАС ВС	Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду
КАСУ	Кодекс адміністративного судочинства України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
ЕКПЛ	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейська конвенція з прав людини
КСУ	Конституційний Суд України
КПКУ	Кримінальний процесуальний кодекс України
МКУ	Митний кодекс України
НКЦПФР	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
НАЗК	Національне агентство з питань запобігання корупції
НБУ	Національний банк України
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПКУ	Податковий кодекс України
РНБО	Рада національної безпеки і оборони України
СКУ	Сімейний кодекс України
СБУ	Служба безпеки України
ФГВФО	Фонд гарантування вкладів фізичних осіб
ЦВК	Центральна виборча комісія
ЦОВВ	Центральний орган виконавчої влади
ЦКУ	Цивільний кодекс України
ЦПКУ	Цивільний процесуальний кодекс України

ГЛОСАРІЙ

Адміністративна юрисдикція – коло публічно-правових спорів, що розподілені між судами, визначеними процесуальним законом як адміністративні, з урахуванням їх інстанційності та територіального розташування.

Адміністративно-судове процесуальне право – самостійна галузь національного публічного права, яка регулює процесуальні правовідносини, що виникають, змінюються та припиняються у зв'язку з діяльністю в Україні системи судів, визначених законом як адміністративні, щодо розгляду та вирішення певних категорій публічно-правових спорів.

Видалення із зали судового засідання – захід процесуального примусу, який суд застосовує до учасників судового процесу, інших осіб, присутніх у судовому засіданні, за повторне порушення ними порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень судді (головуючого судді).

Виключні обставини для перегляду судових рішень – юридичні факти, що виникли після остаточного вирішення адміністративної справи, існування яких зумовлює необхідність перегляду первісного судового рішення через сумнів у його законності й обґрунтованості, й імовірність прийняття нового судового рішення в результаті перегляду та виправлення помилок суду, допущених ним через застосування правового акта, визнаного неконституційним, незастосування правового акта, визнаного конституційним, злочинні дії суду, порушення Україною міжнародних зобов'язань, що мали істотне значення для первісного вирішення такої справи.

Витрати на професійну правничу допомогу – гонорар адвоката за надання правничої допомоги, в тому числі представництво в суді, та іншої допомоги, пов'язаної зі справою, включаючи підготовку до її розгляду, збирання доказів тощо, а також вартість послуг помічника адвоката та ін.

Відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі – особливий судовий порядок, який полягає в повному або частковому відтворенні за заявою учасника справи чи за власною ініціативою судом, який здійснював розгляд, та вирішення публічно-правового спору, віднесеного до його юрисдикції як суд першої інстанції, безповоротно відсутніх у місці зберігання матеріалів судової справи, розгляд якої в порядку адміністративного судочинства було закінчено або закрито ухваленням відповідного судового рішення, що набрало законної сили, без зміни їхнього змісту.

Втрата судового провадження в адміністративній справі – повна або часткова відсутність (зникнення) в місці зберігання матеріалів судової справи, якій судами, що здійснювали її розгляд та вирішення (а у відповідних встановлених випадках і перегляд) у порядку адміністративного судочинства, було присвоєно єдиний унікальний (реєстраційний) номер (зокрема, під час апеляційного та касаційного перегляду – подвійний, другий – для діловодства відповідного суду) та заведено обліково-статистичну (інформаційну) картку з відображенням руху цієї справи, всіх процесуальних дій та судових рішень у ній.

Втрачене судове провадження в адміністративній справі – судова справа, розгляд та вирішення (а у відповідних встановлених випадках і перегляд) якої судами в порядку адміністративного судочинства було закінчено або закрито ухваленням судового рішення, що набрало законної сили, та яка незалежно від обставин безповоротно відсутня в місці зберігання.

Доказова інформація – відомості, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, які підлягають доказуванню, а також інших обставин, які мають значення для вирішення адміністративної справи.

Доказування – діяльність адміністративного суду, учасників адміністративної справи, інших заінтересованих осіб із збирання (подання, витребування, забезпечення), дослідження (перевірки, огляду) й оцінки доказів у порядку, встановленому в Кодексі адміністративного судочинства України.

Дослідження доказів – безпосереднє сприйняття і вивчення судом та іншими учасниками справи інформації про фактичні дані, надані сторонами й іншими учасниками справи, за допомогою передбачених законом засобів доказування.

Експерт – фізична особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин адміністративної справи, та якій було доручено провести дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, й надати обґрунтований висновок з питань, що виникають під час розгляду такої справи й стосуються сфери її спеціальних знань.

Забезпечення доказів – вжиття адміністративним судом спеціальних термінових заходів, визначених Кодексом адміністративного судочинства України, щодо встановлення фактичних обставин у справі з метою правильного вирішення справи по суті.

Забезпечення позову – правовий інститут, який регулює вжиття судом (за власною ініціативою чи заявою позивача або особи, яка набуде статусу позивача) тимчасових заходів з метою гарантування реального виконання майбутнього рішення суду.

Закриття провадження в адміністративній справі – закінчення судом провадження в адміністративній справі без розгляду її по суті з визначених законом обставин, які його унеможливають, про що суд приймає відповідне судове рішення.

Залишення позову без розгляду – нездійснення судом в адміністративній справі розгляду по суті з визначених законом обставин, які було виявлено до початку розгляду, які йому перешкоджають, та які після їх усунення не заважатимуть повторному зверненню позивача до адміністративного суду в загальному порядку.

Збирання доказів – складник процесуальної діяльності суду та учасників справи, що спрямований на одержання із законних джерел і належними процесуальними способами фактичних даних, що стосуються предмета доказування у справі, врегульований Кодексом адміністративного судочинства України.

Зупинення провадження в адміністративній справі – тимчасове невчинення судом процесуальних дій щодо розгляду та вирішення адміністративної справи на підставі визначених законом обставин, які ускладнюють або унеможливають її подальший розгляд, в період існування яких не відбувається перебіг процесуальних строків, про що суд постановляє ухвалу.

Інститут адміністративно-судового процесуального права – виокремлена сукупність (об'єднання, угруповання) норм адміністративно-судового процесуального права, які регулюють конкретну групу однорідних адміністративно-судових процесуальних відносин, що включено до предмета адміністративно-судового процесуального права, та які спрямовані на розв'язання відносно вузького кола завдань у межах загальних завдань адміністративного судочинства.

Інститут представництва в адміністративному судочинстві – сукупність правових норм, якою регулюється питання звернення до адміністративного суду осіб за захистом не власних прав, свобод чи інтересів, а прав, свобод чи інтересів інших осіб, які самостійно не захищають власні інтереси в суді в силу об'єктивних (фактична та юридична неможливість самопредставництва) чи суб'єктивних (небажання особи здійснювати самопредставництво) обставин.

Нововиявлені обставини для перегляду судових рішень – обставини та/або юридичні факти, які об'єктивно існували та мали істотне значення для розгляду адміністративної справи, але не були і не могли бути відомими учасникам справи, та не встановлені (оцінені) судом на момент прийняття первісного судового рішення, яким закінчено розгляд справи та яке набрало законної сили.

Норма адміністративно-судового процесуального права – загальнообов'язкове (неперсоніфіковане), формально визначене державою (прийняте або визнане), забезпечене її примусом (юридичною відповідальністю, заходами процесуального примусу), розраховане на багаторазове застосування (невичерпне) правило належної (правомірної) поведінки, що регулює процесуальне правовідношення щодо розгляду або вирішення судом певних категорій публічно-правових спорів.

Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами – стадія адміністративного судочинства, в межах якої адміністративний суд переглядає судові рішення, що набули законної сили, у зв'язку з настанням певних обставин, визначених процесуальним законом як нововиявлені або виключні.

Поворот виконання судових рішень адміністративних судів – правовий інститут адміністративного судочинства, за допомогою якого забезпечується захист прав відповідача в адміністративній справі (боржника у виконавчому провадженні) шляхом повернення сторін адміністративної справи (виконавчого провадження) в попереднє становище через скасування (зміну) судового рішення, яке було виконано.

Подання доказів – безпосереднє надання учасниками справи суду доказів, які стосуються предмета доказування в порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України.

Поновлення пропущеного строку – відновлення судом встановленого законом часового проміжку вчинення учасником судового процесу процесуальної дії, який було пропущено ним з поважної причини.

Попередження – захід припинення вже вчинюваного у часі та просторі протиправного діяння та як своєрідна форма негативних правових наслідків («покарання») правопорушника за порушення встановленого в суді порядку.

Привід – примусове доставлення до суду особи, участь якої в судовому засіданні суд визнав обов'язковою, у разі неприбуття з поважних причин з метою забезпечення її участі в розгляді адміністративної справи.

Примирення сторін в адміністративному судочинстві – спосіб врегулювання публічно-правового спору на взаємоприйнятних умовах для сторін, що здійснюється на добровільній основі на будь-якій стадії провадження у справі.

Продовження процесуального строку – збільшення судом встановленого ним часового проміжку вчинення процесуальної дії, у разі його реального або імовірного пропуску учасником судового процесу з поважної причини.

Пропущений процесуальний строк – сплив часового проміжку, встановленого законом або судом, в межах якого могли вчинятися процесуальні дії.

Процесуальна дія суду в електронній формі (електронна процесуальна дія суду) – дія в процесуальній комунікації з учасниками судового процесу (їх повідомленням та/або викликом, обміном з ними процесуальними документами) щодо забезпечення розгляду та/або результату вирішення адміністративної справи чи окремого, пов'язаного з нею процесуального питання, яку суд вчиняє із застосуванням однієї чи кількох судових електронних систем (Автоматизованої системи документообігу суду, Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, Єдиного державного реєстру судових рішень, Єдиного державного реєстру виконавчих документів тощо) або інших електронних засобів зв'язку (електронна пошта, факсимільний зв'язок тощо).

Процесуальна дія суду в письмовій формі – дія задля забезпечення розгляду та/або за результатом вирішення адміністративної справи чи окремого, пов'язаного з нею процесуального питання, на підставі наявних у ній матеріалів, без повідомлення та/або виклику її учасників, яку суд виражає у своїх письмових процесуальних документах.

Процесуальна дія суду у вербальній формі – дія в процесуальній комунікації з учасниками судового процесу (їх повідомленням та(або) викликом) щодо забезпечення розгляду та/або результату вирішення адміністративної справи чи окремого, пов'язаного з нею процесуального питання, яку суд виражає вербально: промовляє, оголошує, заслуховує, з'ясовує, ознайомлюється тощо.

Процесуальний примус – система заходів, що застосовує адміністративний суд у визначених процесуальним законом випадках з метою спонукання відповідних осіб до дотримання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню перешкод у здійсненні судочинства, підтримання порядку під час судового розгляду.

Процесуальний строк – встановлений законом або судом проміжок часу, який визначається роками, місяцями, днями, точною календарною датою або вказівкою на подію, яка неминуче повинна настати, протягом якого суд та учасники судового процесу вчиняють процесуальні дії.

Процесуальні дії – дії, які вчиняють суди, визначені процесуальним законом як адміністративні, та учасники судового процесу в межах та у спосіб, передбачені процесуальним законодавством, з метою розгляду й вирішення адміністративних справ.

Процесуальні дії суду у фізичній формі – дії, які суд (суддя, секретар судового засідання, судовий розпорядник тощо) виражає фізично щодо розгляду та вирішення адміністративної справи, яка перебуває в його провадженні.

Склад суду – законодавчо встановлена кількість суддів, уповноважених на вчинення всіх процесуальних дій в адміністративній справі в суді першої, апеляційної чи касаційної інстанції.

Складна справа – адміністративна справа, в якій характер спірних правовідносин, предмет доказування та склад учасників вимагають проведення підготовчого провадження, за винятком тих, для яких процесуальним законом встановлено пріоритет їх швидкого вирішення, та судового засідання для повного й всебічного встановлення її обставин.

Строк звернення до адміністративного суду – проміжок часу, впродовж якого приватна особа може скористатися своїм суб'єктивним публічним правом на звернення до адміністративного суду з метою вирішення публічно-правового спору для захисту її прав, свобод та інтересів, або суб'єкт владних повноважень, у встановлених законом випадках, має звертатися до адміністративного суду з метою підтвердження права реалізувати надане йому повноваження.

Судова повістка – офіційний документ, встановленої законом форми, який надсилає суд учасникам судового процесу про виклик до судового засідання чи повідомлення про вчинення судом процесуальної дії.

Судова справа – сформовані судом у певній послідовності та оформлені з дотриманням встановлених вимог процесуальні документи (позовна заява, відзив на позов, пояснення, заяви, скарги тощо), які учасники справи подавали до суду для розгляду публічно-правового спору, а також усі судові процесуальні документи, що виготовили суди задля забезпечення розгляду та вирішення (а у відповідних встановлених випадках – і для перегляду) публічно-правового спору, віднесеного до їх юрисдикції, в порядку адміністративного судочинства.

Судове засідання – зібрання складу суду, визначеного для розгляду адміністративної справи, з повідомленням та (або) викликом (за участю та(або) без участі) її учасників та інших учасників судового процесу у визначені цим судом дату, час та місце (службове приміщення суду – зала судових засідань), у ході якого суд у встановленому законом порядку вчиняє різні за формою, але взаємопов'язані та взаємоузгоджені процесуальні дії, спрямовані на розв'язання конкретного завдання щодо розгляду або вирішення адміністративної справи.

Судовий збір – вид судових витрат, який сплачують учасники справи та інші встановлені законом особи за подання процесуальних документів (позовних заяв, апеляційних, касаційних скарг тощо) до судів, визначених законом як адміністративні, та отримання копій судових рішень.

Судові витрати – передбачені законом витрати (грошові кошти) сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, понесені ними у зв'язку з її розглядом та вирішенням, а у випадках їх звільнення від сплати – витрати держави, які вона несе у зв'язку з вирішенням конкретної справи.

Термінові справи – адміністративні справи, обставини яких вимагають швидкого й оперативного вирішення для забезпечення виконання завдань адміністративного судочинства шляхом встановлення особливостей їх розгляду, щодо: повідомлення учасників справи про дату, час та місце розгляду; подання заяв по суті справи; встановлення строків та їх обчислення; повноважень суду; проголошення та вручення судових рішень; права на апеляційне та касаційне оскарження судових рішень.

Тимчасове вилучення доказу для дослідження його судом – захід процесуального примусу, що полягає у відібранні від його володільця за ухвалою суду доказу з метою дослідження його в суді.

Фактичні дані – відомості про обставини справи, які підлягають встановленню з метою правильного вирішення адміністративної справи.

Штраф – захід процесуального примусу, який за своєю суттю є грошовим обтяженням, що накладається на учасників судового процесу, які порушили встановлений порядок розгляду та вирішення адміністративної справи.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-СУДОВОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1.1. Адміністративно-судове процесуальне право як галузь права

1.1.1. Адміністративно-судове процесуальне право в правовій системі України: поняття, предмет та метод як галузі права

Адміністративно-судове процесуальне право (далі – АСПП) – самостійна галузь національного публічного права, яка регулює процесуальні правовідносини, що виникають, змінюються та припиняються у зв'язку з діяльністю в Україні системи судів, визначених законом як адміністративні, щодо розгляду та вирішення певних категорій публічно-правових спорів.

Розвиток правової системи України після відновлення нею незалежності в 1991 р. супроводжувався прагненням до всеосяжного реформування органів державної влади із «проєвропейським» орієнтуванням поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову з ефективним розмежуванням повноважень між ними, яке б гарантувало самостійність і незалежність судових органів від законодавчої і виконавчої влади.

Одним із напрямів державно-владних перетворень стало формування адміністративної юстиції нового зразка – зі створенням спеціалізованих адміністративних судів. Такі суди мали бути відокремленими від судів загальної юрисдикції, а їх діяльність – підпадати під регулювання оновленого процесуального законодавства. Зазначене оновлення передбачало систематизацію процесуальних норм, що регулюють діяльність судів їх виокремленням із цивільно-процесуального та господарсько-процесуального законодавства.

Уперше про такий вектор реформування зазначалося в Концепції судово-правової реформи 1992 р., в якій спеціалізацію судів та радикальне реформування процесуального законодавства, його наповнення гуманістичним змістом було визначено одними з основних принципів судово-правових перетворень. З цією метою проголошувалася необхідність запровадження адміністративного судочинства, завданням якого мав стати розгляд спорів між громадянином і органами державного управління, із уведенням на районному рівні у складі районних (міських) чи міжрайонних судів адміністративних суддів¹.

У подальшому створення адміністративних судів відбувалося на виконання ст. 125 Конституції України (в редакції 1996 р.²), якою було встановлено принципи

¹ Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 р. № 2296-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text>.

² Конституція України : Основний Закон України у первісній ред. від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628#Text>.

територіальності та спеціалізації в розбудові судів загальної юрисдикції в Україні, відповідно до Закону України «Про судоустрій України»¹. Згідно з цим Законом правосуддя у формі адміністративного судочинства було визнано одним зі шляхів реалізації судової влади (ст. 1), адміністративні суди визначено спеціалізованими судами (ст. 19) та передбачено їх повноваження з розгляду адміністративних справ, пов'язаних із правовідносинами у сфері державного управління та місцевого самоврядування (справи адміністративної юрисдикції) (ст. 22). Також Законом було встановлено систему спеціалізованих адміністративних судів, що включала: місцеві адміністративні суди – окружні суди (ст. 21), апеляційні адміністративні суди в апеляційних округах (ст. 25), Вищий адміністративний суд України (далі – ВАСУ) – вищий судовий орган спеціалізованих адміністративних судів (ст. 38) та Судову палату в адміністративних справах у складі Верховного Суду України (далі – ВСУ).

Формування всієї системи адміністративних судів було розпочато утворенням 1 жовтня 2002 р. ВАСУ², а завершено утворенням мережі місцевих та апеляційних адміністративних судів з 1 січня 2005 р.³

Як зазначено в Передмові до цього підручника, із прийняттям у 2005 р. Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАСУ) в Україні було завершено процес формування сучасної моделі адміністративного судочинства.

За весь час функціонування вона зазнавала неодноразової процесуальної та інституціональної трансформації. Приміром, зважаючи на основні зміни в системі судів, наділених юрисдикцією щодо розгляду та вирішення деяких категорій публічно-правових спорів, періодизацію розвитку адміністративного судочинства України можна надати так:

- з 2005 р. по 2017 р. – функціонування чотирирівневої системи адміністративних судів:
 - суди першої інстанції – місцеві загальні та окружні адміністративні;

Зауваження. Як виняток судами першої інстанції були: апеляційні адміністративні суди, ВАСУ, ВСУ для деяких категорій адміністративних справ.

- суди апеляційної інстанції – адміністративні апеляційні суди;

Зауваження. Як виняток судами апеляційної інстанції були: ВАСУ – щодо судових рішень апеляційних адміністративних судів як судів першої інстанції, ВСУ – щодо рішень ВАСУ як суду першої інстанції.

¹ Про судоустрій України : Закон України від 07.02.2002 р. № 3018-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14#Text>.

² Про Апеляційний суд України, Касаційний суд України та Вищий адміністративний суд України : Указ Президента України від 01.10.2002 р. № 889/2002 (в ред. від 05.01.2004 р. № 7/2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889/2002#Text>.

³ Про утворення місцевих адміністративних судів, затвердження їх мережі : Указ Президента України від 16.11.2004 р. № 1417/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417/2004/ed20041116#Text>.

– суд касаційної інстанції – ВАСУ та ВСУ.

Зауваження. Особливістю чотирирівневої системи судоустрою була наявність подвійної касації: ВАСУ виступав первісною касаційною інстанцією, а ВСУ – повторною.

- з 2018 р. по 2024 р. – функціонування трирівневої системи адміністративних судів:

– суди першої інстанції – місцеві загальні та окружні адміністративні;

Зауваження. Як виняток судами першої інстанції є: апеляційні адміністративні суди, Вищий антикорупційний суд (далі – ВАКС), Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду (далі – КАС ВС) – для деяких категорій адміністративних справ.

– суди апеляційної інстанції – адміністративні апеляційні суди;

Зауваження. Як виняток судами апеляційної інстанції є: Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду щодо судових рішень ВАКС; Велика Палата Верховного Суду (далі – ВП ВС) – щодо рішень КАС ВС як суду першої інстанції.

– суд касаційної інстанції – ВС.

Такі інституціональні перетворення в системі адміністративних судів відбувалися синхронізовано із порядком здійснення ними процесуальної діяльності, зокрема з:

- розширенням та перерозподілом предметної юрисдикції між судами, визначеними в КАСУ як адміністративні: такі зміни є очевидними при порівнянні ч. 1 ст. 17 КАСУ в редакції станом на 06.07.2005 р.¹, ч. 1 ст. 19 КАСУ в редакції станом на 15.12.2017 р.², ч. 1 ст. 19 КАСУ в редакції станом на 31.12.2023 р.³;
- уточненням територіальної юрисдикції місцевих адміністративних судів (з 2014 по 2023 р.): такі зміни є очевидними при порівнянні ч. 3 ст. 19 КАСУ в редакції станом на 06.07.2005 р., ч. 4 ст. 19 КАСУ в редакції станом на 15.04.2014 р.⁴, ст. 27 КАСУ в редакції станом на 31.12.2023 р.;
- встановленням та розширенням інстанційної юрисдикції ВС як суду першої інстанції (з 2017 р. по 2022 р.): такі зміни є очевидними при порівнянні ч. 4 ст. 22 КАСУ в редакції станом на 15.12.2017 р., ч. 4 ст. 22 КАСУ в редакції станом на 14.07.2021 р.⁵, ч. 4 ст. 22 КАСУ в редакції станом на 31.12.2023 р.;

¹ Кодекс адміністративного судочинства України : в ред. станом на 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20050706#Text>.

² Кодекс адміністративного судочинства України : в ред. станом на 15.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20171215>.

³ Кодекс адміністративного судочинства України : в ред. станом на 31.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20231231#Text>.

⁴ Кодекс адміністративного судочинства України : в ред. станом на 15.04.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20140411#Text>.

⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади

- загальним посиленням впливу ВС на формування судової практики через визнання прецедентної сили судових рішень як КАС ВС (інститут зразкової справи відповідно до ст. 290 КАСУ), так і ВП ВС (необхідність відступлення від висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні ВС, як умова передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або ВП ВС за ст. 346 КАСУ) та наданням Вищому антикорупційному суду юрисдикції з розгляду та вирішення адміністративних справ щодо застосування санкцій за правилами адміністративного судочинства (з 2022 р. і дотепер)¹ тощо.

При цьому термін «адміністративне судочинство», який у національному законодавстві застосовано для визначення діяльності судів із розгляду та вирішення публічно-правових спорів, згідно з вітчизняною теоретико-правовою традицією не може водночас коректно презентувати відповідну галузь процесуального права.

Таке твердження передусім можна пояснити неприйнятністю з погляду теорії права визначення галузі права через діяльність певних суб'єктів (у випадку із судочинством – насамперед суду), яку це право регулює. До того ж не всі публічно-правові спори розглядають та вирішують суди в порядку адміністративного судочинства. Йдеться про діяльність Конституційного Суду України (далі – КСУ), яка за змістом теж є розглядом та вирішенням публічно-правових спорів, а саме: спорів щодо вирішення питань про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Основним Законом випадках інших актів, яка відповідно до розд. VIII «Правосуддя» та розд. XII «Конституційний Суд України» Конституції України (в редакції станом на 02.06.2016 р.)², та ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України»³ за змістом, формою та владним впливом на публічно-правові відносини, хоч і не є правосуддям, але є окремим, особливим різновидом судочинства – конституційним судочинством.

Право, що регулює адміністративне судочинство, потребує відповідного визначення за аналогією з галузями процесуального права України, які регламентують інші види судочинства: цивільного процесуального права, господарського процесуального права, кримінального процесуального права тощо.

Спільним для визначення галузей вітчизняного процесуального права є акцентування, по-перше, на регулюванні їх нормами правовідносин у сфері діяльності суду (судочинства); по-друге, на вирішенні певних юридичних конфліктів: цивільних,

членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя : Закон України від 14.07.2021 р. № 1635-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1635-20#Text>.

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб : Закон України від 12.05.2022 р. № 2257-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#n11>.

² Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.

³ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.

господарських спорів, питань відповідності Конституції України законів та інших правових актів, захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони громадського порядку, власності, прав і свобод громадян, встановленого порядку управління від адміністративних правопорушень тощо.

Наприклад, В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова, К. В. Гусаров під *цивільним процесуальним правом* визнають самостійну галузь права, що має притаманний йому предмет правового регулювання – суспільні відносини, які виникають під час здійснення правосуддя в цивільних справах. Цивільне процесуальне право, на їхню думку, визначає порядок розгляду і вирішення цивільних справ, установлюючи для кожного суб'єкта процесуальної діяльності права та обов'язки, тобто міру можливої або належної поведінки¹.

Суголосним є підхід В. А. Кройтора, О. В. Синегубова, О. Г. Бортніка до визначення *господарського процесуального права*: ним визнано галузь права, що регулює суспільні відносини, які виникають у процесі здійснення правосуддя в господарських справах².

Згідно з позицією О. В. Капліної, О. М. Дроздова, О. Г. Шило, *кримінально-процесуальне право* як самостійна галузь публічного права регулює однорідні суспільні відносини, зумовлені утворенням, реалізацією, зміною та припиненням прав і обов'язків учасників кримінального провадження під час досудового розслідування та судового провадження, а також повноважень слідчого судді та суду. Особливість кримінального процесуального права полягає в тому, що норми цієї галузі права регламентують не лише суто судове провадження, а й досудове розслідування, тобто стадію кримінального провадження, в здійсненні якої беруть участь, окрім суду (слідчого судді), також інші органи та посадові особи – слідчий, прокурор тощо³.

Звичайно, особливої уваги потребує поступове наукове визнання *конституційно-судового процесуального права* як складника *конституційно-процесуального права*. На необхідність наукової розробки категорії «конституційно-процесуальне право» першим серед вітчизняних вчених вказав С. Л. Лисенков, який зазначав, що норми права, які встановлюють порядок (процедуру) реалізації юридичних прав і обов'язків, закріплених матеріальним правом, є необхідним елементом системи права будь-якої країни⁴.

Визначаючи основні категорії конституційно-процесуального права, В. Е. Теліпо вказує, що *конституційно-процесуальне право* – це система процесуально-правових норм, які закріплюють, регулюють та охороняють порядок суспільних відносин, що

¹ Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова, К. В. Гусаров та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. С. 85.

² Господарський процес : навч. посіб. / В. А. Кройтор, О. В. Синегубов, О. Г. Бортнік та ін. ; за заг. ред. В. А. Кройтора ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 27. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/063f522e-b942-416e-8c27-03a58f6d05aa/content>.

³ Кримінальний процес : підручник / О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін. ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2018. 524 с.

⁴ Лисенков С. Л. Основи конституційного процесуального права України. Курс лекцій. Київ : Форум, 2005. 237 с.

виникають у зв'язку з реалізацією суб'єктами конституційних відносин своїх прав і обов'язків, які складаються в процесі організації і здійснення верховної державної влади¹.

Термін «конституційно-судовий процес» вжито в наукових і навчальних роботах вітчизняних конституціоналістів Ю. Г. Барабаша, В. П. Колісника, А. О. Селіванова, Т. М. Слінько, які обґрунтовано доводять необхідність його визначення через низку процесуальних категорій, зокрема, поняття конституційного судочинства, його принципи, стадії та строки конституційного провадження, склад та процесуальний статус його учасників тощо².

Спільним для АСПП та права, що регулює конституційне судочинство, є те, що вони регулюють процесуальні відносини щодо розгляду та вирішення судами публічно-правових спорів, а спільним із цивільним та господарським процесуальним галузями права АСПП є врегулювання порядку розгляду спорів, що становлять предмет розгляду та вирішення у відповідних судах – позовного провадження.

Відмінності між АСПП та правом, що регулює конституційне судочинство, полягають у різних категоріях публічно-правових спорів, що становлять зміст таких видів судочинства, та у різних судах, які наділені повноваженнями їх розглядати. Відмінності між АСПП, цивільним процесуальним і господарським процесуальним галузями права полягають у тому, що для АСПП позовне провадження є єдиним порядком, цивільне процесуальне право регулює також порядок вирішення справ у порядку наказного та окремого проваджень, а господарське процесуальне право – у порядку наказного провадження та судових процедур у справах про банкрутство. Порівняння адміністративного з іншими видами національного судочинства надано в підрозд. 1.1.5 цього підручника.

Визначення права, що регулює саме адміністративне судочинство, не може за таких обставин зводитися до простої аналогії із зазначеними галузями національного процесуального права, зважаючи на різні доктринальні підходи до розуміння категорії «адміністративний процес». Ідеться про трансформацію «юрисдикційної» концепції так званого «вузького розуміння» адміністративного процесу (60–70-ті роки минулого століття), до «управлінської» (80–90-ті рр. минулого століття) та, власне, «судової» (з 2005 р. і дотепер).

«Управлінська» концепція зводиться до широкого розуміння адміністративного процесу, який розглядається як сукупність правил, що регулюють весь спектр правовідносин, пов'язаних із виконавчо-розпорядчою діяльністю органів державного управління. Прихильниками такої концепції, зокрема, є такі знані українські адміністративісти, як О. М. Якуба, Р. С. Павловський, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, М. М. Тищенко та ін.³. Ці автори з точки зору адміністративно-право-

¹ Теліпко В. Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр учб. л-ри, 2009. С. 237с.

² Конституційна юрисдикція : підручник / Ю. Г. Барабаш, І. І. Дахова, В. П. Колісник та ін. ; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша та А. О. Селіванова. Харків : Право, 2012. 168 с.

³ Адміністративне право України : підручник для юрид. вузів і ф-тів / Ю. П. Битяк, В. В. Богущкий, В. М. Гаращук

вої науки уточнювали загальнотеоретичні погляди на юридичний процес В. М. Горшенєва¹. Така концепція втратила актуальність, адже з огляду на панування теорії розподілу влади на виконавчу, законодавчу та судову адміністративне судочинство не може розглядатися як частина «управлінського процесу».

Зауваження. Виникнення управлінської концепції «широкого розуміння» адміністративного процесу збіглося в часі зі схожим «широким підходом» до теоретичної конструкції цивільного процесу, запропонованої М. Б. Зейдером. Науковець обґрунтовував позицію, за якою предметом цивільного процесуального права є більш широке коло відносин, які виникають не тільки під час розгляду цивільних справ судами в порядку цивільного судочинства, а й при розгляді цивільних справ іншими органами цивільної юрисдикції. Підґрунтям для поширення такого підходу є регламентація законодавством множинності процесуальних форм захисту цивільних прав (арбітраж, товариські суди, нотаріат тощо)².

Визнаючи розвиток права, що регулює адміністративне судочинство, на необхідності його презентації як судового адміністративно-процесуального права наголошував Ю. П. Битяк, указуючи на те, що поза його предметом існує значний масив відносин процесуального характеру, пов'язаних із діяльністю суб'єктів публічного управління³.

Більш обережним у виборі найменування галузі права, що регулює адміністративне судочинство України в його актуальному вигляді, є О. В. Константи́й, який визначає цю процесуальну галузь правом адміністративного судочинства, що має ознаки самостійної галузі⁴.

Відповідно до «юрисдикційної» концепції як адміністративний процес розглядалася діяльність із вирішення суперечок між сторонами адміністративного правовідношення, які не перебувають між собою у відносинах службового підкорення, а також щодо вжиття заходів адміністративного примусу. Прихильником цієї концепції був А. П. Ключніченко⁵. Така концепція у вітчизняній науці адміністративного права була менш поширеною, але такою, що логічно враховувала будову Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), відповідно до якого провадження у справах про адміністративні правопорушення є цілісним, а розгляд справ про адміністративні правопорушення здійснюється за аналогічними правилами, що і розгляд таких справ іншими органами – адміністративними комісіями, органами поліції тощо.

та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2000. 520 с.; Бандурка А. М., Тищенко Н. М. Адміністративний процес : учебник. Харьков : Изд-во НУВД, 2001. 353 с.

¹ Теория юридического процесса : монография / И. В. Бенедик [и др.] ; под общ. ред. В. М. Горшенева. Харьков : Вища шк., 1985. 192 с.

² Зейдер Н. Б. Предмет и система советского гражданского процессуального права. *Правоведение*. 1962. № 3. С. 81.

³ Битяк Ю. П. Доктринальні напрямки розвитку науки адміністративного права. *Питання адміністративного права*. Кн. 1. Харків : Право, 2017. С. 8–12.

⁴ Константи́й О. В. До питання поняття, предмета, методу і системи адміністративного судочинства в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.8.16>.

⁵ Ключніченко А. П. Производство по делам о мелком хулиганстве. Киев : РИО КВШ МВД СССР, 1970. С. 37.

Зі здобуттям незалежності, прагненням розбудови правової держави, під впливом європейських правових традицій у національній юридичній науці почала розвиватися, а після прийняття КАСУ остаточно сформувалася з орієнтуванням на подальше панування «судова» концепція адміністративного процесу. Її послідовниками стали А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник, М. І. Смокович та інші науковці¹.

За сучасних умов існування правової системи України завдяки відносній «усталеності» системи судів, яких визначено в КАСУ як адміністративні (повноцінне функціонування з 2005 р.), та розширенню спектру публічно-правових спорів, які ці суди розглядають та вирішують, і доведено «життєздатність» «судової» концепції адміністративного процесу, яка принаймні дає підстави для виокремлення відносно самостійної галузі процесуального права.

Зауваження. Винятком із цієї усталеності є включення до системи судів, які розглядають публічно-правові спори за правилами адміністративного судочинства, Вищого антикорупційного суду, адже його основним призначенням відповідно до положень профільного Закону «Про Вищий антикорупційний суд» є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні (ст. 3 Закону).

Науковцями, які раніше вже пропонували найменування цієї галузі права, були А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник, М. І. Смокович. Вони послідовно та наполегливо доводили існування адміністративного процесуального права як самостійної галузі права².

На схожому підході наголошує Т. О. Коломієць і вказує на необхідність формування шляхом виокремлення (а не перетворення) з адміністративного права (виокремлення з уже наявної галузі права) нової галузі права – адміністративно-процесуального (судового) права³.

Варто зазначити, що «судова» концепція адміністративного процесу небезпідставно ґрунтувалася на закріпленні первісною редакцією КАСУ терміна «адміністративний процес», під яким саме і розглядалися правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства (п. 5 ч. 1 ст. 3 КАСУ в редакції від 06.07.2005 р.). Це було перше і єдине законодавче визначення

¹ Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України : навч. посіб. Київ : Прецедент, 2007. 531 с.; Смокович М. І., Бевзенко В. М. Адміністративний процес України: теорія, практика : підручник / за ред. В. М. Бевзенка. Вид. 3-тє, змін., доп. і перероб. Київ : Дакор, 2022. 1256 с.

² Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України : навч. посіб. Київ : Прецедент, 2007. С. 52–53 ; Смокович М. І., Бевзенко В. М. Адміністративний процес України : теорія, практика : підруч. / за ред. В. М. Бевзенка. Вид. 3-тє, змін., доп. і перероб. Київ : Дакор, 2022. 1256 с.

³ Коломієць Т. О. Адміністративно-процесуальне право – самостійна галузь національного права (в аспекті пошуку нової моделі предмета адміністративного права України). *Публічне право*. 2016. № 1. С. 27–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_1_5.

категорії «адміністративний процес», що не могло не позначитися на підходах науковців. Заміна в КАСУ категорії «адміністративний процес» на «судовий процес» (п. 6 ч. 1 ст. 4 КАСУ в редакції від 15.12.2017 р.) за збереження змісту відповідних процесуальних правовідносин нормативно упорядкувала їх визначення, а отже, має враховуватися при виборі найменування відповідної процесуальної галузі права.

Таке упорядкування створює підстави для розмежування права, що регулює процедурну діяльність суб'єктів владних повноважень, та права, що регулює адміністративне судочинство. Сприяють такому розмежуванню:

- відсутність цілісності процесуальної діяльності суб'єктів владних повноважень та судів, визначених законом як адміністративні. Така притаманна кримінальному процесу, в якому досудове розслідування здійснюється під контролем суду, судове слідство є логічним продовженням досудового розслідування в кримінальному провадженні, вони є складниками кримінального провадження, порядок здійснення якого врегульовано єдиним процесуальним законом – Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПКУ);
- розвиток адміністративно-процедурного законодавства (раніше «безконфліктні», або «позитивні», адміністративні провадження розглядалася як умовні складники управлінського або адміністративно-управлінського процесу);
- наміри законодавця позбавити суди повноважень з розгляду справ про адміністративні правопорушення (раніше – складник адміністративно-деліктного або адміністративно-юрисдикційного процесу).

Зауваження. Судочинство у справах про адміністративні правопорушення з адміністративним судочинством ототожнювати не можна. Дійсно, така діяльність судів відповідно до ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»¹ теж є судочинством, але має суттєві відмінності від адміністративного судочинства.

Показово, що таке судочинство:

- має завданням не правовий захист судом прав, свобод та інтересів приватної особи (як фізичної, так і юридичної) від суб'єктів владних повноважень у справах, що виникають з публічно-правових відносин (ч. 5 ст. 125 Конституції України, ст. 1 КАСУ), а правову охорону суспільних правовідносин (не лише приватних, а й публічних) через накладення адміністративних стягнень судами на фізичних осіб за вчинені ними адміністративні правопорушення (статті 221, 221¹ КУпАП²).

Відповідно до ст. 1 КУпАП його завданням є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України,

¹ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8074-10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

поваги до прав, честі й гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством;

• не відрізняється за формою та змістом процесуальної діяльності суду від процесуальної діяльності інших органів, які уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення (ст. 213 КУпАП): провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється в звичайному порядку, яке в цілому є тотожним (статті 278, 279, 280, 283, 284, 285 КУпАП) для всіх органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення.

Винятки зі звичайного порядку розгляду передбачено статтями 279¹–279⁸ КУпАП щодо справ про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, безпеки на автомобільному транспорті та про порушення правил зупинки, стоянки, паркування транспортних засобів, зафіксоване в режимі фотозйомки (відеозапису), а також ст. 288 КУпАП і ст. 294 КУпАП¹ – щодо порядку оскарження постанов суду інших органів за результатами розгляду справ про адміністративні правопорушення. А також ст. 258 КУпАП, яка регулює випадки, коли протокол про адміністративні правопорушення не складається.

Отже, судочинству з розгляду справ про адміністративні правопорушення, радше притаманні ознаки стадії судового розгляду в кримінальному провадженні в його усіченому вигляді, аніж ознаки позовного провадження як єдиного порядку здійснення адміністративного судочинства.

Порівняння адміністративного судочинства із судочинством з розгляду справ про адміністративні правопорушення, як і з іншими видами судочинства, наведено в підрозд. 1.1.5 цього підручника.

Нааявними є підстави для виокремлення та найменування АСПП, якому притаманні ознаки самостійної галузі права, зокрема:

- відносна автономність процесуального масиву, який є складником публічного права України;
- власне коло правовідносин – процесуальних відносин, що виникають, змінюються, припиняються у зв'язку з діяльністю судів, визначених законом як адміністративні (предмет правового регулювання);
- як загальні для судово-процесуальних галузей права, так і специфічні способи та прийоми впливу на такі процесуальні відносини (методи правового регулювання);
- внутрішня система (інститути, норми), яка регламентує порядок розгляду та вирішення публічно-правових спорів судами, визначеними законом як адміністративні.

Предмет адміністративно-судового процесуального права України становлять урегульовані нормами цієї галузі права процесуальні відносини, що виникають, змінюються та припиняються у зв'язку з діяльністю в Україні системи судів з роз-

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8074-10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

гляду та вирішення визначеної сукупності публічно-правових спорів, основними з яких є відносини:

- між позивачем в адміністративній справі, з одного боку, та судом першої інстанції, що має (або може, якщо вибір суду для позивача є альтернативним) розглянути та вирішити публічно-правовий спір, з іншого – щодо відкриття провадження в адміністративній справі або її передачі на розгляд та вирішення іншого суду;
- між позивачем, його представником, третьою особою без самостійних вимог щодо предмета спору на стороні позивача, її представником, органами та особами, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, їхніми представниками, з одного боку, відповідачем, його представником, третьою особою без самостійних вимог щодо предмета спору на стороні відповідача, її представником, з другого боку, та судом першої інстанції, що розглядає адміністративну справу – щодо розгляду та вирішення судом публічно-правового спору, що виник між позивачем та відповідачем;
- між третьою особою із самостійними вимогами щодо предмета публічно-правового спору, її представником, з одного боку, та позивачем, його представником, третьою особою на стороні позивача, її представником, відповідачем, його представником, третьою особою на стороні відповідача, її представником, з другого боку, та судом, що розглядає адміністративну справу – щодо розгляду та вирішення судом публічно-правового спору, що виник між позивачем та відповідачем;
- між судами, що здійснюють адміністративне судочинство, – щодо передачі адміністративної справи від одного до іншого суду через виявлення її неподсудності одному з судів та щодо передачі справи у зв'язку зі здійсненням апеляційного та касаційного перегляду;
- між суддями в складі суду, який розглядає та вирішує адміністративну справу, – щодо вирішення процесуальних питань, що виникають під час її розгляду, та прийняття в ній судових рішень;
- між суддею, який розглядає та вирішує адміністративну справу та особами, що здійснюють допоміжну функцію (помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник);
- між суддею, що розглядає та вирішує адміністративну справу, та особами, що сприяють здійсненню судочинства (свідок, експерт, спеціаліст, експерт у галузі права, перекладач);
- між учасниками адміністративної справи та іншими особами, які реалізують право на апеляційне оскарження, з одного боку, і судом апеляційної інстанції, що здійснює перегляд адміністративної справи в апеляційному порядку, з іншого боку – щодо відкриття в адміністративній справі апеляційного провадження та її апеляційного перегляду;

- між учасниками адміністративної справи та іншими особами, які реалізують право на касаційне оскарження, з одного боку, і судом касаційної інстанції, що здійснює перегляд адміністративної справи в касаційному порядку, з іншого боку – щодо відкриття в адміністративній справі касаційного провадження та її касаційного перегляду;
- між учасниками адміністративної справи та іншими особами, які реалізують право на перегляд судових рішень в адміністративній справі за нововиявленими або виключними обставинами, з одного боку, і судом першої, апеляційної чи касаційної інстанції, що розглядав адміністративну справу, ВП ВС, з іншого боку – щодо відкриття в адміністративній справі провадження з перегляду за нововиявленими та виключними обставинами та здійснення такого перегляду;
- між учасниками адміністративної справи, з одного боку, та судами, що розглянули та вирішили адміністративну справу, з другого боку, – щодо вирішення питань, пов'язаних із виконанням судових рішень в адміністративній справі;
- між учасниками адміністративної справи, з одного боку, та судом, що розглянув та вирішив адміністративну справу як суд першої інстанції, з другого боку, – щодо відновлення втраченого в цій справі судового провадження.

Процесуальні відносини між конкретним адміністративним судом, у провадженні якого перебуває адміністративна справа, та залученими до її розгляду учасниками судового процесу реалізуються в адміністративному судочинстві в порядку єдиного для нього позовного провадження. *Матеріал щодо проваджень в адміністративному судочинстві та інших структурних частин наведено в підрозд. 1.1.6 цього підручника.*

Як бачимо з наведених видів процесуальних правовідносин, ключовою їх особливістю є участь у них відповідного повноважного суду, встановленого законом: суд виступає обов'язковою стороною у таких правовідносинах, змістом його діяльності є розгляд та вирішення публічно-правових спорів незалежно від конкретного складу учасників адміністративної справи та стадії судового процесу.

Методом правового регулювання в АСПП можна визначити способи та прийоми впливу правових норм на процесуальні правовідносини, які становлять предмет цієї галузі права. Порівняно з іншими галузями процесуального права метод АСПП має як притаманні для них ознаки, так і суттєві відмінності. Він поєднує обидва ключові методи правового регулювання (імперативний та диспозитивний), що так само дає змогу виокремити АСПП з-поміж інших галузей процесуального права.

Зауваження. Імперативний метод, або метод субординації, централізований, придатний для регулювання вертикальних, владних субординаційних відносин. Головним правовим інструментарієм таких галузей права є позитивні зобов'язання та заборони. Основним типом правового регулювання відносин є спеціально-дозвільний (суб'єкти правомочні в публічно-правовій сфері робити тільки те, що прямо дозволено законом)¹.

¹ Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

Імперативний метод правового регулювання в АСПП полягає в прояві владного, вольового впливу суду на того суб'єкта, що перебуває в його юрисдикції через розгляд адміністративної справи. Цим суб'єктом є не лише учасник адміністративної справи, а може бути й інша особа. Наприклад, такою особою може бути володілець інформації, яка становить предмет доказування в адміністративній справі та має надати її суду за його вимогою про витребування (ч. 6 ст. 80 КАСУ).

Такий вплив суд здійснює на всіх без винятку учасників та у всіх можливих у конкретній адміністративній справі стадіях судочинства. У практичному сенсі він, приміром, виявляється в дотриманні судом установлених законом форм процесуальної діяльності, в обов'язковості виконання ухвалених іменем України судових рішень, якими закінчується розгляд адміністративної справи, як для учасників справи, так і для інших осіб (ст. 14 КАСУ).

Імперативний метод правового регулювання в АСПП знаходить свій найяскравіший вияв у галузевому принципі адміністративного судочинства – офіційному з'ясуванні всіх обставини у справі судом (ч. 4 ст. 9 КАСУ), який полягає в активній ролі суду в самому судочинстві, зокрема витребуванні доказів у справі, праві суду на вихід за межі позовних вимог тощо.

Водночас імперативний вплив на АСПП корегується застосуванням *диспозитивного методу правового регулювання*. Необхідність такого врівноваження пояснюється тим, що рух судового процесу при розгляді та вирішенні судом адміністративної справи залежить від волі учасників справи. Адміністративно-судові процесуальні відносини виникають не з власної ініціативи суду, а насамперед з ініціативи особи, яка має право на звернення до нього. Така особа, що набуває статусу позивача (як, до речі, й інші), розпоряджається своїми процесуальними правами на власний розсуд, зберігає право на відмову від позову та на мирне врегулювання спору з відповідачем за умов, установлених законом, під час всього судового процесу. Ця воля позивача є первісною – суд лише перевіряє дотримання прав зацікавлених осіб та не може на власний розсуд продовжувати здійснювати судочинство в разі дотримання прав усіх зацікавлених осіб.

Зауваження. Диспозитивний (децентралізований) метод застосовується до юридично рівних суб'єктів у відносинах, що складаються на основі доброї волі їх учасників. Правомірні дії суб'єктів права, здійснювані ними за власним розсудом і ініціативою, тут виступають вже як не владне, а індивідуальне, «автономне» і добровільне джерело юридично значущих вчинків. Відповідно до цього стану суб'єктів їх відносини можна характеризувати як договірні, засновані на юридичній рівності й узгодженні (координації) волі їх учасників. Тому головним інструментарієм при диспозитивному методі регулювання стає дозвіл¹.

¹ Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

Приміром *диспозитивного методу правового регулювання* є процесуальна конструкція корегування складу учасників адміністративної справи, відповідно до якої заміна судом неналежної сторони в адміністративній справі передбачає в конкретних випадках згоду як первинних сторін, так і належних, тобто тих осіб, яких суд вважає за потрібне залучити до участі в адміністративній справі за певних процесуальних умов для забезпечення прийняття в ній законного та обґрунтованого судового рішення (ст. 48 КАСУ).

Також проявом *диспозитивного методу правового регулювання* є право на ініціативу перегляду судових рішень (в апеляційному, касаційному порядку тощо), яким користуються учасники адміністративної справи, не згодні з його ухваленням, а також інші особи, якщо питання про їхні права, свободи та інтереси вирішено таким судовим рішенням (статті 293, 328 КАСУ тощо).

Звичайно, застосування *диспозитивного методу* не обмежено правовим регулюванням лише прав та обов'язків учасників адміністративної справи. Він також застосовується і для регулювання процесуальних дій суду. Йдеться про нормативні конструкції процесуальних дій суду, які він вчиняє не у відповідь на звернення учасників справи, а з власної ініціативи.

Зауваження. Прикладом процесуальних дій, вчинених з власної ініціативи суду, може бути об'єднання в одне провадження декількох справ за позовами (ст. 172 КАСУ), виправлення судом допущених ним у судовому рішенні описок та очевидних арифметичних помилок (ст. 253 КАСУ), звернення судом до негайного виконання рішення про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (ч. 2 ст. 371 КАСУ), зупинення виконання судового рішення судом касаційної інстанції (ст. 375 КАСУ), відновлення судом першої інстанції, що розглядав адміністративну справу, втраченого в ній судового провадження (ст. 385 КАСУ)¹.

Первісними способами, що становлять метод правового регулювання АСПП, є *заборона, припис та дозвіл*, які знаходять своє відображення в змісті процесуальних норм, що регулюють адміністративно-судові процесуальні відносини. *Опис таких норм та їх прикладів наведено в підрозд. 1.1.3 цього підручника.*

Отже, під **адміністративно-судовим процесуальним правом** слід розуміти самостійну галузь національного публічного права, яка регулює процесуальні правовідносини, що виникають, змінюються та припиняються у зв'язку з діяльністю в Україні системи судів, визначених законом як адміністративні, щодо розгляду та вирішення певних категорій публічно-правових спорів.

¹ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

1.1.2. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з іншими галузями права

Як відносно самостійний структурний складник системи права України, АСПП взаємодіє тією чи іншою мірою з іншими такими складниками – галузями національного права. Ця взаємодія між ними виявляється в логічних зв'язках різного змісту, при з'ясуванні якого слід зважати на внутрішню структурну диференціацію в системі права, на матеріальне та процесуальне, публічне й приватне тощо.

Зауваження. Переважним задля співвідношення матеріального та процесуального права вважається підхід, за яким *матеріальне право* наділяє суб'єктів правовідносин правами, покладає на них обов'язки та юридичну відповідальність, а *процесуальне право* визначає засоби реалізації норм матеріального права (суб'єктивних прав, обов'язків та відповідальності) через врегулювання порядку вирішення органами публічної влади, зокрема судами, правових спорів.

Водночас при поділі права на *публічне та приватне* традиційно акцентується на розбіжностях предмета та методу правового регулювання. Так, *публічне право* розглядається як сукупність галузей права (підсистема), предметом регулювання яких є відносини у сфері реалізації публічних (державних) інтересів із застосуванням імперативного методу регулювання. Це передусім галузі конституційного, адміністративного, кримінального, фінансового, процесуального права (отже, за такою логікою і *адміністративно-судове процесуальне* – ред.). У питаннях захисту публічного інтересу *юридичний пріоритет* має воля органів державної влади, яка, передусім підкорюється її завданню захисту інтересів особи і населення країни в цілому. А *приватне право* розглядається як сукупність галузей права (підсистема), предметом регулювання яких є відносини у сфері приватних, індивідуальних інтересів юридично рівних суб'єктів за допомогою диспозитивного методу регулювання. До приватного права належать насамперед норми цивільного права (його підгалузей та інститутів). У питаннях реалізації приватних інтересів ініціатива залежить від волі приватних осіб (громадян, їх об'єднань, недержавних суб'єктів господарювання), а регулювання відбувається на засадах координації, тобто за принципами юридичної рівності, автономії таких суб'єктів. Таких підходів дотримуються, зокрема, М. В. Цвік, О. В. Петришин та інші вітчизняні теоретики права¹.

Зазначені підходи до розуміння класифікації права на публічне та приватне, матеріальне та процесуальне є класичними, традиційними для сприйняття, але при визначенні взаємодії АСПП з іншими галузями права потребують уточнення через певну невідповідність сучасним реаліям вітчизняної правової системи.

По-перше, в АСПП України є норми, які не можна визнати суто процесуальними. Приміром, частини 2 та 6 ст. 382 КАСУ встановлюють відповідальність у вигляді штрафу за несвоєчасне подання суб'єктом владних повноважень (відповідачем в адміністративній справі) звіту про виконання судового рішення та пені за несвоєчасну сплату цього штрафу. Оскільки ці норми встановлюють самостійні підстави та

¹ Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

межі судового примусу, вони є матеріальними. Однак такий захід судового примусу не слід ототожнювати із заходами процесуального примусу, встановленими в гл. 8 розд. 1 КАСУ.

По-друге, диспозитивний метод, який традиційно застосовується для регулювання відносин, що становлять предмет приватних галузей приватного права, теж використано для регулювання процесуальних правовідносин в АСПП України. Так, діяльність суду з розгляду та вирішення публічно-правового спору залежить від волі сторін, насамперед особи, яка звернулася до суду за захистом порушеного права, свободи та інтересу. Саме ця особа, розпоряджаючись своїми правами на власний розсуд, є первісною «рушійною силою» судового процесу. Відсутність волі сторін до вирішення публічно-правового спору є для суду, який його розглядає, визначальною та унеможлиблює продовження ним власної процесуальної діяльності в межах цього спору. Йдеться про право позивача відмовитися від позову, право відповідача визнати позов і право сторін досягнути примирення (частини 1, 4, 5 ст. 47 КАСУ). Такий метод «врівноважує» імперативний метод, який є більш притаманним, з погляду традиційних підходів, правовому регулюванню процесуальних галузей права. *Про методи правового регулювання, що використано в АСПП, ретельніше зазначено в підрозд. 1.1.1 цього підручника.*

Зв'язки АСПП з іншими галузями права варто розглядати у вузькому та в широкому значенні.

З точки зору «вузького» підходу зв'язок АСПП з іншими галузями права є «прямим». Прямий зв'язок передбачає, що норми АСПП регулюють процесуальні відносини, через які відбувається судовий захист прав, свобод та інтересів учасників публічно-правових правовідносин, які регламентовано нормами галузей матеріального права.

Такий судовий захист, з одного боку, забезпечено врегульованими нормами АСПП порядком реалізації права суб'єктів публічних правовідносин на оскарження до адміністративного суду рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, а з іншого – таким порядком здійснення суб'єктами владних повноважень належної їм компетенції, за якого реалізація окремих повноважень потребує підтвердження (надання дозволу) судами, визначеними процесуальним законом як адміністративні. Якщо в першому випадку наслідком задоволення адміністративного позову може стати визнання вже прийнятих рішень, вчинених дій чи допущеної таким суб'єктом владних повноважень бездіяльності протиправними, то в другому – навпаки, після перевірки обґрунтованості вимог суб'єкта владних повноважень, наслідком задоволення позову стає надання адміністративним судом дозволу цьому суб'єктові на подальше правомірне здійснення належного йому повноваження. Таку функцію «судового підтвердження» (або «судового дозволу») запроваджено, зокрема, в міграційному, податковому, митному, санкційному праві тощо. *Детальніше про право на позов суб'єкта владних повноважень дивіться в підрозд. 1.2.5.5 цього підручника.*

Іншим проявом прямого зв'язку є реалізація норм матеріальних галузей права в процесуальних відносинах, які є предметом регулювання АСПП. Причому, як публічного (наприклад, бюджетного), так і приватного (наприклад, цивільного (сімейного) галузей права.

«Широкий» підхід до розуміння взаємодії АСПП з іншими галузями права передбачає визнання, окрім «прямого», також «опосередкованого» зв'язку між ними. *Опосередкований зв'язок* зумовлено тим, що судочинство відповідно до сучасних стандартів правосуддя стає можливим тільки завдяки його комплексному забезпеченню: як *організаційному* (інституційному, кадровому, фінансовому, матеріально-технічному, інформаційно-технологічному, охоронному тощо), так і *функціональному* (правничому, експертному тощо), правове регулювання якого здійснено певними галузями права. На відміну від *прямого*, що має правозахисний характер, *опосередкованому зв'язку* притаманний характер, що забезпечує (сприяє, обслуговує) саме судочинство.

Приміром, *організаційне забезпечення* в межах компетенції здійснюють спеціальні державні органи в системі правосуддя: ВРП, Вища кваліфікаційна комісія суддів, Державна судова адміністрація України (далі – ДСАУ), Служба судової охорони, які створюють всі необхідні організаційні умови для здійснення адміністративного судочинства (як й інших видів судочинства), але не беруть безпосередньої участі в ньому.

Функціональне забезпечення адміністративного судочинства, у свою чергу, передбачає участь у процесуальних відносинах, які регулює АСПП, окрім суду, інших осіб: представників учасників справи (законних представників, адвокатів тощо), експертів, спеціалістів, перекладачів тощо. Норми АСПП визначають лише процесуальний статус таких осіб, а засади організації (формування, самоврядування тощо) та діяльності (форми, гарантії, відповідальність тощо) регулюють норми інших галузей права, які уточнюють, розширюють та сприяють реалізації норм загальної частини АСПП.

З цього погляду, завдяки забезпечувальному характеру зв'язків, з АСПП пов'язані такі галузі права: *конституційне*, яким урегульовано не лише засади адміністративного судочинства, а й участь у ньому окремих осіб (приміром, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини як особи, якій надано право звертатися до адміністративного суду в інтересах інших осіб), *судове*, яке регламентує судоустрій, діяльність прокуратури, адвокатури, здійснення судової експертизи, *сімейне*, що визначає інститут батьків, усиновлювачів, піклувальників тощо.

1.1.2.1. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з конституційним правом

Взаємодія АСПП з конституційним правом є багатоаспектною, такою, що саме і передбачає широкий підхід до її розуміння.

З одного боку, норми конституційного права є засадничими, установчими, первісними для запровадження адміністративного судочинства, вони як норми прямої дії в частині визначення засад судочинства є нормами АСПП, які при цьому відтворено в нормах, що становлять загальну частину АСПП:

- право кожного на оскарження в суді рішень, дій та бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55 Конституції) деталізовано правом кожної особи звернутися у встановленим нею порядку до адміністративного суду, якщо вона вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, і просити про їх захист у встановлених КАСУ порядку та спосіб (ст. 5 КАСУ);
- основні засади судочинства (ст. 129 Конституції) не тільки відтворено в КАСУ (ч. 3 ст. 2), а й конкретизовано в ньому через визначення рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом (ст. 8), змагальності сторін, диспозитивності та офіційного з'ясування всіх обставин у справі (ст. 9), гласності судового процесу (ст. 10), право на перегляд справи та оскарження судового рішення (ст. 13), обов'язковості судових рішень (ст. 14);
- конституційну основу для запровадження системи адміністративних судів (ч. 5 ст. 125 Конституції) деталізовано за допомогою норм судового права (статті 17, 18, ч. 3 ст. 21, ч. 3 ст. 26 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», статті 1, 3 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд») через складники категорії адміністративної юрисдикції (гл. 2 розд. I КАСУ), яка охоплює предметний (статті 19, 20, 21 КАСУ), інстанційний (статті 22, 23, 24 КАСУ) та територіальний (статті 25, 26, 27 КАСУ) чинники.

Зв'язок між конституційним правом та АСПП також має прояв через реалізацію механізмів парламентського контролю за додержанням прав і свобод людини і громадянина, який здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, відповідно до профільного закону¹.

Правам Уповноваженого звертатися до суду з позовом про захист прав і свобод осіб, вступати у справи, провадження в яких відкрито за позовами (заявами, клопотаннями, поданнями) інших осіб, на будь-якій стадії їх судового розгляду, ініціювати незалежно від його участі в судовому провадженні перегляд судових рішень, передбачених п. 10 ст. 13 профільного закону, відповідає право, встановлене частинами 1, 2 ст. 53 КАСУ.

З іншого боку, завдяки віднесенню АСПП категорій адміністративних справ до юрисдикції судів, що визначено як адміністративні, забезпечено захист таких конституційних прав громадян:

- вільно об'єднуватися в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних,

¹ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (ст. 36 Конституції) –

- справи про заборону політичної партії (ч. 3 ст. 5, п. 2 ч. 2 ст. 22, ч. 1 ст. 27, ст. 289³ КАСУ);

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» *політична партія* – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах (ст. 2)¹.

Діяльність політичної партії може бути заборонено лише за рішенням суду якщо їх програмні цілі або дії спрямовані, у тому числі (але не виключно), на: ліквідацію незалежності України; зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; порушення суверенітету і територіальної цілісності України; підрив безпеки держави; незаконне захоплення державної влади; пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі; посягання на права і свободи людини; посягання на здоров'я населення; пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символики; пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України (ч. 1 ст. 5).

У разі виявлення порушення вимог щодо створення і діяльності політичних партій, встановлених Конституцією України, профільним та іншими законами України, Міністерство юстиції України має невідкладно звернутися до суду з адміністративним позовом про заборону політичної партії (ст. 21 Закону). Такі справи вирішує окружний адміністративний суд, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ (ст. 27 КАСУ).

- справи про анулювання реєстрації політичної партії (ч. 1 ст. 27 КАСУ);

Зауваження. Анулювання реєстрації політичної партії не визначено ст. 19 профільного Закону як захід, що може бути застосовано до політичної партії. Більш того, відповідно до ст. 24 профільного Закону анулювання реєстрації є самостійною підставою для подальшого припинення діяльності політичної партії. Таку процедуру може *ініціювати Міністерство юстиції України* у разі:

- невиконання політичною партією вимоги щодо забезпечення політичною партією протягом шести місяців з дня свого утворення та реєстрації в більшості областей України, містах Києві, Севастополі та в Автономній Республіці Крим (далі – АРК) реєстрації своїх обласних організацій;
- виявлення протягом трьох років з дня реєстрації політичної партії недостовірних відомостей у поданих на реєстрацію документах;
- невисування політичною партією своїх кандидатів по виборах Президента України та виборах народних депутатів України протягом десяти років² (ст. 24 Закону).

¹ Про політичні партії в Україні : Закон України від 5.04.2001 р. № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>.

² Там само.

Слід звернути увагу, що ст. 24 профільного Закону не містить конкретного припису щодо обов'язку Міністерства юстиції України щодо звернення до суду з адміністративним позовом, як це передбачено ст. 21 Закону в разі виявлення підстав для заборони політичної партії. Такі справи має вирішувати окружний адміністративний суд, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ (ст. 27 КАСУ).

- справи щодо державного фінансування статутної діяльності політичних партій (п. 3 ч. 2 ст. 22, ст. 289⁵ КАСУ);

Зауваження. Державне фінансування політичних партій було запроваджено з третього кварталу 2016 р. на підставі відповідних змін¹ до профільного Закону з метою підвищення рівня фінансової, організаційної та кадрової спроможності політичних партій, забезпечення їхньої незалежності від великих донорів та сприяння внутрішньопартійному розвитку та міжпартійної конкуренції.

Формами державного (тобто за рахунок державного бюджету) фінансування політичних партій відповідно до ст. 17¹ профільного Закону є:

– фінансування статутної діяльності політичних партій, яка не пов'язана з їхньою участю у виборах народних депутатів України, виборах Президента України і місцевих виборах, у тому числі оплата праці працівників статутних органів політичної партії, її місцевих організацій у порядку, передбаченому законодавством;

– відшкодування витрат політичних партій, які пов'язані з фінансуванням їхньої передвиборної агітації під час чергових та позачергових виборів народних депутатів України.

Рішення про надання чи про відмову в наданні політичній партії державного фінансування її статутної діяльності приймає Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) (ст. 17³ Закону), а рішення про відшкодування політичній партії витрат, пов'язаних з фінансуванням її передвиборної агітації, або про відмову в такому відшкодуванні – Центральна виборча комісія (далі – ЦВК) (ст. 17⁴ Закону).

Рішення зазначених органів про відмову в наданні політичній партії державного фінансування має містити обґрунтування, перелік підстав для відмови та може бути оскаржене партією до апеляційного адміністративного суду в апеляційному окрузі, що включає місто Київ (пп.1, 3 ч. 2 ст. 22 КАСУ)².

- брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38 Конституції України) –
 - спори щодо формування складу державних органів, органів місцевого самоврядування, обрання, призначення, звільнення їх посадових осіб (п. 10 ч. 1 ст. 19 КАСУ), справи щодо оскарження дій чи бездіяльності органів, які обирають (призначають), звільняють членів ВРП, щодо питань обрання (призначення) на посади членів ВРП, звільнення їх з таких посад,

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції : Закон України від 08.10.2015 р. № 731-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19/ed20161102#Text>.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення державного фінансування та контролю за діяльністю політичних партій : Закон України від 23.08.2023 р. № 3337-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3337-20#Text>.

оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів призначення суддів КСУ у процесі конкурсного відбору кандидатів на посаду судді КСУ, а також Дорадчої групи експертів щодо оцінювання таких кандидатів на посаду судді КСУ (ч. 4 ст. 22, ст. 266 КАСУ),

- о спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом

Зауваження. Відповідно до Виборчого кодексу України (далі – ВКУ) в Україні проводяться *загальнодержавні* (Президента та народних депутатів) та *місцеві* (депутатів Верховної Ради АРК; депутатів сільської, селищної, районної в місті (у містах, де утворені районні у місті ради), міської, районної в області, обласної рад; сільського, селищного, міського голови) *чергові та позачергові* вибори як основна форма народного волевиявлення, способу безпосереднього здійснення влади Українським народом (ст. 3).

Виборчий процес – це здійснення протягом встановленого ВКУ періоду часу певними суб'єктами (виборцями, виборчими комісіями, партіями, кандидатами, спостерігачами тощо) виборчих процедур, пов'язаних із підготовкою і проведенням відповідних виборів, встановленням та офіційним оголошенням (офіційним оприлюдненням) їх результатів. У разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану виборчий процес загальнодержавних виборів та/або виборчий процес відповідних місцевих виборів, що відбуваються на цих територіях або їх частині, припиняється з дня набрання чинності відповідним указом Президента України (ст. 20)¹.

чи процесом референдуму (п. 6 ч. 1 ст. 19, п. 2 ч.1 ст. 20, ч. 4 ст. 22 КАСУ),

Зауваження. Відповідно до Закону «Про всеукраїнський та місцевий референдуми»² було передбачено підстави та механізми проведення як всеукраїнського, так і місцевих (у межах адміністративно-територіальних одиниць, зокрема в АРК) референдумів.

Цей Закон 06.07.2012 р. було визнано таким, що втратив чинність у зв'язку з прийняттям Закону України «Про всеукраїнський референдум»³, чим скасовано правові засади, організацію та порядок проведення місцевих референдумів. Такими законодавчими змінами в Україні було звужено народовладдя і безпосередню участь громадян в управлінні місцевими справами.

КСУ, виявивши порушення процедури розгляду і ухвалення, встановивши нелегітимність його мети та невідповідність його положень вимогам Конституції України, 26.04.2018 р. рішенням № 4-р/2018 визнав зазначений Закон неконституційним⁴.

Верховна Рада України 26.01.2021 р. прийняла Закон України «Про всеукраїнський референдум», яким визначила правові засади організацію та порядок проведення всеукраїнського референдуму, чим лише частково усунула прогалину в законодавчому регулюванні здійснення народного волевиявлення, адже закон, який би врегулював

¹ Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.

² Про всеукраїнський та місцевий референдуми : Закон України від 03.07.1991 р. № 1286-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12#Text>.

³ Про всеукраїнський референдум : Закон України від 06.07.2012 р. № 5475-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5475-17#Text>.

⁴ Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» (справа № 1-1/2018(2556/14)). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18#n60>.

проведення місцевих референдумів, у нашій державі нині відсутній. Відповідно до ст. 3 Закону всеукраїнський референдум за предметом може бути конституційним, ратифікаційним, законодавчим та загальним. За цим Законом процес всеукраїнського референдуму розпочинається з дня оголошення ЦВК про початок процесу всеукраїнського референдуму, а завершується через п'ятнадцять днів після дня офіційного оголошення ЦВК результатів референдуму (ст. 23)¹.

зокрема щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності дільничних виборчих комісій, дільничних комісій з референдуму, членів цих комісій (ст. 273 КАСУ); уточнення списку виборців (ст. 274 КАСУ); оскарження дій чи бездіяльності суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, що порушують законодавство про вибори та референдум (ст. 275 КАСУ); оскарження дій чи бездіяльності кандидата у депутати сільської, селищної ради, кандидатів на посаду сільського, селищного голови, їх довірених осіб; справи щодо законності бездіяльності Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) щодо невнесення до Верховної Ради України законопроекту на виконання (реалізацію) рішення Українського народу про підтримку питання загальнодержавного значення на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою (п. 5 ч. 1 ст. 266 КАСУ), справах щодо оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, політичної партії (блоку), місцевої організації політичної партії, їх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, члена ініціативної групи, політичної партії, громадської організації – суб'єктів процесу референдуму, їх уповноважених осіб, офіційного спостерігача – суб'єкта процесу референдуму (ст. 276 КАСУ), справи, пов'язані із виборами Президента України (ст. 277 КАСУ) тощо;

- збиратися мирно, без зброї й проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування (ст. 39 Конституції України) – справи за адміністративними позовами органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (ст. 280 КАСУ).

1.1.2.2. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з судовим правом

Інтегровані в загальну частину АСПП конституційні норми про засади організації системи адміністративних судів (ч. 5 ст. 125 Конституції України) та основні засади адміністративного судочинства (ст. 129 Конституції України) розвинуто та деталізовано в нормах іншої галузі права – *судового права України*.

¹ Про всеукраїнський референдум : Закон України від 26.01.2021 р. № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>.

Зауваження. Одним із фундаторів судового права України як галузі права доречно визнати І. Є. Марочкина, а його послідовниками – Л. М. Москвич, М. В. Руденка, С. В. Прилуцького, І. В. Назарова та ін.

Відповідно до позиції Л. М. Москвич, у предметі судового права слід виокремлювати організаційні судові правовідносини, тобто відносини, які пов'язані з організацією роботи суду, утворенням та ліквідацією судів, взаємодією між різними судами в аспекті забезпечення єдності судової системи та взаємодією з іншими гілками влади в контексті забезпечення єдності державного механізму, добору та призначення на посади суддів тощо, тобто все, що пов'язано зі створенням належних умов для функціонування інституту суду. Ці правовідносини регулюються матеріальним правом і коло їх суб'єктів є досить широким – від громадян, які бажають зайняти посаду судді, до органів державної влади, які залучені у процес організаційного забезпечення функціонування судової влади¹.

Саме в такому аспекті, як матеріальну галузь публічного права, ми і розглядаємо судове право України.

Зв'язки АСПП із судовим правом полягають у тому, що нормами судового права врегульовано правовідносини з організаційного та функціонального забезпечення судів, які здійснюють адміністративне судочинство.

- *Організаційне забезпечення* охоплює правове регулювання:
 - *інституційності системи судів*, що здійснюють адміністративне судочинство, як складника системи судоустрою, та утворення місцевих загальних, окружних адміністративних, апеляційних адміністративних, ВАКС, ВС. Так, з нормами, що встановлюють цю систему, зокрема, ч. 3 ст. 17, ч. 2 ст. 21, ч. 3 ст. 26, ст. 36, п. 3 частини 2, 5 ст. 37, ст. 45 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», статті 3, 4 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» логічно узгоджені норми АСПП, зокрема статті 19, 20, 22–28 КАСУ, що визначають юрисдикцію цих судів;
 - *кадрового забезпечення судів*, що здійснюють адміністративне судочинство, *суддями* (розд. IV «Порядок зайняття посади судді» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», розд. III «Порядок зайняття посади судді Вищого антикорупційного суду» Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»), *працівниками апаратів судів* (статті 150, 155, 156 Закону, ст. 16 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»²), *секретарями судових засідань, помічниками суддів* (ст. 157 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), *судовими розпорядниками* (ст. 159 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»³). З цими нормами логічно узгоджені норми АСПП, які встановлюють процесуальний статус (повноваження) суддів (гл. 3 Склад суду.

¹ Актуальні проблеми судового права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Івана Єгоровича Марочкина (Харків, 30 жовт. 2015 р.) / редкол. : Л. М. Москвич (голова) та ін. Харків : Право, 2015. 440 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2015/SB_MAROCHKIN_2015.pdf.

² Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 07.06.2018 р. № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text>.

³ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

Відводи), помічників суддів (ст. 62 КАСУ), секретарів судових засідань (ст. 63 КАСУ), судових розпорядників (ст. 64 КАСУ) тощо;

- *фінансового забезпечення судів, що здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету, головними розпорядниками яких є ВС та ВАКС щодо фінансового забезпечення відповідно їх діяльності, ДСАУ – щодо фінансового забезпечення всіх інших судів (ст. 148 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»);*
- *матеріально-технічного забезпечення, що передбачає управління об'єктами державної власності (будівництво, ремонт, обслуговування службових приміщень судів, їх технічне оснащення для здійснення судочинства та діловодства, придбання та обслуговування автотранспортних засобів тощо), яке здійснює Державна судова адміністрація (ст. 152 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Ці норми реалізуються через норми АСПП щодо проведення судових засідань у спеціально обладнаних приміщеннях – залі судових засідань (ч. 4 ст. 194 КАСУ), відтворення звукозаписів та демонстрації відеозаписів (ст. 220 КАСУ), ухвалення судами рішень у спеціально призначених приміщеннях – нарадчих кімнатах (ст. 227 КАСУ), фіксування судового засідання технічними засобами (ст. 229 КАСУ) тощо;*
- *інформаційно-технологічного забезпечення, яке включає комп'ютеризацію судів для здійснення судочинства, діловодства, інформаційно-нормативного забезпечення судової діяльності, впровадження електронного судочинства, ведення Єдиного державного реєстру судових рішень (далі – ЄДРСР) та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС) (ст. 152 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Положення про Державну судову адміністрацію України). Приміром, ці норми реалізуються через норми АСПП щодо впровадження ЄСІТС (ст. 18 КАСУ), надсилання повісток про виклики та повісток-повідомлень через електронний кабінет учасника судового процесу (ст. 124 КАСУ), участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції (ст. 195 КАСУ), викладення судових рішень в електронній формі (ч. 10 ст. 243 КАСУ), вручення судових рішень в електронній формі (частини 10, 11 ст. 251 КАСУ) тощо.*
- *Функціональне забезпечення, окрім, правового регулювання діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини із захисту в суді прав інших осіб, яку розглянуто вище, включає правове регулювання:*
 - *діяльності прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді, що встановлено ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»¹. Цій нормі в контексті права деяких осіб звертатися до суду в інтересах інших осіб кореспондують частини 3, 4 ст. 53 КАСУ;*

¹ Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

- діяльності НАЗК щодо права звернення до суду із позовами щодо визнання протиправними індивідуальних рішень, виданих (прийнятих) із порушенням встановлених законодавством про запобігання корупції вимог та обмежень захисту прав викривачів та щодо заходів з державного захисту викривачів (п. 5⁶ ч. 1 ст. 12, ст. 53 Закону України «Про запобігання корупції»¹). Цій нормі в контексті права деяких осіб звертатися до суду в інтересах інших осіб кореспондує ч. 6 ст. 53 КАСУ;
- діяльності адвокатури щодо встановлення видів адвокатської діяльності, а саме складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру (п. 2 ч.1 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність»², п. 2 ч. 2 ст. 13 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу»³), та представництва в судах під час здійснення адміністративного судочинства (п. 6 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність»). Ці норми в контексті процесуального статусу та повноважень представника в адміністративному судочинстві деталізовано статтями 55, 57, ч. 4 ст. 59, ст. 60 КАСУ;
- судово-експертної діяльності щодо її визначення, видів принципів, організаційних основ здійснення з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки відповідно до Закону України «Про судову експертизу»⁴. Ці норми деталізовано в КАСУ визначенням процесуального статусу експерта (ст. 68 КАСУ), визнанням висновку експерта як виду доказів в адміністративній справі (п. 2 ч. 2 ст. 72, статті 101, 102 КАСУ), процесуальним порядком призначення (ст. 106 КАСУ) та усунення недоліків, уточнення та доповнення експертного висновку (статті 111, 221 КАСУ);
- наукової діяльності в галузі права, яка передбачає, зокрема, право вчених обирати види, напрями і засоби наукової діяльності відповідно до своїх інтересів, творчих можливостей та загальнолюдських цінностей, а наукових працівників – надавати консультативну допомогу, а також бути експертом відповідно до законодавства України, що врегульовано ч. 6 ст. 5 Закону України «Про вищу освіту»⁵, статтями 5, 6, 28, 28¹ Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»⁶. Ці норми стосовно експертів у галузі

¹ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

² Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

³ Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.

⁴ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text/>.

⁵ Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

⁶ Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11. 2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

права, що мають науковий ступінь, а отже, визнані науковцями, конкретизуються в статтях 112, 113 КАСУ.

Застосовуючи *широкий підхід* до розуміння взаємодії АСПП з іншими галузями права, можна дійти висновку, що через судове право забезпечуються *опосередковані зв'язки* АСПП зі службовою, бюджетною, інформаційною (в тому числі, цифровою) галузями права. Інші приклади таких зв'язків буде обґрунтовано нижче.

Наявність опосередкованих зв'язків не спростовує наявності прямого зв'язку, завдяки якому норми АСПП регулюють відносини, в яких здійснюється захист права громадян на проходження служби в суді. Приміром, відповідно до Закону «Про судоустрій і статус суддів» передбачено право судді (кандидата на посаду судді) на оскарження рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів щодо його кваліфікаційного оцінювання (частини 2, 3 ст. 88, ч. 7 ст. 101) у порядку, встановленому ч. 4 ст. 22, ст. 266 КАСУ. В такому самому порядку суддя може оскаржити рішення ВРП про притягнення до дисциплінарної відповідальності (ст. 111 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 35 Закону України «Про Вищу раду правосуддя України»), а кандидат на посаду судді – рішення ВРП про відмову у внесенні Президентом України подання про призначення судді на посаду (ст. 38 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»).

Інший прояв зв'язку судового права з АСПП полягає у встановлених ст. 28 КАСУ особливостях визначення підсудності адміністративних справ, у яких однією зі сторін є суддя суду, до підсудності якого віднесена ця справа, за загальними правилами (окрім судді ВС): у таких випадках підсудність справи має визначати суд вищої інстанції.

1.1.2.3. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з бюджетним правом

Наявність зв'язків АСПП з бюджетним правом стає очевиднішою на прикладі *судового збору*, встановлення випадків компенсації *судових витрат* із Державного бюджету України, визначення прожиткового мінімуму для працездатних осіб як один із критеріїв визначення для розгляду справи форми адміністративного судочинства та вжиття заходів процесуального примусу, що застосовує суд під час здійснення судочинства тощо.

- *Судовий збір* відповідно до ст. 132 КАСУ є основним видом судових витрат, розмір, порядок сплати, повернення і звільнення від сплати якого встановлено законом. За положеннями ч. 10 ст. 169 КАСУ суд у разі виявлення на момент відкриття провадження за позовом, скаргою чи клопотанням факту незарахування до спеціального фонду Державного бюджету України відповідної суми судового збору, який підлягав сплаті за їх подання, має залишити такі процесуальні звернення без руху.

Зауваження. Законом України «Про судовий збір» встановлено поняття *судового збору* (збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень – ст. 1), об'єкти справляння судового збору (зокрема, випадки, коли за подання певних процесуальних документів судовий збір не справляється – ст. 3) та розміри ставок судового збору за подання документів до адміністративного суду (п. 3 ст. 4), пільги щодо сплати судового збору (зокрема, пп. 7–14, 16, 23, 25 ч. 1 ст. 5)¹.

При цьому судовий збір відповідно до положень Бюджетного кодексу України (далі – БКУ) є неподатковим надходженням, одним із видів доходів бюджету (ч. 3 ст. 9), а саме – одним з джерел формування спеціального фонду Державного бюджету України в частині доходів (п.1 ч. 3 ст. 13, п. 5 ч. 3 ст. 29)².

- *Компенсація судових витрат з Державного бюджету України.* Стягнення судом при задоволенні позову на користь позивача – приватної особи всіх судових витрат, що підлягають відшкодуванню, з відповідача – суб'єкта владних повноважень (його посадової чи службової особи) здійснюється за рахунок бюджетних асигнувань такого суб'єкта владних повноважень (ч. 1 ст. 139 КАСУ).

Зауваження. Бюджетним асигнуванням відповідно до положень БКУ є повноваження розпорядника бюджетних коштів, надане відповідно до бюджетного призначення, на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів, яке має кількісні, часові та цільові обмеження (п. 6 ч. 1 ст. 2).

КАСУ встановлено підстави компенсації сторонам адміністративної справи понесених ними судових витрат за рахунок коштів, передбачених Державним бюджетом України (ч. 5 ст. 139). Такі компенсації є видатками, що здійснюються з Державного бюджету України за відповідною бюджетною програмою (ст. 87 БКУ). Порядок і граничні розміри компенсації судових витрат, а також судового збору за рахунок держави встановлено актами КМУ, а саме його постановами³.

Порядок розподілу судових витрат наведено в підрозд. 2.7 цього підручника.

- *Прожитковий мінімум для працездатних осіб.*

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» *прожитковий мінімум* – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціону-

¹ Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>.

² Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

³ Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних, адміністративних та господарських справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2006 р. № 590. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2006-%D0%BF#n19>; Про затвердження Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.2011 р. № 845. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2011-%D0%BF#n12>.

вання організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. До працездатних осіб належать особи, які не досягли встановленого законом пенсійного віку (ч. 3 ст. 1) Прожитковий мінімум застосовується для формування Державного бюджету України (ст. 2) та щороку затверджується Верховною Радою України в законі про Державний бюджет України на відповідний рік (ст. 4)¹.

Цим нормам бюджетного права відповідає п. 24 ч. 1 ст. 4 КАСУ, за яким розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб вираховується станом на 1 січня календарного року, в якому подається відповідна заява або скарга, вчиняється процесуальна дія чи ухвалюється судове рішення.

Прожитковий мінімум для працездатних осіб застосовується в КАСУ:

- одним із критеріїв визначення форми адміністративного судочинства для розгляду справи. Суд не може розглянути за правилами спрощеного позовного провадження справу щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єкта владних повноважень, якщо позивачем також заявлено вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної такими рішеннями, діями чи бездіяльністю, у сумі, що перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (ст. 257);
- задля визначення розміру штрафів. Штраф, який суд може стягнути в дохід Державного бюджету України як захід процесуального примусу, визначається у співвідношенні до прожиткового мінімуму для працездатних осіб:
 - від 0,3 до трьох розмірів – за не виконання особою – учасником справи процесуальних обов'язків, зловживання належними їй процесуальними правами, неподання суду доказів, використання під час процедури врегулювання спору за участю судді портативних, аудіотехнічних пристроїв тощо;
 - від одного до десяти розмірів – за повторне чи систематичне невиконання процесуальних обов'язків, неодноразове зловживання процесуальними правами, повторне чи систематичне неподання витребуваних судом доказів без поважних причин або без їх повідомлення, невиконання ухвали про забезпечення позову (ст. 149).

1.1.2.4. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з адміністративним правом

У сучасному визначенні адміністративного права превалює підхід, за яким ця галузь публічного права регулює відносини, що виникають, змінюються та припиняються у зв'язку з діяльністю суб'єктів публічного адміністрування. Публічне

¹ Про прожитковий мінімум : Закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-14#Text>.

адміністрування спрямоване на виконання в інтересах приватних осіб завдань та функцій публічної адміністрації в різних сферах.

Центральне місце серед суб'єктів публічного адміністрування займають органи виконавчої влади, а тому їх діяльність має бути основним предметом судового контролю. Вони, як уже зазначалося вище, виступають і як особи, що мають відповідати за порушення прав, свобод та інтересів приватних осіб, і як особи, що в окремих, виняткових випадках мають звертатися до адміністративних судів для підтвердження наданих їм законом стосовно приватних осіб повноважень. Цим зумовлена їх обов'язкова участь у процесуальних відносинах, урегульованих нормами АСПП.

Категорії адміністративних справ, що виникають саме з правовідносин, урегульованих як адміністративним правом, так і його підгалузями (або галузями, що виокремилися з адміністративного та набули визнання як самостійні галузі права), становлять більшість від тих, які суди розглядають та вирішують у порядку, врегульованому АСПП. Цим підкреслено «предметну насиченість» поточної моделі адміністративного судочинства, а отже, доведено прямиий зв'язок між цими галузями права.

При цьому деякі органи виконавчої влади на підставі своїх спеціальних повноважень здійснюють або забезпечують виконання рішень адміністративних судів, ухвалених з ініціативи або стосовно інших органів виконавчої влади, адже без функціонування механізмів належного та своєчасного виконання судових рішень досягнення мети адміністративного судочинства є неможливим.

Різноманітну взаємодію (як опосередковані, так і прямі зв'язки) АСПП з адміністративним правом може бути проілюстровано на таких прикладах:

- правового регулювання відносин:
 - щодо оскарження до суду громадянами рішень посадових осіб, місцевих державних адміністрацій, їхніх актів і розпоряджень голів (статті 38, 43, 50 Закону України «Про місцеві державні адміністрації»¹), індивідуальних та нормативних актів Національної ради з питань телебачення і радіомовлення (ч. 16 ст. 87 Закону України «Про медіа»²) – справи у спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження (п. 1 ч. 1 ст. 19, ст. 264 КАСУ);
 - щодо реалізації КМУ окремих повноважень з управління об'єктами державної власності міністерствам, іншим ЦОВВ, місцевим державним адміністраціям та відповідним суб'єктам господарювання (ст. 20 Закону України «Про

¹ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.

² Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n2352>.

Кабінет Міністрів України»¹), щодо реалізації ЦОБВ та їх територіальними органами права на звернення до суду, якщо це необхідно для здійснення їхніх повноважень у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України (ст. 28 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади»²), щодо тимчасового делегування Фондом державного майна України повноважень одних регіональних відділень та представництв Фонду на тимчасово окупованих територіях іншим регіональним відділенням та представництвам³ (ст. 6 Закону України «Про Фонд державного майна України»⁴, реалізації місцевими державними адміністраціями повноважень, делегованих ним обласними, районними радами (ст. 34 Закону України «Про місцеві державні адміністрації») – справи у спорах між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень (п. 3 ч. 1 ст. 19 КАСУ);

- щодо оскарження до суду громадянами рішень щодо в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї (ст. 10 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»⁵, ст. 9 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»⁶) – справи щодо оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо в'їзду (виїзду) на тимчасово окуповану територію (п. 5 ч. 6 ст. 12, ч. 2 ст. 27 КАСУ);
- щодо перевезення на автобусних маршрутах загального користування між автомобільними перевізниками і органами виконавчої влади, що мають забезпечувати організацію пасажирських перевезень (ст. 7, частини 2, 3 ст. 31 Закону України «Про автомобільний транспорт»⁷) – справи у спорах, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів (п. 4 ч. 1 ст. 19 КАСУ);
- щодо визнання осіб реабілітованими та потерпілими від репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років, відновлення їхніх політичних, соціальних, економічних та інших прав і визначення порядку

¹ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.

² Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.

³ Про тимчасове делегування повноважень Регіонального відділення Фонду державного майна України в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі та Представництва Фонду державного майна України в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі Регіональному відділенню Фонду державного майна України по Херсонській області : наказ Фонду державного майна України від 19.08.2014 р. № 2167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1058-14#Text>.

⁴ Про Фонд державного майна України : Закон України від 09.12.2011 р. № 4107-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4107-17#n140>.

⁵ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

⁶ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.

⁷ Про автомобільний транспорт : Закон України від 05.04.2001 р. № 2344-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text>.

відшкодування шкоди, завданої таким особам унаслідок репресій (ст. 7 Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років»¹) – справи щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації (п. 13 ч. 1 ст. 19 КАСУ);

- щодо оскарження постанови про накладення на підприємства (їх об'єднання), установи, організації та фізичних осіб – підприємців, які здійснюють міжнародні пасажирські перевезення, штрафів за невиконання обов'язку перевірити перед початком міжнародного пасажирського перевезення наявність у пасажирів паспортного документа, візи або інших документів, необхідних для в'їзду до держави прямування або транзиту, що призвело до перевезення чи спроби перевезення пасажирів через державний кордон України без таких документів, та за ненадання або надання недостовірних даних реєстрації пасажирів (статті 1, 13 Закону «Про відповідальність перевізників під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень»²) – спори щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів охорони державного кордону у справах про правопорушення перевізників під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень (п. 12 ч. 1 ст. 19 КАСУ);
- щодо оскарження постанови органів Національної поліції у справі про адміністративне правопорушення (статті 287, 288 КУпАП) – адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності (ст. 20 КАСУ);
- виконання органами виконавчої влади рішень судів, визначених законом як адміністративні.

Нормами АСПП врегульовано відносини, що виникають між судом і учасниками справи щодо вирішення питань, пов'язаних із добровільним виконанням судових рішень, судовим контролем за таким виконанням, що дає змогу визначати такі відносини як самостійну стадію адміністративного судочинства, а адміністративним правом (зокрема, але не виключно) унормовано діяльність органів виконавчої влади щодо виконання судових рішень або в загальному порядку (примусове виконання у виконавчому провадженні), або в спеціальному порядку (виконання не у виконавчому провадженні, а за спеціальними законодавчо визначеними правилами). Виконання судових рішень в останньому випадку полягає в тому, що його здійснює не орган державної виконавчої служби, а інший орган (установа) з огляду на наявну в нього (неї) компетенцію, коли сам орган виконавчої влади, з ініціативи чи стосовно якого судові рішення були ухвалені, не має компетенції його виконати.

¹ Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років : Закон України від 17.04.1991 р. № 962-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#Text>.

² Про відповідальність перевізників під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень : Закон України від 10.01.2002 р. № 2920-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2920-14#Text>.

Виконання судових рішень судів, визначених законом як адміністративні, здійснюють наведені нижче органи виконавчої влади:

- у загальному порядку: органи державної виконавчої служби, утворені Міністерством юстиції України, що здійснюють примусове виконання судових рішень у виконавчому провадженні¹.

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» примусовому виконанню підлягають, зокрема, виконавчі листи, що видають суди у передбачених законом випадках на підставі судових рішень (п. 1 ч. 1 ст. 3)².

Згідно з Законом України «Про виконавче провадження» забезпечення права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних виконавців, приватних виконавців є однією із засад виконавчого провадження (п. 9 ч. 1 ст. 2). Це право може бути захищено, у тому числі в порядку адміністративного судочинства – адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби щодо виконання ними рішень судів в адміністративних справах:

- з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності;
- пов'язаних із виборчим процесом чи процесом референдуму;
- пов'язаних із перебуванням іноземців та осіб без громадянства на території України – розглядають місцеві суди як адміністративні (п. 4 ч. 1 ст. 20 КАСУ), з процесуальними особливостями провадження у справах із приводу рішень, дій або бездіяльності органу державної виконавчої служби (ст. 287 КАСУ).

- у спеціальному порядку:
 - *Державна казначейська служба України (Казначейство)* – судових рішень адміністративних судів про стягнення коштів з державних органів (п. 6 ч. 1 ст. 5, статті 139, 143 КАСУ).

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів на підставі заяви стягувача здійснює виконання рішень суду про стягнення коштів, боржником за якими є державний орган, у межах відповідних бюджетних призначень шляхом списання коштів з рахунків такого державного органу, а в разі відсутності у зазначеного державного органу відповідних призначень – за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду (статті 1, 3)³.

¹ Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>.

² Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.

³ Про гарантії держави щодо виконання судових рішень : Закон України від 05.06.2012 р. № 4901-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17#Text>.

Відповідно до Положення про Державну казначейську службу України, *Казначейство* є ЦОВВ, одним з основних завдань якого є реалізація державної політики у сферах казначейського обслуговування бюджетних коштів (пп. 1, 3)¹.

- *органи Національної поліції* – ухвали про привід осіб, явку яких у судове засідання адміністративний суд визнав обов'язковою (ст. 148 КАСУ).

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» до кола повноважень поліції віднесено доставлення осіб, які вчинили адміністративне правопорушення (п. 9 ст. 23). Адміністративним правопорушенням визнано лише злісне ухилення позивача, відповідача та свідка від явки до суду, злісне ухилення від явки до суду інших осіб неповагою до суду не визнано (ст. 185³ КУпАП). Привід осіб як самостійне повноваження поліція здійснює лише за рішенням тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України чи в межах виконавчого провадження (п. 27 ч. 1 ст. 23)². Отже, існує неузгодженість між положеннями КАСУ і Законом України «Про Національну поліцію», що створює нормативну перешкоду застосування приводу осіб до суду інших, ніж позивач, відповідач, свідок, учасників судового процесу.

- *податковий керуючий або інший працівник контролюючого органу*, призначений його керівником (його заступником або уповноваженою особою) контролюючого органу (щодо виконання адміністративного арешту майна відповідно до п. 94.14 Податкового кодексу України (далі – ПКУ), щодо стягнення коштів у рахунок погашення податкового боргу за рахунок готівки згідно з п. 95.4 ПКУ, щодо погашення податкового боргу відповідно до п. 95.7 ПКУ), *Державна казначейська служба* (п. 95.3 ПКУ) – виконання судових рішень про адміністративний арешт майна платника податків, стягнення коштів за податковим боргом, погашення усієї суми податкового боргу за рахунок майна платника податків, що перебуває в податковій заставі (ст. 283 КАСУ);

Зауваження. Згідно з ПКУ терміном «контролюючий орган» у відповідних відмінках та числі було замінено терміни «орган державної податкової служби», «орган податкової служби», «податковий орган», «митний орган» тощо у відповідному відмінку та числі.

Адміністративний арешт майна платника податків (далі – *арешт майна*) є винятковим способом забезпечення виконання платником податків його обов'язків, визначених законом, який полягає у забороні йому вчиняти щодо свого майна, яке підлягає арешту, дії щодо реалізації прав розпорядження або користування його майном (повний арешт майна) або в обмеженні платника податків щодо реалізації прав власності на таке майно, який полягає в обов'язковому попередньому отриманні дозволу керівника (його заступника або уповноваженої особи) контролюючого органу на здійснення платником податків будь-якої операції з таким майном (умовний арешт майна) (ст. 94).

¹ Положення про Державну казначейську службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 р. № 215. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF#Text>.

² Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

Особливість судового контролю за *арештом майна* платника податків полягає в тому, що як арешт коштів на рахунок/електронному гаманці платника податків здійснюється виключно на підставі рішення суду шляхом звернення контролюючого органу до суду, так і звільнення з-під арешту банк, інша фінансова установа, небанківський надавач платіжних послуг, емітент електронних грошей здійснює за рішенням суду (п. 94.6), а рішення керівника (його заступника або уповноваженої особи) контролюючого органу щодо арешту майна може бути оскаржене платником податків у судовому порядку (п. 94.11).

Контролюючий орган застосовує до платника податків на користь держави заходи щодо погашення податкового боргу такого платника податків шляхом стягнення коштів, які перебувають у його власності, а в разі їх недостатності – шляхом продажу майна такого платника податків, яке перебуває у податковій заставі (п. 95.1)

Контролюючий орган звертається до суду щодо надання дозволу на погашення усієї суми податкового боргу за рахунок майна платника податків, що перебуває у податковій заставі. Рішення суду щодо надання вказаного дозволу є підставою для прийняття контролюючим органом рішення про погашення усієї суми податкового боргу (п. 95.3).

Рішення суду про стягнення коштів з рахунків/електронних гаманців платника податків у банках, небанківських надавачах платіжних послуг/емітентах електронних грошей, обслуговуючих такого платника податків, та з рахунків платників податків у системі електронного адміністрування податку на додану вартість, відкритих у центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, направляється до виконання контролюючим органам, у розмірі суми податкового боргу або його частини (п. 95.3).

Контролюючий орган на підставі рішення суду здійснює стягнення коштів у рахунок погашення податкового боргу за рахунок готівки, що належить такому платнику податків. Стягнення готівкових коштів здійснюється у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України (п. 95.4).

- *посадові та службові особи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції, органи (підрозділи) охорони державного кордону, органи Служби безпеки України (далі – СБУ) – рішення суду про застосування до іноземця або особи без громадянства затримання (з метою ідентифікації та/або забезпечення примусового видворення за межі території України, з метою забезпечення передачі за міжнародними договорами про реадмісію, до виконання зобов'язання про внесення застави) (ст. 289 КАСУ).*

Зауваження. Реалізація державної політики у сфері міграції (імміграції та еміграції) є одним з основних завдань центрального органу виконавчої влади – *Державної міграційної служби України (далі – ДМСУ)* (пп. 1, 3 Положення про ДМСУ)¹.

Органи охорони державного кордону є основними структурними складниками Державної прикордонної служби України, що безпосередньо виконує поставлені перед нею завдання, зокрема щодо забезпечення недоторканності державного кордону України (п. 2 Положення про орган охорони державного кордону Державної прикордонної служби України). Такими

¹ Положення про Державну міграційну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 360. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF#Text>.

органами є прикордонний загін, окремий контрольно-пропускний пункт та авіаційна частина¹ (п. 5 Положення про ДМСУ).

- *Фонд державного майна України та уповноважені особи з числа працівників апарату Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) – судові рішення про застосування санкції у вигляді стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними (п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції»).*

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про санкції» Фонд державного майна України здійснює повноваження у сфері управління (у тому числі шляхом реалізації) активами, щодо яких ухвалено судові рішення про застосування зазначеної вище санкції (ч. 2 ст. 5¹). Також Уповноважені особи з числа працівників апарату РНБО, які є публічними реєстраторами Державного реєстру санкцій (ст. 5⁴)².

- *Державна служба фінансового моніторингу України – судові рішення у справах за зверненням СБУ щодо включення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції, виключення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій з такого переліку та надання доступу до активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням (ст. 284 КАСУ).*

Зауваження. Відповідно до Порядку формування переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, такий перелік осіб формує Держфінмоніторинг³ на підставі рішення адміністративного суду про включення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій, які відповідають критеріям⁴, визначеним резолюціями Ради Безпеки ООН⁵ (пп. 3, 4).

¹ Положення про орган охорони державного кордону Державної прикордонної служби України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 30.11.2018 р. № 971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1468-18#Text>.

² Про санкції : Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#n77>.

³ Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2015 р. № 537. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF#Text>.

⁴ Актуальний перелік осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції : інформація з офіц. сайту Держфінмоніторингу. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/protidija-terorizmu/perelik-teroristiv/aktualnij-perelik-osib-pov-yazanix-z-provadžhennyam-teroristichnoji-dijalnosti-abo-stosovno-yakix-zastosovano-mizhnarodni-sankcziji.html>.

⁵ Порядок формування переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2020 р. № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622-2020-%D0%BF#Text>.

- НАЗК – судових рішень у справах щодо державного фінансування статутної діяльності політичних партій (ст. 289⁵ КАСУ).

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» НАЗК може прийняти рішення про відмову в наданні політичній партії державного фінансування її статутної діяльності на підставі результатів останніх чергових або позачергових виборів народних депутатів України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі (ч. 3 ст. 17³). Таке рішення НАЗК може бути оскаржено партією до суду (ч. 9 ст. 17³).

Зауваження. З наведених вище прикладів лише діяльність органів державної виконавчої служби з виконання судових рішень адміністративних судів визнано за законом *примусовим виконанням*. Така діяльність є єдиним завданням державної виконавчої служби, яке вони здійснюють в межах особливої процедури – виконавчого провадження. На відміну від діяльності державної виконавчої служби, виконання судових рішень іншими органами виконавчої влади не становлять основну частину їхньої компетенції. За змістом ця діяльність, хоча і не має такого, як виконавче провадження, формального визначення, є також примусовою на підставі законодавчо встановленої ознаки обов'язковості судових рішень до виконання. Виконання судових рішень адміністративних судів як суб'єктами владних повноважень, які є учасниками судового процесу, так і тими, хто здійснює виконання завдяки спеціальним чи окремим повноваженням (ті відносини, що врегульовано нормами адміністративного права), а також вирішення адміністративним судом питань, які сприяють добровільному виконанню та забезпечують примусове виконання судових рішень (ті відносини, що врегульовано нормами АСПП), в сукупності дає змогу ефективніше досягнути завдань адміністративного судочинства.

- особливостей функціонування судів, зокрема тих, які здійснюють адміністративне судочинство, в умовах неординарних (надзвичайних) адміністративно-правових режимів (карантину, воєнного стану, антитерористичної операції тощо);

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» карантин – адміністративні та медико-санітарні заходи, що застосовуються для запобігання поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб, тобто хвороб, які характеризуються тяжкими та (або) стійкими розладами здоров'я в окремих хворих і становлять небезпеку для їх життя та здоров'я (ст. 1)¹. Карантин встановлює і відміння КМУ (ст. 29). Прикладом карантину є встановлення та відміна КМУ комплексу обмежувальних протиепідемічних, адміністративних та медико-санітарних заходів задля запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, що діяли з 12.03.2020 р. до 30.06.2023 р.²

¹ Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04.2000 р. № 1645-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>.

² Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 р. № 211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text> ; Про відміну на всій території України карантину, встановленого з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2023 р. № 651. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

Відповідно до положень Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» КМУ не може визначати порядок функціонування судів та органів у системі правосуддя в умовах карантину, адже в протилежному випадку це означало б втручання вищого органу виконавчої влади в діяльність органів судової влади та суперечило б принципу поділу влади на три гілки. Рекомендації про запровадження особливого режиму роботи судів в умовах карантину було сформульовано Радою суддів України, Державною судовою адміністрацією та ВРП. Також ВРП у межах повноважень, визначених статтями 3, 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» із вжиття заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів уніфікувала рекомендації для судів щодо безпечної роботи в умовах карантину¹.

Зауваження. Згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану» *воєнним станом* визначено особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі, зокрема, збройної агресії та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення відсічі збройної агресії, а також тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону). Правовий режим воєнного стану за пропозицією РНБО вводить Президент України своїм указом, який затверджує відповідним законом Верховна Рада України (ст. 5 Закону).

У період дії воєнного стану: повноваження судів не можуть бути припинені (ст. 10) чи обмежені (ст. 12²), суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України (ст. 12²), лише суди, створені відповідно до Конституції України, здійснюють правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, не допускається створення надзвичайних та особливих судів, забороняється скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства, може бути законами України змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядають суди на території, на якій введено воєнний стан, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження таких судів у разі неможливості здійснювати ними правосуддя (ст. 26)². Згідно з цим Законом також можуть створюватися спеціальні тимчасові органи виконавчої влади – військові адміністрації.

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» *антитерористичною операцією* визначено комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності.

npsa/pro-vidminu-na-vsii-terytorii-ukrainy-karantynu-vstanovlenoho-z-metoiu-zapobihannia-poshyrenniu-na-terytorii-ukrainy-hostroi-respiratornoi-khvoroby-i270623-651.

¹ Про рекомендацію запровадження особливого режиму роботи судів : лист Голови Ради суддів України від 16.03.2020 р. № 9-рс-186/20. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/news/no9rs-18620-vid-16032020-verhovn-92b86c6546.pdf> ; Про доступ до правосуддя в умовах пандемії гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : рішення Вищої ради правосуддя від 26.03.2020 р. № 880/0/15/20. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/6776> ; Про надання уніфікованих рекомендацій для судів усіх інстанцій та юрисдикцій щодо безпечної роботи в умовах карантину : рішення Вищої ради правосуддя від 01.04.2021 р. № 763/0/15/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0763910-21#Text> ; Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1798-19#n13>.

² Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

Режим антитерористичної операції – це особливий тимчасовий порядок, що вводиться у районі її проведення та передбачає надання суб'єктам боротьби з тероризмом спеціальних повноважень, необхідних для звільнення заручників, забезпечення безпеки і здоров'я громадян, які опинилися в районі проведення антитерористичної операції, нормального функціонування державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій (ст. 1)¹.

Прямий зв'язок між АСПП та адміністративним правом у контексті впливу адміністративно-правових режимів на перебіг судового процесу в адміністративній справі можна довести на такому прикладі: суд зобов'язаний зупинити провадження в адміністративній справі до припинення перебування особи, яка є стороною або третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі ЗСУ або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції (п. 5 ч. 1 ст. 236 КАСУ).

- адміністративної відповідальності за неналежне виконання ухвал адміністративних судів.

У ст. 185³ КУпАП встановлено адміністративну відповідальність у вигляді накладення штрафу за прояв неповаги до суду, зокрема адміністративного, за злісне ухилення від явки в суд свідка, позивача, відповідача, непідкорення зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого, порушення порядку під час судового засідання, явна зневага до суду або встановлених у суді правил².

1.1.2.5. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права зі службовим правом

Різноманітним є зміст взаємодії АСПП зі службовим правом: зв'язки між ними є як прямими, так і опосередкованими. Ці зв'язки можна презентувати на таких прикладах:

- правового регулювання відносин:
 - щодо звернення Верховної Ради України до суду з позовом про дострокове припинення повноважень народного депутата у разі невиконання ним вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності (ст. 5 Закону України «Про статус народного депутата України»³) –

¹ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

³ Про статус народного депутата України : Закон України від 17.11.1992 р. № 2790-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text>.

справи про дострокове припинення повноважень народного депутата України (ч. 4 ст. 22, ст. 285 КАСУ);

- о щодо оскарження до суду державними службовцями рішень про накладення дисциплінарного стягнення, звільнення з посади державної служби, а також висновку, що містить негативну оцінку за результатами оцінювання його службової діяльності, права державного службовця на оскарження відповіді керівника державної служби щодо порушення прав державного службовця чи виникнення перешкод в їх реалізації (п. 10 ч. 1 ст. 7, ч. 4 ст. 11, ст. 78 Закону України «Про державну службу»¹), захисту посадовими особами місцевого самоврядування своїх законних прав у судовому порядку (ст. 9 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування»²), оскарження членом Національної ради з питань телебачення і радіомовлення рішення про дострокове припинення його повноважень (ч. 3 ст. 80 Закону України «Про медіа»³), оскарження військовослужбовцями рішень, дій (бездіяльності) органів військового управління та командирів (начальників) (ст. 19, 20 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»⁴), оскарження рішень конкурсної комісії з питань додержання встановленого законом порядку організації та проведення конкурсу на зайняття посади Директора Державного бюро розслідувань (ч. 9 ст. 11 Закону України «Про Державне бюро розслідувань»⁵), оскарження рішень місцевих державних адміністрацій щодо відмови в направленні громадян на альтернативну службу, проходження та дострокового її припинення (ст. 25 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу»⁶) – справи у спорах з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби (п. 2 ч. 1 ст. 19 КАСУ).

Зауваження. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права громадян на проходження альтернативної (невійськова) служби, тобто служби, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством, із зазначенням строку дії цих обмежень.

¹ Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#n929>.

² Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.

³ Про медіа : Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n2352>.

⁴ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

⁵ Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.

⁶ Про альтернативну (невійськову) службу : Закон України від 12.12.1991 р. № 1975-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text>.

- щодо оскарження до суду прокурором рішення відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження, прийнятого за результатами розгляду дисциплінарного провадження, або рішення ВРП про притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності або про неможливість подальшого перебування особи на посаді прокурора (ст. 50 Закону України «Про прокуратуру») – справи про оскарження актів, дій чи бездіяльності органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо прокурорів (ч. 1 ст. 27 КАСУ);
- правовим статусом публічних службовців як суб'єктів владних повноважень, рішення, дії чи бездіяльність яких оскаржується в порядку адміністративного судочинства.

Зауваження. Якщо розглядати норми, якими врегульовано відносини з проходження служби в адміністративних судах суддями, помічниками суддів, секретарями судових засідань, судовими розпорядниками тощо, як норми службового права, то погляд на зв'язок АСПП зі службовим правом як опосередкований видається також прийнятним.

Приміром, державний службовець відповідно до Закону України «Про державну службу» зобов'язаний відшкодувати державі шкоду, заподіяну внаслідок неналежного виконання ним посадових обов'язків, у разі спільного заподіяння шкоди кількома державними службовцями кожен із них несе відповідальність у розмірі, пропорційному ступеню вини (ст. 81). При цьому, відповідно до встановленого цим профільним законом порядку, керівник державної служби може звернутися з позовом про таке відшкодування до суду в разі ненадання державним службовцем відповіді на пропозицію про добровільне відшкодування шкоди, відмови від відшкодування шкоди чи невідшкодування шкоди до зазначеного у пропозиції строку (ст. 82)¹.

Аналогічне по суті, але не деталізоване таким же чином, право зворотної вимоги (регресу) мають: *держава* – до посадових осіб міністерств, інших ЦОВВ, які заподіяли шкоду (ст. 27 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади»)²; *сільські, селищні, міські, районні у місті, районні та обласні ради, сільський, селищний, міський голова, голова районної у місті, районної та обласної ради* – до посадової особи місцевого самоврядування, яка заподіяла шкоду територіальній громаді (ст. 24 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування»)³.

¹ Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

² Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.

³ Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.

Зазначене матеріальне право перебуває в логічному зв'язку з таким способом захисту прав, свобод або законних інтересів кожної (тобто і публічної, а не лише приватної) особи в адміністративному судочинстві, як стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю (п. 6 ч. 1 ст. 5 КАСУ).

Статус «публічного службовця» через специфіку правового регулювання деяких видів публічної служби може надавати його носієві додаткові процесуальні можливості, що впливають на перебіг судового процесу. Як вже зазначалося раніше, *суд зобов'язаний зупинити* провадження у справі в разі перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі ЗСУ або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції, відповідно, на строк до припинення перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі ЗСУ або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції (п. 5 ч. 1 ст. 236 КАСУ).

Також *суд має право зупинити* провадження в адміністративній справі до перебування учасника справи на альтернативній службі не за місцем проживання або на строковій військовій службі за відсутності у такого учасника справи представника (частини 2, 3 ст. 236 КАСУ).

1.1.2.6. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з військовим правом

Взаємодія між АСПП і військовим правом ґрунтується на прямому зв'язку між ними, який можна продемонструвати на прикладі:

- правового регулювання відносин:
 - *щодо права військовослужбовця на оскарження* неправомірних рішень, дій (бездіяльність) органів військового управління та командирів (начальників) та здійснення згідно з національним законодавством судочинства у справах за участю військовослужбовців, які проходять військову службу на території України, відповідно до Закону України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»¹ (статті 19, 20);
 - *щодо права звільнених з військової служби військовослужбовців на оскарження до суду* рішень органів, що призначають пенсії, про відмову в призначенні пенсії або її перерахунку, зарахуванні до вислуги років для призначення пенсії окремих періодів служби в календарному обчисленні або на пільгових умовах, порушення строків і заниження розмірів пенсії

¹ Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» (ст. 66)¹.

Зазначеним положенням законів відповідають положення КАСУ, якими:

- справи у спорах з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби та справи про оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат віднесено до юрисдикції адміністративних судів (п. 2 ч. 1 ст. 19 КАСУ),
- такі справи визначено як справи незначної складності (пп. 1, 3 ч. 6 ст. 12 КАСУ), які адміністративні суди можуть розглядати за правилами спрощеного позовного провадження (ст. 257 КАСУ);
- *щодо звернення територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки до суду з позовами про застосування судом до військовозобов'язаних, резервістів тимчасового обмеження у праві керування транспортним засобом під час мобілізації в разі невиконання такими особами обов'язків щодо явки за викликом для взяття на військовий облік, надання в установленому порядку під час мобілізації будівель, споруд, транспортних засобів та іншого майна, власниками якого вони є, ЗСУ та іншим військовим формуванням, встановлених ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та вчинення ними адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 210¹ КУпАП².*

Такий припис Закону відповідає положенням КАСУ, за якими:

- визначення суб'єктів владних повноважень доповнено органами військового управління, їх посадовими чи службовими особами (п. 7 ч. 1 ст. 4 КАСУ);
- адміністративні справи за позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації віднесено до юрисдикції місцевих загальних судів як адміністративних (п. 6 ч. 1 ст. 20 КАСУ);
- такі адміністративні справи віднесено до термінових (статті 268, 269, 272 КАСУ) та встановлено особливості провадження в них (ст. 283² КАСУ).

¹ Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09.04.1992 р. № 2262-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text>.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку : Закон України від 11.04.2024 р. № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3633-IX>.

1.1.2.7. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з міграційним правом

Взаємодія АСПП з міграційним правом заснована на прямому зв'язку між ними та може бути проілюстрована на таких прикладах:

- правового регулювання відносин:
 - щодо оскарження іноземцями або особами без громадянства, відповідно до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», до суду рішень, які прийняті ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції) (ДМСУ) про:
 - відмову у визнанні особою без громадянства (ч. 4 ст. 6¹);
 - скасування рішення про визнання особою без громадянства (ч. 5 ст. 6¹);
 - скасування візи (ч. 4 ст. 12);
 - щодо оскарження іноземцями або особами без громадянства до суду рішень, які прийняті ДМСУ, його територіальними підрозділами, органом СБУ або органом охорони державного кордону (орган охорони державного кордону Держприкордонслужби) про примусове повернення (ст. 26) та про примусове видворення (ст. 30).

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ст. 3).

Законними підставами перебування іноземців та особи без громадянства визнано:

для постійного проживання – імміграція, визнання біженцями або надання притулку в Україні, для возз'єднання із сім'єю (може бути тимчасовим),

для тимчасового проживання – визнання особами, що потребують додаткового чи тимчасового захисту, прибуття для працевлаштування або укладення гіг-контракту, прибуття для участі в реалізації проектів міжнародної технічної допомоги, прибуття для проповідування релігійних віровчень, виконання релігійних обрядів чи іншої канонічної діяльності, прибуття для участі в діяльності філій, відділень, представництв та інших структурних осередків громадських (неурядових) організацій іноземних держав, прибуття для роботи у представництвах іноземних суб'єктів господарювання в Україні, прибуття для провадження культурної, наукової, освітньої діяльності, прибуття з метою участі в міжнародних та регіональних волонтерських програмах чи участі в діяльності організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів, зокрема для надання медичної допомоги, реабілітаційної допомоги на волонтерських засадах як медичні працівники, фахівці з реабілітації, прибуття для роботи кореспондентом або представником іноземних медіа, прибуття для контролю за діяльністю юридичних осіб, зареєстрованих в Україні, в яких вони є засновниками та/або учасниками, та/або бенефіціарними власниками (контролерами), прибуття для навчання, для укладення контракту про проходження військової служби у ЗСУ, Державній спеціальній службі транспорту, Національній гвардії України та в інших випадках (ст. 4)¹.

¹ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.

- щодо оскарження до суду біженцями та особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту, відповідно до Закону «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»¹, рішення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового (ДМСУ) про:
 - відмову в прийнятті заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту;
 - відмову в оформленні документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту;
 - визнання іноземця або особи без громадянства біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту (відмову в такому визнанні);
 - втрату чи позбавлення статусу біженця або додаткового захисту, про скасування рішення про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту (ст. 12) – адміністративні справи, пов'язані з перебуванням іноземців та осіб без громадянства на території України, віднесено до предметної юрисдикції місцевих загальних судів як адміністративних (п. 3 ч. 1 ст. 20 КАСУ), що мають особливості провадження за позовами іноземців та осіб без громадянства (ст. 288 КАСУ);
- звернення ДМСУ, його територіальних підрозділів, органів СБУ або органів охорони державного кордону Держприкордонслужби до суду з позовом про надання дозволу на затримання та розміщення іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, в пунктах тимчасового перебування протягом строку, необхідного для їх ідентифікації та забезпечення примусового видворення (реадмісії) за межі України на підставі рішення суду² (ст. 30) – адміністративні справи, пов'язані з перебуванням іноземців та осіб без громадянства на території України, віднесено до предметної юрисдикції місцевих загальних судів як адміністративних (п. 3 ч. 1 ст. 20 КАСУ), що мають особливості провадження за позовами ДМСУ, органів охорони державного кордону Державної прикордонної служби, органів СБУ (ст. 289 КАСУ).

1.1.2.8. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з муніципальним правом

Взаємодія АСПП з муніципальним правом заснована на прямому зв'язку між ними, який можна визначати на підставі таких прикладів:

¹ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>.

² Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.

- *правового регулювання права органу місцевого самоврядування відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» виступати позивачем та відповідачем у судах загальної юрисдикції, зокрема, звертатися до суду, якщо це необхідно для реалізації його повноважень і забезпечення виконання функцій місцевого самоврядування (ст. 18¹)¹, зокрема, у відносинах:*

Зауваження. Спеціальна норма в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», яка б регулювала відносини органів місцевого самоврядування із адміністративними судами, відсутня. У такій ситуації, вирішуючи питання про прийняття адміністративних позовів органів місцевого самоврядування чи залучення їх як відповідачі в адміністративних справах, відповідні суди, що визначені як адміністративні, мають застосовувати аналогію закону, яку визначено в ч. 6 ст. 7 КАСУ.

- щодо реалізації делегованого повноваження (ст. 76 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») з вирішення питань про проведення зборів, мітингів, маніфестацій і демонстрацій, спортивних, видовищних та інших масових заходів; здійснення контролю за забезпеченням при їх проведенні громадської безпеки і порядку (п. 3б ч. 1 ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») – справи за адміністративними позовами органів місцевого самоврядування про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (ст. 280 КАСУ);
- щодо реалізації місцевими державними адміністраціями повноважень, делегованих ним обласними, районними радами (ст. 34 Закону України «Про місцеві державні адміністрації») – справи у спорах між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень (п. 3 ч. 1 ст. 19 КАСУ);
- щодо перевезення пасажирів на автобусних маршрутах загального користування, між автомобільним перевізником і органами місцевого самоврядування, що мають забезпечувати організацію пасажирських перевезень (ст. 7, частини 2, 3 ст. 31 Закону України «Про автомобільний транспорт»²);
- між сільської, селищної, міської ради територіальними громадами щодо реалізації спільних проєктів, що передбачає координацію діяльності та акумулювання ними на визначений період ресурсів із метою спільного здійснення відповідних заходів, спільного фінансування (утримання) територіальними громадами підприємств, установ та організацій комунальної форми власності, об'єктів інфраструктури, утворення територіальними громадами спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень (статті 1, 4, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 18 Закону «Про

¹ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

² Про автомобільний транспорт : Закон України від 05.04.2001 р. № 2344-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text>.

- співробітництво територіальних громад»¹) – спори, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів (п. 4 ч. 1 ст. 19 КАСУ);
- щодо визнання в судовому порядку незаконними актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування, право на вирішення в судовому порядку спорів про поновлення порушених прав юридичних і фізичних осіб, що виникають у результаті рішень, дій чи бездіяльності органів або посадових осіб місцевого самоврядування (ч. 10 ст. 59, ч. 2 ст. 77 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»²) – справи у спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження (п. 1 ч. 1 ст. 19, ст. 264 КАСУ);
 - щодо оскарження постанови виконавчих органів та посадових осіб органів місцевого самоврядування (адміністративної комісії, виконкому, інспектора з паркування, державного інспектора з контролю за використанням та охороною земель виконавчого органу сільської, селищної, міської ради тощо) у справі про адміністративне правопорушення (статті 267, 287, 288 КУпАП) – адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності (ст. 20 КАСУ);
 - щодо захисту посадовими особами місцевого самоврядування своїх законних прав у судовому порядку (ст. 9 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування») – справи у спорах з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби (п. 2 ч. 1 ст. 19 КАСУ).

1.1.2.9. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з фінансовим правом

Взаємодія АСПП з фінансовим правом полягає у прямому зв'язку, який можна довести на таких прикладах:

- *правового регулювання відносин:*
 - щодо захисту адміністратором облігацій у спорах, що розглядаються в порядку адміністративного судочинства, прав та інтересів власників облігацій на ринках капіталу – адміністративні справи у спорах адміністратора

¹ Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>.

² Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності віднесено до предметної юрисдикції окружних адміністративних судів (п. 1¹ ч. 1 ст. 19, ч. 2 ст. 20 КАСУ);

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» адміністратором за випуском облігацій (далі – адміністратор) визначено юридичну особу, яка діє від свого імені та в інтересах власників випуску відсоткових чи дисконтних корпоративних облігацій, облігацій внутрішніх місцевих позик, облігацій міжнародних фінансових організацій або іпотечних облігацій відповідно до законодавства, договору про призначення адміністратора, проспекту цінних паперів (рішення про емісію цінних паперів) та рішень зборів власників облігацій (ч. 1 ст. 2).

Адміністратор для захисту прав та інтересів власників облігацій має право від свого імені й виключно в інтересах власників облігацій виступати стороною у спорах про захист прав та інтересів власників облігацій або третьою особою в інших спорах, вирішення яких може вплинути на права та обов'язки власників облігацій, що розглядаються в порядку адміністративного судочинства (ст. 120). Адміністратор виключно в інтересах власників облігацій:

- подає від свого імені позови;
- вчиняє відмову від позову, зменшення розміру позовних вимог, зміну предмета позову, укладення мирової угоди, відмову від апеляційної або касаційної скарги у спорі про захист прав та інтересів власників облігацій, досягає примирення на будь-якій стадії адміністративного процесу лише за згодою за умови надання згоди зборами власників облігацій;
- зобов'язаний вчиняти в судовому процесі будь-які інші необхідні процесуальні дії та подавати будь-які інші необхідні процесуальні документи без необхідності отримання окремої вимоги власників облігацій та/або рішення зборів власників облігацій (ст. 121)¹.

- *щодо оскарження до суду акціонерами, посадовими особами банку рішень органів публічної влади щодо виведення неплатоспроможного банку з ринку, зокрема:*
 - рішень (індивідуальних актів) НБУ про віднесення банку до категорії неплатоспроможних, відкликання у банку банківської ліцензії та ліквідацію банку відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність»² (ст. 79).

Зауваження. Відповідно до цього Закону НБУ має право у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки НБУ чинного законодавства, застосувати до таких банків заходи впливу адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози, зокрема, віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних та відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку (ст. 73).

¹ Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

² Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.

- рішень НБУ, КМУ, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР), Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – ФГВФО), його працівників, на виконання функцій, передбачених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»¹, у тому числі у процесі здійснення тимчасової адміністрації, ліквідації банку, виконання плану врегулювання, виключно з метою встановлення їх законності (ст. 54).

Зауваження. Зазначеним Законом встановлено особливості оскарження рішень (індивідуальних актів):

ФГВФО – про запровадження тимчасової адміністрації у банку, про початок процедури ліквідації банку, про затвердження плану врегулювання та будь-яких інших рішень (індивідуальних актів), прийнятих на його виконання, а також рішень (індивідуальних актів) щодо призначення уповноважених осіб Фонду, делегування їм повноважень;

НБУ – про затвердження пропозиції НБУ про участь держави у виведенні неплатоспроможного банку з ринку;

КМУ – про участь держави у виведенні неплатоспроможного банку з ринку;

Міністерства фінансів України – прийнятих на виконання рішень КМУ про участь держави у виведенні неплатоспроможного банку з ринку,

НКЦПФР – прийнятих у процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку (ст. 54).

Зазначеним нормативним особливостям відповідають положення КАСУ, якими встановлено виключно загальну форму позовного провадження розгляду таких адміністративних справ окружними адміністративними судами (п. 6 ч. 4 ст. 12 КАСУ), заборону на забезпечення позовів зупиненням дії оскаржуваних актів КМУ, НБУ, Міністерства фінансів України, ФГВФО, НКЦПФР (ч. 3 ст. 151 КАСУ) та інші особливості провадження у таких справах (ст. 266¹ КАСУ);

- щодо оскарження до суду рішень, дій державних органів унаслідок здійснення ними державного фінансового моніторингу.

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» спеціально уповноважений орган, яким є ЦОБВ, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії, має право приймати у випадках, передбачених цим Законом, рішення про зупинення на строк до 7 робочих днів (подальше зупинення, продовження зупинення – до 30 робочих днів) фінансових операцій (ч. 2 ст. 23, п. 10 ч. 1 ст. 27)².

¹ Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text>.

² Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

Відповідно до Положення про Державну службу фінансового моніторингу України центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, є *Держфінмоніторинг*¹.

Ані в цій, ані в інших нормах цього Закону, право на оскарження таких дій Держфінмоніторингу чітко не передбачено, але регламентовано, що за рішенням суду власникові, права чи законні інтереси якого порушені незаконними діями державних органів внаслідок здійснення ними державного фінансового моніторингу, має бути повернуто доходи або відшкодовано їхню ринкову вартість. Шкоду, що заподіяно юридичній або фізичній особі незаконними діями державних органів внаслідок здійснення ними державного фінансового моніторингу, має бути відшкодовано з державного бюджету в установленому законом порядку (ст. 35).

При цьому КАСУ встановлено особливості провадження у справах за адміністративними позовами про оскарження рішень Держфінмоніторингу про продовження зупинення видаткових фінансових операцій (ст. 289¹).

1.1.2.10. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з податковим та митним правом

Взаємодія АСПП з податковим та митним правом полягає у прямому зв'язку, який можна продемонструвати такими прикладами:

- правовим регулювання відносин:
 - *щодо оскарження платниками податків рішень, дій чи бездіяльності контролюючих органів відповідно до ПКУ, а саме:*
 - податкового повідомлення – рішення про визначення сум грошового зобов'язання платника податків (зокрема, прийнятого за результатами перевірки з питань дотримання принципу «вितягнутої руки»);
 - будь-якого рішення контролюючих органів (підп. 14.1.7, підп. 39.5.2.22, підп. 39² 6.4.11, п. 56.4, п. 56.18, п. 56.19, п. 56.22 ПКУ);
 - протиправних дій чи бездіяльності контролюючих органів із відшкодуванням заподіяної ними шкоди (статті 114, 128 ПКУ);
 - збитків та немайнової шкоди, завданих контролюючим органом унаслідок неправомірного застосування арешту майна такого платника податків, за рахунок коштів державного бюджету, передбачених контролюючим органом, згідно із законом (п. 94.13 ПКУ)².

Зауваження. Згідно з ПКУ терміном «контролюючий орган» у відповідних відмінках та числі було замінено терміни «орган державної податкової служби», «орган податкової служби», «податковий орган», «митний орган» тощо у відповідному відмінку та числі.

¹ Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2015 р. № 537. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF#Text>.

² Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/stru#Stru>.

Рішення контролюючого органу, оскаржене в судовому порядку, не підлягає адміністративному оскарженню. Процедура адміністративного оскарження вважається досудовим порядком вирішення спору. При зверненні платника податків до суду з позовом щодо визнання протиправним та/або скасування рішення контролюючого органу грошове зобов'язання вважається неузгодженим до дня набрання судовим рішенням законної сили (ст. 56.18).

Протиправні рішення, дії або бездіяльність контролюючих органів, їх посадових (службових) осіб визнано податковими правопорушеннями, вчинення яких є підставою для відшкодування шкоди особі, чиї права порушені, відповідно до закону (ст. 128¹ ПКУ).

- *щодо оскарження будь-якою особою до суду рішень, дій або бездіяльності митних органів відповідно до МКУ¹, якщо вважає, що ними порушено її права, свободи чи інтереси, створено перешкоди для їх реалізації, на неї незаконно покладено будь-які обов'язки (ст. 24) та особа бажає заявити вимогу про відшкодування шкоди, заподіяної їй неправомірними рішеннями, діями або бездіяльністю митних органів (ч. 2 ст. 30) – спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності віднесено до предметної юрисдикції окружних адміністративних судів (п. 1 ч. 1 ст. 19, ч. 2 ст. 20 КАСУ);*

Зауваження. Згідно з гл. 4 МКУ «Оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів» визначено, що предметом оскарження є рішення, дії або бездіяльність митних органів, які оскаржуються.

Митний орган, якого стосується предмет оскарження – митний орган, який прийняв оскаржуване рішення, вчинив оскаржувані дії або допустив бездіяльність (п. 5 ч. 2 ст. 24).

Дії митних органів – це вчинки посадових осіб та інших працівників митних органів, пов'язані з виконанням обов'язків, покладених на них відповідно до чинного законодавства України (п. 2. ч. 2 ст. 24), а *бездіяльність митних органів* – невиконання посадовими особами та іншими працівниками митних органів обов'язків, покладених на них відповідно до чинного законодавства України, або неприйняття ними рішень з питань, віднесених до їхніх повноважень, протягом строку, визначеного законодавством (п. 3 ч. 2 ст. 24).

Положення цієї глави застосовуються у всіх випадках оскарження підприємствами або громадянами рішень, дій або бездіяльності митних органів, крім постанов у справах про порушення митних правил, податкових повідомлень-рішень митних органів: таке оскарження здійснюється в порядку, встановленому ПКУ (частини 3, 4 ст. 24).

У разі якщо зацікавлена особа оскаржує рішення, дії або бездіяльність митного органу одночасно до митного органу вищого рівня та до суду, і суд відкриває провадження у справі, митний орган вищого рівня має припинити провадження з розгляду такої скарги (ч. 10 ст. 26³).

- *щодо оскарження постанов:*
 - митниці у справі про порушення митних правил,

¹ Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/conv#n607>.

- центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, у справі про порушення митних правил,
- центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, а також по скарзі на постанову митниці у такій справі (частини 1, 3 ст. 529 МКУ) – адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності віднесено до місцевих загальних судів як адміністративних (п. 1 ч. 1 ст. 20 КАСУ);
- *щодо звернення податкових та митних органів до суду з позовами про:*
 - припинення юридичної особи та припинення фізичною особою-підприємцем підприємницької діяльності та/або
 - визнання недійсними установчих (засновницьких) документів суб'єктів господарювання (підп. 20.1.37 ПКУ) – такі адміністративні справи віднесено до справ незначної складності, які розглядаються за правилами спрощеного позовного провадження (п. 4 ч. 6 ст. 12 КАСУ);
- *щодо зупинення видаткових операцій на рахунках/електронних гаманцях платника податків, заборону відчуження таким платником податків майна та зобов'язання такого платника податків допустити податкового керуючого для опису майна у податкову заставу – якщо платник податків не допускає податкового керуючого для здійснення опису майна такого платника податків у податкову заставу та/або не подає документів, необхідних для такого опису (п. 89.4 ПКУ);*
- *щодо арешту коштів на рахунку/електронному гаманці платника податків (п. 94.6 ПКУ);*
- *щодо арешту майна платника податків (п. 94.10 ПКУ);*

Зауваження. Арешт майна є винятковим способом забезпечення виконання платником податків його обов'язків, визначених законом, який полягає у забороні йому вчиняти щодо свого майна, яке підлягає арешту, дії щодо реалізації прав розпорядження або користування його майном (повний арешт майна) або в обмеженні платника податків щодо реалізації прав власності на таке майно, який полягає в обов'язковому попередньому отриманні дозволу керівника (його заступника або уповноваженої особи) контролюючого органу на здійснення платником податків будь-якої операції з таким майном (умовний арешт майна) (ст. 94 ПКУ).

- *щодо надання дозволу на погашення усієї суми податкового боргу за рахунок майна платника податків, що перебуває у податковій заставі (п. 95.3 ПКУ):*
 - *стягнення коштів з рахунків/електронних гаманців платника податків у банках, небанківських надавачах платіжних послуг/емітентах електронних грошей, обслуговуючих такого платника податків, та з рахунків платників податків у системі електронного адміністрування податку на*

- додану вартість, відкритих у центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів (пп. 95.1, 95.3 ПКУ);
- стягнення коштів у рахунок погашення податкового боргу за рахунок готівки, що належить такому платнику податків (п. 95.4 ПКУ);
 - стягнення з дебіторів платника податку, що має податковий борг, сум дебіторської заборгованості, строк погашення якої настав та право вимоги якої переведено на контролюючі органи, у рахунок погашення податкового боргу такого платника податків (п. 95.22 ПКУ);
 - щодо зобов'язання платника податків укласти договір щодо переведення права вимоги дебіторської заборгованості у разі відмови платника податків, що має податковий борг, від укладення такого договору з контролюючим органом (п. 87.5 ПКУ);
 - щодо зобов'язання підприємства, яке перевіряє митний орган, провести інвентаризацію основних фондів і товарно-матеріальних цінностей, які перебували або перебувають під митним контролем чи використовувалися цим підприємством разом із товарами, які були поміщені у відповідний митний режим (ст. 347 МКУ);
 - щодо тимчасового обмеження у праві виїзду за межі України керівника юридичної особи або постійного представництва нерезидента-боржника (п. 87.13 ПКУ);
- Такі положення відповідають приписам КАСУ, за якими встановлено особливості провадження в адміністративних справах за зверненням податкових та митних органів (ст. 283 КАСУ) та у справах за адміністративними позовами з приводу тимчасового обмеження права громадян України на виїзд за межі території України (ст. 289² КАСУ).

1.1.2.11. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права із санкційним правом

Взаємодія між АСПП і санкційним правом заснована на прямому зв'язку та може бути проілюстрована на прикладах:

- правового регулювання відносин:
 - щодо звернення центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції, із заявою до Вищого антикорупційного суду щодо застосування стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними (п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції»).

Зауваження. Закон України «Про санкції» становить основу санкційного права. Згідно з ним *санкціями визначено спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи, які застосовують уповноважені органи у встановленому порядку з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави (ст. 1)¹.*

Перелік санкцій, що встановлено законом, не є вичерпним (ст. 4). Пропозиції щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій виносяться на розгляд РНБО Верховною Радою України, Президентом України, КМУ, НБУ, СБУ.

Відповідно до Положення про Міністерство юстиції України одними з основних завдань Мін'юсту є забезпечення реалізації державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких накладено санкцію у вигляді блокування активів, у тому числі вжиття заходів до виявлення та розшуку активів таких фізичних та юридичних осіб, зазначених у відповідних рішеннях РНБО (п. 2¹⁰, п. 3). Також Міністерство юстиції звертається до суду з позовами та бере участь у справах про застосування санкції, передбаченої п. 1¹ частини першої ст. 4 Закону України «Про санкції» (п. 54³)². Такі адміністративні справи віднесено до юрисдикції Вищого антикорупційного суду (ч. 3 ст. 20 КАСУ) як суду першої інстанції (ч. 5 ст. 22 КАСУ) та встановлено особливості провадження в таких справах (ст. 283¹ КАСУ);

- щодо ініціювання СБУ питання про:
 - накладення на визначений строк арешту на активи, що пов'язані з фінансуванням тероризму та стосуються фінансових операцій, зупинених відповідно до рішення, прийнятого на підставі резолюцій Ради Безпеки ООН;
 - зняття арешту з таких активів та надання доступу до них за зверненням особи, яка може документально підтвердити потреби в покритті основних та надзвичайних витрат (ст. 5 «Про боротьбу з тероризмом»)

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» *активи, що пов'язані з фінансуванням тероризму та стосуються фінансових операцій, зупинених відповідно до рішення, прийнятого на підставі резолюцій Ради Безпеки ООН, – кошти, майно, майнові і немайнові права, що повністю або частково, прямо чи опосередковано належать або перебувають під контролем осіб, що пов'язані з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції, та активи, які отримані або походять від таких коштів, майна, майнових і немайнових прав, а також інші активи зазначених осіб (ст. 1).*

Такі активи стають *об'єктом замороження* – доступ до них стає можливим лише на підставі судового рішення у виняткових умовах, викладених у відповідних резолюціях Ради Безпеки ООН, а також для покриття основних та надзвичайних витрат (ч. 4 ст. 11²)³.

- щодо звернення СБУ до суду з позовом про:

¹ Про санкції : Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#n77>.

² Положення про Міністерство юстиції України : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>.

³ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

- *включення таких осіб до відповідних санкційних списків* – у разі виявлення під час здійснення заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності, осіб, що відповідають критеріям, визначеним резолюціями Ради Безпеки ООН до включення/виключення до/з відповідних санкційних переліків або встановлення факту відповідності певних осіб цим критеріям у межах запиту іноземної держави (ч. 3, 6 ст. 11¹ Закону України «Про боротьбу з тероризмом»);
- *виключення таких осіб із відповідних санкційних списків* – у разі встановлення невідповідності таким критеріям (частини 4, 6 ст. 11¹ Закону України «Про боротьбу з тероризмом»);

Зауваження. СБУ під час збору інформації використовує повноваження, надані кримінальним процесуальним законодавством України та доказові стандарти обґрунтованої підозри до включення/виключення до/з відповідних санкційних переліків¹. Доказовими стандартами, які встановлює КМУ, є комплекс основних правил проведення кількісної та якісної оцінки сукупності фактів або інформації, що забезпечує формування рівня припущення, достатнього для прийняття рішення щодо відповідності осіб критеріям, визначеним відповідними резолюціями Ради Безпеки ООН, для включення/виключення осіб до/з санкційних переліків та переліку осіб.

- доступ до активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням (активів, що стали об'єктом замороження) – у разі наявності виняткових умов, викладених у відповідних резолюціях Ради Безпеки ООН, а також для покриття основних та надзвичайних витрат (ч. 4 ст. 11² Закону України «Про боротьбу з тероризмом») –

такі адміністративні справи віднесено до юрисдикції окружних адміністративних судів (п. 5 ч. 1 ст. 19, ч. 2 ст. 20 КАСУ) та встановлено особливості провадження в цих справах (ст. 284 КАСУ).

Зауваження. Основними та надзвичайними витратами в цьому Законі визначено оплату продуктів харчування, оренду житла, іпотечного кредиту, комунальних послуг ліків та медичної допомоги, сплату податків, страхових внесків, або виключно для здійснення за звичайною ціною витрат з оплати послуг фахівців та відшкодування витрат, пов'язаних із наданням юридичних послуг, сплати зборів чи внесення відповідно до законодавства плати за надання послуг з поточного зберігання або забезпечення збереження коштів, інших фінансових активів та економічних ресурсів.

¹ Доказові стандарти обґрунтованої підозри для включення/виключення до/з санкційних переліків Ради Безпеки ООН, санкційних переліків іноземних держав та переліку осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.09.2023 р. № 977. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/977-2023-%D0%BF#Text>.

У разі потреби доступу до активів, що стали об'єктом замороження, Голова СБУ (його заступник) звертається до Міністерства закордонних справ України з відповідним поданням (повідомленням). МЗС звертається до відповідного Комітету Ради Безпеки ООН для отримання дозволу на доступ до заморожених активів. Після надходження відповіді Комітету Ради Безпеки ООН МЗС невідкладно інформує Голову СБУ (його заступника) в письмовій формі, що є підставою для звернення Голови СБУ (його заступника) до суду з метою отримання доступу до таких активів.

Приміром, на підставі резолюції Ради Безпеки ООН 2253 (2015) запроваджено спеціальні санкційні режими щодо ІДІЛ (ДАІШ) та «Аль-Каїди»¹, а на підставі резолюції 2255 (2015) – щодо Талібану. Держави – члени ООН можуть подати запити на включення (виключення) осіб та організацій до таких санкційних списків на розгляд Комітету Ради Безпеки ООН 1267/1989/2253 щодо ІДІЛ та «Аль-Каїди», а також Комітету РБ ООН 1988 – щодо Талібану. Всього з 1966 р. РБ ООН було введено 31 санкційний режим, з яких нині є чинними 15 санкційних режимів².

1.1.2.12. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з міжнародним приватним правом

Взаємодію АСПП із міжнародним приватним правом потрібно розглядати насамперед у контексті примату міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, серед джерел норм і правил, які регулюють здійснення адміністративного судочинства (ч. 2 ст. 3 КАСУ).

Ідеться не стільки про Загальну декларацію прав людини³ (статті 8, 9), Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод⁴ (далі – ЄКПЛ) (ч. 1 ст. 6, статті 13, 46) та протоколи до неї, положення яких відтворено в змісті КАСУ, скільки про Конвенцію з питань цивільного процесу, Конвенцію про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах, Конвенцію про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах тощо. Така особливість правового регулювання АСПП відносин щодо розгляду та вирішення публічно-правових спорів відповідає загальній парадигмі «європеїзації» правової системи на шляху до європейської інтеграції України, що лише посилює зв'язок АСПП з міжнародним приватним правом через його європейський складник.

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини»⁵ внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування було визначено одними із заходів загального характеру,

¹ Щодо пропозицій стосовно включення (виключення) фізичних або юридичних осіб до/з відповідних переліків РБ ООН. URL: <https://fiiu.gov.ua/pages/protidija-terorizmu/dokumenti/Informacziya-dlya-spfm/shhodo-propozicij-stosovno-vklyuchennya-viklyuchennya-fizichnix-abo-yuridichnix-osib-doz-vidpovidnix-perelikiv-rb-oon.html>.

² Санкції Ради Безпеки ООН. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/ru/sanctions/information>.

³ Загальна декларація прав людини : міжнародний договір. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний договір Урядів держав-членів Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289.

⁵ Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

спрямованих на усунення зазначених у рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) системних проблем та їх першопричин (п. «а» ч. 2 ст. 13), а судам приписано застосовувати при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерела права (статті 17, 18). Положення Конвенції про право на справедливий суд (ст. 6) знайшли своє логічне відображення в положеннях КАСУ про предметну, інстанційну та територіальну юрисдикцію (статті 19–41), про гласність судового процесу (ст. 10), про відкритість інформації щодо справи (ст. 11), про розумність процесуальних строків (ст. 119) тощо.

Зауваження. Відповідно до Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень (далі – Інструкція про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах) під «цивільною справою» в контексті вирішення питань звернення суду України з дорученням за кордон, вручення за кордоном судових та позасудових документів та отримання за кордоном доказів розуміється, в тому числі, справа, що розглядається судом за правилами адміністративного судочинства (п. 1.3)¹.

Відповідно до *Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах* вона підлягає застосуванню у всіх випадках, коли існує потреба в передачі судових та позасудових документів для вручення за кордоном. (ст. 1). Кожна Договірна Держава для отримання прохань про вручення документів від суду інших Договірних Держав призначає Центральний Орган (ст. 2)².

До його компетенції належить вчинення процесуальних дій, зокрема, щодо направлення таких прохань згідно з узгодженим формуляром, встановлення їх відповідності положенням Конвенції та зазначення своїх заперечень в разі виявлення такої невідповідності, вручення прохань, складення підтверджень про таке вручення тощо (статті 3–6 Конвенції).

Згідно з *Конвенцією про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах* суд Договірної Держави може відповідно до положень законодавства цієї Держави звернутися до суду другої Договірної Держави шляхом надіслання судового доручення з проханням отримати докази (ст. 1 Конвенції). Договірна Держава відповідно до свого національного права призначає Центральний Орган, до компетенції якого належить отримання судових доручень, що надходять від судових органів іншої Договірної Держави (ст. 2 Конвенції). Суд, який виконує доручення, застосовує способи і процедури відповідно до законодавства своєї держави, або спеціальний спосіб чи процедуру, якщо таке застосування йому не суперечитиме (ст. 9 Конвенції)³.

¹ Інструкція про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень : спільний наказ Державної судової адміністрації України та Міністерства юстиції України від 27.06.2008 р. № 1092/5/54. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0573-08#Text>.

² Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах : міжнародний договір від 15.11.1965 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_890#Text.

³ Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах : міжнародний договір від 18.03.1970 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_922#Text.

Зауваження. Відповідно до законів України «Про приєднання України до Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах»¹ та «Про приєднання України до Конвенції про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах»² таким призначеним для виконання зобов'язань за цими конвенціями центральним органом України є Міністерство юстиції України.

Відповідно до Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах суди України саме через Мін'юст та його міжрегіональні управління взаємодіють з іноземними компетентними органами з питань надання міжнародної правової допомоги в цивільних справах (п. 1.7).

Суди України складають доручення (у формі *прохання* – про вручення документів за кордоном та у формі *запиту* – про отримання доказів) та направляють їх в установленому порядку для виконання в іноземній державі (п. 1.12.1)³.

Зазначені положення міжнародних договорів України та наведеної Інструкції кореспондують положенням КАСУ про: звернення адміністративного суду із судовим дорученням про надання правової допомоги до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави (ст. 85), форму і зміст такого звернення (ст. 86), виконання судових доручень закордонними дипломатичними установами України (ст. 89).

1.1.2.13. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з пенсійним правом та правом соціального забезпечення

Взаємодія АСПП з пенсійним правом та правом соціального забезпечення заснована на прямому зв'язку, що можна проілюструвати на прикладах:

- правового регулювання відносин:
 - *щодо оскарження до суду рішення органу, який призначає пенсії* (ст. 104 Закону України «Про пенсійне забезпечення»);

Зауваження. Відповідно до цього Закону громадяни України мають право на державне пенсійне забезпечення за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника, за вислугу років та в інших випадках, а іноземці та особи без громадянства, які проживають в Україні, мають право на пенсію нарівні з громадянами України на умовах, передбачених законодавством або міждержавними угодами.

Пенсійне забезпечення громадян України, що проживають за її межами, провадиться на основі договорів України з іншими державами. У тих випадках, коли договорами між Украї-

¹ Про приєднання України до Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах : Закон України від 19.10.2000 р. № 2052-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2052-14#Text>.

² Про приєднання України до Конвенції про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах : Закон України від 19.10.2000 р. № 2051-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2051-14#Text>.

³ Інструкція про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень : спільний наказ Державної судової адміністрації України та Міністерства юстиції України від 27.06.2008 р. № 1092/5/54. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0573-08#Text>.

ною та іншими державами передбачено інші правила, ніж ті, що містяться в національному законодавстві, то застосовуються правила, встановлені цими договорами (ст. 1)¹

- *щодо оскарження рішення органу, що призначає державну соціальну допомогу (ст. 16 Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю»);*

Зауваження. Відповідно до цього Закону особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю надається щомісячна державна допомога у грошовій формі (державна соціальна допомога). Видами державної соціальної допомоги є державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю; та державна соціальна допомога на догляд².

- *щодо оскарження до суду дій страховика, роботодавця щодо надання страхових виплат та соціальних послуг та судовий захист своїх прав (п. 8, 9 ч. 1 ст. 9 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування») та притягнення до відповідальності уповноваженого органу управління за шкоду, заподіяну з його вини застрахованим особам внаслідок несвоєчасного або не в повному обсязі здійснення страхових виплат, ненадання або несвоєчасного надання соціальних послуг, передбачених цим Законом. (ч. 3 ст. 6);*

Зауваження. Термін «*застрахована особа*» застосовано в розумінні Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», відповідно до якого нею є фізична особа, яка відповідно до законодавства підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню і сплачує (сплачувала) та/або за яку сплачується чи сплачувався у встановленому законом порядку єдиний внесок (п. 3 ч. 1 ст. 1)³.

Відповідно до Закону «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» під «*загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням*» розуміється система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату, коштів державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством (п. 3 ч. 1 ст. 1). Видами загальнообов'язкового державного соціального страхування є такі: у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; медичне страхування⁴.

¹ Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05.11.1991 р № 1788-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>.

² Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю : Закон України від 18.05.2004 р. № 1727-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15#Text>.

³ Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07. 2010 р. № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#n15>.

⁴ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

Уповноваженим органом управління в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та від нещасного випадку є Пенсійний фонд України (ч. 1 ст. 4).

Зазначеним положенням законів відповідають положення КАСУ, за якими справи щодо оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг віднесено до справ незначної складності, розгляд та вирішення яких здійснюються окружними адміністративними судами в порядку спрощеного позовного провадження (п. 3 ч. 6 ст. 12, ч. 2 ст. 20 КАСУ).

1.1.2.14. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з інформаційним правом

Багатоаспектною є взаємодія АСПП з інформаційним правом. Базові засади інформаційного права, з одного боку, визначають підґрунтя для захисту суб'єктів інформаційних відносин публічно-правового характеру адміністративними судами, а з іншого – визначають принципи їхньої власної діяльності з розгляду та вирішення інших публічно-правових спорів.

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про інформацію» кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів (ст. 5), відкритість та доступність інформації визначено одними з основних принципів інформаційних відносин (ст. 2), а відомості про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб не може бути віднесено до інформації з обмеженим доступом (ст. 21)¹.

У крайньому контексті зазначені вище положення кореспондуються із вимогами щодо забезпечення гласності (ст. 10 КАСУ) та відкритості (ст. 11 КАСУ) судового процесу, які визнано одними з основних засад здійснення адміністративного судочинства (ст. 2 КАСУ). *Про принципи матеріал викладено у підрозд. 2.2 підручника.*

Прикладами взаємодії АСПП з інформаційним правом є:

- правове регулювання відносин:

¹ Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

- щодо оскарження до суду запитувачами інформації рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації про:
 - відмову в задоволенні запиту на інформацію;
 - відстрочку задоволення запиту на інформацію;
 - ненадання відповіді на запит на інформацію;
 - надання недостовірної або неповної інформації;
 - несвоєчасне надання інформації;
 - невиконання розпорядниками обов'язку оприлюднювати інформацію (ст. 23 Закону України «Про доступ до публічної інформації») –

Зауваження. Відповідно до цього Закону «запитувачами інформації» визнано фізичних, юридичних осіб, об'єднання громадян без статусу юридичної особи, крім суб'єктів владних повноважень (ст. 12), а розпорядниками інформації: суб'єктів владних повноважень; юридичних осіб, що фінансуються з державного, місцевих бюджетів, бюджету АПК, – стосовно інформації щодо використання бюджетних коштів; осіб, якщо вони виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень – стосовно інформації, пов'язаної з виконанням їхніх обов'язків; суб'єктів господарювання, які займають домінуюче становище на ринку або наділені спеціальними чи виключними правами, або є природними монополіями, – стосовно інформації щодо умов постачання товарів, послуг та цін на них; юридичні особи публічного права, державні/комунальні підприємства або державні/комунальні організації, що мають на меті одержання прибутку, господарські товариства, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток, паїв) прямо чи опосередковано належать державі та/або територіальній громаді, – щодо інформації про структуру, принципи формування та розмір оплати праці, винагороди, додаткового блага їх керівника, заступника керівника, особи, яка постійно або тимчасово обіймає посаду члена виконавчого органу чи входить до складу наглядової ради (ст. 13 Закону)¹.

такі положення відповідають приписам КАСУ, за якими спори фізичних чи юридичних осіб із розпорядником публічної інформації щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності у частині доступу до публічної інформації віднесено до предметної юрисдикції адміністративних судів (п. 7 ч. 1 ст. 19 КАСУ);

- щодо оскарження до суду рішення посадової чи службової особи (суб'єкта владних повноважень) про припинення акредитації журналіста:

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про інформацію» масовою інформацією визнано інформацію, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб. Суб'єкт владних повноважень з метою створення сприятливих умов для здійснення журналістами професійної діяльності може здійснювати їх акредитацію. Усі дії, пов'язані з акредитацією, мають ґрунтуватися на принципах відкритості, рівності, справедливості з метою забезпечення права громадськості на одержання інформації через медіа. Відсутність

¹ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text/>.

акредитації не може бути підставою для відмови в допуску журналіста на відкриті заходи, що проводить суб'єкт владних повноважень (ст. 26)¹.

такі положення відповідають приписам КАСУ, за якими спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності віднесено до предметної юрисдикції адміністративних судів (п. 1 ч. 1 ст. 19 КАСУ);

- щодо оскарження до суду рішень Національної ради питань телебачення і радіомовлення про:
 - скасування рішення про визначення переможця конкурсу;
 - відмову у внесенні змін до Реєстру;
 - відмову у продовженні строку дії ліцензії;
 - застосування заходів реагування на порушення законодавства у сфері медіа (статті 51, 64, 65, 99 Закону України «Про медіа») –

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про медіа» *медіа (засіб масової інформації)* визначено як засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем та постійною назвою як індивідуалізуюча ознака. Діяльність у сфері медіа щодо мовлення з використанням радіочастотного спектра (наземне ефірне мовлення) та постачання електронних комунікаційних послуг для потреб мовлення з використанням радіочастотного спектра потребує отримання ліцензії, отримати її можуть юридичні особи або фізичні особи – підприємці, визначені в законі як *ліцензіати* (ст. 50). Задля забезпечення збирання, накопичення, обробки, захисту, обліку та надання інформації про суб'єктів у сфері медіа утворено державну інформаційно-комунікаційну систему – *Реєстр суб'єктів у сфері медіа* (п. 49 ч. 1 ст. 1)².

Державне регулювання, нагляд та контроль у сфері медіа на підставі Конституції України, цього Закону та інших законів України здійснює незалежний постійно діючий колегіальний державний орган – *Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення* (статті 1, 6).

такі положення відповідають приписам КАСУ, за якими спори щодо здійснення державного регулювання, нагляду і контролю у сфері медіа віднесено до предметної юрисдикції адміністративних судів (ч. 1 ст. 19 КАСУ) та встановлено особливості їх розгляду (ст. 289⁴ КАСУ);

- щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності засобів масової інформації, інформаційних агентств, їх власників, посадових і службових осіб, творчих працівників, що стосуються виборчого процесу (частини 1, 2 ст. 63, п. 7 ч. 2 ст. 64 ВКУ) або процесу всеукраїнського референдуму (ч. 1, 2 ст. 123, п. 8 ч. 2 ст. 124 Закону України «Про всеукраїнський референдум») –

¹ Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

² Про медіа : Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.

Зауваження. Відповідно до ВКУ *виборчим процесом* є здійснення протягом встановленого періоду часу суб'єктами, визначеними виборчим процесом, виборчих процедур, пов'язаних із підготовкою і проведенням відповідних виборів, встановленням та офіційним оголошенням (офіційним оприлюдненням) їх результатів. Виборчий процес є безперервним та не може бути скасованим, зупиненим або перенесеним. У разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану виборчий процес загальнодержавних виборів та/або виборчий процес відповідних місцевих виборів, що відбуваються на цих територіях або їх частині, припиняється з дня набрання чинності відповідним указом Президента України (ст. 20).

Суб'єктами виборчого процесу визнано: *виборця*, який має право голосу на відповідних виборах; *виборчу комісію*, що уповноважена здійснювати підготовку і проведення відповідних виборів; *партію (організацію партії)*, яка висунула кандидатів на відповідних виборах; *кандидата*, що зареєстрований для участі у відповідних виборах; *офіційного спостерігача від кандидата чи партії (організації партії)* – суб'єкта відповідного виборчого процесу або від громадської організації, що зареєстрований у встановленому порядку (ст. 22 ВКУ)¹.

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про всеукраїнський референдум» всеукраїнським референдумом визначено форму безпосередньої демократії в Україні, способом здійснення влади безпосередньо Українським народом, що полягає у прийнятті (затвердженні) громадянами України рішень шляхом голосування у випадках і порядку, встановлених Конституцією України та цим Законом (ст. 1).

Процес всеукраїнського референдуму розпочинається наступного дня після дня опублікування відповідно указу Президента України чи постанови Верховної Ради України, а завершується через п'ятнадцять днів після дня офіційного оголошення ЦВК результатів всеукраїнського референдуму (ст. 22).

Суб'єктами процесу всеукраїнського референдуму є *виборець, ЦВК, комісія з всеукраїнського референдуму; ініціативна група з проведення всеукраїнського референдуму; політична партія*, зареєстрована в ЦВК як прихильник або опонент питання всеукраїнського референдуму; *громадська організація*, зареєстрована в ЦВК як прихильник або опонент питання всеукраїнського референдуму; зареєстрований відповідно до закону *офіційний спостерігач* від ініціативної групи всеукраїнського референдуму, політичної партії, громадської організації, зареєстрованої як прихильник або опонент питання всеукраїнського референдуму, а також від громадської організації, до статутної діяльності якої належать питання, пов'язані з процесом виборів та всеукраїнського референдуму або із забезпеченням виборчих прав громадян України (ст. 24)².

такі положення відповідають приписам КАСУ, за якими спори щодо оскарження дій чи бездіяльності суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, що порушують законодавство про вибори та референдум відносяться до предметної юрисдикції загальних місцевих судів як адміністративних (п. 2 ч. 1 ст. 20) та встановлено особливості їх розгляду (ст. 275 КАСУ);

¹ Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20/conv#n74>.

² Про всеукраїнський референдум : Закон України від 26.01.2021 р. № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>.

- щодо правового регулювання впровадження в адміністративне судочинство інформаційно-комунікаційних технологій.

Як уже було зазначено нами раніше в контексті взаємодії АСПП з судовим правом, задля інформаційно-технологічного забезпечення адміністративного судочинства впроваджено:

– *Автоматизовану систему документообігу суду* (далі – АСДС) – організаційно-технічну систему, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів, та

– *ЄСІТС*, яка має після впровадження всіх підсистем та модулів функціонувати як сукупність інформаційних та електронних комунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як одне ціле.

Інформація, що міститься та обробляється в цих системах, а також програмне забезпечення, яке призначено для обробки цієї інформації, відповідно до ст. 2 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» є об'єктами захисту, тобто діяльності, спрямованої на запобігання несанкціонованим діям щодо інформації в системі¹.

Норми цього Закону щодо встановлення суб'єктів відносин, пов'язаних із захистом інформації в системах (ст. 3), регулювання доступу до інформації в системі (ст. 4), відносин між власником системи та користувачем (ст. 6) узгоджено з положенням КАСУ про функціонування ЄСІТС (ст. 18).

1.1.2.15. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з цивільним правом

Цивільне право є базовою серед галузей приватного права, регулювання якого охоплює велике коло суспільних відносин, що зумовлює наявність як прямих, так і опосередкованих його зв'язків із АСПП. Взаємодію між АСПП та цивільним правом можна проілюструвати на таких прикладах:

- правового регулювання відносин:
 - щодо відшкодування приватним особам шкоди, заподіяної ним протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єктів владних повноважень.

Зауваження. Шкода (майнова та моральна) є цивільно-правовою категорією, підстави відповідальності за яку визначено Цивільним кодексом України (далі – ЦКУ). За загальним правилом шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями (зокрема, нормативно-правовими актами, які були визнані незаконними та скасовані), діями чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування, їх посадовими або службовими особами при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодується державою, АРК або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів. (ч. 1 ст. 1173, статті 1174, 1175).

¹ Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>.

Держава, АРК, територіальні громади, відшкодувавши шкоду, завдану посадовою, службовою особою внаслідок незаконно прийнятих рішень, дій чи бездіяльності, відповідно, органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, мають право зворотної вимоги (*регресу*) до винної особи у розмірі виплаченого відшкодування (крім відшкодування виплат, пов'язаних із трудовими відносинами та відшкодуванням моральної шкоди) (ч. 4 ст. 1191).

Положенням ЦКУ про відшкодування шкоди, заподіяної порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів АРК, органів місцевого самоврядування відповідають приписи КАСУ про:

- стягнення коштів на відшкодування такої шкоди визнано одним із способів судового захисту (п. 6 ч. 1 ст. 5, п. 6 ч. 1 ст. 245);
 - вимоги про відшкодування такої шкоди або вимоги про витребування майна, вилученого на підставі рішення суб'єкта владних повноважень, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір. Інакше такі вимоги вирішуються судами в порядку цивільного або господарського судочинства (ч. 5 ст. 21);
- щодо захисту адміністративними судами відчуження об'єктів приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності.

Зауваження. Відповідно до ЦКУ право власності є непорушним, ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні, а примусове відчуження об'єктів права власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього та повного відшкодування їх вартості, за винятком примусового відчуження майна в умовах воєнного або надзвичайного стану – в таких випадках майно може бути відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням (статті 321, 353)¹.

Відповідно до Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування, що прийняв рішення про відчуження земельної ділянки, у разі недосягнення згоди з власником земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, щодо їх викупу для суспільних потреб звертається до адміністративного суду із позовом про примусове відчуження зазначених об'єктів. Таку вимогу суд задовольняє у разі, якщо позивач доведе, що будівництво, капітальний ремонт, реконструкція об'єктів, під розміщення яких відчужується відповідне майно, є неможливим без припинення права власності на таке майно попереднього власника (ст. 16)².

¹ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n1753>.

² Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України від 17.11.2009 р. № 1559-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text>.

Зазначений порядок підтвердження повноваження органу публічної влади щодо примусового відчуження об'єктів нерухомості з мотивів суспільної необхідності узгоджено з положеннями КАСУ, якими:

- спори щодо вилучення або примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності віднесено до предметної юрисдикції адміністративних судів (п. 8 ч. 1 ст. 19),
 - адміністративні справи у таких спорах підсудні апеляційним адміністративним судам (ч. 3 ст. 22) та
 - встановлено особливості розгляду та вирішення адміністративних справ у таких спорах (ст. 267);
- щодо особливостей ознайомлення (опублікування) з особистою кореспонденцією.

Зауваження. Ознайомлення з особистими паперами, їх використання, зокрема шляхом опублікування, згідно з ЦКУ допускаються лише за згодою фізичної особи, якій вони належать (ч. 2 ст. 303), а з листами, телеграмами та іншими видами кореспонденції – за згодою *особи, яка їх направила, та адресата* (ч. 2 ст. 306). Аналогічним є регулювання ЦКУ зйомки фізичної особи на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку, яку може бути здійснено лише за її згодою (ст. 306).

Зазначеним нормам ЦКУ відповідають положення КАСУ, за якими:

- зміст особистих паперів, листів, записів телефонних розмов, телеграм та інших видів кореспонденції фізичних осіб може бути досліджений у відкритому судовому засіданні або оголошений за клопотанням учасника справи лише за згодою осіб, визначених у ЦКУ (ст. 218);
- відтворення звукозаписів і демонстрації відеозаписів, що здійснюється у відкритому судовому засіданні, здійснюється за клопотанням учасника справи лише за згодою осіб (статті 220, 218).

- щодо інституту представництва.

Зауваження. В КАСУ визначено процесуальний статус представника сторін та третіх осіб, а також осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, встановлено види представництва, та вимоги та обмеження до осіб, які можуть бути представниками в суді, й передбачено документи, якими вони мають підтверджувати суду свої повноваження.

Матеріальні правовідносини, на підставі яких певні особи набувають статусу представника в суді, врегульовано нормами інших галузей права: *судового* (стосовно адвокатів), *службового* (стосовно самопредставництва органів державної влади або органів місцевого самоврядування), *цивільного* (стосовно самопредставництва юридичних осіб) тощо.

Нормами *цивільного* та сімейного права врегульовано статус *законних представників*: батьків – статті 14, 18, 154 Сімейного кодексу України (далі –СКУ), усиновлювачів – статті 207, 211, 233 СКУ, опікунів – статті 63, 67 ЦКУ, статті 243, 249 СКУ, піклувальників – статті 63,

69 ЦКУ, статті 243, 249 СКУ та інших осіб, визначених законом) та осіб, які мають адміністративну дієздатність та можуть представляти інтереси інших осіб у судових правах незначної складності.

Відповідно до ЦКУ представництво за довіреністю може ґрунтуватися на договорі чи на акті органу юридичної особи. *Довіреністю* є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами (ст. 244 ЦКУ).

Представництво за довіреністю припиняється в разі:

- закінчення строку довіреності;
- скасування довіреності особою, яка її видала;
- відмови представника від вчинення дій, що були визначені довіреністю;
- припинення юридичної особи, яка видала чи якій видана довіреність;
- смерті особи, яка видала чи якій видана довіреність, оголошення їх померлими, визнання їх недієздатними або безвісно відсутніми, обмеження їх цивільної дієздатності. В такому випадку представник зберігає своє повноваження за довіреністю для ведення невідкладних справ або таких дій, невиконання яких може призвести до виникнення збитків (ст. 248).

Отже, ЦКУ визначає як підстави виникнення відносин представництва за довіреністю, так і підстави та порядок його припинення, скасування довіреності та відмови представника від наданих йому повноважень, про що прямо зазначено в ч. 5 ст. 60 КАСУ.

Статус представників в адміністративному судочинстві визначено в матеріалі, що міститься в *підрозділі 2.3.7 цього підручника*.

1.1.2.16. Взаємодія адміністративно-судового процесуального права з господарським правом

Взаємодія АСПП із господарським правом має вияв у прямому зв'язку, які можна проілюструвати такими прикладами.

- правове регулювання відносин:
 - щодо оскарження до суду висновків про доцільність або недоцільність державно-приватного партнерства.

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство» під *державно-приватним партнерством* визначено співробітництво між державними та приватним партнерами, що здійснюється на основі договору та відповідає таким ознакам:

- створення *та/або будівництво* (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт та технічне переоснащення) об'єкта державно-приватного партнерства *та/або управління* (користування, експлуатація, технічне обслуговування) таким об'єктом;

- довготривалість відносин (від 5 до 50 років); передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства;
- внесення приватним партнером інвестицій в об'єкт державно-приватного партнерства.

Державні партнери – держава Україна, АРК, територіальні громади, КМУ, міністерства, інші органи виконавчої влади та державні колегіальні органи, Фонд державного майна України, органи, що забезпечують діяльність Президента України, КМУ, державні господарські об'єднання, органи місцевого самоврядування, Національна академія наук України, національні галузеві академії наук тощо.

Приватні партнери – юридичні особи приватного права (ст. 1)¹.

Згідно із Законом України «Про державно-приватне партнерство» рішення про доцільність чи недоцільність здійснення державно-приватного партнерства приймають:

- центральний або місцевий орган виконавчої влади, що здійснює відповідно до закону функції з управління відповідними об'єктами державної власності, а якщо такого органу не визначено – *щодо об'єктів державної власності*;
- орган, уповноважений Радою міністрів АРК, а якщо такого органу не визначено – Радою міністрів АРК – *щодо об'єктів, що належать АРК*;
- виконавчий орган місцевого самоврядування, уповноважений відповідно сільською, селищною, міською, районною чи обласною радою, а якщо такого органу не визначено – виконавчий комітет сільської, селищної, міської ради чи виконавчий апарат районної, обласної ради – *щодо об'єктів комунальної власності*, на підставі аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства, результати якого оформлюються відповідними *висновками* (статті 11, 13).

Такі *висновки* щодо об'єктів державної власності підлягають погодженню з ЦОВВ, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державно-приватного партнерства. Таким ЦОВВ відповідно до Положення про Міністерство економіки України є Мінекономіки (п. 1)². Висновок за результатами аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства, а в разі його непогодження – також і повідомлення про відмову у погодженні висновку з обґрунтуванням причин відмови, підлягає оприлюдненню.

Зауваження. Відповідно до Порядку проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства, встановленого КМУ на підставі ст. 11 Закону, висновок за

¹ Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>.

² Положення про Міністерство економіки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 459. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF>.

результатами аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства щодо об'єктів державної власності підлягає погодженню іншими державними органами:

Мінфіну – для оцінки імовірних фінансових наслідків державно-приватного партнерства, доцільності та можливості надання державної підтримки, та погодження висновку,

Мінекоенерго (наразі – *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів – ред.*) – для аналізу можливих екологічних наслідків здійснення державно-приватного партнерства з урахуванням можливого негативного впливу на довкілля та подання відповідних пропозицій;

Антимонопольному комітету (далі – *АМКУ*) – для аналізу дотримання вимог законодавства про захист економічної конкуренції та законодавства у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання та подання відповідних пропозицій;

Фонду державного майна – для перевірки інформації щодо укладених договорів оренди стосовно об'єктів державно-приватного партнерства та інших питань, що належать до його компетенції, та подання відповідних пропозицій¹.

- щодо оскарження до суду рішення про визначення приватного партнера. Орган, який прийняв рішення про здійснення державно-приватного партнерства має протягом п'яти робочих днів з дня прийняття відповідного рішення письмово повідомити про таке рішення особу, яка подала пропозиції про здійснення державно-приватного партнерства, та Мінекономіки (ч. 1 ст. 13 Закону України «Про державно-приватне партнерство»).

Зауваження. У зазначеному рішенні може бути визначено необхідні заходи щодо підготовки проведення конкурсу з визначення приватного партнера, які мають бути виконані протягом шести місяців з дня його прийняття, зокрема:

- визначення державного партнера (у разі прийняття такого рішення органом, який не буде державним партнером);
- утворення конкурсної комісії;
- підготовку об'єкта до передачі приватному партнеру за договором, укладеним у рамках державно-приватного партнерства (наприклад, державна реєстрація речових прав та проведення інвентаризації тощо);
- інформаційний супровід проекту;
- залучення радників (у разі необхідності);
- інші заходи (ч. 2 ст. 13)².

Визначення приватного партнера для укладення договору здійснюється на підставі конкурсу (ч. 1 ст. 14), механізм підготовки та проведення якого із застосуванням принципів відкритості, рівності, об'єктивності та відсутності дискримінації встановлено КМУ у відповідному Порядку³.

¹ Порядок проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства : в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22.04.2020 р. № 294. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2020-%D0%BF#Text>.

² Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>.

³ Порядок проведення конкурсу з визначення приватного партнера для здійснення державно-приватного партнерства щодо об'єктів державної, комунальної власності та об'єктів, які належать АПК : в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 20.05.2020 р. № 401. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF#n11>.

Зауваження. Згідно із Законом «Про державне приватне партнерство» *формами його здійснення* є договори: концесійний; управління майном; про спільну діяльність; інші, зокрема змішані (ст. 5).

Концесією відповідно до Закону України «Про концесію» визначено форму здійснення державно-приватного партнерства, що передбачає надання *концесієдавцем концесіонеру* права на створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення), та/або управління (користування, експлуатацію, технічне обслуговування) об'єктом концесії, та/або надання суспільно значущих послуг у порядку та на умовах, визначених концесійним договором, а також передбачає передачу концесіонеру переважної частини операційного ризику, що охоплює ризик попиту та/або ризик пропозиції¹ (ст. 1).

Орган, що проводив конкурс, зобов'язаний у десятиденний строк з дня визначення переможця конкурсу оприлюднити інформацію та вмотивовані роз'яснення щодо підстав визначення переможця та відхилення пропозицій інших учасників конкурсу (ч. 2 ст. 16).

Право приватних партнерів на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних партнерів чи органів, що повноважні приймати рішення про здійснення державного партнерства до укладення відповідних договорів ані законом (ст. 19), ані Порядком проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства напряду не передбачено.

Разом із тим Порядком проведення конкурсу з визначення приватного партнера для здійснення державно-приватного партнерства щодо об'єктів державної, комунальної власності та об'єктів, які належать АРК, встановлено, що спори, що виникають у зв'язку з конкурсом, вирішуються в судовому порядку (п. 62), а суб'єктом оскарження можуть бути виключно претенденти та/або учасники конкурсу (п. 63)².

При визнанні права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних партнерів претендентами та/або учасниками конкурсних процедур слід враховувати принципи здійснення державно-приватного партнерства, зокрема:

- рівність перед законом державних та приватних партнерів,
- заборону будь-якої дискримінації прав державних чи приватних партнерів,
- визнання державними та приватними партнерами прав і обов'язків, передбачених законодавством України (ст. 3), що створюють підстави для звернення за судовим захистом на підставі ст. 55 Конституції України з адміністративними позовами щодо оскарження:

- висновків про відмову в погодженні висновку за результатами аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства (п. 22

¹ Про концесію : Закон України від 03.10.2019 р. № 155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20#n646>.

² Порядок проведення конкурсу з визначення приватного партнера для здійснення державно-приватного партнерства щодо об'єктів державної, комунальної власності та об'єктів, які належать АРК : в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 20.05.2020 р. № 401. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF#n11>.

Порядку проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства);

- порушення строків погодження висновків (пп. 19, 20, 22, 23 Порядку проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства);
- оприлюднення висновків (п. 5 ст. 11 Закону, п. 24 Порядку проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства);
- порушення строків підготовки проведення конкурсу з визначення приватного партнера (ч. 2 ст. 13 Закону, пп. 6, 14, 22 Порядку проведення конкурсу з визначення приватного партнера),
- проведення конкурсу (ст. 14 Закону, пп. 29, 35, 41, 45, 50, 51, 52 Порядку проведення конкурсу з визначення приватного партнера);
- оприлюднення інформації про його результати (ч. 2 ст. 16 Закону, п. 53 Порядку проведення конкурсу з визначення приватного партнера) тощо.

Наведеним твердженням відповідають положення КАСУ, відповідно до яких:

– адміністративні справи у спорах із суб'єктами владних повноважень з приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства та спорах, що виникають у зв'язку з оголошенням, проведенням та/або визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу віднесено до юрисдикції апеляційних адміністративних судів як судів першої інстанції (пп. 14, 15 ч. 1 ст. 19, ч. 3 ст. 22);

– позивачами в адміністративних справах щодо спорів, що виникають у зв'язку з проведенням та/або визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу можуть бути лише претенденти та/або учасники такого конкурсу (ч. 3 ст. 46);

– у таких спорах встановлено тримісячний строк звернення з позовами до адміністративного суду (ч. 2 ст. 122);

- щодо оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності державного замовника в процедурах оборонних закупівель.

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про оборонні закупівлі» під *оборонними закупівлями* визначено здійснення державним замовником закупівель товарів, робіт і послуг, призначених для виконання державних програм у сферах національної безпеки і оборони, а також інших товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб безпеки і оборони (п. 21 ч. 1 ст. 1 Закону). *Гарантованим забезпеченням потреб безпеки і оборони* є забезпечення державних замовників у сфері оборони суб'єктів товарами, роботами і послугами, необхідними для виконання завдань з відсічі збройній агресії та відвернення

загроз національній безпеці, незалежності України, її територіальній цілісності і недоторканності, щодо боротьби з тероризмом, усунення обставин, що зумовили необхідність введення надзвичайного стану. (п. 4 ч. 1 ст. 1)¹.

Відповідно до Господарського кодексу України (далі – ГКУ) *державне замовлення* є засобом державного регулювання економіки шляхом формування на договірній (контрактній) основі складу та обсягів продукції (робіт, послуг), необхідної для пріоритетних державних потреб, розміщення державних контрактів на поставку (закупівлю) цієї продукції (виконання робіт, надання послуг) серед суб'єктів господарювання, незалежно від їх форми власності (ст. 13).

Державними замовниками у сфері оборони є визначені КМУ центральні органи виконавчої влади, інші державні органи та утворені відповідно до законів України військові формування (п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону).

Відповідно до ГКУ державні замовники в сфері оборони є суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності (ст. 378)².

Через специфіку різних видів оборонних закупівель Законом України «Про оборонні закупівлі» також встановлено особливості оскарження зацікавленими особами рішень, дій чи бездіяльності державного замовника під час застосування кожного з них (ст. 23):

- *закритих закупівель (переговорів або поетапних переговорів)* – судовий порядок, встановлений КАСУ (ч. 1 ст. 23);
- *торгів з обмеженою участю* – судовий порядок, встановлений КАСУ, який передбачає подання позову до окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ, з попереднім оскарженням в адміністративному порядку до АМКУ чи без такого попереднього оскарження (ч. 1 ст. 23 Закону «Про оборонні закупівлі», ст. 18 Закону України «Про публічні закупівлі»³);
- *спрощених торгів із застосуванням електронної системи закупівель* – судовий порядок, встановлений КАСУ, який передбачає подання позову до окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ, з попереднім оскарженням в адміністративному порядку до АМКУ чи без такого попереднього оскарження зі скороченими строками оскарження та особливими умовами виникнення права на нього (ч. 1 ст. 23 Закону України «Про оборонні закупівлі», ст. 18 Закону України «Про публічні закупівлі»);
- *закупівлі у період дії правового режиму воєнного стану* – судовий порядок, встановлений КАСУ (ч. 4 ст. 23 Закону України «Про оборонні закупівлі»,

¹ Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 р. № 808-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-IX#Text>.

² Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

³ Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>.

п. 95 Особливості здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану¹).

Наведеним твердженням відповідають положення КАСУ, відповідно до яких:

- адміністративні справи у спорах фізичних чи юридичних осіб щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності державного замовника у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про оборонні закупівлі» (крім спорів, пов'язаних із укладенням державного контракту (договору) про закупівлю з переможцем спрощених торгів із застосуванням електронної системи закупівель, а також зміною, розірванням і виконанням державних контрактів (договорів) про закупівлю), віднесено до виключної юрисдикції адміністративних судів за місцем знаходження відповідача (п. 11 ч. 1 ст. 19, ч. 2 ст. 282 КАСУ);
 - адміністративні справи з приводу оскарження рішень АМКУ з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель вирішуються окружним адміністративним судом, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ (ст. 27 КАСУ);
 - позовну заву може бути подано протягом десяти робочих днів з дня, коли особа мала дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів (ч. 1 ст. 282 КАСУ);
 - встановлено стислі строки розгляду адміністративних справ такої категорії (ч. 3, 5 ст. 282 КАСУ);
 - судовий збір за подачу позову має бути сплачено за ставкою, встановленою для подання адміністративних позовів немайнового характеру (ч. 6 ст. 282 КАСУ);
- щодо оскарження рішень Антимонопольного комітету України.

Право на оскарження рішень АМКУ та його територіальних відділень передбачає:

- відшкодування з Державного бюджету України за позовами заінтересованих осіб збитків, завданих незаконними рішеннями АМКУ або його територіальних відділень, у порядку, визначеному законом (ч. 7 ст. 40 ГК України)²;
- оскарження суб'єктом оскарження, замовником рішень АМКУ до окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ, протягом 30 днів з дня його оприлюднення

¹ Особливості здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2022 р. № 1275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2022-%D0%BF#n17>.

² Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

- в електронній системі закупівель (частини 1, 23 ст. 18 Закону України «Про публічні закупівлі»);
- оскарження заінтересованими особами рішень АМКУ як уповноваженого органу повністю або частково до окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ, у місячний строк з дня його одержання (ст. 17 Закону «Про державну підтримку суб'єктів господарювання») про:
 - тимчасове припинення надання незаконної державної допомоги відповідно до цього Закону;
 - припинення та повернення незаконної державної допомоги, визнаної недопустимою для конкуренції (ч. 2 ст. 8 Закону України «Про державну підтримку суб'єктів господарювання»).

Зауваження. Відповідно до цього Закону під «незаконною державною допомогою» визнано нову державну допомогу, надану без повідомлення Уповноваженого органу або в період після повідомлення, але до прийняття Уповноваженим органом рішення про допустимість державної допомоги для конкуренції, або надана всупереч рішенню Уповноваженого органу про визнання нової державної допомоги недопустимою для конкуренції, крім категорій державної допомоги, надавачі якої згідно із цим Законом звільнені від обов'язку повідомлення про нову державну допомогу (п. 8 ч. 1 ст. 1).

«Заінтересованими особами» за цим Законом є надавачі та отримувачі державної допомоги, суб'єкти господарювання, інші юридичні і фізичні особи, їх об'єднання, інтереси яких можуть зазнати впливу від надання державної допомоги.

- щодо звернення АМКУ до суду щодо незаконної державної допомоги.

АМКУ приписано звертатися до окружного адміністративного суду, територіальну юрисдикцію якого поширено на місто Київ, з позовами про:

- визнання незаконним нормативно-правового чи акта індивідуальної дії, на підставі якого було надано незаконну державну допомогу;
- припинення та/або повернення незаконної державної допомоги у разі невиконання заінтересованими особами його рішень про припинення або повернення такої державної допомоги, недопустимої для конкуренції (ч. 3 ст. 14)¹.

Такі положення відповідають приписам КАСУ, за якими адміністративні справи за позовами АМКУ у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання вирішуються окружним адміністративним судом, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ (ст. 27).

Зв'язок АСПП із процесуальними галузями права, якими регулюються інші види національного судочинства, – цивільно-процесуальним, господарсько-процесуаль-

¹ Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 01.07.2014 р. № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>.

ним, кримінальним процесуальним, правом, що регулює конституційне судочинство (конституційно-судове процесуальне), правом, що регулює судочинство у справах про адміністративні правопорушення (адміністративно-деліктне процесуальне), зумовлено потребою їх розмежування та наведено шляхом порівняння в *підрозділі 1.1.5 цього підручника*.

1.1.3. Система адміністративно-судового процесуального права: норма, інститут

Як будь-яка самостійна галузь права, АСПП має свою особливу систему. Традиційним для визначення *системи правової галузі* є підхід, за яким нею розуміється структурована за допомогою предмета та методу правового регулювання сукупність компонентів – норм, правових інститутів тощо. Такі компоненти мають перебувати одне з одним у певних логічних зв'язках задля забезпечення її цілісності.

Нормою АСПП, зважаючи на класичні підходи до визначення правової норми, слід визнати загальнообов'язкове (неперсоніфіковане), формально визначене державою (прийняте або визнане), забезпечене її примусом (юридичною відповідальністю, заходами процесуального примусу), розраховане на багаторазове застосування (невичерпне) правило належної (правомірної) поведінки, що регулює процесуальне праввідношення щодо розгляду або вирішення судом певних категорій публічно-правових спорів.

Зауваження. Останніми роками національна правова система зазнала значної трансформації під впливом англосаксонських правових традицій. Ідеться про поглиблення рецепції судового прецеденту як джерела права в його судово-процесуальні правові галузі внаслідок конституційно-судової реформи 2016–2017 років.

У цьому контексті своєрідним феноменом правової дійсності виступають рішення ВС, в яких сформовано висновки (правові позиції) щодо застосування норм КАСУ та інших актів законодавства про адміністративне судочинство.

Формування правових позицій може здійснюватися ВП ВС як у касаційному провадженні (ст. 346 КАСУ), так і в ході розгляду ВС як судом першої інстанції зразкових справ, рішення в яких є обов'язковими під час розгляду і вирішення типових справ іншими судами, що розглядають їх як суди першої інстанції за правилами адміністративного судочинства (ст. 290 КАСУ).

Звичайно, результатом такої «фактичної правотворчості» ВС не є прийняття норм права в їх класичному розумінні, але згенеровані в такий спосіб правові позиції цілком реально здійснюють вплив не лише на спірні публічно-правові відносини, а й на процесуальні відносини, що виникають між судом та учасниками судового процесу. Такі правові позиції ВС не можуть ігноруватися у подібних до них процесуальних відносинах як судами першої та апеляційної інстанцій, так й іншими учасниками судового процесу не лише завдяки загальній обов'язковості судових рішень, а й через імовірність скасування судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій ВС у касаційному порядку. Завдяки схожим, що і норми процесуального права, ознакам (формальна визначеність, багаторазове застосування, забезпечена юридичною відповідальністю обов'язковість тощо), правові позиції ВС набувають характеру

«процесуальних правил». Їх значущість, як і у норм процесуального права, полягає в практичній здатності виступати допоміжним регулятором адміністративно-судових процесуальних відносин у випадках правової невизначеності, допущеної в законодавстві про адміністративне судочинство (процесуальні прогалини, суперечливість процесуальних норм тощо).

Хоча «фактична правотворчість» ВС апіорі відповідає функції забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики, його акти, як і рішення та висновки КСУ, поки не визнано об'єктом правового регулювання Закону України «Про правотворчу діяльність»¹, адже цим Законом зроблено спробу упорядкувати лише частину правотворчої діяльності – нормотворчу.

Відмінність упроваджених правових позицій ВС від норм АСПП в їхньому класичному розумінні полягає в тому, що вони створюються під час судової, а не нормотворчої діяльності, їхньою формою є судові рішення, а не нормативно-правовий акт, їхня обов'язковість визначена насамперед для судів, що розглядають аналогічні справи, та зумовлена аналогічністю (подібністю, схожістю) обставин справи.

Дещо іншою є правотворча природа юридичних позицій КСУ щодо застосування адміністративно-судових процесуальних норм, які можуть відобразитися в його *рішеннях* (щодо конституційності положень КАСУ), та *висновках* (щодо конституційності чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, які можуть бути визнані актами законодавства про адміністративне судочинство).

Імовірному регуляторному впливу юридичних позицій КСУ на адміністративно-судові процесуальні відносини притаманна «правотворча гнучкість»: КСУ може розвивати і конкретизувати власну юридичну позицію у своїх наступних актах, змінювати юридичну позицію в разі суттєвої зміни нормативного регулювання, яким він керувався при висловленні такої позиції, або за наявності об'єктивних підстав необхідності покращення захисту конституційних прав і свобод з урахуванням міжнародних зобов'язань України та за умови обґрунтування такої зміни в акті Суду. (ч. 2 ст. 92 Закону «Про Конституційний Суд України»²).

«Процесуальні правила», запроваджені ВС і КСУ через висновки (правові позиції), в сучасний період розвитку правової системи України варто розглядати як додатковий (допоміжний, уточнюючий) інструмент регуляторного впливу на адміністративно-судові процесуальні відносини, який не може виступати самостійним, повноцінним «замінником» норм АСПП.

Норма АСПП є базовим, системоутворювальним, а отже – головним компонентом цієї галузі. У ній водночас відображаються і частина предмета (конкретне правовідношення), і особливості методу (конкретний спосіб, прийом) правового регулювання, що визначають АСПП як галузь права. Як первісна одиниця правового регулювання судово-процесуальної діяльності, норма АСПП встановлює модель процесуальної поведінки не лише адміністративного суду, а й усіх інших учасників судового процесу. На відміну від класичної (гіпотеза, диспозиція та санкція), норми АСПП в своїй структурі переважно мають або гіпотезу та диспозицію, або диспозицію та санкцію.

¹ Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

² Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.

Залежно від різних критеріїв норми АСПП можуть бути класифіковані так.

● **За належністю до джерел нормами АСПП є:**

- конституційні норми,
- норми міжнародних договорів, згоду на обов'язковість для України яких надано Парламентом України (норми ЄКПЛ, Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах, Конвенції про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах),
- кодифіковані норми (норми КАСУ);
- норми законів України (зокрема, «Про судоустрій і статус суддів», «Про виконання рішень Європейського суду з прав людини», «Про доступ до судових рішень», «Про судовий збір», «Про правовий режим воєнного стану», «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» тощо);
- норми актів органів судової влади (норми Положення про АСДС, затвердженого рішенням Ради суддів України; норми Положення про ЄСІТС, затвердженого рішенням ВРП; норми Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України; норми Положення про Єдиний державний реєстр виконавчих документів (далі – ЄДРВД), затвердженого наказом Державної судової адміністрації України та Міністерства юстиції України тощо).

● **За функціональною спрямованістю норми АСПП поділяють на:**

- *процесуально-регулятивні* – норми АСПП, які визначають порядок звернення до суду учасників судового процесу з позовами (статті 160, 161, 168, 177, 178 КАСУ), скаргами (статті 296, 297, 330, 331 КАСУ), заявами (статті 152, 166, 167, 364, 365, 383, 387 КАСУ), порядок прийняття таких звернень до розгляду судами (статті 169, 179, 171, 298, 299, 300, 332, 333, 334, 365, 366, 388 КАСУ тощо);
- *процесуально-примусові* – норми АСПП, які встановлюють заходи впливу за невиконання процесуально-регулятивних норм. Приміром: заходи процесуального примусу (гл. 9 розд. II КАСУ), судовий контроль за виконанням судових рішень (статті 382, 383 КАСУ);
- *процесуально-забезпечувальні* – норми АСПП, які регулюють заходи із забезпечення судового процесу і виконання судових рішень. Приміром: норми, якими встановлено правила визначення та розподілу судових витрат (гл. 8 розд. II КАСУ), судові виклики та повідомлення (гл. 7 розд. II КАСУ), забезпечення позову (гл. 10 розд. II КАСУ), фіксування судового процесу (гл. 7 розд. II КАСУ) тощо.

- **За способом правового регулювання норми АСПП поділяють на:**
 - *уповноважувальні* (дозвіл – спосіб, яким через норму АСПП суб'єкту процесуального правовідношення, що включено до предмета регулювання АСПП, допущено можливість самостійно визначити варіант процесуальної поведінки: вчинити процесуальну одну чи кілька процесуальних дій на його вибір чи процесуально бездіяти. Дозволи конструюються за допомогою слів «може» та словосполучень «може прийняти», «має право», «має право зупинити», «можуть застосовуватися технічні засоби», «може користуватися нотатками», «можуть обмінюватися репліками», «має право оскаржити»). Приміром: «суд під час розгляду справи по суті може змінити порядок з'ясування обставин справи» (ст. 210 КАСУ);
 - *зобов'язальні* (припис – спосіб, яким через норму АСПП суб'єкту процесуального правовідношення, що включено до предмета регулювання АСПП, визначено вказівку про вчинення або про утримання від вчинення процесуальних дій або процесуальної бездіяльності. Приписи конструюються за допомогою слів та словосполучень «відкриває», «залишає», «зазначає», «зупиняє», «проголошує», «має», «зобов'язаний», «повинен»). Приміром: «кожен свідок допитується окремо» (ст. 212 КАСУ), «суд повинен безпосередньо дослідити докази» (ст. 211 КАСУ) тощо;
 - *заборонні* (заборона – спосіб, яким через норму АСПП суб'єкту процесуального правовідношення, яке включено до предмета регулювання АСПП, встановлено неприпустимість вчинення або утримання від вчинення певних процесуальних дій, а в деяких випадках і процесуальної бездіяльності. Заборони конструюються за допомогою слів та словосполучень «не може», «заборонено»). Приміром: «свідки, які ще не дали показань, не можуть перебувати у залі судового засідання під час судового розгляду» (ст. 212 КАСУ).
- **За методом правового регулювання норми АСПП поділяють на:**
 - *диспозитивні* (допускають вибір суб'єктами адміністративно-судових процесуальних правовідносин одного з кількох можливих варіантів процесуальної поведінки). Приміром: права сторін на будь-якій стадії судового процесу, позивача – відмовитися від позову, відповідача – визнати позов, обох сторін – досягнути примирення (статті 189, 190 КАСУ) (далі – право на припинення публічно-правового спору з ініціативи сторін);
 - *імперативні* (надають суб'єкту у процесуальному правовідношенні лише один варіант процесуальної поведінки). Приміром: суди ухвалюють рішення іменем України негайно після закінчення судового розгляду (ч. 1 ст. 243 КАСУ).
- **За ступенем визначеності норми АСПП поділяють на:**
 - *дискреційні* (надають суб'єктам процесуальних відносин право діяти в конкретній ситуації на власний розсуд). Приміром: порядок реалізації ініціативи суду з відновлення втраченого судового провадження в адмі-

ністративній справі (ст. 386 КАСУ) чинним КАСУ не передбачено, що обумовлює можливість суду діяти в такій процесуальній ситуації на власний розсуд;

- *абсолютні* (встановлюють межі чіткої, безальтернативної процесуальної поведінки суб'єктів процесуальних відносин, що виключає для них можливість діяти на власний розсуд). Приміром: суд касаційної інстанції не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати чи приймати до розгляду нові докази або додатково перевіряти докази (ч. 2 ст. 341 КАСУ).
- **За впливом на утворення системи норми АСПП розрізняють:**
 - *норми-основи* (основні засади адміністративного судочинства (частини 2, 3 ст. 2 КАСУ), право на звернення до суду та способи судового захисту (ст. 5 КАСУ), мова судочинства та діловодства в адміністративних судах (ст. 15 КАСУ), правнича допомога при вирішенні справ в адміністративному суді (ст. 16 КАСУ), основні положення досудового врегулювання спорів (ст. 17 КАСУ));
 - *норми-завдання* (завдання адміністративного судочинства (ч. 1 ст. 2 КАСУ), завдання підготовчого провадження (ч. 2 ст. 173 КАСУ));
 - *норми-дефініції* (визначення термінів (ст. 4 КАСУ), процесуальні строки (ч. 1 ст. 118 КАСУ), визначення заходів процесуального примусу (ч. 1 ст. 144 КАСУ));
 - *норми-принципи* (верховенство права (ст. 6 КАСУ), рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом (ст. 8 КАСУ), змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі (ст. 9 КАСУ), гласність судового процесу (ст. 10 КАСУ), право на перегляд справи та оскарження судового рішення (ст. 13 КАСУ), обов'язковість (ст. 14 КАСУ), неприпустимість зловживання процесуальними правами (ст. 45 КАСУ), розумність процесуальних строків (ст. 119 КАСУ));
 - *норми-строки* (строк звернення до адміністративного суду (ст. 122 КАСУ), строки підготовчого провадження (ч. 4 ст. 173 КАСУ), строк підготовчого засідання (ч. 2 ст. 179 КАСУ), строк процедури врегулювання спору за участю судді (ст. 187 КАСУ), строк розгляду адміністративної справи (ст. 193 КАСУ)),
 - *норми-презумпції* (встановлення обов'язку доказування (частини 2, 3 ст. 77 КАСУ), підстави звільнення від доказування (ч. 3 ст. 78 КАСУ));
 - *норми-преюдиції* (преюдиціальні підстави звільнення від доказування (частини 4, 6 ст. 78 КАСУ));
 - *норми-колізії* (визначення закону, що підлягає застосуванню в разі суперечності між актами чинного законодавства (частини 3, 4 ст. 7 КАСУ));

- *норми-фікції* (презупція вручення повістки учаснику справи в разі вручення цієї повістки її представникові (ч. 10 ст. 126 КАСУ), презупція повідомлення особи про дату, час та місце судового засідання в разі її відмови від одержання повістки (ст. 128 КАСУ), презупція про належне повідомлення про розгляд зразкової справи всіх зацікавлених осіб з моменту опублікування оголошення ухвала про відкриття ВС провадження у зразковій справі публікується на офіційному вебпорталі судової влади України та в одному із загальнодержавних друкованих медіа (ч. 9 ст. 290 КАСУ));
- *оперативні норми* (розд. VI «Прикінцеві положення», розд. VII «Перехідні положення» КАСУ).

● **За сферою дії норми АСПП поділяють на:**

- *загальні* (норми, що становлять загальну частину АСПП);
- *спеціальні* (норми, що становлять спеціальну частину АСПП);
- *особливі* (норми, що складають особливу частину АСПП).

Простою формою зовнішнього вияву норми АСПП є стаття КАСУ. В одній статті може міститися як одна, так і кілька таких норм. Приміром, лише одну норму містять:

- *ст. 24 КАСУ* – ВС переглядає судові рішення місцевих та апеляційних адміністративних судів у касаційному порядку як суд касаційної інстанції;
- *ст. 32 КАСУ* – усі адміністративні справи в суді першої інстанції, крім випадків, встановлених цим Кодексом, розглядаються і вирішуються суддею одноособово;
- *ст. 61 КАСУ* – учасниками судового процесу, крім учасників справи та їх представників, є помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст;
- *ст. 316 КАСУ* – суд апеляційної інстанції залишає апеляційну скаргу без задоволення, а рішення або ухвалу суду – без змін, якщо визнає, що суд першої інстанції правильно встановив обставини справи та ухвалив судові рішення з додержанням норм матеріального і процесуального права;
- *ст. 331 КАСУ* – касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції;
- *ст. 385 КАСУ* – втрачене судове провадження в адміністративній справі може бути відновлене за заявою учасника справи або з ініціативи суду тощо.

Більшість статей КАСУ навпаки вміщують кілька норм АСПП.

Зовнішнім виразом (джерелом) норм АСПП є Конституція України, міжнародні договори, обов'язковість яких для України визнано Верховною Радою України, законодавство про судоустрій та адміністративне судочинство, інші закони, рішення міжнародних судових установ, юрисдикцію яких визнано Україною, регулятивні акти національних органів судової влади тощо. *Опис правових актів, що регулюють адміністративне судочинство, наведено в підрозд. 1.2.1 цього підручника.*

Інститут АСПП як компонент другого рівня в його системі являє собою виокремлену сукупність (об'єднання, угруповання) норм АСПП, які регулюють конкретну групу однорідних адміністративно-судових процесуальних відносин, що включено до предмета АСПП, та які спрямовані на розв'язання відносно вузького кола завдань у межах загальних завдань адміністративного судочинства. Інститути АСПП містяться в КАСУ як основному процесуальному законі цієї галузі. Інші норми з різним рівнем деталізації доповнюють, уточнюють положення КАСУ, а тому не створюють самостійних інститутів. Деякі з інститутів АСПП, маючи свої особливості, є аналогічними за змістом інститутами інших судово-процесуальних галузей: представництва, судових витрат, судових викликів та повідомлень, забезпечення позову, процесуального примусу, доказів та доказування тощо.

Виокремленість інститутів АСПП є відносною: ці нормативні об'єднання не регулюють адміністративно-судові процесуальні відносини автономно один від одного, а перебувають у такому регулюванні у взаємоузгодженому та взаємозалежному зв'язку з іншими такими нормативними об'єднаннями.

Правове регулювання більшості адміністративно-судових процесуальних відносин потребує одночасного застосування кількох інститутів АСПП. Разом з тим, деякі з інститутів АСПП можуть застосовуватися щодо інших лише послідовно:

- *одночасне застосування кількох інститутів АСПП:*
 - оскільки ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи (ч. 1 ст. 11 КАСУ), суд повідомляє учасників справи про місце, дату і час підготовчого засідання (ст. 180 КАСУ), судового засідання з розгляду справи в суді першої інстанції (ст. 194 КАСУ), судового засідання з розгляду справи в суді апеляційної інстанції (ст. 307 КАСУ), судового засідання з розгляду справи в суді касаційної інстанції, якщо вони подали відповідне клопотання про участь у судовому засіданні або суд визнав необхідним їх виклик для надання пояснень у справі (ч. 3 ст. 344 КАСУ), судових засідань з розгляду заяв про перегляд справи за нововиявленими або виключними обставинами (ст. 389 КАСУ), судових засідань з вирішення питань, пов'язаних з виконанням судових рішень (статті 374, 376, 377, 378, 379, 380, 382, 383 КАСУ), судовому засіданні з розгляду заяви про відновлення втраченого судового провадження (ст. 389 КАСУ) тощо, то застосування інституту викликів та повідомлень (гл. 7 розд. I КАСУ) є необхідним під час застосування інших інститутів: підготовчого провадження (гл. 3 розд. II КАСУ), розгляду справи по суті (гл. 4 розд. II КАСУ), апеляційного перегляду (гл. 1 розд. III КАСУ), касаційного перегляду (гл. 2 розд. III КАСУ), перегляду за нововиявленими або виключними обставинами (гл. 3 розд. III КАСУ), інституту виконання судових рішень (розд. IV КАСУ), інституту відновлення втраченого судового провадження (розд. V КАСУ);

- оскільки будь-який суд може вчиняти заходи процесуального примусу з метою спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства (ст. 144 КАСУ), то застосування інституту процесуального примусу (гл. 9 розд. II КАСУ) є можливим одночасно із застосуванням інститутів підготовчого провадження (гл. 3 розд. I КАСУ), розгляду справи по суті (гл. 4 розд. II КАСУ), апеляційного перегляду (гл. 1 розд. III КАСУ), касаційного перегляду (гл. 2 розд. III КАСУ);
- оскільки на будь-якій стадії судового процесу допускається відмова позивача від позову (ч. 1 ст. 47 КАСУ), примирення сторін (ч. 5 ст. 47 КАСУ), то застосування інституту припинення публічно-правового спору з ініціативи сторін (гл. 5 розд. II КАСУ) можливо в ході застосування інститутів підготовчого провадження (гл. 3 розд. II КАСУ), розгляду справи по суті (гл. 4 розд. II КАСУ), апеляційного перегляду (гл. 1 розд. III КАСУ), касаційного перегляду (гл. 2 розд. III КАСУ), перегляду за нововиявленими або виключними обставинами (гл. 3 розд. III КАСУ), виконання судових рішень (розд. IV КАСУ) тощо;
- *послідовне застосування інститутів АСПП:*
 - оскільки право учасників справи на касаційне оскарження судових рішень судів першої інстанції може бути реалізовано лише після їх апеляційного перегляду (ст. 328 КАСУ), то застосування інституту касаційного перегляду судових рішень (гл. 2 розд. III КАСУ) є можливим тільки після застосування інституту їх апеляційного перегляду (гл. 1 розд. III КАСУ);
 - оскільки врегулювання спору за участю судді може бути здійснено лише в ході підготовчого провадження до розгляду справи по суті (ст. 184 КАСУ), а суд на час проведення такого врегулювання має зупинити провадження в адміністративній справі (ст. 236 КАСУ), то застосування інституту врегулювання спору (гл. 4 розд. II КАСУ) є можливим лише в ході застосування інституту підготовчого провадження (гл. 3 розд. II КАСУ), і тільки до застосування розгляду справи по суті (гл. 6 розд. II КАСУ);
 - оскільки відновити втрачене судове провадження можливо лише в адміністративній справі, яку закінчено ухваленням судового рішення або в якій провадження закрито (ст. 384 КАСУ), то застосувати інститут відновлення втраченого судового провадження (розд. V КАСУ) можливо лише після застосування одного чи кількох інститутів: підготовчого провадження (гл. 3 розд. II КАСУ), врегулювання спору за участю судді (гл. 4 розд. II КАСУ), інституту припинення публічно-правового спору з ініціативи сторін (гл. 5 розд. II КАСУ), розгляду справи по суті (гл. 6 розд. II

КАСУ), апеляційного перегляду (гл. 1 розд. III КАСУ), касаційного перегляду (гл. 2 розд. III КАСУ), перегляду за нововиявленими або виключними обставинами (гл. 3 розд. III КАСУ), виконання судових рішень (розд. IV КАСУ).

Залежно від різних критеріїв інститути АСПП можуть бути класифіковані так.

• **За наявністю в інших судово-процесуальних галузях права:**

- *загальнопроцесуальні* – інститути, які притаманні всім судово-процесуальним галузям права (конституційно-судовому процесуальному, цивільному процесуальному, господарському процесуальному, кримінальному процесуальному, адміністративно-деліктному процесуальному). Приміром: інститути складу суду (гл. 3 розд. I КАСУ), учасників справи (§ 1 гл. 4 розд. I), представництва (§ 2 гл. 4 розд. I), інших учасників судового процесу (§ 3 гл. 4 розд. I КАСУ), процесуальних строків (гл. 6 розд. I КАСУ), судових рішень (гл. 9 розд. II КАСУ), виконання судових рішень (розд. IV КАСУ);
- *міжгалузеві* – інститути, які застосовується для регулювання судово-процесуальних відносин в інших галузях процесуального права. Приміром: інститут відводів (гл. 3 розд. I КАСУ); судових витрат (гл. 8 розд. I КАСУ); доказів та доказування (гл. 5 розд. I КАСУ); фіксування судового процесу (розд. II КАСУ); забезпечення позову (гл. 10 розд. I КАСУ); процесуального примусу (гл. 9 розд. I КАСУ); інститути перегляду судових рішень (апеляційного, касаційного, за нововиявленими або виключними обставинами (розд. III КАСУ); відновлення втраченого судового провадження (розд. V КАСУ);
- *галузеві* – інститути, які притаманні винятково АСПП і в інших судово-процесуальних галузях права не зустрічаються. Це інститути з розгляду деяких категорій адміністративних справ: складних, термінових, типових та зразкових (гл. 11 розд. II КАСУ).

• **За складом учасників судово-процесуальних відносин:**

- *прості* – інститути АСПП, які регулюють окремі, одно- чи двосторонні процесуальні відносини. Приміром: інститути складу суду та відводів (гл. 3 розд. I КАСУ), учасників справи (§ 1 гл. 4 розд. I КАСУ), представництва (§ 2 гл. 4 розд. I КАСУ), судових викликів та повідомлень (гл. 7 розд. II КАСУ), забезпечення позову (гл. 10 розд. I КАСУ), процесуального примусу (гл. 9 розд. II КАСУ), судових рішень (гл. 9 розд. II КАСУ), відновлення втраченого судового провадження (розд. V КАСУ) тощо;
- *складні* – інститути АСПП, які мають власний нормативний масив та регулюють із застосуванням простих процесуальних інститутів багатосторонні судово-процесуальні відносини. Приміром: інститути розгляду справи в суді першої інстанції (розд. II КАСУ), апеляційного перегляду, касаційного перегляду, перегляду за нововиявленими або виключними обставинами (розд. III КАСУ).

• **За змістом судово-процесуальної діяльності:**

- *первинного вирішення справи судом першої інстанції* – інститути АСПП, які регламентують відкриття провадження в адміністративній справі, підготовчого провадження, врегулювання спору за участю судді, припинення публічно-правового спору з ініціативи сторін, розгляду справи (розд. II КАСУ);
- *переглядів судових рішень* – інститути АСПП, що охоплюють норми АСПП, якими врегульовано порядки апеляційного, касаційного перегляду та перегляду за нововиявленими або виключними обставинами (розд. III КАСУ);
- *виконання судових рішень* – інститут, що включає норми АСПП, якими врегульовано забезпечення, належне виконання судових рішень в адміністративних справах та контроль за ним (розд. IV КАСУ);
- *відновлення втраченого судового провадження* – інститут, що вміщує норми АСПП, якими врегульовано порядок відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі (розд. V КАСУ).

• **За функціональною спрямованістю:**

- *процесуально-регулятивні* – об'єднують норми АСПП, що регулюють порядки розгляду адміністративної справи в суді першої інстанції, перегляд судових рішень в апеляційному, касаційному порядку та перегляд за нововиявленими або виключними обставинами (розд. III КАСУ) тощо;
- *процесуально-примусові* – інститути, що регламентують застосування заходів впливу за невиконання процесуально-регулятивних норм. Приміром: інститути процесуального примусу (гл. 9 розд. I КАСУ) та судового контролю за належним виконанням судових рішень (статті 382, 383 КАСУ) тощо;
- *процесуально-забезпечувальні* – об'єднують норми АСПП, якими врегульовано правила визначення та розподілу судових витрат (гл. 8 розд. I КАСУ), судові виклики та повідомлення (гл. 7 розд. I КАСУ), забезпечення позову (гл. 10 розд. I КАСУ), фіксування судового процесу (гл. 7 розд. II КАСУ) тощо.

• **За сферою дії:**

- *загальні* – інститути АСПП, що об'єднують норми із її загальної частини;
- *спеціальні* – інститути АСПП, що об'єднують норми із її спеціальної частини;
- *особливі* – інститути АСПП, що об'єднують норми із її особливої частини.

Характерною ознакою АСПП є наявність єдиного кодифікованого закону, в якому регламентовано всі судові процесуальні відносини щодо адміністративного судочинства – КАСУ. Така особливість правового регулювання, з одного боку, забезпечує цілісність нормативно-правового масиву, а з іншого – зумовлює відсутність підстав для виокремлення в АСПП підгалузей.

Зауваження. Підгалузь права – певна сукупність (об'єднання, угруповання) правових норм інститутів, що об'єктивно складається в межах однієї галузі права. Як цілісне утворення підгалузь права регулює специфічне коло відносин у межах сфери правового регулювання відповідної галузі права, яка характеризується правовою уособленістю. На відміну

від правового інституту, *підгалузь* не є обов'язковим компонентом кожної галузі права: вона формується тільки у великих за своїм обсягом галузях права¹.

Недостатність нормативно-правового масиву для формування в АСПП окремих підгалузей не є винятковою серед інших галузей процесуального права. Також відсутні підгалузі в конституційно-судовому процесуальному та адміністративно-деліктному процесуальному галузях права.

Зауваження. Особливостями правового регулювання цих процесуальних галузей права є те, що норми конституційно-судового процесуального права містяться в Законі України «Про Конституційний Суд України», яким врегульовано водночас і статус цього органу, і порядок його формування, а норми адміністративно-деліктного процесуального права містяться в КУпАП та в інших законах, що встановлюють відповідальність за адміністративні правопорушення. Отже, ці закони містять не лише норми процесуального, а й норми матеріального права – конституційного та адміністративного відповідно.

Розвиток сфер правового регулювання суспільних відносин, що підлягають судовому захисту, зумовлює необхідність запровадження різних за змістом процесуальних порядків розгляду і вирішення справ судами. Така потреба є передумовою «розширення» процесуальних інститутів до процесуальних підгалузей.

Первісним свідченням такої трансформації є суттєві розбіжності в правовому регулюванні порядків розгляду та вирішення судових справ, що застосовані в одному процесуальному законі. Ці розбіжності встановлено вузькими однорідними об'єднаннями норм у його межах. Таке твердження можна проілюструвати структурними частинами КАСУ, які, приміром, встановлюють особливості розгляду термінових, типових та зразкових справ тощо. Остаточним показником визнання процесуальної підгалузі права є наявність окремого процесуального закону.

Зауваження. На відміну від КАСУ до Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПКУ) включено розд. II «Наказне провадження», розд. IV «Окреме провадження» та розд. VIII «Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів, оспорування рішень міжнародних арбітражів», а до Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПКУ) – розд. II «Наказне провадження», розд. VII «Провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу наказів на примусове виконання рішень третейських судів», які мають суттєві відмінності від порядку розгляду відповідних справ в основному для цивільного та господарського судочинства позовному провадженні.

Такими процесуальними особливостями, що є відмінними від загальних правил та винятків з них є, у тому числі, але не виключно:

– *форма звернення (не позов, а заява)* – заява про видачу судового наказу в наказному провадженні (ст. 163 ЦПКУ), заява про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, у тому числі неповнолітньої особи, чи визнання фізичної особи недієздатною (ст. 297 ЦПКУ)

¹ Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

у цивільному судочинстві, заява про скасування рішення третейського суду (ст. 347 ГПКУ) у справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу наказів на примусове виконання рішень третейських судів у господарському судочинстві;

– *визначена підсудність* – суд за місцем проживання дитини або повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена їхнього піклування у справах про усиновлення (гл. 5 ЦПКУ), суд за місцезнаходженням емітента цінного папера на пред'явника або за місцем платежу за векселем у справах про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі (гл. 7 ЦПКУ) в окремому провадженні у цивільному судочинстві, апеляційний господарський суд за місцем розгляду справи третейським судом у справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу наказів на примусове виконання рішень третейських судів (ст. 346 ГПКУ) у господарському судочинстві;

– *обов'язкові, окрім заявників та зацікавлених осіб, учасники справи* – органи місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини у справах про визнання спадщини відумерлою (гл. 9 ЦПКУ), органи опіки та піклування або уповноважений орган виконавчої влади у справах про усиновлення (гл. 5 ЦПКУ) в окремому провадженні у цивільному судочинстві тощо.

Такі суто процесуальні відмінності, окрім особливостей предмета правового регулювання, дають підстави для умовного виокремлення в цивільному процесуальному та господарському процесуальному праві підгалузей *позовного* та *непозовного* процесуального права. Структура господарського непозовного процесуального права є більш складною, адже частина процесуальних норм систематизовано в окремому законі – Кодексі України з процедур банкрутства.

Наявність такого спеціального процесуального закону дозволяє за особливостями предмета правового регулювання виокремити в господарському процесуальному праві підгалузі *загальногосподарського процесуального права*, яке становлять норми, що містяться в ГПКУ, та, відповідно, *банкрутного процесуального права* (право судових процедур банкрутства) – норми якої вміщено в Кодексі України з процедур банкрутства.

Наявні передумови для формування та визнання підгалузей і в кримінальному процесуальному праві. Так, у КПКУ міститься розд. VI «Особливі порядки кримінального провадження», який встановлює суттєві процесуальні відмінності у здійсненні кримінальних проваджень: на підставі угод (гл. 35 КПКУ), у формі приватного обвинувачення (гл. 36 КПКУ), щодо діянь, кримінальна протиправність яких була встановлена законом, що втратив чинність (гл. 36¹ КПКУ), щодо окремих категорій осіб (гл. 37 КПКУ), щодо неповнолітніх (гл. 38 КПКУ), щодо застосування примусових заходів медичного характеру (гл. 39 КПКУ), у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (гл. 40 КПКУ), на території деяких об'єктів, що належать Україні, поза межами її державного кордону (гл. 41 КПКУ) тощо. Встановлені цими особливими порядками угруповання кримінально-процесуальних норм після належної систематизації цілком імовірно можуть претендувати на визнання в як підгалузь кримінально-процесуального права.

КАСУ також передбачено особливості розгляду окремих категорій справ (деяких складних, термінових, типових та зразкових тощо), але єдиною формою адміністративного судочинства для всіх категорій справ є позовне провадження (загальна та спрощена форма). Разом з тим наявність особливостей правового регулювання провадження у таких категоріях справ створює передумови для удосконалення КАСУ та нормативного виокремлення підгалузей позовного та непозовного АСПП.

Наявні в системі АСПП норми та інститути становлять її *загальну, спеціальну та особливу частини*.

Загальна частина АСПП містить його норми та інститути, якими врегульовано категорії адміністративного судочинства та базові правила, які підлягають застосуванню разом із компонентами спеціальної та особливої частин АСПП. Норми та інститути АСПП, що регулюють всі адміністративно-судові процесуальні відносини у структурі адміністративного судочинства, містяться в його *спеціальній частині*, а норми та інститути АСПП, що встановлюють особливості розгляду окремих категорій адміністративних справ – в його *особливій частині*.

Особливість внутрішньої будови АСПП полягає в тому, що вона не збігається зі структурою КАСУ, яка є недостатньою мірою логічно упорядкованою. Приміром, деякі загальні норми КАСУ містяться не в розд. I «Загальні положення», який логічно відповідає загальній частині АСПП, а в розд. II «Позовне провадження», що саме і є структурним складником спеціальної частини АСПП. Також зі ст. 229 КАСУ впливає, що за допомогою звукозаписувального технічного засобу здійснюється фіксування судових засідань. У судових засіданнях відбувається розгляд адміністративної справи як у суді першої інстанції, так і в судах апеляційної (ст. 310 КАСУ) та касаційної (ст. 344 КАСУ) інстанцій, тобто в різних процесуальних стадіях. Отже, норми, якими врегульовано фіксування судового процесу, є загальними, а не спеціальними. Приміром, Інструкція щодо роботи з технічними засобами фіксування судового засідання¹.

Водночас норми, що містяться у гл. 11 «Особливості позовного провадження в окремих категоріях адміністративних справ», встановлюють не лише особливості процесуальних дій, що вчиняються в процесуальних стадіях в суді першої інстанції, а й в стадіях перегляду в судах апеляційної (гл. 1 «Апеляційне провадження» розд. III «Перегляд судових рішень») та касаційної (гл. 2 «Касаційне провадження» розд. III «Перегляд судових рішень») інстанцій. Ці норми КАСУ логічно наповнюють *особливу частину* АСПП, яку законодавцем вміщено до розд. II «позовне провадження». Натомість, цей Розділ за змістом норм є складником *спеціальної частини* АСПП.

Не уявляється логічним вміщення норм гл. 5 «Відмова позивача від позову. Примирення сторін» в розд. II «Позовне провадження», який, як вже було зазначено, в цілому доречно визнавати складником *спеціальної частини* АСПП. Оскільки позивач може відмовитися від позову, а сторони – досягнути примирення на будь-якій стадії судового процесу, то статті 189, 190, ч. 1 ст. 314, ч. 1 ст. 348, ч. 1 ст. 377 КАСУ є за змістом загальними, а не спеціальними. Їх варто було б викласти в розд. I «Загальні положення» КАСУ, які є складником *загальної частини* АСПП. За такою логікою в розд. I «Загальні положення» КАСУ вміщено, приміром, гл. 10 «Забезпечення позову».

¹ Інструкція щодо роботи з технічними засобами фіксування судового засідання : наказ Державної судової адміністрації України від 06.06.2022 р. № 156. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0156750-22#n6>.

З тих же міркувань не є коректним включення до розд. II «Позовне провадження» гл. 8 «Зупинення і закриття провадження у справі. Залишення позову без розгляду». Так, ст. 236 КАСУ встановлює всі можливі випадки обов'язкового чи на розсуд суду зупинення провадження у справі судом, серед яких ті, що можуть мати місце:

- на стадії відкриття провадження у справі (п. 9 ч. 2 – розгляду типової справи і оприлюднення повідомлення ВС про відкриття провадження у зразковій справі – до набрання чинності рішенням ВС у зразковій справі);
- у підготовчому провадженні (п. 6 ч. 1 – прийняття рішення про врегулювання спору за участю судді – до припинення врегулювання спору за участю судді);
- на стадії касаційного перегляду (п. 5 ч. 2 – перегляду судового рішення у подібних правовідносинах (в іншій справі) у касаційному порядку палатою, об'єднаною палатою, ВП ВС – до набрання законної сили судовим рішенням касаційної інстанції);
- на будь-якій стадії судового процесу (п. 4 ч. 1 – звернення обох сторін з клопотанням про надання їм часу для примирення, у тому числі шляхом медіації, – до закінчення строку, про який сторони заявили у клопотанні).

Через те, що на будь-якій стадії судового процесу є можливими:

- відмова позивача від позову;
- досягнення сторонами примирення;
- смерть або оголошення в установленому законом порядку померлою фізичної особи або припинення юридичної особи учасників справи, які були однією із сторін у справі, є підстави для віднесення ст. 239 КАСУ «Закриття провадження у справі» до загальної частини АСПП. Аналогічно слід розглядати й інші норми, що містяться в гл. 8 «Зупинення і закриття провадження у справі. Залишення позову без розгляду».

Є також загальними, а не спеціальними норми АСПП, що містяться в гл. 9 «Судові рішення» КАСУ:

- ст. 241, положення якої регулюють всі види судових рішень в адміністративному судочинстві;
- ст. 242, в якій визначено універсальні вимоги законності та обґрунтованості будь-якого судового рішення;
- ст. 243, яка регламентує загальний порядок ухвалення судових рішень;
- ст. 244, яка регулює питання, що вирішує суд при ухваленні рішення;
- ст. 248, якою встановлено вимоги до змісту ухвали;
- ст. 249, що регламентує підстави та порядок постановлення адміністративними судами окремих ухвал тощо.

В іншому внутрішній будова АСПП враховує зміст КАСУ та уявляється так.

Загальна частина АСПП охоплює норми, які в КАСУ вміщено до розд. I «Загальні положення», та окремі норми розд. II «Позовне провадження» КАСУ, а саме:

- Основні положення (гл. 1 розд. I);
- Адміністративна юрисдикція (гл. 2 розд. I);

- Склад суду. Відводи (гл. 3 розд. I);
- Учасники судового процесу (гл. 4 розд. I);
- Докази та доказування (гл. 5 розд. I);
- Процесуальні строки (гл. 6 розд. I);
- Судові виклики і повідомлення (гл. 7 розд. I);
- Судові витрати (гл. 8 розд. I);
- Заходи процесуального примусу (гл. 8 розд. I);
- Забезпечення позову (гл. 10 розд. I);
- Фіксування судового процесу (гл. 7 розд. II);
- Зупинення і закриття провадження у справі. Залишення позову без розгляду (гл. 8 розд. II);
- Відмова позивача від позову. Примирення сторін (гл. 5 розд. II);
- Судові рішення (гл. 9 розд. II), а також
- Прикінцеві (розд. VI) та Перехідні положення (розд. VII).

Спеціальна частина АСПП – містить норми, які в КАСУ включено до розд. II

«Позовне провадження», розд. III «Перегляд судових рішень», зокрема:

- Письмові заяви учасників справи (гл. 1 розд. II);
- Відкриття провадження у справі (гл. 2 розд. II);
- Підготовче провадження (гл. 3 розд. II);
- Врегулювання спору за участю судді (гл. 4 розд. II);
- Розгляд справи по суті (гл. 6 розд. II);
- Розгляд справ за правилами спрощеного позовного провадження (гл. 10 розд. II);
- Апеляційне провадження (гл. 1 розд. III);
- Касаційне провадження (гл. 2 розд. III);
- Провадження судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами (гл. 3 розд. III) а також
- Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень в адміністративних справах (розд. IV);
- Відновлення втраченого судового провадження (розд. V).

Особлива частина АСПП включає норми, що регулюють особливості розгляду та вирішення окремих категорій адміністративних справ та містяться в розд. II «Позовне провадження»:

- Розгляд справ за правилами спрощеного позовного провадження (гл. 10 розд. II);
- Розгляд окремих категорій складних справ (§ 1 гл. 11 розд. II);
- Розгляд окремих категорій термінових адміністративних справ (§ 2 гл. 11 розд. II);
- Розгляд типових та зразкових справ (§ 3 гл. 11 розд. II) тощо.

Отже, АСПП як галузь права наповнюють норми та інститути, а її внутрішня будова складається із загальної, спеціальної та особливої частин.

1.1.4. Співвідношення адміністративного судочинства та адміністративної процедури

Органи виконавчої влади, місцевого самоврядування та деякі інші суб'єкти, що здійснюють функції публічної адміністрації (адміністративні органи), приймають рішення, якими особі – фізичній або юридичній – надають права або покладають на неї обов'язки. Правила, за якими діють ці суб'єкти, узагальнено називають адміністративною процедурою.

В основу адміністративної процедури покладено концепцію належного адміністрування, що є однією з ключових для сфери діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Вона, по суті, закріплює правовий механізм забезпечення права особи на належне адміністрування, що є одним із основних прав людини, визнаних європейською спільнотою. У ст. 41 гл. V Хартії основних прав Європейського Союзу встановлено, що кожна людина має право на неупереджений, справедливий розгляд її справи впродовж розумного строку інститутами і органами Європейського Союзу. Це право передбачає, зокрема: а) право кожної людини висловити свою думку до того, як до неї будуть застосовані заходи, які можуть спричинити для неї несприятливі наслідки; б) право кожної людини на доступ до матеріалів справи, що її стосується, при дотриманні конфіденційності, а також професійної та комерційної таємниці; в) обов'язок адміністративних органів мотивувати прийняті рішення.

У 2023 р. в Україні набув чинності Закон «Про адміністративну процедуру», який регламентує порядок прийняття адміністративних актів. У спеціальних законах передбачено лише особливості адміністративного провадження.

Категорія «адміністративний акт» є доволі новою для української правової науки та законодавства. Адміністративним актом є рішення або юридично значуща дія індивідуального характеру, прийняте (вчинена) адміністративним органом для вирішення конкретної справи та спрямоване (спрямована) на набуття, зміну, припинення чи реалізацію прав та/або обов'язків окремої особи (осіб).

Ознаками адміністративних актів є їх правовий характер, індивідуальність, односторонність прийняття, сфера публічного адміністрування та зовнішня спрямованість приписів¹.

Серед усіх актів публічної адміністрації адміністративні становлять найбільшу частку, адже основним призначенням органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування є реалізація, забезпечення та захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб.

Крім цих актів, публічна адміністрація ухвалює й інші, серед яких:

– *нормативно-правові*, якими деталізуються положення законів або визначається механізм реалізації прав особи;

¹ Брієде Я., Бойко І. В. Правова природа та ознаки адміністративного акта (у порівняльному контексті Латвії та України). *Проблеми законності*. 2023. Вип. 163. С. 22–45; Мельник Р. Конститутивні ознаки адміністративного акта: критика та аналіз. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 162. С. 93–115.

– *службові*, якими вирішуються питання проходження особами державної служби, служби в органах місцевого самоврядування та інших видів публічної служби;

– *внутрішньоорганізаційні*, якими вирішуються питання організації діяльності публічної адміністрації;

– *установчі*, за допомогою яких створюють, реорганізують та ліквідують органи виконавчої влади та інші суб'єкти.

Також публічна адміністрація може вчиняти фактичні дії, які не є юридичними актами, але призводять до реальних наслідків (надання інформації за запитом), а також приймати технічні (або прості) акти (інформування про діяльність закладу, попередження, роз'яснення, рекомендація, відкриття закладу для відвідувачів тощо).

Через ухвалення адміністративних актів вирішується низка адміністративних справ. Приміром, оформлення паспорта громадянина України, державна реєстрація фізичною особою – підприємцем або юридичною особою, видача ліцензії на здійснення певного виду підприємницької діяльності, надання дозволів, сертифікація продукції, здійснення інспекційних заходів та інші види перевірок.

Вирішення адміністративних справ відбувається або в межах заявного (за зверненням особи), або в межах втручального провадження (з ініціативи адміністративного органу).

Адміністративний акт є рішенням, яким, як правило, завершується адміністративне провадження. Із набуттям ним чинності правовий статус адресата акта змінюється, він набуває певних прав, реалізує їх або на нього покладаються обов'язки, виконання яких може потребувати як активних дій (зобов'язання вчинити дії), так і мати пасивний характер (зобов'язання утриматися від певних дій).

Адміністративні акти можуть бути позитивними (сприятливими) для особи або негативними (несприятливими). Для прикладу, орган місцевого самоврядування, розглядаючи заяву про надання дозволу на розміщення зовнішньої реклами у населеному пункті, приймає рішення про надання дозволу, що означає можливість особи (розміщувача реклами) вчинити певні дії (йдеться про позитивний адміністративний акт) або про відмову в наданні дозволу (негативний акт). Інший приклад – контролюючий орган під час здійснення перевірки виявляє порушення в діяльності суб'єкта господарювання і виносить припис щодо їх усунення (цей акт буде негативним) або рішення про заборону вчинення дій, приміром, реалізації лікарського засобу, що також має несприятливий (негативний) для особи характер.

Особа, яка є адресатом адміністративного акта, або та, на чії права, свободи чи законні інтереси цей акт впливає негативно (заінтересованою особою), може оскаржити його в адміністративному або в судовому порядку.

Адміністративне оскарження як факультативна стадія адміністративного провадження здійснюється відповідно до Закону України «Про адміністративну про-

цедуру». Такий спосіб оскарження можливий у разі, якщо суб'єкт, який ухвалив адміністративний акт, має вищий над собою орган або при ньому створено комісію з розгляду скарг, або законодавством передбачено спеціальний орган для розгляду скарг у тій чи іншій сфері.

Особа може оскаржити не лише остаточне рішення у справі – адміністративний акт, а й бездіяльність адміністративного органу, процедурні дії та рішення, прийняті/вчинені в адміністративному провадженні. Причому Закон України «Про адміністративну процедуру» встановлює, що особа до прийняття адміністративного акта може оскаржити відмову щодо початку адміністративного провадження; відмову в наданні статусу заінтересованої особи; відмову щодо відводу посадової особи адміністративного органу (члена колегіального органу) або особи, яка сприяє розгляду справи; рішення про зупинення або закриття адміністративного провадження; відмову в наданні доступу до матеріалів справи або обмеження права особи на ознайомлення з такими матеріалами; іншу процедурну дію та/або процедурне рішення у визначених законом випадках. Скарга на іншу процедурну дію та/або процедурне рішення адміністративного органу подана до завершення адміністративного провадження, розглядається вже після прийняття адміністративного акта.

Конституцією України у ст. 124 визначено, що законами може бути встановлено обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. На цей момент жоден законодавчий акт не закріплює обов'язок вирішити спір в адміністративному порядку до звернення до суду за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів.

За результатами розгляду скарги в адміністративному порядку оскаржуване рішення/дія може бути повністю або частково скасовано; при цьому суб'єкт розгляду скарги може зобов'язати адміністративний орган видати новий адміністративний акт або за наявності компетенції самостійно прийняти рішення у справі.

Отже, адміністративне оскарження спрямоване не лише на вирішення спору між особою та адміністративним органом, а й на забезпечення реалізації суб'єктивного публічного права особи, за чим вона й зверталася до адміністративного органу.

Адміністративне оскарження є стадією адміністративного провадження, що ініціюється особою шляхом подання скарги, а отже, має факультативний характер.

Причому подання особою скарги до суб'єкту розгляду скарг і вирішення справи за скаргою не виключає можливості особи звернутися до суду за захистом порушених прав, свобод і законних інтересів.

Натомість, в адміністративному провадженні у розгляді скарги буде відмовлено, якщо в ній порушено питання, яке станом на день подання адміністративної скарги розглядається судом або щодо якої ухвалено судові рішення про відмову в задоволенні вимог заявника.

При зверненні особи до суду за захистом прав, свобод і законних інтересів, порушених суб'єктом владних повноважень, особа виступає як позивач. Іншою стороною в судовому процесі буде відповідач. Також до розгляду справи можуть

бути залучені й треті особи, які заявляють (або не заявляють) самостійні вимоги щодо предмета спору.

Звернутися з позовною заявою до адміністративного суду має право також і суб'єкт владних повноважень. Це стосується випадків, коли таке право закріплено за цим суб'єктом у законодавчих актах.

Вирішення судом публічно-правового спору регламентується КАСУ. За результатами розгляду справи суд може прийняти рішення про скасування адміністративного акта, зобов'язання суб'єкта владних повноважень прийняти рішення, вчинити дію або утриматися від цього. Суд у своєму рішенні лише розв'язує спір, що виник між особою та суб'єктом владних повноважень, але не задовольняє суб'єктивне публічне право, за реалізацією якого особа звернулася до адміністративного органу.

Більш наглядно показати відмінності між адміністративною процедурою та адміністративним судочинством можна за критеріями, наведеними в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Критерії відмінностей між адміністративною процедурою та адміністративним судочинством

Критерії для зіставлення	Адміністративне судочинство	Адміністративна процедура
Законодавчий акт, на підставі якого здійснюються розгляд і вирішення справи	Кодекс адміністративного судочинства України (КАСУ)	Закон України «Про адміністративну процедуру» (ЗАП)
Суб'єкт ініціювання провадження	Позивач – приватна особа або суб'єкт владних повноважень	Особа (заявник) або адміністративний орган
Суб'єкт розгляду справи	Суд	Адміністративний орган
Учасники судового процесу/адміністративної процедури	Учасники справи та інші учасники судового процесу	Адресати та заінтересовані особи
Проміжні рішення у справі	Ухвали, якими не завершено розгляд адміністративної справи	Процедурні рішення
Остаточне рішення у справі	Судове рішення (ухвала, рішення, постанова)	Адміністративний акт рішення про закриття адміністративного провадження
Оскарження рішення	В апеляційному та касаційному порядку (КАСУ)	В адміністративному порядку (Закон України «Про адміністративну процедуру») та судовому порядку

1.1.5. Порівняння адміністративного судочинства з іншими видами судочинства

Спеціалізацію судів як один із принципів судоустрою забезпечено диференціацією вітчизняного судочинства на *адміністративне, цивільне, кримінальне, господарське*, а також *судочинство у справах про адміністративні правопорушення*

(розд. VIII Конституції України, ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»¹). Незважаючи на виведення внаслідок конституційно-судової реформи 2016 р.² КСУ з системи органів, що здійснюють правосуддя, його діяльність як єдиного органу конституційної юрисдикції за змістом не втрачає ознак окремого, особливого виду судочинства – *конституційного* (статті 124, 147 Конституції України).

Порівняльний аналіз адміністративного з іншими видами судочинства доречно проводити за такими критеріями, як правові акти, що регулюють судочинство, завдання та засади (принципи) судочинства, об'єкти та способи судового захисту (охорони), система судів, що здійснюють судочинство, правила розмежування їх юрисдикції, форми судочинства, структурованість (стадійність) судового провадження, склад учасників судового процесу, вимоги до доказів та особливості доказування, вимоги до оформлення судових рішень, забезпечення їх перегляду, рівень цифрової трансформації та інформаційно-комунікаційне забезпечення судочинства тощо.

• Правові акти, що регулюють судочинство

Характерною для всіх (окрім конституційного) видів судочинства є застосування як єдиних, так і спеціальних джерел правового регулювання діяльності судів. Єдність забезпечено нормами, що містяться в Конституції України, міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших нормативно-правових актах (закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про судовий збір»³, Положення про ЄСІТС⁴ тощо). При цьому зазначені нормативні акти не регулюють діяльність КСУ, який, як вже було зазначено, виведений із системи органів, що здійснюють відправлення правосуддя (розд. VIII Конституції України).

Водночас як для адміністративного, так і для інших видів судочинства утворено спеціальну нормативно-правову основу – *кодіфіковані процесуальні закони*. Для адміністративного судочинства таким єдиним процесуальним законом є КАСУ. В ньому, на відміну від інших процесуальних кодексів, задля розмежування адміністративного з іншими видами судочинства встановлено межі поширення юрисдикції судів, визначених законом як адміністративні (ч. 2 ст. 19 КАСУ).

Для інших видів судочинства спеціальною нормативно-правовою основою є:

- для цивільного – ЦПКУ⁵, Закон України «Про міжнародне приватне право»⁶ та спеціальні закони України, що визначають особливості розгляду окремих категорій справ (ч. 1 ст. 3 ЦПКУ);

¹ Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

² Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6>.

³ Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>.

⁴ Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

⁵ Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

⁶ Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

- для господарського – ГПКУ, Закон України «Про міжнародне приватне право», Кодекс України з питань банкрутства¹ та спеціальні закони України, що визначають особливості розгляду окремих категорій справ (ч. 1 ст. 3 ГПКУ);
- для кримінального – КПКУ², Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»³ тощо;
- для судочинства у справах про адміністративні правопорушення – КУпАП⁴;
- для конституційного – Закон України «Про Конституційний Суд України»⁵. Особливість правового регулювання конституційного судочинства полягає в тому, що окремі процесуальні питання його здійснення врегульовано Регламентом КСУ⁶, який відповідно до ст. 3 зазначеного Закону затверджено самим КСУ.

• Завдання судочинства

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»⁷ загальними для всіх (окрім, конституційного) видів судочинства є вимоги до забезпечення судочинства незалежними від будь-якого впливу судами (ст. 6), гарантування кожному права на справедливий суд, тобто захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежними, безсторонніми і справедливими та повноважними судами, утвореними законом (статті 7, 8), та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 2).

У галузевих процесуальних нормах, що регулюють *адміністративне, цивільне та господарське судочинство*, відтворено наведені єдині вимоги здійснення судочинства – справедливості, неупередженості та своєчасності вирішення судами правових спорів. Такі вимоги до здійснення конституційного судочинства в профільному Законі не встановлено.

У *кримінальному судочинстві* ці вимоги також відтворено та конкретизовано, а в *судочинстві у справах про адміністративні правопорушення* – навпаки, вони відсутні. При цьому при розгляді судами кримінальних проваджень та проваджень у справах про адміністративні правопорушення змістом судово-процесуальної

¹ Кодекс України з питань банкрутства від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

⁴ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

⁵ Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.

⁶ Регламент Конституційного Суду України : Постанова Конституційного Суду України від 22.02.2018 р. № 1-пс/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Text>.

⁷ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

діяльності є не вирішення правових спорів, а притягнення осіб, винуватих у вчиненні кримінальних та адміністративних правопорушень, до кримінальної та адміністративної відповідальності відповідно. Вимогу своєчасності в *кримінальному судочинстві* замінено на вимогу швидкості, а вимогу справедливості розвинуто та уточнено: вона полягає в тому, що кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПКУ).

Конституційне судочинство за своїм процесуальним змістом також становить вирішення особливої категорії публічно-правових спорів – конституційно-правових, але таких вимог до його здійснення законодавцем не встановлено.

• **Засади (принципи) здійснення судочинства**

Спільними для *адміністративного* (ч. 3 ст. 2 КАСУ) та *цивільного* (ч. 3 ст. 2 ЦПКУ), *господарського* (ч. 3 ст. 2 ГПКУ), *кримінального* (ч. 3 ст. 7 КПКУ) судочинства є *основні, законодавчо встановлені засади (принципи) здійснення судочинства*:

- верховенство права (ст. 6 КАСУ, ст. 10 ЦПКУ, ст. 11 ГПКУ, статті 7, 8 КПКУ);
- рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом (ст. 8 КАСУ, п. 1 ч. 3 ст. 2, ст. 6 ЦПКУ, ст. 7 ГПКУ, статті 7, 10 КПКУ). Це принцип у цивільному та кримінальному судочинстві посилено вимогою поваги до честі і гідності особи (ст. 6 ЦПКУ, ст. 11 КПКУ);
- гласність і відкритість судового процесу (статті 10, 11 КАСУ, статті 7, 8 ЦПКУ, статті 8, 9 ГПКУ, статті 7, 26 КПКУ). У кримінальному судочинстві має свої обмеження (винятки), передбачені частиною другою статті 27 КПКУ, та його повне фіксування технічними засобами;
- змагальність сторін (ч. 1 ст. 9 КАСУ, ст. 12 ЦПКУ, ст. 13 ГПКУ, статті 7, 22, 23 КПКУ);
- диспозитивність (ч. 2, 3 ст. 9 КАСУ, ст. 13 ЦПКУ, ст. 14 ГПКУ, ст. 7, 26 КПКУ);
- обов'язковість судового рішення (ст. 14 КАСУ, ст. 18 ЦПКУ, ст. 18 ГПКУ, ст. 21 КПКУ);
- забезпечення права на апеляційний перегляд справи (ч. 1 ст. 13 КАСУ, ч. 1 ст. 17 ЦПКУ, ч. 1 ст. 17 ГПКУ). Цей принцип у кримінальному судочинстві на рівні принципів не деталізовано, але забезпечується в змісті КПКУ (гл. 31 розд. V);
- забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом (ч. 2 ст. 13 КАСУ, ч. 2 ст. 17 ЦПКУ, ч. 2 ст. 17 ГПКУ). Цей принцип у кримінальному судочинстві на рівні принципів не деталізовано, але забезпечується в змісті КПКУ (гл. 32 розд. V);
- розумність строків розгляду справи судом (п. 8 ч. 3 ст. 2 КАСУ, п. 10 ч. 3 ст. 2 ЦПКУ, п. 10 ч. 3 ст. 10 ГПКУ, ст. 28 КПКУ);

- неприпустимість зловживання процесуальними правами (ст. 45 КАСУ, ст. 44 ЦПКУ, ст. 43 ГПКУ) Такий принцип чітко не визначено в *кримінальному судочинстві*;
- право на правничу допомогу (ст. 16 КАСУ, ст. 15 ЦПКУ, ст. 16 ГПКУ, ст. 20 КПКУ);
- відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення (п. 10 ч. 3 ст. 2 КАСУ, п. 12 ч. 3 ст. 2 ЦПКУ, п. 12 ч. 3 ст. 2 ГПКУ, гл. 8 розд. I КПКУ);
- мова судочинства (ст. 15 КАСУ, ст. 9 ЦПКУ, ст. 10 ГПКУ, п.22 ч. 1 ст. 7, 29 КПКУ).

Деякі із зазначених принципів також є основними для конституційного судочинства, а саме: верховенство права, гласності, відкритості, обов'язковості ухвалених КСУ рішень і висновків, мови конституційного провадження (статті 2, 74 Закону України «Про Конституційний Суд України»), а деякі – для судочинства з розгляду справ про адміністративні правопорушення, зокрема: рівності всіх перед законом (ст. 248 КУпАП), яка розширена вимогою поваги до прав, честі і гідності громадян, відкритості (статті 249, 277² КУпАП), права на захист (статті 268, 271 КУпАП), права на оскарження (ст. 294 КУпАП) та перегляду постанови суду за виключними обставинами (гл. 24¹ КУпАП), мова судочинства (ст. 12 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»). Натомість, повне фіксування в конституційному судочинстві та у судочинстві у справах про адміністративні правопорушення не здійснюється (ст. 249 КУпАП, ст. 2 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Відрізняється адміністративне судочинство від інших видів судочинства також міжгалузевими та галузевими процесуальними принципами:

- для адміністративного судочинства галузевим принципом встановлено офіційне з'ясування судом всіх обставин у справі (ст. 9 КАСУ);
- для цивільного та господарського судочинства галузевим принципом є принцип пропорційності. Відповідно до нього суди в цивільному (ст. 11 ЦПКУ) і в господарському судочинстві (ст. 15 ГПКУ) в межах, встановлених цими процесуальними законами, при здійсненні провадження враховують розумний баланс між приватними і публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями тощо;
- для кримінального судочинства міжгалузевими та галузевими принципами є: забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопору-

шення; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність (ст. 7 КПКУ);

- о для судочинства у справах про адміністративні правопорушення принципи не формалізовані в окремій статті КУпАП. Окрім визначених, можна також навести принцип суворого додержання законності (ст. 7 КУпАП), презумпції невинуватості (ч. 2 ст. 251 КУпАП), з'ясування-об'єктивної істини у справі (ст. 280 КУпАП) тощо.

Конституційне судочинство ґрунтується на принципах незалежності та колегіальності, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості рішень та висновків (ст. 2 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

• **Об'єкт судового захисту**

В адміністративному судочинстві суд має захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ст. 2 КАСУ). Цей заявлений об'єкт розширено в інших положеннях КАСУ. Приміром, КАСУ визначає порядок розгляду звернень до адміністративного суду суб'єктів владних повноважень з позовами про вирішення між ними спорів щодо встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) (п. 5 ч. 1, ч. 4 ст. 5 КАСУ). У такий спосіб захист прав, свобод та інтересів приватних осіб здійснюється лише опосередковано – як запобігання імовірним порушенням, які можуть виникнути внаслідок протиправного застосування суб'єктом владних повноважень компетенції, яка йому не належить, а захист інтересів держави, навпроти здійснюється напряму – він полягає в забезпеченні своєчасної та належної реалізації суб'єктами владних повноважень, зокрема органами держави, належної їм компетенції.

У цивільному та господарському судочинстві об'єктом захисту є порушені, невідомі або оспорювані права, свободи чи інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, а також інтереси держави (ст. 2 ЦПКУ та ст. 2 ГПКУ). При цьому для розуміння відмінності об'єкта судового захисту в адміністративному та, приміром, у цивільному судочинстві слід ураховувати, що всі носії (як приватні особи, так і держава, в особі своїх повноважних органів) цих прав, свобод і інтересів у цивільних правовідносинах, а отже, і як сторони цивільних спорів, є рівними, тоді як між суб'єктами публічно-правових відносин, а отже, і сторонами публічно-правових спорів, такої рівності зазвичай немає. Таку рівність встановлено Конституцією та законами України, а її має забезпечувати суд під час розгляду та вирішення адміністративної справи.

Кримінальне судочинство об'єктом захисту від кримінальних правопорушень має особу, суспільство та державу, а об'єктом охорони – права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї

вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПКУ).

Судочинство у справах про адміністративні правопорушення відповідно до КУпАП має об'єктом охорони, а не захисту права і свободи громадян, власність, конституційний лад України, права і законні інтереси підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку (ст. 2 КУпАП).

Відповідно, об'єктом захисту, що здійснює КСУ, є верховенство Конституції, її найвищої юридичної сили як Основного Закону України, відповідності їй законів та інших нормативно-правових актів (ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

• **Суди, що здійснюють судочинство**

Адміністративне судочинство, окрім спеціалізованих адміністративних судів, здійснюють в деяких випадках місцеві загальні суди (ч. 1 ст. 20 КАСУ), *КАС ВС, а також Вищий антикорупційний суд.*

Зауваження. До юрисдикції ВАКС віднесено розгляд адміністративної справи про застосування санкції у вигляді стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними (ч. 3 ст. 20 КАСУ).

На відміну від адміністративного судочинства:

- *цивільне судочинство* здійснюють *загальні суди, Вищий антикорупційний суд і ВС* (справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави – ч. 4 ст. 23 ЦПКУ);
- *господарське судочинство* здійснюють *спеціалізовані господарські суди, Вищий суд з питань інтелектуальної власності та ВС.*

Зауваження. До юрисдикції Вищого суду з питань інтелектуальної власності віднесено: 1) справи у спорах щодо прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку (знак для товарів і послуг), комерційне найменування та інших прав інтелектуальної власності, в тому числі щодо права попереднього користування; 2) справи у спорах щодо реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними, продовження дії, дострокового припинення патентів, свідоцтв, інших актів, що посвідчують або на підставі яких виникають такі права, або які порушують такі права чи пов'язані з ними законні інтереси; 3) справи про визнання торговельної марки добре відомою; 4) справи у спорах щодо прав автора та суміжних прав, у тому числі спорах щодо колективного управління майновими правами автора та суміжними правами; 5) справи у спорах щодо укладання, зміни, розірвання і виконання договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної

власності, комерційної концесії; 6) справи у спорах, які виникають із відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції, щодо: неправомірного використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; збирання, розголошення та використання комерційної таємниці; оскарження рішень АМКУ із визначених цим пунктом питань – ч. 2 ст. 20 ГПКУ).

- *кримінальне судочинство здійснюють загальні суди, Вищий антикорупційний суд і ВС.*

Зауваження. До юрисдикції Вищого антикорупційного суду належить здійснення судового слідства в кримінальних провадженнях за кримінальними правопорушеннями: протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 206² Кримінального кодексу України – ККУ), легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 ККУ), видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження до бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону (ст. 211 ККУ), декларування недостовірної інформації (ст. 366² ККУ), неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 366³ ККУ), якщо наявна хоча б одна з умов, передбачених пп. 1–3 ч. 5 ст. 216 КПКУ (ч. 4. ст. 33¹ КПКУ).

- *судочинство у справах про адміністративні правопорушення:*
 - *судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів.*

Зауваження. Судді загальних судів відповідно до ст. 221 КУпАП розглядають справи про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, а також справи про адміністративні правопорушення, передбачені частинами 1–4, 7 ст. 41, статтями 41¹– 41³, 42¹, 42², частинами 3, 4 ст. 42⁴, ч. 1 ст. 44, ст. 44¹, ч. 1 ст. 44³, статтями 46¹, 46², 51, 51², 51⁴, частинами 2, 4, 5 ст. 85, статтями 85¹, 88–88², 89, 90, 91, 91⁵, 91⁶, 92¹, 96², 98, 101–103, 103³, ч. 1 ст. 106¹, ст. 106², ст. 107¹, ч. 2 ст. 112, частинами 4, 7, 9 ст. 121, ч. 3 ст. 121³, ч. 5 ст. 122, ч. 1 ст. 122², ст. 122⁴, ст. 122⁵, частинами 2, 3 ст. 123, ст. 124, частинами 3, 5 ст. 126, ч. 4 ст. 127, ст. 127¹, ч. 3 ст. 127⁴, ст. 130, частинами 2, 3 ст. 133, ст. 135¹, ст. 139, ч. 4 ст. 140, ст. 146, ст. 149¹, ч. 2 ст. 154, ст. 155¹, частинами 1, 3, 4 ст. 156, статтями 156⁴, 160, 161¹, 162, 162¹, 162³, 163¹–163⁴, ч. 2 ст. 163⁷, ст. 163¹², частинами 2, 3 ст. 163¹⁷, статтями 164, 164³, 164⁵–164⁸, 164¹⁰, 164¹², 164¹³, частинами 3–6 ст. 164¹⁴, статтями 164¹⁵–164¹⁹, 166¹–166⁴, частинами 1, 2, 9, 10 статей 166⁶, 166⁸–166¹², 166¹⁴–166¹⁸, 166²¹, 166²³, 166²⁴, 166²⁵, 166²⁷, 166²⁸, 171², 172⁴–172²⁰, 173–173², 173⁴, 173⁵, 174, 177², ч. 3 ст. 178, ст. 180¹, частинами 1, 2, 3 ст. 181, ч. 2 ст. 182, статтями 183¹–185¹¹, 185¹³–185¹⁵, 186¹, 186⁵–186⁸, 187, 188, 188¹, 188¹³ (крім справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з невиконанням законних вимог державного виконавця), 188¹⁴, 188¹⁶, 188¹⁷, 188¹⁹, 188²², 188²⁵, 188²⁷, 188²⁸, 188³¹, 188³², 188³³, 188³⁴, 188³⁵, 188³⁸, 188³⁹, 188⁴⁰, 188⁴¹, 188⁴⁵, 188⁴⁶, 188⁴⁷, 188⁴⁸, 188⁴⁹, 188⁵⁰, 188⁵¹, 188⁵⁴, 188⁵⁵, 188⁵⁷, ч. 1 ст. 189¹, ст. 189³, 190, 191, 193, 195¹–195⁶, ст. 204, 204¹, 204³, 206¹, 212²–212²⁴ КУпАП.

- *місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні адміністративні суди, Вищий антикорупційний суд та ВС.*

Зауваження. Судді місцевих господарських та адміністративних судів, апеляційних адміністративних судів, Вищий антикорупційний суд та ВС відповідно до ст. 221¹ КУпАП розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 185³ КУпАП.

Натомість судді КСУ повноважень щодо розгляду та вирішення справ про адміністративне правопорушення, передбачених ч. 5 ст. 185³ КУпАП, законодавцем позбавлені. Такі справи розглядаються, зважаючи на місцезнаходження КСУ, Голосіївським районним судом міста Києва. Такий порядок ускладнює притягнення осіб-правопорушників до адміністративної відповідальності, і відповідно, робить його малоефективним.

- *ВП ВС* – перегляд постанови по справі про адміністративне правопорушення у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом (гл. 24¹ КУпАП).

Зауваження. ВП ВС має повноваження в разі повного або часткового задоволення заяви про перегляд: 1) скасувати постанову (постанови) та закрити провадження у справі; 2) скасувати постанову (постанови) та передати справу про адміністративне правопорушення на новий розгляд до суду, який виніс оскаржувану постанову; 3) змінити постанову (постанови) (ст. 297¹⁰ КУпАП).

- *конституційне судочинство* здійснює єдиний орган конституційної юрисдикції – КСУ (ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

• **Способи судового захисту (охорони)**

В *адміністративному судочинстві* встановлено перелік основних способів судового захисту приватної особи, який не є вичерпним: суд може задля ефективного захисту прав, свобод та інтересів такої особи здійснити захист в інший спосіб, який не суперечить закону, а способи захисту суб'єктів владних повноважень визначені Конституцією та законами України (ст. 5 КАСУ). Такими способами, приміром, є визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень або визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій тощо.

За позовами суб'єктів владних повноважень може бути застосовано судом й інші особливі способи захисту. Приміром, надання відповідному суб'єкту владних повноважень судом «дозволу» на тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації (ст. 283² КАСУ), включення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції (ст. 284 КАСУ), затримання іноземця або особи без громадянства (ст. 289 КАСУ) чи в інших випадках, передбачених КАСУ (ст. 245 КАСУ).

Окрім способів захисту, які суд застосовує за наслідками розгляду і вирішення адміністративної справи по суті (*вужке розуміння способів судового захисту*), до них

можна віднести заходи забезпечення позову (зупинення дії акта, що оскаржується, заборона відповідачеві вчиняти певні дії тощо – гл. 10 КАСУ), заходи процесуального примусу (попередження, видалення із залу судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом тощо – гл. 9 розд. I КАСУ) та судовий контроль за виконанням судових рішень (ст. 382 КАСУ) (широке розуміння способів судового захисту). Застосування таких саме способів захисту також передбачено в цивільному (глави 9, 10 розд. I, розд. VII ЦПКУ) та господарському (глави 9, 10 розд. I, розд. VI ГПКУ) судочинстві.

На відміну від адміністративного судочинства в цивільному та господарському судочинстві спосіб судового захисту може бути також встановлено договором між учасниками правових відносин, з яких виник спір (ст. 5 ЦПКУ, ст. 5 ГПКУ).

У кримінальному судочинстві способами захисту (охорони) правовідносин є вирішення обвинувачення по суті (виправдувальний та обвинувальний вироки звільнення від покарання чи від його відбуття; закриття кримінального провадження; призначення кримінального покарання; задоволення цивільного позову чи відмова в його задоволенні; поновлення в правах, обмежених під час кримінального провадження, вирішення питання про процесуальні витрати тощо – гл. 29 КПКУ), заходи піклування про неповнолітніх, непрацездатних і збереження майна обвинуваченого (ст. 378 КПКУ).

До способів судового захисту в кримінальному судочинстві можна віднести також застосування судом деяких заходів забезпечення кримінального провадження (розд. II КПКУ). До таких заходів належать, зокрема, судовий виклик і привід (статті 134, 140 КПКУ), грошове стягнення (ст. 146 КПКУ), відсторонення від посади (ст. 154 КПКУ), тимчасовий доступ до речей і документів (статті 163, 165 КПКУ), тимчасове вилучення майна (ст. 167 КПКУ), арешт майна (статті 171, 173 КПКУ) застосування запобіжних заходів та затримання особи (гл. 18 КПКУ) та ін. Також до таких способів слід відносити здійснення судового контролю за слідчими (розшуковими) діями (статті 235, 244 КПКУ) та негласними слідчими діями (гл. 21 КПКУ) тощо.

У судочинстві у справах про адміністративні правопорушення такими способами охорони правовідносин є: 1) накладення адміністративного стягнення; 2) застосування заходів впливу до неповнолітніх у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років (зобов'язання публічно або в іншій формі вибачитися перед потерпілим; попередження; догана або сувора догана; передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання (ст. 24¹ КУпАП), а також 3) закриття справи з оголошенням усного зауваження, передачею матеріалів на розгляд громадської організації чи трудового колективу або передачі їх прокурору, органу досудового розслідування, а також за наявності обставин, передбачених ст. 247 КУпАП (ст. 284 КУпАП).

Адміністративне судочинство та судочинство у справах про адміністративні правопорушення за способами захисту та охорони взаємопов'язані між собою, що виявляється в такому:

– у порядку *адміністративного судочинства* оскаржуються до судів, визначених законом як адміністративні, рішення (постанови органів та посадових осіб (окрім, судів), що повноважні розглядати та вирішувати справи про адміністративні правопорушення (ст. 213 КУпАП), дії (зокрема, пов'язані із застосуванням заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення (ст. 267 КУпАП) чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності (ст. 267 КУпАП, ст. 286 КАСУ);

– у порядку *судочинства у справах про адміністративні правопорушення* суди, визначені законом як адміністративні, розглядають складені судовими розпорядниками протоколи про адміністративні правопорушення щодо проявів неповаги до суду, визначеного законом як адміністративне (ст. 185³, п. 7¹ ч. 1 ст. 255 КУпАП).

У конституційному судочинстві способами захисту є:

– *щодо Конституції України* – вирішення питань та надання висновків про відповідність Конституції України (конституційність) законів України, інших правових та нормативно-правових актів, міжнародних договорів, питань, які виносяться для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою; офіційне тлумачення Конституції;

– *щодо публічно-правових відносин* – контроль за додержанням конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту, надання висновку про порушення Верховною Радою АРК Конституції України або законів України. (статті 7, 8 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Також із метою запобігти незворотним наслідкам, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення, Велика Палата може вживати заходів щодо забезпечення конституційної скарги шляхом видання *забезпечувального наказу*, в якому встановлюється тимчасова заборона вчиняти певну дію (ст. 87 Закону України «Про Конституційний Суд України» та § 46 Регламенту КСУ).

• **Предметна юрисдикція судочинства**

Одним з основних критеріїв розмежування адміністративного від інших видів судочинства є предметна юрисдикція, тобто коло справ, повноваження щодо розгляду та вирішення яких на них покладено.

Суди розглядають і вирішують:

- *в адміністративному судочинстві* – справи у спорах у сфері публічно-правових відносин (статті 2, 4 КАСУ), перелік яких визначено в статтях 19, 20 КАСУ. Перелік справ, наведений у ст. 19 КАСУ, не є вичерпним;
- *у цивільному судочинстві* – цивільні справи, що виникають насамперед із цивільно-правових відносин. Такими справами є ті, що виникають

із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та з інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Також у порядку цивільного судочинства мають розглядати суди вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав, якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді і переданий на його розгляд з такими вимогами (ст. 19 ЦПКУ);

- о *у господарському судочинстві* – справи у спорах, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності (зокрема, справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні правочинів у господарській діяльності; щодо приватизації майна, крім спорів про приватизацію державного житлового фонду; з корпоративних відносин; з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах; щодо фінансових інструментів, зокрема щодо цінних паперів, в тому числі пов'язані з правами на цінні папери; з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції; справи про банкрутство; інші справи у спорах між суб'єктами господарювання), а також справи у спорах, що виникають із питань інтелектуальної власності (ст. 20 ГПКУ).

Зауваження. У судовій практиці існує проблема розмежування юрисдикції господарських та адміністративних судів у справах, що виникають з укладення та виконання адміністративних і господарських договорів. Приміром, спори претендентів та/або учасників конкурсу з визначення приватного партнера для здійснення державно-приватного партнерства з органами, що повноважні приймати рішення про здійснення такого партнерства, з приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства та спорах, що виникають у зв'язку з оголошенням, проведенням та/або визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу розглядаються за правилами адміністративного судочинства (пп. 14, 15 ч. 1 ст. 19, ч. 3 ст. 22, ч. 3 ст. 46 КАСУ), а справи, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні таких договорів (у тому числі концесійних), – за правилами господарського судочинства (п. 17 ч. 1 ст. 20 ГПКУ).

Також відповідно до п. 6 ст. 20 ГПКУ господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених ч. 2 цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках, крім спорів, зокрема, щодо вилучення майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності. Водночас за правилами п. 8 ст. 19 КАСУ, на спори щодо вилучення майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності поширюється юрисдикція саме адміністративних судів.

- о *у кримінальному судочинстві* – клопотання органів досудового розслідування (щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження (розд. II КПКУ), про надання дозволу на обшук житла чи іншого

- володіння особи (ст. 235 КПКУ), на здійснення деяких негласних слідчих (розшукових) дій тощо (ст. 247 КПКУ), тобто здійснення судового контролю); *судові провадження* щодо розгляду та вирішення спрямованих до нього органами досудового розслідування *кримінальними провадженнями* (з обвинувальними актами, з клопотаннями про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, з клопотаннями про звільнення від кримінальної відповідальності (провадження в суді першої інстанції та всі провадження з перегляду п. 24 ч. 1 ст. 3 КПКУ);
- у *судочинстві у справах про адміністративні правопорушення – справи про адміністративні правопорушення, в тому числі:*
 - у галузі охорони праці і здоров'я населення (частини 1, 4, 7 ст. 41, статті 41¹– 41³, 42¹, 42², частини 3, 4 ст. 42⁴, ч. 1 ст. 44, ст. 44¹, ч.1 ст. 44³, статті 46¹, 46² КУпАП);
 - у сфері власності (статті 51, 51², 51⁴ КУпАП);
 - у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини (частини 2, 4, 5 ст. 85, статті 85¹, 88–88², 89, 90, 91, 91⁵, 91⁶, 92¹ КУпАП);
 - у сфері промисловості та у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів (статті 96², 98, 101–103, 103³ КУпАП);
 - у сфері сільського господарства та порушення ветеринарно-санітарних правил (ч. 1 ст. 106¹, статті 106², 107¹ КУпАП);
 - у сфері транспорту в галузі шляхового господарства та зв'язку (ч. 2 ст. 112, частини 4, 7, 9 ст. 121, ч. 3 ст. 121³, ч. 5 ст. 122, ч. 1 ст. 122², статті 122⁴, 122⁵, частини 2, 3 ст. 123, ст. 124, частини 3, 5 ст. 126, ч. 4 ст. 127, ст.127¹, ч. 3 ст. 127⁴, ст. 130, частини 2, 3 ст. 133, ст.135¹, 139, ч. 4 ст. 140, ст. 146 КУпАП);
 - у галузі житлових прав громадян, житлово-комунального господарства та благоустрою (ст. 149¹, ч. 2 ст. 154 КУпАП);
 - у галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, у галузі фінансів і підприємницької діяльності (ст. 155¹, частини 1, 3, 4 ст. 156, статті 156⁴, 160, 161¹, 162, 162¹, 162³, 163¹–163⁴, ч. 2 ст. 163⁷, ст.163¹², частини 2, 3 ст. 163¹⁷, статті 164, 164³, 164⁵–164⁸, 164¹⁰, 164¹², 164¹³, частини 3–6 ст. 164¹⁴, статті 164¹⁵–164¹⁹, 166¹–166⁴, частини 1, 2, 9, 10 ст. 166⁶, статті 166⁸–166¹², 166¹⁴–166¹⁸, 166²¹, 166²³, 166²⁴, 166²⁵, 166²⁷, 166²⁸ КУпАП);
 - у галузі стандартизації, якості продукції, метрології та технічного регулювання (ст.171² КУпАП);
 - пов'язані з корупцією та військові адміністративні правопорушення (статті172⁴–172²⁰ КУпАП);
 - що посягають на громадський порядок і громадську безпеку (статті 173–173², 173⁴, 173⁵, 174, 177², ч. 3 ст. 178, ст. 180¹, частини 1, 2, 3 ст. 181, ч. 2 ст. 182, статті 183¹–184 КУпАП);

- що посягають на встановлений порядок управління (статті 184¹-212⁶ КУпАП);
- що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення (статті 212⁷-212²⁴ КУпАП), а також справи про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років (ч. 1 ст. 221 КУпАП);
- o у конституційному судочинстві – питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, а також офіційне тлумачення Конституції України (ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

• Розмежування територіальної юрисдикції (підсудності)

При розмежуванні територіальної юрисдикції (підсудності) в адміністративному судочинстві законодавцем застосовано аналогічні підходи, що і в цивільному та господарському судочинстві. Ці правила не поширюються на діяльність Вищого антикорупційного суду, який розглядає та вирішує справи за правилами як адміністративного, так і цивільного судочинства (ч. 5 ст. 22 КАСУ, ч. 4 ст. 23 ЦПКУ).

Такий універсалізм має вияв у загальних правилах визначення підсудності справ, у яких однією із сторін є суд або суддя, підсудності справи за вибором позивача, за місцезнаходженням відповідача, виключної підсудності, порядку передачі справи з одного до іншого суду тощо (§ 3 гл. 2 КАСУ, § 3 гл. 2 ЦПКУ, § 3 гл. 2 ГПКУ).

При цьому вони відрізняються від підходів до розмежування територіальної юрисдикції (підсудності) в інших видах судочинства, а саме:

- o кримінальному судочинстві – кримінальне провадження здійснює суд:
 - у межах територіальної юрисдикції якого вчинено кримінальне правопорушення;
 - у межах територіальної юрисдикції якого вчинено більш тяжке з них – якщо було вчинено кілька правопорушень;
 - у межах територіальної юрисдикції якого вчинено останнє за часом кримінальне правопорушення – якщо вони були однаковими за тяжкістю;
 - у межах територіальної юрисдикції якого закінчено досудове розслідування – якщо місце вчинення кримінального правопорушення встановити неможливо;
 - Вищий антикорупційний суд здійснює судочинство в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, що віднесено до його компетенції та які вчинено на всій території України. (ст. 32 КПКУ);
- o судочинство у справах про адміністративні правопорушення здійснюється:
 - за місцем обліку транспортних засобів або за місцем проживання порушників – справи про адміністративні правопорушення, передбачені

- частини 4, 7, 9 ст. 121, ч. 3 ст. 121³, ч. 5 ст. 122, ч. 1 ст. 122², ст. 122⁴, ст. 122⁵, частини 2, 3 ст. 123, ст. 124, частини 3, 5 ст. 126, ст. 127¹, ч. 3 ст. 127⁴, ст. 139 КУпАП (коли правопорушення вчинено водієм);
- за місцем їх вчинення або за місцем проживання порушника – справи про адміністративні правопорушення, передбачені ч. 3 ст. 178 КУпАП;
 - за місцем виявлення – справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 204¹ КУпАП;
 - за місцем вчинення – всі інші справи про адміністративні правопорушення, підвідомчі суду (ст. 277 КУпАП).
- конституційне судочинство – КСУ є єдиним органом конституційної юрисдикції (ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

• **Форми судочинства**

Адміністративне судочинство здійснюється в порядку позовного провадження: загального та спрощеного (ст. 12 КАСУ). Такий порядок є єдиним для адміністративного, а також основним для цивільного та господарського судочинства. На відміну адміністративного судочинства для цивільного судочинства законодавець додатково встановив також форми наказного та окремого проваджень (ст. 19 ЦПКУ), а для господарського судочинства – форму наказного провадження (ст. 12 ГПКУ) а також судові процедури у справах про банкрутство (розпорядження майном, санація, ліквідація – стосовно боржників – юридичних осіб, реструктуризація боргів, погашення боргів – стосовно боржника – фізичної особи) (ст. 6 Кодексу України з процедур банкрутства).

Кримінальне судочинство здійснюється у формі судового провадження (п. 24 ч. 1 ст. 3 КПКУ), яке є загальним. Також застосовано спрощене судове провадження щодо кримінальних проступків (§ 1 гл. 30 КПКУ) та передбачено провадження в суді присяжних (§ 2 гл. 30 КПКУ). При цьому для забезпечення відшкодування матеріальної та/або моральної шкоди фізичній особі, майнової шкоди юридичній особі, які їм завдано кримінальним правопорушенням чи іншим суспільно небезпечним діянням у кримінальному судочинстві, також впроваджено інститут цивільного позову (ст. 61 КПКУ), а отже, суд, що здійснює розгляд кримінального провадження, вчиняє окремі процесуальні дії, що притаманні позовному провадженню. Очевидно, що задоволення вимоги цивільного позивача до цивільного відповідача в кримінальному провадженні залежить від визнання судом особи (обвинуваченого) винуватою у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 368 КПКУ). У цьому полягає схожість кримінального судочинства з адміністративним судочинством, в якому вимога до суб'єкта владних повноважень про відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю, також має похідний характер.

Єдиною формою провадження судочинства у справах про адміністративні правопорушення, хоча чітко нормативно і не визначеною, є «звичайне» провадження (ч. 2 ст. 246 КУпАП). Воно є менш процесуально наповненим порівняно з провадженнями

в інших видах судочинства, але більш деталізованим щодо провадження у справах про адміністративні правопорушення, що здійснюють інші органи чи уповноважені особи, яке може бути «усіченим» (або скороченим, тобто не передбачати вчинення окремих процесуальних дій – приміром, без оформлення протоколу).

Конституційне судочинство здійснюється в порядку конституційного провадження у формі письмового (основна форма) та усного провадження (ст. 64 Закону України «Про Конституційний Суд України»). При цьому воно здійснюється не на підставі позову, як це притаманне позовним провадженням, а на підставі конституційного подання (статті 51, 52 Закону), конституційного звернення (статті 53, 54 Закону), конституційної скарги (статті 55, 56 Закону).

• Структурованість (стадійність) судового провадження

Як адміністративному, так й іншим видам судочинства притаманні стадійність, структурованість, послідовність процесуальних етапів та дій. Структурними складниками кожного судочинства є *відкриття провадження, підготовка справи до розгляду, розгляд справи по суті* (гл. 6 розд. II КАСУ, гл. 6 розд. III ЦПКУ, гл. 6 розд. III ГПКУ, гл. 28 розд. IV КПКУ), *перегляди судових рішень* (розд. III КАСУ, розд. V ЦПКУ, розд. IV ГПКУ, розд. V КПКУ), *виконання судових рішень* (розд. VI, VII ЦПКУ, розд. VIII КПКУ) тощо.

Незважаючи на те, що в судочинстві у справах про адміністративні правопорушення така чітка структурованість відсутня, а провадження є менш деталізованим, судово-процесуальну стадійність законом також встановлено. У цьому виді судочинства також є відкриття провадження (в деяких випадках судді чи уповноважені службовці судів складають протоколи про адміністративні правопорушення), підготовка справи до розгляду (ст. 278 КУпАП), розгляд справи про адміністративне правопорушення судом (ст. 279–280 КУпАП), винесення постанови, якою закінчується розгляд справи по суті (статті 283 КУпАП), оголошення постанови (ст. 285 КУпАП). Перебування суду в нарадчій кімнаті КУпАП не передбачено.

У конституційному судочинстві також мають місце стадії *відкриття провадження* (ст. 61 Закону України «Про Конституційний Суд України»), *підготовка справи до розгляду, судовий розгляд*, у разі здійснення конституційного провадження в усній формі (проведення пленарних засідань) (гл. 10 Закону), *проголошення судового рішення та його виконання* (статті 97, 98 Закону).

• Склад учасників судового процесу

В адміністративному судочинстві, як і в цивільному та господарському судочинстві, учасниками судового процесу є *сторони* (позивач, відповідач), *треті особи* (без самостійних вимог щодо предмета спору та з самостійними вимогами щодо предмета спору), *органи та, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, представники сторін та третіх осіб, та інші учасники судового процесу.*

Іншим є склад учасників кримінального, судочинства у справах про адміністративні правопорушення та конституційного судочинства:

- у кримінальному судочинстві є сторона обвинувачення, яке підтримує прокурор (§ 2 гл. 3 КПКУ), та сторона захисту (§ 3 гл. 3 КПКУ). Окремими в кримінальному провадженні передбачено участь потерпілого, його представника та законного представника (§ 4 гл. 3 КПКУ), цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, представника персоналу органу пробації (ст. 72¹ КПКУ), третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт (ст. 64² КПКУ), а також інші особи, за клопотанням або скаргою яких здійснюється судове провадження (п. 26 ч. 1 ст. 3 КПКУ).

На відміну від адміністративного судочинства змістом діяльності прокурора в кримінальному судочинстві є державне обвинувачення – процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 3 КПКУ);

- у судочинстві у справах про адміністративні правопорушення бере участь особа, яка притягається до адміністративної відповідальності (ст. 268 КУпАП), потерпілий (ст. 269 КУпАП), законні представники та представники (ст. 270 КУпАП), захисник (ст. 271 КУпАП) і прокурор (ст. 250 КУпАП). На відміну від адміністративного судочинства (ст. 70 КАСУ), у цьому виді судочинства відсутній такий учасник провадження, як спеціаліст;
- у конституційному судочинстві учасниками є суб'єкт права на конституційне подання, конституційне звернення, конституційну скаргу (уповноважена особа, що діє від його імені) та орган або посадова особа, які ухвалили акт, що є предметом розгляду в Суді (ст. 70 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Іншими учасниками, залежно від функції, яку вони виконують як в адміністративному, так й в інших видах судочинства, є :

- особи, що виконують допоміжну функцію:
 - помічник судді (ст. 62 КАСУ, ст. 66 ЦПКУ, ст. 63 ГПКУ, статті 44, 73 КПКУ, ст. 30 Закону України «Про Конституційний Суд України»);
 - секретар судового засідання (ст. 63 КАСУ, ст. 67 ЦПКУ, ст. 64 ГПКУ, 73 КПКУ, ч. 8 ст. 44 Закону України «Про Конституційний Суд України»);
 - судовий розпорядник (ст. 64 КАСУ, ст. 68 ЦПКУ, ст. 65 ГПКУ, ст. 74 КПКУ, ч. 5 ст. 44, ст. 73 Закону України «Про Конституційний Суд України»);
- особи, що сприяють судочинству:
 - свідок (ст. 65 КАСУ, ст. 69 ЦПКУ, ст. 66 ГПКУ, ст. 65 КПКУ, ст. 272 КУпАП, ст. 70 Закону України «Про Конституційний Суд України»);

- експерт (статті 68, 69 КАСУ, статті 72, 73 ЦПКУ, статті 69, 70 ГПКУ, ст. 73 ЦПКУ, ст. 273 КУпАП, статті 41, 70 Закону України «Про Конституційний Суд України»);
- спеціаліст (ст. 70 КАСУ, ст. 74 ЦПКУ, ст. 71 ГПКУ, ст. 71 КПКУ, ст. 70 Закону України «Про Конституційний Суд України»);
- перекладач (ст. 71 КАСУ, ст. 75 ЦПКУ, ст. 72 ГПКУ, ст. 68 КПКУ, ст. 274 КУпАП, ст. 70 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Спільною для адміністративного та конституційного судочинства є участь у різних формах експерта в галузі права. Так, в адміністративному судочинстві він виступає самостійним учасником судового процесу. В конституційному судочинстві профільним законом передбачено наявність у кожного судді КСУ, окрім помічника, двох наукових консультантів (ст. 30 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Також відповідно до § 43 Регламенту КСУ суддя-доповідач у справі може звертатися до наукових установ та закладів вищої освіти з метою з'ясування позиції, наукових підходів щодо питань, які виникають у конституційному провадженні.

• Докази, засоби та предмет доказування

Адміністративне судочинство об'єднують з іншими видами судочинства схожість підходів до визначення доказів, вимоги, що встановлено до засобів доказування, та предмета доказування. Так, схожими є поняття та засоби доказування (процесуальні джерела доказування) (ст. 72 КАСУ, ст. 76 ЦПКУ, ст. 73 ГПКУ, ст. 84 КПКУ, ст. 251 КУпАП), належність доказів (ст. 73 КАСУ, ст. 77 ЦПКУ, ст. 76 ГПКУ, ст. 86 КПКУ), допустимість доказів (ст. 74 КАСУ, ст. 78 ЦПКУ, ст. 77 ГПКУ та ст. 86 КПКУ), підходи до оцінки доказів (ст. 90 КАСУ, ст. 89 ЦПКУ, ст. 86 ГПКУ, ст. 94 КПКУ, ст. 252 КУпАП).

В адміністративному судочинстві, на відміну від кримінального судочинства, додатково виокремлено вимоги достовірності (ст. 75 КАСУ) та достатності доказів (ст. 76 КАСУ), а в кримінальному судочинстві, у свою чергу, особливу увагу приділену визначенню та критеріям недопустимості доказів (статті 87–89 КПКУ). На відміну від адміністративного судочинства, в господарському судочинстві виокремлено вимогу вірогідності доказів (ст. 79 ГПКУ). В судочинстві у справах про адміністративні правопорушення вимоги належності та допустимості доказів, які притаманні адміністративному судочинству, законом не встановлено, що пояснюється його застарілістю.

За загальним правилом, яке притаманне адміністративному, цивільному, та господарському судочинству, кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення. Ці обставини становлять предмет доказування. В адміністративному судочинстві у справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача (ст. 77 КАСУ), винятком є справи щодо законності індивідуальних актів стосовно

виведення банку з ринку – в них обов'язок доказування шкоди покладається на позивача (ст. 266¹ КАСУ).

На відміну від *адміністративного судочинства*, в *кримінальному судочинстві* предмет доказування становлять подія та обставини вчинення кримінального правопорушення, винуватість обвинуваченого (форма вини, мотив, мета тощо), обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження тощо (ст. 91 КПКУ), а обов'язок доказування покладається за загальним правилом на прокурора, і лише для справ про приватного обвинувачення – на потерпілого, а обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає (ст. 92 КПКУ).

У *судочинстві у справах про адміністративні правопорушення* відповідно до ст. 280 КУпАП при розгляді справи про адміністративне правопорушення предметом доказування є з'ясування судом: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна ця особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність, чи заподіяно майнову шкоду, чи є підстави для передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на розгляд громадської організації, трудового колективу, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

• **Вимоги до оформлення судового рішення**

Судові рішення в *адміністративному судочинстві*, як в інших видах судочинства, мають містити *вступну, описову, мотивувальну та резолютивну частини* (статті 260, 265 ЦПКУ, статті 234, 238 ГПКУ, статті 372, 374 КПКУ, статті 89, 90 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Менш деталізованими є вимоги до структури та змісту постанови суду у справі про адміністративні правопорушення (ст. 283 КУпАП).

• **Перегляд судових рішень**

За єдиними підходами врегульовано в *адміністративному, цивільному, господарському та кримінальному судочинстві* перегляд судових рішень (апеляційний, касаційний, за нововиявленими та виключними обставинами). Перегляд судових рішень забезпечується трирівневою системою судів, яка включає суди першої інстанції, суди апеляційної інстанції та єдиний суд касаційної інстанції – найвищий суд у системі судоустрою України – ВС.

У *судочинстві у справах про адміністративні правопорушення* загальні апеляційні суди здійснюють апеляційний перегляд постанов судів першої інстанції (ст. 294 КУпАП), а також *перегляд постанов судів за виключними обставинами ВП ВС* (гл. 24¹ КУпАП). При цьому ані касаційного перегляду, ані перегляду за нововиявленими обставинами у *судочинстві у справах про адміністративні правопорушення* не передбачено.

Зважаючи на те, що судові рішення КСУ є остаточним, їх перегляд не здійснюється.

- **Цифрова трансформація та засоби інформаційно-комунікаційного забезпечення судочинства**

Судочинство України зазнає впливу всеохопної цифрової трансформації шляхом впровадження ЄСІТС для забезпечення єдиного порядку визначення складу суду (автоматизований розподіл справ), єдиного в усіх судах незалежно від спеціалізації електронного документообігу та рівних можливостей доступу до правосуддя (впровадження відеоконференцз'язку). Відповідні процесуальні форми та порядки було включено до КАСУ, ЦПКУ, ГПКУ та КПКУ.

Незважаючи на те, що впровадження ЄСІТС у вітчизняне судочинство передбачено законом (ст. 15¹ Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), необхідних змін в КУпАП внесено не було, окрім перегляду постанов ВП ВС. Така вибірковість позбавляє *судочинство з розгляду справ про адміністративні правопорушення* належних правових підстав для застосування в ньому можливостей сучасного інформаційно-комунікаційного забезпечення.

У *конституційному судочинстві* документообіг забезпечено внутрішньою автоматизованою системою – «Документообіг КСУ» (§ 39 Регламенту КСУ). При цьому автоматизованого розподілу справ нині не відбувається: суддя-доповідач у справі визначається шляхом розподілу звернень до КСУ між його суддями почергово, в алфавітному порядку з урахуванням прізвища, імені та по батькові, за датою надходження та номером реєстрації безвідносно до форми звернень до Суду. Розподіл звернень до Суду здійснюється не пізніше наступного робочого дня з дня реєстрації (§ 41 Регламенту КСУ).

1.1.6. Структура адміністративного судочинства: дії, етапи, стадії

Правовий порядок в Україні ґрунтується, зокрема, на зобов'язанні органів державної влади діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України). Звичайно, що такі вимоги поширюються і на суди, які здійснюють адміністративне судочинство: кожен із адміністративних судів має реалізовувати в такій діяльності лише власні, надані йому процесуальним законом повноваження, а межі та способи її здійснення мають відповідати певному процесуальному порядку.

Таким порядком для адміністративного судочинства є *позовне провадження* (загальне або спрощене), правила якого передбачені КАСУ (ст. 12), який є єдиним спеціальним процесуальним законом, що визначає юрисдикцію та повноваження адміністративних судів та встановлює порядок здійснення судочинства в адміністративних судах (ст. 1). Отже, структуру адміністративного судочинства потрібно виокремлювати саме з огляду на його положення.

Необхідність теоретичного моделювання структури адміністративного судочинства актуалізовано тим, що в КАСУ такої структури, визначення її складників не міститься. Не наведено в КАСУ також визначення позовного провадження. Структурування КАСУ на розділи не означає, що такі розділи регулюють окремі структурні частини адміністративного судочинства, а глави в розділах – внутрішні складники таких структурних частин. Приміром, у КАСУ включено розд. II «Позовне провадження», нормами якого врегульовано лише його частину – ту, яка встановлює правила розгляду та вирішення публічно-правових спорів у судах першої інстанції. Інші ж провадження, які становлять адміністративне судочинство і в яких має здійснюватися, приміром, перегляд судових рішень, забезпечення судами належного виконання прийнятих ними рішень, врегульовано нормами, що містяться в інших розділах – розд. III «Перегляд судових рішень», розд. IV «Питання, пов'язані з виконання судових рішень» і розд. V «Відновлення втраченого судового провадження». При цьому розд. III «Перегляд судових рішень» включає три види проваджень (апеляційне, касаційне, за нововиявленими або виключними обставинами) та охоплює норми, що регулюють ці види перегляду, які хоч і логічно пов'язані між собою, але вирізняються завданнями, підставами та процесуальними особливостями відповідних проваджень та мають різних суб'єктів здійснення. Такі наявні розбіжності дають підстави розглядати діяльність судів у цих провадженнях як самостійні структурні частини адміністративного судочинства, а не як складники діяльності з перегляду судових рішень у межах єдиного провадження, окремого від позовного провадження.

Отже, для уявлення структури адміністративного судочинства слід виявити його базові складники (далі – складники, елементи), визначити чинники їх угруповання в більш великі структурні частини, встановити взаємні зв'язки між ними та розташувати в певній логічній послідовності, тобто «збудувати» судочинство, що сприятиме його пізнанню як динамічного соціально-правового явища.

1.1.6.1. Процесуальна дія як базовий елемент адміністративного судочинства

Процесуальна дія є основною структурною частиною адміністративного судочинства, його системоутворюючим складником. Саме дії доповнюють, «супроводжують», відтворюють одна одну та в певній послідовності (логічній та функціональній) угруповуються в інші структурні складники, наповнюючи все судочинство «порядком» і «рухом». Безперечно, уявити адміністративне судочинство як динамічну категорію інакше, ніж систему процесуальних дій, неможливо, що надає саме діям значення базових елементів.

Процесуальні дії – це дії, що вчиняють суди, визначені процесуальним законом як адміністративні, та учасники судового процесу в межах та у спосіб, передбачені процесуальним законодавством, з метою розгляду і вирішення адміністративних справ.

- За суб'єктом їх вчинення процесуальні дії можна класифікувати на такі:
 - процесуальні дії судів (судові процесуальні дії) – дії, що вчиняють щодо розгляду та вирішення адміністративної справи безпосередньо суди:
 - дії місцевих адміністративних судів (місцевих загальних судів як адміністративних);
 - дії апеляційних адміністративних судів;
 - дії ВАКС;
 - дії ВС;
 - процесуальні дії учасників судового процесу – дії, що вчиняють щодо розгляду та вирішення адміністративної справи учасники судового процесу:
 - дії учасників справи – позивача, відповідача, третіх осіб, їх представників, органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб;
 - дії інших учасників судового процесу:
 - осіб, що забезпечують здійснення судом розгляду та вирішення справи – помічника судді, секретаря судді, судового розпорядника;
 - осіб, що сприяють суду у з'ясуванні обставин справи та дослідженню доказів у ній – свідка, експерта, спеціаліста, перекладача.

Оскільки адміністративним судочинством є діяльність судів, то саме їх процесуальні дії доцільно класифікувати за додатковими критеріями з метою з'ясування меж та способів, у яких суди мають діяти щодо розгляду та вирішення адміністративних справ.

Задля найбільшої повноти при такій класифікації слід врахувати також вагому допоміжну участь у судочинстві деяких осіб з кола «інших учасників судового процесу», а саме: помічника судді, секретаря судового засідання, судового розпорядника тощо. Процесуальними діями зазначених осіб є:

- помічника судді – участь в оформленні судових справ, підготовка проєктів запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, виконавчих документів, оформлення копій судових рішень для направлення, контроль за своєчасністю надсилання таких копій учасникам справи (ст. 62 КАСУ);
- секретаря судового засідання – повідомлення суду про викликаних у справі осіб, хто з'явився в судове засідання, фіксування судового засідання технічними засобами (ст. 229 КАСУ), ведення протоколів судових засідань (ст. 230 КАСУ) та окремих процесуальних дій (ст. 233 КАСУ), вручення (направлення) копій судових рішень (ст. 251 КАСУ) тощо;
- судового розпорядника – запрошення учасників до зали судового засідання, оголошення про вхід до зали судового засідання суду та про вихід з неї, слідкування за дотриманням порядку в залі, приведення до присяги перекладача, експерта, свідків (ст. 64 КАСУ), вжиття заходів з унеможли-

влення спілкування між допитаними та недопитаними судом свідками (ч. 2 ст. 201 КАСУ) тощо.

Їх функціональна діяльність при всіх очевидних, у тому числі нормативних відмінностях, як *допоміжна*, органічно поєднана із, власне, *суддівською*, а отже, дії, які вони вчиняють для забезпечення розгляду та вирішення адміністративних справ, можуть розглядатися в сукупності з процесуальними діями складу суду як єдина судово-процесуальна діяльність.

За таких умов запропонована класифікація судових процесуальних дій може виглядати так.

- *За індивідуалізацією (персоналізацією) участі судді в розгляді та вирішенні конкретної адміністративної справи, процесуальні дії можна розділити на одноособові та колегіальні (спільні та особисті):*
 - *одноособовими процесуальними діями судді є всі дії, які він особисто вчиняє в адміністративній справі, що перебуває в його провадженні.*
Приміром, *одноособовими є дії судді суду першої інстанції щодо розгляду та вирішення справи (ст. 32 КАСУ), дії судді суду першої, апеляційної чи касаційної інстанції, який не входить до складу суду, який розглядає справу, щодо вирішення заяви про відвід судді з такого складу суду (ст. 40 КАСУ);*
 - *колегіальними процесуальними діями є спільні та особисті дії суддів у судах першої, апеляційної чи касаційної інстанції, які у складі колегій беруть участь у розгляді та вирішенні адміністративних справ (ст. 40 КАСУ).*

Спільними у складі колегій процесуальними діями суддів є ті дії, які судді в повному складі колегії вчиняють разом (спільно) для розгляду та вирішення конкретної адміністративної справи, яка перебуває в провадженні цієї колегії.

Приміром, спільними у складі колегій процесуальними діями суддів є участь у судових засіданнях з розгляду справи в суді першої та апеляційної інстанцій (ч. 2 ст. 196, ч. 1 ст. 310 КАСУ), проведення засідань із попереднього розгляду справи (ч. 2 ст. 343 КАСУ) та судових засідань з касаційного розгляду в касаційному провадженні (ст. 344 КАСУ), вирішення в касаційному провадженні питання передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або ВП ВС (ст. 346 КАСУ), ухвалення судового рішення в нарадчій кімнаті (ч. 2 ст. 34, ч. 2 ст. 243 КАСУ), проголошення судового рішення (ст. 250 КАСУ) тощо.

Особистими у складі колегій процесуальними діями судді є підготовка суддею-повідачем справи до розгляду – дії суддів у судах першої, апеляційної чи касаційної інстанції, які в складі колегій з розгляду адміністративної справи вчиняють їх особисто.

Приміром, особистими у складі колегій процесуальними діями суддів є участь судді, що здійснював підготовку справи до розгляду, у врегулюванні спору в справі, в якій для розгляду призначено колегію суддів (ч. 2 ст. 185 КАСУ), залишення апеляційної скарги без руху (ч. 5 ст. 298 КАСУ), повернення касаційної скарги (ч. 5 ст. 332

КАСУ тощо), дії в порядку підготовки справи до апеляційного (ст. 306 КАСУ) або касаційного (ст. 340 КАСУ) розгляду (зокрема, доповідь про проведені підготовчі дії колегії суддів (статті 307, 343 КАСУ), оформлення судового рішення (ч. 3 ст. 321, ч. 3 ст. 355 КАСУ), окрема думка судді (ч. 3 ст. 34 КАСУ).

- *За рівнем складності.*

Рівень складності процесуальної дії суду напряду залежить від обсягу та змісту його зусиль, необхідних для її вчинення, зокрема інтелектуальних, організаційних та технічних.

За рівнем складності процесуальні дії можна класифікувати на *прості, ускладнені та складні*:

- *прості процесуальні дії* – дії, які не потребують від суду суттєвих чи значних інтелектуальних та технічних зусиль для їх вчинення (елементарні). Це дії насамперед організаційного характеру, які пов'язані з комунікацією суду з учасниками справи, яку він розглядає, інформуванням учасників про перебіг судового процесу та його фіксуванням. Від імені суду їх, як правило, вчиняють помічник, секретар судового засідання, судовий розпорядник тощо. Приміром, *простими процесуальними діями* можуть бути визнані: доповідь судового секретаря головуючому в судовому засіданні про явку учасників справи в судове засідання (ст. 63 КАСУ); оголошення головуючим у судовому засіданні того, яку справу слухатиме суд (ч. 1 ст. 199 КАСУ), попередження та видалення із зали судових засідань (ст. 146 КАСУ); поновлення провадження у справі (ст. 237 КАСУ); надсилання секретарем судового засідання повісток в електронній формі учасникам судового процесу, що мають електронний кабінет (п. 1 ч. 3 ст. 124 КАСУ) чи вручення судових повісток безпосередньо в суді (ст. 126 КАСУ);
- *ускладнені процесуальні дії* – дії, вчинення яких потребує від суду суттєвих інтелектуальних, організаційних або технічних зусиль. Приміром, *ускладненими процесуальними діями* суду слід вважати: перевірку судами процесуальних звернень на предмет додержання заявниками формальних вимог, зокрема позову (статті 160, 161 КАСУ), апеляційної (ст. 296 КАСУ), касаційної (ст. 332 КАСУ) скарги, заяви про перегляд судового рішення про нововиявлені або виключні обставини (ст. 364 КАСУ); звернення із судовим дорученням про надання правової допомоги до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави (ст. 85 КАСУ); проведення судових засідань у режимі відеоконференції для учасників справи, що перебувають поза межами суду чи в приміщенні суду, визначеному судом (статті 18, 195 КАСУ) та створення в такому випадку протоколу судового засідання в електронній формі (ч. 4 ст. 230 КАСУ);
- *складні процесуальні дії* – дії, вчинення яких потребує від суду значних інтелектуальних, організаційних та технічних зусиль.

Приміром, *складними процесуальними діями* суду можуть бути визнані: проведення спільних та закритих нарад під час етапу (в процедурі) врегулювання спору за участю судді (ст. 186 КАСУ); проведення дебатів учасників справи під час судових дебатів (статті 225, 310, ч. 2 ст. 368 КАСУ).

Зауваження. Проведення дебатів учасників справи вчиняють суд першої інстанції під час етапу судових дебатів у стадії розгляду справи по суті (провадження в суді першої інстанції) та суд апеляційної інстанції під час етапу апеляційного розгляду у стадії перегляду судових рішень, що не набрали законної сили (апеляційного провадження). Зміст судових дебатів у зазначених стадіях має як спільні ознаки, так і суттєві відмінності.

Спільним для них є те, що суди проводять їх упорядковано, а саме: проведення дебатів судом як складна процесуальна дія охоплює взаємопов'язані дії, які не можна розглядати окремо одна від одної, поза межами цієї упорядкованості. Суд, що проводить дебати, визначає тривалість промов (заключних слів) учасників справи, зупиняє промовців під час їх виступів із заключним словом, надає промовцям можливості обмінюватися репліками тощо (статті 225, 310, ч. 2 ст. 368 КАСУ).

Відмінними є послідовність і зміст виступів учасників справи. Так, у стадії розгляду справи по суті першому надається слово позивачеві, його представнику, а потім – відповідачеві, його представнику. Третя особа з самостійними вимогами щодо предмета спору, її представник виступають після сторін у справі, третя особа без самостійних вимог щодо предмета спору, її представник виступають у дебатах після особи, на стороні якої вони беруть участь (частини 4, 5 ст. 225 КАСУ). У стадії перегляду судових рішень, що не набрали законної сили (апеляційного провадження), суд, що проводить дебати, має надавати першому слово для виступу апелянтові, а якщо обидві сторони подали апеляційні скарги, то – позивачеві, а потім – відповідачеві, а далі – особам, що приєдналися до апеляційних скарг, та іншим учасникам справи (ч. 3 ст. 310 КАСУ). Змістом виступів у судових дебатах учасників справи в стадії розгляду справи по суті є визначення підстав для задоволення позову та заперечення проти нього з відповідними проханнями учасників справи до суду (позивач може просити суд позов задовольнити, а відповідач – відмовити в задоволенні позову), а на етапі апеляційного розгляду – зазначення учасниками справи підстав для апеляційного перегляду та заперечень проти таких підстав.

- *За тривалістю.*

Деякі процесуальні дії потребують тривалості, а вчинення деяких, напроти, часу не потребує. Також у судочинстві передбачено низку правових підстав для тимчасового невчинення судом процесуальних дій (правомірна процесуальна бездіяльність). *За тривалістю* вчинення процесуальні дії можна класифікувати на *разові, триваючі та продовжувані*:

- *разова процесуальна дія* – дія, яка не передбачає тривалого вчинення судом.

Приміром, *разовими процесуальними діями* можна визнати оголошення головуючим судового засідання відкритим (ч. 3 ст. 199 КАСУ), складу суду (ч. 2 ст. 202 КАСУ) вихід суду до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення (ч. 1 ст. 227 КАСУ), вручення судового рішення учасникам справи,

які були присутні в судовому засіданні, негайно після проголошення такого судового рішення (ч. 1 ст. 251 КАСУ);

- *триваюча процесуальна дія* – дія, яку суд вчиняє безперервно протягом визначеного законом або ним самим проміжку часу.

Приміром, *триваючими процесуальними діями* є відмова у відкритті провадження у справі (ст. 170 КАСУ), відкриття провадження в адміністративній справі (ст. 171 КАСУ), об'єднання чи роз'єднання позовів (ст. 172 КАСУ), закриття провадження у справі (ст. 238 КАСУ), залишення позову без розгляду (ст. 240 КАСУ), відмова у відкритті (ст. 299 КАСУ), відкриття (ст. 300 КАСУ), закриття (ст. 305 КАСУ) апеляційного провадження; відмова у відкритті (ст. 333 КАСУ), відкриття (ст. 334 КАСУ), закриття (ст. 339 КАСУ) касаційного провадження, проведення спільних та закритих нарад в процедурі врегулювання спору за участю судді без перерв (ст. 186 КАСУ), проведення судових дебатів (статті 225, 310, ч. 2 ст. 368 КАСУ) та судових засідань без оголошення в них перерв чи відкладень, забезпечення судом позову (ст. 150 КАСУ), фіксування безперервних судових засідань технічними засобами (ст. 229 КАСУ);

- *продовжувана процесуальна дія* – процесуальна дія певної тривалості, яку через певні правові підстави після початку вчинення суд тимчасово не вчиняє, а після їх усунення продовжує.

Приміром, *продовжуваними процесуальними діями* є продовження нарад після перерв у них у процедурі врегулювання спору за участю судді (ч. 2 ст. 186 КАСУ), продовження судових засідань, в яких оголошувалися перерви чи які було відкладено (ст. 223 КАСУ), продовження розгляду справи після її зупинення (ст. 237 КАСУ), фіксування технічними засобами судових засідань, що проводяться судом з перервами чи відкладеннями (ст. 229 КАСУ).

- *За ініціативою до вчинення судом.*

Диспозитивність, як одна із засад адміністративного судочинства, виявляється в процесуальній ініціативності зацікавлених у судовому захисті осіб (ч. 2 ст. 9 КАСУ). Саме сторонам адміністративної справи, а не суду належить пріоритет у визначенні її руху: на будь-якій стадії судового процесу позивач має право відмовитися від позову, а сторони – досягнути примирення (частини 1, 5 ст. 47 КАСУ). Отже, суди вчиняють процесуальні дії в позовному провадженні, так би мовити, «у відповідь» на процесуальні звернення учасників справи. Такий пріоритет не є абсолютним та певною мірою урівноважений обов'язком суду офіційно з'ясувати обставини справи, в силу якого йому, у тому числі, приписано виявляти та витребувати з власної ініціативи докази (ч. 4 ст. 9 КАСУ), не приймати відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем, примирення сторін, якщо ці дії суперечать закону або порушують чий-небудь права, свободи чи інтереси (ч. 6 ст. 47 КАСУ), а також надано право за потреби вийти за межі позовних вимог (ч. 2 ст. 9 КАСУ).

За ініціативою до вчинення судом процесуальні дії можна поділити на такі:

- процесуальні дії, що *ініціює виключно учасник справи*. Це, зокрема, відкриття провадження у справі (ст. 171 КАСУ), участь судді у врегулюванні спору (ст. 184 КАСУ), закриття провадження по справі в разі відмови від позову і відмову прийнято судом чи досягнення сторонами примирення (ст. 189 КАСУ), дії щодо розгляду справи по суті (гл. 6 розд. II КАСУ), роз'яснення судового рішення (ст. 254 КАСУ), дії щодо відкриття та перегляду судових рішень (розд. III КАСУ), заяви про поворот виконання (ст. 380 КАСУ);
 - процесуальні дії, вчинення яких можуть *ініціювати як учасник справи, так і суд*. Це, приміром, забезпечення позову (ст. 150 КАСУ), об'єднання і роз'єднання позовів (ст. 172 КАСУ), витребування доказів (ст. 80 КАСУ), об'єднання і роз'єднання позовів (ст. 172 КАСУ), зупинення провадження у справі за наявних до цього підстав (ч. 2 ст. 236 КАСУ), відновлення втраченого судового провадження (ст. 387 КАСУ);
 - процесуальні дії, які суд вчиняє *виключно за власною ініціативою*. Приміром, це зміна порядку з'ясування обставин справи та дослідження доказів (ст. 210 КАСУ), застосування заходів процесуального примусу (гл. 9 розд. II КАСУ), звернення суду першої інстанції до Верховного Суду з поданням про розгляд однієї з типових справ, що перебувають в його провадженні, ВС як судом першої інстанції (ст. 290 КАСУ), передача судом, що розглядає справу в касаційному порядку, справи на розгляд палати, об'єднаної палати або ВП ВС (ст. 346 КАСУ).
- *За формою вчинення* процесуальні дії суду можуть бути класифіковані як *вербальні, письмові, електронні та фізичні*. Матеріал про форми процесуальних дій та організаційні форми судово-процесуальної діяльності викладено в підрозд. 1.2.3 цього підручника.
 - *За логічною послідовністю* вчинення в судовому процесі процесуальні дії можна класифікувати на *початкові, основні та похідні*:
 - *початкові процесуальні дії* – це дії, які вчиняє той чи інший суд з моменту первинного отримання позову, скарги, заяви (далі – процесуального звернення), що спрямовані на встановлення можливості його розгляду та підготовки до такого розгляду.
Приміром, *початковими процесуальними діями* суду є визначення складу суду (ст. 31 КАСУ), перевірка відповідним судом після отримання процесуального звернення, залишення такого звернення без руху в разі встановлення, що його подано без додержання вимог, визначених процесуальним законом (статті 169, 300, 332, 366 КАСУ) або відкриття провадження в справі на підставі процесуального звернення за відсутності підстав для залишення його без руху, його повернення чи відмови у відкритті прова-

дження у справі (статті 171, 300, 366, 388 КАСУ), дії судді в підготовчому провадженні в загальному позовному провадженні (гл. 3 розд. II КАСУ);

- *основні процесуальні дії* – це дії, які вчиняють суди щодо розгляду та вирішення адміністративної справи, що завершується ухваленням судового рішення. Приміром, *основними процесуальними діями* суду є підготовка справи до розгляду в спрощеному провадженні (статті 262, 306, 340 КАСУ), розгляд справи (статті 263, 310, 311, 344, 345, 389), постановлення судом окремої ухвали (статті 249, 324, 358 КАСУ), проведення судових дебатів (статті 225, 310 КАСУ) чи заслуховування пояснень учасників (статті 262, 344 КАСУ), прийняття судових рішень (статті 243, 321, 355, 369, 390 КАСУ) та їх проголошення (ст. 250 КАСУ).

Їх можна додатково поділити на *проміжні* та *підсумкові*, а саме:

проміжні процесуальні дії – це ті, що спрямовані на розгляд адміністративної справи та не є остаточними для її вирішення. Суди відображають їх у протоколах засідань (ст. 230 КАСУ), протоколах огляду доказів у місці їх перебування, протокольних ухвалах, протоколах вчинення окремих процесуальних дій (статті 233, 234 КАСУ);

підсумкові процесуальні дії – це дії, які відображають у судових рішеннях (ухвалах, рішеннях, постановках) результати вирішення судами адміністративної справи;

- *похідні процесуальні дії* – це дії, які вчиняють суди після закінчення розгляду справи та прийняття в ній судового рішення, які спрямовані на усунення в межах повноважень недоліків судового рішення та забезпечення його належного виконання.

Приміром, *похідними процесуальними діями* суду є вручення (надсилання) судових рішень (ст. 251 КАСУ), виправлення описок і очевидних арифметичних помилок у судовому рішенні (ст. 253 КАСУ), роз'яснення судового рішення в судовому засіданні з повідомленням учасників справи та державного виконавця (ч. 3 ст. 254 КАСУ), повернення адміністративної справи судом апеляційної (ст. 326 КАСУ) чи касаційної (ст. 360 КАСУ) інстанції до суду першої інстанції після закінчення апеляційного чи касаційного перегляду відповідно, заслуховування звіту про виконання судових рішень (ст. 382 КАСУ), вирішення питань, пов'язаних з виконанням судового рішення (статті 373–383 КАСУ), розгляд заяви про відновлення втраченого судового провадження (ст. 389 КАСУ).

- *За функціональною послідовністю вчинення процесуальних дій.*

Окрім логічної послідовності характерною для судочинства є також і функціональна послідовність вчинення судом процесуальних дій, яка зумовлена насамперед конкретними завданнями, на досягнення яких спрямоване їхнє вчинення. За таким критерієм процесуальні дії можна класифікувати найбільш розширено та розділити їх на *дії щодо відкриття провадження, підготовчі дії, дії щодо дотримання*

встановленого порядку здійснення судочинства, дії щодо вирішення спору, дії щодо перегляду судових рішень в адміністративній справі, дії щодо виправлення недоліків у судовому рішенні, дії щодо виконання судових рішень в адміністративній справі тощо. Така класифікація може бути конструктивною для групування процесуальних дій в їх більш складні структурні утворення:

- дії щодо відкриття провадження – це процесуальні дії, які вчиняє суд, до якого звернулася особа, зацікавлена у вирішенні публічно-правового спору, перегляді судових рішень за наслідками вирішення чи виконання судового рішення, задля перевірки відповідності поданого звернення формальним вимогам, встановленим процесуальним законом, та встановлення наявності повноважень з розгляду, вирішення ним такого спору.

Такі дії певною мірою збігаються з *початковими* процесуальними діями, визначеними за критерієм логічної послідовності:

- дії щодо відкриття провадження в адміністративній справі;
- дії щодо відкриття апеляційного провадження;
- дії щодо відкриття касаційного провадження;
- дії щодо відкриття провадження за нововиявленими або виключними обставинами;
- дії щодо відкриття провадження з відновлення втраченого судового провадження;
- підготовчі дії – це процесуальні дії, спрямовані на створення необхідних процесуальних умов для своєчасного розгляду справи та об'єктивного і повного її вирішення судами.

Такі процесуальні дії залежно від встановлених законом та обраних судом прав позовного провадження та судів, які їх вчиняють, можуть бути такими:

- дії в межах *підготовчого провадження* в суді першої інстанції, який здійснює розгляд справи по суті за правилами загального позовного провадження (гл. 3 розд. II);
- *підготовка справи до апеляційного розгляду* в суді апеляційної інстанції (ст. 306 КАСУ);
- *підготовка справи до касаційного розгляду* в суді касаційної інстанції (статті 340, 343 КАСУ);
- дії щодо дотримання встановленого порядку здійснення судочинства – це процесуальні дії, які вчиняють суди задля спонукання учасників судового процесу та їх представників до виконання встановлених у суді правил, запобігання та припинення зловживання правами, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства, зокрема, забезпеченням доказів і ініціювання притягнення винних осіб до відповідальності.

Такі дії, окрім, власне, застосування судами заходів процесуального примусу (гл. 9 розд. I КАСУ), охоплюють:

- залишення без розгляду або повернення скарги, заяви, клопотання в разі визнання їх зловживанням процесуальними правами (ч. 2 ст. 45 КАСУ);
- заборону судом першої інстанції вчиняти певні дії щодо доказів та зобов'язання вчинити певні дії щодо доказів (статті 114, 115, ч. 9 ст. 117 КАСУ);
- окремі ухвали суду у випадках зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків або інших, порушення законодавства адвокатом або прокурором (статті 249, 323 КАСУ);
- ініціювання притягнення судом, що розглядає справу, до адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду (ч. 4 ст. 198 КАСУ).

Зауваження. Прояви неповаги до суду, зокрема, адміністративного, передбачено ст. 185³ КУпАП, якою встановлено адміністративну відповідальність за злісне ухилення від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в невідкорення зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуєчого чи порушення порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, злісне ухилення експерта, перекладача від явки в суд, невиконання поручителем зобов'язань, покладених судом під час провадження у справах за адміністративними позовами з приводу затримання та видворення іноземців та осіб без громадянства. Дії щодо розгляду справи про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 185³ КУпАП вчиняються судом в порядку судочинства у справах про адміністративні правопорушення¹.

- дії щодо розгляду адміністративної справи – це процесуальні дії, вчиненням яких адміністративні суди в межах юрисдикції розглядають та вирішують адміністративну справу. Такі процесуальні дії можна умовно поділити на дії судів щодо розгляду справи по суті (первісний розгляд) і дії щодо перегляду судових рішень в ній:
 - дії щодо розгляду адміністративної справи по суті:
 - дії щодо вирішення судом першої інстанції процесуальних питань, пов'язаних з рухом справи і забезпеченням її розгляду після відкриття провадження в ній (гл. 6 розд. II КАСУ), зокрема, зупинення провадження (ст. 236 КАСУ), його закриття (ст. 238 КАСУ), залишення позову без розгляду (ст. 240 КАСУ) та ін.;
 - дії щодо розгляду судом першої інстанції справи по суті та вирішення публічно-правового спору шляхом ухвалення рішення про задоволення або про відмову в задоволенні вимог, що становлять його предмет (ст. 245, гл. 6 розд. II КАСУ);

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

- дії щодо перегляду судових рішень в адміністративній справі можна розмежувати залежно від підстав перегляду.

Підставами перегляду є правові умови, лише за наявності яких уповноважений відповідно до закону суд вчиняє процесуальні дії щодо перегляду судового рішення. До таких підстав віднесено набрання судовим рішенням законної сили, закінчення розгляду справи, послідовність перегляду (касаційний перегляд судових рішень можливий лише після апеляційного). За такими додатковими критеріями процесуальні дії щодо перегляду судових рішень можна поділити на:

- дії суду апеляційної інстанції щодо перегляду судових рішень суду першої інстанції, які не набрали законної сили (*апеляційний розгляд*) (§ 3 гл. 1 розд. III):
 - апеляційний розгляд судом апеляційної інстанції скарг на ухвали суду першої інстанції, що пов'язані з перешкодами провадженню у справі, забезпеченням її розгляду та інших (статті 312, 320, 321, 323 КАСУ);
 - розгляд судом апеляційної інстанції скарг на рішення суду першої інстанції (статті 310, 311, 315 КАСУ);
- дії суду касаційної інстанції щодо перегляду судового рішення суду першої інстанції, які набрали законної сили, після перегляду його в апеляційному порядку та судових рішень суду апеляційної інстанції (*касаційний розгляд*) (§ 3 гл. 2 розд. III):
 - касаційний розгляд судом касаційної інстанції скарг на рішення суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи, а також постанову суду апеляційної інстанції (ч. 1 ст. 328, статті 344, 345, 346, 347, 349 КАСУ);
 - касаційний розгляд судом касаційної інстанції скарг на ухвали суду першої інстанції, що пов'язані з перешкодами провадженню у справі, забезпеченням її розгляду, та інших після їх перегляду в апеляційному порядку (ч. 2 ст. 328, статті 345, 349 КАСУ);
 - касаційний розгляд судом касаційної інстанції скарг на ухвали суду апеляційної інстанції, пов'язаних із перешкодами апеляційному провадженню у справі та інших (ч. 3 ст. 328, статті 345, 349 КАСУ).
- дії суду незалежно від інстанції, щодо перегляду за нововиявленими або виключними обставинами судових рішень, якими він закінчив розгляд справи та які набрали законної сили (*перегляд справи за нововиявленими або виключними обставинами*). Такий перегляд здійснюється за правилами, встановленими в суді тієї інстанції, що здійснює перегляд (ст. 368 КАСУ). Отже, за змістом це можуть бути:
 - або дії суду першої інстанції щодо розгляду справи по суті;
 - або дії суду апеляційної інстанції щодо апеляційного розгляду;
 - або дії суду касаційної інстанції щодо касаційного розгляду;
- дії щодо виправлення недоліків у судовому рішенні – це процесуальні дії суду будь-якої інстанції, що ухвалив судове рішення, спрямовані на само-

стійне усунення ним недоліків, допущених ним при ухваленні чи оформленні такого рішення, яке не передбачає зміну його змісту.

Такими процесуальними діями суду є:

- ухвалення додаткового рішення (ст. 252 КАСУ);
- виправлення описок чи очевидних арифметичних помилок у судовому рішенні (ст. 253 КАСУ);
- виправлення помилки у виконавчому документі (ст. 374 КАСУ), коли таким виконавчим документом є ухвала суду (ухвала про тимчасове вилучення доказів (ст. 147 КАСУ), ухвала про забезпечення позову (ст. 156 КАСУ) тощо);
- дії щодо виконання судових рішень в адміністративній справі – процесуальні дії, що вчиняє суд задля створення умов для виконання майбутнього рішення суду, а після його ухвалення – подальшого реального настання (застосування) наслідків вирішеного судом публічно-правового спору, які вчиняються на підставі судових рішень, що набрали законної сили (ст. 370 КАСУ), а в деяких випадках – на підставі рішень, що законної сили ще не набрали (ст. 371 КАСУ).

Такими процесуальними діями суду, окрім, власне, тих, які суди вчиняють задля вирішення питань, пов'язаних з виконанням вже ухваленого судового рішення (розд. IV КАСУ), є:

- процесуальні дії, що спрямовані на забезпечення виконання *майбутнього рішення* у справі – застосування судами *заходів забезпечення позову* (гл. 10 розд. I КАСУ), та
- процесуальні дії, що спрямовані на виконання *судового рішення, яке було втрачене*, – відновлення судом першої інстанції, що розглядав адміністративну справу, втраченого судового провадження (розд. V КАСУ).

Окрім цього, до кола дій, що спрямовані на забезпечення належного виконання ухваленого судового рішення, але не врегульовані у розд. IV КАСУ, слід віднести ухвалення додаткового рішення (пп. 2, 3 ч. 1 ст. 252 КАСУ), виправлення описок та арифметичних помилок у судовому рішенні (ст. 253 КАСУ), роз'яснення судового рішення судом, який його ухвалив (ст. 254 КАСУ).

1.1.6.2. Провадження в адміністративному судочинстві

Одним із видів стійких нормативних утворень, що регулюють угруповання процесуальних дій, які використовують суди задля виконання завдань адміністративного судочинства, є *процесуальне провадження*.

Термін «*провадження*» вживається в КАСУ в різних значеннях:

- для нормативного розмежування форм позовного провадження – *загального* (частини 1, 3 ст. 12 КАСУ) та *спрощеного* (частини 1, 2 ст. 12 КАСУ);

- для визначення зовнішнього вираження процесуальної діяльності суду – *письмового провадження* (п. 10 ч. 1 ст. 4 КАСУ);
- для найменування різних за змістом структурних частин позовного провадження – *підготовчого* (гл. 3 розд. II), *апеляційного* (гл. 1 розд. III КАСУ) та *касаційного провадження* (гл. 2 розд. III КАСУ), *провадження з відновлення втраченого судового провадження* (ст. 388 КАСУ);
- для систематизації особливостей позовного провадження в окремих категоріях адміністративних справ (гл. 11 розд. II КАСУ);
- для заміни терміна «судова справа» при нормативному конструюванні порядку «*відновлення втраченого судового провадження*» (статті 385–390 КАСУ).

Проте термін «*провадження*» *вживається не достатньо чітко* для найменування структурної частини позовного провадження, яка регламентує діяльність судів з *перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами* (гл. 3 розд. III КАСУ): вказівка на те, що такий перегляд здійснюється в порядку провадження, дається лише у зв'язку з його відкриттям (ст. 366 КАСУ), визначенням правил перегляду (ч. 2 ст. 368 КАСУ) та судовими рішеннями за наслідками перегляду (ст. 369 КАСУ). *Не вживається термін «провадження»* для визначення порядку розгляду судом заяви про забезпечення позову до подання позовної заяви в адміністративній справі (п. 1 ч. 1 ст. 153 КАСУ), для визначення структурної частини позовного провадження, в якій врегульовано діяльність судів з вирішення питань, пов'язаних з виконанням судових рішень (розд. IV КАСУ) тощо.

Оскільки позовне провадження є єдиним процесуальним порядком, в якому суди, визначені законом як адміністративні, розглядають та вирішують всі адміністративні справи, віднесені до їх юрисдикції, тобто здійснюють адміністративне судочинство, то застосовані в ньому провадження є процесуальними порядками (загальним або спрощеним), в яких суди певних інстанцій у межах та у спосіб встановлені законом, мають реалізовувати свої повноваження щодо виконання власних завдань з розгляду та вирішення адміністративних справ певних категорій.

Узагальнено в структурі позовного провадження можна уявити систему проваджень, яка включає:

- *провадження по суті справи в суді першої інстанції;*
- *апеляційне провадження;*
- *касаційне провадження;*
- *провадження з перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами;*
- *провадження з вирішення питань, пов'язаних з виконанням судових рішень;*
- *провадження з відновлення втраченого судового провадження.*

Підготовче провадження є структурною частиною провадження по суті справи, яку суд першої інстанції розглядає в загальному позовному провадженні, а *письмове провадження* – однією з організаційних форм судово-процесуальної діяльності.

За критерієм юрисдикції судів, які в позовному провадженні виконують те чи інше завдання щодо розгляду та вирішення справи, самі провадження можна класифікувати так:

- *провадження в місцевих адміністративних судах:*
 - провадження по суті справи в суді першої інстанції (ч. 1 ст. 22 КАСУ);
 - провадження з вирішення питань, пов'язаних з виконанням судових рішень, які вони ухвалили (ст. 254 КАСУ, розд. IV КАСУ, окрім ст. 380 КАСУ);
 - провадження за нововиявленими або виключними обставинами – щодо перегляду рішень, які вони ухвалили (статті 362, 365 КАСУ);
 - провадження з відновлення втраченого судового провадження (ч. 1 ст. 22, ст. 386 КАСУ);
- *провадження в апеляційних адміністративних судах:*
 - провадження по суті у справах, які вони розглядають і вирішують як суди першої інстанції (частини 2, 3 ст. 22 КАСУ);
 - апеляційне провадження (ч. 1 ст. 23, гл. 1 розд. III КАСУ);
 - провадження за нововиявленими або виключними обставинами – щодо перегляду ухвал та постанов, які вони ухвалили як суди першої інстанції, та власне, як суди апеляційної інстанції (статті 362, 365 КАСУ);
 - провадження з вирішення питань, пов'язаних з виконанням судових рішень, які вони ухвалили як суди першої інстанції (розд. IV КАСУ) та, власне, як суди апеляційної інстанції (ст. 380 КАСУ);
 - провадження з відновлення втраченого судового провадження в справах, які апеляційні адміністративні суди розглядали та вирішували як суди першої інстанції (частини 2, 3 ст. 22, ст. 386 КАСУ);
- *провадження у ВАКС:*
 - провадження по суті справи в категорії справи, яку ВАКС розглядає та вирішує як суд першої інстанції (ч. 5 ст. 22 КАСУ);
 - апеляційне провадження (ч. 4 ст. 23, гл. 1 розд. III КАСУ);
 - провадження за нововиявленими або виключними обставинами – щодо перегляду ухвал та постанов, які вони ухвалили як суди першої інстанції, та власне, як суди апеляційної інстанції (статті 362, 365 КАСУ);
 - провадження з вирішення питань, пов'язаних з виконанням судових рішень, які ВАКС ухвалив як суд першої інстанції (розд. IV КАСУ) та його Апеляційна палата як суд апеляційної інстанції (ст. 380 КАСУ);
 - провадження з відновлення втраченого судового провадження в категорії справ, які ВАКС розглядав та вирішував як суд першої інстанції (ч. 5 ст. 22, ст. 386 КАСУ);
- *провадження у ВС:*
 - провадження по суті справи в категорії справ, які вони розглядають та вирішують як суд першої інстанції (ч. 4 ст. 22 КАСУ);

- апеляційне провадження щодо апеляційного перегляду судових рішень апеляційних адміністративних судів, а його Велика Палата – щодо апеляційного перегляду судових рішень у справах, розглянутих ВС як судом першої інстанції (частини 2, 3 ст. 23, гл. 1 розд. III КАСУ);
- касаційне провадження щодо касаційного перегляду судових рішень місцевих та апеляційних адміністративних судів (ст. 24, гл. 2 розд. III КАСУ);
- провадження за нововиявленими або виключними обставинами – щодо перегляду ухвал та постанов, які ВС ухвалив як суд першої, апеляційної та, власне, касаційної інстанції (статті 362, 365 КАСУ);
- провадження з вирішення питань, пов'язаних з виконанням судових рішень, які ВС ухвалив як суд першої інстанції (розд. IV КАСУ) та як суд апеляційної та касаційної інстанції (ст. 380 КАСУ);
- провадження з відновлення втраченого судового провадження у справах, які ВС розглядав та вирішував як суд першої інстанції (ч. 4 ст. 22, ст. 386 КАСУ).

Для зазначених проваджень в адміністративному судочинстві характерні такі ознаки:

- є логічними угрупованнями процесуальних дій судів та інших учасників судового процесу;
- встановлюють межі та способи вчинення процесуальних дій певного змісту та форми в їх *універсальній послідовності* (перевірка звернення щодо відповідності вимогам закону, відкриття в разі встановлення такої відповідності, підготовка до розгляду, розгляд, який закінчується ухваленням судового рішення, його оформленням, проголошенням та направленням учасникам справи тощо);
- забезпечують виконання судами в своїх межах *різних конкретних (спеціальних) завдань*, які є невід'ємною частиною загальних, спільних для всіх судів завдань адміністративного судочинства;
- мають *власні часові межі*, тобто процесуальні строки вчинення судом та учасниками судового процесу всіх необхідних для цього провадження процесуальних дій;
- *реалізуються через процесуальні відносини* між конкретним адміністративним судом, у провадженні якого перебуває адміністративна справа, та залученими до її розгляду учасниками судового процесу.

1.1.6.3. Стадійність адміністративного судочинства

Незважаючи на відсутність окремого нормативного визначення процесуальних категорій «стадії» та «етапу», процесуальний закон визнає *стадійність* адміністративного судочинства. Таке визнання проілюстровано диференціацією судового

процесу на стадії відкриття провадження у справі (ст. 260 КАСУ), окремих одна від одної стадій підготовчого провадження (ч. 14 ст. 31 КАСУ) та розгляду справи по суті (частини 3, 4 ст. 11, ч. 14 ст. 31, ч. 3 ст. 193 КАСУ), апеляційного, касаційного розгляду (ст. 142 КАСУ) та виконання судових рішень (ст. 167 КАСУ). Взаємопов'язаність та взаємоузгодженість стадій забезпечено єдиними для будь-якої з них правилами визначення складу суду (ст. 31 КАСУ), однаковими умовами для суду допустити процесуальне правонаступництво (ст. 52 КАСУ), забезпечення позову (ст. 150 КАСУ), зупинення провадження й у подальшому його поновлення (ч. 3 ст. 237 КАСУ), а також рівними процесуальними можливостями для позивача відмовитися від позову (ст. 47 КАСУ), для відповідача – визнати позов (ст. 189 КАСУ), для сторін – досягнути примирення (ст. 47 КАСУ).

Так, термін «стадія» вжито і для опису внутрішніх стадійних процесуальних моментів у підготовчому засіданні на стадії підготовчого провадження (ч. 8 ст. 181 КАСУ) та стадії розгляду справи по суті (ст. 223 КАСУ), з якими пов'язана можливість вчинення у справі подальших процесуальних дій. Така суперечливість призводить до «розмитого» сприйняття як терміна «стадія», так і структури адміністративного судочинства в цілому.

Для системного розуміння структури юридичного (зокрема, судового) процесу в правовій науці як класичний прийнято підхід¹, за яким саме процесуальні дії, етапи та стадії визнано його структурними компонентами.

Такий підхід є вихідним для пізнання чинної моделі адміністративного судочинства. Якщо *процесуальна дія* є найвужчою за змістом структурною частиною адміністративного судочинства, то найбільш широкою його частиною є *процесуальна стадія*, а проміжною, відповідно, – *процесуальний етап*. І процесуальна стадія й етап є угрупованням процесуальних дій, заснованих на стійких зв'язках між ними. Якщо процесуальна дія, як базовий, але не самостійний структурний елемент, первісно визначає «рух» у змісті адміністративного судочинства, то *процесуальні стадії*, розділені за потреби на *етапи*, його відтворюють і відображають повну структуру як цілісної, динамічної системи. *Провадження* ж, в свою чергу, визначають порядок вчинення процесуальних дій.

Зауваження. За науковою спадщиною В. М. Горшенєва, І. Б. Шахова, не менш традиційним для вітчизняного процесуального права вважався підхід, за яким стадії судового процесу класифікувалися на *конститутивні (обов'язкові)* та *факультативні*. Одним з критеріїв для такого розмежування було обрано волю сторін судового процесу: обов'язковими визнавалися стадії, які здійснювалися судом поза волею учасників, а факультативні – внаслідок реалізації такої волі².

Сучасна законодавча конструкція адміністративного судочинства такого розмежування не передбачає. Йдеться про те, що діяльність адміністративного суду з розгляду та вирішення публічно-правових спорів обмежено впровадженням механізмів реалізації принципу

¹ Теория юридического процесса : монография / под ред. В. М. Горшенева. Харьков : Вища шк., 1985. С. 149.

² Там само. С. 149–150.

диспозитивності. Відповідно до нього суд розглядає адміністративні справи не інакше як за позовною заявою, а кожна особа, яка звернулася за судовим захистом, розпоряджається своїми правами на свій розсуд. У чинному КАСУ для реалізації цього принципу передбачено не лише право позивача відмовитися від позову, а право відповідача визнати позов, а також право сторін адміністративної справи досягти примирення на будь-якій стадії судового процесу (ст. 47 КАСУ). При цьому дії суду в таких випадках (окрім визнання позову відповідачем) визначено за допомогою норми припису (ст. 238 КАСУ), що зумовлює необхідність обов'язкового закриття провадження в адміністративній справі.

Умовою прийняття судом таких індивідуальних процесуальних дій позивача, відповідача або їх спільних дій із застосуванням відповідних процесуальних наслідків (закриття провадження, задоволення позову тощо) є їхня відповідність закону та не порушення їх вчиненням прав, свобод чи інтересів як учасників справи, так й інших осіб (ст. 47 КАСУ).

Оскільки реалізувати такі процесуальні права сторони (насамперед позивач) можуть на будь-якій стадії судового процесу, тобто як на стадії підготовки справи до розгляду, так і на стадії виконання судового рішення, ці стадії не можуть вважатися обов'язковими. До цього ж, суд не може розглядати адміністративну справу і в інших випадках, які не пов'язано з волею сторін у справі. Приміром, порушення правил підсудності, неправильний вибір позивачем суду при подачі позову, смерть фізичної особи або припинення юридичної особи – однієї зі сторін у справі у відносинах, що не передбачають правонаступництво, тощо. За наведених обставин, які ніяк не залежать від волі сторін у справі, подальший розгляд справи судом також є неможливим, а провадження у справі підлягає закриттю (пп. 1, 5, 6 ч. 1 ст. 238 КАСУ тощо).

Варто додати, що для справ незначної складності передбачено *спрощений порядок розгляду* (спрощене позовне провадження відповідно до гл. 10 КАСУ). За таким порядком може бути розглянута судом будь-яка справа, віднесена до юрисдикції адміністративного суду, за певними винятками (ч. 4 ст. 257 КАСУ). Окремі категорії справ незначної складності суд може розглянути в письмовому провадженні (ст. 263 КАСУ).

Для деяких категорій адміністративних справ встановлено особливий порядок розгляду та вирішення. Так, складні справи розглядаються в загальному позовному провадженні, але із вчиненням додаткових процесуальних дій чи, навпроти, зі встановленням обмежень для захисту порушених прав (§1 гл. 11 КАСУ). Приміром, справи щодо оскарження нормативно-правових актів органів виконавчої влади, Верховної Ради АРК, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів владних повноважень в разі відкриття провадження потребують публікації відповідачем відповідного оголошення про розгляд такої справи (частини 5, 6, 7 ст. 264 КАСУ), а судові рішення у справах про примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності не можуть бути оскаржені в касаційному порядку (ч. 6 ст. 267 КАСУ). Також особливий порядок впроваджено для розгляду і вирішення термінових справ (§2 гл. 11 КАСУ – справи щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій, справи щодо уточнення списку виборців, справи, пов'язані із виборами Президента України тощо), в яких про подання позовної заяви та про дату, час і місце розгляду справи суд негайно повідомляє відповідача та інших учасників справи шляхом направлення тексту повістки до електронного кабінету, а за його відсутності – кур'єром або за відомими суду номером телефону, факсу, електронною поштою чи іншим технічним засобом зв'язку, а неприбуття в судові засідання учасника справи, повідомленого відповідно до положень ст. 269 КАСУ, не перешкоджає розгляду справи у судах першої та апеляційної інстанцій (ч. 3 ст. 269 КАСУ).

Отже, наповнення судочинства процесуальними діями в різних категоріях адміністративних справ не є однаковим і таке законодавче різноманіття зумовлює *втрату актуальності*

універсального теоретичного розмежування процесуальних стадій та етапів адміністративного судочинства на обов'язкові та факультативні. При цьому універсалізм, як вже було зазначено в попередньому підрозділі, у сучасному адміністративному судочинстві має прояв у конструюванні проваджень у судах різних інстанцій.

Стадією адміністративного судочинства, або процесуальною стадією, є самотійна сукупність (угруповання) процесуальних дій, які здійснює суд за участю певних учасників судового процесу, які спрямовані на послідовне досягнення спільного для цих дій процесуального результату, який полягає у виконанні встановлених законом конкретних завдань адміністративного судочинства. Процесуальний етап є лаконічною, замкнутою внутрішньоорганізаційною частиною процесуальної стадії, угрупованням процесуальних дій, вчинення яких спрямовано на виконання вузького завдання в межах процесуальної стадії.

Стадії в адміністративному судочинстві мають такі ознаки:

- є логічними та функціональними угрупованням процесуальних дій судів та інших учасників судового процесу;
- спрямованість на послідовне (поетапне) досягнення спільного для цього угруповання процесуальних дій результату з відповідним його документуванням (стадійного процесуального результату). Приміром, *розгляд справи по суті* спрямовано на розгляд та вирішення публічно-правового спору в суді першої інстанції, а *апеляційний перегляд судового рішення, що не набрало законної сили*, – на встановлення судом апеляційної інстанції відповідності судового рішення суду першої інстанції вимогам законності й обґрунтованості та його виправлення в разі виявлення такої невідповідності;
- логічна та функціональна послідовність розташування процесуальної стадії в структурі судочинства. Приміром, *відкриття провадження в адміністративній справі* передує *розгляду справи по суті*, а *перегляд судових рішень, що набрали законної сили, в касаційному порядку* не може «оминути» *перегляд судових рішень, що не набрали законної сили, в апеляційному порядку*;
- мають різне «наповнення» процесуальними діями: одні є більш наповненими ними, інші – менш насиченими;
- кожна стадія має свою *внутрішню структуру*: одні стадії мають всередині процесуальні етапи, інші – ні;
- як і провадження, процесуальні стадії мають *власні часові межі*;
- мають свої конкретні завдання, які є складниками загальних завдань адміністративного судочинства;
- наявність зв'язків, як внутрішніх, між діями всередині стадії, так і, умовно, «зовнішніх», які пов'язують стадії між собою та забезпечують функціонування адміністративного судочинства як системної процесуальної діяльності суду;
- стадійність структури адміністративного судочинства дає змогу реалізувати всі його принципи.

Стадії розгляду та вирішення судами адміністративної справи за правилами загального позовного провадження можна навести так.

- *Стадія відкриття провадження в адміністративній справі*

Завдання стадії – визначити склад суду, що розглядатиме справу (ст. 31 КАСУ), здійснити перевірку позову щодо дотримання позивачем вимог, встановлених законом для відкриття провадження в справі (ст. 169 КАСУ).

Загальний строк стадії – від 5 до 20 днів з дня подання (реєстрації) позову до дня винесення ухвали про відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 168, ч. 1 ст. 169, ч. 2 ст. 169, ст. 171 КАСУ).

Підсумкове для стадії судове рішення – ухвала про відкриття провадження в адміністративній справі (ст. 171 КАСУ). Така стадію може бути завершено без подальшого руху справи прийняттям ухвали про повернення (ч. 4 ст. 169 КАСУ) та відмову у відкритті провадження (ст. 170 КАСУ).

- *Стадія підготовки справи до розгляду (підготовчого провадження)*

Завдання стадії – вчинення дій з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті (ч. 2 ст. 173 КАСУ).

Стадія може включати етап (процедуру) – *врегулювання спору за участі судді*.

Завдання етапу – суддя, який бере участь у цій процедурі, має сприяти сторонам справи врегулювати наявний між ними публічно-правовий спір.

Тривалість етапу – не більше 30 днів з дня постановлення ухвали про її проведення (ст. 187 КАСУ). На весь час проведення суд зупиняє провадження в адміністративній справі, в якій він проводить врегулювання спору за участю судді.

Судові рішення в межах етапу – ухвала про проведення процедури врегулювання спору за участю судді та зупинення провадження у справі (ч. 1 ст. 185 КАСУ), ухвала про припинення врегулювання спору за участі судді та поновлення провадження у справі (ст. 188 КАСУ).

Загальний строк – протягом 60 днів (як виняток строк може бути продовжено не більш, ніж на 30 днів) з дня відкриття провадження у справі до дня закриття підготовчого засідання.

Підсумкові для стадії судові рішення:

- ухвала про закриття провадження у справі у разі досягнення сторонами примирення та звернення до суду із заявою про примирення (п. 3 ч. 1 ст. 238, п. 2 ч. 2 ст. 183 КАСУ) або
- ухвала про залишення позовної заяви без розгляду в разі звернення позивача до суду із такою заявою (п. 5 ч. 1 ст. 240, п. 1 ч. 2 ст. 183 КАСУ) або
- ухвала про закриття провадження в справі в разі відмови позивача від позову (п. 2 ч. 1 ст. 238 КАСУ) чи
- рішення суду про визнання позову відповідачем (п. 4 ч. 1 ст. 188, ч. 3 ст. 183 КАСУ) або

- ухвала про закриття підготовчого провадження і призначення справи до розгляду по суті в судовому засіданні (п. 3 ч. 2 ст. 183 КАСУ).

- Стадія розгляду адміністративної справи по суті

Завдання стадії – розгляд та вирішення спору на підставі зібраних у підготовчому провадженні матеріалів справи, а також розподіл судових витрат (ст. 192 КАСУ).

Стадія включає такі етапи.

- Відкриття розгляду справи по суті

Завдання етапу – встановити присутніх у судовому засіданні, роз'яснити права, встановити наявність чи відсутність перешкод для розгляду справи по суті.

Тривалість етапу – встановлює суд залежно від обставин та кількості учасників справи.

Судові рішення в межах етапу – ухвали про перерву, відкладення судового засідання (ст. 223 КАСУ).

- З'ясування обставин справи та дослідження доказів

Завдання етапу – встановити присутніх, роз'яснити права, встановити наявність чи відсутність перешкод для розгляду справи по суті, встановити обставини виниклого між учасниками справи публічно-правового спору, зібрати докази та перевірити за їх допомогою обставини справи, вимоги та заперечення проти них учасників справи.

Тривалість етапу – встановлює суд залежно від обставин та кількості учасників справи.

Судові рішення в межах етапу – ухвали про перерву, відкладення судового засідання (ст. 223 КАСУ), ухвала про закінчення з'ясування обставин справи та перехід до судових дебатів (ч. 3 ст. 224 КАСУ).

- Судові дебати

Завдання етапу – підбиття підсумків з'ясування обставин справи, перевіре-них зібраними та дослідженими судом доказами, упорядковане проведення судом промов (заключних слів) учасників справи (ст. 225 КАСУ).

Тривалість етапу – встановлює суд залежно від обставин та кількості учасників справи (ст. 225 КАСУ).

Судові рішення в межах етапу – під час проведення дебатів суд може постановити ухвалу про повернення до з'ясування обставин у справі (ст. 226 КАСУ).

- Ухвалення та проголошення рішення

Завдання етапу – прийняти, скласти та підписати судове рішення (статті 241, 243 КАСУ).

Тривалість етапу – прийняття рішення та постанови не більш як 10 днів, ухвали – не більше 5 днів (ст. 225 КАСУ), а проголошення – негайно після виходу з нарадчої кімнати (ст. 250 КАСУ).

Судові рішення в межах етапу – ухвала, рішення – залежно від того, який суд розглядає справу як суд першої інстанції.

Загальний строк зазначених етапів – протягом 30 днів з дня початку розгляду справи по суті (ч. 2 ст. 193 КАСУ). Початок не пізніше ніж через 60 днів з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження не більш, ніж на 30 днів – не пізніше наступного дня з дня закінчення такого строку. Початок строку – день відкриття судового засідання, призначеного для розгляду справи по суті, завершується проголошенням судового рішення.

Також стадія розгляду справи по суті може додатково включати такі етапи:

○ *Ухвалення додаткового судового рішення*

Завдання етапу – ухвалити судові рішення у випадках, якщо щодо однієї із позовних вимог, з приводу якої досліджувалися докази, чи одного з клопотань не ухвалено рішення, або якщо суд, вирішив питання про право, при цьому не визначив способу виконання судового рішення, або якщо при ухваленні судового рішення, яким закінчено розгляд справи, суд не вирішив питання про судові витрати (ч. 1 ст. 252 КАСУ).

Тривалість етапу – протягом десяти днів з дня надходження заяви учасника справи про ухвалення додаткового судового рішення (ч. 3 ст. 252 КАСУ).

Судові рішення в межах етапу – додаткове рішення, або додаткова ухвала, або ухвала про відмову у прийнятті додаткового судового рішення (ухвали чи рішення) (частини 3, 4 ст. 252 КАСУ).

○ *Виправлення помилок чи описок у судовому рішенні*

Завдання етапу – виправити допущені в судовому рішенні описки та/чи очевидні арифметичні помилки без зміни його змісту (ч. 1 ст. 253 КАСУ).

Тривалість етапу – протягом десяти днів з дня надходження заяви про виправлення описок та/чи арифметичних помилок (ч. 3 ст. 253 КАСУ).

Судові рішення в межах етапу – ухвала про внесення виправлень у судові рішення або ухвала про відмову у внесенні виправлень (ч. 4 ст. 253 КАСУ).

○ *Роз'яснення ухваленого судового рішення*

Завдання етапу – роз'яснити ухвалене судові рішення, що набрало законної сили (ч. 1 ст. 254 КАСУ).

Тривалість етапу – протягом десяти днів з дня надходження заяви про роз'яснення судового рішення (ч. 3 ст. 254 КАСУ).

Судові рішення в межах етапу – ухвала про роз'яснення судового рішення або ухвала про відмову в роз'ясненні судового рішення (ч. 4 ст. 254 КАСУ).

Підсумкові для стадії судові рішення – судові рішення за наслідками розгляду справи по суті (статті 243, 244, 245 КАСУ), додаткове судові рішення або ухвали про відмову у прийнятті додаткового судового рішення (ст. 252 КАСУ), ухвали щодо виправлення описок та/чи арифметичних помилок (ст. 253 КАСУ), ухвали щодо роз'яснення судового рішення (ст. 254 КАСУ).

- Стадія перегляду судових рішень, що не набрали законної сили (апеляційне провадження)

Завдання стадії – перевірка законності та обґрунтованості судових рішень судів першої інстанції за наявними в адміністративній справі і додатково поданими доказами (ст. 308 КАСУ).

Стадія включає такі етапи.

- *Відкриття апеляційного провадження*

Завдання етапу – визначити склад суду, що розглядатиме справу в апеляційному порядку (ст. 31 КАСУ), здійснити перевірку апеляційної скарги щодо дотримання заявником вимог, встановлених законом для відкриття апеляційного провадження в справі (ст. 298 КАСУ).

Тривалість етапу – від 5 до 20 днів з дня подання (реєстрації) апеляційної скарги до дня винесення ухвали про відкриття апеляційного провадження у справі (частини 1, 3, 5 ст. 298 КАСУ).

Судові рішення в межах етапу – ухвала про залишення апеляційної скарги без руху та надання строку для усунення недоліків (ч. 3 ст. 298 КАСУ), ухвала про повернення апеляційної скарги (ч. 4 ст. 298 КАСУ), ухвала про відмову у відкритті апеляційного провадження (ст. 299 КАСУ) або ухвала про відкриття апеляційного провадження (ст. 300 КАСУ) тощо.

- *Апеляційний розгляд*

Завдання етапу – у межах доводів та вимог апеляційної скарги зацікавленої особи здійснити перевірку законності та обґрунтованості судових рішень судів першої інстанції за наявними в адміністративній справі і додатково поданими доказами (ст. 308 КАСУ).

Тривалість етапу – розгляд апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції – протягом 60 днів, а апеляційної скарги на ухвалу – протягом 30 днів з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження (ч. 1 ст. 309 КАСУ). У виняткових випадках апеляційний розгляд може бути продовжено на 15 днів (ч. 2 ст. 309 КАСУ).

Підсумкові для етапу та всій стадії судові рішення – прийняття постанов (ч. 3 ст. 243, ст. 321 КАСУ) в межах наданих повноважень (ст. 315 КАСУ), а також ухвали про визнання нечинним судового рішення суду першої інстанції, яким закінчено розгляд справи, та закриття провадження у справі (ч. 2 ст. 314 КАСУ).

- Стадія перегляду судових рішень, що набрали законної сили (касаційне провадження)

Завдання стадії – перевірка в межах доводів та вимог касаційної скарги та на підставі вже встановлених судами першої та апеляційної інстанції фактичних обставин справи правильності застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права (ст. 341 КАСУ).

Стадія включає такі етапи.

○ *Відкриття касаційного провадження*

Завдання етапу – визначити склад суду, що розглядатиме справу (ст. 31 КАСУ), здійснити перевірку касаційної скарги щодо дотримання заявником вимог, встановлених законом для відкриття касаційного провадження у справі (ст. 332 КАСУ).

Тривалість етапу – від 20 днів до 40 днів з дня подання (реєстрації) касаційної скарги до дня винесення ухвали про відкриття касаційного провадження у справі (частини 1, 3, 6 ст. 332 КАСУ).

Судові рішення в межах етапу – ухвала про залишення касаційної скарги без руху та надання строку для усунення недоліків (частини 2, 3 ст. 332 КАСУ), ухвала про повернення касаційної скарги (ч. 5 ст. 332 КАСУ), ухвала про відмову у відкритті касаційного провадження (ст. 333 КАСУ) або ухвала про відкриття касаційного провадження (ст. 334 КАСУ) тощо.

○ *Касаційний розгляд*

Завдання етапу – перевірка в межах доводів та вимог касаційної скарги та на підставі вже встановлених судами першої та апеляційної інстанцій фактичних обставин справи правильності застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права (ст. 341 КАСУ).

Тривалість етапу – розгляд касаційної скарги на рішення суду першої інстанції – протягом 60 днів, а касаційної скарги на ухвалу – протягом 30 днів з дня постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження (ч. 1 ст. 342 КАСУ).

Підсумкові для етапу та всій стадії судові рішення – прийняття ухвал про закриття касаційного провадження (ст. 339 КАСУ), про визнання нечинними рішень судів першої та апеляційної інстанцій, якими закінчено розгляд справи, і закриття провадження у справі (ч. 2 ст. 348 КАСУ) і постанов (ч. 3 ст. 243, ст. 355 КАСУ) в межах наданих повноважень (ст. 349 КАСУ).

● *Стадія перегляду судових рішень, що набрали законної сили, перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами*

Завдання стадії – перегляд судами першої, апеляційної чи касаційної інстанції прийнятих ними у відповідному порядку (провадження в суді в суді першої інстанції, апеляційного провадження, касаційного провадження тощо) судових рішень, якими закінчено розгляд справи та які набрали законної сили, за нововиявленими (ч. 2 ст. 361 КАСУ) або виключними (ч. 5 ст. 361 КАСУ) обставинами.

Стадія включає такі етапи.

○ *Відкриття провадження*

Завдання етапу – визначити склад суду, що розглядатиме справу (ст. 31 КАСУ), здійснити перевірку заяви щодо дотримання заявником вимог, встановлених законом для відкриття відповідного провадження з перегляду (статті 363, 364, 365 КАСУ).

Тривалість етапу – від 5 днів з дня подання (реєстрації) заяви про перегляд до дня винесення ухвали про відкриття касаційного провадження у справі (ч. 2 ст. 366 КАСУ).

Судові рішення в межах етапу – ухвала про залишення заяви без руху та надання строку для усунення недоліків (ч. 3 ст. 366 КАСУ), ухвала про повернення заяви про перегляд (ч. 4 ст. 366 КАСУ), ухвала про відмову у відкритті касаційного провадження (ч. 5 ст. 366 КАСУ) або ухвала про відкриття касаційного провадження (ч. 6 ст. 366 КАСУ) тощо.

○ *Перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами*

Завдання етапу – у межах доводів та вимог заяви здійснити в порядку спрощеного позовного провадження перегляд судового рішення за правилами того провадження, в якому це рішення було ухвалено (ч. 2 ст. 368 КАСУ), отже, зважаючи на нововиявлені або виключні обставини:

- суду першої інстанції – вирішити чи потрібно задовольнити позов повністю або частково чи відмовити в його задоволенні повністю або частково (статті 244, 245 КАСУ),
- суду апеляційної інстанції – перевірити законність та обґрунтованість судових рішень суду першої інстанції за наявними в адміністративній справі й додатково поданими доказами (ст. 308 КАСУ);
- суду касаційної інстанції – перевірити в межах доводів та вимог касаційної скарги та на підставі вже встановлених судами першої та апеляційної інстанції фактичних обставин справи правильність застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права (ст. 341 КАСУ).

Тривалість перегляду після відкриття провадження – незалежно від розгляду справи в тій чи іншій інстанції протягом 30 днів з дня відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 368 КАСУ).

Підсумкові для етапу та всій стадії судові рішення – в разі відмови в задоволенні заяви – ухвала (ч. 1 ст. 369 КАСУ), в разі задоволення заяви:

- *рішення* – якщо суд переглядав рішення;
- *постанова* – якщо суд переглядав постанову;
- *ухвала* – якщо суд переглядав ухвалу;
- *ВП ВС* за результатами перегляду розгляду заяви про перегляд через встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи *приймає постанову* (ч. 1 ст. 369 КАСУ).

● *Стадія виконання судових рішень*

Завдання стадії – забезпечення реального виконання судових рішень (статті 370, 371 КАСУ).

Тривалість розгляду заяв у межах стадії:

- *3 дні* – розгляд заяви про негайне виконання судового рішення (ч. 3 ст. 371 КАСУ);
- *5 днів* – звернення судового рішення до виконання (ч. 4 ст. 373 КАСУ);

- 10 днів – розгляд заяви державного виконавця про роз'яснення судового рішення (ч. 3 ст. 254 КАСУ), розгляд заяви про виправлення помилки у виконавчому документі та про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню (ч. 3 ст. 374 КАСУ), розгляд заяви про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого листа до виконання (ч. 3 ст. 376 КАСУ), розгляд заяви про примирення або заяви стягувача про відмову від примусового виконання (ч. 2 ст. 377 КАСУ), розгляд заяви про відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення, зміну чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення (ч. 2 ст. 378 КАСУ), розгляд заяви про заміну сторони виконавчого провадження (ст. 379 КАСУ), розгляд заяви про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень – відповідачем на виконання такого рішення суду (ч. 5 ст. 383 КАСУ);
- 20 днів – розгляд заяви про поворот виконання (ч. 9 ст. 380 КАСУ);
- *строк, встановлений судом*, – розгляд звіту суб'єкта владних повноважень про виконання судового рішення, ухваленого не на його користь (ст. 382 КАСУ).

Підсумкові судові рішення в стадії – ухвали з питань, розглянутих судом щодо забезпечення виконання судового рішення.

- *Стадія відновлення втраченого судового провадження*

Завдання стадії – відновити втрачене судове провадження в адміністративній справі, закінченій ухваленням судового рішення або в якій провадження закрито (ст. 384 КАСУ).

Стадія включає такі етапи.

- *Відкриття втраченого судового провадження*

Завдання в межах етапу – здійснити перевірку заяви про відновлення втраченого судового провадження щодо дотримання заявником вимог, встановлених законом для відкриття провадження в справі (ст.ст. 386, 388 КАСУ).

Тривалість етапу – від 5 до 20 днів з дня подання (реєстрації) позову до дня винесення ухвали про відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 388, ч. 1 ст. 169, ч. 2 ст. 169, ст. 171 КАСУ).

Судові рішення в межах етапу – ухвала про повернення заяви про відновлення втраченого судового провадження (ч. 2 ст. 388 КАСУ), ухвали про відмову у відкритті провадження про відновлення втраченого судового провадження (ч. 4 ст. 388 КАСУ), ухвала про відкриття провадження про відновлення втраченого судового провадження.

- *Розгляд заяви*

Завдання етапу – розглянути заяву про відновлення втраченого судового провадження (ст. 390 КАСУ).

Тривалість етапу – не більше 60 днів із дня відкриття провадження у справі (ч. 3 ст. 389, ч. 2 ст. 257, ч. 1 ст. 258 КАСУ).

Підсумкове для стадії судове рішення – ухвала про відновлення втраченого судового провадження (ч. 2 ст. 390 КАСУ) або ухвала про відмову у відновленні втраченого судового провадження (ч. 3 ст. 390 КАСУ).

На відміну від наведеної структури задля розгляду та вирішення судами адміністративної справи за правилами спрощеного провадження не здійснюватимуться *стадія підготовчого провадження та етап судових дебатів у стадії розгляду справи по суті*.

1.2. Правові основи адміністративного судочинства України

1.2.1. Система правових актів, що регулюють адміністративне судочинство

1.2.1.1. Законодавство про адміністративне судочинство

Законодавство про адміністративне судочинство можна визначити як взаємопов'язану та упорядковану систему нормативно-правових актів України і чинних міжнародних договорів, якими врегульовано діяльність адміністративних судів щодо розгляду й вирішення адміністративних справ.

Статтею 3 КАСУ встановлено, що адміністративне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, міжнародних договорів та КАСУ. Отже, вказана стаття встановлює перелік нормативно-правових актів, якими має бути врегульовано порядок розгляду і вирішення адміністративних справ:

- Конституція України;
- міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.
- Кодекс адміністративного судочинства України.

Конституцією України визначено місце органів судової влади в системі органів державної влади, вимоги до порядку та умов їх функціонування, зокрема зафіксовано принципи побудови судової системи, місце і роль КСУ, ВС, основні засади здійснення правосуддя, гарантії незалежності й недоторканності суддів та ін.

Так, ч. 3 ст. 8 Конституції України закріплює гарантії на звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Основного Закону держави. Право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб та право на професійну правничу допомогу гарантується в ч. 1 ст. 55 та ст. 59 Конституції відповідно. Важливими також є положення розд. VIII «Правосуддя» Основного Закону, зокрема ч. 5 ст. 125, за якою адміністративні суди діють з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин, а також ст. 129 про основні засади судочинства.

КАСУ є основним нормативно-правовим актом, яким регламентовано порядок розгляду і вирішення адміністративними судами публічно-правових спорів. Зокрема, в ньому визначається юрисдикція адміністративних судів, встановлюється порядок розгляду і вирішення адміністративних справ. Його прийняття датовано 05.08.2005 р. (перша редакція). У 2017 р. набула чинності нова редакція Кодексу на підставі Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів»¹.

Кодекс складається з семи розділів, які містять 25 глав (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Структура КАСУ

Розділ	Зміст
Розділ I	Закріплюються загальні питання адміністративного судочинства, зокрема: визначено завдання адміністративного судочинства, його принципи, розкрито визначення термінів, які вжито в тексті КАСУ; регламентовано правила адміністративної юрисдикції – предметної, інстанційної та територіальної; питання визначення складу суду; статусу учасників процесу та ін.
Розділ II	Врегульовано питання щодо позовного провадження у суді першої інстанції, а саме: порядок звернення до адміністративного суду та відкриття провадження в справі; підготовче провадження; процедуру судового розгляду справи, розгляду справ за правилами спрощеного позовного провадження. Також окреслено види судових рішень, вимоги до них; описано особливості розгляду окремих категорій складних, термінових, типових й зразкових справ тощо
Розділ III	Визначено порядок перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку, за нововиявленими або виключними обставинами
Розділ IV	Закріплено вирішення процесуальних питань, пов'язаних з виконанням судових рішень в адміністративних справах
Розділ V	Розміщено нормативні положення щодо порядку відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі.
Розділ VI	Прикінцеві положення
Розділ VII	Перехідні положення

Необхідно зазначити, що ст. 3 КАСУ містить вичерпний перелік нормативно-правових актів, якими врегульовано порядок здійснення адміністративного судочинства. Разом із тим можна навести низку законів України, в яких тією чи іншою мірою врегульовано питання, пов'язані з розглядом і вирішенням адміністративних справ. Суд керується ними, приміром, розв'язуючи питання, чи має право суб'єкт владних повноважень звернутись до адміністративного суду із позовом, чи закріплений інший строк звернення до адміністративного суду ніж той, що встановлений у КАСУ, чи є підстави для звільнення від сплати судового збору тощо (табл. 1.3).

¹ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>.

Суди мають застосовувати норми таких законів у випадках, які прямо передбачені у КАСУ (приміром, ч. 4 ст. 5, ч. 1 ст. 122, ч. 2 ст. 132 тощо) або у самих цих законах.

Таблиця 1.3

Порівняльна таблиця положень КАСУ та інших законів

Положення КАСУ		Інші закони	
Ч. 4 ст. 5	Суб'єкти владних повноважень мають право звернутися до адміністративного суду виключно у випадках, визначених Конституцією та законами України	Ч. 7 ст. 7 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»	На підставі акта, складеного за результатами здійснення заходу, в ході якого виявлено порушення вимог законодавства, орган державного нагляду (контролю) за наявності підстав для повного або часткового зупинення виробництва (виготовлення), реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг звертається у порядку та строки, встановлені законом, з відповідним позовом до адміністративного суду.
		Ч. 2 ст. 68 Кодексу цивільного захисту України	У разі встановлення порушення вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, що створює загрозу життю та здоров'ю людей, посадові особи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, звертаються до адміністративного суду щодо застосування заходів реагування у вигляді повного або часткового зупинення роботи підприємств, окремих виробництв, виробничих дільниць, агрегатів, експлуатації будівель, споруд, окремих приміщень, випуску та реалізації пожежонебезпечної продукції, систем та засобів протипожежного захисту у порядку, встановленому законом
Ч. 1 ст. 122	Позов може бути подано в межах строку звернення до адміністративного суду, встановленого цим Кодексом або іншими законами.	Ч. 1 ст. 13 Закону України «Про відповідальність перевізників під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень»	Постанову про накладення штрафу, що прийнята посадовою особою, зазначеною у ст. 2 цього Закону, може бути оскаржено протягом десяти днів з дня її винесення до місцевому суду за місцезнаходженням відповідного

Положення КАСУ		Інші закони	
			органу охорони державного кордону України, рішення якого є остаточним
Ч. 2 ст. 132	Розмір судового збору, порядок його сплати, повернення і звільнення від сплати встановлюються законом	Закон України «Про судовий збір»	Приміром, ч. 1 ст. 5 «Від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються: ... 11) виборці – у справах про уточнення списку виборців; ... 23) позивачі – за подання позовів щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» та ін.
Ч. 1 ст. 267	Право звернутися з адміністративним позовом про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності мають органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які відповідно до закону можуть викупувати ці об'єкти для суспільних потреб	Ст. 16 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності»	визначає підстави, за яких вказані суб'єкти звертаються до адміністративного суду: «Орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування, що прийняв рішення про відчуження земельної ділянки, у разі недосягнення згоди з власником земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, щодо їх викупу для суспільних потреб відповідно до розд. II цього Закону звертається до адміністративного суду із позовом про примусове відчуження зазначених об'єктів».
Ч. 5 ст. 267	У разі задоволення позову адміністративний суд у своєму рішенні зазначає інформацію про об'єкт примусового відчуження, його місцезнаходження, площу, кадастровий номер, цільове призначення, категорію земель;	Ч. 3 ст. 16 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності».	Встановлення додаткової інформації у рішенні суду: «у разі задоволення позовних вимог рішенням суду визначається викупна ціна та порядок її виплати, перелік та порядок надання майна замість відчуженого».

Положення КАСУ	Інші закони
<p>умови попереднього повного відшкодування вартості земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, збитків, заподіяних власнику внаслідок примусового відчуження, та їх розмір, визначений відповідно до закону; строк, протягом якого власник має звільнити земельну ділянку, інші об'єкти нерухомого майна, що на ній розміщені; джерело фінансування витрат, пов'язаних із примусовим відчуженням</p>	<p>Одночасно із задоволенням позовних вимог щодо примусового відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності суд може задовольнити вимоги щодо знесення житлового будинку, інших будівель, споруд, багаторічних насаджень, розміщених на земельній ділянці, що підлягають примусовому відчуженню»</p>

Зауважимо, що ст. 3 КАСУ визначає не лише перелік нормативно-правових актів, якими встановлюється порядок розгляду і вирішення адміністративних справ.

Частини 3 і 4 ст. 3 регламентують *правила дії процесуального закону в часі*:

- провадження в адміністративних справах здійснюється відповідно до закону, чинного на час вчинення окремої процесуальної дії, розгляду і вирішення справи;
- забороняється зворотна дія у часі норм права, які встановлюють нові обов'язки, скасовують або звужують права, належні учасникам судового процесу, чи обмежують їх використання.

Відповідно до ст. 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Це означає, що закони та інші нормативно-правові акти, які встановлюють нові обов'язки, скасовують чи звужують права, належні учасникам судового процесу, чи обмежують їх використання, не можуть застосовуватися до правовідносин, які виникли до набрання ними чинності.

1.2.1.2. Міжнародні договори в системі правових актів, що регулюють адміністративне судочинство

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України; укладення міжнародних договорів, які суперечать

Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Крім того, КАСУ в ч. 2 ст. 3 визначає, що якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, передбачено інші правила, ніж ті, що встановлені Кодексом, то застосовуються правила міжнародного договору України. Отже, у разі виникнення колізії між нормами міжнародного та національного законодавства (крім Конституції України) перевага має надаватися нормам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Такий висновок також узгоджується з положеннями ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України».

Серед перелічених документів особливе місце займає ЄКПЛ 1950 р., ратифікована Україною у 1997 р. Вона встановлює гарантії права на доступ до суду, право на справедливий суд, право на ефективний засіб юридичного захисту від порушень прав і свобод, право на презумпцію невинуватості тощо. У 2006 р. було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», у ст. 17 якого передбачено застосування судами Конвенції та практики ЄСПЛ як джерела права, а ст. 18 визначає порядок посилання на Конвенцію та практику Суду¹.

Наприклад. Стаття 6 Конвенції «Право на справедливий суд» закріплює, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя. Стаття 13 «Право на ефективний засіб правового захисту» гарантує кожному, чії права та свободи, визнані в Конвенції, було порушено, право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження².

У 2000 р. Україна приєдналась до Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах та Конвенції про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах³. Перша Конвенція, укладена 15 листопада 1965 р., регулює передачу документів між держа-

¹ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

³ Про приєднання України до Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах : Закон України від 19.10.2000 р. № 2052-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2052-14#Text> ; Про приєднання України до Конвенції про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах : Закон України від 19.10.2000 р. № 2051-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2051-14#Text> .

вами для вручення за кордоном. Друга, укладена 18 березня 1970 р., – стосується процедури отримання доказів або проведення інших процесуальних дій у цивільних або комерційних справах за кордоном.

Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) було підписано 25.06.1998 р. й ратифіковано Україною 06.07.1999 р.¹ Особливе значення має ст. 9 Конвенції, яка гарантує представникам зацікавленої громадськості доступ до правосуддя у справах, пов'язаних з отриманням екологічної інформації. За нею звертатися до суду з приводу порушення права на екологічну інформацію можуть представники зацікавленої громадськості (як окремих фізичних чи юридичних осіб, так і громадських формувань).

1.2.1.3. Рішення Конституційного Суду України

Особливого значення в адміністративному судочинстві набувають рішення Конституційного Суду України, в яких надано тлумачення конституційним приписам або з'ясовано, чи відповідають Конституції закони та інші правові акти парламенту, акти уряду, Президента України та Верховної Ради АРК.

Згідно зі статтями 150 і 151², ч. 2 ст. 152 Основного Закону рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені; закони, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом рішення про їх неконституційність.

Виходячи із повноважень КСУ, визначені у ст. 7 Закону України «Про Конституційний Суд України», його рішення про офіційне тлумачення положень Конституції України, а також про відповідність/невідповідність Конституції України (конституційність) законів України, хоча і не містять норм права, однак можуть впливати на порядок розгляду і вирішення публічно-правових спорів у порядку адміністративного судочинства. Перший вид рішень нових правил не утворює. Судом надається роз'яснення певних конституційних положень, які в подальшому сприймаються як невід'ємна частина Основного Закону. Інший же вид рішення – про невідповідність Конституції України законів, інших актів, зокрема положень КАСУ, – призводить до його зміни, адже ці неконституційні положення втрачають чинність з дня ухвалення Судом такого рішення (якщо інше не буде встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення).

Наприклад, у Рішенні від 01.03.2023 р. № 2-р(II)/2023 щодо рівноправності сторін під час судового контролю за виконанням судового рішення КСУ виснував, що «...законодавець, ухваливши оспорювані приписи Кодексу, якими не встановив для особи-позивача права оскаржити апеляційним порядком ухвалу суду про залишення без задоволення заяви,

¹ Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25.06.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.

поданої порядком ст. 383 Кодексу, не виконав головного обов'язку, покладеного на нього приписами частини другої ст. 3 Конституції України, оскільки законодавчо не встановив дієвого судового контролю за виконанням судового рішення, не забезпечив права особи на судовий захист в адміністративному судочинстві та гарантії його реалізації, як-от: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, право на апеляційний перегляд справи, обов'язковість судового рішення, що є неодмінними вимогами правовладдя як засади конституційного ладу в Україні, вираженої через формулу: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» (ч. 1 ст. 8 Конституції України)¹.

В іншому Рішенні КСУ від 19.04.2023 р. № 4-р(II)/2023, яким визнано конституційними положення КАСУ, Суд зазначив, що використання в адміністративному провадженні таких особових даних, як місце проживання сторін (для фізичних осіб), потрібне для однозначної ідентифікації сторін на стадії відкриття судового провадження та встановлення судом їх адміністративної процесуальної дієздатності, правильного розв'язання питання предметної юрисдикції та територіальної юрисдикції (підсудності), забезпечення належного інформування сторін про хід розгляду справи; зазначення таких особових даних в ухвалі суду про відкриття провадження у справі потрібне передусім для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав, зокрема прав на надання відзиву на позовну заяву (відзив), відповіді на відзив, заперечення, на оскарження судових рішень, здійснення яких може вимагати належного повідомлення сторін за місцем їх проживання чи перебування (для фізичних осіб). Тому встановлена окремим приписом п. 2 ч. 9 ст. 171 Кодексу вимога зазначити в ухвалі суду про відкриття провадження у справі місце проживання сторін (для фізичних осіб) потрібна для реалізації особою права на судовий захист загалом... Ухвала суду про відкриття провадження у справі є фактично вихідним процесуальним документом суду, з якого починається розгляд справи і вручення якого зумовлює можливість здійснення низки процесуальних прав та обов'язків сторін, тому визначеність і повнота такого документа, зокрема зазначення місця проживання сторін (для фізичних осіб) згідно з окремим приписом п. 2 ч. 9 ст. 171 Кодексу, є важливими для забезпечення судового захисту загалом².

Наприклад. У Рішенні від 09.09.2010 р. № 19-рп/2010 КСУ звертає увагу на те, що «адміністративне судочинство як спеціалізований вид судової діяльності стало тим конституційно і законодавчо закріпленим механізмом, що збільшив можливості людини для здійснення права на судовий захист від протиправних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень» (третє речення абзацу п'ятого підп. 3.2 п. 3 мотивувальної частини); «конституційний принцип спеціалізації, відповідно до якого утворено систему адміністративних судів, зумовив впровадження властивого йому порядку судочинства. Цей порядок порівняно з цивільним судочинством має відмінності в процесуальних правах і обов'язках як осіб, які беруть участь у справі, так і суду в зборі та дослідженні доказів, що має забезпечити процесуальні можливості захисту прав, свобод та інтересів позивача у спорі із суб'єктом владних повноважень» (абзац перший підп. 3.3 п. 3 мотивувальної частини)³.

¹ Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо рівноправності сторін під час судового контролю за виконанням судового рішення) від 01.03.2023 р. № 2-р(II)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-23#top>.

² Рішення Другого Сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Сиротенка Сергія Євгеновича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо особових даних у судовому рішенні) від 19.04.2023 р. № 4-р(II)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-23#Text>.

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Закону України «Про внесення змін до деяких

1.2.1.4. Практика Європейського суду з прав людини

Кожна держава, яка приєдналася до ЄКПЛ 1950 р., погодилася докладати зусиль до належного виконання закріплених у ній зобов'язань¹. Серед цих держав є й Україна, яка 17.07.1997 р. прийняла Закон про ратифікацію цієї надзвичайно важливої міжнародної угоди, надавши їй статусу авторитетного джерела національного права². А це означає, що у разі виникнення колізії між актом внутрішнього законодавства та вказаним міжнародним договором, національним суб'єктом правозастосування перевага має бути надана нормам останнього (ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України»)³. Такий підхід цілком відповідає ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, яка заборонила учаснику посилалися на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору⁴.

У першому реченні п. 1 ст. 6 Конвенції, яка має назву «**Право на справедливий суд**», за кожним закріплено право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення (рис. 1.1).

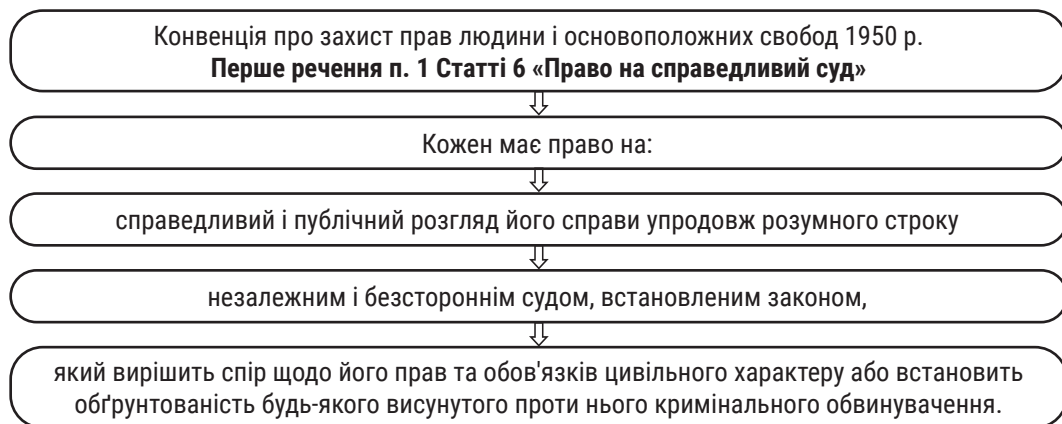

Рис. 1.1

законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами» від 09.09.2010 р. № 19-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-10#Text>.

¹ Див. детальніше: Марченко О. О. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод як джерело адміністративного права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 181–184. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/4_2017.pdf.

² Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 40. Ст. 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>.

³ Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. Ст. 540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.

⁴ Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 2305.1969 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_118.

Особливої уваги потребує розкриття питання про правову природу та значення при застосуванні адміністративними судами Конвенції рішень ЄСПЛ.

Згідно зі ст. 32 Конвенції, ЄСПЛ має виключне повноваження щодо офіційного тлумачення вміщених у ній норм. Реалізуючи означене повноваження, Суд інтерпретує вказані міжнародні норми відповідно до загального духу Конвенції та її основних цінностей – прав і основоположних свобод людини і громадянина.

Схваливши Закон про ратифікацію Конвенції, Україна повністю підтвердила дію на своїй території конвенційної ст. 46 щодо визнання обов'язковою юрисдикції ЄСПЛ з усіх питань, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції. На підставі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» українські суди зобов'язані застосовувати при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права¹.

Зауваження. З цього приводу деякі теоретики права доречно зауважують, що практики ЄСПЛ без Конвенції не існує, тому під нею слід розуміти рішення Суду, які виступають допоміжним джерелом права та стосуються практичного застосування положень Конвенції як основного джерела².

Порядок посилання на Конвенцію та практику Суду визначено у ст. 18 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», відповідно до якої суди використовують офіційний переклад Конвенції українською мовою. Для цілей посилання на Рішення та ухвали Суду та на ухвали Комісії суди використовують переклади текстів рішень Суду та ухвал Комісії, надруковані в інформаційному бюлетені «Офіційний вісник України».

У разі відсутності перекладу Рішення та ухвали Суду чи ухвали Комісії суд користується оригінальним текстом. У випадку виявлення мовної розбіжності між перекладом та оригінальним текстом суд користується оригінальним текстом. За умови виявлення мовної розбіжності між оригінальними текстами та/або в разі потреби мовного тлумачення оригінального тексту використовується відповідна практика Суду³.

Наприклад. Вінницький окружний адміністративний суд у справі № 120/8988/23 за позовом ОСОБА_1 до військової частини НОМЕР_1 про визнання протиправними дії постановив ухвалу від 05.10.2023 р. про поновлення пропущеного строку звернення до адміністративного суду. Суд за результатами розгляду заяви про поновлення строку звернення до суду вказав на наступне.

Відповідно до частини другої ст. 6 КАСУ суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики ЄСПЛ. Останній акцентує увагу на тому, що право на доступ

¹ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/sh_w/3477-15.

² Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваїте, 2016. С. 162. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/f/283756.pdf>.

³ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

до суду має бути ефективним. Реалізуючи п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, кожна держава – учасниця цієї Конвенції вправі встановлювати правила судової процедури, в тому числі й процесуальні заборони і обмеження, зміст яких – не пустити судовий процес у безладний рух. Разом з тим суд зазначає, що не повинно бути занадто формального ставлення до передбачених законом вимог, адже доступ до правосуддя має бути не лише фактичним, а й реальним (рішення ЄСПЛ у справі «Жофр де ля Прадель проти Франції» від 16.12.1992 р.).

Норми, що регулюють строки подачі скарг, безсумнівно, спрямовані на забезпечення належного здійснення правосуддя і юридичної визначеності. Зацікавлені особи мають розраховувати на те, що ці норми будуть застосовані. Водночас такі норми та їх застосування не повинні перешкоджати учасникам провадження використовувати доступні засоби захисту (Рішення ЄСПЛ у справі «Мельник проти України» від 28.03.2006 р.). Із Рішення ЄСПЛ у справі «Іліан проти Туреччини» випливає, що правило встановлення обмежень до суду у зв'язку з пропуском строку звернення до суду, повинно застосовуватися з певною гнучкістю і без надзвичайного формалізму, воно не застосовується автоматично і не має абсолютного характеру; перевіряючи його виконання, слід звертати увагу на обставини справи¹.

Зауваження. Застосування практики Суду має здійснюватись релевантно, тобто на підставі ретельної оцінки обставин справи, за яких це рішення було ухвалене, та з приділенням істотної уваги їх співвіднесенню із обставинами справи, яка розглядається судом.

Звернення до практики ЄСПЛ дає змогу *чіткіше окреслити гарантії права на справедливий суд*, про які йшлося вище. Так, у рішеннях у справах «Голдер проти Сполученого Королівства» (від 21.02.1975 р., п. 36)² і «Ашингдейн проти Сполученого Королівства» (від 28.05.1985 р., п. 57)³ ЄСПЛ постановив, що *п. 1 ст. 6 гарантує кожному право на звернення до суду чи трибуналу з будь-якою вимогою, яка стосується його прав та обов'язків цивільно-правового характеру*. Так, згідно з позицією Суду, досліджувана конвенційна норма гарантує кожній особі «право на суд», тобто право ініціювати вирішення спору в суді, незважаючи на відсутність текстуального закріплення останнього.

Наприклад. Житомирський окружний адміністративний суд у справі № 240/12087/21 (провадження № 240/12087/21/12194/21) за адміністративним позовом Головного управління Пенсійного фонду України в Житомирській області до Відкритого акціонерного товариство «Черняхівське» про стягнення заборгованості постановив ухвалу від 01.11.2021 р. про продовження строку розгляду справи.

У вказаній справі було відкрито провадження за правилами спрощеного провадження без проведення судового засідання та виклику учасників справи. Відповідну ухвалу направлено відповідачу; поштове відправлення не повернулось на адресу суду.

З урахуванням того, що строк розгляду справи закінчується, суд зазначив наступне. Відповідно до ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ кожен має право на справедливий і публічний розгляд його

¹ Ухвала Вінницького окружного адміністративного суду від 05.10.2023 р. у справі № 120/8988/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113962388>.

² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» від 21.02.1975 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57496%22%5D%7D>.

³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ашингдейн проти Сполученого Королівства» від 28.05.1985 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-113041%22%5D%7D>.

справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. Захищене ст. 6 Конвенції право на справедливий судовий розгляд також передбачає право на змагальність провадження. Кожна сторона провадження має бути поінформована про подання та аргументи іншої сторони та має отримувати нагоду коментувати чи спростовувати їх.

Беручи до уваги наведені положення Конвенції, для забезпечення реалізації всіма учасниками процесу своїх процесуальних прав і обов'язків, з метою повного, об'єктивного, всебічного розгляду справи, суд дійшов висновку про необхідність продовження строку розгляду справи поза межами строків, визначених КАСУ¹.

1.2.1.5. Судові акти Верховного Суду

ВС є найвищим судом у системі судустрою України. Законом України «Про судоустрій і статус суддів» за ВС закріплено повноваження забезпечення сталості та єдності судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом².

ВС з метою виконання покладених функцій та повноважень приймає постанови, які є обов'язковими для застосування, в яких сформульовано правові позиції для врахування у правозастосовчій діяльності суддями.

Судові акти КАС ВС

Суд касаційної інстанції за результатами розгляду касаційної скарги ухвалює судові рішення у формі постанов (ч. 1 ст. 355 КАСУ). Вони можуть містити правові позиції, що запроваджують «процесуальні правила», які можуть враховуватися судами нижчих інстанцій.

Значення судових актів КАС ВС

- містять правові позиції, які можуть бути враховані нижчими судами при розгляді і вирішенні інших адміністративних справ;
- є підставами застосування «процесуальних фільтрів» при вирішенні питань допуску справ до касаційного перегляду (ст. 328 КАСУ).

Судові акти ВП ВС

ВП ВС є постійно діючим колегіальним органом ВС, до складу якого входить двадцять один суддя ВС. ВП ВС має повноваження, які передбачені ст. 45 Закону «Про судоустрій і статус суддів» у визначених законом випадках здійснювати перегляд судових рішень у касаційному порядку з метою забезпечення однакового застосування судами норм права³.

Судові акти ВП ВС мають форму постанов, в яких викладаються висновки щодо застосування норм права, та які враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права (ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

¹ Ухвала Житомирського окружного адміністративного суду від 01.11.2021 р. у справі № 240/12087/21 (провадження № 240/12087/21/12194/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100711568>.

² Про судоустрій статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

³ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

Зауваження. У п. 45 Постанови ВП ВС від 04.09.2018 р. у справі № 823/2042/16 зазначено, що відступаючи від висновку щодо застосування юридичної норми, ВП ВС може або повністю відмовитися від свого висновку на користь іншого, або конкретизувати попередній висновок, застосувавши відповідні способи тлумачення юридичних норм¹.

Значення судових актів ВП ВС:

- можуть містити процесуальні правові правила, внаслідок чого нижчі суди їх враховують з посиланням на них при здійсненні адміністративного судочинства;
- усувають суперечності при визначенні предметної юрисдикції адміністративних судів.

Наприклад. У справі № 204/2321/22 ВП ВС визначила, що звернення фізичної особи до суду через офіційну електронну адресу суду з процесуальним документом, який підписаний КЕП, є належним способом звернення до суду. Так, заявниця направила апеляційну скаргу, підписану її представником за допомогою кваліфікованого електронного підпису (КЕП), на електронну пошту суду. Однак апеляційний суд таку скаргу повернув з мотивів відсутності підпису особи, яка її подала. ВП ВС визначила, що закон допускає подання фізичною особою нарівні з паперовою формою, зокрема, апеляційних скарг в електронній формі через підсистеми «Електронний суд» і «Електронний кабінет» з обов'язковим їх скріпленням КЕП учасника справи або з використанням офіційної електронної адреси із засвідченням документа КЕП. Звернення фізичної особи до суду через офіційну електронну адресу суду з процесуальним електронним документом, який підписаний електронним цифровим підписом, є належним і правомірним способом безпосереднього звернення до суду, що ототожнюється з безпосереднім зверненням до суду через канцелярію або традиційними засобами поштового зв'язку та має кваліфікуватися саме як безпосереднє звернення до суду².

Судові акти Пленуму ВС:

До актів судової влади належать постанови Пленуму ВС, які містять роз'яснення обов'язкового характеру. У постановах Пленуму ВС можуть містити деталізація процесуальних норм (тлумачення), що сприяє створенню нових правоположень правозастосовного характеру.

Постанови Пленуму ВС підписуються головуючим на засіданні Пленуму та секретарем Пленуму й публікуються в офіційному друкованому органі та розміщуються на вебсайті ВС (ч. 9 ст. 42 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»³).

Значення судових актів Пленуму ВС

- забезпечують однакове застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ через узагальнення практики застосування процесуального закону шляхом систематизації та подальше оприлюднення правових позицій ВС із посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані;

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04.09.2018 р. у справі № 580/2332/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77969515>.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13.09.2023 р. у справі № 204/2321/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113701392>.

³ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

Зауваження. Пленум ВС може приймати постанови, якими встановлює винятки із застосування процесуальних норм при здійсненні судочинства самим ВС. Приміром, у постанові Пленуму ВС від 24.05.2019 р. № 7 було зазначено, що у разі виявлення значної різниці у навантаженні суддів та з метою його вирівнювання за рішенням зборів суддів навантаження на суддю може бути тимчасово зменшене у порядку, встановленому Положенням, або шляхом зупинення автоматизованого розподілу справ між суддями, в яких виявлено значну різницю в навантаженні¹.

- містять роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ, сформованих за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики.

1.2.1.6. Інші правові акти органів судової влади

За загальним підходом правові акти судової влади – це акти, які приймаються органами судової влади, мають нормативний характер, сприяють здійсненню правосуддя, застосуванню норм права.

До інших правових актів судової влади можна віднести:

- акти ВРП;
- акти Державної судової адміністрації;
- акти зборів суддів;
- акти з'їзду суддів;
- акти Ради суддів України.

ВРП є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»)².

- *Акти ВРП:*
 - Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затверджене рішенням ВРП від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21³;

¹ Постанова Пленуму Верховного Суду від 24.05.2019 р. № 7. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/postanovi_plenumu/postanova_plenumu_07_2019_05_24.

² Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19?find=1&text=рішення#w1_2.

³ Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : затв. рішенням Вищої ради правосуддя № 1845/0/15-21 від 17.08.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

- Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, затверджене рішенням ВРП від 19.04.2018 р. № 1200/0/15-18¹.

Зауваження. Також ВРП затверджує типові положення про територіальні управління ДСАУ, Положення про Службу судової охорони, Положення про проведення конкурсів для призначення на посади державних службовців у судах, органах та установах системи правосуддя, Положення про Комісію з питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя.

Державна судова адміністрація України є державним органом у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади в межах повноважень, установлених законом².

- *Акти Державної судової адміністрації:*
 - Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затверджена наказом від 20.08.2019 р. № 814³.

Слід також виокремити акти, які приймаються органами суддівського самоврядування. Діяльність органів суддівського самоврядування має сприяти створенню належних організаційних та інших умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів, утверджувати незалежність суду, забезпечувати захист суддів від втручання в їхню діяльність, а також підвищувати рівень роботи з кадрами у системі судів (ч. 2 ст. 126 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»)⁴.

Збори суддів – зібрання суддів відповідного суду, на якому вони обговорюють питання внутрішньої діяльності цього суду та приймають колективні рішення з обговорюваних питань (ч. 1 ст. 128 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»)⁵.

Рішення зборів суддів приймаються з приводу вирішення питань внутрішньої діяльності цього суду та приймають колективні рішення з обговорюваних питань.

Рада суддів України є вищим органом суддівського самоврядування та діє як виконавчий орган з'їзду суддів України (ч. 1 ст. 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»)⁶.

Найвищим органом суддівського самоврядування є з'їзд суддів України. З'їзд суддів України заслуховує звіти Ради суддів України про виконання завдань органів суддівського самоврядування щодо забезпечення незалежності судів і суддів,

¹ Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень : рішення Вищої ради правосуддя № 1200/0/15-18 від 19.04.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#n754>.

² Положення про Державну судову адміністрацію України : рішення Вищої ради правосуддя від 17.01.2019 р. № 141/0/15-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr141910-19#Text>.

³ Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації від 20.08.2019 р. № 814. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>.

⁴ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

стан організаційного та фінансового забезпечення діяльності судів та здійснює інші повноваження, визначені законом. З'їзд суддів України приймає рішення, що є обов'язковими для всіх органів суддівського самоврядування та всіх суддів (ст. 129 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»)¹.

- **Акти Ради суддів України:**

- Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затверджене рішенням Ради суддів України № 25 від 02.04.2015 р.²

Рішення Ради суддів України, прийняті в межах визначених цим Законом повноважень, наступного дня після їх прийняття оприлюднюються на офіційному вебпорталі судової влади. Рішення Ради суддів України, прийняті в межах визначених цим Законом повноважень, є обов'язковими для всіх органів суддівського самоврядування, крім з'їзду суддів України. Рішення Ради суддів України може бути скасовано з'їздом суддів України або в судовому порядку (ч. 8 ст. 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»)³.

Зауваження. Всі зазначені акти містять норми права різних органів судової влади, які регулюють фактично ті самі питання. При цьому, відповідно до чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів», приміром, Рада суддів України не має чіткого повноваження приймати нормативно-правові акти. Такими повноваженнями наділено ВРП. Отже, після набрання чинності Законом України «Про правотворчу діяльність» було б доцільно упорядкувати систему нормативно-правових актів органів судової влади, деякі з них визнати такими, що втратили чинність, а подальшу нормотворчу діяльність повноважним на її здійснення органам у системі правосуддя здійснювати відповідно до зазначеного закону.

1.2.2. Система судів, що здійснюють адміністративне судочинство в Україні

Становлення та успішне функціонування інституту адміністративної юстиції є одним із найважливіших досягнень сьогодення, оскільки він уособлює собою систему правових засобів, які дозволяють приватним особам захищати в судовому порядку права, порушені рішеннями, діями або бездіяльністю публічної адміністрації. У демократичних державах процес становлення та розвитку інституту адміністративної юстиції супроводжувався своїм історичним та політичним контекстом⁴.

¹ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

² Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0025414-15#Text>.

³ Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

⁴ Марченко О. О. Діяльність адміністративних судів як запорука ефективного захисту суб'єктивних публічних прав. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 327. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2022/8_2022.pdf.

При здійсненні аналізу правових засад функціонування в Україні адміністративних судів неможливо оминати увагою ч. 5 ст. 125 Основного Закону, відповідно до якої останні діють з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин. Через закріплення цього положення на найвищому юридичному рівні законодавець підкреслив необхідність існування системи адміністративних судів як органів адміністративної юстиції, а також важливість виконаного ними завдання.

Суди, визначені процесуальним законом, як адміністративні, тобто такі, що уповноважено на розв'язання публічно-правових спорів, наведено в рис. 1.2.

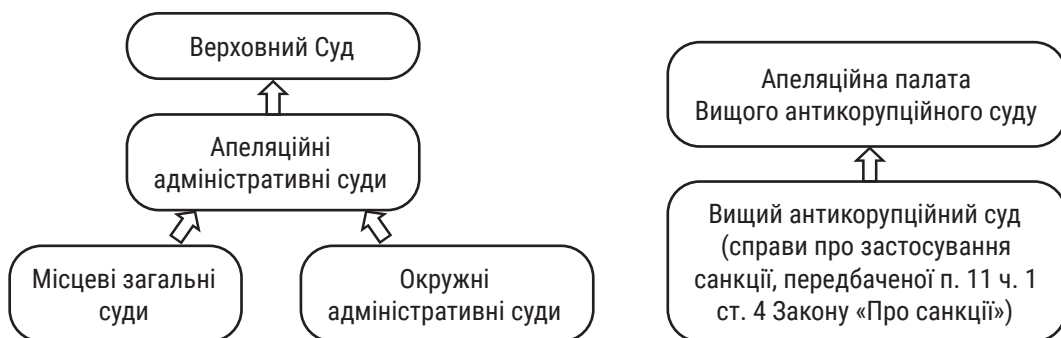

Рис. 1.2

Важко зазначити, що на сьогодні українська система судоустрою має трирівневу структуру – представлена місцевими судами, апеляційними судами та ВС. Такий висновок впливає зі змісту нормативних положень про судоустрій, закріплених у Конституції України та Законі України «Про судоустрій і статус суддів»¹. Так, розгляд судової справи, в тому числі й адміністративної, може відбуватись у трьох інстанціях, за винятком тих справ, у яких рішення апеляційної інстанції відповідно до приписів процесуального закону матиме остаточний характер.

Місцевими судами, наділеними адміністративною юрисдикцією, є **місцеві адміністративні суди**. Слід пояснити, що сполучення слів «місцеві адміністративні суди» вживається у текстах нормативно-правових актів як узагальнювальна категорія для позначення окружних адміністративних судів, а також інших судів, визначених процесуальним законом. Такий висновок є результатом вивчення ч. 3 ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Під процесуальним законом, згаданим у наведеному вище приписі, потрібно розуміти КАСУ, який, окрім окружних адміністративних судів, відносить до місцевих адміністративних судів також місцеві загальні суди. При цьому Кодекс у ч. 1 ст. 20

¹ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

закріплює категорії адміністративних справ, що розглядаються місцевими загальними судами як судами адміністративними¹.

Отже, місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди та місцеві загальні суди (рис. 1.3). Ці суди вирішують адміністративні справи як суди першої інстанції, крім випадків, визначених частинами 2–4 ст. 22 КАСУ.

Рис. 1.3

Віднесення до юрисдикції місцевих загальних судів окремих категорій адміністративних справ зумовлено створенням умов, за яких особа зможе звернутися за захистом суб'єктивних публічних прав до суду, максимально наближеного до неї територіально. Для підтвердження наведеної тези звернімося, приміром, до Указу Президента України «Про утворення місцевих адміністративних судів, затвердження їх мережі» від 16.11.2004 р., на підставі якого первісно було утворено 27 окружних адміністративних судів, юрисдикція кожного з яких, як правило, поширюється на територію однієї з областей². Беручи до уваги те, що кількість місцевих загальних судів значно переважає цей показник, залучення останніх до здійснення адміністративного судочинства сприяє більшій доступності судового захисту окремих суб'єктивних публічних прав.

Апеляційні адміністративні суди первісно згадано у положеннях аналізованого вище Указу Президента України 2004 р. Однак 30 вересня 2016 р. набули чинності зміни до Конституції України в частині правосуддя, а також нова редакція Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що призвело до видання Президентом України Указу «Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах»³. Цим Указом змінено найменування апеляційних адміністративних судів – якщо первісно в найменуванні враховувалось місцезнаходження відповідного суду, яке збіглося з містом, що було визначено центром апеляційного округу, то тепер кожному такому суду присвоєно порядковий номер, про який зазначається у його назві. Інші нововведення стосу-

¹ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

² Про утворення місцевих адміністративних судів, затвердження їх мережі : Указ Президента України від 16.11.2004 р. № 1417/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417/2004>.

³ Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах : Указ Президента України від 29.12.2017 р. № 455/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/455/2017>.

ються кількості означених судів, яку було скорочено з 9 до 8, що своєю чергою, не могло не позначитися на межах деяких апеляційних округів.

Відповідно до правил інстанційної адміністративної юрисдикції, відображених у КАСУ, *апеляційні адміністративні суди переглядають в апеляційному порядку судові рішення місцевих адміністративних судів*. Водночас у процесуальному законі також визначені випадки, коли ці суди розглядають адміністративні справи як суди першої інстанції. Вичерпну інформацію про такі ситуації вміщено у частинах 2 і 3 ст. 22 КАСУ.

Згідно з приписами гл. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» ВС є судом касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – судом першої або апеляційної інстанції.

Зауваження. Визначальним фактором, що слід брати до уваги при окресленні зазначених функцій, є те, що саме ВС очолює національну систему судоустрою. Сам ВС визначає свою роль у розвитку правової системи як формування у межах касаційного провадження, здійснюваного в конкретній справі, правових позицій щодо застосування надалі всіма судами певної норми матеріального права або дотримання норми процесуального права і, таким чином, забезпечення сталості та єдності судової практики¹.

Суттєвим є питання про організаційну структуру ВС. Так, з метою реалізації визначених законом завдань у його складі утворено чотири касаційні суди різної спеціалізації, серед яких слід вирізнити *Касаційний адміністративний суд*. У кожному касаційному суді утворюються судові палати з розгляду окремих категорій справ з урахуванням спеціалізації суддів. Відповідно до ч. 5 ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у *Касаційному адміністративному суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо: податків, зборів та інших обов'язкових платежів; захисту соціальних прав; виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян*.

Окреме місце у структурі ВС займає Велика Палата, яка є постійно діючим колегіальним органом, до складу якого входять по п'ять суддів кожного касаційного суду та Голова ВС.

Доцільним буде сформулювати висновки щодо ролі ВС у здійсненні адміністративного судочинства, узагальнивши при цьому вищенаведені приписи та доповнивши їх інформацією, закріпленою у процесуальному законодавстві. Так, ВС, згідно із ст. 24 КАСУ, *переглядає у касаційному порядку рішення місцевих й апеляційних адміністративних судів*. Судові рішення, ухвалені у результаті такого перегляду є остаточними та подальшому оскарженню не підлягають. Під час здійснення касаційного перегляду *ВС вправі формулювати висновки щодо застосування норм права, які враховуються іншими судами*. Завдяки цьому інструменту забезпечується

¹ Окрема ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 23.10.2023 р. у справі № 280/6435/22. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114369335>.

однаковість застосування адміністративними судами одних і тих самих приписів законодавства.

З цього приводу слід відзначити, що первісно всі касаційні скарги на рішення адміністративних судів надходять до КАС ВС. Якщо ж останній, здійснюючи касаційний розгляд адміністративної справи, виявить потребу у відхиленні від висновку іншого касаційного суду або ВП ВС, він має спрямувати справу на розгляд до цієї палати.

Стаття 346 КАСУ містить інформацію і про інші обставини, за наявності яких касаційний розгляд адміністративних справ здійснюється ВП ВС. Зокрема, Касаційний адміністративний суд передає на розгляд до Великої Палати адміністративну справу тоді, коли остання містить виключну правову проблему і така передача є необхідною для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики, або коли учасник справи оскаржує судові рішення з підстав порушення правил предметної юрисдикції (за винятком випадків, передбачених ч. 6 ст. 346 Кодексу).

Окрім зазначених вище повноважень, ВС реалізує також й інші, закріплені у КАСУ. Так, він є судом першої інстанції при розгляді окремих категорій адміністративних справ. До них, наприклад, належать такі суспільно значущі справи, як справи щодо встановлення ЦВК результатів виборів або всеукраїнського референдуму, про дострокове припинення повноважень народного депутата України, щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, ВРП, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України тощо (ч. 4 ст. 22 КАСУ). Зауважимо, що судом першої інстанції тут виступає КАС ВС, апеляційною інстанцією – ВП ВС.

Також відповідно до особливостей, встановлених у ст. 290 КАСУ, КАС ВС розглядає зразкові адміністративні справи як суд першої інстанції. У цих випадках його рішення підлягають перегляду ВП ВС за правилами апеляційного провадження.

ВП ВС на підставі ч. 3 ст. 365 КАСУ також переглядає судові рішення у зв'язку із встановленням міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом.

У травні 2022 р. коло судів, які здійснюють адміністративне судочинство, було розширене у зв'язку із закріпленням за Вищим антикорупційним судом повноваження щодо вирішення адміністративних справ про застосування санкції, передбаченої п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції», тобто про стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними (ч. 3 ст. 20, ч. 5 ст. 22 КАСУ). Відповідно, Апеляційну палату Вищого антикорупційного суду уповноважено на перегляд судових рішень Вищого антикорупційного суду в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції (ч. 4 ст. 23 КАСУ).

1.2.3. Форми процесуальної діяльності суду

Змістом адміністративного судочинства є діяльність судів, визначених законом як адміністративні, яку становить сукупність процесуальних дій щодо розгляду або вирішення публічного-правових спорів. Як судочинство у цілому має певний встановлений законом зовнішній вияв (загальне та спрощене позовне провадження), так і кожна окрема процесуальна дія суду має свій зовнішній вияв – *форму процесуальної дії*.

Форми процесуальних дій суду є зовнішнім виявом їх вчинення судом, що розглядає адміністративну справу (суддею, колегією суддів) та тими учасниками судового процесу, які забезпечують його здійснення, а саме помічником судді, секретарем судового засідання та судовим розпорядником.

Джерела АСПП встановлюють вербальну, письмову, електронну та фізичну форми вчинення процесуальних дій суду. Вербальна та письмова є основними формами, а електронна та фізична – додатковими. З процесуальними діями суду у певних формах нормативно узгоджені процесуальні дії учасників судового процесу: вони вчиняються в таких саме формах, кореспондують одне одному.

Учинення судом процесуальних дій у певній формі обумовлено приписами процесуального закону: форму або чітко встановлено для дії певного виду чи справи певної категорії, або вибір їх належить суду, що розглядає конкретну адміністративну справу.

У ході розгляду та вирішення адміністративних справ виникають також процесуальні ситуації, в яких суд за відповідних умов правомірно може не вчиняти процесуальні дії або навіть зобов'язаний утримуватися від їх вчинення, тобто допускати цілком правомірну процесуальну бездіяльність.

Класифікацію форм у цьому розділі застосовано до простих, ускладнених та складних процесуальних дій, підстави для розмежування яких наведено в *підрозділі 1.1.6 цього підручника*.

1.2.3.1. Вербальна форма процесуальних дій суду

Процесуальна дія суду у вербальній формі – це дія в процесуальній комунікації з учасниками судового процесу (їх повідомленням та (або) викликом) щодо забезпечення розгляду та/або результату вирішення адміністративної справи чи окремого, пов'язаного з нею, процесуального питання, яку суд виражає вербально: промовляє, оголошує, заслуховує, з'ясовує, ознайомлюється тощо.

Процесуальним діям суду у вербальній формі притаманні такі ознаки:

- забезпечують гласність судового процесу (ст. 10 КАСУ);
- сприяють процесуальній комунікації суду з учасниками судового процесу задля всебічного та об'єктивного розгляду або вирішення адміністративної справи;

- забезпечують реалізацію права зацікавлених осіб на участь у судовому процесі (ст. 44 КАСУ) через їх виклик до суду або повідомлення про її вчинення;
 - дають змогу швидше з'ясувати обставини справи, зібрати, дослідити та оцінити докази в справі (§ 2, 3 гл. 6 розд. II КАСУ);
 - передбачають дотримання правил процесуальної культури та «церемоніальності» (звертання до суду «Ваша честь» (ст. 197 КАСУ), обов'язок учасників судового процесу встати, коли суд входить до зали судових засідань чи виходить з неї, заслуховування особами, присутніми в залі судових засідань, рішень суду стоячи (ст. 198 КАСУ), приведення перекладача (ч. 2 ст. 200 КАСУ), свідка (ч. 4 ст. 212 КАСУ) до присяги;
 - вчиняються в спеціальних службових приміщеннях судів (залі судових засідань, службовому кабінеті судді, нарадчій кімнаті тощо);
 - підлягають фіксуванню за допомогою процесуальних дій в інших формах (письмовій, електронній тощо);
 - у деяких випадках за змістом відображають проміжні результати розгляду судом адміністративної справи, а отже, є різновидом судового рішення (усні ухвали п. 15. ч. 1 ст. 4 КАСУ). Винятками є відображення участі судді у процедурі врегулювання спору (гл. 4 розд. II КАСУ), остаточними результатами якої є:
 - досягнення сторонами примирення та звернення до суду із заявою про примирення або
 - звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду або
 - в разі відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем (п. 4 ч. 1 ст. 188 КАСУ);
 - є структурною основою розгляду та вирішення судами адміністративних справ у судових засіданнях та застосовуються судами у всіх стадіях судового процесу.
- Простими процесуальними діями суду у вербальній формі, зокрема, є:*
- надсилання судом учаснику справи телефонограмою повісток (статті 63, 129 КАСУ);
 - доповідь судового секретаря головуючому в судовому засіданні про явку учасників справи в судове засідання (ст. 63 КАСУ);
 - запрошення судовим розпорядником учасників судового процесу до зали судових засідань, оголошення ним про вхід суду до зали судового засідання і вихід суду із неї (пп. 1, 2, 6 ч. 1 ст. 64 КАСУ);
 - оголошення головуючим у судовому засіданні того, яку справу слухатиме суд (ч. 1 ст. 199 КАСУ);
 - з'ясування головуючим у судовому засіданні обізнаності учасників справи з їхніми правами та обов'язками та роз'яснення їх у разі необхідності (ст. 203 КАСУ);

- роз'яснення прав та обов'язків головуючим у судовому засіданні спеціалісту (ст. 208 КАСУ);
- попередження учасників справи про обов'язок не розголошувати інформацію, для забезпечення захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбуваються в закритому судовому засіданні (ч. 10 ст. 10 КАСУ);
- попередження та видалення із зали судових засідань (ст. 146 КАСУ);
- з'ясування судом у підготовчому засіданні думки учасників щодо дати призначення судового засідання для розгляду справи по суті (ч. 5 ст. 183 КАСУ);
- дозвіл суду на запитання учасників справи одне одному, зняття судом запитання учасників справи одне одному, питання суду учасникам справи, зажадання суду від сторін та учасників судового процесу конкретної відповіді – «так» чи «ні» в судовому засіданні щодо з'ясування обставин справи (ч. 5 ст. 209 КАСУ);
- роз'яснення судом позивачеві, до юрисдикції якого суду віднесено розгляд справи в разі закриття справи з тієї підстави, що її не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства (ч. 1 ст. 239 КАСУ);
- постановка судом питань свідкам (ст. 212 КАСУ);
- оголошення судом показань свідків (ст. 215 КАСУ);
- оголошення судом письмових доказів під час їх дослідження (ст. 217 КАСУ);
- проголошення судових рішень (ст. 250 КАСУ).

Ускладненими процесуальними діями суду у *вербальній формі*, зокрема, є такі:

- перевірка позову (статті 160, 161 КАСУ), апеляційної скарги (ст. 296 КАСУ), касаційної скарги (ст. 332 КАСУ), заяви про перегляд судового рішення про нововиявлені або виключні обставини (ст. 364 КАСУ) та інших звернень до суду щодо додержання особами, які з ними звернулися, формальних вимог до оформлення таких процесуальних документів;
- перевірка позову щодо додержання особою, яка з ним звернулася, вимог, установлених законом для передачі публічно-правового спору на розгляд адміністративного суду (ст. 171 КАСУ);
- відкриття розгляду справи по суті (§ 2 гл. 6 розд. II КАСУ);
- обговорення колегією суддів справи для ухвалення рішення в нарадчій кімнаті (ст. 228 КАСУ);
- перевірка апеляційної, касаційної скарг на предмет відсутності обставин, що унеможливають відкриття апеляційного (ст. 299 КАСУ), касаційного (ст. 333 КАСУ) провадження;
- доповідь суддею-доповідачем колегії суддів про проведені ним підготовчі до апеляційного розгляду дії (ч. 1 ст. 307 КАСУ);

- попередній розгляд колегією суддів справи в суді касаційної інстанції (ст. 343 КАСУ);
- передача справи на розгляд палати, об'єднаної палати або ВП ВС (ст. 347 КАСУ);
- заслуховування в судовому засіданні пояснень учасників справи в суді першої інстанції в спрощеному позовному провадженні та в судовому засіданні з касаційного розгляду справи в суді касаційної інстанції (ч. 8 ст. 262, частини 5, 6, 7 ст. 344 КАСУ).

Складними процесуальними діями суду у вербальній формі, є, зокрема, такі:

- проведення спільних та закритих нарад у процедурі врегулювання спору за участю судді (ст. 186 КАСУ);

Зауваження. Нарада суду – складна процесуальна дія суду в вербальній формі, яка полягає в комунікації судді (в разі колегіального розгляду справи – судді, що готував її до розгляду) зі сторонами (їх представниками) переданого на розгляд суду публічно-правового спору, спрямована на його врегулювання.

Нарада не є видом судових засідань, адже на відміну від них:

– є складною процесуальною дією у вербальній формі, а не низкою процесуальних дій у різних формах (змішаній формі) (виняток – проведення наради в режимі відеоконференції, але така форма проведення наради не може бути використана для її фіксування, а виключно для комунікації судді, що її проводить, зі стороною, її представником (ч. 1 ст. 186 КАСУ). Відповідно до пп. 45, 50, 51 Положення про ЄСІТС застосування суддею підсистеми відеоконференцзв'язку для проведення нарад у режимі відеоконференції не передбачено¹.

– полягає в активному сприянні судді сторонам публічно-правового спору його врегулювати з одночасним зупиненням провадження у справі (з'ясування підстав та предмета позову та заперечень проти нього, роз'яснення предмета доказування по справі, пропонування шляхів мирного врегулювання спору, судова практика в аналогічних справах тощо) (частини 4, 5 ст. 186 КАСУ), але не передбачає надання юридичних порад та оцінювання доказів у справі (ч. 6 ст. 186 КАСУ);

– обмежена за колом учасників:

– *спільна* – суддя, що розглядає адміністративну справу (в разі колегіального розгляду справи – суддя, що готував її до розгляду), всі сторони, їх представники та перекладач (за необхідності) (ч. 8 ст. 186 КАСУ);

– *закрита* – суддя, що розглядає адміністративну справу (в разі колегіального розгляду справи – суддя, що готував її до розгляду) та кожна із сторін, її представник окремо (ч. 1 ст. 186 КАСУ) та перекладач (за необхідності) (ч. 8 ст. 186 КАСУ);

– обмежена в порядку застосування:

– проводиться лише до початку розгляду справи по суті (ч. 1 ст. 184 КАСУ);

– не фіксується судом та учасниками справи (частини 7, 9 ст. 186 КАСУ);

– не допускається:

– в складних (за винятком справ за адміністративними позовами про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені,

¹ Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

- з мотивів суспільної необхідності (ст. 267 КАСУ) (§ 1 гл. 11 розд. II) та термінових (§ 2 гл. 11 розд. II) адміністративних справах (п.1 ч. 2 ст. 184 КАСУ) та
- у випадку вступу у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору (п. 2. ч. 2 ст. 184 КАСУ);
 - обмежена за результатами проведення:
 - не проводиться повторно у випадку недосягнення сторонами мирного врегулювання спору (ч. 3 ст. 186 КАСУ);
 - інформація, отримана суддею (як і сторонами, їх представниками та перекладачем) є конфіденційною (ч. 7 ст. 186 КАСУ), а не відкритою (ст. 11 КАСУ).
- о проведення дебатів учасників справи судом першої інстанції під час етапу судових дебатів стадії розгляду справи по суті та судом апеляційної інстанції під час етапу апеляційного розгляду стадії перегляду судових рішень, що не набрали законної сили (статті 225, 310, ч. 2 ст. 368 КАСУ).

1.2.3.2. Письмова форма процесуальних дій суду

Процесуальна дія суду у письмовій формі – це дія задля забезпечення розгляду та/або за результатом вирішення адміністративної справи чи окремого, пов'язаного з нею процесуального питання, на підставі наявних у ній матеріалів, без повідомлення та (або) виклику її учасників, яку суд виражає в своїх письмових процесуальних документах.

Процесуальним діям суду в письмовій формі притаманні такі ознаки:

- вчиняються судом без виклику та повідомлень учасників справи та інших учасників судового процесу (п. 10. Ч. 1 ст. 4 КАСУ) як обов'язкові або як можливі відповідно до приписів процесуального закону;
- забезпечують фіксування окремих процесуальних дій суду у вербальній формі (ч. 2 ст. 34, ч. 3 ст. 200 КАСУ);
- дають змогу не лише зібрати, а й закріпити результат оцінки докази в адміністративній справі (§ 2, 3 гл. 6 розд. II КАСУ);
- вчиняються в спеціальних та інших службових приміщеннях судів (залі судових засідань, службовому кабінеті судді, службових кабінетах помічників судді, секретарів судових засіданнях, нарадчих кімнатах тощо);
- відображаються в протоколах судових засідань (ст. 230 КАСУ), протоколах окремих процесуальних дій (ст. 233 КАСУ), судових рішеннях (ст. 241 КАСУ), зокрема, додаткових рішеннях (ст. 252 КАСУ), окремих ухвал (ст. 249 КАСУ) та окремих думок суддів (ч. 3 ст. 34, ч. 5 ст. 347 КАСУ);
- є структурною основою розгляду та вирішення судами адміністративних справ у письмовому провадженні та застосовуються судами у всіх стадіях судового процесу для його документального оформлення.

Простими процесуальними діями суду в письмовій формі є, зокрема, такі:

- підготовка помічником судді проєктів запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, виконавчих документів (ст. 62 КАСУ);
- оформлення секретарем судового засідання письмових судових викликів та повідомлень для відправлення учасникам справи, що не мають електронного кабінету (ст. 124 КАСУ);
- об'єднання та роз'єднання позовів (ст. 172 КАСУ);
- ведення секретарем судового засідання протоколу судового засідання (п. 4 ч. 1 ст. 63, ст. 230 КАСУ), протоколу окремої процесуальної дії (ст. 233 КАСУ);
- вирішення судом питання про виклик свідка, експерта, спеціаліста (статті 65, 180 КАСУ);
- вирішення питання про повернення судового збору (ст. 142 КАСУ);
- витребування судом доказів (ст. 80 КАСУ);
- поновлення провадження у справі (ст. 237 КАСУ);
- невідкладне повідомлення судом про відповідну виборчу комісію або комісію з референдуму, комісію вищого рівня, ЦВК про надходження позовної заяви, відкриття провадження чи відмову у відкритті провадження у справі, а також про ухвалене судом рішення (ч. 10 ст. 273 КАСУ);
- зобов'язання судом відповідача у справі щодо оскарження нормативно-правового акта опублікувати оголошення про це у виданні, в якому цей акт був або мав бути офіційно оприлюднений (ч. 4 ст. 263 КАСУ);
- закриття проваджень з апеляційного (ст. 305 КАСУ), касаційного (ст. 339 КАСУ) перегляду та перегляду за нововиявленими або виключними обставинами (ст. 367 КАСУ).

Ускладненими процесуальними діями суду в письмовій формі є, приміром, такі:

- прийняття позову до розгляду та відкриття провадження у справі (частини 9, 10, 11, 12 ст. 171 КАСУ), у тому числі з вирішенням питання про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження (ст. 260 КАСУ);
- прийняття зустрічного позову до спільного розгляду з первісним (ст. 177 КАСУ);
- передача адміністративної справи на розгляд іншого адміністративного суду (ст. 29 КАСУ);
- вирішення питання про самовідвід та розгляд заяви про відвід у нарадчій кімнаті (ст. 40 КАСУ);
- заміна неналежної сторони (ст. 48 КАСУ);
- допуск процесуального правонаступництва (ст. 52 КАСУ);
- вирішення питання про призначення судової експертизи (статті 68, 102, 180 КАСУ);

- доручення іншому суду щодо збирання доказів (статті 83, 84 КАСУ);
- звернення із судовим дорученням про надання правової допомоги до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави (ст. 85 КАСУ);
- оцінювання доказів (статті 90, 108, ч. 2 ст. 113 КАСУ);
- вирішення судом питання про вжиття заходів процесуального примусу, зокрема, тимчасового вилучення доказів для дослідження судом (ст. 147 КАСУ), приводу (ст. 148 КАСУ), штрафу (ст. 149 КАСУ);
- вжиття, заміна одного іншим, скасування заходів забезпечення позову (ст. 150 КАСУ);
- оформлення судових рішень у паперовій формі (ухвал, рішень, постанов – ст. 243 КАСУ);
- роз'яснення судового рішення в письмовому провадженні (ч. 3 ст. 254 КАСУ);
- відкриття апеляційного (ст. 300 КАСУ), касаційного (ст. 334 КАСУ) проваджень, провадження за нововиявленими або виключними обставинами (ст. 366 КАСУ);
- підготовка суддями-доповідачами справи до апеляційного (ст. 306 КАСУ), касаційного (ст. 340 КАСУ) розгляду.

1.2.3.3. Електронна форма процесуальних дій суду

Процесуальна дія суду в електронній формі (електронна процесуальна дія суду) – це дія в процесуальній комунікації з учасниками судового процесу (їх повідомленням та/або викликом, обміном з ними процесуальними документами) щодо забезпечення розгляду та/або результату вирішення адміністративної справи чи окремого, пов'язаного з нею процесуального питання, яку суд вчиняє із застосуванням однієї чи кількох судових електронних систем (АСДС, ЄСІТС, ЄДРСР, ЄДРВД тощо) або інших електронних засобів зв'язку (електронна пошта, факсимільний зв'язок тощо).

Зауваження. Останнім часом спостерігається тенденція до нормативного розширення процесуальних дій в електронній формі. Підтвердженням такого висновку є законодавчі зміни, що відбулися в КАСУ завдяки спеціальному закону¹, спрямованому на обов'язкові реєстрацію та використання електронних кабінетів учасників судового процесу¹.

Такий перебіг відповідає глобальній цифровій трансформації держави та додатково зумовлений сучасними викликами (карантин, воєнний стан тощо), які актуалізують потребу в розвитку електронного судочинства.

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами : Закон України від 29.06.2023 р. № 3200-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#n403>.

Електронна форма нині не лише дублює, а й поступово замінює письмову. Зважаючи на зазначені законодавчі зміни, процесуальна діяльність суду має спиратися на принцип цифрової трансформації «ніхто не залишиться осторонь» та здійснюватися із забезпеченням права людини на доступ до правосуддя. Ніхто не може бути обмеженим у такому праві, як через об'єктивні (доступ до Інтернету), так і суб'єктивні (відсутність електронних засобів зв'язку, недостатня цифрова компетентність) чинники.

Докладніше про електронне судочинство див. у підрозд. 1.2.4 цього підручника.

Процесуальним діям суду в електронній формі притаманні такі ознаки:

- забезпечують відкритість інформації щодо адміністративної справи (ст. 11 КАСУ);
- сприяють реалізації права зацікавлених осіб на участь у всіх стадіях судового процесу (ст. 44 КАСУ) завдяки можливості обміну з судами документами в електронній формі та участі в судових засіданнях в режимі відеоконференції;
- забезпечують процесуальну комунікацію в режимі реального часу з учасниками судового процесу, що перебувають за межами судових приміщень і мають електронні кабінети, задля своєчасного розгляду адміністративної справи та інформування про результати її вирішення, а отже, є обмеженими для тих учасників, які таких кабінетів не мають;
- обов'язково вчиняються стосовно учасників судового процесу, що мають зареєстровані в ЄСІТС електронні кабінети, а в окремих виняткових випадках можуть вчинятися стосовно учасників судового процесу, які електронних кабінетів не мають;
- дають змогу з'ясувати обставини справи, підтверджені письмовими та електронними доказами (§ 2, 3 гл. 6 розд. II КАСУ);
- забезпечують фіксування окремих процесуальних дій у вербальній формі (ст. 229, ч. 12 ст. 195 КАСУ) та відтворюють процесуальні дії в письмовій формі (підготовка проєктів судових рішень за допомогою вбудованого редактору текстів з використанням спеціальних шаблонів в підсистемі «Електронний суд» ЄСІТС (п. 26 Положення про ЄСІТС¹, пп. 5, 6 розд. I, п. 1 розд. II Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень²);
- можуть бути застосовані на заміну процесуальним діям у письмовій формі в письмовому провадженні;
- в електронній формі, окрім заміни деяких простих та ускладнених письмових процесуальних дій, суд може вчиняти процесуальні дії, що забезпечують процесуальні дії у вербальній формі, утворюючи змішану форму складних процесуальних дій (судові засідання, зокрема в режимі відеоконференції);

¹ Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

² Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень : рішення Вищої ради правосуддя від 19.04.2018 р. № 1200/0/15-18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#Text>.

- забезпечують змішану форму оформлення справи: *додаткову* до паперової, як основної форми оформлення справи, чи *основну*, яку доповнює паперова форма документування (оформлення) (ст. 18, частини 16, 17 ст. 31 КАСУ);
- є пріоритетними для застосування судом задля сприяння розгляду адміністративних справ, фіксування та документування результатів їх вирішення, а також виконання судових рішень;
- вчиняються в спеціальних та інших службових приміщеннях судів (залі судових засідань, нарадчих кімнатах, службовому кабінеті судді, службових кабінетах помічника судді, секретаря судового засідання, тощо) із застосуванням спеціальних електронних засобів (електронного кабінету, автоматизованого робочого місця, засобів факсимільного зв'язку тощо).

Простими процесуальними діями в електронній формі, зокрема, є такі:

- визначення судді або колегії суддів (судді-доповідача) для розгляду адміністративної справи (первісний та повторний автоматизований розподіл справ) (ст. 31 КАСУ, розд. IV. Особливості автоматизованого розподілу судових справ Положення про ЄСІТС¹);
- оголошення на офіційному вебпорталі судової влади України для учасників судового процесу (відповідача, третьої особи, свідка), зареєстроване місце проживання (перебування), місцезнаходження чи місце роботи яких невідоме (оголошення на офіційному вебпорталі судової влади України (ст. 130 КАСУ);
- відтворення та копіювання в електронній формі технічного запису судового засідання (ст. 232 КАСУ);
- обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі (в тому числі процесуальними документами, письмовими та електронними доказами тощо) між судами, між судом та учасниками судового процесу, які зареєстрували електронні кабінети (ч. 4 ст. 18 КАСУ);
- надсилання секретарем судового засідання повісток в електронній формі учасникам судового процесу, що мають електронний кабінет (п. 1 ч. 3 ст. 124 КАСУ);
- надсилання повісток про виклик чи повістки про повідомлення учасникам судового процесу, що не мають електронного кабінету, іншими засобами електронного зв'язку (електронною поштою, факсимільним повідомленням, текстовим повідомленням з використанням мобільного зв'язку на відповідну адресу електронної пошти, номер факсу, телефаксу, телефону (ст. 129 КАСУ, п. 1.3.3. Положення про автоматизовану систему документообігу суду²);

¹ Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

² Положення про автоматизовану систему документообігу суду : рішення Ради суддів України від 02.04.2015 р. № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0025414-15#Text>.

- надсилання копій будь-яких судових рішень (вручення) в електронній формі учасникам справи, що мають електронні кабінети (ст. 129, частини 3, 11 ст. 251 КАСУ).

Ускладненими процесуальними діями в електронній формі є, зокрема, такі:

- проведення судових засідань у режимі відеоконференції для учасників справи, що перебувають поза межами суду чи в приміщенні суду, визначеному судом (статті 18, 195 КАСУ) та створення в такому випадку протоколу судового засідання в електронній формі (ч. 4 ст. 230 КАСУ);
- фіксування судового засідання технічними засобами (аудіо- чи відеозаписувального т/з) (ст. 229 КАСУ);
- оформлення та викладення (внесення) у відповідних судових електронних системах судових рішень в електронній формі з накладенням на них кваліфікованого електронного підпису судді (у разі колегіального розгляду – кваліфікованих електронних підписів всіх суддів, що входять до складу колегії) (ч. 10 ст. 243 КАСУ) – ухвал, рішень, постанов (ст. 243 КАСУ), додаткових рішень (ст. 252 КАСУ), окремих ухвал (ст. 249 КАСУ), окремих думок суддів (ч. 3 ст. 34, ч. 5 ст. 347 КАСУ) та виконавчих листів (ч. 2 ст. 373 КАСУ, п. 2 розд. III Положення про Єдиний державний реєстр виконавчих документів¹).

1.2.3.4. Фізична форма процесуальних дій суду

Процесуальні дії суду у фізичній формі – це дії, які суд (суддя, секретар судового засідання, судовий розпорядник тощо) виражає фізично щодо розгляду та вирішення адміністративної справи, яка перебуває в його провадженні.

Процесуальним діям суду в фізичній формі притаманні такі ознаки:

- є додатковим, але невід’ємним складником діяльності суду з розгляду та вирішення адміністративних справ;
- не можуть бути замінені процесуальними діями в іншій формі, але логічно поєднуються ними: доповнюють, супроводжують, забезпечують вербальні процесуальні дії, вчиняються на виконання письмових чи вербальних процесуальних дій, супроводжуються письмовими процесуальними діями (фіксування огляду доказів в протоколі огляду), чим утворюють змішану форму процесуальної діяльності;
- на відміну від вербальних і письмових, які є основними, процесуальні дії у фізичній формі як додаткові в самостійну, окремо визначену форму розгляду та вирішення адміністративних справ процесуальним законом не систематизовано;

¹ Положення про Єдиний державний реєстр виконавчих документів : наказ Державної судової адміністрації України, Міністерства юстиції України від 14.06.2022 р. № 177/2370/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0177750-22#Text>.

- застосовуються для збирання та дослідження письмових, речових, електронних доказів у справі (огляд доказів);
- вчиняються в службових приміщеннях судів (залах судових засідань, камерах схову речових доказів (зі стелажми, решітками на вікнах, металевими дверима, охоронною та протипожежною сигналізацією чи в інших службових приміщеннях зі сейфом чи металевою шафою) та як виняток за межами суду (огляд доказів за місцем їх знаходження, зокрема за місцезнаходженням суб'єкта владних повноважень).

Простими процесуальними діями у фізичній формі, зокрема, є такі:

- надсилання секретарем судового засідання копій ухвали про відкриття провадження у справі, копії позовної заяви та доданих до неї документів поштою учасникам справи, що не мають електронного кабінету (ст. 174 КАСУ);
- надсилання секретарем судового засідання повісток поштою учасникам справи, що не мають електронного кабінету (п. 2 ч. 3 ст. 124 КАСУ);
- вручення судових повісток безпосередньо в суді (ст. 126 КАСУ);
- встановлення головуєчим у судовому засіданні особи тих, хто прибув у судове засідання (ч. 1 ст. 202 КАСУ);
- допуск судовим розпорядником до зали судових засідань до початку судового засідання та під час перерви осіб, які бажають бути присутніми у судовому засіданні (ч. 3 ст. 10 КАСУ);
- прийняття судовим розпорядником від учасників судового процесу та передача суду документів та матеріалів під час судового засідання (ст. 64 КАСУ);
- виконання судовим розпорядником розпорядження головуєчого в судовому засіданні про приведення до присяги перекладача, експерта (п. 5 ч. 1 ст. 64 КАСУ);
- вжиття судовим розпорядником заходів для того, щоб свідки, які допитані судом, не спілкувалися з тими, яких суд ще не допитав (ч. 2 ст. 201 КАСУ);
- пред'явлення судом письмових доказів, у тому числі, протоколів їх огляду, складених за судовим дорученням або в порядку забезпечення доказів, учаснику справи, іншому учаснику судового процесу для ознайомлення (ч. 1 ст. 217 КАСУ);
- повернення судом особам, що їх надали, оригіналів письмових доказів (ст. 95 КАСУ), речових доказів (ст. 98 КАСУ), матеріального носія з оригіналом електронного доказу на цьому носії (ст. 100 КАСУ);
- передача судом експертові матеріалів, необхідних для проведення експертизи (ч. 1 ст. 105 КАСУ);
- вихід суду до нарадчої кімнати (ст. 227 КАСУ);
- надсилання судових рішень в адміністративній справі в паперовій формі, зокрема, рекомендованим листом з повідомленням про вручення чи безпосередньо вручених у суді (частини 3, 4 ст. 251 КАСУ);

- надсилання судами копій апеляційної (ст. 301 КАСУ), касаційної (ст. 335 КАСУ) скарг та доданих до них матеріалів учасникам справи разом з ухвалами про відкриття, відповідно, апеляційного та касаційного провадження у справі рекомендованим листом з повідомленням про вручення;
- повернення адміністративної справи до суду першої інстанції після її перегляду в апеляційному (ст. 326 КАСУ) та касаційному (ст. 360 КАСУ) порядку;
- видача справи в паперовій формі її учасникам для ознайомлення (розд. X. Надання судової справи для ознайомлення Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах, пп. 438–441, 444, 445 Інструкції з діловодства ВС).

Ускладненими процесуальними діями суду у фізичній формі, приміром, є такі:

- огляд судом доказів за місцем їх знаходження, зокрема огляд веб-сайту (сторінки), іншого місця збереження даних в мережі «Інтернет» із залученням для цього спеціаліста чи без такого залучення (ст. 81 КАСУ);
- огляд судом речових доказів, що швидко псуються (ст. 82 КАСУ);
- збереження речових доказів (ст. 97 КАСУ, розд. V. Приймання, облік і зберігання речових доказів Інструкції з діловодства і місцевих та апеляційних судах, пп. 460–473 Інструкції з діловодства ВС);
- огляд речових та електронних доказів в судовому засіданні (ст. 219 КАСУ);
- відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису в судовому засіданні (ст. 220 КАСУ);
- оформлення матеріалів справи секретарем судових засідань (ст. 63 КАСУ, розд. VII Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, пп. 404–437 Інструкції з діловодства ВС¹).

1.2.3.5. Змішана форма процесуальної діяльності суду

Процесуальним законом встановлено, що єдиною формою адміністративного судочинства, як діяльності суду щодо розгляду та вирішення адміністративних справ, є позовне провадження (загальне та спрощене) (п. 5 ч. 1 ст. 4, ст. 12 КАСУ).

Разом з тим жодна з форм вчинення процесуальних дій не є єдиною для нормативної регламентації такої діяльності. Вона являє собою сукупність процесуальних дій у різних формах, які перебувають між собою в певному логічному зв'язку, що надає цій сукупності ознак системності. Потреба у застосуванні різних за формою процесуальних дій пояснюється різними обставинами тих чи інших категорій публічно-правових спорів, різними доказами на їх підтвердження, розбіжностями

¹ Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : у ред. наказу Державної судової адміністрації України від 17.10.2023 р. № 485. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text> ; Щодо діловодства в Вищому антикорупційному суді : наказ Вищого антикорупційного суду від 20.12.2019 р. № 126. https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/VAKS/documents/order_office_routine_20.12.2019.pdf ; Інструкція з діловодства Верховного Суду : наказ керівника Апарату Верховного Суду від 06.10.2023 р. № 194. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/pro_aparat_1/instrukcia_z_dilovodstva#_Toc146886667.

в конкретному складі учасників різних адміністративних справ, та в їхній процесуальній активності тощо.

Оскільки суди для розгляду та вирішення адміністративних справ у позовному провадженні можуть вчиняти процесуальні дії в різних формах, то їх нормативне поєднання, комбінування одних з іншими, яке є притаманним окремим процесуальним етапам та стадіям адміністративного судочинства, загалом характеризує форму процесуальної діяльності судів у позовному провадженні (як загальному, так і спрощеному) як змішану.

Саме таку форму застосовано в КАСУ для конструювання універсальних організаційних форм судово-процесуальної діяльності – *судового засідання* та *письмового провадження*.

1.2.3.5.1. Судове засідання

Судовим засіданням є зібрання складу суду, визначеного для розгляду адміністративної справи, з повідомленням та (або) викликом (за участю та (або) без участі) її учасників та інших учасників судового процесу у визначені цим судом дату, час та місце (службове приміщення суду – зала судових засідань), в ході якого суд у встановленому законом порядку вчиняє різні за формою, але взаємопов'язані та взаємоузгоджені процесуальні дії, спрямовані на розв'язання конкретного завдання щодо розгляду або вирішення адміністративної справи.

За критерієм спрямованості на розв'язання конкретних завдань проведення *судового засідання* можна класифікувати так:

- підготовче (стаття 179, 180 КАСУ);
- з розгляду справи по суті (з повідомленням учасників справ, які суди розглядають у загальному позовному провадженні (ст. 194 КАСУ), у спрощеному провадженні (ст. 262 КАСУ), термінових справ (ст. 268 КАСУ), зразкової справи (ст. 290 КАСУ);
- щодо ухвалення додаткового судового рішення (ст. 252 КАСУ);
- щодо внесення у судове рішення виправлень (описок, арифметичних помилок (ст. 253 КАСУ);
- щодо роз'яснення судового рішення (ст. 254 КАСУ);
- з апеляційного розгляду (статті 310, 313, 323 КАСУ);
- з касаційного розгляду, зокрема, попереднього (статті 343, 344, 357 КАСУ);
- з розгляду заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами (ч. 2 ст. 368 КАСУ);
- з розгляду питань, пов'язаних з виконанням судових рішень (ч. 3 ст. 374, ч. 3 ст. 376, ч. 2 ст. 377, ч. 2 ст. 378, ч. 2 ст. 379, ч. 9 ст. 380, ч. 4 ст. 382, ч. 5 ст. 383 КАСУ);
- з розгляду заяви про відновлення втраченого судового провадження (ст. 389 КАСУ).

Зважаючи на різні цілі та завдання, *судові засідання вирізняються системою процесуальних дій, які вчиняють суди під час їх проведення.*

Приміром, таких *розбіжностей у процесуальних діях є:*

- виключно в *підготовчому засіданні* суд першої інстанції з'ясовує, чи бажають сторони вирішити спір шляхом примирення, провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді (п. 2 ч. 2 ст. 180 КАСУ), а в разі такої згоди – встановлює строк та порядок проведення (п. 14 ч. 2 ст. 180 КАСУ), а в *інших судових засіданнях* (статті 194, 310, 344, 368, ч. 3 ст. 374, ч. 3 ст. 376, ч. 2 ст. 377, ч. 2 ст. 378, ч. 2 ст. 379, ч. 9 ст. 380, ч. 4 ст. 382, ч. 5 ст. 383, ст. 389 КАСУ) такі процесуальні дії у вербальній формі не вчиняє;
- у загальному позовному провадженні в *підготовчому засіданні* суд першої інстанції вчиняє дії, спрямовані на збирання доказів (пп. 5, 7, 8, 11 ч. 2 ст. 180 КАСУ), встановлює порядок з'ясування обставин і дослідження доказів, який він застосовуватиме під час розгляду справи по суті (п. 16 ч. 2 ст. 180 КАСУ), а в *судовому засіданні з розгляду справи по суті* суд такий порядок застосовує, а отже, і вчиняє всі необхідні процесуальні дії у вербальній, письмовій, електронній, фізичній формах (статті 210, 211 КАСУ);
- у *судовому засіданні з апеляційного розгляду* справи суд апеляційної інстанції досліджує докази, що стосуються фактів, на які учасники справи посилаються в апеляційній скарзі та (або) відзиві на неї (ч. 3 ст. 308 КАСУ), і, як виняток, приймає докази, які не були надані до суду першої інстанції (ч. 4 ст. 308 КАСУ), а в *судовому засіданні з касаційного перегляду* суд касаційної інстанції не вирішує питання про достовірність, перевагу того чи іншого доказу, нові докази не збирає, до розгляду не приймає та додатково не перевіряє (ч. 2 ст. 341 КАСУ), а отже, не вчиняє відповідних процесуальних дій у різних формах;
- *особливості проведення допиту свідків:*
 - у *судових засіданнях з розгляду справи по суті* суд першої інстанції може допитувати як свідки будь-яких осіб, яким відомо обставини, що належить з'ясувати в адміністративній справі, тобто переданого на розгляд суду публічно-правового спору (ч. 1 ст. 65, статті 91, 93 КАСУ),
 - у *судовому засіданні з апеляційного розгляду* – суд апеляційної інстанції може допитувати вже раніше допитаних у справі свідків та нових свідків за умови доведення неможливості їх допиту судом першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від учасника справи (п. 6 ч. 1 ст. 306, частини 3, 4 ст. 308 КАСУ),
 - у *судовому засіданні з перегляду справи за нововиявленими обставинами* справи – суд, який розглядає заяву про перегляд судового рішення, може допитати особу, яка звертається з такою заявою через істотні для

справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи, як нововиявлені обставини (п. 1 ч. 2 ст. 361, ст. 93 КАСУ);

- у судовому засіданні з розгляду заяви про відновлення втраченого судового провадження – суд першої інстанції може допитати як свідків осіб, які були присутніми під час вчинення процесуальних дій, учасників справи (їх представників), а в необхідних випадках – осіб, які входили до складу суду, що розглядав справу, з якої втрачено провадження, а також осіб, які виконували судові рішення (ч. 2 ст. 389 КАСУ), а
- в інших судових засіданнях, зокрема, підготовчому (ст. 180 КАСУ), щодо внесення у судові рішення виправлень (описок, арифметичних помилок (ст. 253 КАСУ), щодо роз'яснення судового рішення (ст. 254 КАСУ), з касаційного розгляду (статті 344, 357 КАСУ), з розгляду питань, пов'язаних з виконанням судових рішень (ч. 3 ст. 374, ч. 3 ст. 376, ч. 2 ст. 377, ч. 2 ст. 378, ч. 2 ст. 379, ч. 9 ст. 380, ч. 4 ст. 382, ч. 5 ст. 383 КАСУ) допит свідків суди не проводять;
- o у судовому засіданні з розгляду справи по суті в загальному позовному провадженні суд першої інстанції (ст. 225 КАСУ) та в судовому засіданні з апеляційного розгляду справи суд апеляційної інстанції (ст. 310 КАСУ) проводить судові дебати, а в судовому засіданні з розгляду справи по суті в спрощеному позовному провадженні суд першої інстанції та в судовому засіданні з касаційного розгляду справи суд касаційної інстанції таку складну процесуальну дію у вербальній формі суди не вчиняють, а заслуховують пояснення учасників справи – тобто вчиняють ускладнену процесуальну дію у вербальній формі (ч. 8 ст. 262, частини 5, 6, 7 ст. 344 КАСУ);
- o попереднє судові засідання для попереднього розгляду справи в касаційному провадженні суд касаційної інстанції проводить без повідомлення учасників справи (ч. 1 ст. 343 КАСУ), а всі інші судові засідання інші суди проводять з таким повідомленням (статті 180, 194, 307, 344, 368, 374, 376-380, 382, 383, 389 КАСУ).

Разом з тим спільним для всіх судових засідань є регламентоване законом застосування судом під час їх проведення різних за формою процесуальних дій:

- o *вербальних:*
 - оголошення про відкриття судового засідання і того, яку справу слухатиме суд, складу суду, прізвища секретаря судового засідання, з'ясування наявності підстав для відводів (ч. 3 ст. 39, п. 1 ч. 2 ст. 180, ч. 1 ст. 199, ч. 1, 2 ст. 310, ч. 5 ст. 344, ч. 2 ст. 368 КАСУ);
 - доповідь секретаря судового засідання головуючому про осіб, які з'явилися в судові засідання, хто з учасників справи бере участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції (ч. 2 ст. 199 КАСУ);
 - роз'яснення прав та обов'язків учасникам справи (ст. 203 КАСУ);

- вирішення заяв та клопотань учасників справи (п. 10 ч. 2 ст. 180, ч. 1 ст. 204, ч. 2 ст. 310, ч. 5 ст. 344 КАСУ);
- заслуховування пояснення щодо процесуальних вимог і заперечень учасників справи (п. 3 ч. 1 ст. 180, частини 2, 4 ст. 209, ч. 2 ст. 310, ч. 6 ст. 344, частини 2, 3 ст. 368 КАСУ);
- проголошення судових рішень, роз'ясненням його змісту, порядку і строку оскарження (статті 243, 250, ч. 4 ст. 321, ст. 390 КАСУ) тощо;
- o *письмових*:
 - ведення протоколу судових засідань (ст. 230 КАСУ), включення до нього ухвал суду в усній формі;
 - ухвалення та оформлення судових рішень за наслідками проведення судових засідань (частини 2, 3 ст. 183 КАСУ, п.7 ч. 2 ст. 180, ч. 3 ст. 321, ч. 3 ст. 355, 358, 369, ч. 3 ст. 374, ч. 4 ст. 376, ч. 3 ст. 377, ч. 8 ст. 378, ч. 9 ст. 380, частини 4, 6 ст. 382, ч. 5 ст. 383, ч. 2 ст. 390 КАСУ);
- o *електронних*:
 - проведення судового засідання в режимі відеоконференції (статті 194, 195 КАСУ) та створення в такому випадку протоколу судового засідання в електронній формі (ч. 4 ст. 230 КАСУ);
 - надсилання судових рішень за наслідками судових засідань до електронного кабінету учаснику справи, який його зареєстрував (ст. 243, ч. 11 ст. 251 КАСУ);
- o *фізичних*:
 - встановлення осіб, які прибули в судове засідання (ч. 1 ст. 202 КАСУ);
 - прийняття від учасників справи доказів, повернення письмової заяви з процесуального питання без розгляду учаснику судового процесу, який мав зареєструвати електронний кабінет, але не зареєстрував його (ч. 2 ст. 167 КАСУ);
 - вихід суду до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення (ч. 4 ст. 310 КАСУ);
 - вручення судових рішень за наслідками судових засідань під розписку безпосередньо в суді (частини 2, 4, 7 ст. 251 КАСУ);
 - надсилання судового рішення рекомендованим листом з повідомленням про вручення учаснику справи, який не має електронного кабінету (частини 3, 11 ст. 251 КАСУ).

1.2.3.5.2. Письмове провадження

На відміну від *судового засідання*, КАСУ містить визначення *письмового провадження*, яким є розгляд і вирішення адміністративної справи або окремого процесуального питання в суді першої, апеляційної чи касаційної інстанції без *повідомлення*

та (або) виклику учасників справи та проведення судового засідання на підставі матеріалів справи у визначених КАСУ випадках (п. 10 ч. 1 ст. 4 КАСУ).

Нормативне визначення такого провадження як письмового є умовним, адже в ході розгляду і вирішення справи в ньому суди не обмежуються процесуальними діями виключно в письмовій формі, а вчиняють також процесуальні дії й в інших формах:

- *вербальній*:
 - перевірка позову (статті 160, 161 КАСУ), апеляційної скарги (ст. 296 КАСУ), касаційної скарги (ст. 332 КАСУ), заяви про перегляд судового рішення про нововиявлені або виключні обставини (ст. 364 КАСУ) та інших звернень до суду на предмет додержання особами, які з ними звернулися, формальних вимог до оформлення таких процесуальних документів;
 - перевірка позову на предмет додержання особою, яка з ним звернулася, вимог, встановлених законом для передачі публічно-правового спору на розгляд адміністративного суду (ст. 171 КАСУ), апеляційної, касаційної скарг на предмет відсутності обставин, що унеможливають відкриття апеляційного (ст. 299 КАСУ), касаційного (ст. 333 КАСУ) проваджень;
 - дослідження доказів, що містяться у справі, шляхом ознайомлення з ними (ст. 211 КАСУ);
- *електронній*:
 - визначення судді або колегії суддів (судді-доповідача) для розгляду адміністративної справи (первісний та повторний автоматизований розподіл справ) (ст. 31 КАСУ, розд. IV. Особливості автоматизованого розподілу судових справ Положення про ЄСІТС¹);
 - обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі (в тому числі процесуальними документами, письмовими та електронними доказами тощо) між судами, між судом та учасниками судового процесу, які зареєстрували електронні кабінети (ч. 4 ст. 18 КАСУ);
 - оформлення та викладення (внесення) у відповідних судових електронних системах судових рішень в електронній формі з накладенням на них кваліфікованого електронного підпису судді (у разі колегіального розгляду – кваліфікованих електронних підписів всіх суддів, що входять до складу колегії) (ч. 10 ст. 243 КАСУ) – ухвал, рішень, постанов (ст. 243 КАСУ), додаткових рішень (ст. 252 КАСУ), окремих ухвал (ст. 249 КАСУ), окремих думок суддів (ч. 3 ст. 34, ч. 5 ст. 347 КАСУ) та виконавчих листів

¹ Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

- (ч. 2 ст. 373 КАСУ, п. 2 розд. III Положення про Єдиний державний реєстр виконавчих документів¹);
- надсилання копій будь-яких судових рішень (вручення) за результатами розгляду та вирішення справи в письмовому провадженні в електронній формі учасникам справи, що мають електронні кабінети (ст. 129, частин 3, 11 ст. 251 КАСУ);
 - *фізичній*:
 - надсилання секретарем судового засідання копій ухвали про відкриття провадження у справі та копії позовної заяви та доданих до неї документів поштою учасникам справи, що не мають електронного кабінету (ст. 174 КАСУ);
 - збереження речових доказів (ст. 97 КАСУ, розд. V. Приймання, облік і зберігання речових доказів Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах, пп. 460–473 Інструкції з діловодства ВС);
 - повернення судом оригіналів письмових доказів (ст. 95 КАСУ), речових доказів (ст. 98 КАСУ), матеріального носія особі, яка надала суду оригінал електронного доказу на цьому носії (ст. 100 КАСУ) особам, які надали їх до матеріалів справи,
 - надсилання судового рішення в адміністративній справі в паперовій формі, зокрема, судових рішень рекомендованим листом з повідомленням про вручення чи безпосередньо в суді (частини 3, 4 ст. 251 КАСУ);
 - надсилання судами копій апеляційної (ст. 301 КАСУ), касаційної (ст. 335 КАСУ) скарг та доданих до них матеріалів учасникам справи разом з ухвалами про відкриття, відповідно, апеляційного та касаційного провадження у справі рекомендованим листом з повідомленням про вручення;
 - повернення адміністративної справи до суду першої інстанції після її перегляду в апеляційному (ст. 326 КАСУ) та касаційному (ст. 360 КАСУ) порядку;
 - видача справи в паперовій формі її учасникам для ознайомлення (розд. X Надання судової справи для ознайомлення Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах, пп. 438–441, 444, 445 Інструкції з діловодства ВС);
 - оформлення матеріалів справи секретарем судових засідань (ст. 63 КАСУ, розд. VII Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, пп. 404–437 Інструкції з діловодства ВС).

Основною законодавчо встановленою відмінністю письмового провадження від судового засідання є незастосування в ньому вербальної комунікації суду з учасниками судового процесу.

¹ Положення про Єдиний державний реєстр виконавчих документів: наказ Державної судової адміністрації України, Міністерства юстиції України від 14.06.2022 р. № 177/2370/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0177750-22#Text>.

У письмовому провадженні суди здійснюють розгляд і вирішення:

- *справ незначної складності щодо:*
 - оскарження бездіяльності суб'єкта владних повноважень або розпорядника інформації щодо розгляду звернення або запиту на інформацію (п. 2 ч. 6 ст. 12, п. 1 ч. 1 ст. 263 КАСУ);
 - оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг (п. 3 ч. 6 ст. 12 КАСУ, п. 2 ч. 1 ст. 263 КАСУ);
 - припинення за зверненням суб'єкта владних повноважень юридичних осіб чи підприємницької діяльності фізичних осіб – підприємців у випадках, визначених законом, чи відміни державної реєстрації припинення юридичних осіб або підприємницької діяльності фізичних осіб – підприємців (п. 4 ч. 6 ст. 12 КАСУ, п. 3 ч. 1 ст. 263 КАСУ);
 - стягнення грошових сум, що ґрунтуються на рішеннях суб'єкта владних повноважень, щодо яких завершився встановлений цим Кодексом строк оскарження та сума яких не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (п. 7 ч. 6 ст. 12 КАСУ, п. 4 ч. 1 ст. 263 КАСУ);
 - оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо в'їзду (виїзду) на тимчасово окуповану територію (п. 5 ч. 6 ст. 12 КАСУ, п. 5 ч. 1 ст. 263 КАСУ) – *виключно в письмовому провадженні*;
- *інші, ніж у наведеному вище переліку (ч. 1 ст. 263 КАСУ) адміністративні справи, що розглядається за правилами спрощеного позовного провадження – за рішенням суду за таких умов:*
 - за відсутності клопотань будь-якої сторони адміністративної справи про проведення судового засідання (ч. 5 ст. 262 КАСУ), або
 - якщо дійде висновку про відсутність потреби у проведенні судового засідання з повідомленням сторін (п. 2 ч. 6 ст. 262 КАСУ);
- *апеляційного (статті 311, 312 КАСУ), касаційного (частини 2, 3 ст. 328, ст. 345 КАСУ) розгляду у встановлених законом випадках (відсутності клопотань від усіх учасників справи про розгляд справи за їх участю, неприбуття жодного з учасників справи у судові засідання, хоча вони були належним чином повідомлені про дату, час і місце судового засідання, перегляд судових судів попередніх інстанцій, ухвалених у спрощеному провадженні тощо).*

1.2.3.5.3. «Електронне провадження»

Із системного аналізу частин 4, 5, 6, 9 ст. 18 та ст. 263 КАСУ вбачається можливість розгляду та вирішення судом справ незначної складності в формі не *письмового*, а «*електронного провадження*», в якому основні процесуальні дії в письмовій та фізичній формі замінитимуться процесуальними діями в електронній формі.

Незважаючи на таку заміну, «*електронне провадження*» теж має змішану форму процесуальної діяльності, адже не виключає процесуальних дій суду у вербальній формі, зокрема таких, як:

- перевірка позову (статті 160, 161 КАСУ), апеляційної скарги (ст. 296 КАСУ), касаційної скарги (ст. 332 КАСУ), заяви про перегляд судового рішення про нововиявлені або виключні обставини (ст. 364 КАСУ) та інших звернень до суду на предмет додержання особами, які з ними звернулися, формальних вимог до оформлення таких процесуальних документів;
- перевірка позову на предмет додержання особою, яка з ним звернулася, вимог, встановлених законом для передачі публічно-правового спору на розгляд адміністративного суду (ст. 171 КАСУ), апеляційної, касаційної скарг на предмет відсутності обставин, що унеможливають відкриття апеляційного (ст. 299 КАСУ), касаційного (ст. 333 КАСУ) проваджень;
- дослідження доказів, що містяться в справі, шляхом ознайомлення з ними (ст. 211 КАСУ) тощо.

Як і для судового засідання окремої, самостійної нормативної конструкції для електронного провадження в КАСУ не передбачено.

Розгляд справи судом в «електронному провадженні» не позбавляє його обов'язку зберігати в додатку до справи в суді першої інстанції процесуальні та інші документи і докази в паперовій формі, які суди апеляційної чи касаційної інстанції можуть витребувати в разі відкриття ними апеляційного чи касаційного провадження. (ч. 10 ст. 18 КАСУ). Отже, саме в такій процесуальній ситуації в загальній змішаній формі розгляду та вирішення справи *електронна є основною, а паперова – додатковою формою* документування (оформлення) справи (ст. 18, частини 16, 17 ст. 31 КАСУ, розд. 2 Підсистема «Електронний суд» Положення про ЄСІТС¹, п. 11 розд. III, п. 1 розд. VII, п. 4 розд. X, пп. 3, 4 розд. XIX Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах², пп. 354–372, 381, 385, 388, 399 Інструкції з діловодства ВС³).

¹ Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

² Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : у ред. наказу Державної судової адміністрації України від 17.10.2023 р. № 485. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>; Щодо діловодства в Вищому антикорупційному суді : наказ ВАКС від 20.12.2019 р. № 126. https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/VAKS/documents/order_office_routine_20.12.2019.pdf.

³ Інструкція з діловодства Верховного Суду : наказ керівника Апарату Верховного Суду від 06.10.2023 р. № 194. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/pro_aparat_1/instrukcia_z_dilovodstva#_Toc146886667.

1.2.3.5.4. Процесуальна бездіяльність суду

Під час розгляду судом адміністративної справи виникають ситуації, коли суд процесуальні дії не вчиняє. Межі такої процесуальної бездіяльності суду прямо встановлено процесуальним законом, а отже, вона є не лише можливою, а й прямо приписаною. За умов дотримання судом таких регламентованих законом меж, тобто підстав та вимог її допущення, процесуальна бездіяльність суду є правомірною.

Процесуальна бездіяльність суду – це прямо встановлене законом та обране судом на його підставі тимчасове невчинення ним процесуальних дій щодо розгляду та вирішення адміністративної справи, яку передано чи яка перебуває в його провадженні, яке є наслідком виникнення обставин справи чи процесуальних дій (бездіяльності) учасників судового процесу.

Процесуальній бездіяльності суду притаманні такі ознаки:

- регламентована процесуальним законом як правомірна процесуальна поведінка суду;
- є процесуальною «відповіддю» («реакцією») суду на обставини справи, на вчинення або невчинення процесуальних дій учасниками судового процесу;
- є тимчасовою, адже допускається в певних часових межах (ч. 2 ст. 169, ч. 2 ст. 223 КАСУ);
- за загальним правилом не передбачає вчинення процесуальних дій суду, що спрямовані на розгляд та вирішення адміністративної справи. Винятком є проведення суддею нарад у процедурі врегулювання спору за його участю в адміністративній справі, провадження в якій має бути обов'язково зупинено саме у зв'язку із застосуванням такої процедури (ст. 186, п. 6 ч. 1 ст. 236 КАСУ);
- не означає процесуальної бездіяльності учасників судового процесу, а в деяких випадках, навпроти, – прямо передбачає вчинення ними процесуальних дій (усунення позивачем недоліків позову при залишенні його без руху судом (ч. 2 ст. 169 КАСУ), проведення судовим експертом у справі експертизи за присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час її проведення у разі зупинення провадження в адміністративній справі (п. 2 ч. 3 ст. 44 КАСУ, ст. 4 Закону України «Про судову експертизу»¹, п. 4 ч. 2 ст. 236 КАСУ).

Правомірною процесуальною бездіяльністю зокрема є:

- перерва в нарадах у процедурі врегулювання спору за участю судді (ч. 2 ст. 186 КАСУ), в судових (зокрема, підготовчому) засіданнях (частини 2, 6 ст. 181, ч. 6 ст. 223 КАСУ);
- відкладення судових (зокрема, підготовчого) засідань (ч. 2 ст. 181, ч. 1 ст. 223 КАСУ);

¹ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р.№ 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

- залишення судами без руху позову (ст. 169 КАСУ), апеляційної скарги (ч. 3 ст. 298 КАСУ), касаційної скарги (ч. 3 ст. 332 КАСУ), заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами (ч. 3 ст. 366 КАСУ), заяви про відновлення втраченого судового провадження (ч. 1 ст. 388 КАСУ);
- зупинення провадження в адміністративній справі (ст. 236 КАСУ);
- залишення без розгляду позову (ч. 15 ст. 170, ст. 240, ч. 6 ст. 280, ч. 1 ст. 319, ч. 1 ст. 354 КАСУ), заяви про відновлення втраченого судового провадження (частини 2, 3 ст. 388 КАСУ) тощо.

Правомірна процесуальна бездіяльність допускається судом у судовому засіданні (перерва, відкладення), в письмовому провадженні (залишення позову, апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами без руху) чи може допускатися в обох цих змішаних формах процесуальної діяльності суду (зупинення провадження в адміністративній справі, залишення позову без розгляду).

Залежно від часових меж правомірна процесуальна бездіяльність може бути із заздальгідь визначеними строками (перерва, відкладення, залишення позову, скарги, заяви без руху) чи такою, тривалість якої пов'язана з настанням певних обставин (зупинення провадження в адміністративній справі, залишення позову, заяви без розгляду).

1.2.4. Цифрова трансформація адміністративного судочинства: від Автоматизованої системи документообігу суду до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи

Цифрова трансформація суспільства певною мірою зумовлює реформування сфери правосуддя. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у національному судочинстві дає змогу автоматизувати та спростити судові процеси, прискорити розгляд справ, зменшити витрати, пов'язані з розглядом справи, забезпечити більшу ефективність та прозорість правосуддя, що є невід'ємним складником реформування органів судової влади. Таке застосування додатково сприяє забезпеченню доступності правосуддя завдяки електронному документообігу та дистанційній комунікації суду з учасниками судового процесу, зі збереженням паперового документообігу та традиційних форм судово-процесуальної діяльності.

Цей процес розпочався з первинної автоматизації документообігу в судах та продовжує розширяться до впровадження повноцінної інтегрованої системи електронного судочинства, яка наразі дозволяє вчиняти більшість процесуальних дій «онлайн».

Цифрова трансформація судочинства в Україні розпочалася з впровадження в судах (зокрема, адміністративних) АСДС. Положення про автоматизовану систему документообігу суду затверджене Рішенням Ради суддів України № 30 від 26.11.2010 р.¹ та введено в дію з 01.01.2011 р. Ця система стала першим кроком на шляху до модернізації функціонування судів і мала на меті автоматизувати та оптимізувати процеси обробки інформації в судах, спростити роботу з судовою документацією, покращити швидкість обробки судових справ та забезпечити прозорість судових процедур. Вона також стала тим дієвим механізмом, який знизив корупційні ризики та вплив «людського чинника» в судовому процесі.

Завдяки використанню цієї автоматизованої системи у працівників суду виникла можливість здійснювати низку процесуальних дій, пов'язаних із розглядом судової справи в електронний спосіб, зокрема: розподіляти справи між суддями, обліковувати судові справи та реєструвати вхідні процесуальні документи, формувати оригінали електронних судових рішень та завантажувати їх до ЄРСР тощо.

АСДС – це сукупність комп'ютерних програм і відповідних програмно-апаратних комплексів судів та Державної судової адміністрації України, що забезпечує функціонування документообігу суду, обіг інформації між судами різних інстанцій та спеціалізацій, передачу інформації до центральних баз даних залежно від спеціалізації судів, захист від несанкціонованого доступу тощо.

АСДС функціонує в адміністративних судах через програму «Діловодство спеціалізованого суду», яку адміністратор автоматизованої системи розробив спеціально для них».

Зауваження. адміністратором автоматизованої системи є державне підприємство «Інформаційні судові системи».

Основні функції АСДС в адміністративному судочинстві можна зобразити схематично так (рис. 1.4).

Ця система виявилася достатньо ефективним інструментом для оптимізації функціонування суду та стала фундаментом для подальшої цифрової трансформації адміністративного судочинства.

Наступним логічним кроком у процесі цифрової трансформації адміністративного судочинства стало розроблення повноцінної електронної системи, яка б охоплювала весь судовий процес.

¹ Положення про автоматизовану систему документообігу суду : рішення Ради суддів України від 26.11.2010 р. № 30 в новій ред. 2015 р. (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0025414-15#Text>.

Рис. 1.4

Упровадження електронного судочинства є невід’ємною частиною стратегії модернізації судової системи та судочинства України. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схвалена Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015¹, передбачала необхідність реформування судової системи на засадах широкого впровадження інформаційних технологій у роботу судів, органів та установ системи правосуддя, а також автоматизації їх діяльності, яка повинна здійснюватися шляхом: забезпечення широкого використання інформаційних систем для надання більшої кількості послуг «електронного правосуддя»; створення в судах інформаційних систем електронного менеджменту, зокрема введення повноцінних електронних систем, у тому числі системи електронного документообігу, та відстеження справ, електронних повідомлень, електронних викликів, електронного розгляду справ, електронних платежів, аудіо- та відеофіксації засідань, інформаційної системи внутрішньої бази даних, інформаційної системи законодавчої бази даних, удосконалення системи забезпечення рівного та неупередженого розподілу справ між суддями; поетапне запровадження інструментів «електронного правосуддя», що надало змогу користувачам звертатися до суду, сплачувати судовий збір, брати участь у провадженнях та отримувати необхідну інформацію і документи електронними засобами.

15 грудня 2017 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих

¹ Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text>.

актів» № 2147-VIII від 03.10.2017 р.¹ Цим Законом було внесено низку суттєвих змін до Кодексу адміністративного судочинства України та запроваджено ідею абсолютно нової сучасної електронної системи, в тому числі, для адміністративних судів – ЄСІТС.

Перехідні положення КАСУ (у редакції, чинній станом на 15.12.2017 р.)² передбачали, що ЄСІТС повинна почати функціонувати через 90 днів з дня опублікування Державною судовою адміністрацією України у газеті «Голос України» та на вебпорталі судової влади оголошення про створення та забезпечення функціонування ЄСІТС.

Наприклад, Ухвалою КАС ВС від 04.03.2019 р. у справі № 404/4623/15-а (8а/404/1/18)³ ВС відмовив у прийнятті касаційної скарги, яка була підписана з використання електронного цифрового підпису та направлена до суду в електронній формі з тих підстав, що на час звернення скажника до ВС із касаційною скаргою ЄСІТС не розпочала роботу, що унеможливило прийняття скарги в електронній формі без наявності власноручного підпису скажника. На обґрунтування своєї позиції суд посилався на підп. 15.1 п. 1 розд. VII «Перехідні положення» КАСУ, який передбачає, що до початку функціонування ЄСІТС подання усіх документів до суду здійснюється в паперовій формі.

Існує також протилежна судова практика, викладена в постанові КАС ВС від 06.08.2020 р. у справі № 160/1841/19 (К/9901/10608/19)⁴. У своїй постанові ВС зробив висновок, що надсилання процесуальних документів в електронному вигляді передбачає використання сервісу «Електронний суд», розміщеному за посиланням://cabinet.court.gov.ua/login, відповідно з попередньою реєстрацією офіційної електронної адреси (Електронного кабінету) та з обов'язковим використанням власного електронного підпису. ВС зауважив, що з 22.12.2018 р. отримані всіма місцевими та апеляційними адміністративними судами заяви та інші процесуальні документи через підсистему «Електронний суд» мають реєструватися та розглядатися в установленому порядку, а тому відсутність факту початку повноцінного функціонування ЄСІТС не може бути перешкодою для роботи її підсистеми «Електронний суд» та відповідно, права особи на подання процесуальних документів через цю підсистему в електронній формі. На підставі наведеного ВС наголосив на недопустимості повернення позовних заяв (інших заяв у рамках виконання рішення суду), поданих позивачами через систему «Електронний суд».

Отже, період 2018–2020 рр. характеризуються наявністю прогалин у законодавстві, відсутністю чіткого правового врегулювання процедурних питань у сфері впровадження електронного суду та «затягуванням» повноцінного впровадження ЄСІТС, що створило певні складнощі для позивачів у реалізації можливості електронної подачі до суду процесуальних документів.

¹ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#Text>.

² Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

³ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 04.03.2019 р. у справі № 404/4623/15-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80269049>.

⁴ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 06.08.2020 р. у справі № 160/1841/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90846939>.

Визначальний етап на шляху до впровадження в адміністративних судах повноцінного електронного правосуддя розпочався з прийняття 26.05.2021 р. Закону України № 1416-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи»¹, яким внесено зміни до КАСУ та передбачено, що створення та забезпечення функціонування ЄСІТС здійснюється поетапно, а окремі підсистеми (модулі) ЄСІТС починають функціонувати не через 90 днів (як раніше), а через 30 днів з дня опублікування ВРП у газеті «Голос України» та на вебпорталі судової влади України оголошення про створення та забезпечення функціонування відповідної підсистеми (модуля) ЄСІТС.

ВРП 04.09.2021 р. офіційно опублікувала в газеті «Голос України» оголошення про початок функціонування в Україні трьох підсистем (модулів) ЄСІТС – «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистема відеоконференцзв'язку².

З 05.10.2021 р. в Україні офіційно почали функціонувати три підсистеми (модулі) ЄСІТС – «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистема відеоконференцзв'язку.

ЄСІТС – це сукупність інформаційних та телекомунікаційних підсистем (модулів), які забезпечують автоматизацію визначених законодавством процесів діяльності судів, органів та установ у системі правосуддя, включаючи документообіг, автоматизований розподіл справ, обмін документами між судом та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу та участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції, складання оперативної та аналітичної звітності, надання інформаційної допомоги суддям, а також автоматизацію процесів, які забезпечують фінансові, майнові, організаційні, кадрові, інформаційно-телекомунікаційні та інші потреби користувачів ЄСІТС³.

До основних ознак ЄСІТС можна віднести такі:

- ЄСІТС є комплексною системою, яка складається з сукупності інформаційних та телекомунікаційних підсистем (модулів);
- підсистеми (модулі) ЄСІТС впроваджуються поетапно;
- ЄСІТС забезпечує автоматизацію судових процесів, визначених законодавством;
- сфера дії ЄСІТС поширюється на документообіг, автоматизований розподіл справ, обмін документами між судом та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу та участь учасників судового процесу в судовому засіданні в режимі відеоконференції, складання оперативної та аналітичної

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : Закон України від 26.05.2021 р. № 1416-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1416-20#Text>.

² Оголошення про створення та забезпечення функціонування трьох підсистем (модулів) ЄСІТС: Вища рада правосуддя від 04.09.2021 р. *Голос України*. 2021. № 168 (7668). Ст. 15. URL: https://drive.google.com/file/d/1G3QDk_gRMVu0CFxSIJDzjiszg5mvyuc2W5/view.

³ Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

звітності, надання інформаційної допомоги суддям, а також автоматизацію процесів, які забезпечують фінансові, майнові, організаційні, кадрові, інформаційно-телекомунікаційні та інші потреби користувачів ЄСІТС.

Метою запровадження ЄСІТС є покращення якості та ефективності правосуддя, забезпечення максимальної прозорості та відкритості судової системи. Така модернізація української судової системи удосконалисть інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру та сформує єдиний інформаційний простір судів, органів та установ у системі правосуддя.

Щодо *структури* ЄСІТС, то вона має включати сукупність модулів та підсистем, які матимуть різне функціональне призначення та будуть взаємодіяти задля забезпечення повної підтримки судового процесу в електронному форматі. Підсистеми (модулі) ЄСІТС мають поділятися на дві групи: підсистеми (модулі), що знаходяться у відкритому середовищі ЄСІТС (містять публічну інформацію, до якої мають доступ зовнішні користувачі) та підсистеми (модулі), що знаходяться у закритому середовищі ЄСІТС (відокремлене від мережі «Інтернет» та до якого зовнішній користувач не має доступу).

Підсистеми (модулі) ЄСІТС розробляються та впроваджуються в судову систему поетапно. На сьогодні офіційно функціонує три підсистеми (модулі) ЄСІТС – «Електронний суд», «Електронний кабінет» та підсистема відеоконференцзв'язку. В експлуатацію введено лише одну підсистему – «Єдиний контакт-центр судової влади України». Такі підсистеми (модулі) ЄСІТС як ЄДРСР, вебпортал судової влади України, управління персоналом та фінансово-господарською діяльністю, автоматизований розподіл справ, електронний документообіг, відкриті набори даних – це раніше створені підсистеми, яка нині експлуатуються, проте потребують доопрацювання та подальшої інтеграції з іншими підсистемами ЄСІТС. Усі інші підсистеми (модулі) ЄСІТС потребують розробки.

ЄСІТС має складатися з таких підсистем (модулів) (рис. 1.5).

Функціонування ЄСІТС в адміністративному судочинстві.

Порядок функціонування ЄСІТС та її окремих підсистем (модулів) в адміністративному судочинстві визначається КАСУ та Положенням про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затвердженим Рішенням ВРП від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21.

Як передбачено ст. 18 КАСУ, ЄСІТС є обов'язковою для використання всіма адміністративними судами.

В адміністративному судочинстві ЄСІТС забезпечує:

- ознайомлення з матеріалами справи в електронній формі (ч. 9 ст. 44 КАСУ);
- надсилання судової повістки в електронній формі (ч. 3 ст. 124 КАСУ);
- направлення судових рішень та інших документів в електронній формі (ч. 5 ст. 18, ст. 243, ст. 251 КАСУ);
- обмін документами (надсилання та отримання) в електронній формі між судами, судом та учасниками справи (ч. 4 ст. 18 КАСУ);

- оформлення і видачу судових виконавчих документів в електронній формі (ст. 373 КАСУ);
- фіксування судового процесу та участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції (ч. 4 ст.18, ст. 195 КАСУ);
- подання письмових та електронних доказів, вчинення інших дій в електронній формі особою, яка зареєструвала електронний кабінет (ч. 8 ст. 18, ст. 94, ст. 161, ст. 296, ст. 302, ст. 303, ст. 330, ст. 364 КАСУ);
- інші функції, передбачені ст. 15¹ Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Доступ до всього функціоналу ЄСІТС здійснюється учасниками адміністративного процесу через підсистему «Електронний кабінет».

Рис. 1.5

Електронний кабінет – це персональний кабінет (вебсервіс чи інший користувацький інтерфейс) у підсистемі (модулі) ЄСІТС, за допомогою якого особі, яка пройшла електронну ідентифікацію, надається доступ до інформації та сервісів ЄСІТС або її окремих підсистем (модулів), у тому числі можливість обміну (надсилання та отримання) документами (в тому числі процесуальними документами, письмовими та електронними доказами тощо) між судом та учасниками судового процесу, а також між учасниками судового процесу. Електронна ідентифікація особи здійснюється з використанням кваліфікованого електронного підпису чи інших засобів електронної ідентифікації, які дають змогу однозначно встановити особу¹.

Для того, щоб зареєструватися в Електронному кабінеті, учаснику судового процесу необхідно пройти відповідну процедуру реєстрації з використанням кваліфікованого електронного підпису (КЕП), та внесенням своїх контактних даних, зокрема адреси електронної пошти, номера телефону та інших відомостей.

Зауваження. Кваліфікований електронний підпис (КЕП) – удосконалений електронний підпис, що створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного підпису і базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису².

Для електронної авторизації в Електронному кабінеті запроваджено інтегровану систему електронної ідентифікації (ID.GOV.UA), де можна зручно здійснити авторизацію за допомогою е-підписів (на файловому, хмарному чи інших захищених носіях), Дія. Підпис та BankID НБУ. У разі відсутності в учасника судового процесу кваліфікованого електронного підпису (КЕП), останній позбавлений можливості користуватися підсистемами ЄСІТС Електронний кабінет та «Електронний суд», а отже, не може подавати до адміністративного суду документи та вчиняти інші процесуальні дії в електронний спосіб.

Передбачено, що учасники судового процесу поділяються на дві категорії: ті, хто в обов'язковому порядку повинен зареєструватися в Електронному кабінеті, та ті, хто здійснює таку реєстрацію в добровільному порядку.

Адвокати, нотаріуси, державні та приватні виконавці, судові експерти, органи державної влади та інші державні органи, зареєстровані за законодавством України як юридичні особи, їх територіальні органи, органи місцевого самоврядування, інші юридичні особи (обов'язкова реєстрація електронних кабінетів юридичними особами приватної форми власності здійснюється з 20.02.2024 р.) реєструють свої електронні кабінети в ЄСІТС в обов'язковому порядку. Інші особи здійснюють таку реєстрацію в добровільному порядку (ч. 6 ст. 18 КАСУ).

¹ Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

² Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.

Процесуальні наслідки у разі звернення до суду з документом особою, яка зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його:

- повернення заяви про забезпечення позову без розгляду (ч. 7 ст. 154 КАСУ);
- залишення позовної заяви без руху (ч. 2 ст. 169 КАСУ);
- повернення письмових заяв з процесуальних питань (ч. 2 ст. 167 КАСУ).

Наприклад. Харківський окружний адміністративний постановив ухвалу у справі № 520/33604/23 від 28.11.2023 р.¹, якою залишив без руху позовну заяву та надав позивачу 5 днів для усунення недоліків позовної заяви шляхом надання доказів реєстрації (створення електронного кабінету) адвокатом в ЄСІТС. Суд зазначив, що позовна заява подана до суду в паперовій формі представником позивача адвокатом Івановим І.І. У той час, як згідно з даними комп'ютерної програми «Діловодство спеціалізованого суду», у представника позивача – адвоката Іванова І.І. відсутній зареєстрований електронний кабінет в підсистемі «Електронний суд» ЄСІТС.

КАС ВС в ухвалі у справі № 120/953/22-а від 30.10.2023 р.² Суд дійшов висновку, що згідно з ч. 2 ст. 332 КАСУ до касаційної скарги, яка не оформлена відповідно до вимог, встановлених ст. 330 цього Кодексу, а також подана особою, яка відповідно до ч. 6 ст. 18 цього Кодексу зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його, застосовуються положення ст. 169 цього Кодексу, частиною першою якої передбачено залишення позовної заяви без руху із зазначенням її недоліків, способу та строку для їх усунення, який не може перевищувати десяти днів з дня вручення ухвали про залишення позовної заяви без руху.

Через Електронний кабінет зовнішнього користувача учасники адміністративного процесу отримують доступ до підсистеми ЄСІТС «Електронний суд», яка функціонує у відкритому середовищі ЄСІТС та забезпечує захищений обмін документами судових справ.

Електронний суд – це підсистема ЄСІТС, що забезпечує можливість користувачів у передбачених законодавством випадках відповідно до наявних технічних можливостей підсистеми ЄСІТС реалізованого функціоналу створювати та надсилати в електронному вигляді процесуальні чи інші документи до суду, інших органів та установ у системі правосуддя, а також отримувати інформацію про стан і результати розгляду таких документів³.

Ця новітня підсистема дає можливість користувачам подавати процесуальні документи (позовні заяви, апеляційні та касаційні скарги, клопотання тощо), дізнаватися про хід розгляду справ та отримувати судові документи в електронній формі, тобто дистанційно. Внаслідок впровадження «Електронного суду» в адміні-

¹ Ухвала Харківського окружного адміністративного суду від 28.11.2023 р. у справі № 520/33604/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115244349>.

² Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі № 120/953/22-а від 30.10.2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114599541>.

³ Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

стративному судочинстві змінюється порядок вчинення деяких процесуальних та організаційно-технічних дій, а саме:

- *порядок та форма подачі учасниками справи документів до адміністративного суду.*

Документи (в тому числі процесуальні документи, письмові та електронні докази) можуть подаватися до суду учасниками справи в електронній формі. Подання таких документів до суду здійснюється виключно з використанням підсистеми «Електронний суд».

У разі, якщо учасник адміністративної справи подав до суду заяву по суті справи в електронній формі, у подальшому він зобов'язаний подавати до суду заяви по суті справи, клопотання та письмові докази виключно в електронній формі, крім випадків, коли судом буде надано дозвіл на їх подання в паперовій формі (ч. 11 ст. 44 КАСУ)¹.

Електронні документи можуть створюватися двома способами: із застосуванням вбудованого текстового редактора шляхом заповнення вже готових форм документів або шляхом редагування та долучення самостійно складених документів. Такі документи підписуються кваліфікованим електронним підписом та надсилаються засобами підсистеми «Електронний суд» до відповідного адміністративного суду. До створених електронних документів користувачі можуть також додавати інші файли, докази (відеофайли, зображення тощо), які мають бути також підписані електронним підписом.

Тож, відтепер, окрім традиційного паперового способу подачі документів до суду, учасникам адміністративної справи дається можливість подавати процесуальні та інші документи в електронній формі, тобто дистанційно, за допомогою підсистеми ЄСІТС «Електронний суд». Це забезпечує зручну та швидку взаємодію між учасниками судового процесу та судом, сприяючи цифровій трансформації судочинства та покращенню доступу до правосуддя.

У цьому контексті важливо наголосити на певних проблемних моментах, з якими довелося стикнутися нашій державі. Зокрема, через регулярні відключення електропостачання виникають значні труднощі у процесі подання документів до суду в електронній формі через електронний кабінет, що можуть призвести до пропуску процесуального строку.

Удосконалення законодавства стосовно процесуальних наслідків неподання процесуальних документів через електронний кабінет у разі регулярних відключень електропостачання є вкрай необхідним кроком сьогодні, оскільки законодавство має бути адаптивним і враховувати сучасні реалії. Наприклад, на законодавчому рівні можна визначити відключення електропостачання як поважну причину пропуску процесуального строку за наявності доказів, що підтверджують такі обста-

¹ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

вини. Такі зміни допоможуть забезпечити доступність правосуддя та можливість учасникам судового процесу своєчасно подавати необхідні документи навіть в умовах таких технічних перебоїв, як відключення електропостачання;

- *порядок реєстрації вхідної документації в суді.*

Позовні та інші заяви, скарги та інші передбачені законом процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду, в порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в ЄСІТС у день їх надходження.

Перед тим, як зареєструвати електронний документ, працівник суду, який здійснює реєстрацію, повинен перевірити чи доступний такий електронний документ для перегляду. У тому разі, якщо неможливо відкрити або переглянути електронний документ, він не підлягає реєстрації, а користувачу надсилається примірник акту про відмову у реєстрації.

У разі реєстрації електронного документа, до електронного кабінету користувача автоматично надсилається повідомлення про реєстрацію. В іншому випадку, коли документ не може бути зареєстрований, користувачу надсилається повідомлення з зазначенням причини відмови у реєстрації.

До початку функціонування підсистеми електронного документообігу у складі ЄСІТС, реєстрація документів, що надходять до суду в електронній формі здійснюється в АСДС згідно з Положенням про автоматизовану систему документообігу суду та інструкцією з діловодства (п. 15.2 підп. 15 п. 1 розд. VII «Перехідні положення» КАСУ)¹;

- *порядок направлення судом документів учасникам справи.*

Суд отримує можливість надсилати судові рішення та інші процесуальні документи учасникам адміністративної справи до їх електронних кабінетів, вчиняти інші процесуальні дії в електронній формі. Порядок направлення судом документів в електронній формі передбачає, що особам, які мають зареєстрований електронний кабінет в підсистемі ЄСІТС «Електронний суд», суд надсилає усі документи у справах, в яких особа бере участь, виключно в електронній формі через електронний кабінет. І тільки у разі відсутності в учасника адміністративного процесу зареєстрованого електронного кабінету, суд надсилає усі документи в традиційній паперовій формі рекомендованим листом з повідомленням про вручення.

Водночас учасник адміністративної справи не позбавлений можливості за своєю письмовою заявою отримати копію судового рішення в паперовій формі.

Аналогічні процесуальні вимоги передбачені й для вручення судових повісток. За наявності в учасника адміністративної справи електронного кабінету – судова повістка надсилається до його електронного кабінету. За відсутності в особи

¹ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

електронного кабінету – шляхом надсилання повістки рекомендованою кореспонденцією (листом, телеграмою), кур'єром зі зворотною розпискою за адресою, вказаною особою, або шляхом надсилання тексту повістки в порядку, визначеному ст. 129 КАСУ;

- *порядок надсилання копій поданих до суду документів іншій стороні по справі.*

Відтепер учасники адміністративної справи через свій електронний кабінет можуть надсилати копії поданих до суду документів по справі іншій стороні в електронній формі, у разі якщо така сторона по справі також зареєстрована в ЄСІТС.

Якщо інша сторона по справі має зареєстрований електронний кабінет, підсистема «Електронний суд» автоматично надсилає суду та учасникам справи доказ надсилання до електронних кабінетів інших учасників справи поданих до суду документів. У разі відсутності в інших учасників адміністративної справи зареєстрованого електронного кабінету, електронна підсистема інформує про це користувача та у цьому разі виникає необхідність направлення копій документів іншим учасникам справи в паперовому вигляді поштовою кореспонденцією та надати докази суду;

- *виникає необхідність сканування документів, що надійшли до суду.*

Електронне судочинство передбачає необхідність сканування судами усіх документів, що надійшли до суду у паперовій формі задля формування електронної судової справи та можливості у подальшому перейти до повноцінного електронного формату розгляду адміністративних справ.

Через те, що сьогодні не усі суди мають необхідне технічне обладнання та ресурси, а також не всі підсистеми ЄСІТС розроблені та введені в експлуатацію, нині сканування документів, що надійшли до суду у паперовій формі здійснюється лише за необхідності та наявності у суду такої можливості. Зокрема, у разі надходження заяви учасника справи про ознайомлення з матеріалами справи в електронному вигляді через систему Електронний суд, суд, який отримав таку заяву, забезпечує сканування відповідних матеріалів справи у паперовій формі, що перебуває в такому суді, та долучення їх до матеріалів електронної судової справи. У разі відсутності відповідного клопотання учасника справи суд забезпечує сканування матеріалів справи в паперовій формі та долучення їх до матеріалів електронної судової справи з урахуванням наявних у суді можливостей та в разі передання справи до суду іншої інстанції (п. 124 Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) ЄСІТС);

- *порядок ознайомлення з матеріалами справи.*

Впровадження «Електронного суду» створило альтернативний спосіб ознайомлення з матеріалами справи, який не обмежений часовими графіком роботи суду й не вимагає безпосереднього його відвідування, а саме дистанційне ознайомлення з матеріалами справи через підсистему «Електронний суд».

Учасники адміністративної справи, які зареєстровані в підсистемі «Електронний суд», відтепер мають можливість ознайомлюватися з матеріалами адміністративних справ, сформованих в електронній формі. Це стає можливим завдяки автоматичному надсиланню всіх документів та повідомлень, що вносяться до АСДС, безпосередньо до електронних кабінетів користувачів.

Підсистемою «Електронний суд» передбачено декілька варіантів отримання користувачем доступу до матеріалів справи:

- автоматичне отримання в електронному кабінеті доступу до матеріалів адміністративної справи у разі введення в системі РНОКПП/код ЄДРПОУ інших сторін по справі;
 - подання до суду заяви про ознайомлення з матеріалами справи в електронному форматі через електронний кабінет;
 - формування адвокатом ордера в електронному кабінеті;
- *порядок сплати судового збору.*

Засобами «Електронного суду» користувачі можуть сплатити судовий збір та інші платежі в режимі онлайн під час формування відповідного документа або додати відомості щодо здійсненого самостійно платежу. Інформація автоматично додається до документа, що створюється.

Ще однією підсистемою ЄСІТС, яка сьогодні функціонує в адміністративних судах, є підсистема відеоконференцзв'язку.

Підсистема відеоконференцзв'язку ЄСІТС – це комплекс технічних засобів та програмного забезпечення, що дають можливість у режимі відеоконференції брати участь у судовому засіданні поза межами приміщення суду за допомогою свого Електронного кабінету та власних технічних засобів (рис. 1.6).

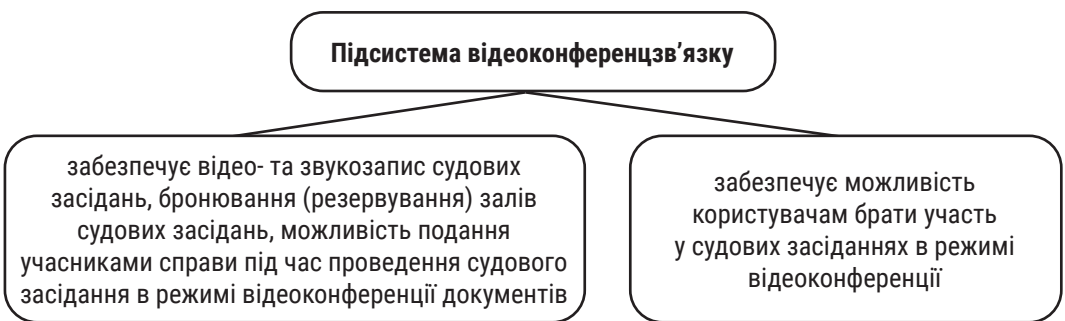

Рис. 1.6

За наявності в суді технічної можливості учасник справи у порядку, встановленому процесуальним законом, може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за допомогою власних технічних засобів з використанням програмного забезпечення «EasyCon». Програмне забез-

печення «EasyCon» інтегровано у вебпортал судової влади, передбачає можливість ідентифікації учасника за допомогою електронного підпису та визнається як «захисний відеоконференцзв'язок з судом», на який можна перейти через офіційний вебпортал судової влади будь-якого суду України.

Порядок участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції визначений ст. 195 КАСУ. Для того, щоб взяти участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду, учасник справи подає заяву про це не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. Копія заяви в той самий строк надсилається іншим учасникам справи. Ризики технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку тощо несе учасник справи, який подав відповідну заяву.

Електронне судочинство слід розглядати як інноваційну форму здійснення правосуддя, яка ґрунтується на використанні сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій та забезпечує проведення всіх етапів судового процесу в цифровому форматі.

Серед його ключових переваг можна виокремити такі, як підвищення доступності, ефективності, прозорості та довіри до правосуддя, спрощений та швидкий обмін документами між судом та учасниками справи, швидкий доступ до інформації та документів, економія часу та ресурсів, зменшення адміністративних витрат, скорочення строків розгляду справ, зменшення навантаження на працівників апарату суду, мінімізація впливу людського чинника та зменшення корупційних ризиків. Однак електронне правосуддя має й певні недоліки, серед яких недостатнє технічне забезпечення, високі витрати на впровадження та обслуговування, періодичні технічні проблеми та збої, недостатнє фінансування, проблеми з безпекою даних, а також доступністю та інклюзивністю.

Отже, цифрова трансформація адміністративного судочинства України, яка розпочалась із запровадженням АСДС та продовжилася з розвитком ЄСІТС, являє собою фундаментальний перехід від традиційних паперових процесів до сучасного електронного правосуддя. Основною метою цього процесу є підвищення ефективності, доступності та прозорості судової системи. Реформування адміністративного судочинства за допомогою цифрових технологій відкрило нові можливості для учасників судового процесу, автоматизувало ділові процеси, забезпечило більш оперативний та зручний доступ до суду, а також дало змогу сторонам судового процесу взаємодіяти з судовою системою в онлайн-режимі.

1.2.5. Категорії адміністративного судочинства

1.2.5.1. Поняття та завдання адміністративного судочинства

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 4 КАСУ адміністративним судочинством є діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ

у порядку, встановленому КАСУ. Зміст наведеної дефініції дає можливість виокремити ознаки цього виду судочинства.

Зауваження. КАСУ в редакції жовтня 2017 р. вживається категорія «судовий процес», на відміну від попередньо вживаного «адміністративний процес», під яким законодавець розуміє правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства (п. 6 ч. 1 ст. 4).

Адміністративне судочинство є діяльністю адміністративних судів. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»¹ систему спеціалізованих судів формують суди місцеві та апеляційні. Місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди. Апеляційними судами з розгляду адміністративних справ є суди апеляційні адміністративні, які утворюються в апеляційних округах. Нині місцеві адміністративні суди сформовано відповідно до Указу Президента України від 16.11.2004 р. в редакції від 29.12.2017 р.², а апеляційні адміністративні суди утворені згідно з Указом Президента від 29.12.2017 р.³ Крім цього, з аналізу норм Кодексу в порядку адміністративного судочинства правові спори вирішуються не тільки спеціалізованими адміністративними судами. Так, місцевим загальним судам як адміністративним та Вищому антикорупційному суду підсудні справи, окреслені ст. 20 КАСУ. ВС згідно зі статтями 17 і 36 Закону «Про судоустрій і статус суддів» є найвищим судом у системі судоустрою України, покликаним забезпечувати сталість та єдність судової практики судами касаційної інстанції щодо норм матеріального та процесуального права. Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду переглядає за правилами КАСУ судові рішення як суд апеляційної інстанції (ч. 4 ст. 23 КАСУ). ВС (у його складі діє Касаційний адміністративний суд) відповідно до ч. 4 ст. 22 КАСУ вповноважений бути в окремих справах судом першої інстанції. Статтями 340–358 КАСУ врегульовано порядок перегляду ВС судових рішень в адміністративних справах.

Викладене свідчить, що адміністративне судочинство передбачає діяльність не тільки спеціалізованих адміністративних судів, а й інших, які згідно з КАСУ уповноважені вирішувати *адміністративні справи*.

Адміністративне судочинство є діяльністю щодо розгляду і вирішення адміністративних справ. Дефініція «адміністративна справа» наведена у п. 1 ч. 1 ст. 4 КАСУ. Такою справою є переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір. Законодавець надає визначення адміністративної справи через поняття «публічно-правовий спір». Отже, відповідно до термінології КАСУ ознаки

¹ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

² Про утворення місцевих адміністративних судів, затвердження їх мережі : Указ Президента України від 16.11.2004 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1417/2004>.

³ Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах : Указ Президента України від 29.12.2017 р. №455/2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/455/2017#Text>.

адміністративної справи – це ознаки публічно-правового спору. *Матеріал щодо цього питання викладено в підрозд. 1.2.5.2 цього підручника.*

На розгляд і вирішення адміністративної справи і спрямоване адміністративне судочинство, що свідчить про процесуальну сторону правосуддя, метою якого є захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, якщо таке порушення мало місце. Адміністративний суд відіграє активну роль у процесі розгляду адміністративних справ, щоб врівноважити нерівні можливості особи й суб'єкта владних повноважень, які виступають сторонами розглядуваного правового конфлікту.

Адміністративне судочинство є діяльністю, що врегульована КАСУ. Адміністративне судочинство, виходячи з приписів ст. 3 КАСУ, здійснюється відповідно до Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, й КАСУ. *Система правових актів, що регулюють адміністративне судочинство, надана в підрозд. 1.2.1 цього підручника.*

Завданням адміністративного судочинства, відповідно до ст. 2 КАСУ, є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Безпосереднім завданням є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин.

Вимога справедливого вирішення публічно-правового спору ґрунтується на конвенційній гарантії права на справедливий суд (ст. 6). Справедливим є таке судове провадження, яке відбувається з дотриманням принципу верховенства права, зокрема таких його складників, як правова визначеність, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, котра в адміністративному судочинстві досягається завдяки принципам змагальності, диспозитивності та офіційного з'ясування всіх обставин у справі. Всі учасники справи мають бути рівними у доведенні своєї позиції в суді, забороняється будь-яка форма дискримінації. Водночас вимога справедливості особливо виявляється в ухваленні правосудного, справедливого по суті, судового рішення. Суд має тлумачити та застосовувати правові норми щодо конкретної справи, враховуючи її фактичні обставини, й зобов'язаний перевірити та належним чином вивчити всі клопотання, зауваження, доводи й докази, надані учасниками справи, неупереджено їх оцінити щодо того, чи будуть вони застосовуватися в судовому рішенні, яким завершується судовий розгляд.

Зауваження. У справі «Трофимчук проти України» від 28.01.2011 р. Суд повторює, що оцінка доказів є компетенцією національних судів і Суд не піднімає власною точкою зору щодо фактів оцінку, яку їм було надано в межах національного провадження. Більше того, гарантуючи право на справедливий судовий розгляд, ст. 6 Конвенції водночас не встановлює жодних правил щодо допустимості доказів або їх оцінки, що є предметом регулювання насамперед національного законодавства та оцінки національними судами. Тим не менш, Суд повинен встановити, чи було провадження в цілому справедливим та чи відповідали

Конвенції наслідки оцінки доказів і застосування правових норм. Беручи до уваги свої висновки, Суд не бачить жодних ознак несправедливості або свавільності у відмові судів детально розглянути доводи заявниці про переслідування її роботодавцем, оскільки суди чітко зазначили, що ці доводи були повністю необґрунтованими.

Під неупередженим вирішенням публічно-правового спору слід розуміти, що адміністративний суд є незалежним та безстороннім в ухваленні судового рішення. Статтею 6 Конвенції кожному гарантується розгляд його справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. ЄСПЛ зазвичай розглядає ці дві вимоги разом¹. Термін «незалежний» стосується незалежності суду від інших органів влади², від сторін³.

Неупередженість суду виявляється у відсутності суб'єктивного ставлення до вирішення конкретної справи. Критерії неупередженості, якими керується ЄСПЛ, сформульовані у Рішенні «Мікалефф проти Мальти»⁴. Це суб'єктивний тест, що вивчає персональні переконання і поведінку конкретного судді й об'єктивний тест, спрямований на визначення, чи забезпечила структура суду гарантії для виключення легітимних сумнівів стосовно його неупередженості.

Незалежність та безсторонність забезпечуються існуванням процесуальних гарантій, таких як закріплення відводу (самовідводу) судді, тощо.

Своєчасно, тобто в розумний строк вирішити публічно-правовий спір вимагає від суду здійснити процесуальні дії в строк, що є об'єктивно необхідним для їх виконання, прийняття процесуальних рішень та розгляду і вирішення справи з метою забезпечення судового захисту без невинуватених зволікань (п. 11 ст. 4 КАСУ).

Зауваження. Практика ЄСПЛ до критеріїв розумності строків відносить: правову та фактичну складність справи; поведінку заявника, а також інших осіб, які беруть участь у справі, інших учасників процесу; поведінку органів державної влади (насамперед суду); характер процесу та його значення для заявника⁵.

Метою ж такого вирішення є ефективний захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, якщо мало місце їх порушення.

Зауваження. Право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами у разі їх порушення гарантує Загальна декларація прав людини (ст. 8). Право на ефективний засіб юридичного захисту закріплено в нормах ЄКПЛ (ст. 13). Звертаючись до

¹ Рішення ЄСПЛ у справі Клейн та інші проти Нідерландів від 05.05.2003 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5D%7D>.

² Рішення ЄСПЛ у справі «Бомартен проти Франції» від 24.11.1994 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5D%7D>.

³ Рішення ЄСПЛ у справі «Смарек проти Австрії» від 22.10.1984 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5D%7D>.

⁴ Рішення ЄСПЛ у справі «Мікалефф проти Мальти» від 05.09.2006 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5D%7D>.

⁵ Рішення ЄСПЛ у справі «Федіна проти України» від 02.09.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_802#Text; Рішення ЄСПЛ у справі «Смірнова проти України» від 08 листоп. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_440#Text та ін.

своєї попередньої практики, ЄСПЛ наголошує, «засіб захисту, що вимагається статтею 13, має бути «ефективним» як у законі, так і на практиці, зокрема у тому сенсі, щоб його використання не було ускладнене діями або недоглядом органів влади відповідної держави»¹.

Формула ефективності полягає в забезпеченні максимально ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб з мінімальним завданням шкоди іншим особам та державі. Ефективність захисту забезпечується багатьма чинниками: 1) закріпленням на нормативному рівні ефективного судового процесу; 2) обранням ефективного способу правового захисту, який має відповідати природі та змісту порушеного права або охоронюваного законом інтересу, за захистом якого звернулася особа, й характеру протиправного посягання²; 3) ухваленням законного та обґрунтованого судового рішення. Крім цього на ефективність захисту впливає добросовісна поведінка учасників судового процесу.

Відповідно до ч. 4 ст. 242 КАСУ, судове рішення має відповідати завданню адміністративного судочинства, а ст. 45 КАСУ вимагає добросовісно користуватися процесуальними правами і не вчиняти дії, які суперечать завданню адміністративного судочинства. У випадку зловживання учасником судового процесу його процесуальними правами суд застосовує до нього заходи процесуального примусу.

Отже, адміністративний суд, вчиняючи процесуальні дії під час розгляду справи та задля ухвалення законного і обґрунтованого судового рішення, має виходити із завдань адміністративного судочинства.

Наприклад. Хмельницький окружний адміністративний суд в ухвалі від 13.10.2023 р. справа № 560/15106/23, зазначив, що для забезпечення виконання завдання адміністративного судочинства щодо своєчасного вирішення судом спору, суд вважає за необхідне роз'єднати вищевказані позовні вимоги в самостійні провадження³. Аналіз постанови Восьмого апеляційного адміністративного суду від 24.10.2023 р. у справі № 593/353/23 та постанови Краснокутського районного суду Харківської області від 23.10.2023 р. у справі № 627/916/23, дає підстави стверджувати, що майже кожне рішення адміністративний суд вмотивовує кризь призму завдання адміністративного судочинства⁴.

Зауваження. Безпосередній захист суб'єктивних прав приватної особи, які остання вважає порушеними, здійснюється у справах, ініційованих приватною особою, чи органом або особою, уповноваженою законом на звернення до суду в інтересах інших осіб (частини 1, 3 ст. 5 КАСУ). У справах за позовом суб'єкта владних повноважень останній звертається до адміністративного суду задля виконання своїх повноважень. У свою чергу, відбувається опосередкований захист прав приватної особи, щодо якої такі повноваження будуть реалі-

¹ Рішення ЄСПЛ у справі «Афанасьєв проти України» від 05.04.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_239#Text.

² Способи захисту порушеного права. Ефективність способів захисту порушеного права. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Rogach_prezent_2022_06_10.pdf.

³ Ухвала Хмельницького окружного адміністративного суду від 13.10.2023 р. у справі № 560/15106/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114164368>.

⁴ Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 24.10.2023 р. у справі № 593/353/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114432631>; Постанова Краснокутського районного суду Харківської області від 23.10.2023 р., справа № 627/916/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114348429> тощо.

зовані. Адміністративний суд оцінює правомірність реалізації повноважень владарюючого суб'єкта в кожному конкретному випадку.

Здійснюючи вирішення спору, з метою захисту прав приватних осіб, адміністративний суд, відповідно до ч. 2 ст. 2 КАСУ, вповноважений перевіряти оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень чи прийняті (вчинені) вони:

- на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України;
- з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано;
- обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії);
- безсторонньо (неупереджено);
- добросовісно;
- розсудливо;
- з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації;
- пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія);
- з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення;
- своєчасно, тобто протягом розумного строку.

Застосування окреслених критеріїв адміністративним судом є доцільним, оскільки сприяє врахуванню всіх чинників, котрі можуть впливати на правомірність прийнятого суб'єктом владних повноважень рішення, вчинених дій чи бездіяльності, не втручаючись безпосередньо в реалізацію самих владних повноважень (особливо дискреційних).

Водночас неправильна оцінка рішень, дій чи бездіяльності за окресленими критеріями може призвести до скасування судового рішення.

Наприклад. Задовольняючи касаційну скаргу ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду відзначив, що судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій не ґрунтуються на засадах верховенства права, не є законними та обґрунтованими. Зазначені судові рішення не вірно вмотивовані висновком судів, що рішення суб'єкта владних повноважень не відповідає вимогам пп. 1, 3 ч. 2 ст. 2 КАСУ, оскільки прийнято без врахування всіх обставин, що мають значення для прийняття рішення¹.

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 12.11.2020 р. у справі № 240/3906/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92841843>.

1.2.5.2. Публічно-правовий спір: поняття та правова природа

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 4 КАСУ публічно-правовим спором, що вирішується адміністративним судом і наповнює зміст поняття «адміністративна справа», є спір, у якому:

- хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, в тому числі на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку із виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій; або
- хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку із наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг; або
- хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму, і спір виник у зв'язку із порушенням її прав у такому процесі з боку суб'єкта владних повноважень або іншої особи.

Значна увага змісту поняття «публічно-правовий спір», його ознакам та природі приділяється судовою практикою. Така зацікавленість до окресленої дефініції зумовлена її впливом на розмежування судових юрисдикцій. Саме на суб'єктному складі та характеристиці відносин, з яких спір виникає, акцентують увагу суди.

Наприклад. ВС у постанові від 23.05.2018 р. у справі № 914/2006/17 сформулював правову позицію, зазначивши, що в адміністративному суді вирішується спір, який виник між двома (кількома) суб'єктами стосовно їхніх прав та обов'язків у конкретних правових відносинах, у яких хоча б один суб'єкт законодавчо вповноважений владно керувати поведінкою іншого (інших) суб'єкта, а останній, відповідно, зобов'язаний виконувати вимоги та приписи такого владного суб'єкта. Необхідною та єдиною ознакою суб'єкта владних повноважень є здійснення цим суб'єктом владних управлінських функцій, при цьому ці функції суб'єкт повинен здійснювати саме в тих правовідносинах, у яких виник спір¹.

Роком пізніше ВС у постанові від 30.01.2019 р. у справі № 803/413/18 доповнив свою думку щодо особливого суб'єктного складу, зазначивши, що участь суб'єкта владних повноважень є обов'язковою ознакою для того, щоб класифікувати спір як публічно-правовий. Проте сама собою участь у спорі суб'єкта владних повноважень не дає підстав ототожнювати спір з публічно-правовим та відносити його до справ адміністративної юрисдикції. Визначальною ознакою справи адміністративної юрисдикції є суть (зміст, характер) спору. Публічно-правовий спір, на який поширюється юрисдикція адміністративних судів, є спором між учасниками публічно-правових відносин і стосується саме цих відносин².

Підкріплюючи попередні правові позиції, судова практика з аналізу норм КАСУ вбачає, що вміщені в Кодексі норми регламентують порядок розгляду не всіх публічно-правових спорів, а лише тих, які виникають у результаті здійснення суб'єктом владних повноважень управлінських функцій і розгляд яких безпосередньо не віднесено до підсудності інших

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.05.2018 р. у справі № 914/2006/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74506084>.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.01.2019 р. у справі № 803/413/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79958176>.

судів. Не поширюють свою дію ці положення на правові ситуації, що вимагають інших юрисдикційних форм захисту від стверджувальних порушень прав чи інтересів, неправильним є поширення юрисдикції адміністративних судів на той чи інший спір тільки тому, що відповідачем у справі є суб'єкт владних повноважень. Визначаючи юрисдикцію справ, суди повинні виходити із суті права та/або інтересу, за захистом якого звернулася особа, заявлених вимог, характеру спірних правовідносин, змісту та юридичної природи обставин у справі¹.

Необхідно з'ясувати, у зв'язку з чим виник спір та за захистом яких прав особа звернулася до суду².

Зауваження. Проте стороною не всіх публічно-правових спорів, що вирішуються адміністративними судами, є суб'єкт владних повноважень. Так, у спорах із розпорядником публічної інформації (п. 7 ч. 1 ст. 19 КАСУ) обидві сторони можуть не мати владних повноважень, оскільки згідно із Законом України «Про доступ до публічної інформації»³ розпорядниками інформації є не лише суб'єкти владних повноважень, а й юридичні особи, що фінансуються з державного, місцевих бюджетів, а також суб'єкти господарювання, які займають домінуюче становище на ринку або наділені спеціальними чи виключними правами, або є природними монополіями, – стосовно інформації щодо умов постачання товарів, послуг та цін на них тощо. Аналогічного висновку можна дійти з огляду на аналіз статей 275, 276 КАСУ.

Викладене дає підстави до ознак публічно-правового спору, який вирішується за правилами адміністративного судочинства, віднести:

- суб'єктний склад спору – переважно участь суб'єкта владних повноважень;
- суть та зміст правовідносин, з яких спір виникає, – для таких відносин є характерними:
 - здійснення стороною публічно-владних управлінських функцій, у тому числі на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку із виконанням або невиконанням зазначених функцій;
 - надання стороною адміністративних послуг на підставі законодавства, і спір виник у зв'язку із наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг;
 - що стороною є суб'єкт виборчого процесу або процесу референдуму, і спір виник у зв'язку із порушенням її прав у такому процесі з боку суб'єкта владних повноважень або іншої особи.

Розкриваючи законодавчо закріплені ознаки спору, який має вирішуватися в порядку адміністративного судочинства, відзначимо, що такий спір зазвичай пов'язаний із публічним адмініструванням (управлінською чи сервісною діяльністю суб'єктів владних повноважень). Виникає з відносин між «нерівними» учасниками, оскільки в переважній більшості стороною є владарюючий суб'єкт.

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 10.09.2021 р. у справі № 766/20776/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99521548>.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.01.2019 р. у справі № 822/1269/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80112264>.

³ Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.11.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.

Сьогодні ознаками спору, на який поширюється юрисдикція адміністративного суду, є такі:

- має публічно-правовий характер;
- виникає між суб'єктами публічно-правових відносин;
- спір ґрунтується на положеннях законодавства, що закріплює повноваження суб'єктів владних повноважень у сфері публічного адміністрування;
- спір виникає у зв'язку із здійсненням суб'єктами публічних відносин владних управлінських повноважень;
- акти, дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень у такому спорі становить предмет контролю адміністративних судів;
- суть (зміст, характер) такого спору має стосуватися саме публічно-правових відносин і не бути похідним від приватноправового спору;
- унормована процедура адміністративного судочинства дозволяє повною мірою вирішити такий спір;
- за результатами судового вирішення спору застосовуються санкції, що визначені нормами адміністративного процесуального права¹.

Визначення «предмета публічно-правового спору» чинне законодавство не містить. Не має однозначності в його розумінні й серед правників. Слушною з цього приводу є позиція ВС, який наголошує, що предмет спору – це об'єкт спірного правовідношення, з приводу якого виник спір². Поділяючи таке бачення, предметом публічно-правового спору є об'єкт спірного публічного правовідношення (те, заради чого суб'єкти вступають у публічно-правові відносини), з приводу якого виник спір.

1.2.5.3. Право приватних осіб на звернення до суду та способи судового захисту

- Нормативні засади права приватних осіб на звернення до суду

Право на звернення до суду закріплено в п. 1 ст. 6 ЄКПЛ³. Його подальша деталізація здійснена на національному конституційному рівні. Відповідно до ч. 1 ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом⁴. Поряд із викладеним варто звернути увагу також на ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», якою кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом⁵.

¹ Смокович М. І. Юрисдикція адміністративних судів: теорія і практика судочинства : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2022. С. 81.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29.06.2019 р. у справі № 13/51-04. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482782>.

³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

⁴ Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

⁵ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

Перераховані вище нормативні положення є, свого роду, **базовими**, тобто такими, які закладають загальні засади функціонування інституту судового захисту безвідносно до особливостей спірних правовідносин та специфіки судового захисту й відновлення порушених прав. Проте, очевидно, що поруч із базовими нормативними положеннями можуть бути виокремлені й **спеціальні норми**. Ідеться насамперед про ч. 2 ст. 55 Конституції України, де встановлено, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Тобто, як бачимо, процитована норма Конституції України закладає основу вже для судового захисту прав, свобод та законних інтересів приватних осіб у публічно-правових, у тому числі й **адміністративно-правових відносинах**.

Зміст названого конституційного положення було додатково розтлумачено КСУ, який, зокрема, підкреслив, що, ч. 2 ст. 55 Конституції України необхідно розуміти так, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства має гарантоване державою право оскаржити в суді загальної юрисдикції рішення, дії чи бездіяльність будь-якого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх рішення, дія чи бездіяльність порушують або ущемляють права і свободи громадянина України, іноземця, особи без громадянства чи перешкоджають їх здійсненню, а тому потребують правового захисту в суді»¹.

У свою чергу, в **КАСУ** деталізовано положення названої вище ч. 2 ст. 55 Конституції України. Кодекс містить нормативні положення, які визначають юрисдикцію й повноваження адміністративних судів та встановлюють порядок здійснення судочинства в адміністративних судах (ст. 1).

Проведений вище аналіз свідчить, що право на звернення до суду закріплено у низці нормативних правових актів різної юридичної сили, що підкреслює його значення у системі прав, наданих приватній особі. Під **правом на звернення до суду** можна розуміти одне з належних приватній особі суб'єктивних публічних прав, яке визнане державою і надає останній можливість звертатися до адміністративного суду з вимогою перевірити правомірність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, прийнятих або неприйнятих щодо носія цього права. Як відомо, суб'єктивне публічне право приватної особи кореспондується з обов'язком відповідного органу публічної влади (у даному випадку адміністративного суду) сприяти у його реалізації.

У змісті названого права можуть бути виокремлені два аспекти: **процесуальний** та **матеріальний**. Процесуальний аспект охоплює собою ту частину повноважень носія названого права, завдяки якій забезпечується, з одного боку, можливість при-

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) від 25.11.1997 р. № 6-зп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97#Text>.

внатой особи подати позовну заяву до адміністративного суду, а з іншого – обов'язок суду прийняти її до свого провадження, у разі якщо виконані вимоги допустимості такого позову. Що ж до **матеріального аспекту**, то він стосується можливості приватної особи вимагати від адміністративного суду перевірки своєї позовної заяви по суті, яка (перевірка) зводиться до оцінки адміністративним судом того факту, чи були дотримані суб'єктом владних повноважень відповідні норми права у процесі прийняття чи неприйняття рішень, вчинення чи невчинення дій, допущення бездіяльності.

- **Неабсолютний характер права приватних осіб на звернення до суду**

Варто звернути увагу, що **право** приватних осіб на звернення до суду **не є абсолютним, та може бути обмежено** відповідно до положень ст. 129 Конституції України. Приміром, запровадженням обов'язкового попереднього досудового врегулювання спору.

Ідея про неабсолютний характер права приватних осіб на звернення до суду послідовно підтримується також і ВП ВС, у процесі роботи якої була сформульована позиція, що **назване право не є абсолютним**, тобто держава має право встановлювати певні обмеження на шляху його реалізації. Про це, зокрема, йдеться у постанові ВП ВС від 24.04.2018 р. у справі № 800/435/17, в якій було підкреслено, що гарантоване ст. 55 Конституції України й конкретизоване у законах України право на судовий захист передбачає можливість звернення до суду за захистом порушеного права, але вимагає, щоб порушення, про яке стверджує позивач, було обґрунтованим. Таке порушення прав має бути реальним, стосуватися індивідуально виражених прав або інтересів особи, яка заявляє про їх порушення¹.

Формулюючи названу правову позицію, Велика Палата, фактично, розвиває та уточнює висновки, надані з цього приводу ЄСПЛ. Так, зокрема, у п. 53 рішення від 08.04.2010 р. у справі «Меньшакова проти України» ЄСПЛ зазначив, що право на суд не є абсолютним і може підлягати легітимним обмеженням, у випадку, коли доступ особи до суду обмежується або законом, або фактично таке обмеження не суперечить п. 1 ст. 6 Конвенції, якщо воно не завдає шкоди самій суті права і переслідує легітимну мету за умови забезпечення розумної пропорційності між використовуваними засобами та метою, яка має бути досягнута².

- **Передумови реалізації права приватних осіб на звернення до адміністративного суду**

Системний аналіз положень КАСУ дає підстави зробити висновок, що в ньому зафіксована низка передумов, які мають бути виконані (дотримані), зокрема позивачем, аби суд отримав процесуальну можливість забезпечити судовий захист

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 24.04.2018 р. у справі № 800/435/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73903178>.

² Справа «Меньшакова проти України» (Заява № 377/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_766#Text.

у порядку адміністративного судочинства. «Саме передумови захисту суб'єктивних прав, свобод і інтересів і є одним із чинників успішності як звернення до адміністративного суду, так і вирішення справи по суті на користь позивача»¹.

Уся сукупність таких передумов, які можуть бути ще названі передумовами допустимості звернення до суду, має такий вигляд:

- 1) наявність публічно-правових відносин між позивачем та відповідачем (ч. 1 ст. 2, ч. 2 ст. 5 КАСУ);
- 2) поширення юрисдикції адміністративного суду на спірні відносини (ст. 19 КАСУ);
- 3) наявність у позивача відповідного суб'єктивного права, свободи або інтересу та їх потенційно можливе порушення суб'єктом владних повноважень (ч. 1 ст. 5 КАСУ);
- 4) дотримання правил підсудності (статті 20, 21, 22, 25–29 КАСУ);
- 5) дотримання досудового порядку вирішення спору, якщо він є обов'язковим (ч. 4 ст. 122 КАСУ);
- 6) дотримання строку звернення до адміністративного суду (ст. 122 КАСУ);
- 7) дотримання вимог, які встановлено до позовної заяви (ст. 160 КАСУ);
- 8) наявність належного позивача (ст. 48 КАСУ);
- 9) наявність належного відповідача (ст. 48 КАСУ);
- 10) сплата судового збору (ст. 132 КАСУ)².

• Способи судового захисту

Для захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень позивачами мають бути використані легітимні способи судового захисту, тобто такі, що передбачені КАСУ. Перелік таких способів зафіксовано насамперед у ч. 1 ст. 5 КАСУ, де, зокрема, встановлено, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, і **просити про їх захист шляхом**:

- 1) визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;
- 2) визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень;
- 3) визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;

¹ Смокович М. І., Бевзенко В. М. Адміністративний процес України: теорія, практика : підручник / за заг. ред. В. М. Бевзенка ; пер. з нім. і адапт. Г. В. Рижкова. Київ : ВД «Дакор», 2020. С. 286.

² Детальніше про зміст названих передумов див. у відповідних розділах підручника, а також: Смокович М. І., Бевзенко В. М. Адміністративний процес України: теорія, практика : підручник / за заг. ред. В. М. Бевзенка ; пер. з нім. і адапт. Г. В. Рижкова Київ : ВД «Дакор», 2020. С. 291 ; Адміністративний процес: загальна частина (Федеративна Республіка Німеччини, Україна) : наук.-практ. посіб. / Т. Манн, Р. Мельник, В. Бевзенко, А. Комзюк ; пер. і адапт. з нім. Р. Мельника; за заг. ред. В. Бевзенка. Київ : Алерта, 2013. С. 35–49.

4) визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;

5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень;

6) прийняття судом одного з рішень, зазначених у підпунктах 1–4 та стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю.

Перелічені способи судового захисту являють собою, фактично, вимоги, які можуть бути заявлені позивачем у його позові. Треба відзначити, що кожен позов повинен містити принаймні одну з перелічених вимог, що, однак, не виключає і їх комбінаторного використання.

Зауваження. Український законодавець прийняв рішення не закріплювати у КАСУ види адміністративних позовів, обмежившись лише перерахуванням допустимих (основних) способів захисту порушених прав, свобод і законних інтересів. Проте в багатьох країнах світу, насамперед у Німеччині, яка вважається засновницею сучасного адміністративного судочинства, має місце інший підхід. Законодавець визначає види адміністративних позовів, а також зміст тих вимог, які можуть бути заявлені у зв'язку з поданням того або іншого позову.

Так, у Законі ФРН «Про порядок функціонування адміністративних судів» закріплено такі види адміністративних позовів:

1) позов про визнання адміністративного акта недійсним, яким може бути висунута вимога про скасування адміністративного акта (позов про визнання адміністративного акта недійсним) (§ 42 Кодексу адміністративного судочинства ФРН);

2) позов про зобов'язання адміністративного органу до видання адміністративного акта, а також про присудження до видання відхиленого або не виданого адміністративного акта (позов про примушення до виконання зобов'язання) (§ 42 Кодексу адміністративного судочинства ФРН);

3) позов про встановлення існування права, яким може бути висунута вимога про встановлення існування чи неіснування правовідносин або недійсність адміністративного акта, якщо позивач має правомірний інтерес на швидке встановлення (позов про встановлення існування права) (§ 43 Кодексу адміністративного судочинства ФРН);

4) зустрічний позов – до суду, який розглядає позов, може бути подано зустрічний позов, якщо зустрічна вимога пов'язана з висунутою у позові вимогою чи із засобами захисту від неї. Це не діє, якщо у передбачених в п. 1 § 52 випадках на розгляд позову у зв'язку із зустрічною вимогою компетентним є інший суд. При позовах про визнання адміністративного акта недійсним або про присудження адміністративного органу до видання адміністративного акта зустрічний позов подаватися не може (§ 89 Кодексу адміністративного судочинства ФРН);

5) позов про визнання протиправності адміністративного акта – якщо поряд із скасуванням адміністративного акта може бути висунута вимога про здійснення певної дії, то в тому самому провадженні допускається також встановлення зобов'язання на здійснення відповідної дії (п. 4 § 113 Кодексу адміністративного судочинства ФРН);

6) позов на рішення по запереченню – якщо згідно з п. 2 абз. 1 та абз. 2 § 79 рішення по запереченню є предметом позову про визнання адміністративного акта недійсним, то, відповідно, застосовуються §§ 113 і 114 Кодексу адміністративного судочинства ФРН¹.

¹ Кодекс адміністративного судочинства Федеративної Республіки Німеччина : Перше оприлюднення 21.01.1960 р. (у ред. опублікування від 19.03.1991 р. з наступ. змінами та допов. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/vwgo/>.

На продовження розгляду питання про способи судового захисту необхідно звернути увагу також і на ч. 2 ст. 5 КАСУ, в якій визначено, що позивач може скористатися і іншими, крім закріплених у ч. 1 ст. 5 КАСУ, способами судового захисту. При цьому потрібно зважати на той факт, що при зверненні до суду позивачу необхідно обирати такий спосіб захисту, який би міг відновити його становище та захистити порушене, на його думку, право. Застосування конкретного способу захисту права залежить як від змісту суб'єктивного права, за захистом якого звернулась особа, так і від характеру його порушення. З цією метою суд повинен з'ясувати характер спірних відносин (предмет та підстави позову), характер порушеного права позивача та можливість його захисту в обраний ним спосіб, зокрема встановити, чи відповідає обраний позивачем спосіб захисту порушеного права тим, що передбачені законодавством, та чи забезпечить такий спосіб захисту відновлення порушеного права позивача¹.

Зауваження. ВС час від часу уточнює положення, які стосуються оцінки рівня ефективності способу захисту прав та інтересів особи в адміністративному суді. На думку суду, ефективний спосіб захисту має відповідати таким вимогам: забезпечувати максимально дієве поновлення порушених прав за наявного законодавчого регулювання; бути адекватним фактичним обставинам справи; не суперечити суті позовних вимог, визначених особою, що звернулася до суду; узгоджуватися повною мірою з обов'язком суб'єкта владних повноважень діяти виключно у межах, порядку та способів, що передбачені законом².

1.2.5.4. Критерії перевірки адміністративним судом рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень

Суд, розглядаючи публічно-правовий спір, оцінює оскаржуване рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень. У ч. 2 ст. 2 КАСУ **закріплені критерії**, якими користується суд під час їх перевірки. Отже, суд має з'ясувати, чи прийнятні рішення, вчинені дії чи допущена бездіяльність відповідають певним вимогам.

Перш за все суд перевіряє законність рішень і дій суб'єктів владних повноважень. Таку вимогу до діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування закріплено в конституційних положеннях. Так, у ч. 2 ст. 6 Конституції України зазначено, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Основним Законом межах і відповідно до законів України.

Треба звернути увагу також на той факт, що вимога законності складається, фактично, з трьох відносно самостійних її складників, які більш повно розкривають зміст законності. Вони випливають із положення ч. 2 ст. 19 Конституції України,

¹ Рішення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 08.02.2018 р. у справі № 800/191/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72288149>.

² Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 23.12.2021 р. у справі № 480/4737/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102171393>.

де зазначено, що суб'єкти владних повноважень мають діяти 1) **на підставі** (має існувати нормативно-правовий акт, який уповноважує відповідного суб'єкта на прийняття відповідного рішення чи вчинення дії); 2) **у межах повноважень** (тобто з дотриманням вимог щодо компетенції – предметної, територіальної та функціональної); 3) **у спосіб** (відповідно до встановленої у нормативно-правових актах процедури діяльності), що визначені Конституцією України та законами України. Порушення хоча б однієї з названих вимог означатиме порушення законності.

Законність є універсальним критерієм, що застосовується для перевірки всієї діяльності суб'єктів владних повноважень. Але зміст вимог законності щодо конкретних рішень, дій та бездіяльності, які є предметом судового розгляду, закріплений, передусім, у законодавстві, що регламентує порядок їх прийняття / вчинення. Отже, з'ясовуючи, чи законно діяв суб'єкт владних повноважень, суд аналізуватиме нормативно-правові акти, на підставі яких представник влади реалізує свої повноваження. У таких актах можуть бути закріплені, відповідно, додаткові критерії / вимоги до порядку прийняття рішень чи вчинення дій, які, фактично, будуть розширювати перелік критеріїв, закріплених у ч. 2 ст. 2 КАСУ.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування передусім повинні дотримуватися Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, законів України а також прийнятих на їх підставі підзаконних нормативно-правових актів. Вирішення справи всупереч вимогам законодавства свідчатиме про порушення законності, а отже, й недотримання принципу верховенства права, складником якого є законність.

Особливу значимість критерій законності відіграє при оскарженні нормативно-правових актів органів виконавчої влади, Верховної Ради АРК, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів владних повноважень. Для таких справ законність є основним критерієм, на відповідність якому адміністративний суд перевіряє підзаконні нормативно-правові акти.

Важливо забезпечити законність і при реалізації суб'єктом владних повноважень дискреційних повноважень. Дискреція означає розсуд, можливість при розгляді справи обирати один із можливих варіантів рішення; вона надає державним службовцям або посадовим особам державних органів та органів місцевого самоврядування право приймати рішення і діяти в межах закону, але при цьому мати певний ступінь вільності та гнучкості для вирішення конкретних ситуацій. Дискреційне повноваження може бути закріплено або в загальних рисах (через категорії «забезпечує», «здійснює» тощо), або через можливість обрати рішення з перелічених (як у санкціях статей КУпАП).

Виокремлюють три основних види дискреції суб'єкта владних повноважень¹:

- дискреція щодо рішення/дії. Адміністративний орган має право самостійно вирішити, чи буде або не буде він приймати рішення/діяти;

¹ Е. Целлер, Р. Куйбіда, Р. Мельник. Звіт: «Дискреція адміністративних органів та судовий контроль за її реалізацією». 2021 р. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/602/a7b/15b/602a7b15b362e496299034.pdf>.

- дискреція щодо одного з варіантів рішення/дії. Адміністративному органу надається можливість прийняти одне з юридично допустимих рішень або вчинити одну із юридично допустимих дій;
- дискреція щодо способу дії. Адміністративному органу надається можливість самостійно вирішити, яким чином він діятиме в конкретній ситуації.

Рекомендація № R (80) 2 Комітету Міністрів державам-членам стосовно реалізації адміністративними органами влади дискреційних повноважень, прийнята 11 березня 1980 р.¹, закріплює основні принципи, на які має зважати адміністративний орган при реалізації свого права розсуду, а також процедуру, якої має дотримуватися орган при цьому.

У Законі України «Про адміністративну процедуру»² окреслені так звані «червоні лінії», які суб'єкт владних повноважень не може перетинати при здійсненні розсуду. Закон встановлює умови, за яких застосування дискреційних повноважень буде законним:

- дискреційне повноваження передбачено законом;
- дискреційне повноваження здійснюється у межах та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законом;
- правомірний вибір здійснено адміністративним органом для досягнення мети, з якою йому надано дискреційне повноваження, і відповідає принципам адміністративної процедури;
- вибір рішення адміністративного органу здійснюється без відступлення від попередніх рішень, прийнятих тим самим адміністративним органом в однакових чи подібних справах, крім обґрунтованих випадків.

Принцип законності також вимагає, щоб суб'єкти владних повноважень враховували при вирішенні справ висновки про застосування норм права, викладені у постановах ВС. Таке положення закріплено в ч. 5 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»³: «Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах ВС, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права».

Суд при перевірці оскаржуваних рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з'ясовує, чи прийняті / вчинені ці рішення / дії з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано.

Суб'єкт владних повноважень зобов'язаний використовувати свої повноваження відповідно до мети, у зв'язку з якою такі повноваження надані. Мета визначається

¹ Рекомендація № R (80) 2 Комітету Міністрів державам-членам стосовно реалізації адміністративними органами влади дискреційних повноважень. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rada_yevropy_rekomendaciya_r_80_2_3.pdf.

² Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.

³ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n56>.

законом або випливає з його положень. Мета потребує єдності завдань і функцій, які покладаються на конкретний орган, і завжди з ними пов'язана. Для забезпечення дотримання такої вимоги важливо, щоб у законодавчому акті чітко зазначалася мета, задля якої надається повноваження. Мета може бути виведена з назви закону, преамбули або загальних положень. Сформувати розуміння мети надання повноважень можна також із пояснювальної записки відповідного законопроекту та матеріалів його обговорення. Якщо мету повноваження чітко не можна визначити, то необхідно виходити із загального призначення (мети діяльності) органів державної влади, яке визначено у ст. 3 Конституції України, – утвердження і забезпечення прав людини.

Використання повноважень із неналежною метою є зловживанням ними. Якщо рішення було прийнято або дія вчинена для досягнення результатів, на які повноваження суб'єкта владних повноважень не спрямоване, таке рішення визнається протиправним.

До актів (рішень, дій) суб'єктів владних повноважень пред'являється вимога обґрунтованості, тобто врахування всіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії).

Обґрунтованість є складником права на належне адміністрування, що закріплене в ст. 41 Хартії основних прав Європейського Союзу¹. Законодавством встановлені певні вимоги до діяльності суб'єктів владних повноважень: по-перше, забезпечувати належність та повноту з'ясування обставин справи, безпосередньо досліджувати докази та інші матеріали справи, враховувати всі обставини, що мають значення для вирішення справи; по-друге, обґрунтовувати акти, які є несприятливими для особи; такі акти повинні містити мотивувальну частину, а при зміні оцінки та висновків в однакових чи подібних справах – надавати належне обґрунтування такої зміни.

Така сама вимога ставиться й до процедурних рішень, що приймають суб'єкти владних повноважень в адміністративному провадженні, – про відмову у відводі, про продовження строку вирішення справи за заявою чи скаргою, про залишення заяви без руху тощо. Обґрунтованою також має бути позиція щодо відступу від попередньої правозастосовної практики при реалізації органом дискреційних повноважень. Такі вимоги ставляться Законом України «Про адміністративну процедуру».

Акцентуємо увагу на тому, що остаточне рішення, що приймає суб'єкт владних повноважень, потребує мотивувальної частини лише у разі, якщо воно є несприятливим для особи (покладає на неї обов'язки, заборони, особі відмовляють у реалізації права, при відкликанні рішення чи визнанні його недійсним на шкоду особі).

Обґрунтованими повинні бути і рішення суб'єктів владних повноважень, пов'язані з проходженням публічної служби, які мають негативний характер для особи,

¹ Хартія Європейського Союзу про основоположні права. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>.

приміром щодо накладення дисциплінарного стягнення, а також постанови про накладення адміністративних стягнень¹.

Так, відповідно до ст. 77 Закону України «Про державну службу»² в рішенні про накладення дисциплінарного стягнення наводиться стислий виклад обставин справи, вид дисциплінарного проступку і його юридична кваліфікація. Через такі обґрунтування суб'єкт владних повноважень доносить службовцю свою позицію щодо оцінки його поведінки та рішення про застосування стягнення.

Рішення/дії суб'єктів владних повноважень повинні прийматися / вчинятися *безсторонньо (неупереджено)*.

Ця вимога зобов'язує органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб в адміністративному провадженні в межах адміністративної процедури однаково ставитися до всіх учасників такого провадження та не допускати неправомірну заінтересованість у результатах розгляду та вирішення справи.

Інструментами для врегулювання конфлікту інтересів (потенційного або реального), що може виникнути в посадовій особі органу при розгляді та вирішенні справи, є відвід і самовідвід.

Посадова особа суб'єкта владних повноважень, яка розглядає справу, не може брати участі в розгляді справи та підлягає відводу (самовідводу), якщо: 1) вона є або була учасником такого адміністративного провадження чи його представником; 2) вона залучена або була залучена до участі в такому адміністративному провадженні як особа, яка сприяє розгляду справи; 3) вона є членом сім'ї або іншою близькою особою учасника адміністративного провадження або його представника; 4) вона бере участь в одному й тому самому судовому провадженні з учасником адміністративного провадження або його представником; 5) вона перебувала або перебуває у службовій чи іншій залежності від учасника адміністративного провадження чи його представника; 6) вона має або може мати приватний інтерес у результаті вирішення справи; 7) існують інші обставини, що викликають або можуть викликати сумнів у безсторонності (неупередженості) посадової особи адміністративного органу³.

За наявності таких підстав посадова особа, яка розглядає справу, зобов'язана заявити самовідвід. Крім того, подати клопотання про відвід може учасник адміністративного провадження⁴.

Рішення про відвід не приймається, якщо визначити іншу уповноважену на розгляд справи посадову особу неможливо. У такому разі розгляд та вирішення

¹ Мельник Р. С. Обґрунтування адміністративного акта як важливий чинник попередження корупції та підвищення якості правозастосування. *Digital Trends and Anti-Corruption Reforms in Public Administration* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 131–138.

² Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#n842>.

³ Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2073-20>.

⁴ Там само.

справи здійснюються під зовнішнім контролем відповідно до Закону України «Про запобігання корупції»¹. Такі ситуації можуть виникати, приміром, при розгляді адміністративної справи в сільській або селищній раді, де не буде можливості призначити іншу посадову особу для вирішення справи.

Недотримання принципу неупередженості (безсторонності) може бути підставою для визнання протиправними процедурних дій та процедурних рішень, вчинених (прийнятих) такою посадовою особою або за її участю під час здійснення відповідного адміністративного провадження, а також прийнятого рішення у справі.

Суб'єкти владних повноважень повинні діяти *добросовісно* та *розсудливо*.

Ці вимоги спонукають представників влади у своїй діяльності зважати на загальноприйняті норми моралі, а також спрямовувати свої дії на досягнення визначеної законом мети діяльності та дотримання вимог законодавства.

Добросовісність вимагає від посадової особи під час вирішення справи діяти в такий спосіб, щоб не допускати зловживання владою, не порушувати права та свободи осіб, яких стосується справа, при прийнятті рішення у справі враховувати як публічні, так і приватні інтереси. Приміром, не можна вважати добросовісною поведінку посадової особи, яка нехтує проханням особи призначити повторну експертизу у справі про відчуження земельної ділянки для суспільних потреб у разі, якщо особа вважає вартість земельної ділянки вкрай заниженою.

Вимога *розсудливості* означає, що суб'єкт владних повноважень, розглядаючи справу, діє, керуючись законами логіки і здоровим глуздом. При цьому розсудливість не може виходити за межі законності. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування здійснюють свої повноваження на підставі норм Конституції України та законів України. Всупереч вимогам розсудливості діятиме суб'єкт владних повноважень, якщо, приміром, братиме пояснення від великої кількості свідків, які підтверджують той самий факт.

Критерієм перевірки оскаржуваних рішень, дій та бездіяльності є дотримання суб'єктами владних повноважень принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації.

Рівність перед законом означає однакове ставлення до фізичних та юридичних осіб, попри різні їх характеристики та якості. Водночас деякі категорії осіб, як-то малолітні та неповнолітні особи, особи з інвалідністю, іноземці, особи без громадянства, у випадках, визначених законом, можуть у провадженні користуватися додатковими гарантіями. Позитивна дискримінація не породжує нерівність, а забезпечує рівні можливості тоді, коли самим особам це зробити складно.

Суд при розгляді публічно-правового спору з'ясовує, чи діяв суб'єкт владних повноважень пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія).

¹ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

Дотримання пропорційності є особливо значущим при прийнятті рішень щодо фізичних та юридичних осіб, якими їх права обмежуються чи на них покладаються обов'язки. Крім того, на цей принцип потрібно зважати і при прийнятті процедурних рішень і вчиненні процедурних дій.

Пропорційність – вимога щодо забезпечення необхідного балансу між несприятливими наслідками для права, свободи чи законного інтересу особи і цілями, на досягнення яких спрямоване рішення щодо громадянина або суб'єкта господарювання. Негативні наслідки для особи та публічних інтересів мають бути найменшими. *Пропорційність* обов'язково має бути врахована при вирішенні питання про припинення дії раніше прийнятого рішення. Закон прямо вказує, що під час вирішення питання щодо відкликання або визнання адміністративного акта недійсним орган враховує: наслідки такого рішення для особи; істотність причин для цього, зокрема час, що минув після прийняття рішення, та інші обставини, що стосуються справи.

Наглядно продемонструвати пропорційність можна на прикладі Закону України «Про доступ до публічної інформації»¹, відповідно до якого інформація може бути обмежена в доступі при дотриманні низки вимог: 1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; 2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; 3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні. Ці вимоги є «трискладовим тестом», який повинна пройти публічна інформація для визначення її відкритою чи обмеженою. Доступ до інформації може бути обмежено за умови додержання сукупності всіх трьох підстав. Отже, розпорядник інформації у відповіді на запит повинен вказати, якому саме з інтересів загрожує розголошення запитуваної інформації, в чому полягає істотність шкоди цим інтересам від її розголошення, чому шкода від оприлюднення такої інформації переважає право громадськості знати цю інформацію в інтересах національної безпеки, економічного добробуту чи прав людини. Такий підхід свідчить про пошук збалансованого, пропорційного рішення при розгляді запиту на інформацію.

Вимога враховувати право особи на участь у процесі прийняття рішення є одним із найбільш значущих елементів належного адміністрування. В європейській правовій традиції її ще називають «правом особи бути вислуханою». Це право варто розуміти не буквально, а концептуально: суб'єкт владних повноважень зобов'язаний забезпечити комунікацію з особою до того моменту, коли щодо неї буде прийнято несприятливе рішення. Особа може надати пояснення та/або заперечення у визна-

¹ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#n35>.

ченій законом формі: усно чи письмово пояснити свою позицію по справі, надати докази.

У законодавстві це положення сформульовано як принцип адміністративної процедури, що вимагає від суб'єкта владних повноважень залишити заяву без руху, якщо її подано з порушенням вимог законодавства (приміром, надано неповний пакет документів або в заяві допущені помилки) і надати особі можливість усунути такі порушення у визначений строк. У цьому разі орган забезпечує комунікацію з особою і відразу не відмовляє їй у задоволенні заяви.

Хоча Закон України «Про адміністративну процедуру» запровадив розгляд справи із заслуховуванням особи, не можна абсолютизувати участь особи в адміністративному провадженні. По-перше, закон встановлює підстави, за наявності яких заслуховування не проводиться, – необхідність вжиття негайних заходів для запобігання заподіяння шкоди; потреба в негайному прийнятті рішення; прийняття адміністративного акта в автоматичному режимі; прохання заявника є очевидно безпідставним. По-друге, неучасть особи у провадженні та ненадання пояснень та/або заперечень у справі впливає на можливі негативні наслідки у разі адміністративного оскарження, про що орган попереджає особу. Очевидно, за задумом законодавця, якщо, приміром, особа, знаючи про адміністративну справу, не подала клопотання про залучення до провадження в якості заінтересованої особи та, відповідно, не представила свою позицію, то у разі оскарження такою особою прийнятого по цій справі рішення орган, що розглядатиме скаргу, має врахувати небажання особи вступати в провадження на попередніх його етапах.

За наявності в учасників адміністративного провадження протилежних інтересів можуть проводитися слухання. Їх мета – забезпечення належного, об'єктивного та швидкого з'ясування обставин справи.

Крім цього, принцип гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні зобов'язує адміністративний орган здійснювати інформування та консультування учасників адміністративного провадження з питань, що стосуються розгляду справи, а також щодо змісту їхніх прав та обов'язків. А особа має право у передбаченому законом порядку витребувати та/або надавати документи, а також інші докази, необхідні для вирішення справи.

Адміністративний суд, розглядаючи справу та вирішуючи публічно-правовий спір, перевіряє, чи діяв суб'єкт владних повноважень своєчасно, тобто протягом розумного строку.

Тлумачення цих категорій наведено в Законі України «Про адміністративну процедуру». До суб'єкта владних повноважень пред'являється вимога вирішувати справу або вчиняти процедурну дію чи приймати процедурне рішення в найкоротший строк, достатній для здійснення адміністративного провадження, але не пізніше граничних строків, визначених законом. Це означає, що суб'єкт владних повноважень повинен діяти оперативно, не відкладаючи вчинення дій і прийняття рішень на граничні (максимальні) строки, про які зазначено в законах.

Вимога своєчасності пов'язана з настанням обставин, за яких прийняття рішення у справі може втратити актуальність. Особливої значущості своєчасність набуває у справах, приміром, про направлення осіб на лікування за кордон. Міністерство охорони здоров'я України, розглядаючи відповідні заяви, має зважати на стан здоров'я громадянина та діяти в провадженні так, *щоб направлення на лікування вже не втратило сенсу для хворої людини.*

Такі самі вимоги законодавець пред'являє до суб'єкта владних повноважень, коли той вирішує питання проходження особою публічної служби та приймає інші важливі для особи рішення.

Усі перелічені вище вимоги, яким мають відповідати рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, можуть бути зведені до двох груп:

- матеріальні;
- формальні.

Матеріальні вимоги впливають на сутнісний бік рішення та визначають його зміст. Умовно кажучи, всі вони можуть бути об'єднані у межах запитання «що». Тобто йдеться про те, чи було дотримано у процесі прийняття рішення чи вчинення дії норму права, яка надає повноваження прийняти відповідне рішення або вчинити відповідну дію. Порушення будь-якої матеріальної вимоги є однозначною підставою для скасування ухваленого рішення, вчиненої дії чи допущеної бездіяльності.

До **матеріальних вимог** можуть бути віднесено такі:

- на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України;
- з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано;
- з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації;
- пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія).

Водночас **формальні вимоги** стосуються процедури ухвалення відповідного рішення чи вчинення дії, тобто відповідають на запитання «як» або «яким чином». Наслідки недотримання (порушення) формальних вимог є не такими суворими порівняно з недотриманням (порушенням) матеріальних вимог. Щодо формальних вимог, тут діє таке правило: якщо таке порушення вплинуло чи могло вплинути на зміст ухваленого рішення чи вчиненої дії, то воно може бути підставою для визнання рішення (дії, бездіяльності) неправомірними. Якщо ж порушення формальної вимоги на «зачепило» сутність ухваленого рішення, то воно не може розцінюватися як суттєве.

До **формальних вимог** можуть бути віднесено такі:

- обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії);

- безсторонньо (неупереджено);
- добросовісно;
- розсудливо;
- з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення;
- своєчасно, тобто протягом розумного строку.

Варто зазначити, що не кожна невідповідність критеріям перевірки судом оскаржуваних рішень, дій і бездіяльності є суттєвим порушенням суб'єктом владних повноважень вимог законодавчих приписів. Зокрема, ВС висловив позицію стосовно порушення процедури прийняття адміністративних актів.

Наприклад. У постанові КАС ВС у справі № 826/10888/18 (провадження № К/9901/28206/21) від 18 січня 2023 р. суд підкреслив, що саме по собі порушення процедури прийняття акта не повинно породжувати правових наслідків для його правомірності, крім випадків, прямо передбачених законом. Виходячи з міркувань розумності та доцільності, деякі вимоги до процедури прийняття акта необхідно розуміти не як вимоги до самого акта, а як вимоги до суб'єктів владних повноважень, уповноважених на його прийняття. Дефектні процедури прийняття адміністративного акта, як правило, тягнуть настання дефектних наслідків.

Проте не кожен дефект акта робить його неправомірним. Фундаментальне порушення – це таке порушення суб'єктом владних повноважень норм права, допущення істотної помилки при прийнятті певного рішення, яке мало наслідком прийняття незаконного рішення.

Стосовно ж процедурних порушень, то залежності від їх характеру такі можуть мати наслідком нікчемність або оспорюваність акта, а в деяких випадках, коли йдеться про порушення суто формальні, взагалі не впливають на його правомірність.

Отже, порушення такої процедури може бути підставою до скасування рішення суб'єкта владних повноважень лише за тієї умови, що воно вплинуло або могло вплинути на правильність рішення»¹.

1.2.5.5. Право суб'єктів владних повноважень на звернення до адміністративного суду

Основне й центральне завдання адміністративного судочинства полягає у захисті прав, свобод і законних інтересів приватних осіб від порушень суб'єктів владних повноважень. Проте в окремих випадках КАСУ дозволяє і суб'єктам владних повноважень звертатися із позовною заявою до адміністративного суду.

При цьому варто пам'ятати і розуміти, що також і у цій сфері суб'єкти владних повноважень пов'язані вимогами ч. 2 ст. 19 Конституції України, що означає, що позов може бути поданий ними лише у випадках, визначених законом. Тобто, інакше кажучи, вони мають бути прямо уповноважені на подібні процесуальні дії законом, тобто актом парламенту.

¹ Постанова Постанови Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 18.01.2023 р. № 826/10888/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108541222>.

Суб'єкти владних повноважень, згідно з КАСУ, мають право подавати позовну заяву до адміністративного суду про:

- тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності громадського об'єднання (п. 1 ч. 5 ст. 46 КАСУ);
- примусовий розпуск (ліквідацію) громадського об'єднання (п. 2 ч. 5 ст. 46 КАСУ);
- затримання іноземця або особи без громадянства (п. 3 ч. 5 ст. 46, ст. 289 КАСУ);
- встановлення обмежень щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо) (п. 4 ч. 5 ст. 46, ст. 280 КАСУ);
- примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності (ст. 267 КАСУ);
- зупинення видаткових операцій платника податків на рахунках/електронних гаманцях платника податків (п. 1 ч. 1 ст. 283 КАСУ);
- підтвердження обґрунтованості адміністративного арешту майна платника податків (п. 2 ч. 1 ст. 283 КАСУ);
- надання дозволу на погашення усієї суми податкового боргу за рахунок майна платника податків, що перебуває у податковій заставі (п. 3 ч. 1 ст. 283 КАСУ);
- зобов'язання керівника підприємства провести інвентаризацію основних фондів, товарно-матеріальних цінностей, які перебували або перебувають під митним контролем чи використовувалися цим підприємством разом із товарами, які були поміщені у відповідний митний режим (п. 4 ч. 1 ст. 283 КАСУ);
- стягнення коштів за податковим боргом (п. 5 ч. 1 ст. 283 КАСУ);
- зобов'язання платника податків, який має податковий борг, укласти договір щодо переведення права вимоги дебіторської заборгованості цього платника на податковий орган (п. 6 ч. 1 ст. 283 КАСУ);
- встановлення тимчасового обмеження керівника юридичної особи або постійного представництва нерезидента-боржника у праві виїзду за межі України (п. 7 ч. 1 ст. 283 КАСУ);
- застосування санкцій (ст. 283¹ КАСУ);
- включення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, виключення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій з такого переліку та надання доступу до активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням (ст. 284 КАСУ);
- дострокове припинення повноважень народного депутата України в разі невиконання ним вимог щодо несумісності (ст. 285 КАСУ);
- тимчасове обмеження права громадян України на виїзд за межі території України (ст. 289² КАСУ);

- заборону політичної партії (ст. 289³ КАСУ);
- здійснення державного регулювання, нагляду і контролю у сфері медіа (ст. 289⁴ КАСУ);
- та в інших випадках (п. 5 ч. 5 ст. 46 КАСУ).

У всіх зазначених випадках звернення суб'єкта владних повноважень до суду, пов'язане з підтвердженням можливості застосувати надані йому законом владні повноваження у «власних» інтересах, тобто інтересах держави, які він представляє та для реалізації яких такий суб'єкт був створений.

Зауваження. Випадки звернення суб'єкта владних повноважень не можна ототожнювати зі зверненням органів та осіб, визначених ст. 53 КАСУ, якою встановлено особливості ініціювання судового процесу Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, державними органами, органами місцевого самоврядування, органами прокуратури, а також НАЗК. У цій статті регламентовано подання позовної заяви виключно у випадках, передбачених законом і за умови надання адміністративному суду документів та інших доказів, які підтверджують наявність визначених законом підстав для звернення до суду таких органів в інтересах інших осіб.

Реалізація такого права осіб (ст. 53 КАСУ) завжди пов'язана із необхідністю доведення адміністративному суду наявності обставин, які унеможливають ініціювання відповідного позову тими особами, в інтересах яких здійснюється судовий захист, або існування суспільного (публічного) інтересу, який виправдовує подання такого позову.

Суголосної позиції дотримується і ВС. Приміром, за результатами розгляду справи №260/1815/21 за позовом керівника Ужгородської окружної прокуратури до Ужгородської міської ради, за участю третьої особи, про скасування рішення визначив, що виходячи з аналізу положень ст. 53 КАСУ та ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», відповідний прокурор повинен мотивувати та довести допустимими та достатніми доказами наявність:

– суб'єктної складової: відсутність жодного суб'єкта владних повноважень, який має законодавчо визначену компетенцію подати відповідний позов, або відмову чи бездіяльність цього суб'єкта щодо звернення з таким позовом (цьому повинно передувати офіційне звернення прокурора до такого суб'єкта з проханням подати позов); суд вирішує питання щодо доцільності залучення такого суб'єкта, зокрема, як третя особа, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору);

– об'єктивної складової: наявність порушення законних інтересів держави або загрози порушення інтересів держави; загроза порушення інтересів держави (часткова відсутність предмета позову на момент звернення до суду при встановленні судом факту того, що дії або бездіяльність відповідача у справі дають підстави стверджувати про реальну загрозу вчинення порушення у майбутньому) та дозволяє прокурору звертатися з таким превентивним позовом, зокрема, для запобігання в майбутньому вчинення відповідними суб'єктами порушень вимог законодавства.

На цій підставі ВС дійшов висновку про те, звернення прокурора до суду в порядку адміністративного судочинства у цій справі слугує меті захисту суспільного інтересу у такій важливій сфері, як дотримання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами вимог земельного законодавства та встановленого порядку набуття і реалізації права на землю, а тому за відсутності державного органу, уповноваженого на звернення з відповідним позовом до суду, прокурор, звертаючись до

суду з цим позовом, діяв відповідно до вимог ст. 53 КАСУ України та ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»¹.

1.2.5.6. Відмова від позову, визнання позову та примирення сторін

Право сторін у адміністративному судочинстві на примирення є частиною процесуального статусу учасників справи, їх суб'єктивним процесуальним правом, реалізується в межах принципу диспозитивності.

Аналіз положень КАСУ² дає підстави стверджувати про законодавче розмежування категорій «примирення сторін» (ст. 190 КАСУ) від категорій «відмова від позову», «визнання позову» (ст. 189 КАСУ), «врегулювання позову за участю судді» (гл. 4 розд. II КАСУ).

У цьому випадку сторони судового процесу мають певну «автономію» в аспекті досягнення компромісу в публічно-правовому конфлікті на умовах, які виходять за межі предмета спору, але виключно за певних умов, передбачених законом (ч. 1 ст.190 КАСУ). Це підтверджується тим, якщо сторони мають намір примиритися на підставі взаємних поступок, суд за клопотанням сторін зупиняє провадження у справі на час, необхідний їм для примирення (ч. 2 ст. 191 КАСУ).

Ці питання регулюються у гл. 5 розд. II КАСУ (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Відмова позивача від позову. Примирення сторін

Розд. II гл. 5 КАСУ. Відмова позивача від позову. Примирення сторін			
Процесуальні дії сторін	Відмова позивача від позову (повністю або частково)	Визнання відповідачем позову (повністю або частково)	Врегулювання спору на підставі взаємних поступок сторін (примирення сторін)
Момент реалізації процесуальних прав сторін	На будь-якій стадії судового провадження (окрім стадії виконання судового рішення)	Лише у суді першої інстанції	На будь-якій стадії судового процесу (статті 190, 314, 348 377 КАСУ)
Форма виразу процесуальних дій сторін	Зазначається в заяві по суті справи/окремій заяві Особисто/Через законного представника		Умови примирення сторони викладаються в заяві про примирення сторін Особисто/Через законного представника

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 01.06.2022 р. у справі № 260/1815/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104593134>.

² Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

Розд. II гл. 5 КАСУ. Відмова позивача від позову. Примирення сторін			
Процесуальні дії сторін	Відмова позивача від позову (повністю або частково)	Визнання відповідачем позову (повністю або частково)	Врегулювання спору на підставі взаємних поступок сторін (примирення сторін)
			У формі єдиного документа, підписаного сторонами у формі окремих документів: заяви однієї сторони про умови примирення та письмової згоди іншої сторони з умовами примирення.
Дії суду у зв'язку з процесуальними діями сторін	<ul style="list-style-type: none"> • роз'яснює сторонам наслідки відповідних процесуальних дій: у разі закриття провадження у справі повторне звернення до суду зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається (ч. 2 ст. 239 КАСУ); • перевіряє, чи не обмежений представник відповідної сторони у повноваженнях на їх вчинення 		<ul style="list-style-type: none"> • роз'яснює сторонам наслідки такого рішення: повторне звернення до суду зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається (ч. 2 ст. 239 КАСУ); • перевіряє, чи не обмежені представники сторін у праві вчинити відповідні дії
Судові рішення, що постановляються у зв'язку з процесуальними діями сторін	<p>Суд постановляє Ухвалу про</p> <ul style="list-style-type: none"> • закриття провадження у справі (повністю / у відповідній частині позовних вимог) – у разі визнання відмови від позову повністю або частково (частини 3, 4 ст. 189; п.2 ч.1 ст.238 КАСУ); • неприйняття відмови від позову/визнання позову і продовження розгляду адміністративної справи, якщо <ul style="list-style-type: none"> – такі дії суперечать закону чи порушують чиї-небудь права, свободи або інтереси; – дії законного представника однієї із сторін суперечать інтересам особи, яку він представляє. <p>Суд ухвалює рішення:</p> <ul style="list-style-type: none"> • про задоволення позову повністю – у разі визнання позову відповідачем повністю; • про задоволення позову у відповідній частині вимог – у разі визнання позову відповідачем частково 		<p>Суд постановляє Ухвалу про:</p> <ul style="list-style-type: none"> • закриття провадження у справі – у разі затвердження умов примирення (ч. 5 ст. 190 КАСУ; п. 3 ч. 1 ст. 238); • відмову у затвердженні умов примирення і продовження судового розгляду (ч. 6 ст.190 КАСУ), якщо: <ul style="list-style-type: none"> – умови примирення суперечать закону чи порушують права чи охоронювані законом інтереси інших осіб або є невиконуваними; або

Розд. II гл. 5 КАСУ. Відмова позивача від позову. Примирення сторін			
Процесуальні дії сторін	Відмова позивача від позову (повністю або частково)	Визнання відповідачем позову (повністю або частково)	Врегулювання спору на підставі взаємних поступок сторін (примирення сторін)
			– одну зі сторін примирення представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє

Зауваження. Органи та особи, які визначені у ст. 53 КАСУ і звертаються до адміністративного суду в інтересах інших осіб, мають процесуальні права й обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права закінчувати справу примиренням.

Що стосується сторін, то відповідно до ч. 1 ст. 189 КАСУ вони мають процесуальні права: **позивач може відмовитися від позову, а відповідач – визнати позов** (повністю або частково, частини 3, 4 ст. 189 КАСУ), зазначивши про це в заяві по суті справи або в окремій письмовій заяві.

Зауваження. Позивач може відмовитися від позову на будь-якій стадії судового провадження, крім стадії виконання. Відповідач може відмовитися від позову лише в суді першої інстанції.

Оскільки вчинення зазначених процесуальних дій не обов'язково свідчать про мирне врегулювання спору та можуть суперечити закону чи порушувати чий-небудь права, свободи та інтереси, суд після відповідної **перевірки**, якщо дійде подібного висновку, такі дії не приймає і продовжує розгляд адміністративної справи (ч. 4 ст. 189 КАСУ).

У зв'язку з зазначеними процесуальними діями суд приймає такі судові рішення:

- *ухвалу про прийняття відмови у позові, якою закриває провадження у справі (ч. 3 ст. 238 КАСУ).*

Наприклад. 05.12.2023 р. Запорізький окружний адміністративний суд у справі № 280/6213/23 за позовною заявою «Класичного приватного університету» до Головного управління ДПС у Запорізькій області про визнання протиправною та скасування вимоги про сплату боргу (недоїмки), в ухвалі про закриття провадження в адміністративній справі дійшов висновку про можливість задовольнити заяву позивача про відмову від позову,

оскільки такі дії не суперечать закону, а закриття провадження по даній справі не порушує нічиїх прав, свобод та інтересів¹.

- *ухвалу, якою закриває провадження у справі щодо відповідної частини позовних вимог у разі часткової відмови позивача від позову (ч. 3, ст. 189).*

Наприклад. У 2022 р. у провадженні Восьмого апеляційного адміністративного суду (м. Львів) перебувала справа № П/857/9/22 за позовом Міністерства юстиції України, третя особа, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору на стороні позивача СБУ, до Політичної партії «НАШ» про заборону діяльності політичної партії. У судовому засіданні від 14.06.2022 р. представник позивача заявила клопотання про відмову від позовних вимог про призначення комісії з припинення (ліквідаційної комісії) політичної партії, її структурних утворень, які мають статус юридичної особи, що було прийнято судом, унаслідок чого суд відповідною Ухвалою постановив закрити провадження в цій частині².

- *рішення про задоволення позову повністю або у відповідній частині вимог у разі визнання позову відповідачем повністю або частково (ч. 4, ст. 189 КАСУ).*

Зауваження. Відповідно до ч. 4 ст. 159 КАСУ, **неподання** суб'єктом владних повноважень відзиву на позов без поважних причин **може** бути кваліфіковано судом як визнання позову. На підставі цієї норми суд розцінює неподання відповідачем відзиву, як визнання ним позову (ч. 6 ст. 162 КАСУ).

Наприклад. Миколаївським окружним адміністративним судом у справі № 400/6722/21 за позовом ОСОБА_1 до відповідача, Врадіївської селищної ради Первомайського району Миколаївської області, про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити певні дії, під час розгляду було з'ясовано, що відповідач відзиву не подав. Вирішуючи спір за наявними матеріалами, суд частково задовольнив позов і визнав протиправною бездіяльність відповідача, зобов'язавши його вчинити певні дії³.

Примирення між сторонами публічно-правового спору **на підставі взаємних поступок** має певні особливості.

Суд **зупиняє** провадження у справі за клопотанням сторін на час, необхідний для мирного врегулювання публічно-правового спору (ч. 2 ст. 190 КАСУ). Ця норма є приписом і не припускає для суду можливості альтернативної процесуальної поведінки.

Примирення сторін стосується *лише прав та обов'язків сторін*. Сторони можуть примиритися на умовах, які виходять за межі предмета спору, якщо такі умови

¹ Ухвала Запорізького окружного адміністративного суду від 05.12.2023 р. у справі № 280/6213/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115414792>.

² Ухвала Восьмого апеляційного адміністративного суду від 14.06.2022 р. у справі № П/857/9/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104778256>.

³ Рішення Миколаївського окружного адміністративного суду від 25.01.2022 р. у справі № 400/6722/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103149295>.

примирення: а) не порушують прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб; б) не суперечать закону; в) не виходять за межі компетенції суб`єкта владних повноважень (ч. 1 ст. 190 КАСУ).

Сторони викладають умови примирення у відповідній заяві, яка може бути викладена у формі: а) єдиного документа, підписаного сторонами (*мирової угоди*); б) у формі окремих документів (заяви однієї сторони про умови примирення та письмової згоди іншої сторони з умовами примирення).

До ухвалення судового рішення у зв'язку з примиренням сторін суд:

- *роз'яснює* сторонам наслідки такого рішення;
- *перевіряє*, чи не обмежені представники сторін у праві вчинити відповідні дії (див. табл. 1.2.3).

Умови примирення сторін затверджуються **ухвалою суду**, якою він одночасно *закриває* провадження у справі (ч. 5 ст. 190 КАСУ).

Тобто функцією суду в цьому разі є контроль за законністю результатів примирення.

Наприклад. Запорізький окружний адміністративний суд своєю ухвалою від 23.03.2023 р. в адміністративній справі № 280/5604/22 за позовом ОСОБА_1 до Управління поліції охорони в Запорізькій області про визнання бездіяльністю протиправною та зобов'язання вчинити певні дії: задовольнив заяву сторін про примирення і закрив провадження у справі¹.

У ухвалі від 19.08.2021 р. ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду було вирішено Заяву ОСОБА_1, КМУ та Міністерства аграрної політики та продовольства України від 10.08.2021 р. про примирення сторін у справі № 640/20564/19 задовольнити. Затвердити примирення сторін на визначених ними умовах. Закрити провадження у справі².

Ця ухвала *виконується* в порядку і строки, визначені самими сторонами. Вона є *виконавчим документом* та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом. У разі невиконання ухвали суду про затвердження умов примирення вона може бути подана для її *примусового виконання* в порядку, визначеному законодавством для виконання судових рішень (ст. 191 КАСУ).

1.2.5.7. Зупинення і закриття провадження у справі

Зупинення провадження в адміністративній справі – це тимчасове невчинення судом процесуальних дій щодо розгляду та вирішення адміністративної справи на підставі визначених законом обставин, які ускладнюють або унеможливають її подальший розгляд, в період існування яких не відбувається перебіг процесуальних строків, про що суд постановляє ухвалу.

¹ Ухвала Запорізького окружного адміністративного суду від 23.03.2023 р. у справі № 280/5604/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109754175>.

² Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 19.08.2021 р. у справі № 640/20564/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99123344>.

На час зупинення провадження в адміністративній справі перебіг усіх процесуальних строків зупиняється та продовжується з дня його відновлення зі стадії, на якій його було зупинено. При цьому конкретний термін при зупиненні провадження не визначається, як і дата його відновлення. Розгляд справи відновлюється за клопотанням учасників справи або з ініціативи суду не пізніше десяти днів з дня отримання судом повідомлення про усунення обставин, що викликали його зупинення або виконання конкретних дій, визначених в ухвалі суду.

Залежно від характеру підстави зупинення провадження можна умовно поділити на дві групи:

- *імперативні* підстави, які встановлені законом та є обов'язковими до застосування;
- *диспозитивні* підстави, які хоча і визначені законом, але їх врахування знаходиться у межах судового розсуду.

Частина 1 ст. 236 КАСУ визначає вичерпний перелік імперативних підстав для зупинення провадження у справі, яке може відбуватися як за ініціативою суду, так і за заявою особи, яка бере участь у справі¹.

До них належить:

- *смерть або оголошення померлою фізичної особи*, якщо спірні правовідносини, допускають правонаступництво;

Наприклад. Черкаський окружний адміністративний суд ухвалою від 17.07.2023 р. у справі № 580/3585/23 за позовом Головного управління ДПС у Черкаській області до ОСОБА_1 про стягнення податкового боргу, встановивши, що спірні правовідносини допускають правонаступництво, зупинив провадження у справі до встановлення правонаступника ОСОБА_1, у зв'язку із смертю останнього².

- *ліквідація суб'єкта владних повноважень або іншого органу, а також реорганізація юридичної особи, які були стороною у справі* (п. 1 ч. 1 ст. 236 КАСУ).

Наприклад. Київський окружний адміністративний суд розглянувши у відкритому судовому засіданні адміністративну справу № 320/1427/19 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю Білоцерківський хлібокомбінат до Головного управління ДПС у Київській області про визнання протиправними та скасування податкових повідомлень-рішень, ухвалою суду від 26.07.2022 р. зупинив провадження у справі до встановлення правонаступника позивача у зв'язку із припиненням юридичної особи³.

Умовою реалізації вказаних підстав є той факт, що спірні правовідносини, які виникли між сторонами, повинні допускати правонаступництво. Тож за наявності

¹ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15>.

² Ухвала Черкаського окружного адміністративного суду від 17.07.2023 р. у справі № 580/3585/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112235847>.

³ Ухвала Київського окружного адміністративного суду від 26.07.2022 р. у справі № 320/142719. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105529830>.

достовірних доказів (свідцтва про смерть, рішення суду про встановлення факту смерті або оголошення особи померлою; відповідного акта КМУ; рішення про реорганізацію юридичної особи; тощо) провадження зупиняється до моменту встановлення відповідного правонаступника.

При цьому «заміна» відповідної сторони або третьої особи її правонаступником допускається на будь-якій стадії судового процесу, а усі дії, які були вчинені особою, яку замінив правонаступник, до його вступу в процес є обов'язковими повною мірою і для нового учасника справи (ст. 52 КАСУ).

У разі ж смерті, оголошення померлою фізичної особи або припинення юридичної особи, окрім суб'єкта владних повноважень, які були однією із сторін у справі, в якій спірні правовідносини не допускають правонаступництва, провадження у справі підлягає закриттю на підставі п. 5 ч. 1 ст. 238 КАСУ.

- *призначення або заміна законного представника учасника справи.*

Суд зупиняє провадження у справі у разі відсутності в учасника справи законного представника або ж коли представник не має права вести справу в суді (п. 2 ч. 1 ст. 236 КАСУ). Зазначена норма стосується лише вичерпного переліку осіб, а саме:

- малолітніх та неповнолітніх осіб, які не досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність;
- неповнолітніх осіб, які досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність;
- непрацездатних фізичних осіб;
- фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена.

Наприклад. ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 990/162/23 за позовом ОСОБА_1 до ВРП про визнання протиправними дій та бездіяльності, встановлення відсутності компетенції, ухвалою суду від 28.05.2024 р. відмовив у задоволенні клопотання ОСОБА_1 про зупинення провадження у справі у зв'язку із необхідністю призначення або заміни йому законного представника. Враховуючи, що залучення (призначення) законного представника здійснюється для відповідної категорії осіб, суд відмовив заявнику у задоволенні клопотання, оскільки останнім не було надано доказів (документів), які б підтверджували його належність до вказаної категорії осіб, яким необхідний законний представник¹.

У разі наявності підстав, визначених п. 2 ч. 1 ст. 236 КАСУ, суд ініціює перед органами опіки і піклування чи іншими органами, визначеними законом, питання про призначення чи заміну законного представника та зупиняє провадження до його вступу у справу.

- *об'єктивна неможливість розгляду справи до вирішення іншої справи* (п. 3 ч. 1 ст. 236 КАСУ).

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 28.05.2024 р. у справі № 990/162/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119466597>.

Об'єктивна неможливість розгляду справи до вирішення іншої справи полягає у тому, що рішення суду в іншій справі встановлює обставини, які впливають на збирання та оцінку доказів у цій справі, зокрема факти, що мають преюдиційне значення.

Зауваження. Згідно зі ст. 2, частинами 4, 5 ст. 78 КАСУ преюдиція не є абсолютною, оскільки обставини, встановлені рішенням суду, можуть бути у загальному порядку спростовані особою, яка не брала участі у справі, в якій такі обставини були встановлені.

Враховуючи принцип офіційного з'ясування всіх обставин, за якого суд бере активну участь у розгляді справи, метою зупинення провадження у справі до розгляду іншої справи є виявлення обставин, підстав, фактів тощо, які не можуть бути з'ясовані та встановлені адміністративним судом самостійно, але мають значення для справи, провадження у якій зупинено¹.

При вирішенні питання щодо зупинення провадження суд повинен з'ясувати, чи існує вмотивований зв'язок між предметом судового розгляду у справі, яка розглядається із предметом доказування в конкретній іншій справі; чим обумовлюється об'єктивна неможливість розгляду цієї справи. Суд не може посилається на об'єктивну неможливість розгляду справи у випадку, коли зібрані докази дозволяють встановити та оцінити обставини (факти), які є предметом судового розгляду. У протилежному випадку – суд зупиняє провадження у справі до набрання законної сили судовим рішенням в іншій справі.

Наприклад. Ухвалою Черкаського окружного адміністративного суду від 03.01.2024 р. по справі №580/11421/23 зупинено провадження у справі про стягнення податкового боргу з відповідача до набрання законної сили рішенням по справі щодо визнання протиправним та скасування податкового повідомлення-рішення, на підставі якого виникла відповідна заборгованість².

Зауваження. Винятки щодо можливості зупинення провадження на підставі положень п. 3 ч. 1 ст. 236 КАСУ стосується справ про застосування санкцій (ч. 3 ст. 283¹ КАСУ).

- клопотання обох сторін у справі про надання їм часу для примирення, у тому числі шляхом медіації (п. 4 ч. 1 ст. 236 КАСУ).

При цьому строк зупинення провадження визначається у клопотанні, яке заявили сторони, та має бути ними обґрунтований задля дотримання розумних строків розгляду справи.

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.09.2018 р. у справі №9901/314/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84941695>; Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 05.07.2021 р. у справі №160/9902/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98120093>; Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 12.12.2019 р. у справі № 826/25204/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333355>.

² Ухвала Черкаського окружного адміністративного суду від 03.01.2024 р. у справі № 580/11421/23. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116095425>.

Наприклад. Івано-Франківський окружний адміністративний суд у справі № 300/743/20 (провадження № 300/900/20) за позовом Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку «БЕЛЬВЕДЕР 25», Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку «ЩАСЛИВИЙ ДІМ» до Виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради, Департаменту містобудування та архітектури Івано-Франківської міської ради, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору на стороні відповідачів, товариство з обмеженою відповідальністю кафе «Атлант», про зобов'язання до вчинення дій, за клопотанням сторін зупинив провадження у справі на час примирення сторін у строк, визначений у клопотанні, тобто до 10 вересня 2022 р. (ухвала суду від 10.05.2022 р.)¹.

- *перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.*

Пункт 5 ч. 1 ст. 236 КАСУ встановлює імперативний обов'язок суду за наявності зазначених вище підстав зупинити провадження у справі до припинення перебування особи у складі Збройних Сил України або відповідних формувань. Ураховуючи введення в Україні режиму воєнного стану, оголошення проведення загальної мобілізації, вказана норма є досить актуальною, однак у правозастосовній сфері викликає багато суперечок.

Наприклад. Ухвалою Восьмого апеляційного адміністративного суду від 28.04.2022 р. зупинено провадження у справі № 380/7845/21 на підставі п. 5 ч. 1 ст. 236 КАСУ до припинення перебування військової частини НОМЕР_1 у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан, у зв'язку із введенням воєнного стану².

Натомість, у своїх висновках КАС ВС у постанові від 23.02.2023 р. по справі № 380/7845/21 вказав, що умовами застосування зазначеної норми при вирішенні питання про зупинення провадження у справі є: перебування *фізичної особи*, яка є стороною чи третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

Оскільки вказана норма має тимчасовий характер і обмежується строком перебування сторони у складі військового формування, що переведене на воєнний стан, підстава для зупинення провадження у справі вичерпується в *момент припинення участі особи у його складі* (ст. 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»).

¹ Ухвала Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 10.05.2022 р. у справі №300/743/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104234175>.

² Ухвала Восьмого апеляційного адміністративного суду від 28.04.2022 р. у справі №380/7845/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104129738>.

При цьому суд зазначив, що на органи військового управління, з'єднання, військові частини, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, установи та організації, які входять до організаційної структури Збройних Сил України, норма п. 5 ч. 1 ст. 236 КАСУ не поширюється, оскільки такі суб'єкти перебувають у їх структурі на постійній основі, що не обумовлено часовими межами або певними подіями, як наприклад завершення воєнного стану¹.

Зауваження. Зазначимо, що з такою аргументацією КАС ВС погодитись не можна, адже неможливість застосування зазначеної процесуальної норми пов'язана не з функціонуванням цих суб'єктів на постійній основі, незалежно від воєнного стану, а у зв'язку із тим, що конструкція цієї норми має застосовуватись лише до фізичних осіб. Йдеться про те, що *перебувають* у складі Збройних Сил України (в лавах) військовослужбовці (вік перебування на військовій службі, перебування в запасі статті 22, 27 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»), а органи військового управління, з'єднань, військових частин, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, установ та організацій *включено до складу* структури Збройних Сил України (ст. 3 Закону України «Про Збройні Сили України»).

- *врегулювання спору за участю судді.*

У п. 6 ч. 1 ст. 236 КАСУ законодавець передбачив підставою для зупинення провадження можливість досягнення сторонами примирення, яке проводиться за їхньою згодою за участю судді до початку розгляду справи по суті за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 184 КАСУ.

Про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу та вирішує питання про зупинення провадження у справі до припинення врегулювання спору.

Зауваження. Процесуальна діяльність суду на цьому не зупиняється, адже порядок такого врегулювання передбачає проведення спільних або закритих (окремо із кожним) нарад суду із учасниками справи.

Зазначена процедура проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про її проведення, та припиняється у разі: 1) подання стороною заяви про припинення врегулювання спору; 2) закінчення строку врегулювання спору за участю судді; 3) ініціативи судді у разі зяття процедури врегулювання спору будь-якою зі сторін; 4) у разі досягнення сторонами примирення (звернення до суду із заявою про примирення; звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду; в разі відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем).

¹ Постанова Касаційного адміністративного суд у складі Верховного Суду від 27.03.2023 р. у справі № 380/7845/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109224997>.

Другою групою підстав є *диспозитивні* підстави, які надають суду право зупинення провадження на власний розсуд (ч. 2 ст. 236 КАСУ). Для вирішення питання про зупинення провадження у справі суд у кожному випадку з'ясовує, чим зумовлюється неможливість розгляду справи. До них, зокрема, належать такі підстави:

- *захворювання учасника справи*, підтверджене медичною довідкою, що перешкоджає прибуттю до суду – до моменту його одужання (п. 1 ч. 2 ст. 236 КАСУ).

Наприклад. Шостий апеляційний адміністративний суд ухвалою від 28.11.2023 р. зупинив провадження у справі №620/8352/22 за апеляційною скаргою ОСОБА_1 на рішення Чернігівського окружного адміністративного суду від 06 лютого 2023 року у зв'язку із хворобою ОСОБА_1 – до одужання останнього. Як докази позивачем надано суду копію з медичної картки ОСОБА_1, з якої суд встановив, що станом на 16.11.2023 р. у позивача перелом лівого гомілково-ступневого суглобу та лівої п'яtkової кістки в 2-х проєкціях з незначним зміщенням¹.

- *знаходження учасника справи у довгостроковому відрядженні*, якщо його особиста участь буде визнана судом обов'язковою – до повернення з відрядження (п. 2 ч. 2 ст. 236 КАСУ).

Наприклад. Запорізький окружний адміністративний суд клопотання представника позивача у справі № 280/12846/21 задовольнив та постановив зупинити провадження до повернення представника із довгострокового відрядження, а саме – до 17.03.2022 р.².

- *перебування особи на альтернативній (невійськовій) службі не за місцем проживання або на строковій військовій службі* (п. 3 ч. 2 ст. 236 КАСУ).

Зауваження. Наявність у учасника справи представника виступає ключовим критерієм для визначення можливості зупинення провадження у справі.

За наявності бажання особисто надати пояснення щодо обставин справи учасник справи не позбавлений можливості заявити клопотання про відкладення розгляду справи або ж про взяття участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

- *призначення судом експертизи.*

Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 236 КАСУ суд має право зупинити провадження у справі в разі призначення такої до одержання її результатів, оскільки для про-

¹ Ухвала Шостого апеляційного адміністративного суду від 28.11.2023 р. у справі № 620/8352/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115279822>.

² Ухвала Запорізького окружного адміністративного суду від 27.01.2022 р. у справі № 280/12846/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103156520>.

ведення експертизи матеріали адміністративної справи направляються судом експерту, то проведення процесуальних дій на час проведення експертизи є неможливим¹.

Наприклад. Іллічівський міський суд Одеської області зупинив провадження у справі за адміністративним позовом ОСОБА_1 до Управління патрульної поліції в Одеській області Департаменту патрульної поліції про визнання протиправною та скасування постанови у справі про адміністративне правопорушення, на час проведення судової автотехнічної експертизи (ухвала суду від 28.06.2022 р. у справі № 501/4309/20 провадження № 2-а/501/25/22)².

- *перегляд судового рішення у подібних правовідносинах (в іншій справі) у касаційному порядку палатою, об'єднаною палатою, ВП ВС – до набрання законної сили судовим рішенням касаційної інстанції (п. 5 ч. 2 ст. 236 КАСУ).*

Наприклад. Одеський окружний адміністративний суд ухвалою від 14.01.2019 р. зупинив провадження по справі № 826/4890/18 за позовом Державної авіаційної служби України до Обслуговуючого кооперативу «Україна», Товариства з обмеженою відповідальністю «ХАЙ-РЕЙЗ КОНСТРАКШНЗ ХОЛДИНГ», Управління Державного архітектурно-будівельного контролю Одеської міської ради, Таїровської селищної ради Овідіопольського району Одеської області, Овідіопольської районної державної адміністрації Одеської області про визнання дій та бездіяльності протиправними, зобов'язання вчинити дії до набрання законної сили судовим рішенням ВП ВС у справі № 826/2793/18. Зупиняючи провадження, суд виходив із того, що в касаційному порядку переглядаються судові рішення у подібних правовідносинах (в інших справах) та на момент вирішення питання про зупинення провадження рішенням касаційної інстанції не прийнято³.

Оскільки приписи КАСУ не містять визначення «подібні правовідносини», ВС у постановах від 13.02.2019 р. у справі № 802/3999/15-а, від 03.07.2019 р. у справі № 826/27404/15 викладалася правова позиція щодо тлумачення вказаного терміна.

Так, ВС вказав, що «подібність правовідносин» означає, зокрема, тотожність суб'єктного складу учасників відносин, об'єкта та предмета правового регулювання, а також умов застосування правових норм (зокрема, часу, місця, підстав виникнення, припинення та зміни відповідних правовідносин).

Аналіз наведених норм права свідчить про те, що суд вправі зупинити провадження у справі, як з підстави перегляду в касаційному порядку судового рішення

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 13.12.2021 р. у справі № 160/17265/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101855097>; Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 14.05.2023 р. у справі № 852/2а-1/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111536843>.

² Ухвала Іллічівського міського суду Одеської області від 28.06.2022 р. у справі № 501/4309/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104989552>.

³ Ухвала Одеського окружного адміністративного суду від 14.01.2019 р. у справі № 826/4890/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79166736>.

у подібних правовідносинах (в іншій справі) саме палатою, об'єднаною палатою, ВП ВС.

Можливість зупинення у провадженні у справі на підставі п. 5 ч. 2 ст. 236 КАСУ пов'язана не з будь-якими подібними справами (навіть, якщо такі й дійсно подібні), а зумовлюється їх обов'язковим розглядом у касаційному порядку палатою, об'єднаною палатою, ВП ВС. Це виключає необґрунтоване зупинення судами провадження у справах виходячи лише з однієї з наявності на розгляді у ВС подібної справи, яких може бути безліч. Аналогічна правова позиція відображена в постанові ВС від 24 вересня 2021 р. у справі № 640/25013/19¹.

- *направлення судового доручення щодо збирання доказів.*

У разі виникнення в процесі розгляду справи такої необхідності суд вправі зупинити провадження до надходження ухвали суду, який виконував доручення, про виконання доручення або неможливість виконання доручення (п. 6 ч. 2 ст. 236 КАСУ).

Зазначена підстава зупинення провадження стосується направлення іншому національному суду судового доручення щодо збирання доказів. Суд, який розглядає справу або заяву про забезпечення доказів, у разі потреби збирання доказів за межами його територіальної юрисдикції доручає відповідному адміністративному суду провести певні процесуальні дії в порядку, передбаченому ст. 83 КАСУ, на час проведення яких провадження у справі зупиняється.

Наприклад. Кіровоградський окружний адміністративний суд, розглядаючи справу № 340/284/21 за позовом ТОВ МЕГАБУД-БК до Головного управління ДПС у Кіровоградській області про визнання протиправними та скасування податкових повідомлень-рішень, дійшов висновків про необхідність доручення іншому суду проведення допиту свідків задля з'ясування обставин, які мають значення для правильного вирішення спору, на підставі чого суд зупинив провадження у справі 340/284/21 до виконання доручення або надходження інформації щодо неможливості їх виконання².

- *направлення судового доручення до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави.*

Якщо необхідність вручення документів, отримання доказів, проведення окремих процесуальних дії стосується території іншої держави, суд може звернутися з відповідним дорученням до іноземного суду у порядку, встановленому цим Кодексом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Зупинення провадження в такому разі триває до моменту надходження відповіді від іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави на судові

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 10.11.2021 р. у справі №160/6785/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100973004>.

² Ухвала Кіровоградського окружного адміністративного суду від 30.06.2020 р. у справі №340/281/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98044259>.

доручення про надання правової допомоги, вручення виклику до суду чи інших документів (п. 7 ч. 2 ст. 236 КАСУ).

Наприклад. 24.10.2023 р. Чернігівський окружний адміністративний суд своєю ухвалою зупинив провадження у справі №620/12426/23 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Калина» до Головного управління ДПС у Чернігівській області про визнання протиправним та скасування податкового повідомлення-рішення, – до надходження відповіді від іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави (Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії (Великобританія) на судове доручення від 05.10.2023 про отримання доказів – письмової інформації¹.

- *оприлюднення повідомлення ВС про відкриття провадження у зразковій справі* – до набрання чинності рішенням ВС у такій (п. 9 ч. 2 ст. 236 КАСУ).

Наведена вище підстава наділяє суд правом зупинити провадження у справі, що розглядається за умови, що при розгляді типової справи:

- відповідачем є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи);
- спір виник з аналогічних підстав у відносинах, що регулюються одними нормами права;
- позивачами заявлено аналогічні вимоги.

Наприклад. Дніпропетровський окружний адміністративний суд зупинив провадження в адміністративній справі № 160/10524/20 за позовом ОСОБА_1 до Департаменту соціального захисту населення Дніпропетровської обласної державної адміністрації про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити певні дії, до набрання чинності рішенням ВС у зразковій справі №440/2722/20 за позовом ОСОБА_2 до Центру з нарахування та здійснення соціальних виплат у Полтавській області, Управління соціального захисту населення виконавчого комітету Лубенської міської ради Полтавської області про визнання бездіяльності протиправним та зобов'язання вчинити певні дії, оскільки справа №160/10524/20 відповідає ознакам типових справ, які визначені у зразковій справі №440/2722/20 (ухвала суду від 23.09.2020)².

- *тимчасове вилучення доказів*

У разі неподання без поважних причин письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, або неповідомлення причин їх неподання суд може постановити ухвалу про тимчасове вилучення цих доказів державним виконавцем для дослідження судом, яка є виконавчим документом та підлягає негайному виконанню. У разі застосування вказаного виду заходу процесуального примусу суд має право зупинити провадження у справі до закінчення виконавчого провадження з вилучення доказів для дослідження судом (п. 10 ч. 2 ст. 236 КАСУ).

¹ Ухвала Чернігівського окружного адміністративного суду від 24.10.2023 р. у справі № 620/12426/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114398814>.

² Ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 23.09.2020 р. у справі №160/10524/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91874851>.

Згідно з положеннями ст. 147 КАСУ ухвала про тимчасове вилучення доказів є виконавчим документом, підлягає негайному виконанню та, зокрема, має містити інформацію про:

- повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, в якій знаходиться доказ, його місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, номери засобів зв'язку, адреса електронної пошти (за наявності);
- назву або опис письмового, речового чи електронного доказу;
- підстави проведення його тимчасового вилучення;
- кому доручається вилучення.

Зауваження. Суд не зупиняє провадження у справі за клопотанням учасника справи, поданим після закінчення підготовчого провадження, якщо зазначені у клопотанні підстави для зупинення провадження виникли до закінчення підготовчого провадження і такий учасник справи знав або повинен був про них знати.

Закриття провадження в адміністративній справі – це закінчення судом провадження в адміністративній справі без розгляду її по суті з визначених законом обставин, які його унеможливають, про що суд приймає відповідне судове рішення.

Зауваження. Повторне звернення до суду зі спором між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав у разі закриття провадження у справі не допускається.

Вичерпний перелік підстав для закриття провадження в справі визначений у ст. 238 КАСУ.

Зокрема, суд закриває провадження у справі, якщо:

- *справу не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства* (п. 1 ч. 1 ст. 238 КАСУ).

Наприклад. Окружний адміністративний суд міста Києва ухвалою суду від 09.06.2022 р. у справі № 480/7677/21 за позовом ОСОБА_1 до Міністерства оборони України про стягнення моральної шкоди закрив провадження у справі на підставі положень п. 1 ч. 1 ст. 238 КАСУ, оскільки позивачем було заявлено вимогу про стягнення з відповідача моральної шкоди без вирішення публічно-правового спору, тому суд дійшов висновку, що справу належить розглядати за правилами цивільного судочинства, а не адміністративного¹.

¹ Ухвала Окружного адміністративного суду м. Києва від 09.06.2022 р. у справі № 480/7677/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105866790>.

При вирішенні питання щодо наявності підстав для закриття провадження відповідно до наведеної вище підстави поняття спору, який не підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства, слід тлумачити в контексті ч. 3 ст. 124 Конституції України в ширшому значенні, тобто як поняття, що стосується тих спорів, які не підпадають під юрисдикцію саме адміністративних судів, і тих, які взагалі не підлягають судовому розгляду¹.

Зауваження. Якщо провадження у справі закривається з наведеної вище підстави, суд роз'яснює позивачеві, до юрисдикції якого суду віднесено розгляд справи. У суді апеляційної або касаційної інстанції суд також роз'яснює позивачеві про наявність у нього права звернутися до суду із заявою про направлення справи за встановленою юрисдикцією, крім випадків об'єднання в одне провадження кількох вимог, які підлягають розгляду в порядку різного судочинства.

У разі надходження до суду справи, що підлягає вирішенню в порядку адміністративного судочинства, після закриття провадження Верховним Судом чи судом апеляційної інстанції в порядку цивільного чи господарського судочинства, провадження у справі не може бути закрито з підстави, встановленої п. 1 ч. 1 ст. 238 КАСУ.

- *позивач відмовився від позову і відмову прийнято судом*

У такому разі суд постановляє ухвалу про повне або часткове закриття провадження у справі залежно від обсягу позовних вимог, від яких відмовився позивач (п. 2 ч. 1 ст. 238 КАСУ).

Частиною 1 ст. 47 та ст. 189 КАСУ визначено, що позивач має право на будь-якій стадії судового процесу відмовитися від позову, що є проявом принципу диспозитивності, однак, ураховуючи принцип офіційного з'ясування всіх обставин справи, така відмова може бути не прийнята судом у разі, якщо такі дії позивача:

- суперечать закону;
- порушують чий-небудь права, свободи чи інтереси.

Якщо заява подається представником позивача, дії не повинні суперечити інтересам особи, яку він представляє.

Зауваження. У випадку закриття провадження відповідач не позбавлений права звернутися до суду за вирішенням цього спору в майбутньому.

Наприклад. Одеський окружний адміністративний суд задовольнив заяву представника позивача про відмову від позову та закриття провадження по справі № 420/29203/23 за позовом ОСОБА_1 до Військової частини НОМЕР_1 про визнання протиправною бездіяльності та зобов'язання вчинити певні дії, визнавши таку заяву обґрунтованою в розумінні п. 2 ч. 1 ст. 238 КАСУ².

- *сторони досягли примирення (п. 3 ч. 1 ст. 238 КАСУ).*

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 06.09.2021 р. у справі №826/8295/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99391895>.

² Ухвала Одеського окружного адміністративного суду від 20.03.2024 р. у справі № 420/29203/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117827459>.

Питання примирення сторін врегульовано ст. 190 КАСУ, відповідно до положень частин 1–3 якої сторони можуть повністю або частково врегулювати спір на підставі взаємних поступок, які можуть стосуватися лише прав та обов'язків сторін. Вихід за межі предмета спору можливий при примиренні за умови непорушення прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб.

Умови примирення не повинні суперечити закону або виходити за межі компетенції суб'єкта владних повноважень сторони та можуть бути викладені у заяві про примирення сторін у формі єдиного документа, підписаного сторонами, або у формі окремих документів. Затверджуючи умови примирення сторін, суд ухвалою одночасно закриває провадження у справі.

Наприклад. Миколаївський окружний адміністративний суд у справі № 400/1184/19, дослідивши умови примирення сторін, викладені в угоді про примирення, встановив, що фактично сторони досягли примирення в результаті повного усунення відповідачем виявлених порушень, умови примирення не суперечать законодавству і не порушують права, свободи чи інтереси сторін, а тому дійшов висновку про наявність підстав для затвердження умов примирення сторін та про закриття провадження у даній справі на підставі п. 3 ч. 1 ст. 238 КАСУ (ухвала від 05.07.2019 р.)¹.

Якщо суд дійде висновку, що умови примирення: суперечать закону чи порушують права чи охоронювані законом інтереси інших осіб або є не виконуваними; одну зі сторін примирення представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє, то постановляє ухвалу про відмову в затвердженні умов примирення і продовжує судовий розгляд.

- *наявна постанова чи ухвала суду про закриття провадження у справі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, що набрала законної сили* (п. 4 ч. 1 ст. 238 КАСУ).

Зазначена підстава для закриття провадження у справі спрямована на усунення випадків повторного вирішення судом спорів, які вже розглянуті й остаточно вирішені по суті. Перешкодою для звернення до суду є наявність у тотожному спорі рішення або постанови суду, що набрали законної сили, або ухвали про закриття провадження у справі.

Наприклад. Ухвалою Чернігівського окружного адміністративного суду від 13.01.2021 р. провадження у справі 620/4730/20 за позовом Державної служби геології та надр України до Публічного акціонерного товариства «Блок Агросвіт» про зобов'язання вчинити певні дії, було закрито, оскільки Чернігівським окружним адміністративним судом вже прийнято рішення у справі № 620/2694/19 між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав².

¹ Ухвала Миколаївського окружного адміністративного суду від 05.07.2019 р. у справі № 400/1184/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82854606>.

² Ухвала Чернігівського окружного адміністративного суду від 13.01.2021 р. у справі № 620/4730/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94127783>.

Позови вважаються тотожними лише тоді, коли в них збігаються сторони, предмет і підстави, тобто коли позови повністю збігаються за складом учасників процесу, матеріально-правовими вимогами та обставинами, що обґрунтовують звернення до суду. У випадку зміни хоча б одного з цих елементів позови вважаються не тотожними і суддя не вправі відмовити у відкритті провадження у справі¹.

- *фізична особа померла (оголошена в установленому законом порядку такою) або припинена юридична особа (п. 5 ч. 1 ст. 238 КАСУ).*

Зауваження. Винятком є суб'єкти владних повноважень, які були однією із сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва.

Тобто, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва, зокрема, коли вони пов'язані з особою померлої сторони чи третьої особи з самостійними вимогами, у таких випадках провадження у справі закривається відповідно до зазначеної вище норми. У разі якщо спірні правовідносини передбачають правонаступництво, суд зупиняє провадження у справі на підставі п. 1 ч. 1 ст. 236 КАСУ.

Наприклад. Херсонський окружний адміністративний суд зактив провадження в адміністративній справі за позовом фізичної особи-підприємця ОСОБА_1 до Державної служби України з безпеки на транспорті в особі Південного міжрегіонального управління Укртрансбезпеки, Херсонська область про визнання протиправною та скасування постанови щодо адміністративно-господарського штрафу від 23.02.2021 р. № 171974 на підставі п. 5 ч. 1 ст. 238 КАСУ з огляду на наступне. Судом було встановлено, що в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань щодо фізичної особи-підприємця ОСОБА_1, який був позивачем у справі, міститься запис від 21.04.2021 р. № 2004820070004006028 щодо припинення підприємницької діяльності у зв'язку зі смертю. Оскільки спірні правовідносини не допускали правонаступництва, суд вирішив закрити провадження в адміністративній справі № 540/901/21².

- *оскаржуваний нормативно-правовий акт або відповідні його положення визнано протиправними і нечинними рішенням суду, яке набрало законної сили (п. 6 ч. 1 ст. 238 КАСУ).*

Наприклад. Київський окружний адміністративний суд, розглянувши питання про закриття провадження в адміністративній справі № 320/41381/23 за позовом ОСОБА_1 до Національної асоціації адвокатів України про оскарження нормативно-правового акта, встановив, що позивач звернувся до суду із вимогами визнати протиправними та нечинними з моменту прийняття пп. 3–4 рішення Ради адвокатів України від 16–17.11.2022 р.

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 06.09.2021 р. у справі № 826/8295/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98187688>.

² Ухвала Херсонського окружного адміністративного суду від 12.05.2021 р. у справі № 540/901/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96826962>.

№ 144 і дії щодо їх прийняття із зобов'язанням відповідача утриматися від ухвалення нових нормативно-правових актів про встановлення обов'язкових платежів за подачу заяв (скарг) щодо адвоката до органів адвокатського самоврядування.

Водночас рішенням Київського окружного адміністративного суду від 13.09.2023 р. у справі № 320/9411/23 було визнано протиправними та нечинними пп. 3, 4, 5 рішення Ради адвокатів України № 144 від 16–17.11.2022 р. «Про Реєстр дисциплінарних проваджень». Постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 20.03.2024 р. рішення суду першої інстанції було залишено без змін.

Враховуючи наведені обставини, суд зактив провадження у справі № 320/41381/23 на підставі п. 6 ч. 1 ст. 238 КАСУ (ухвала суду від 22.04.2024 р.)¹.

Тобто при розгляді справ щодо оскарження нормативно-правових актів суб'єктів владних повноважень чи окремих їх положень суд вправі закрити провадження, якщо оскаржуваний нормативно-правовий акт або відповідні його положення визнано протиправними і нечинними рішенням суду, яке набрало законної сили.

- *оскаржувані акти та дії суб'єкта владних повноважень було змінено або скасовано рішенням суду, яке набрало законної сили (п. 7 ч. 1 ст. 238 КАСУ);*
- *суб'єктом владних повноважень виправлено оскаржувані порушення (п. 8 ч. 1 ст. 238 КАСУ).*

Закриття провадження у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень за вказаною вище підставою можливе за умови, що відсутні підстави вважати, що повне відновлення законних прав та інтересів позивача неможливе без визнання рішень, дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправними після такого виправлення.

Наприклад. Дніпропетровський окружний адміністративний суд при розгляді справи № 160/20209/23 за позовом ОСОБА_1 до Військової частини НОМЕР_1, Військової частини НОМЕР_2 встановив, що оскаржуваний позивачем наказ № 847 від 22.06.2023 р. у частині оголошення позивачу догани скасований наказом №1216 від 01.09.2023, а в жовтні 2023 р. позивачу виплачено премію за червень та липень 2023 р., що свідчить про повне відновлення прав та інтересів позивача².

Аналізуючи положення законодавства, слід відзначити, що закриття або зупинення провадження в адміністративній справі можливе на різних стадіях судового процесу, залежно від обставин справи та підстав, передбачених КАСУ, однак після відкриття провадження у справі.

¹ Ухвала Київського окружного адміністративного суду від 22.04.2024 р. у справі № 320/41381/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118561598>.

² Ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 04.04.2019 р. у справі № 160/9809/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80981875>.

1.2.5.8. Залишення позову без розгляду

Залишення позову без розгляду – це нездійснення судом в адміністративній справі розгляду по суті з визначених законом обставин, які було виявлено до початку розгляду, які йому перешкоджають та які після їх усунення не заважатимуть повторному зверненню позивача до адміністративного суду в загальному порядку.

Загальний перелік підстав для залишення позову без розгляду упорядковано законодавцем у ст. 240 КАСУ, за наслідками встановлення яких суд постановляє відповідну ухвалу та у разі потреби вирішує питання про розподіл між сторонами судових витрат, про повернення судового збору з бюджету.

Зауваження. Основною відмінною ознакою залишення позову без розгляду від закриття провадження у справі є право особи, позов якої залишено без розгляду, після усунення підстав, які слугували підставою для прийняття судом такого рішення, звернутися до адміністративного суду в загальному порядку повторно.

Хоча визначені у ст. 240 КАСУ підстави залишення позову без розгляду є *загальними*, аналіз норм КАСУ свідчить про те, що окремо можна виділити і *додаткові*.

За загальними підставами суд залишає позов без розгляду, якщо:

- *позов подано особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності* (п. 1 ч. 1 ст. 240 КАСУ).

Так, згідно з указаними положеннями суд своєю ухвалою залишає позов без розгляду, якщо позивач не має здатності особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові.

Адміністративна процесуальна дієздатність належить фізичним особам, які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними, фізичним особам до досягнення цього віку у спорах з приводу публічно-правових відносин, у яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь, а також органам державної влади, іншим державним органам, органам влади АРК, органам місцевого самоврядування, їх посадовим і службовим особам, підприємствам, установам, організаціям (юридичним особам).

Особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові (адміністративна процесуальна дієздатність), належить фізичним особам, які досягли повноліття і не визнані судом недієздатними, а також фізичним особам до досягнення цього віку у спорах з приводу публічно-правових відносин, у яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь (частини 1, 2 ст. 43 КАСУ).

Тобто у разі відсутності у особи на момент звернення до суду наведених вище ознак суд вправі залишити позов без розгляду.

Наприклад. Ухвалою Заводського районного суду м. Запоріжжя від 13.10.2020 р. позов ОСОБА_1 в особі адвоката ОСОБА_2 про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення на ОСОБА_3 – залишено без розгляду з огляду на таке.

Судом встановлено, що позов подано адвокатом ОСОБА_2, який діє в інтересах ОСОБА_1, про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення, складеної відносно ОСОБА_3, проте, документів, що підтверджують повноваження адміністративної процесуальної дієздатності ОСОБА_1 від імені ОСОБА_3 до матеріалів позовної заяви, та під час судового засідання не долучено, у зв'язку із чим позов було залишено без розгляду на підставі п. 1 ч. 1 ст. 240 КАСУ (справа № 332/1972/20 провадження № 2-а/332/46/20)¹.

- *позовну заяву не підписано або підписано особою, яка не має права підписувати її, або особою, посадове становище якої не вказано (п. 2 ч. 1 ст. 240 КАСУ).*

Наприклад. Позивачем у справі № 160/5150/19, що перебувала у провадженні Дніпропетровського окружного адміністративного суду, визначено – ОСОБА_1, позовна заява була підписана адвокатом. При цьому до матеріалів позову додано копію ордеру серії ДП № 259/035 від 20.05.2019 р., де зазначено особу, якій надається правова допомога – ОСОБА_2. З огляду на те, що позовна заява ОСОБА_1 була підписана особою, яка не має права її підписувати, суд дійшов висновку про наявність підстав для залишення позову без розгляду (ухвала від 30.07.2019)².

- *у провадженні цього або іншого суду є справа про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав (п. 3 ч. 1 ст. 240 КАСУ).*

Застосування вказаної підстави потребує існування аналогічного спору з наявністю обов'язкових трьох складників: однаковість сторін у справах, предмета позову та їхніх підстав.

Якщо після відкриття провадження судом встановлено, що позивачем подано до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду – суд закриває провадження у справі на підставі п. 10 ч. 1 ст. 240 КАСУ.

Наприклад. Позов ОСОБА_1 до Південно-східного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити певні дії в адміністративній справі № 160/15226/20 було зали-

¹ Ухвала Заводського районного суду м. Запоріжжя від 13.10.2020 р. у справі № 332/1972/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92181958>.

² Ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 30.07.2019 р. у справі №160/5150/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83348984>.

шено ухвалою Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 11.01.2021 р. без розгляду, з огляду на те, що після відкриття провадження, з автоматизованої системи документообігу Дніпропетровського окружного адміністративного суду встановлено, що у провадженні цього суду є справа про спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав (адміністративна справа № 160/15007/20, ухвалою суду від 18.11.2020 р. відкрито провадження у справі № 160/1500720)¹.

- *позивач не прибув у підготовче (судове) засідання без поважних причин; або не повідомив про причини неявки, якщо від нього не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності (п. 4 ч. 1 ст. 240 КАСУ).*

Очевидно, що законодавець безпосередньо пов'язує рух судового процесу з участю позивача (його представника) в судовому засіданні або поданням ним заяви про розгляд справи за його відсутності, що є проявом дії принципу диспозитивності, та відповідає приписам ч. 5 ст. 205 КАСУ.

Наприклад. У справі за позовом Київського міського відділення Фонду соціального захисту інвалідів до Публічного акціонерного товариства «Донбасенерго» про стягнення адміністративно-господарських санкцій у судове засідання 06.08.2020 р. представники позивача – субекта владних повноважень не з'явилися, будь-яких повідомлень про причини неприбуття не надали, як і доказів поважності причин неприбуття у судове засідання. Враховуючи, що заяви чи клопотання про розгляд справи за відсутності сторони позивача у матеріалах справи були відсутні, суд на підставі п. 4 ч. 1 ст. 240 КАСУ залишив позов без розгляду².

Якщо позивач не є суб'єктом владних повноважень, залишення позову без розгляду відбувається за умови повторності неприбуття до суду останнього.

Наприклад. В адміністративній справі № 280/6214/19 за позовом Публічного акціонерного товариства Янцівський гранітний кар'єр до Головного управління ДФС у Запорізькій області про визнання протиправними та скасування податкових повідомлень-рішень, яка перебувала у провадженні Запорізького окружного адміністративного суду, суд прийшов до висновку про наявність підстав для залишення позову без розгляду з таких підстав.

Так, у попереднє підготовче засідання, яке було призначено на 13.08.2020 р., представник позивача не з'явився. До суду надійшло клопотання вх. №36825 від 12.08.2020 р., в якому представник позивача просив перенести підготовче засідання на іншу дату у зв'язку з його участю в іншому судовому засіданні в Орджонікідзевському районному суді м. Запоріжжя. Однак судом така неявка була розцінена як з не поважних причин, оскільки доказів на підтвердження зазначених у клопотанні обставин, представником позивача не було надано. Ухвалою суду від 13.08.2020 р. було відкладено підготовче засідання на 14.09.2020 р.

¹ Ухвала Заводського районного суду м. Запоріжжя від 11.01.2021 р. у справі №160/15226/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94039675>.

² Ухвала Окружного адміністративного суду м. Києва від 16.09.2020 р. у справі №640/12778/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91599560>.

14.09.2020 р. представник позивача у підготовчє засідання повторно не з'явився, про причини неявки суд не повідомив.

Вирішуючи питання про наявність законних підстав для залишення позовної заяви без розгляду, суд встановив, що неприбуття позивача в підготовчє засідання без поважних причин є неодноразовим, що позивач належним чином повідомлений про дату проведення підготовчого засідання, а також до суду не надходила заява позивача про розгляд справи за його відсутності (ухвала суду від 14.09.2020 р.)¹.

- *надійшла заява позивача про залишення позову без розгляду (п. 5 ч. 1 ст. 240 КАСУ).*

Подання відповідної заяви є диспозитивним правом позивача, передбаченим нормами КАСУ, яким він користується на власний розсуд (хоча і без зловживань). При цьому підстави для звернення до суду із заявою про залишення позову без розгляду судом не перевіряються².

У розумінні ч. 2 ст. 240 КАСУ заява про залишення позовної заяви без розгляду має подаватися на стадії підготовчого провадження до початку розгляду справи по суті, який регламентований гл. 6 КАСУ³.

Наприклад. Ухвалою Одеського окружного адміністративного суду від 29.08.2022 р. адміністративний позов Одеського обласного відділення Фонду соціального захисту інвалідів до Товариства з обмеженою відповідальністю «Сітіпро» про стягнення адміністративно-господарських санкцій залишено без розгляду на підставі заяви представника позивача, яка надійшла після відкриття провадження та до початку розгляду справи по суті (справа № 420/8875/22)⁴.

- *фізична особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність і в інтересах якої подано позовну заяву, не підтримує заявлені позовні вимоги і від неї надійшла відповідна заява (п. 6 ч. 1 ст. 240 КАСУ).*

Стаття 53 КАСУ визначає участь у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Зокрема, у випадках, встановлених законом, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, державні органи, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до адміністративного суду із позовними заявами в інтересах інших осіб і брати участь у цих справах.

¹ Ухвала Запорізького окружного адміністративного суду від 24.09.2020 р. у справі №280/6214/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91564877>.

² Постанова Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду від 31.01.2023 р. у справі № 640/23385/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108724461>.

³ Постанова Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду від 03.07.2020 р. у справі № 0540/7588/18-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90199103>.

⁴ Ухвала Одеського окружного адміністративного суду від 29.08.2022 р. у справі № 420/8875/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105942712>.

Якщо ж фізична особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність і в інтересах якої подано позовну заяву, не підтримує заявлені позовні вимоги, суд залишає позовну заяву без розгляду.

Наприклад. У провадженні Дніпровського районного суду м. Києва перебувала адміністративна справа № 755/14123/21 за позовом ОСОБА_1 до Управління з контролю за використанням та охороною земель Головного управління Держгеокадастру у Львівській області про скасування постанови у справі про адміністративне правопорушення, яка ухвалою суду від 06.09.2021 р. призначена до розгляду за правилами спрощеного провадження без виклику сторін. 06.10.2021 р. до суду надійшла заява позивача, в якій останній просив залишити позов без розгляду, чез те, що він не підтримує заявлених позовних вимог у справі № 755/14123/21, поданих його представником ОСОБА_2, у зв'язку із чим суд залишив позову без розгляду на підставі п. 6 ч. 1 ст. 240 КАСУ¹.

- *позивач не усунув недоліки позовної заяви у строк, встановлений судом (п. 7 ч. 1 ст. 240 КАСУ)*

Наприклад. ОСОБА_1 звернувся до Житомирського окружного адміністративного суду з позовом до Головного управління Пенсійного фонду України в Житомирській області про визнання протиправною бездіяльність, зобов'язання вчинити дії, та ухвалою суду провадження у справі № 240/8087/22 відкрито.

Ухвалою суду від 07.07.2022 р., копію якої позивач отримав 30.07.2022 р., позов залишено без руху для усунення позивачем недоліків, а саме – надання доказу сплати судового збору протягом 10 днів з моменту її отримання.

Натомість від позивача до суду не надходило заяв чи клопотань або ж повідомлень про наявність поважних причин, що ускладнюють чи унеможливають виконання ухвали суду про залишення позовної заяви без руху у встановлений для цього строк.

Ураховуючи, що позивач у встановлений строк не виконав вимоги ухвали суду про залишення позовної заяви без руху, суд залишив позов без розгляду (ухвала суду від 05.09.2022 р.)².

Загальні вимоги до позовної заяви та документів, що додаються до неї, містяться у статтях 160, 161 КАСУ, дотримання яких, з-поміж іншого, є підставою для відкриття провадження у справі.

Разом з тим, якщо після відкриття провадження у справі буде встановлено, що позовну заяву подано без додержання зазначених вимог, суддя постановляє ухвалу, в якій зазначає підстави залишення заяви без руху, про що повідомляє позивача і надає йому строк для усунення недоліків. Якщо ж недоліки позовної заяви не буде усунуто в зазначений в ухвалі строк, суд залишає позов без розгляду.

¹ Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва від 06.10.2021 р. у справі №755/14123/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100344751>.

² Ухвала Житомирського окружного адміністративного суду від 05.09.2022 р. у справі №240/8087/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106082483#>.

Таке саме правило законодавець застосовує і у разі невідповідності позовної заяви вимогам ст. 172 КАСУ, яка визначає порядок об'єднання і роз'єднання позовних вимог, а також частин 3 та 4 ст. 123 КАСУ, яка визначає наслідки пропущення строків звернення до адміністративного суду.

- *позивачем пропущено строк звернення до адміністративного суду (п. 8 ч. 1 ст. 240 КАСУ).*

Зокрема, якщо після відкриття провадження судом буде виявлено такий факт та позивачем не буде надано заяви про поновлення пропущеного строку, або якщо підстави, вказані ним у заяві, будуть визнані судом неповажними, або судом передчасно буде зроблено висновок про поважність причин пропуску відповідних строків, суд залишає позовну заяву без розгляду.

Наприклад. 09.12.2023 р., згідно зі штепелем на поштовому конверті, до Чернігівського районного суду Чернігівської області надійшов адміністративний позов ОСОБА_1 до Департаменту патрульної поліції Національної поліції України про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення, в якому позивач просив: 1) поновити йому строк на оскарження постанови у зв'язку з перебуванням у відрядженні; 2) визнати незаконною та скасувати постанову у справі про адміністративне правопорушення серії ЕАГ від 26.11.2023 р.

Ухвалою від 10.01.2024 р. провадження у справі відкрито, позивачу поновлено строк на оскарження постанови у справі про адміністративне правопорушення, оскільки в позові він зазначив, що перебував у відрядженні.

Разом з тим у ході судового розгляду було встановлено, що копію оскаржуваної постанови серії ЕАГ № 8215211 від 26.11.2023 р. позивач ОСОБА_1 отримав 26.11.2023 р., що не заперечувалося сторонами, а позовну заяву позивачем подано (згідно з відтиском печатки на конверті 09.12.2023 р.) через 12 днів після отримання ним копії постанови.

Обґрунтовуючи поважність причини пропуску строку, позивач посилався на перебування ним у відрядженні з 27.11.2023 по 08.12.2023 р. Водночас у судовому засіданні позивач повідомив, що офіційно він ніде не працює.

Враховуючи наведені обставини, суд дійшов висновку, що викладений в ухвалі про відкриття провадження у справі висновок про визнання поважними причин пропуску строку звернення до адміністративного суду був передчасним, у зв'язку із чим вирішив залишити позовну заяву без розгляду (справа № 748/5245/23 провадження № 2-а/748/2/24)¹.

- *позивач не подав у визначений судом строк без поважних причин витребувані докази, необхідні для вирішення спору (п. 9 ч. 1 ст. 240 КАСУ).*

КАСУ встановлює повноваження суду щодо вжиття заходів, необхідних для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи або за клопотанням учасника справи, про що суд постановляє ухвалу. При цьому суд може витребувати докази як до подання позову (у разі

¹ Ухвала Чернігівського районного суду Чернігівської області від 28.02.2024 р. у справі №748/5245/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117290467>.

надходження заяви про забезпечення позову), так і після, а будь-яка особа, у якій знаходиться доказ, повинна видати його на вимогу суду у вказаний строк. У разі неможливості подати докази або подати їх вчасно, така особа повинна повідомити про це суд із зазначенням відповідних причин, у протилежному випадку суд може застосовувати заходи процесуального примусу. Якщо ж мова йде про позивача по справі, то наслідком неподання доказів слугуватиме залишення його позовної заяви без розгляду.

Наприклад. У провадженні Вінницького окружного адміністративного суду знаходилася адміністративна справа № 120/19571/21-а за позовом ОСОБА_1 до Управління соціального захисту населення Гайсинської районної державної адміністрації Вінницької області про визнання бездіяльності неправомірною та зобов'язання вчинити дії.

З метою встановлення обставин та визначення належного відповідача у справі ухвалою від 27.05.2022 р. суд зобов'язав ОСОБА_1 у десятиденний строк з моменту отримання даної ухвали надати докази отримання щорічної разової грошової допомоги до 5 травня за 2021 рік зі змісту яких можливо встановити, яким суб'єктом йому здійснювалась виплата зазначеної вище допомоги у 2021 р.

Зазначену ухвалу позивач отримав 16.08.2022 р., однак у встановлений судом строк витребувані докази не надав.

Ураховуючи, що позивач без поважних причин не надав витребувані судом докази, необхідні для справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом даного спору, що перешкоджає подальшому розгляду справи, суд дійшов висновку, що позовну заяву слід залишити без розгляду відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 240 КАСУ (ухвала суду від 30.09.2022 р.)¹.

Право на залишення позову без розгляду виникає у суду також за наявності *додаткових підстав*:

- *заміни неналежного позивача, але належний позивач не згодний на участь у справі (ч. 2 ст. 48 КАСУ).*

Зокрема, якщо судом першої інстанції встановлено, що з позовом звернулася не та особа, якій належить право вимоги, суд може допустити заміну первинного позивача на належного, якщо такі особи згодні на це та якщо це не потягне за собою зміни підсудності адміністративної справи. Якщо ж позивач згоден на його заміну іншою особою, але така особа не згодна на участь у справі, суд залишає позовну заяву без розгляду.

Наприклад. У провадженні Харківського окружного адміністративного суду перебувала адміністративна справа № 520/18127/2020 за позовом Головного управління ДПС у Харківській області до Акціонерного товариства «Оператор газорозподільної системи «Харківгаз» про стягнення податкового боргу.

Після відкриття провадження у справі, позивач просив суд замінити його як неналежного позивача на належного – Північне Міжрегіонального управління ДПС по роботі

¹ Ухвала Вінницького окружного адміністративного суду від 22.09.2022 р. у справі № № 120/19571/21-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106544360>.

з великими платниками, проти чого належний позивач заперечував, у зв'язку із чим суд, на підставі положень ч. 2 ст. 48 КАСУ залишив зазначену позовну заяву без розгляду¹.

○ *судові витрати не оплачені у строк, встановлений судом (ч. 1 ст. 133 КАСУ).*

Згідно з наведеними вище положеннями процесуального закону, суд, враховуючи майновий стан сторони, може своєю ухвалою зменшити розмір належних до оплати судових витрат чи звільнити від їх оплати повністю або частково, чи відстрочити або розстрочити сплату судових витрат на визначений строк. Однак, якщо такі витрати не будуть сплачені у встановлений судом строк, – це слугуватиме черговою підставою для залишення позову без розгляду.

Наприклад. Ухвалою Чернівецького окружного адміністративного суду від 07.09.2023 р. позов Чернівецького обласного відділення Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю до фізичної особи-підприємця ОСОБА_1 про стягнення адміністративно-господарських санкцій та пені, у справі №600/4867/23-а, залишено без розгляду на підставі ч. 2 ст. 133 КАСУ з огляду на таке.

Ухвалою суду від 17.07.2023 р. було відкрито провадження у справі та відстрочено позивачу сплату судового збору на 30 календарних днів з дати відкриття провадження по справі. Однак, станом на 07.09.2023 р. до суду не надійшло жодних доказів, які б підтверджували сплату позивачем судового збору у розмірі та строк, встановлений судом (ухвала суду від 07.09.2023 р.)².

Окремо законодавець приділив увагу особливостям здійснення провадження у справах за адміністративними позовами органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань, зокрема, підставам залишення вказаних категорій позовів без розгляду, визначивши їх у ст. 280 КАСУ.

До таких підстав віднесено:

- *надходження позовної заяви пізніше ніж за 24 години до часу проведення вказаних вище заходів;*
- *неявку позивача у судові засідання (незалежно від поважності причин неявки);*
- *надходження клопотання позивача про розгляд справи за його відсутності;*
- *залишення позивачем зали судових засідань до моменту виходу суду до нарадчої кімнати.*

Зазначений вище перелік загальних та додаткових підстав для залишення позову без розгляду можна зобразити схематично (рис. 1.7).

¹ Ухвала Харківського окружного адміністративного суду від 04.08.2023 р. у справі № 520/18127/2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112640645>.

² Ухвала Чернівецького окружного адміністративного суду від 07.09.2023 р. у справі №600/4867/23-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113305447>.

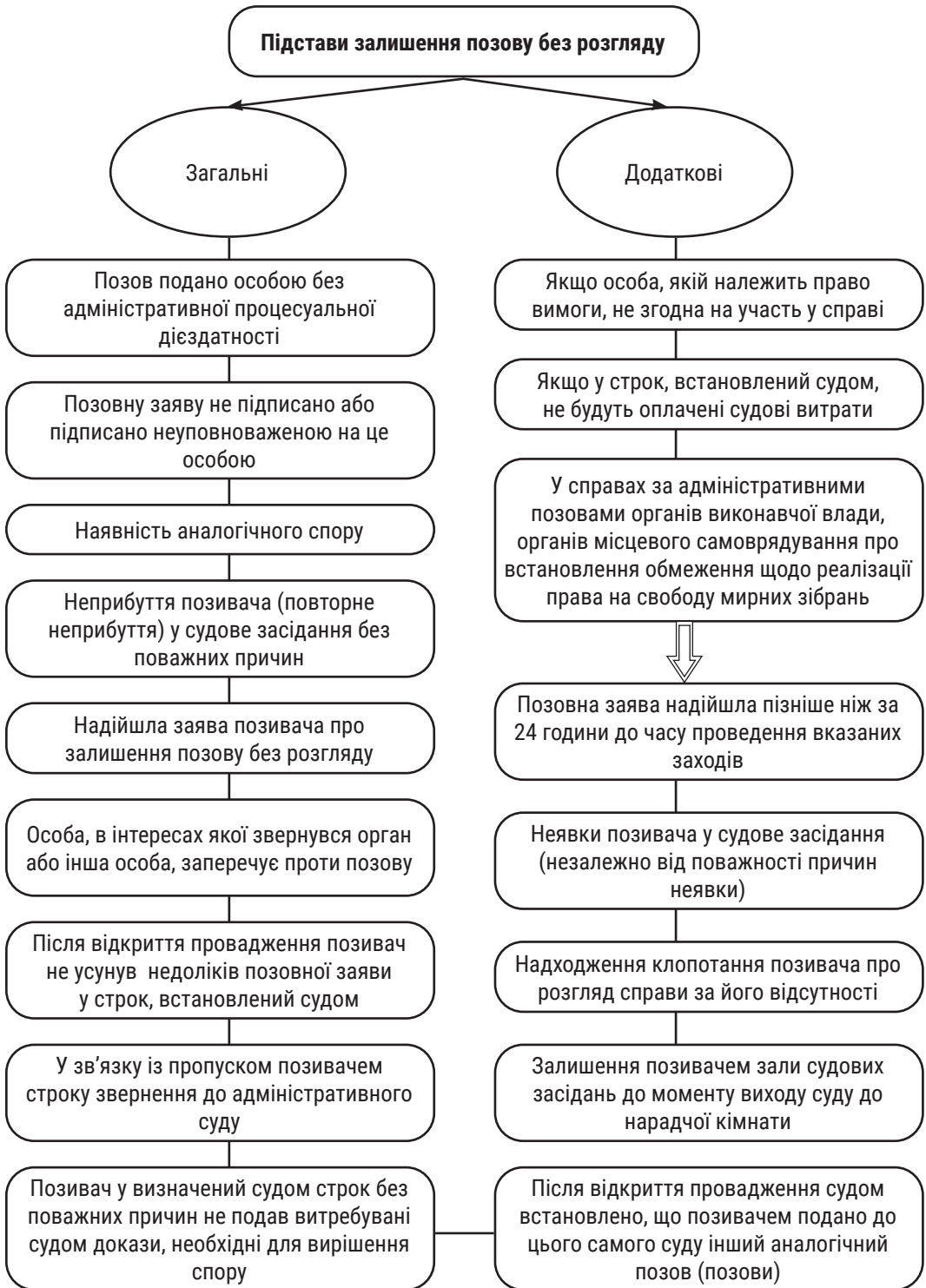

Рис. 1.7

1.2.5.9. Судове рішення: поняття, ознаки, види, вимоги, структура змісту, сучасні стандарти викладення

У чинному КАСУ (п. 12 ч. 1 ст. 4) законодавець закріпив дефініції понять «судове рішення» через перелік його видів, але сутнісного визначення його процесуальний закон не містить. Юридична категорія «судове рішення» є узагальнюючою щодо понять «рішення суду», «постанова», «ухвала».

З інших положень КАСУ вбачаються такі ознаки судового рішення:

- акт адміністративного суду;
- приймається з метою забезпечення виконання завдання адміністративного судочинства;
- має офіційний характер (ухвалюється іменем України), виняток становлять ухвали з процесуальних питань;
- має обов'язковий до виконання характер;
- процесуальний документ встановленої форми;
- преюдиційний характер;
- змістове наповнення структурних елементів – зміст кожного структурного елемента (частини) має відповідати вимогам, встановленими КАСУ;
- тягне юридичні наслідки, покликані, серед іншого, внести юридичну визначеність у спірні правовідносини.

Судове рішення – це прийнятий адміністративним судом відповідно до встановлених КАСУ вимог акт правосуддя з метою розгляду та/або вирішення адміністративної справи.

Видами судових рішень в адміністративних справах є:

- *рішення суду* – рішення суду першої інстанції, в якому вирішуються позовні вимоги (п. 13 ч. 1 ст. 4 КАСУ);

Зауваження. Правила інстанційної підсудності встановлені в статтях 22–24 КАСУ, крім того ВС є судом першої інстанції у зразкових справах та, відповідно, постановляє зразкове рішення.

- *постанова* – письмове рішення суду апеляційної або касаційної інстанції в адміністративній справі, у якому вирішуються вимоги апеляційної чи касаційної скарги (п. 14 ч. 1 ст. 4 КАСУ);

Зауваження. ВП ВС за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення у зв'язку із встановленням міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом ухвалює постанову.

- *ухвала* – письмове або усне судове рішення будь-якої інстанції в адміністративній справі, яким вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи, та інші процесуальні питання (п. 15 ч. 1 ст. 4 КАСУ);

- окрема ухвала, постановляється у разі:
 - якщо під час розгляду справи суд виявив порушення закону;

Зауваження. У суду з'являється право постановити окрему ухвалу і направити її відповідним суб'єктам владних повноважень для вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону.

- наявності підстав для розгляду питання щодо притягнення до відповідальності осіб, рішення, дії чи бездіяльність яких визнаються протиправними;

Зауваження. Суд самостійно визначає необхідність постановлення такої ухвали, що є його правом, а не обов'язком.

- зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків (зокрема якщо підписана адвокатом чи прокурором позовна заява містить суттєві недоліки) або іншого порушення законодавства адвокатом або прокурором;

Зауваження. Суд у зв'язку із цим може постановити окрему ухвалу та надіслати органу, до повноважень якого належить притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора або адвоката відповідно.

- у разі допущення судом нижчої інстанції неправильного застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, незалежно від того, чи є такі порушення підставою для скасування або зміни судового рішення;

Зауваження. У такому випадку окрему ухвалу може постановити суд вищої інстанції.

- порушення законодавства, яке містить ознаки кримінального правопорушення;

Зауваження. Суд надсилає окрему ухвалу у такому випадку прокурору або органу досудового розслідування, які повинні надати суду відповідь про вжиті ними заходи у визначений в окремій ухвалі строк.

- ухвала викладена як окремий документ про:
 - залишення позовної заяви без руху;
 - повернення позовної заяви;

- відкриття провадження в адміністративній справі;
- об'єднання справ та роз'єднання позовних вимог;
- забезпечення доказів;
- визначення розміру судових витрат;
- продовження та поновлення процесуальних строків;
- передачі адміністративної справи до іншого адміністративного суду;
- забезпечення позову;
- призначення експертизи;
- виправлення описок і очевидних арифметичних помилок;
- відмови в ухваленні додаткового судового рішення;
- роз'яснення судового рішення;
- зупинення провадження у справі;
- закриття провадження у справі;
- залишення позовної заяви без розгляду.

Зауваження. Окреслений перелік не є вичерпним. КАСУ передбачено процесуальні випадки, коли процесуальні дії суду оформлюються у вигляді окремого документа, які не мають окремого найменування. Ці твердження сформовані на підставі аналізу положень КАСУ з урахуванням відкритих даних ЄДРСР, та не є абсолютом у практичній діяльності судів. Приміром, ухвала постановлена у зв'язку із необхідністю повернення до процесуального етапу з'ясування обставин у справі та дослідження доказів на етапі судових дебатів в суді першої інстанції, зазвичай іменується лише як «ухвала» без уточнення її підстав в назві самої ухвали.

- ухвала занесена до протоколу судового засідання (усна).

Тобто вид судового рішення залежить від судової інстанції або процесуальної дії адміністративного суду. Приміром, рішення та постанови адміністративного суду приймаються з метою вирішення справи по суті, тоді як ухвали в адміністративному судочинстві покликані документувати процесуальні дії суду щодо відкриття, руху і припинення адміністративної справи, а також при вирішенні питань щодо заяв, клопотань учасників адміністративної справи тощо.

Схематично види судових рішень зображено на рис. 1.8.

Вимоги, яким повинно відповідати судові рішення:

- *ґрунтування на засадах верховенства права*, тобто, вирішуючи справу, адміністративний суд керується тим, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Також суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики ЄСПЛ (частини 1, 2 ст. 8 КАСУ);
- *законність*, тобто ухвалене судом відповідно до норм матеріального права з дотриманням норм процесуального права;

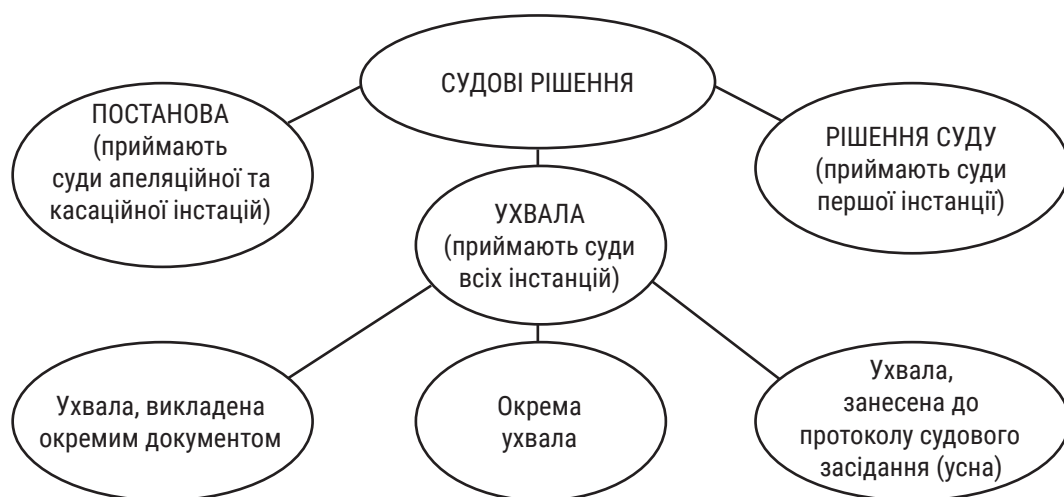

Рис. 1.8

- *обґрунтованість*, тобто ухвалене судом на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин в адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні, з наданням оцінки всім аргументам учасників справи;
- *відповідність завданню адміністративного судочинства, визначеному КАСУ*, тобто справедливому, неупередженому та своєчасному вирішенню судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ч. 1 ст. 2 КАСУ);
- *повнота* – передбачає вимогу до суду розглянути та надати відповідь на кожен із заявлених позовних вимог, вирішити питання про розподіл судових витрат та спосіб виконання такого рішення. У випадку недотримання вимог повноти до судового рішення КАСУ передбачено процесуальний механізм виправлення такого становища в положеннях ст. 252 КАСУ, яким уповноважено суд на ухвалення додаткового судового рішення;
- *чіткість* – судові рішення має бути викладене в логічній послідовності за визначеною процесуальним законом структурою без допущення описок і очевидних арифметичних помилок у судовому рішенні, у випадку такого допущення передбачено процесуальну можливість виправлення помилок (ст. 253 КАСУ);
- *зрозумілість* – судові рішення має бути викладено державною мовою, зрозуміло та не передбачати двозначного тлумачення його положень. За потреби судові рішення, яке набрало законної сили, може бути роз'яснено за заявою

учасника справи, державного виконавця, про що суд постановляє відповідну ухвалу (ст. 254 КАСУ);

- змістова відповідність вимогам статей 246, 247, 248, 249, 322, 356 КАСУ та ін.

Структура судових рішень складається із вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин, зміст яких відображений у табл. 1.5 залежно від його виду та судової інстанції, що його приймає, ухвалює чи постановляє.

Таблиця 1.5

Структурний елемент	Рішення суду (першої інстанції)	Постанова (апеляційної інстанції)	Постанова (касаційної інстанції)	Ухвала (окрема ухвала; ухвала, викладена окремим документом) (всі інстанції)
Вступна частина	<ul style="list-style-type: none"> • дата і місце його ухвалення; • найменування суду; • прізвище та ініціали судді або склад колегії суддів; • прізвище та ініціали секретаря судового засідання; • номер справи; • ім'я (найменування) сторін та інших учасників справи; • вимоги позивача; • прізвища та ініціали представників учасників справи та прокурора 	<ul style="list-style-type: none"> • дата і місце її прийняття, номера справи; • найменування суду апеляційної інстанції, прізвище та ініціали суддів і секретаря судового засідання; • імена (найменування) сторін і особи, яка подала апеляційну скаргу; • найменування суду першої інстанції, рішення якого оскаржується, дати ухвалення рішення, прізвища судді (суддів); часу і місця його ухвалення, дати складання повного тексту рішення 	<ul style="list-style-type: none"> • дата і місце її прийняття; • найменування адміністративного суду, прізвище та ініціали суддів і секретаря судового засідання; • найменування (ім'я) учасників справи і найменування (ім'я) особи, яка подала касаційну скаргу; • найменування суду першої та (або) апеляційної інстанції, судове рішення якого оскаржується, номера справи, дати ухвалення судового рішення, прізвища та ініціалів судді (суддів) 	<ul style="list-style-type: none"> • дата і місце її постановлення; • найменування адміністративного суду, прізвище та ініціали судді (суддів); • імена (найменування) учасників справи
Описова частина	<ul style="list-style-type: none"> • стислий виклад позиції позивача та заперечень відповідача; • заяви, клопотання учасників справи; 	<ul style="list-style-type: none"> • короткий зміст позовних вимог і рішення суду першої інстанції; • короткий зміст вимог апеляційної скарги; 	<ul style="list-style-type: none"> • короткий зміст позовних вимог і рішень судів першої та апеляційної інстанцій; • короткий зміст вимог касаційної скарги; 	<ul style="list-style-type: none"> • суть клопотання та імені (найменування) особи, яка його заявила, чи • інше питання, що вирішується ухвалою

1.2. Правові основи адміністративного судочинства України

Структурний елемент	Рішення суду (першої інстанції)	Постанова (апеляційної інстанції)	Постанова (касаційної інстанції)	Ухвала (окрема ухвала; ухвала, викладена окремим документом) (всі інстанції)
	<ul style="list-style-type: none"> інші процесуальні дії у справі (забезпечення доказів, вжиття заходів забезпечення позову, зупинення і поновлення провадження тощо) 	<ul style="list-style-type: none"> узагальнені доводи особи, яка подала апеляційну скаргу; узагальнений виклад позицій інших учасників справи 	<ul style="list-style-type: none"> узагальнені доводи особи, яка подала касаційну скаргу; узагальнений виклад позицій інших учасників справи 	
Мотивувальна частина	<ul style="list-style-type: none"> обставини, встановлені судом, та зміст спірних правовідносин, з посиланням на докази, на підставі яких встановлені відповідні обставини; докази, відхилені судом, та мотиви їх відхилення; мотивована оцінка кожного аргументу, наведеного учасниками справи, щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення позову; чи були і ким порушені, не визнані або оспорені права чи інтереси, за захистом яких мало місце звернення до суду, та мотиви такого висновку; норми права, які застосував суд, та мотиви їх застосування; 	<ul style="list-style-type: none"> встановлені судом першої інстанції та неоспорені обставини, а також обставини, встановлені судом апеляційної інстанції, і визначені відповідно до них правовідносини; доводи, за якими суд апеляційної інстанції погодився або не погодився з висновками суду першої інстанції; мотиви прийняття або відхилення кожного аргументу, викладеного учасниками справи в апеляційній скарзі та відзиві на апеляційну скаргу; чи були і ким порушені, невизнані або оспорені права, свободи та (або) інтереси, за захистом яких особа звернулася до суду; 	<ul style="list-style-type: none"> мотиви прийняття або відхилення кожного аргументу, викладеного в касаційній скарзі та відзиві на касаційну скаргу; доводи, за якими суд касаційної інстанції погодився або не погодився з висновками суду першої та (або) апеляційної інстанції; висновки за результатами розгляду касаційної скарги з посиланням на норми права, якими керувався суд; дії, що їх повинні виконати суд першої та (або) апеляційної інстанції у разі скасування судового рішення і передачі справи на новий розгляд; 	<ul style="list-style-type: none"> мотиви, з яких суд дійшов висновків постановляючи ухвалу закон, яким керувався суд, постановляючи ухвалу

Структурний елемент	Рішення суду (першої інстанції)	Постанова (апеляційної інстанції)	Постанова (касаційної інстанції)	Ухвала (окрема ухвала; ухвала, викладена окремим документом) (всі інстанції)
	<ul style="list-style-type: none"> • норми права, на які посилалися сторони, які суд не застосував, та мотиви їх незастосування; • мотиви, з яких у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень суд, відмовляючи у позові, дійшов висновку, що оскаржуване рішення, дія чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень визнано судом таким, що вчинено відповідно до вимог ч. 2 ст. 2 КАСУ 	<ul style="list-style-type: none"> • висновки за результатами розгляду апеляційної скарги з посиланням на норми права, якими керувався суд апеляційної інстанції 		
Резолютивна частина	<ul style="list-style-type: none"> • висновок суду про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної із заявлених вимог; • розподіл судових витрат; • строк і порядок набрання рішенням суду законної сили та його оскарження; 	<ul style="list-style-type: none"> • висновок суду апеляційної інстанції по суті вимог апеляційної скарги і позовних вимог; • новий розподіл судових витрат, понесених у зв'язку з розглядом справи у суді першої інстанції, – у випадку скасування або зміни судового рішення; 	<ul style="list-style-type: none"> • висновок суду касаційної інстанції по суті вимог касаційної скарги і позовних вимог; • новий розподіл судових витрат, понесених у зв'язку із розглядом справи у суді першої інстанції та апеляційної інстанції, – у разі скасування рішення та ухвалення нового рішення або зміни рішення; 	<ul style="list-style-type: none"> • висновки суду; • строк і порядок набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

Структурний елемент	Рішення суду (першої інстанції)	Постанова (апеляційної інстанції)	Постанова (касаційної інстанції)	Ухвала (окрема ухвала; ухвала, викладена окремим документом) (всі інстанції)
	<ul style="list-style-type: none"> • повне найменування (для юридичних осіб) або прізвище, ім'я та по батькові (для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, або номер і серія паспорта для фізичних осіб – громадян України; • рішення суду щодо кожної спірної умови адміністративного договору (у спорах, що виникли при укладанні або зміні адміністративного договору) 	<ul style="list-style-type: none"> • розподіл судових витрат, понесених у зв'язку з переглядом справи в суді апеляційної інстанції; • строк і порядок набрання постановою законної сили та її оскарження; • встановлений судом строк для подання суб'єктом владних повноважень – відповідачем до суду першої інстанції звіту про виконання постанови, якщо вона вимагає вчинення певних дій. 	<ul style="list-style-type: none"> • розподіл судових витрат, понесених у зв'язку з переглядом справи у суді касаційної інстанції; • поворот виконання у разі скасування рішень судів за наявності відповідної заяви та підстав; • встановлений судом строк для подання суб'єктом владних повноважень – відповідачем до суду першої інстанції звіту про виконання постанови, якщо вона вимагає вчинення певних дій 	

Структурний елемент	Рішення суду (першої інстанції)	Постанова (апеляційної інстанції)	Постанова (касаційної інстанції)	Ухвала (окрема ухвала; ухвала, викладена окремим документом) (всі інстанції)
	За необхідності: <ul style="list-style-type: none"> • порядок і строк виконання рішення; • надання відстрочення чи розстрочення виконання рішення; • повернення судового збору; • призначення судового засідання для вирішення питання про судові витрати, дату, час і місце його проведення; строк для подання стороною, за клопотанням якої таке судове засідання проводиться, доказів щодо розміру понесених нею судових витрат; • дату складення повного рішення суду 			

Незважаючи на спільні ознаки, судові рішення мають свої відмінності залежно від судової інстанції, а також мети їх ухвалення. Ці відмінності полягають у викладенні вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин судового рішення. Приміром, в описовій частині в рішенні суду першої інстанції йдеться про опис позовних вимог, позицію з відзиву відповідача, пояснення учасників тощо, а в постанові суду апеляційної інстанції – опис цих документів узагальнюється, викладається стисло, водночас акцент робиться на описі рішення суду першої інстанції та вже апеляційної скарги. Також при апеляційному перегляді можуть бути досліджені нові докази, тому в постанові, відповідно, наводиться їх аналіз. Резолютивна частина постанови суду апеляційної інстанції починається з виразу про задоволення чи відмову в задоволенні апеляційної скарги, а не позовної заяви, як у рішенні суду першої інстанції. Далі, якщо апеляційну скаргу буде задоволено –

Йдеться про скасування рішення суду першої інстанції повністю чи частково. Тільки потім – вказівка на задоволення чи відмову в задоволенні позову залежно від змісту апеляційної скарги. Також відмінності є й у викладенні порядку оскарження. У рішенні суду першої інстанції зазначаються порядок і строк оскарження до суду апеляційної інстанції, у постанові суду апеляційної інстанції – порядок оскарження до суду касаційної інстанції.

Зауваження. Судова практика запроваджує нові стандарти якісних судових рішень, за якими вони мають бути логічно структурованими, зрозумілими та обґрунтованими. На сьогодні судові рішення КАС ВС викладаються за зразком і з урахуванням техніки написання рішень ЄСПЛ та складаються з таких підпунктів, в яких відображено «опис (історію) справи», «рух справи», «короткий зміст позовних вимог», «короткий зміст рішень судів першої та апеляційної інстанцій», «короткий зміст вимог касаційної скарги», «стиглий виклад обставин справи, встановлених судами першої та апеляційної інстанції», «доводи учасників справи», «джерела права й акти їх застосування», «позиція Верховного Суду», «оцінка доводів учасників справи і висновків судів першої та апеляційної інстанції». Проте, ці підпункти мають бути логічно викладеними та відповідати загальній структурі судового рішення та її елементам – вступній, описовій, мотивувальній та резолютивній частинам.

Судові рішення викладаються у *паперовій* та *електронній* формах. Судові рішення в електронній формі викладаються з використанням ЄСІТС, оприлюднюються в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів), та підписуються електронним підписом судді (у разі колегіального розгляду – електронними підписами всіх суддів, які входять до складу колегії) (ч. 10 ст. 243 КАСУ).

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

2.1. Принципи адміністративного судочинства

2.1.1. Поняття, система та значення принципів адміністративного судочинства

Під принципами права зазвичай розуміють об'єктивно зумовлені основоположні ідеї, засади, орієнтири, відповідно до яких функціонує правова система загалом та окремі її елементи. Принципи права визначають напрями в процесі формування системи права, реально відображаються в ній та є базою, підґрунтям для реалізації прав, законних інтересів приватних осіб та здійснення правозастосовної діяльності.

За формою закріплення принципи поділяються на принципи-ідеї та принципи-норми.

Принципи-ідеї є результатом історичного розвитку держави та суспільства. Вони впливають на структуру та зміст правової системи, відображаються у законотворчості. Ці принципи є динамічними та недостатньо конкретизованими. Часто виникають суперечки щодо сутності окремих з них.

Принципи-норми зафіксовані в конкретних приписах законів. Вони більш чіткі та однозначні, мають визначену сферу застосування. Однак важко реагують на зміни об'єктивної реальності, є більш статичними. Принципи-норми мають значну вагу для формування правозастосовної та судової практики, підзаконної нормотворчості тощо.

Зауваження. Принципи-ідеї можуть трансформуватись у принципи-норми, але для цього потрібен час. Так, принцип верховенства права почав активно формуватися як ідея в роботах французьких вчених-просвітителів у середині XVIII ст., а чітко та однозначно закріплення в конкретному приписі як загальноправовий принцип набув тільки в середині XX ст. у Декларації прав людини та громадянина. Нині ж він прямо чи опосередковано закріплений у національному законодавстві більшості країн світу.

Щодо принципів адміністративного судочинства, то вони відображають його зв'язок із правовою реальністю та є первинними ідеями. Їх реалізація забезпечує справедливий розгляд та вирішення адміністративними судами публічно-правових спорів.

Усім принципам адміністративного судочинства (іноді їх називають принципами здійснення правосуддя в адміністративних судах) притаманні спільні ознаки. До числа ознак принципів належать такі: а) вони звернені як до суду, так і до учасників судового процесу; б) вони мають загальнообов'язковий характер; в) існує юридичний механізм їх реалізації; г) кожен із принципів закріплений у конкретному приписі закону.

Перелік принципів адміністративного судочинства чітко закріплений у ч. 3 ст. 2 КАСУ. До їх числа належать такі:

- верховенство права;
- рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі;
- обов'язковість судового рішення;
- забезпечення права на апеляційний перегляд справи;
- забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом;
- розумність строків розгляду справи судом;
- неприпустимість зловживання процесуальними правами;
- відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення.

Судово-процесуальні принципи можна класифікувати за видами судочинства, згідно з якими принципи слід розділити на загальнопроцесуальні, міжгалузеві та галузеві, вони притаманні й адміністративному судочинству.

Щодо загальнопроцесуальних принципів, то до їх числа передусім слід віднести фундаментальний принцип верховенства права, який є засадою діяльності всіх органів публічної влади, а тому є загальноправовим. Також до загальнопроцесуальних належать принципи: обов'язковості судового рішення та мови судочинства. Останній не закріплено в ст. 129 Конституції України, натомість встановлено у ст. 15 КАСУ, ст. 9 ЦПКУ, ст. 10 ГПКУ, п. 22 ч. 1 ст. 7, ст. 29 КПКУ, ст. 12 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 74 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Щодо міжгалузевих принципів, то вони не зібрані в окремі статті конкретного нормативного акта. До них належать: принцип диспозитивності; принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами; принцип відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; розумні строки розгляду справи судом; забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення.

Галузевим принципом, який притаманний суто адміністративному судочинству, є принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі. Він не згадується серед загальнопроцесуальних принципів і не характерний для жодного з інших судових процесів. Цей принцип зорієнтований на забезпечення необхідної підтримки при-

ватній особі в її юридичному конфлікті з державою. Його запровадження в КАСУ зумовлене нерівністю ресурсів та можливостей між сторонами провадження.

Між принципи адміністративного судочинства існують стійкі зв'язки, які об'єднують їх у єдину збалансовану систему. Так, дотримання принципу рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом забезпечується реалізацією принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі, а принцип змагальності сторін може бути дотриманий лише у поєднанні з принципом неприпустимості зловживання процесуальними правами. Водночас система принципів має використовуватись адміністративними судами загалом, у повному обсязі. Це забезпечить максимально повну реалізацію завдань адміністративного судочинства, зафіксованих у ст. 2 КАСУ. Ці завдання пов'язані передусім із захистом прав та свобод приватної особи від свавілля суб'єктів владних повноважень.

Слід пам'ятати, що приписи КАСУ, які розкривають зміст принципів адміністративного судочинства, не є простим відтворенням положень інших нормативних актів, зокрема джерел судового права. Вони конкретизують та уточнюють загальнопроцесуальні та міжгалузеві принципи в контексті їх застосування при вирішенні справ адміністративними судами, а галузевий принцип – встановлюють.

За своєю природою закріплені у ст. 2 КАСУ принципи адміністративного судочинства є принципами-нормами і можуть використовуватись як: а) норми прямої дії в процесі відправлення правосуддя; б) основа для тлумачення інших адміністративно-судових процесуальних норм; в) орієнтири та для подальшої нормотворчої діяльності.

Принципи адміністративного судочинства використовуються як норми прямої дії під час відправлення правосуддя, коли учасники судового процесу та адміністративний суд застосовують їх як елементи юридичних конструкцій, обґрунтовуючи позовні вимоги, заперечення проти позову, подаючи клопотання, формуючи судові рішення, тощо.

2.1.2. Окремі види принципів адміністративного судочинства

2.1.2.1. Принцип верховенства права

Відповідно до ст. 8 Конституції України, в нашій державі визнається і діє принцип верховенства права. Він є фундаментальним принципом права, який поширює свою дію на правову систему України загалом. Тобто він має пронизувати, бути присутнім у всіх складниках національної правової системи, в тому числі й судочинстві. Саме тому КАСУ відносить верховенство права до числа принципів адміністративного судочинства (п. 10 ч. 3 ст. 2 КАСУ).

У Конституції України, в КАСУ, в інших національних та міжнародно-правових актах чітке визначення принципу верховенства права відсутнє. Свого часу Парламентська Асамблея Ради Європи відверто зазначила, що принцип верховенства

права Радою Європи та країнами-членами ЄС дотримується, але відмінності в термінології та розмаїття його розуміння призводять до певної плутанини¹.

Зауваження. У ч. 1 ст. 6 КАСУ вказано: «Суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави». У тексті використано прислівник «зокрема». Він акцентує увагу на важливості судового захисту прав людини, в тому числі в адміністративних судах. Саме цей захист є механізмом відновлення прав, свобод та інтересів приватної особи, порушених рішеннями, діями чи бездіяльністю держави.

Європейська комісія «За демократію через право» (так звана Венеційська комісія) у своїй доповіді 2011 р. погодилась із тим, що нині визначення терміна «верховенство права» відсутнє, а спроби його надати призводять до загальних та некоректних результатів. Натомість було запропоновано структуру цього принципу, яка стала популярною спершу в державах ЄС, а згодом у багатьох інших країнах світу.

Згідно з указаною Доповіддю складниками верховенства права є:

- законність, прозорість та демократична процедура законотворчості;
- правова визначеність;
- заборона свавілля;
- доступ до правосуддя в особі незалежних і безсторонніх судів;
- повага (дотримання) прав людини;
- недискримінація та рівність перед законом².

При аналізі принципу верховенства права в царині адміністративного судочинства основні акценти слід зробити на такі його складники, як правова визначеність, доступність правосуддя та повага прав людини.

Правова визначеність є однією з основних передумов формування в суспільства довіри до судової системи загалом та адміністративних судів зокрема.

Її основними елементами є такі:

- доступність нормативного акта;
- чіткість та зрозумілість нормативного акта;
- узгодження правових норм між собою, відсутність або очевидність шляхів подолання правових колізій;
- об'єктивна можливість та виправданість (доцільність) виконання конкретних норм права;
- передбачуваність результатів застосування правових норм (цей складник особливо важливий при вирішенні адміністративних справ. Він є передумовою

¹ Parliamentary Assembly of Council of Europe. The principle of the Rule of Law Resolution 1594 (2007). URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17613&lang=en#>.

² Про правовладдя : Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» Дослідження № 512/2009. *Право України*. 2019. № 11. С. 14–38. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev2-ukr).

бажання звернутися до суду, впливає на правильність формування позовних вимог, встановлює судді орієнтири при прийнятті рішення тощо);

- реалізація виправданого очікування;
- чітке визначення та встановлення меж дискреції суб'єктів владних повноважень;
- остаточність судових рішень.

Забезпечення правової визначеності є необхідною умовою функціонування правової держави. Вона має на меті забезпечення стабільного правового становища кожної особи, як у законодавстві про адміністративне судочинство, так і в судовій практиці адміністративних судів. Важливо, щоб учасники судового процесу розуміли завдання адміністративного судочинства, свої права та обов'язки в ньому, структуру провадження та порядок вчинення процесуальних дій тощо. Крім того, юридична визначеність передбачає дотримання принципу *res judicata*. Остаточні рішення судів національної системи не мають бути предметом оскарження. Юридична визначеність також вимагає, щоб остаточні рішення судів були виконані. Системи, де існує можливість скасовувати остаточні рішення, не базуючись при цьому на безспірних підставах публічного інтересу, та які допускають невизначеність у часі, несумісні з принципом юридичної визначеності¹. Наведене відображено в положеннях КАСУ, зокрема у статтях 242, 370.

Існування суперечливих рішень, що їх виніс ВС, у будь-якому разі є несумісним із принципом юридичної визначеності. Тому вимагається, щоб суди, особливо вищих інстанцій, запроваджували механізми, що дають можливість уникати суперечливості та забезпечувати узгодженість їхньої судової практики². Задля реалізації цього складника правової визначеності в КАСУ запроваджено інститут «касаційних фільтрів» та «передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду» (гл. 2 розд. III КАСУ).

Доступність правосуддя, на думку Венеційської комісії, полягає в можливості особи оспорити дії та рішення влади, що не відповідають її правам та інтересам. Тобто саме через діяльність адміністративних судів, зорієнтованих на розв'язання спорів між приватною особою та суб'єктом владних повноважень, максимально повно реалізовується доступність правосуддя.

У доступності правосуддя можна виокремити два аспекти: інституціональний та функціональний. Інституціональний аспект пов'язаний із зобов'язанням держави гарантувати право кожній особі на звернення до суду та забезпечити умови для такого звернення. Щоб реалізувати цей аспект, держава має: а) створити необхідну кількість судів; б) забезпечити об'єктивну можливість звернутися до них (належний режим роботи, наявність відкритих каналів зв'язку, фізична доступність тощо); в) усунути (не створювати) перешкоди для такого звернення.

¹ Про правовладдя: Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» Дослідження № 512/2009. *Право України*. 2019. №11. С. 14–38. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev2-ukr).

² Там само.

Зауваження. Вторгнення РФ в Україну поставило під загрозу нормальне функціонування судової системи, особливо у зоні бойових дій та не територіях, близьких до неї. Для подолання цієї проблеми та забезпечення доступності правосуддя ВСУ, а з квітня 2023 р. ВРП було ухвалено понад п'ятдесят рішень щодо зміни територіальної підсудності судових справ¹. Також зазнали змін підходи до організації роботи судів. Зокрема, режим роботи конкретного суду має визначатись з огляду на ситуацію в регіоні, де він розташований, і може змінюватись залежно від обставин.

Щодо функціонального аспекту доступності правосуддя, то він полягає в тому, що особі має бути надана не просто можливість звернутись до суду, а ще й можливість ефективно обстоювати свої права. На заваді ефективному захисту прав особи можуть стати: а) високий розмір судових витрат для конкретної особи; б) обмеження доступу до матеріалів справи; в) відсутність правової допомоги; г) процесуальні перепони; д) тощо.

Нині передбачено низку механізмів подолання цих завад. Так, ст. 133 КАСУ дає можливість зменшення розміру або звільнення від оплати судових витрат, їх розстрочення чи відстрочення з огляду на майновий стан сторони. Стаття 16 КАСУ передбачає право учасника справи користуватись правничою допомогою загалом та кореспондується із Законом України «Про безоплатну правничу допомогу»², який визначає особливості надання останньої. У ч. 4 ст. 6 КАСУ на суди накладено пряму заборону відмовляти в розгляді та вирішенні заяви з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини.

Повага (дотримання) прав людини. Верховенство права та дотримання прав людини не є синонімами. Вони є взаємопов'язаними, однак принципово відмінними. Кількість прав людини значна за обсягом і постійно змінюється.

Верховенство права у сфері адміністративного судочинства не поєднує в собі права приватних осіб. Воно є передумовою для їх реалізації, незалежно від збільшення чи зменшення кількості. Однак втілення верховенства права в життя потребує належного закріплення та дотримання в діяльності адміністративного суду прав, так би мовити, інструментального характеру, тобто тих, які необхідні для усунення порушень та перепон на шляху реалізації інших прав приватної особи. Це, зокрема:

- право на компетентний суд;
- право на захист;
- право на справедливий суд;
- неможливість повторного покарання за те саме діяння;
- презумпція неправомірності рішень, дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень тощо.

За їх допомогою забезпечується повноцінне втілення в життя всього комплексу

¹ Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ. *Судова влада України*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/.

² Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.

прав людини й приватної юридичної особи, протидія порушенням із боку суб'єктів владних повноважень та усунення їх негативних наслідків.

Окремі приписи КАСУ уточнюють та більш повно розкривають складники поваги (дотримання) прав людини. Так, зокрема, право на захист деталізується в статтях, де закріплено комплекс прав та обов'язків сторін (ст. 44 КАСУ) та третіх осіб (ст. 51 КАСУ). Право на безсторонній суд, крім іншого, забезпечується за допомогою механізму відводу суддів, що викладений у статтях 36–41 КАСУ. У ч. 2 ст. 77 КАСУ міститься прояв презумпції неправомірності рішень, дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень.

У ст. 6 КАСУ дещо доповнюється та уточняється реалізація принципу верховенства права в адміністративному судочинстві.

По-перше, підкреслюється, що принцип верховенства права застосовується з урахуванням судової практики ЄСПЛ. По суті, це відсилання до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»¹. Але не тільки. Тут акцентовано увагу на зв'язку між діяльністю адміністративних судів України та ЄСПЛ, важливість рішень останнього для судової практики України.

Зауваження. Станом на початок 2023 р. на розгляді в ЄСПЛ перебувало більш як 10 400 справ проти України². За період з 1959 по 2022 р. проти України було прийнято 1 800 рішень³. Значна частина позовів та значна частина рішень проти України «виросли» саме з адміністративних справ та рішень адміністративних судів. Потрібно зауважити, що адміністративні суди мають враховувати не лише рішення проти України, а й судову практику ЄСПЛ загалом.

По-друге, слід зважати, що, здійснюючи адміністративне судочинство, суд, як орган державної влади, зобов'язаний забезпечити ефективний захист прав, свобод та інтересів приватних осіб, від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Він не може уникнути реалізації цього завдання унаслідок недоліків правового регулювання. Такі недоліки мають бути усунені в порядку, визначеному ст. 7 КАСУ, а саме: суд не застосовує закон чи інший правовий акт, який, на його думку, суперечить Конституції України, а керується нормами Основного Закону як нормами прямої дії. Також за відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права). Аналогія закону та аналогія права не застосовується для визначення підстав, меж повноважень і способу дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

¹ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

² Заявки на розгляд. 01.01.2023. Статистичні звіти ЄСПЛ. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_pending_2023_bil.

³ Порушення за статтями та пунктами. 2022. Статистичні звіти ЄСПЛ. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_violation_1959_2022_eng.

2.1.2.2. Принцип змагальності сторін

Відповідно до ч. 2 ст. 129 Конституції України до основних засад судочинства належить змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Грунтуючись на конституційних положеннях, принцип змагальності сторін в адміністративному судочинстві знайшов своє закріплення у ч. 1 ст. 9 КАСУ: **«розгляд і вирішення справ в адміністративних судах здійснюються на засадах змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості»**. Крім ч. 1 ст. 9, на реалізацію змагальності в адміністративному судочинстві спрямовується й низка інших положень КАСУ (статті 44, 159, 166, 209, 225, 226, 233 та ін.).

Сутність принципу змагальності в адміністративному судочинстві пов'язується із необхідністю забезпечення однаковими процесуальними можливостями сторін, їхніх процесуальних представників та інших уповноважених на те законом учасників справи, стосовно доведення своєї правоти, обґрунтованості та переконливості власної правової позиції. Цей принцип реалізується переважно в процесі доказування, тобто у наданні сторонами та іншими учасниками справи суду якомога більшої кількості належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів та доведенні їх переконливості з метою підтвердження обставин як підстави своїх вимог та заперечень. Крім того, сторони наділяються правом здійснювати інші процесуальні дії, спрямовані на доведення до відома суду фактичних, дійсних обставин справи, приміром, подавати заяву про виклик свідка у судове засідання (статті 44, 65, 92 КАСУ). Змагальність сприяє встановленню об'єктивної істини по справі та ухваленню законного і обґрунтованого судового рішення¹.

Принцип змагальності в адміністративному судочинстві *реалізується не лише стосовно сторін (позивача та відповідача)*, а й щодо третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги стосовно предмета спору (статті 49, 51 КАСУ), а також щодо органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (статті 53, 54 КАСУ). На реалізацію принципу змагальності сторони та інші учасники справи наділяються *змагальними правами* (відповідно до назви принципу), рівними процесуальними правами та обов'язками. Відповідно до ч. 3 ст. 44 КАСУ учасники справи мають право: 1) ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень; 2) подавати докази; 3) брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; 4) брати участь у дослідженні доказів; 5) ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам; 6) подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб; 7) ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування

¹ Смокович М. І., Бевзенко В. М. Адміністративний процес України: теорія, практика : підручник / за ред. В. М. Бевзенка; вид. 3-тє, змін., доп. і перероб. Київ : Дакор, 2022. С. 195–196.

судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти; 8) оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках; 9) користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами.

Особливістю адміністративного судочинства є те, що *на змагальність у цьому процесі впливає принцип офіційного з'ясування обставин справи*, відповідно до якого «суд вживає визначені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи» (ч. 4 ст. 9 КАСУ). *Детальніше про зв'язок наведених принципів у адміністративному судочинстві йтиметься у підрозд. 2.1.2.6 цього підручника.*

Принцип змагальності *реалізується на різних стадіях адміністративного судочинства*. Зокрема, при розгляді судом справи за правилами загального позовного провадження змагальність відбувається шляхом подання учасниками письмових заяв по суті справи (позовна заява; відзив на позовну заяву; відповідь на відзив; заперечення; пояснення третьої особи щодо позову або відзиву), в яких вони викладають свої вимоги, заперечення, аргументи, пояснення та міркування щодо предмета спору, а також шляхом подання заяв в усній та письмовій формах з процесуальних питань (заяв і клопотань та заперечень проти заяв і клопотань), в яких викладають свої вимоги, заперечення, аргументи, пояснення, міркування тощо щодо процесуальних питань (частини 1, 2 ст. 159, частини 1, 2 ст. 166 КАСУ).

Основні характеристики принципу змагальності в адміністративному судочинстві можуть бути зображені *схематично* (рис. 2.1).

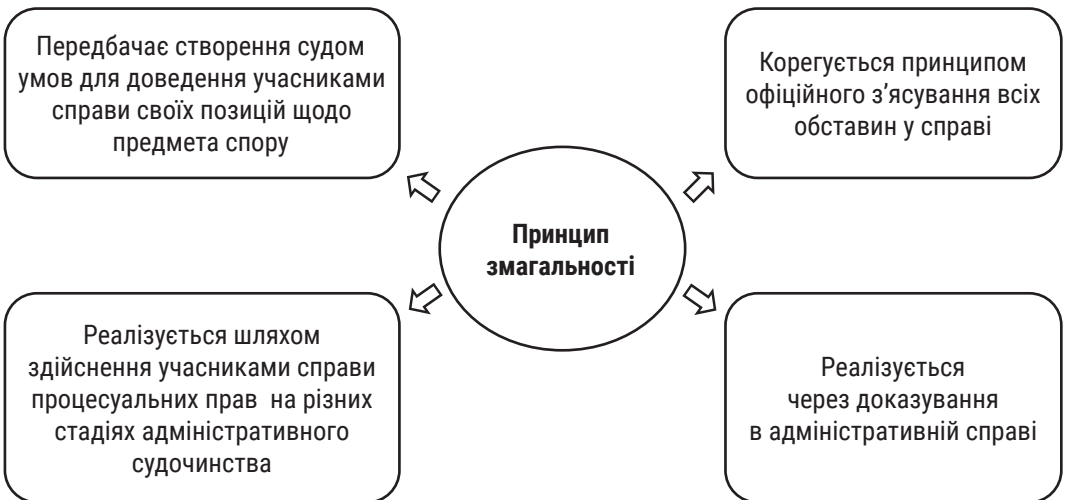

Рис. 2.1

2.1.2.3. Принцип диспозитивності

Диспозитивність (від пізньолат. *dispositivus* – «той, хто розпоряджається») як принцип адміністративного судочинства закріплена у ч. 2 та ч. 3 ст. 9 КАСУ: **«суд розглядає адміністративні справи не інакше як за позовною заявою, поданою відповідно до цього Кодексу, в межах позовних вимог»; «кожна особа, яка звернулася за судовим захистом, розпоряджається своїми вимогами на свій розсуд, крім випадків, встановлених цим Кодексом»; «таким правом користуються й особи, в інтересах яких подано позовну заяву, за винятком тих, які не мають адміністративної процесуальної дієздатності»**. Крім того, на реалізацію диспозитивності в адміністративному судочинстві спрямовуються й інші норми КАСУ (статті 47, 168, 172, 177, 189, 190 та ін.).

Суд, забезпечуючи реалізацію принципу диспозитивності, має сприяти здійсненню процесуальних прав сторонами (статті 46, 47), третіми особами, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору (статті 49, 51 КАСУ), органами та особами, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (статті 53, 54 КАСУ). Правом розпоряджатися своїми вимогами на свій розсуд, крім випадків, що встановлені КАСУ, користуються також особи, в інтересах яких подано позовну заяву. При цьому відповідно до ч. 3 ст. 9 КАСУ таким правом не користуються ті особи, в інтересах яких подано позовну заяву, котрі не мають адміністративної процесуальної дієздатності.

Міжгалузевий принцип диспозитивності покладає на суд обов'язок розглядати справи не інакше як за позовною заявою, поданою відповідно до процесуального закону в межах позовних вимог, вирішувати лише ті питання, за розв'язанням яких позивач звернувся до суду. Тобто суд пов'язаний предметом і обсягом заявлених вимог. Водночас у адміністративному судочинстві принцип диспозитивності корегує принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі. Зокрема, це можливість суду вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ч. 2 ст. 9 КАСУ). У ч. 10 ст. 264 КАСУ передбачено, що якщо у процесі розгляду справи щодо нормативно-правового акта суд виявить, що інші нормативно-правові акти, прийняті відповідачем, чи їх окремі положення, крім тих, щодо яких відкрито провадження в адміністративній справі, безпосередньо впливають на прийняття рішення у справі і без визнання таких нормативно-правових актів протиправними неможливий ефективний захист прав позивача, суд визнає такі акти чи їх окремі положення протиправними в порядку, що визначений КАСУ. *Детальніше про зв'язок наведених принципів у адміністративному судочинстві йтиметься у підрозд. 2.1.2.6 цього підручника.*

Принцип диспозитивності реалізується шляхом здійснення сторонами та іншими учасниками справи процесуальних прав, наданих КАСУ.

Зауваження. На думку деяких вчених, відповідну групу процесуальних прав сторін та інших учасників справи, наведених нижче, можна іменувати «диспозитивними» правами¹.

Зокрема, позивач має право: а) на будь-якій стадії судового процесу відмовитися від позову; б) змінити предмет або підстави позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог шляхом подання письмової заяви до закінчення підготовчого засідання або не пізніше ніж за п'ять днів до першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження. Зміна предмета або підстав позову при новому розгляді справи допускається у встановлені строки лише у випадку, якщо це необхідно для захисту прав позивача у зв'язку із зміною фактичних обставин справи, що сталася після закінчення підготовчого засідання, або, якщо справа розглядалася за правилами спрощеного позовного провадження, – початку першого судового засідання при первісному розгляді справи (частини 1, 3 ст. 47 КАСУ). При цьому відповідач має право визнати позов повністю або частково, подати відзив на позовну заяву (ч. 4 ст. 47 КАСУ). Відповідач, який не є суб'єктом владних повноважень, може пред'явити зустрічний позов (ч. 9 ст. 47, ст. 177 КАСУ).

Крім того, позивач має право в позовній заяві заявити клопотання про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження, якщо такий розгляд допускається КАСУ (ч. 2 ст. 168, ч. 1 ст. 259). В одній позовній заяві може бути об'єднано декілька вимог, пов'язаних між собою підставою виникнення або поданими доказами, основні та похідні позовні вимоги. Суд може за клопотанням учасника справи об'єднати в одне провадження декілька справ за позовами (того самого позивача до того самого відповідача; того самого позивача до різних відповідачів; різних позивачів до того самого відповідача). Суд за клопотанням учасника справи вправі до початку розгляду справи по суті роз'єднати позовні вимоги, виокремивши одну або декілька об'єднаних вимог в самостійне провадження, якщо це сприятиме виконанню завдання адміністративного судочинства. Сторони можуть досягнути примирення, зокрема шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу, що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі (ч. 5 ст. 47, ст. 190 КАСУ).

Зауваження. Під «медіацією» розуміється позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою, визначаються Законом України «Про медіацію» від 16.11.2021 р.²

¹ Скрипченко В. О. Принципи адміністративного судочинства : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. С. 113. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38566/1/diss-skripchenko.pdf>.

² Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

Основні характеристики принципу диспозитивності в адміністративному судочинстві можуть бути зображені схематично (рис. 2.2).

Рис. 2.2

2.1.2.4. Принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом

Першочергово принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом був закріплений у Конституції України. Так, згідно з приписами ст. 24 Конституції не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. А ст. 129 Конституції відносить вказаний принцип до основних засад судочинства¹.

Засада рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом забезпечує гарантії доступності правосуддя та реалізації права на судовий захист, закріпленого в ч. 1 ст. 55 Конституції України. Ця засада є похідною від принципу рівності громадян перед законом, визначеного ч. 1 ст. 24 Основного Закону України, і стосується, зокрема, сфери судочинства. Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом передбачає єдиний правовий режим, який забезпечує реалізацію їхніх процесуальних прав (рішення КСУ від 25.04.2012 р. № 11-рп/2012²).

¹ Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 20 частини першої статті 106, частини першої статті 11113 Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України від 25.04.2012 р. № 11-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-12#Text>.

Указаний принцип знайшов своє закріплення й у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» у ст. 9, згідно з положеннями якої, зокрема, суд створює такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом.

Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом закріплена у ст. 8 КАСУ¹. Законодавцем було закладено дуальний підхід щодо фундаментальних основ рівності, зокрема рівність перед судом та рівність перед законом.

Рівність перед судом фактично передбачає заборону будь-якої дискримінації учасників у судовому процесі. Так, не може бути привілеїв чи обмежень прав учасників судового процесу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ч. 2 ст. 8 КАСУ).

Міжгалузевий принцип рівності перед судом є основою сучасної концепції справедливого правосуддя та виходить із загальноправового принципу рівності прав і свобод людини і громадянина.

У свою чергу, рівність перед судом не може існувати без рівності перед законом. Суд повинен керуватися процесуальним законом, який не містить жодних переваг чи навпаки обмежень, з огляду на певні ознаки особи.

Рівність перед законом та заборона дискримінації становить змістове наповнення принципу верховенства права (Доповідь про правовладдя, схвалена Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26.03.2011 р.))². Рівність перед законом впливає із загальної рівності. Цей принцип закріплений як у міжнародних конвенціях, так і в національному законодавстві.

Рівність учасників судового процесу перед законом означає наділення їх рівними правами й рівними обов'язками щодо участі у процесі та відстоюванні своєї правової позиції. Водночас потрібно звернути увагу, що йдеться саме про рівність, а не тотожність процесуальних прав. Права чи обов'язки можуть бути різними залежно від процесуального статусу особи в адміністративній справі (позивач, відповідач, третя особа тощо). Рівність прав та обов'язків полягає у тому, що кожен з учасників судового процесу наділений правами, а також несе обов'язки, що відповідають його процесуальному статусу.

Наприклад. КАС ВС у постанові від 05.07.2023 р. у справі № 460/13678/21 (адміністративне провадження № К/990/19832/23) вказав, що визнання відсутності права суб'єкта, який звернувся зі скаргюю, тобто який стверджує про порушення його прав

¹ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#n9560>.

² Верховенство права : Доповідь, схвалена Венеційською Комісією (Європейська Комісія «За демократію через право») на 86 пленарному засіданні (Венеція, 25–26.03.2011) від 04.04.2011 р. № 512/2009. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr).

відповідачем у процесі виконання судового рішення, на апеляційне оскарження ухвали суду про відмову у задоволенні його заяви ставить його як сторону у нерівні (істотно невідгідні) умови, які порушують принцип рівності учасників справи перед законом і судом – одну з основних конституційних засад судочинства. Отже, розуміння положень статей 294 та 383 КАСУ в такому сенсі, який визнає неможливим оскарження в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції про залишення без задоволення заяви, поданої в порядку ст. 383 КАСУ, буде порушенням принципу рівності учасників справи перед законом і перед судом¹.

В адміністративному судочинстві реалізація принципу рівності має низку особливостей, що зумовлено природою цього судочинства та особливостями суб'єктного складу, де суддя не просто відіграє роль арбітра, як у господарському чи цивільному судочинстві, та має вживати всіх заходів щодо створення сторонам рівних можливостей для доведення своїх правових позицій з метою забезпечення захисту прав приватної особи, зважаючи на нерівні «початкові» можливості представників держави, інших суб'єктів, що наділені владно-управлінськими повноваженнями, та приватних осіб.

2.1.2.5. Принцип гласності й відкритості судового процесу

Однією з основних засад здійснення судочинства в Україні, згідно зі ст. 129 Конституції України, є гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами. Це конституційне положення деталізується у ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»², а також знайшло своє безпосереднє закріплення в ст. 10 КАСУ³.

Так, ст. 10 КАСУ встановлено основні правила, що повинні гарантувати гласність судового процесу в адміністративному судочинстві. Згідно з указаною нормою судовий процес відбувається гласно за таких умов:

- розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито (крім випадків, визначених цим Кодексом). Це означає, що будь-яка особа має право бути присутньою у відкритому судовому засіданні, стежити за ходом судового розгляду, конспектувати, стенографувати те, що відбувається, використовувати портативні технічні пристрої для фіксації процесу;

Зауваження. Проте суд може видалити із зали судового засідання осіб, які перешкоджають веденню судового засідання, здійсненню прав або виконанню обов'язків учасників судового процесу або судді, порушують порядок у залі судового засідання. У залі судового

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 05.07.2023 р. у справі № 460/13678/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112009030>.

² Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

³ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#n9560>.

засідання без окремого дозволу суду дозволяється проведення фотозйомки, відео- та аудіо-запису з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів. Також дозволяється трансляція судового засідання з дозволу суду (за винятком ситуації, коли всі учасники справи беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції – тоді транслявання перебігу судового засідання в мережі «Інтернет» здійснюється в обов'язковому порядку).

- розгляд справи в закритому судовому засіданні проводиться у випадках, коли відкритий судовий розгляд може мати наслідком розголошення таємної чи іншої інформації, що охороняється законом, необхідності захисту особистого та сімейного життя людини, а також в інших випадках, визначених законом. Про розгляд справи в закритому судовому засіданні суд постановляє ухвалу. Під час такого розгляду можуть бути присутні лише учасники справи, а за потреби – свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі, які попереджаються судом про обов'язок не розголошувати інформацію. Використання систем відеоконференцзв'язку та транслявання перебігу судового засідання в мережі «Інтернет» у закритому судовому засіданні не допускається;
- перебіг розгляду справи в судовому засіданні фіксується судом за допомогою відео- та (або) звукозаписувального технічного засобу. Офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у порядку, визначеному КАСУ;
- судові рішення (повне або скорочене), ухвалені у відкритому судовому засіданні, оголошуються прилюдно. Якщо судовий розгляд проводився в закритому судовому засіданні, прилюдно оголошується лише вступна та резолютивна частини рішення, якщо такі частини не містять інформації, для забезпечення захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбувалися в закритому судовому засіданні (в іншому випадку вступна та (або) резолютивна частини рішення також оголошуються в закритому судовому засіданні).

Гласність судового процесу є основною та необхідною умовою справедливого розгляду справи незалежним і безстороннім судом, а так само є забезпеченням можливостей для захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у судовому процесі.

Гласність має забезпечуватися судом, крім випадків установлених КАСУ, приміром, під час розгляду та вирішення справи в порядку письмового провадження.

Забезпечення відкритості інформації щодо справи гарантується ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та ст. 11 КАСУ.

Відкритість інформації щодо справи полягає в тому, що:

- ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Додатковим способом інформування про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, місце, дату і час судового засідання, може бути надання

інформації з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, у тому числі з використанням мобільного застосунку Порталу Дія;

- будь-яка особа, яка не є учасником справи, має право на доступ до судових рішень у порядку, встановленому законом, зокрема Законом України «Про доступ до судових рішень». Так, згідно з нормами цього Закону судові рішення є відкритими та підлягають оприлюдненню в електронній формі не пізніше наступного дня після їх виготовлення і підписання. Для доступу до судових рішень судів загальної юрисдикції Державна судова адміністрація України забезпечує ведення ЄДРСР, що становить автоматизовану систему збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень;
- особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, які подали апеляційну чи касаційну скаргу на відповідне рішення, мають право ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії судових рішень у порядку, передбаченому цим Кодексом;
- відкритою для всіх є інформація щодо суду, який розглядає справу, учасників справи та предмета позову, дати надходження позовної заяви (скарги) або будь-якої іншої заяви або клопотання у справі, у тому числі особи, яка подала таку заяву, вжитих заходів забезпечення позову та (або) доказів, стадії розгляду справи, місця, дати і часу судового засідання, руху справи з одного суду до іншого. Така інформація підлягає невідкладному оприлюдненню на офіційному вебпорталі судової влади України;
- за умови проведення закритого судового засідання інформація щодо справи не розкривається, окрім відомостей про сторони, предмет позову, дату надходження позовної заяви, стадії розгляду справи, місце, дату і час судового засідання, руху справи з одного суду до іншого. При розкритті вказаної інформації щодо справи не можуть бути оприлюднені такі відомості: місце проживання або перебування фізичних осіб із зазначенням адреси, номери телефонів чи інших засобів зв'язку, адреси електронної пошти, реєстраційні номери облікової картки платника податків, реквізити документів, що посвідчують особу, унікальні номери запису в Єдиному державному демографічному реєстрі; реєстраційні номери транспортних засобів; номери рахунків у банках, інших фінансових установах, небанківських надавачах платіжних послуг, номери платіжних карток, електронних гаманців в емітентах електронних грошей; інформація, для забезпечення захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбувалися в закритому судовому засіданні. Такі відомості замінюються літерними або цифровими позначеннями.

Зауваження. В умовах воєнного стану в Україні принцип відкритості в адміністративному судочинстві може зазнавати певних обмежень. Зокрема, для захисту інформації, яка за рішенням суду щодо розгляду справи в закритому судовому засіданні підлягає захисту від розго-

лошення, може бути обмежене право вільного користування офіційним вебпорталом судової влади України, застосування такого обмеження допускається настільки, наскільки це необхідно (ч. 4 ст. 4 Закону України «Про доступ до судових рішень» від 22.12.2005 р. № 3262-IV).

Певних обмежень може зазнавати й доступ до ЄДРСР. ВРП у своєму рішенні від 19.04.2018 р. № 1200/0/15-18 «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень» у розд. VIII вказує, що обмеження (відтермінування) забезпечення загального доступу до електронних ресурсів Реєстру відбувається в порядку, визначеному законами України «Про доступ до судових рішень», «Про державну таємницю» та цим Порядком. Обмеження (відтермінування) загального доступу до електронних ресурсів Реєстру з інших підстав не допускається (п. 6 розд. VIII).

Необхідно з винятковою обережністю ставитися до можливих обмежень принципу відкритості, навіть в умовах воєнного стану. Підставами для таких обмежень можуть бути виключно забезпечення національної безпеки України, що одночасно є легітимною метою обмеження такого принципу.

2.1.2.6. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі

Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі відображає специфіку адміністративного судочинства та відрізняє його від інших видів судочинства. Сутність офіційного з'ясування всіх обставин у справі полягає в активній ролі суду при вирішенні спору за участю суб'єкта владних повноважень, виконанні судом не лише функцій арбітра у спорі, а й можливості з власної ініціативи здійснювати дії, що можуть позначитися на результатах розгляду справи. Наведений принцип знайшов своє нормативне закріплення у ч. 2 та ч. 4 ст. 9 КАСУ: **«суд може вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень»; «суд вживає визначені законом заходи, необхідні для з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи».** Отже, принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі застосовується адміністративним судом та пов'язується, по-перше, із межами розгляду ним позовних вимог, по-друге, із доказуванням у адміністративній справі.

Необхідно підкреслити, що принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі взаємодіє із принципами, розглянутими в підрозділах 2.1.2.2 та 2.1.2.3 цього посібника, тісно з ними пов'язується та їх корегує (рис. 2.3).

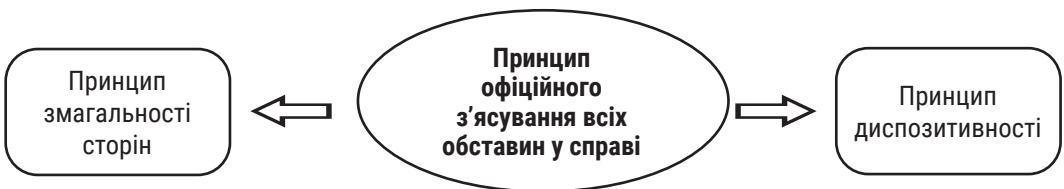

Рис. 2.3

Слід відзначити й те, що принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі гарантує в адміністративному судочинстві й реалізацію ідеї рівності. Цей спеціальний принцип впливає на дію принципів змагальності сторін і диспозитивності та у взаємодії з ними забезпечує, щоб нерівні у матеріальних відносинах учасники справи (приватні особи та суб'єкти владних повноважень) у судовому провадженні отримали рівні процесуальні можливості¹. Схематично взаємозв'язок наведених принципів можна подати так (рис. 2.4).

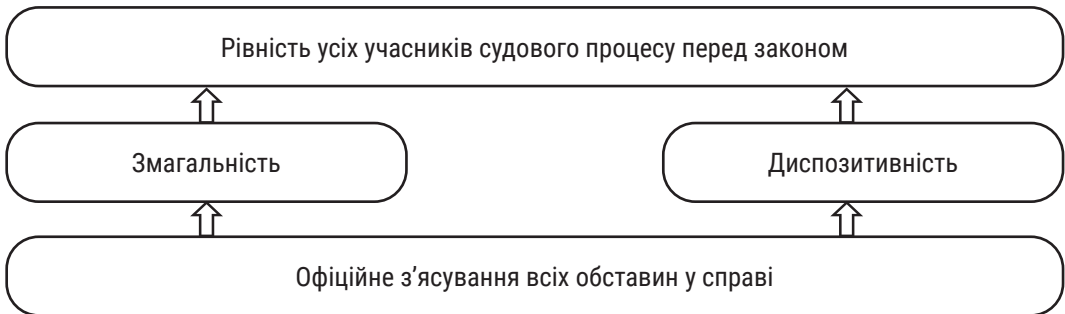

Рис. 2.4

Офіційне з'ясування усіх обставин у справі є вихідною засадою у наданні суду права з власної ініціативи збирати та витребувати докази (тобто його роль не залежить в повному обсязі від змагальності сторін), що дає підстави говорити про суд як суб'єкт доказової діяльності в адміністративному судочинстві². Під впливом принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі змагальність сторін в адміністративному судочинстві набуває додаткових проявів. Так, суд уповноважений, зокрема: а) визначати обставин справи, які підлягають встановленню, та збирати відповідні докази (пункти 1 та 3 ч. 2 ст. 173 КАСУ); б) пропонувати учасникам справи подати докази (ч. 4 ст. 77 КАСУ); в) з власної ініціативи витребувати докази, яких, з позиції суду, не вистачає для з'ясування всіх обставин у справі (ч. 3 ст. 80 КАСУ); г) визнавати за потрібне дослідити докази щодо обставин, які визнаються сторонами, якщо у суду є сумнів щодо достовірності таких обставин і добровільності їх визнання (ч. 1 ст. 78 КАСУ).

Особливістю адміністративного судочинства є те, що у справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача (ч. 2 ст. 77 КАСУ). Проте запровадження в адміністративному судочинстві

¹ Писаренко Н. Б., Школик А. М., Балакарева І. М. Принцип офіційного дослідження в діяльності адміністративних органів та судів. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 159. С. 17. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/269738/266026>.

² Сьоміна В. А. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі та його втілення в адміністративному судочинстві. *Карпатський правничий часопис*. 2013. № 3. С. 90. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4912/1/Somina_87_90.pdf.

чинстві презумпції неправомірності рішень, дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень не звільняє позивача від обов'язку надати суду на підтвердження своїх вимог наявні докази.

Зауваження. У контексті офіційного з'ясування всіх обставин справи заслуговує на увагу позиція Віцепрезидента Адміністративного суду м. Трір (ФРН) Г. Шмідта, який зазначив, що адміністративний суд досліджує обставини справи за офіційною ініціативою, але до цього мають залучатися сторони. Закон очікує співробітництва між судом і сторонами. «Якщо відповідно до закону суд не повинен потрапляти у стан бездіяльності й залишати все тільки за учасниками справи, то й останні не мають перебирати на себе роль глядачів, очікуючи, що суд сам все прояснить завдяки його різноманітним можливостям. У зв'язку з тим, що сторони мають значно ширшу інформацію стосовно подій навколо себе, які є важливими для них з правової точки зору, без їх інтенсивної співучасті правильне вирішення справи судом майже неможливе»¹.

Вплив офіційного з'ясування всіх обставин у справі на *диспозитивність* в адміністративному судочинстві виявляється, зокрема, в такому:

- суд вправі вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ч. 2 ст. 9 КАСУ). Таке повноваження суду пояснюється завданням адміністративного судочинства;

Зауваження. У постанові ВС від 17.02.2020 р. (справа № 820/1961/18) сформульовано висновок, відповідно до якого вихід за межі позовних вимог можливий за таких умов: 1) лише у справах за позовами до суб'єктів владних повноважень, оскільки в цьому випадку відбувається захист прав та інтересів позивача; 2) повний захист прав позивача неможливий у спосіб, про який просить позивач; повнота захисту полягає в ефективності відновлення його прав; 3) вихід за межі позовних вимог має бути пов'язаний із захистом саме тих прав, щодо яких подана позовна заява². У постанові ВС від 13.04.2023 р. (справа № 757/30991/18-а) зазначається, що принцип диспозитивності передбачає розгляд судом справи в межах позовних вимог і підстав позову, визначених особою, яка звернулася за захистом до суду. При цьому ВС неодноразово наголошував на тому, що суд не може вийти за межі позовних вимог та на порушення принципу диспозитивності самостійно обирати правову підставу та предмет позову (постанови від 29.05.2019 р. у справі № 2-3632/11, від 15.07.2019 р. у справі № 235/499/17, від 30.10.2019 р. у справі № 390/131/18, від 01.04.2020 р. у справі № 686/24003/18). Вихід суду за межі позовних вимог процесуальний закон допускає як виняток у разі, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, і таких відхід обґрунтований судом у судовому рішенні. Вихід суду за межі позовних вимог можливий у тому разі, якщо позивач, вказавши у заяві одну кон-

¹ Адміністративне судочинство : навч. посіб. / І. М. Балакарева, І. В. Бойко, Я. С. Зелінська та ін. ; за заг. ред. Н. Б. Писаренко. Харків : Право, 2016. С. 39.

² Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 17.02.2020 р. у справі № 820/1961/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87624692>.

кретну вимогу, не зазначив іншу, яка має послідовний зв'язок із попередньою та впливає із фактичної спірної ситуації, викладеної у позовній заяві. Наприклад, позивач просить визнати протиправними дії, бездіяльність суб'єкта владних повноважень, однак не просить суд зобов'язати його вчинити певні дії чи прийняти рішення; просить визнати протиправним акт індивідуальної дії, однак не просить суд про його скасування тощо¹.

- якщо позивач не згоден на заміну відповідача іншою особою, суд може залучити цю особу як другого відповідача (ч. 4 ст. 48 КАСУ);
- суд має право з власної ініціативи вжити заходів щодо забезпечення позову (статті 150, 151 КАСУ) та ін.

Як свідчить судова практика, недостатньо повна реалізація судом принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі може бути підставою для оскарження відповідного судового рішення, його скасування судом вищої інстанції та направлення на новий судовий розгляд до суду першої інстанції.

Наприклад. У постанові ВС від 06.02.2019 р. (справа № 814/1793/17) викладаються обставини справи, за якими суд першої інстанції відмовляючи у залученні другого відповідача, керувався принципами змагальності і диспозитивності й з огляду на це вирішив, що тільки позивачу вирішувати, з якими позовними вимогами і до кого звертатися. Колегія суддів погодилась, що справа розглядається тільки за позовною заявою та водночас підкреслила, що на суд покладено обов'язок офіційного з'ясування всіх обставин справи, що зобов'язує вживати заходів, необхідних для встановлення всіх обставин справи. Те, що позивач відмовився від залучення другого відповідача, не позбавляє суд можливості/права залучити другого відповідача, тим паче, коли суд з'ясував, що відповідати за позовом повинен інший суб'єкт владних повноважень, а підстав для задоволення позову до відповідача, якого вказав позивач, відсутні. У цьому, зокрема, і виявляється принцип офіційного з'ясування всіх обставин справи, якого теж слід дотримуватися поряд зі змагальністю і диспозитивністю².

У постанові ВС від 03.10.2019 р. (справа № 826/15560/15) зазначається, що оскаржувані рішення судів першої та апеляційної інстанцій не відповідають вимогам щодо законності та обґрунтованості, оскільки судами не з'ясовано обставини справи, що мають значення для правильного її вирішення. Наголошується, що порушення норм процесуального права, яке унеможливило встановлення фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, якщо суд не дослідив зібрані у справі докази, згідно з ч. 2 ст. 353 КАСУ є підставою для скасування судових рішень судів першої та (або) апеляційної інстанцій і направлення справи на новий судовий розгляд. ВС підкреслює, що принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі полягає насамперед у активній ролі суду при розгляді справи. В адміністративному процесі, на відміну від суто змагального процесу, де суд оперує виключно тим, на що посилаються сторони, мають бути повністю встановлені обставини справи, щоб суд ухвалив справедливе та об'єктивне рішення. Принцип офіційності, зокрема, виявляється у тому, що суд: а) визначає обставини, які необхідно встановити для вирішення спору; б) з'я-

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 13.04.2023 р. у справі № 757/30991/18-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110215638>.

² Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 06.02.2019 р. у справі № 814/1793/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79638423>.

совує, якими доказами сторони можуть обґрунтувати свої доводи чи заперечення щодо цих обставин; в) за потреби суд повинен запропонувати особам, які беруть участь у справі, доповнити чи пояснити певні обставини, а також надати суду додаткові докази¹.

2.2. Адміністративна юрисдикція

2.2.1. Поняття та види адміністративної юрисдикції

Конституційні приписи закріплюють, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи (ст. 124 Конституції України). Кожній людині Основним Законом гарантовано право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55), яке не може бути обмежене (ст. 64).

З огляду на запровадження в Україні різних видів судочинства, слід розрізняти й різні види юрисдикцій, серед яких і адміністративна.

Неодноразово ЄСПЛ звертав увагу на існування в Україні проблеми щодо розмежування юрисдикцій, як наслідок, Суд констатував, що заявник був позбавлений ефективного судового захисту, гарантованого ст. 13 Конвенції².

Аналіз рішень КСУ дає підстави стверджувати, що юрисдикція (підсудність) справ може визначатися лише законом³.

Визначення юрисдикції процесуальне законодавство не закріплює. Проте аналіз норм, вміщених у КАСУ, особливо в гл. 2 розд. I, що присвячена питанням адміністративної юрисдикції, дає підстави визначити *адміністративну юрисдикцію* як коло публічно-правових спорів, що розподілені між судами, визначеними процесуальним законом як адміністративні, з урахуванням їх інстанційності та територіального розташування.

Видами адміністративної юрисдикції є: предметна, інстанційна, територіальна.

Предметна юрисдикція визначає, які справи в публічно-правових спорах вповноважений розглядати та вирішувати адміністративний суд, та розмежує коло спорів між судами адміністративної юрисдикції.

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 03.10.2019 р. у справі № 826/15560/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84703813>.

² Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Мосендз проти України» від 17.01.2013 р. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/court_gov_ua_sud5010/Konvenciya_z_prav/st_2/mosendz.pdf.

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положень абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України (справа щодо актів про обрання/призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад) від 27.03.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-02#Text>; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини другої статті 16 Дисциплінарного статуту прокуратури України, затвердженого Постановою Верховної Ради України «Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України» (справа про Дисциплінарний статут прокуратури) від 22.06.2004 р. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-04#Text>.

Інстанційна юрисдикція окреслює, який адміністративний суд є судом першої інстанції, які суди здійснюють перегляд справ в апеляційному порядку, а які – в касаційному.

Територіальна юрисдикція (підсудність) формує розуміння, який адміністративний суд та в якій адміністративно-територіальній одиниці розглядає й вирішує адміністративну справу по першій інстанції.

Зауваження. ВП ВС у постанові від 26.08.2019 р. у справі № 855/364/19 (провадження № 11-871ав19)¹ дійшла висновку, котрий простежується і в подальших рішеннях ВС², що юрисдикція (підсудність) адміністративних спорів (справ) є правовим інститутом, який містить адміністративно-процесуальні норми, що розмежовують компетенцію щодо розгляду і вирішення адміністративних справ між окремими інституціями судової системи та між адміністративними судами одного інституційного рівня. Визначення компетентного суду для розгляду адміністративної справи провадиться, серед іншого, залежно від предмета публічно-правового спору або його суб'єктного складу, територіальних меж юрисдикції певного суду, функцій при розгляді справи, які виконує певний суд судової системи. Предметною юрисдикцією адміністративних судів є сукупність правил, що визначають чи розмежовують компетенції судів з розгляду адміністративних справ у першій інстанції залежно від предмета публічно-правового спору. Територіальна юрисдикція (підсудність) адміністративних судів – це сукупність правил, що визначають розмежування компетенції адміністративних судів одного рівня щодо розгляду адміністративних справ у першій інстанції залежно від території, на яку поширюється їхня діяльність. Інстанційною юрисдикцією адміністративних судів вважають правила, що визначають розмежування компетенції цих судів різного рівня при розгляді адміністративних справ.

Види адміністративної юрисдикції можна зобразити так (рис. 2.5):

Рис. 2.5

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.08.2019 р. у справі № 855/364/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83870667>.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10.11.2022 р. у справі № 990/120/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107354807>.

2.2.2. Предметна юрисдикція адміністративних судів

Окреслюючи коло правових конфліктів, які вирішуються за правилами, закріпленими нормами КАСУ (предметна юрисдикція), використовуються різні засоби юридичної техніки. Так у п. 2 ч. 1 ст. 4 КАСУ юрисдикція адміністративного суду визначена у загальному вигляді, оскільки законодавче визначення поняття адміністративної справи (п. 1 ч. 1 ст. 4 КАСУ) охоплює собою зміст поняття «публічно-правовий спір» (*було розглянуте у підрозд. 1.2.5.2.*), наголошуючи на суб'єктному складі спору та характеристиці відносин, з яких спір виникає. Тобто через наявність у спорі суб'єкта владних повноважень, котрий у відносинах реалізує управлінсько-владні функції, у тому числі делеговані повноваження чи надає адміністративні послуги, або ж якщо спори стосуються формування суб'єктів права шляхом виборів або референдуму.

Водночас у ч. 1 ст. 19 КАСУ надано перелік публічно-правових спорів, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів. Такими конфліктами є:

- спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження;
- спори адміністратора за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності;
- спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби;
- спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень;
- спори, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів;
- за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, коли право звернення до суду для вирішення публічно-правового спору надано такому суб'єкту законом;
- спори щодо правовідносин, пов'язаних із виборчим процесом чи процесом референдуму;
- спори фізичних чи юридичних осіб із розпорядником публічної інформації щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності у частині доступу до публічної інформації;
- спори щодо вилучення або примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності;

- спори щодо оскарження рішень атестаційних, конкурсних, медико-соціальних експертних комісій та інших подібних органів, рішення яких є обов'язковими для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших осіб;
- спори щодо формування складу державних органів, органів місцевого самоврядування, обрання, призначення, звільнення їх посадових осіб;
- спори фізичних чи юридичних осіб щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності державного замовника у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про оборонні закупівлі», крім спорів, пов'язаних із укладенням державного контракту (договору) про закупівлю з переможцем спрощених торгів із застосуванням електронної системи закупівель, а також зміною, розірванням і виконанням державних контрактів (договорів) про закупівлю;
- спори щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів охорони державного кордону в справах про правопорушення, передбачені Законом України «Про відповідальність перевізників під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень»;
- спори щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років»;
- спори із суб'єктами владних повноважень з приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства;
- спори, що виникають у зв'язку з оголошенням, проведенням та/або визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу;
- спори щодо здійснення державного регулювання, нагляду і контролю у сфері медіа.

Зауваження. Наведений перелік не є вичерпним, а законодавець постійно його доповнює, враховуючи виникнення нових правовідносин та судову практику. Водночас застосування такої юридичної техніки сприяє зменшенню проблем при розмежуванні судових юрисдикцій.

Питанням предметної юрисдикції окрему увагу приділяє судова практика, зосереджуючи увагу на критеріях для її визначення.

Наприклад. Відповідно до позиції ВС кожен суд має право розглядати і вирішувати тільки ті справи (спори), які віднесені до їх відання законодавчими актами, тобто діяти в межах встановленої компетенції¹.

Основним критерієм для визначення предметної юрисдикції адміністративного судочинства, на відміну від цивільного, є забезпечення належної законної діяльності суб'єктів

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.10.2022 р. у справі № 183/4196/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107140909>.

владних повноважень при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій з метою захисту прав, свобод та інтересів позивача, а зміст спору передбачає, що відносини, які виникли між сторонами, є відносинами адміністративного підпорядкування¹. Хоча навряд чи для всіх відносин характерна підпорядкованість сторін.

Саме суб'єктний склад правовідносин, предмет спору та характер спірних матеріальних правовідносин у їх сукупності є, на погляд ВС, критеріями розмежування судової юрисдикції, тобто передбаченими законом умовами, за яких певна справа підлягає розгляду за правилами того чи іншого виду судочинства. Крім того, до таких критеріїв судової практики відносить пряму вказівку в законі на вид судочинства, в якому розглядається визначена категорія справ².

Розуміння, які спори вирішуються адміністративними судами, дає аналіз статей 20 та 22 КАСУ, які розкривають питання щодо розмежування предметної юрисдикції й визначають, який суд, по яких справах є судом першої інстанції. Поглиблює це розуміння й аналіз норм гл. 11 КАСУ, якою встановлено особливі правила провадження в окремих категоріях адміністративних справ.

КАСУ визначає й ті публічно-правові спори, *на які не поширюється юрисдикція адміністративних судів*. При цьому, на відміну від кола справ, що належить розглядати в порядку адміністративного судочинства, *перелік справ, на які не поширюється юрисдикція адміністративних судів, є вичерпним*.

Так, адміністративні суди не розглядають й не вирішують справи:

- що віднесені до юрисдикції КСУ. Останній є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, приймаючи рішення про відповідність Конституції України законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів КМУ, правових актів Верховної Ради АРК.

Зауваження. В адміністративних судах теж можна оспорювати акти Президента, уряду, акти Верховної Ради АРК. Однак КСУ оцінює конституційність цих актів, а адміністративні суди – їх законність.

- що мають вирішуватися в порядку кримінального судочинства. У таких справах суб'єкт влади, уповноважений на вчинення дій із збирання й оцінки доказів винуватості у скоєнні особою злочину, тобто його функції не пов'язані з управлінською чи сервісною діяльністю.
- про накладення адміністративних стягнень, крім випадків, визначених КАСУ. Виняток стосується приписів п. 4 ч. 3 ст. 286 КАСУ.

¹ Постанова Харківського апеляційного суду від 11.10.2023 р. у справі № 638/2342/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114255707>.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.10.2022 р. у справі № 183/4196/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107140909>.

Зауваження. Розгляд справ відповідно до норм КУпАП передбачає не перевірку судом законності діяльності носіїв владних повноважень, а оцінку поведінки підвладних осіб, установлення їх винуватості у вчиненні протиправних діянь і, як наслідок, – застосування щодо них примусових заходів. Також має місце відмінність термінології КАСУ та КУпАП. КАСУ використовує категорію «справи про накладення адміністративних стягнень», а КУпАП вживає термін «справи про адміністративні правопорушення». Також слід наголосити, що перевірка правомірності застосування заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, та постанов у справах про адміністративні правопорушення, прийнятих органами виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, здійснюється за правилами адміністративного судочинства.

- у спорах щодо відносин, які відповідно до закону (статуту) (положення) громадського об'єднання, саморегулювальної організації віднесені до його (її) внутрішньої діяльності або виключної компетенції.

Зауваження. Виняток становлять справи у спорах щодо оскарження рішень атестаційних, конкурсних, медико-соціальних експертних комісій та інших подібних органів, рішення яких є обов'язковими для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших осіб, та спорах щодо формування складу державних органів, органів місцевого самоврядування, обрання, призначення, звільнення їх посадових осіб.

- щодо позовних вимог, які є похідними від вимог у приватно-правовому спорі й заявлені разом із ними, якщо цей спір підлягає розгляду в порядку іншого, ніж адміністративне, судочинства і знаходиться на розгляді відповідного суду.

Правила предметної юрисдикції визначають, який місцевий адміністративний суд, які публічно-правові спори вповноважений розглядати та вирішувати.

У КАСУ під місцевим адміністративним судом розуміють місцевий загальний суд як адміністративний та окружний адміністративний суд (ч. 1 ст. 22 та ч. 1 ст. 23).

Розмежуючи предметну юрисдикцію між місцевим загальним судом як адміністративним та окружним адміністративним судом, законодавець у ст. 20 КАСУ вживає термін «підсудні».

Так, місцевим загальним судам як адміністративним судам підсудні:

- адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності;
- адміністративні справи, пов'язані з виборчим процесом чи процесом референдуму, щодо: 1) оскарження рішень, дій чи бездіяльності дільничних виборчих комісій, дільничних комісій з референдуму, членів цих комісій; 2) уточнення списку виборців; 3) оскарження дій чи бездіяльності суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, що порушують законодавство про вибори та референдум; 4) оскарження дій чи бездіяльності кандидата у депутати

сільської, селищної ради, кандидатів на посаду сільського, селищного голови, їх довірених осіб;

- адміністративні справи, пов'язані з перебуванням іноземців та осіб без громадянства на території України, щодо: 1) примусового повернення в країну походження або третю країну іноземців та осіб без громадянства; 2) примусового видворення іноземців та осіб без громадянства за межі України; 3) затримання іноземців або осіб без громадянства з метою їх ідентифікації та (або) забезпечення примусового видворення за межі території України; 4) продовження строку затримання іноземців або осіб без громадянства з метою їх ідентифікації та (або) забезпечення примусового видворення за межі території України; 5) затримання іноземців або осіб без громадянства до вирішення питання про визнання їх біженцями або особами, які потребують додаткового захисту в Україні, або особами без громадянства; б) затримання іноземців або осіб без громадянства з метою забезпечення їх передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію;
- адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби щодо виконання ними рішень, ухвалених самим місцевим загальним судом як адміністративним (йдеться про судовий контроль за виконанням судового рішення);
- адміністративні справи щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років»;
- адміністративні справи за позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації.

Викладене свідчить, що до предметної юрисдикції місцевих загальних судів віднесено лише шість видів або «категорій» справ, тому більшість адміністративних справ вирішується окружним адміністративним судом.

На окрему увагу заслуговує ч. 3 ст. 20 КАСУ, якою ВАКС наділено повноваженнями здійснювати адміністративне судочинство, що зовсім не природньо для цього спеціалізованого суду. Проте йому підсудні справи про застосування санкції, передбаченої п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції».

Правила предметної юрисдикції, що закріплені у ст. 21 КАСУ, націлюють позивача на обрання суду, якщо в одній позовній заяві ним заявлено кілька вимог, наголосивши, що такі вимоги обов'язково пов'язані між собою.

Так, розгляд кількох пов'язаних між собою вимог, що територіально підсудні різним місцевим адміністративним судам, здійснює суд за вибором позивача.

Окружний адміністративний суд розглядає справу, якщо остання щодо однієї з вимог підсудна окружному адміністративному суду, а щодо іншої вимоги (вимог) – місцевому загальному суду як адміністративному.

Апеляційний адміністративний суд розглядає справу, якщо справа щодо однієї з вимог підсудна апеляційному адміністративному суду, а щодо іншої вимоги (вимог) – місцевому адміністративному суду.

Вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин, або вимоги про витребування майна, вилученого на підставі рішення суб'єкта владних повноважень, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір. Інакше такі вимоги вирішуються судами в порядку цивільного або господарського судочинства.

Не допускається об'єднання в одне провадження кількох вимог, які належить розглядати в порядку різного судочинства, якщо інше не встановлено законом.

Недотримання правил предметної юрисдикції є підставою для відмови у відкритті провадження.

Наприклад. ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду постановою від 01.04.2024 р. у справі № 240/30945/23 (провадження № К/990/361/24) залишив касаційну скаргу без задоволення, а ухвалу про відмову у відкритті провадження Житомирського окружного адміністративного суду, та постанову Сьомого апеляційного адміністративного суду без змін. ВС погодився з судами попередніх інстанцій, що позов не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства, оскільки між сторонами публічно-правовий спір відсутній¹.

Схематично правила предметної юрисдикції адміністративних судів (рис. 2.6) можна зобразити так:

Рис. 2.6

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 01.04.2024 р. у справі № 240/30945/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118046984>.

2.2.3. Інстанційна юрисдикція

Правила інстанційної юрисдикції дають змогу встановити суд, який вирішить справу як суд першої, апеляційної чи касаційної інстанції.

КСУ в своєму рішенні від 12.07.2011 р. наголосив на пов'язаності інстанційності з такою організацією судової системи, яка забезпечує право на перегляд рішення суду нижчої інстанції судом вищої¹.

Відповідно до ст. 22 КАСУ *судами першої інстанції* є: місцеві загальні суди як адміністративні суди; окружні адміністративні суди; апеляційні адміністративні суди; ВАКС; ВС.

Більшість публічно-правових спорів, виходячи з ч. 1 ст.22 КАСУ, як суди першої інстанції вирішують саме місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди.

Апеляційному адміністративному суду в апеляційному окрузі, що включає місто Київ, як суду першої інстанції підсудні адміністративні справи (ч. 2 ст. 22 КАСУ):

- щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності ЦВК;
- щодо оскарження дій кандидатів на пост Президента України, їх довірених осіб;
- про заборону політичної партії.

Апеляційним адміністративним судам як судам першої інстанції підсудні справи (ч. 3 ст. 22 КАСУ):

- за позовами про примусове відчуження з мотивів суспільної необхідності земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені;
- у спорах за участю суб'єктів владних повноважень з приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства;
- у спорах, що виникають у зв'язку з проведенням та/або визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу.

КАС ВС як суду першої інстанції підсудні справи (ч. 4 ст. 22 КАСУ):

- щодо встановлення ЦВК результатів виборів або всеукраїнського референдуму;
- за позовом про дострокове припинення повноважень народного депутата України;
- щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, ВРП, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, рішень, дій чи бездіяльності органів, які обирають (призначають), звільняють членів ВРП, щодо питань обрання (призначення) на посади членів ВРП, звільнення їх з таких посад, оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів призна-

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кримінально-процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України (щодо принципу інстанційності в системі судів загальної юрисдикції) від 12.07.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-11#Text>.

чення суддів КСУ в процесі конкурсного відбору кандидатів на посаду судді КСУ, а також Дорадчої групи експертів щодо оцінювання таких кандидатів на посаду судді КСУ, бездіяльності КМУ щодо невнесення до Верховної Ради України законопроекту на виконання (реалізацію) рішення Українського народу про підтримку питання загальнодержавного значення на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою;

- зразкові справи (ст. 290 КАСУ).

ВАКС вирішує адміністративні справи щодо застосування санкції, передбаченої п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції», як суд першої інстанції.

Судами апеляційної інстанції в адміністративних справах, як правило, виступають апеляційні адміністративні суди, утворені відповідно до Указу Президента України від 29.12.2017 р. «Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах»¹. За ч. 1 ст. 23 КАСУ вони переглядають судові рішення місцевих адміністративних судів (місцевих загальних судів як адміністративних судів та окружних адміністративних судів), які знаходяться у межах їхньої територіальної юрисдикції, в апеляційному порядку як суди апеляційної інстанції.

ВС також переглядає в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції судові рішення, вирішені апеляційним адміністративним судом як судом першої інстанції (ч. 2 ст. 23 КАСУ).

ВП ВС переглядає в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції судові рішення у справах, розглянутих ВС як судом першої інстанції (ч. 3 ст. 23 КАСУ).

Зі свого боку, апеляційна палата ВАКС переглядає судові рішення ВАКС в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції.

Судом касаційної інстанції є ВС, який переглядає судові рішення місцевих та апеляційних адміністративних судів у касаційному порядку (ст. 24 КАСУ). Переважно такий перегляд здійснює колегія суддів однієї із палат КАС ВС. Частинами 1 й 2 ст. 346 КАСУ передбачено випадки, коли розгляд касаційної скарги здійснює палата або об'єднана палата Касаційного адміністративного суду.

Велика Палата функціонує як суд касаційної інстанції у випадках:

- коли колегія (палата, об'єднана палата) вважає за потрібне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах (частини 3, 4 ст. 346 КАСУ);
- коли КАС ВС передає справу на розгляд ВП ВС, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики (ч. 5 ст. 346 КАСУ);
- коли учасник справи оскаржує судові рішення з підстав порушення правил предметної юрисдикції (ч. 6 ст. 346 КАСУ).

¹ Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах : Указ Президента України від 29.12.2017 р. № 455/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/455/2017>.

Наголосимо, що ухвалення судового рішення з порушенням правил інстанційної юрисдикції тягне його скасування судом апеляційної або касаційної інстанції (ч. 1 ст. 318 та п. 7 ч. 2 ст. 353 КАСУ).

Наприклад. ВП ВС постановою від 30.01.2019 р. у справі № 803/3/18 (провадження № 11-1173ап18) скасувала судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій і закрив провадження у справі, оскільки суди розглянули справу з порушенням правил юрисдикції адміністративних судів (предметної юрисдикції)¹.

ВП ВС своєю постановою від 10.11.2022 р. у справі № 990/120/22 (провадження № 11-99заі22) скасувала ухвалу КАС ВС, а справу направила до КАС ВС для продовження розгляду. Підставою прийняття такого рішення стало те, що КАС ВС помилково зазначив, що звертаючись до нього, як суду першої інстанції з позовом до Етичної ради порушено визначені. КАСУ правила інстанційної підсудності, а тому позовну заяву необхідно передати за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем проживання позивача до Дніпропетровського окружного адміністративного суду. При цьому позивачу роз'яснено, що він не позбавлений права на вирішення цього спору адміністративним судом за місцезнаходженням відповідача².

Схематично інстанційну юрисдикцію (рис. 2.7) можна зобразити так:

Рис. 2.7

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.01.2019 р. у справі № 803/3/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79684990>.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10.11.2022 р. у справі № 990/120/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107354807>.

2.2.4. Територіальна юрисдикція (підсудність)

Правила територіальної юрисдикції дають змогу правильно визначити конкретний суд, уповноважений розглядати адміністративну справу в межах певної адміністративно-територіальної одиниці, як суд першої інстанції. Визначальними ознаками при формулюванні правил територіальної юрисдикції (підсудності) є: яка особа є стороною адміністративної справи та/або предмет спору.

За вибором позивача вирішуються адміністративні справи щодо оскарження індивідуальних актів, а також дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, які прийняті (вчинені, допущені) стосовно конкретної фізичної чи юридичної особи (їх об'єднань), а також у разі невизначеності КАСУ територіальної підсудності адміністративної справи:

- за місцем його зареєстрованого проживання (перебування, знаходження) або
- за місцезнаходженням відповідача, крім випадків, визначених КАСУ.

Зауваження. Якщо така особа-позивач не має місця проживання (перебування) в Україні, тоді справу вирішує адміністративний суд за місцезнаходженням відповідача (абз. 2 ч. 1 ст. 25 КАСУ).

За місцем проживання або місцезнаходженням відповідача пред'являються позови до фізичної особи, в яких позивач – суб'єкт владних повноважень (ч. 1 ст. 26 КАСУ).

За місцезнаходженням згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань пред'являються суб'єктом владних повноважень позови до юридичних осіб (ч. 2 ст. 26 КАСУ).

Спеціальні правила територіальної підсудності закріплено ст. 27 КАСУ. До них законодавець відносить такі:

- виключно окружним адміністративним судом, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ, вирішуються адміністративні справи з приводу оскарження нормативно-правових актів КМУ, міністерства чи іншого ЦОВВ, НБУ чи іншого суб'єкта владних повноважень, повноваження якого поширюються на всю територію України, крім випадків, визначених цим Кодексом, адміністративні справи з приводу оскарження рішень АМКУ з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель та рішень у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання, адміністративні справи за позовом АМКУ у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання, адміністративні справи, відповідачем у яких є дипломатичне представництво чи консульська установа України, їх посадова чи службова особа, а також адміністративні справи про оскарження актів, дій чи бездіяльності органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо прокурорів, та про анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії вирішуються;

- адміністративні справи щодо оскарження рішень суб'єктів владних повноважень, прийнятих на контрольних пунктах в'їзду (виїзду) на тимчасово окуповану територію, їхніх дій або бездіяльності вирішуються адміністративним судом за місцезнаходженням відповідного контрольного пункту.

Крім цього, КАСУ закріплено, що підсудність може бути визначена ухвалою суду. Так, відповідно до ст. 26 КАСУ підсудність справи, в якій однією із сторін є суд або суддя суду, до підсудності якого віднесена ця справа за загальними правилами, визначається ухвалою суду вищої інстанції, постановленою без повідомлення сторін.

Водночас приписи ч. 2 ст. 26 КАСУ закріплюють, що підсудність справ, у яких однією із сторін є ВС або суддя цього суду, визначається за загальними правилами підсудності.

Правила територіальної підсудності передбачають можливість передачі адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого (ст. 29 КАСУ). Зокрема, передача адміністративної справи на розгляд іншого адміністративного суду відбувається, якщо:

1) до початку розгляду справи по суті задоволено клопотання відповідача, зареєстроване у встановленому законом порядку, місце проживання (перебування) якого раніше не було відоме, про передачу справи за місцем його проживання (перебування);

2) при відкритті провадження у справі суд встановить, що справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду;

3) після відкриття провадження у справі суд встановить, що справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду;

4) після задоволення відводів (самовідводів) чи в інших випадках неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи;

5) ліквідовано або з визначених законом підстав припинено роботу адміністративного суду, який розглядав справу;

6) однією із сторін у справі є суд, в якому розглядається справа, або суддя цього суду;

7) справа підлягає розгляду як зразкова, передається до ВС.

Процесуальні питання передачі справи з одного адміністративного суду до іншого також закріплені ст. 29 КАСУ.

Спори між адміністративними судами щодо підсудності не допускаються (ст. 30 КАСУ).

Ухвалення судового рішення з порушенням правил територіальної юрисдикції (підсудності) може бути підставою для скасування апеляційним або касаційним судом такого рішення, лише за умов закріплених у КАСУ (ст. 30, ч. 2 ст. 318, абз. 2 ч. 2 ст. 353 КАСУ).

Зауваження. Аналіз судової практика свідчить, що адміністративні суди застосовують положення ст. 29 КАСУ і у разі неправильного визначення позивачем предметної юрисдик-

ції, урегульованої ст. 20 КАСУ (щодо розмежування предметної юрисдикції між місцевими адміністративними судами). Проте єдність в аргументації застосування аналогії процесуального закону в судовій практиці відсутня.

Деякі суди бачать можливість такого застосування в тому, що конвенційне право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, закріплене ст. 6 ЄКПЛ, вимагає, серед іншого, щоб справа була розглянута судом, «встановленим законом». Звертаючись до практики ЄСПЛ, суди наголошують, що зміст, «встановлений законом», зводиться не лише до правової основи самого існування «суду», а й дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність, тобто охоплює всю організаційну структуру судів, включно з питаннями, що належать до юрисдикції певних категорій судів. Тому розгляд справи судом, не віднесеної до його юрисдикції, не може вважатися «судом, встановленим законом» у розумінні ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Враховуючи, що КАСУ не вирішує питання щодо передачі справи в разі порушення правил предметної підсудності, суди вважають за можливе застосувати аналогію закону та передавати справу¹. Інші суди посилаються на приписи, вміщені у ч. 6 ст. 7 КАСУ, якими врегульовано порядок застосування аналогії закону та аналогії права².

Зауваження. Особливо гостро питання територіальної юрисдикції постали коли Російська Федерація тимчасово окупувала частину території, ще у 2014 р. (далі – тимчасово окупована територія), які є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У зв'язку з цим було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»³, котрим було внесено зміни до статей КАСУ, якими регламентовано питання територіальної юрисдикції. Так, адміністративні справи з приводу оскарження рішень суб'єктів владних повноважень, прийнятих на контрольних пунктах в'їзду (виїзду) на тимчасово окуповану територію, їхніх дій або бездіяльності, вирішуються адміністративним судом за місцезнаходженням відповідного контрольного пункту.

Особливостям визначення територіальної підсудності в районі проведення антитерористичної операції присвячено приписи Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції»⁴, задля забезпечення доступу громадян та юридичних осіб до суду. Цей нормативно-правовий акт у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя окремими судами в районі проведення антитерористичної операції, передбачає можливість змінити територіальну підсудність судових справ, підсудних розташованим у районі проведення антитерористичної операції, таким судам, та забезпечити розгляд цивільних справ, справ про адміністративні правопорушення, адміністративних справ, господарських справ і кримінальних проваджень місцевими та апеляційними судами, що визначаються Головою ВС.

¹ Ухвала Закарпатського окружного адміністративного суду від 20.03.2023 р. у справі № 260/1750/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109652946>.

² Рішення Касилівського районного суду Хмельницької області від 19.03.2019 р. у справі № 677/478/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80554069> ; Рішення Московського районного суду м. Харкова від 16.03.2018 р. у справі № 643/2952/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72782894>.

³ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04. 2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

⁴ Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції : Закон України від 12.08.2014 р. № 1632-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18#Text>.

24.02.2022 р. у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України відповідним указом Президента України на всій її території введено воєнний стан, який вже неодноразово продовжувався. Зрозуміло, що в умовах, коли на частині території ведуться активні бойові дії, а ще частина є тимчасово окупованою, забезпечити належне функціонування деяких судів, у тому числі й наділених адміністративною юрисдикцією, не уявляється за можливе. Водночас згідно зі ст. 64 Конституції України право особи на оскарження діяльності суб'єкта владних повноважень не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану, а тому держава, навіть у цей складний період, має докладати зусиль для створення умов для реалізації цього невід'ємного права кожної особи.

Правовою основою для вирішення означеної проблеми є положення Закону України від 12.05.2015 р. «Про правовий режим воєнного стану»¹. Згідно зі ст. 26 зазначеного Закону правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами, створеними відповідно до Конституції України. За відсутності належних умов для здійснення судочинства певними судами може бути змінено територіальну підсудність справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено їх місцезнаходження. При цьому заборонено створення надзвичайних та особливих судів.

Законом України від 03.03.2022 р. «Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ» регламентовано процедуру, відповідно до якої відбувається зміна підсудності справ. Зокрема, вказано, що у разі неможливості здійснення судочинства судом з об'єктивних причин під час воєнного стану територіальну підсудність справ, що розглядаються в такому суді, може бути змінено за рішенням ВРП на підставі подання Голови ВС шляхом її передачі до найбільш територіально наближеного суду або іншого визначеного суду.

Окрім цього, пояснено, що відповідне рішення є підставою для передачі всіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється. У ситуації, коли здійснення ВРП описаного повноваження є неможливим, воно здійснюється за розпорядженням Голови ВС. Так, приміром на підставі розпорядження Голови ВС від 18.03.2022 р. № 11/0/9-22 змінено територіальну підсудність справ, що розглядалися Херсонським окружним адміністративним судом, на Одеський окружний адміністративний суд².

2.3. Суд та учасники судового процесу

2.3.1. Склад суду, відвід (самовідвід) судді

У КАСУ термін «суд» вживається поряд із категорією «адміністративний суд». Прикладом є ст. 4 КАСУ, де законодавець застосовує правову конструкцію «суд» та «адміністративний суд», причому в першому випадку – це суддя адміністративного суду, який розглядає і вирішує адміністративну справу одноособово, колегія суддів, інший визначений КАСУ склад адміністративного суду, а в іншому – маючи на увазі судову установу, яка розглядає справу. На продовження думки ч. 2 ст. 9 КАСУ, де

¹ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 89-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

² Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану (окремі суди Донецької, Харківської та Херсонської областей) : розпорядження Голови Верховного Суду від 18.03.2022 р. № 11/0/9-22. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Rozp_18_03_2022_1.pdf.

зазначено, що суд може вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, ст. 10 КАСУ, де закріплено, що суд ухвалою може оголосити судове засідання закритим повністю або оголосити закритою його частину, і на протигагу ч. 3 ст. 267 КАСУ – позовна заява про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності подається до адміністративного суду без сплати судового збору. Тому, розмежовуючи ці категорії, зазначимо, що «адміністративний суд» – це судовий орган, а «суд» – це склад суду для розгляду і вирішення конкретної адміністративної справи.

Якщо вимоги до «адміністративного суду» – це вимоги до адміністративної юрисдикції, то вимоги до «суду» – це вимоги щодо його безсторонності, незалежності та встановленості законом.

Зауваження. ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово надає тлумачення вимог, що ставляться до суду відповідно до ст. 6 ЄКПЛ. Так, у справах «Сокурєнко та Стригун проти України»¹, «Верітас проти України»² ЄСПЛ у своїх рішеннях констатує порушення вітчизняними судами п. 1 ст. 6 Конвенції, та зазначає, що «суд, встановлений законом» (законний суд), є необхідним інституційним елементом справедливого правосуддя в тому розумінні, яке цьому поняттю надає стаття 6 Конвенції. Лише такий суд, керуючись правовими засадами та за встановленою законом процедурою, є компетентним здійснювати правосуддя. У своїх рішеннях ЄСПЛ підкреслює, що поняття «суд, встановлений законом» стосується не тільки юридичного підґрунтя самого по собі існування «суду», а й дотримання судом спеціальних норм, які регулюють його юрисдикцію, підсудність, повноваження судді (належний склад суду).

Особливу увагу привертає позиція ЄСПЛ з приводу визначеності безсторонності, який розглядає справу в рішенні ЄСПЛ «Александр Волков проти України», де заявник скаржився на порушення його прав за Конвенцією під час його звільнення з посади судді ВС. Зокрема, він стверджував за ст. 6 Конвенції, що: (i) його справа не розглядалася «незалежним та безстороннім судом». Суд встановив, що заявника було звільнено з порушенням фундаментальних принципів процедурної справедливості, передбачених ст. 6 Конвенції, таких як принципи незалежного та безстороннього суду, юридичної визначеності та права на розгляд справи судом, встановленим законом. Як вказав ЄСПЛ, безсторонність полягає у відсутності упередженості та необ'єктивності. Згідно з усталеною практикою Суду існування безсторонності для цілей п. 1 ст. 6 Конвенції повинно встановлюватися згідно з: (i) суб'єктивним критерієм, врахувавши особисті переконання та поведінку конкретного судді, тобто чи мав суддя особисту упередженість або чи був він об'єктивним у цій справі, та (ii) об'єктивним критерієм, іншими словами, шляхом встановлення того, чи забезпечував сам суд та, серед інших аспектів, його склад, достатні гарантії для того, щоб виключити будь-який обґрунтований сумнів у його безсторонності³.

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Сокурєнко та Стригун проти України» від 20.07.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_115#Text.

² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Верітас проти України» від 13.11.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_418#Text.

³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Олександр Волков проти України» від 09.01.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text.

Незалежність суду слід розглядати як самостійність судді при прийнятті судових рішень в адміністративній справі. Вимога незалежності полягає в необхідності забезпечення рівності у відносинах із законодавчою та виконавчою владою в контексті неприпустимості впливу з їхнього боку на суди. Незалежність судді передбачає й неприпустимість впливу на нього з боку інших суддів та суддів, які обіймають адміністративні посади в судах, встановлення контролю за розглядом справи та результатами її вирішення з боку вищестоящих судів, вимагання звітів, пояснень суддів тощо. Незалежність суддів гарантується механізмами притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за втручання у діяльність суду.

«Склад суду» – це законодавчо встановлена кількість суддів, уповноважених законом на вчинення всіх процесуальних дій *в адміністративній справі в суді першої, апеляційної чи касаційної інстанції*.

Склад суду характеризується його незмінністю протягом розгляду й вирішення адміністративної справи в суді однієї інстанції.

Адміністративні справи розглядаються одноособово або колегіально. Відповідно до положень ст. 31 КАСУ визначення складу суду має здійснюватись ЄСІТС.

Однак на сьогодні розподіл справ проводиться в АСДС, функціонування якої визначено у відповідному Положенні. Зокрема, у п. 2.3.2 встановлено, що визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи здійснюється автоматизованою системою шляхом: автоматизованого розподілу судових справ під час реєстрації відповідної судової справи; пакетного автоматизованого розподілу судових справ після реєстрації певної кількості судових справ; розподілу судових справ шляхом передачі судової справи раніше визначеному в судовій справі судді; визначення складу суду з метою заміни судді (суддів); повторного автоматизованого розподілу судових справ. Визначення судді, а в разі колегіального розгляду – судді-доповідача для розгляду конкретної справи здійснюється з урахуванням спеціалізації та рівномірного навантаження на кожного суддю, за принципом випадковості та в хронологічному порядку надходження справ¹.

Зауваження. Положення про АСДС продовжує застосовуватися до початку функціонування підсистеми електронного документообігу в складі ЄСІТС щодо реєстрації документів, які надходять на адресу суду (в тому числі процесуальних документів, що можуть бути предметом судового розгляду) (п. 121 розд. VI «Перехідні положення» Положення про ЄСІТС)².

Питання про призначення колегіального розгляду має вирішуватись до закінчення підготовчого засідання у справі (до початку розгляду справи, якщо підготовче засідання не проводиться) суддею, який розглядає справу, з власної ініціативи або

¹ Положення про автоматизовану систему документообігу суду : рішенням Ради суддів України від 26.11.2010 р. № 30 в новій ред. 2015 р. (зі змін та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0025414-15#Text>.

² Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

за клопотанням учасника справи, про що постановляється відповідна ухвала (ч. 2 ст. 32 КАСУ).

Згідно з Положенням про ЄСІТС, суддя, який має розглядати справу одноособово, може ухвалити рішення про колегіальний розгляд справи. У такому випадку до складу колегії включаються головуючий суддя (суддя-доповідач) та два судді із постійної колегії, до якої входить суддя-доповідач (за наявності) або два судді відповідної спеціалізації, додатково визначені автоматизованим розподілом після прийняття рішення (ухвали) про колегіальний розгляд справи. У разі відсутності суддів відповідної спеціалізації додаткове визначення суддів здійснюється без урахування спеціалізації із загального списку повноважних суддів суду. У такому ж порядку здійснюється збільшення числа суддів у колегії суддів, якщо справа має розглядатися колегіально у більшому складі та судом прийнято відповідне рішення (ухвалу) (п. 93 розд.7)¹.

Зауваження. Зважаючи на те, що ЄСІТС нині функціонує обмежено в частині підсистеми «Електронний кабінет», «Електронний суд» та відеоконференцв'язку, суди продовжують застосовувати АСДС, затверджену Положенням у 2015 р. Відповідно до п. 2.3.23 цього Положення формування колегії суддів здійснюється так. У місцевому суді під час автоматизованого розподілу судових справ АСДС визначає головуючого суддю, а в судах апеляційної та касаційної інстанцій – суддя-доповідач із числа всіх суддів відповідного суду з урахуванням їх спеціалізації (за її наявності). Склад колегії суддів визначається АСДС із числа всіх суддів відповідного суду з урахуванням їх спеціалізації (за її наявності) та з урахуванням складу судових палат (за їх наявності). У разі визначення постійно діючих колегій АСДС визначає склад колегії для розгляду справи з числа суддів основного складу. При неможливості визначити необхідну кількість суддів з числа суддів основного складу АСДС визначає їх з числа резервних суддів даної колегії. При неможливості визначити колегії з числа суддів основного складу та резервних суддів АСДС визначає склад колегії з числа всіх суддів відповідного суду з урахуванням їх спеціалізації (за її наявності) та з урахуванням складу судових палат (за їх наявності). Визначення складу колегії в конкретній справі оформлюється відповідним протоколом про автоматичне визначення².

Недотримання ж правил щодо колегіального розгляду адміністративної справи є підставою для скасування судового рішення судами апеляційної (ст. 317 КАСУ) чи касаційної інстанції (ст. 353 КАСУ) як порушення процесуальних норм при його ухваленні. У свою чергу, створення колегії в суді першої інстанції за відсутності об'єктивної необхідності не має розглядатися підставою для скасування судового рішення, що нею ухвалено.

Колегія суддів вирішує питання під час розгляду справи та ухвалює судові рішення більшістю голосів суддів від складу колегії. Якщо суддя, не згоден із

¹ Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

² Положення про автоматизовану систему документообігу суду : затв. рішенням Ради суддів України від 26.11.2010 р. № 30 у новій ред. 2015 р. (зі змін та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0025414-15#Text>.

судовим рішенням за наслідками розгляду адміністративної справи, він може письмово викласти свою окрему думку. Цей документ виготовляється в нарадчій кімнаті, але не оголошується в судовому засіданні, приєднується до справи і є відкритим для ознайомлення. Про наявність окремої думки повідомляє головуючий осіб, які беруть участь у справі, після проголошення судового рішення за результатами розгляду адміністративної справи. За своїми правовими наслідками окрема думка не впливає на подальший рух справи, оскільки законодавець не передбачив можливість її врахування при перегляді судових рішень у судах вищих інстанцій. *Детальніше про окрему думку та розмежування одноособових та колегіальних процесуальних дій суду матеріал наведено у підрозд. 1.2.3 цього підручника.*

Тож, розгляд адміністративних справ здійснюється:

- одноособово:
 - у суді першої інстанції, крім випадків колегіального розгляду встановлених КАСУ чи коли необхідність колегіального розгляду зумовлена складністю справи (ст. 32, ч. ст. 33 КАСУ);
 - у випадку перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, якщо судові рішення, що переглядається, було ухвалено суддею одноособово (ч.7 ст. 33 КАСУ);
- колегіально:
 - у складі трьох суддів:
 - будь-якої складної справи, що належить до юрисдикції суду першої інстанції (ч. 2 ст. 33 КАСУ);
 - адміністративних справ у суді першої інстанції, предметом оскарження в яких є рішення, дії чи бездіяльність КМУ, крім випадку, встановленого ч. 4 ст. 22 КАСУ, НБУ, НКЦПФР, окружної виборчої комісії (окружної комісії з референдуму) (ч. 1 ст. 33 КАСУ);
 - адміністративних справ, підсудних апеляційним адміністративним судам як судам першої інстанції (ч. 5 ст. 33 КАСУ);
 - адміністративних справ в апеляційному порядку (ч. 3 ст. 33 КАСУ);
 - у випадку перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, якщо такі рішення було ухвалено у складі трьох суддів (ч. 7 ст. 33 КАСУ);
 - у складі трьох або більше суддів:
 - адміністративних справ у касаційному порядку (ч. 4 ст. 33 КАСУ);

Зауваження. Склад суду може бути більше трьох, але така кількість має бути непарною.

- адміністративних справ, що підсудні ВС як суду першої інстанції (ч. 6 ст. 33 КАСУ);
- адміністративних справ у порядку перегляду судових рішень за виключними обставинами з підстав, визначених пунктами 1, 2 ч. 5 ст. 361 КАСУ (ч. 8 ст. 33 КАСУ);

- кількістю суддів, яка залежить від кількісного складу відповідного суду та його правомочності:
 - перегляду судових рішень судовою палатою Касаційного адміністративного суду (палатою), об'єднаною палатою Касаційного адміністративного суду (об'єднаною палатою);

Зауваження. Засідання палати в суді касаційної інстанції вважається правомочним за умови присутності на ньому більше половини її складу. Засідання об'єднаної палати – якщо на ньому присутні не менше ніж дві третини її складу (частини 10, 11 ст. 33 КАСУ).

- перегляду ВП ВС судових рішень за виключними обставинами з підстав, визначених п. 3 ч. 5 ст. 361 КАСУ (ч. 8 ст. 33 КАСУ).

Зауваження. Нині кількість суддів у складі Великої Палати становить 21, тому за положеннями ч. 11 ст. 33 КАСУ кількість суддів при колегіальному розгляді справи має становити 14 та більше.

Законодавчою гарантією безсторонності суду є існування правового інституту відводу (самовідводу) судді. Головна мета відводу – це запобігання упередженості судді (суддів) під час розгляду та вирішення справи. У рішенні ЄСПЛ у справі «Білуха проти України» зазначено, що «у кожній окремій справі слід вирішувати, чи мають стосунки, що розглядаються, таку природу й такий ступінь, що свідчать про небезсторонність суду». Стосовно відводу (як права сторони його ініціювати) вказано, що «особиста безсторонність суду презюмується, поки не надано доказів протилежного». Безумовно, сторони можуть побоюватися, що суддя є небезстороннім, але «вирішальним є те, чи можна вважати такі побоювання об'єктивно обґрунтованими»¹.

Відповідно до ст. 173 КАСУ одним із завдань підготовчого провадження є вирішення питання відводів. У підготовчому засіданні суд, зокрема, з'ясовує наявність підстав для відводів. Головуючий у судовому засіданні оголошує склад суду, а також імена експерта, перекладача, спеціаліста, секретаря судового засідання і роз'яснює учасникам справи, які прибули в судове засідання, їхнє право заявляти відводи (ст. 202 КАСУ).

Підстави для відводу судді, у тому числі самовідводу, визначені в положеннях КАСУ, встановлення наявності яких, з одного боку, є імперативними для вчинення такої процесуальної дії (пункти 1, 3, 5 ч. 1 ст. 36, ст. 37 КАСУ) – обов'язкові, а в інших випадках зазнають оцінки суду щодо їх імовірного впливу на безсторонній та неупереджений судовий розгляд адміністративної справи (пп. 2, 4 ч. 1 ст. 36 КАСУ) – оціночні.

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Білуха проти України» від 09.11.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_272#Text.

Обов'язкові:

- суддя під час попереднього вирішення цієї або пов'язаної з нею справи брав участь у процесі як представник, секретар судового засідання, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, адвокат, або надавав правничу допомогу стороні чи іншим учасникам справи в цій чи іншій справі;
- суддя є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу в цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу;
- у разі порушення порядку визначення судді для розгляду справи, встановленого ст. 31 КАСУ;
- брав участь у вирішенні адміністративної справи в суді першої інстанції, тому не може брати участі у вирішенні цієї самої справи в судах апеляційної і касаційної інстанцій, а також у новому її розгляді в першій інстанції після скасування попередніх рішень, постанови або ухвали про закриття провадження в адміністративній справі;
- брав участь у вирішенні адміністративної справи в суді апеляційної інстанції, тому не може брати участі у вирішенні цієї самої справи в судах першої і касаційної інстанцій, а також у новому її розгляді після скасування постанови або ухвали суду апеляційної інстанції;
- брав участь у вирішенні адміністративної справи в суді касаційної інстанції, тому не може брати участі у вирішенні цієї самої справи в судах першої і апеляційної інстанцій, а також у новому її розгляді після скасування постанови або ухвали суду касаційної інстанції;
- брав участь у врегулюванні спору у справі за участю судді, тому не може брати участі в розгляді цієї справи по суті або перегляді будь-якого ухваленого в ній судового рішення, крім випадку, коли проведення врегулювання спору за участю судді було ініційовано суддею, але до закінчення встановленого судом в ухвалі про відкриття провадження у справі строку сторона заперечила проти його проведення;
- брав участь у вирішенні справи, рішення в якій було в подальшому скасоване судом вищої інстанції, тому не може брати участі в розгляді заяви про перегляд за нововиявленими обставинами рішення суду, винесеного за результатами нового розгляду цієї справи;
- брав участь у вирішенні адміністративної справи в суді першої, апеляційної, касаційної інстанцій, тому не може брати участі в розгляді заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами у цій адміністративній справі.

Положення цієї частини не застосовуються у випадку розгляду заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами з підстав, визначених п. 3 ч. 5 ст. 361 КАСУ, ВП ВС.

Оціночні:

- суддя прямо чи опосередковано заінтересований у результаті розгляду справи;
- є інші, крім уже зазначених, обставини, що викликають сумнів у неупередженості судді (наприклад, суддя висловив думку стосовно змісту майбутнього рішення у справі ще до його ухвалення тощо).

Зауваження. Якщо особа на час розгляду справи не знала про наявність обставин, що є підставами для відводу судді, але дізналася про них згодом, вона може використати їх для оскарження судового рішення.

Питання про відвід (самовідвід) вирішується судом, який розглядає справу як до, так і після відкриття провадження у справі (в нарадчій кімнаті) та задовольняє відвід за умови його обґрунтованості. У разі необґрунтованості заявленого відводу суд передає таку заяву судді, який не входить до складу суду, що розглядає справу, за умови, що заяву подано за три робочі дні (або раніше) до наступного засідання. У разі подання заяви пізніше, ніж за три робочі до наступного засідання, суд розглядає її самостійно.

Зауваження. Зазначені положення не застосовуються, якщо у суді здійснюють правосуддя менше трьох суддів.

Наслідками відводу (самовідводу) судді, який розглядає справу одноособово, є такі:

- розгляд адміністративної справи в тому самому адміністративному суді іншим суддею, який визначається в порядку, встановленому ч. 1 ст. 31 КАСУ;
- розгляд адміністративної справи в тому самому адміністративному суді тим самим кількісним складом колегії суддів без участі відведеного судді або іншим складом суддів, який визначається в порядку, встановленому ч. 1 ст. 31 КАСУ;
- передача адміністративної справи до іншого адміністративного суду в порядку, встановленому ст. 29 КАСУ, якщо після задоволення відводів (самовідводів) неможливо утворити новий склад суду, за розпорядженням голови суду.

Порушення норм процесуального права є обов'язковою підставою для скасування судового рішення та ухвалення нового рішення суду, якщо:

- в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і підстави його відводу визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованими, якщо апеляційну скаргу обґрунтовано такою підставою;
- в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і судом касаційної інстанції визнано підстави його відводу обґрунтованими, якщо касаційну скаргу обґрунтовано такою підставою.

2.3.2. Учасники справи: правосуб'єктність, класифікація, загальні права та обов'язки, процесуальне правонаступництво

Згідно з положеннями КАСУ учасниками справи є сторони та треті особи. Проте у справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Крім учасників справи, є й суб'єкти, які сприяють розгляду такої справи (помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст). «Учасники справи» та «учасники судового процесу» не є тотожними поняттями. Поняття «учасники судового процесу» включає в себе учасників справи, представників та інших учасників судового процесу (глава 4 КАСУ).

Доцільно класифікувати учасників справи за такими критеріями:

- за метою участі у судовому процесі:
 - суб'єкти, що звертаються за захистом своїх прав, свобод та інтересів (сторони, треті особи);
 - суб'єкти, що звертаються за захистом прав, свобод та інтересів інших осіб (органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, а саме: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, державні органи, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи, прокурор);
- за організаційною структурою:
 - індивідуальні суб'єкти (фізичні особи: громадяни, іноземці, особи без громадянства);
 - колективні суб'єкти (органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, інші державні органи, підприємства, установи та організації, громадські об'єднання);
- за наявністю владних функцій:
 - приватні особи;
 - суб'єкти владних повноважень;

На рис. 2.8 наведено систему основних учасників справи згідно з КАСУ.

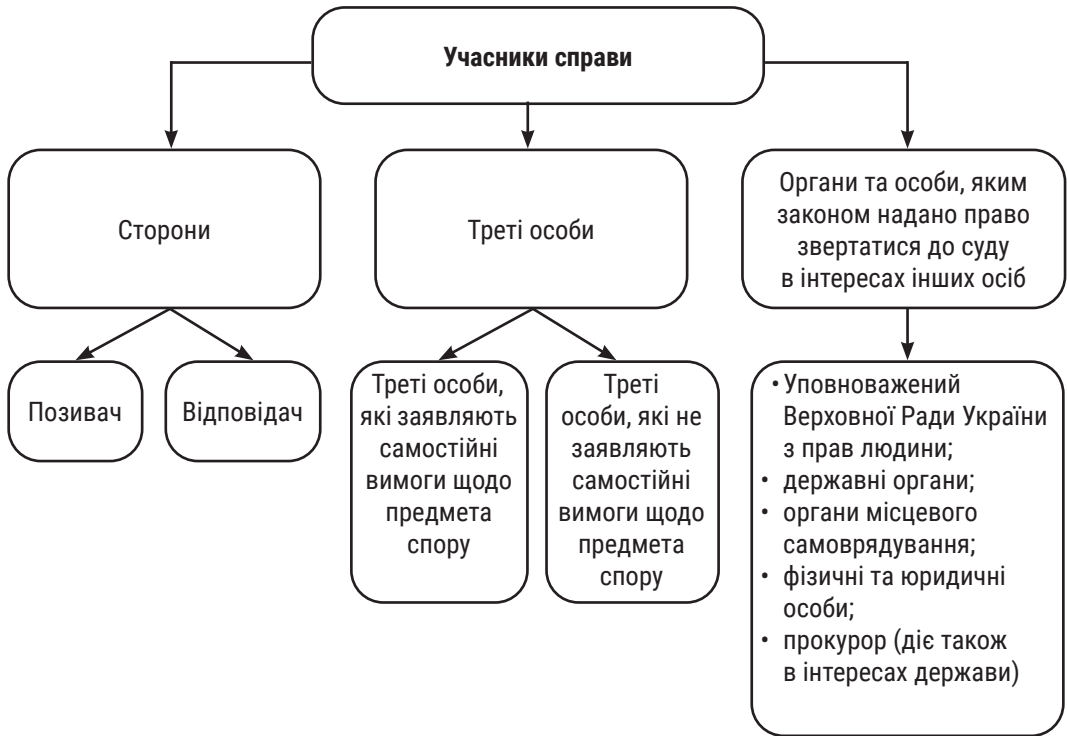

Рис. 2.8

Наявність у зазначених учасників справи **адміністративної процесуальної правосуб'єктності** є обов'язковою умовою їх вступу у процесуальні правовідносини, що виникають у зв'язку із вирішенням адміністративної справи.

Адміністративна процесуальна правосуб'єктність складається з адміністративної процесуальної правоздатності та адміністративної процесуальної дієздатності.

Адміністративна процесуальна правоздатність – це здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві.

Вона визнається за:

- громадянами України;
- іноземцями;
- особами без громадянства;
- органами державної влади, іншими державними органами, органами влади АРК, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами;
- юридичними особами (підприємствами, установами, організаціями);
- громадським формуванням, без статусу юридичної особи;
- адміністратором за випуском облігацій.

Адміністративна процесуальна дієздатність – це здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, у тому числі доручати ведення справи представникові.

Вона належить:

- фізичним особам (які мають відповідати двом вимогам: досягти повноліття і не бути визнаними судом недієздатними);
- фізичним особам до досягнення повноліття (у спорах з приводу публічно-правових відносин, у яких вони відповідно до законодавства можуть самостійно брати участь);
- органам державної влади, іншим державним органам, органам влади АРК, органам місцевого самоврядування, їх посадовим і службовим особам;
- підприємствам, установам, організаціям (юридичним особам);
- громадським формуванням без статусу юридичної особи (наприклад, релігійні громади, які не мають статусу юридичної особи, мають право на звернення до національних судів¹).

Права та обов'язки учасників справи. Учасники справи мають рівні процесуальні права та обов'язки, й зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами і неухильно виконувати процесуальні обов'язки. Права та обов'язки учасників справи визначені у ст. 44 КАСУ.

Права учасників справи можна класифікувати за певними критеріями:

- *за правовідносинами, в яких учасники реалізують свої права відносно суду* (ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень; подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти; за власний рахунок додатково замовити та отримати в суді засвідчені копії документів і витяги з них; надавати пояснення суду; подавати до суду документи (в тому числі процесуальні документи, письмові та електронні докази оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках тощо), а також вчиняти процесуальні дії в електронній формі з використанням ЄСІТС, за винятком випадків, визначених КАСУ тощо);
- *стосовно інших учасників справи* (брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам; подавати заяви та клопотання, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб).

¹ Рішення Європейського Суду з прав людини «Католицька церква Канеї проти Греції» (Canea Catholic Church v. Greece) № 25528/94 від 16.12.1997 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-58124&filename=CASE%20OF%20CANEANEA%20CATHOLIC%20CHURCH%20v.%20GREECE.docx&logEvent=False>.

Процесуальні обов'язки можна класифікувати за природою встановлення:

- **законом** (приміром: виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу; сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи; подавати наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом, не приховувати докази; надавати суду повні й достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні; виконувати процесуальні дії у встановлені законом строки; добросовісно користуватися процесуальними правами, не допускати зловживання процесуальними правами);
- **судом** (приміром: з'являтися в судове засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою; подавати наявні у них докази в порядку та строки, встановлені судом; виконувати процесуальні дії у встановлені судом строки).

Аналізуючи закріплені в КАСУ права та обов'язки учасників справи, варто звернути увагу, що, на відміну від обов'язків, які можуть встановлюватися як законодавчим актом, так і судом (приміром, встановлення строків судом для виконання певних процесуальних дій), права встановлюються виключно законом. Такий законодавчий підхід є своєрідним запобіжником від можливого зловживання правами, надання судом певного пріоритету в реалізації прав певному учаснику справи.

Процесуальне правонаступництво. Процесуальне законодавство передбачає два види зміни суб'єктного складу адміністративної справи: процесуальне правонаступництво та заміна неналежної сторони, що деталізовано у ст. 52 КАСУ (*процедура заміни неналежної сторони розглянута у підрозд. 2.3.5 цього підручника*).

Процесуальне правонаступництво зумовлюється низкою юридичних фактів, якими є:

- щодо фізичних осіб: смерть фізичної особи або оголошення у встановленому законом порядку особи померлою;

Зауваження. Підставою виникнення процесуального правонаступництва в адміністративній справі не може бути смерть посадової особи, яка представляє суб'єкта владних повноважень, оскільки функції та повноваження такого суб'єкта владних повноважень, а також посадові обов'язки відповідного представника залишаються незмінними та не залежать від зміни посадової особи.

- щодо юридичних осіб: ліквідація або реорганізація (злиття, приєднання, поділу, перетворення) юридичної особи.

Заміна відповідної сторони чи третьої особи її правонаступником допускається судом на будь-якій стадії судового процесу, включаючи стадію виконання судового рішення у випадку, його примусового виконання. А саме, відповідно до ч. 1 ст. 379 КАСУ у разі вибуття однієї із сторін виконавчого провадження за поданням

державного виконавця або за заявою заінтересованої особи суд, який розглядав справу як суд першої інстанції, замінює сторону виконавчого провадження її правонаступником.

Отже, процесуальне правонаступництво в адміністративній справі треба розуміти як процедуру заміни сторони або третьої особи іншою особою – правонаступником, що зумовлено вибуттям або заміною особи у відносинах, щодо яких виник спір, у зв'язку з чим до правонаступника переходять усі процесуальні права та обов'язки в такому саме обсязі, в якому їх мала особа, щодо якої здійснюється така заміна. В адміністративному судочинстві окреме місце займає *процесуальне правонаступництво суб'єктів владних повноважень*. Суб'єкти, уповноваженні на реалізацію функцій держави, час від часу змінюються, проте держава зобов'язана забезпечити безперебійну діяльність органів влади, незважаючи на перманентні трансформаційні процеси у своїй організаційній структурі. Підставами для заміни сторони – суб'єкта владних повноважень у справі правонаступником можуть бути: припинення суб'єкта владних повноважень унаслідок реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації; повне або часткове передання (набуття) адміністративної компетенції одного суб'єкта владних повноважень до іншого внаслідок повного чи часткового припинення його адміністративної компетенції. Визнання адміністративним судом особи правонаступником відбувається шляхом постановлення ухвали про те, що правонаступник змінив в адміністративній справі сторону, що вибула на підставі наданих останнім доказів, які б підтверджували наявність факту публічного правонаступництва.

Наприклад. В ухвалі від 14.05.2021 р. у справі № 260/1021/21 Закарпатський окружний адміністративний суд вказує, що процесуальним правонаступництвом є заміна у справі сторони чи третьої особи у разі переходу повноважень (для суб'єкта владних повноважень), прав і обов'язків від однієї особи до іншої (правонаступника) у відносинах, щодо яких виник спір.

Судом встановлено, що 29.12.2020 р. відповідно до довідки № 85/20 за кодом ЄДРОУ 08410861 зареєстровано Закарпатський обласний територіальний центр комплектування та соціальної підтримки. Таким чином, Закарпатський обласний територіальний центр комплектування та соціальної підтримки є правонаступником ІНФОРМАЦІЯ_1, а відтак ця обставина є підставою для заміни первісного відповідача правонаступником¹.

¹ Ухвала Закарпатського окружного адміністративного суду від 14.05.2021 у справі № 260/1021/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96896960>.

2.3.3. Позивач, його процесуальні права та обов'язки. Заяви по суті справи позивача (у загальному та в спрощеному позовному провадженнях)

Позивач є стороною в судовому процесі. Це особа, на захист прав, свобод та інтересів якої подано позов до адміністративного суду, або адміністратор за випуском облігацій, який подає позов до адміністративного суду на захист прав, свобод та інтересів власників облігацій відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», а також суб'єкт владних повноважень, у межах повноважень якого подано позов до адміністративного суду (п. 8 ч. 1 ст. 4 КАСУ).

Звернення позивача до суду свідчить про ймовірне порушення права, яке потребує захисту. У свою чергу, саме судовий захист є одним із найефективніших правових засобів захисту інтересів приватної особи.

Здебільшого позивачами в адміністративних справах є саме приватні суб'єкти, проте й суб'єкти владних повноважень теж можуть звертатися з позовами, однак, із чітко визначеною метою – реалізації покладених на нього повноважень.

Позивачів в адміністративній справі можна класифікувати за різними критеріями. За організаційною структурою:

- індивідуальні суб'єкти (громадяни України; іноземці; особи без громадянства);
- колективні суб'єкти (підприємства, установи, організації (юридичні особи); громадські формування без статусу юридичної особи (наприклад, релігійні організації без статусу юридичної особи); суб'єкти владних повноважень; претенденти та/або учасники конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу).

За наявністю чи відсутністю владних повноважень:

- приватні суб'єкти (приміром, громадяни України; іноземці; особи без громадянства, підприємства, установи, організації; громадські формування без статусу юридичної особи);
- суб'єкти владних повноважень.

За метою звернення:

- звернення за захистом власних інтересів (громадяни України; іноземці; особи без громадянства; підприємства, установи, організації (юридичні особи); громадські формування без статусу юридичної особи (наприклад, релігійні організації без статусу юридичної особи); суб'єкти владних повноважень; претенденти та/або учасники конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу);
- звернення в інтересах інших осіб, у випадках, встановлених законом, з подальшою участю у справі такого суб'єкта (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – особисто або через свого представника; державні органи; органи місцевого самоврядування; фізичні та юридичні особи; прокурор – в тому числі в інтересах держави).

Процесуальні права та обов'язки позивача. Позивач має рівні з іншими учасниками справи процесуальні права та обов'язки, зобов'язаний добросовісно користуватися належними процесуальними правами і неухильно виконувати процесуальні обов'язки.

Процесуальні права позивача визначено у ч. 3 ст. 44 та 47 КАСУ. Їх можна класифікувати за виключною приналежністю позивачу.

Виключні права позивача:

- на будь-якій стадії судового процесу відмовитися від позову;
- змінити предмет або підстави позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог шляхом подання письмової заяви до закінчення підготовчого засідання або не пізніше ніж за п'ять днів до першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження;
- досягнути примирення з відповідачем, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу (що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі).

Універсальні права (які належать усім учасникам справи). Ця категорія прав була проаналізована у підрозд. 2.3.2 цього підручника.

Зауваження. Суд не приймає відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем і не визнає умов примирення сторін, якщо ці дії суперечать закону або порушують чий-небудь права, свободи чи інтереси.

Процесуальні обов'язки позивача визначено у ч. 5 ст. 44 та ст. 47 КАСУ. Аналіз вказаних норм дає можливість дійти висновку, що більшість обов'язків не мають виняткової приналежності позивачеві, є універсальними для всіх учасників справи (див. у підрозд. 2.3.2 цього підручника), за деяким винятком. Приміром, позивач, особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, повинні подати докази разом із поданням позовної заяви (ч. 2 ст. 79, ч. 4 ст. 161 КАСУ); у разі пропущення строку звернення до адміністративного суду позивач зобов'язаний додати до позову заяву про поновлення цього строку та докази поважності причин його пропущення (ч. 6 ст. 161 КАСУ).

Заяви по суті справи позивача. При розгляді справи судом за правилами загального позовного провадження учасники справи викладають письмово свої вимоги, заперечення, аргументи, пояснення та міркування щодо предмета спору виключно у заявах по суті справи, визначених КАСУ (ч. 1 ст. 159), які подано нижче (рис. 2.9).

У справах, що суд розглядає за правилами спрощеного позовного провадження, законодавець передбачив для учасників справи такий перелік заяв по суті справи, що відображено на рис. 2.10.

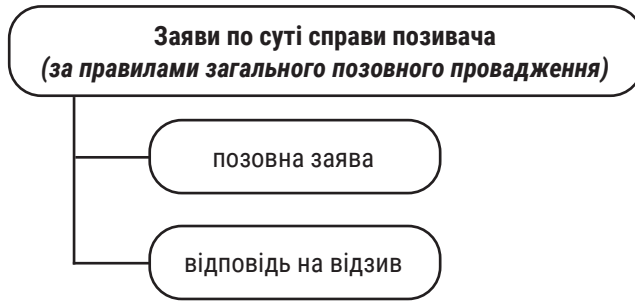

Рис. 2.9

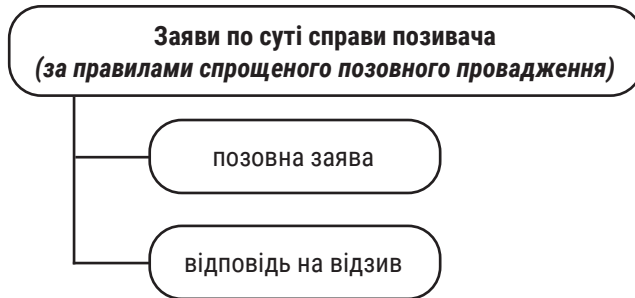

Рис. 2.10

Зауваження. У справах незначної складності (ч. 3 ст. 263 КАСУ) та інших справах, для яких пріоритетним є швидке вирішення такої справи (відповідно до ч. 1 ст. 269 КАСУ у справах, визначених статтями 273–277 (виборчі спори), 280–283¹ (право на мирне зібрання), 285–289 КАСУ), заявою позивача по суті справи є лише позов.

Подання відповіді на відзив є правом, а не обов'язком позивача.

Суд може дозволити позивачу подати додаткові пояснення щодо окремого питання, яке виникло при розгляді справи, якщо визнає це необхідним (ч. 5 ст. 159 КАСУ).

Позовна заява. Позовна заява – це форма звернення до суду як приватних осіб, так і суб'єктів владних повноважень. Це вимога позивача до відповідача, з якою він звертається до суду. Підставою позову є юридичні факти, якими позивач обґрунтовує свої вимоги. Ці факти свідчать про виникнення між сторонами певних правовідносин та про спірний характер останніх, порушення прав тієї зі сторін цих відносин, яка пред'явила позов¹.

Позовна заява може бути подана:

- позивачем;

¹ Лученко Д. Адміністративний позов як процесуальна форма захисту прав фізичних і юридичних осіб в адміністративному судочинстві. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 96.

- представником позивача (у такому випадку в позовній заяві додатково зазначаються відомості стосовно представника відповідно до п. 2 ч. 5 ст. 160 КАСУ);
- особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи або в інтересах держави (в заяві також мають бути зазначені підстави такого звернення).

У позовній заяві позивач викладає свої вимоги щодо предмета спору та їх обґрунтування. Позовна заява подається в письмовій формі, а також може бути складена шляхом заповнення бланка позову, наданого судом. На прохання позивача службовцем апарату адміністративного суду може бути надана допомога в оформленні позовної заяви.

У позовній заяві зазначаються:

- 1) найменування суду першої інстанції, до якого подається заява;
- 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України (далі – ЄДРПОУ) (для юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством України), реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб – громадян України (якщо такі відомості відомі позивачу), відомі номери засобів зв'язку, адреса електронної пошти, відомості про наявність або відсутність електронного кабінету;
- 3) зазначення ціни позову, обґрунтований розрахунок суми, що стягується, – якщо у позовній заяві містяться вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної оскаржуваним рішенням, діями, бездіяльністю суб'єкта владних повноважень;
- 4) зміст позовних вимог і виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги, а в разі подання позову до декількох відповідачів – зміст позовних вимог щодо кожного з відповідачів;
- 5) виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги; зазначення доказів, що підтверджують вказані обставини;
- 6) відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору – у випадку, якщо законом встановлений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору;
- 7) відомості про вжиття заходів забезпечення доказів або позову до подання позовної заяви, якщо такі здійснювалися;
- 8) перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви; зазначення доказів, які не можуть бути подані разом із позовною заявою (за наявності), зазначення щодо наявності у позивача або іншої особи оригіналів письмових або електронних доказів, копії яких додано до заяви;
- 9) у справах щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єкта владних повноважень – обґрунтування порушення оскаржуваними рішеннями, діями чи бездіяльністю прав, свобод, інтересів позивача;

10) у справах щодо оскарження нормативно-правових актів – відомості про застосування оскаржуваного нормативно-правового акта до позивача або належність позивача до суб'єктів правовідносин, у яких застосовується або буде застосовано цей акт;

11) власне письмове підтвердження позивача про те, що ним не подано іншого позову (позовів) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав (ч. 5 ст. 160 КАСУ).

У позовній заяві можуть бути вказані й інші відомості, необхідні для правильного вирішення спору (ч. 9 ст. 160 КАСУ).

До позовної заяви додаються її копії, а також копії доданих до позовної заяви документів відповідно до кількості учасників справи, крім випадків, подання позовної заяви та доданих до неї документів в електронній формі через електронний кабінет (ст. 161 КАСУ).

Зауваження. У разі подання до суду в електронній формі заяви по суті справи та документів, що до них додаються, позивач зобов'язаний надати до суду доказ надсилання цих матеріалів іншим учасникам справи. Такі документи в електронній формі направляються з використанням ЄСІТС або її окремої підсистеми (модуля), що забезпечує обмін документами, шляхом надсилання до електронного кабінету іншого учасника справи, а у разі відсутності в іншого учасника справи електронного кабінету чи відсутності відомостей про наявність у іншого учасника справи електронного кабінету – в паперовій формі листом з описом вкладення.

Якщо позов був поданий до суду в електронній формі, позивач має подавати до суду заяви по суті справи, клопотання та письмові докази **виключно в електронній формі**, крім випадків, коли судом буде надано дозвіл на їх подання в паперовій формі.

До позовної заяви додається документ про сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі (за винятком випадків, коли особа звільнена від сплати судового збору). Якщо позовна заява подається особою, звільненою від сплати судового збору відповідно до закону, в ній зазначаються підстави звільнення позивача від сплати судового збору, а до позовної заяви додаються документи, які підтверджують підстави звільнення від сплати судового збору відповідно до закону (ч. 8 ст. 160 КАСУ).

Позивач зобов'язаний додати до позовної заяви всі наявні в нього докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги (якщо подаються письмові чи електронні докази – позивач може додати до позовної заяви копії відповідних доказів).

За потреби до позовної заяви додаються клопотання та заяви позивача *про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження*, участь у судовому засіданні щодо розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження, звільнення (відстрочення, розстрочення, зменшення) від сплати судового збору, про

призначення експертизи, витребування доказів, про забезпечення надання безоплатної правничої допомоги, якщо відповідний орган відмовив у її наданні, тощо.

У разі пропущення строку звернення до адміністративного суду позивач зобов'язаний додати до позову *заяву про поновлення цього строку та докази поважності причин його пропущення* (ч. 6 ст. 161 КАСУ).

До заяви про визнання індивідуального акта протиправним чи адміністративного договору недійсним додається також оригінал або копія оспорюваного акта чи договору або засвідчений витяг з нього, а у разі відсутності акта чи договору у позивача – клопотання про його витребування (ч. 7 ст. 161 КАСУ).

Відповідь на відзив

Порядок подання та зміст. У відповіді на відзив позивач викладає свої пояснення, міркування та аргументи щодо наведених відповідачем у відзиві заперечень та мотиви їх визнання або відхилення.

До відповіді на відзив застосовуються правила, встановлені частинами 2–4 ст. 162 КАСУ.

Строки подання. Відповідь на відзив подається в строк, встановлений судом. Суд має встановити такий строк подання відповіді на відзив, який дасть змогу позивачу підготувати свої пояснення, міркування та аргументи та відповідні докази, іншим учасникам справи – отримати відповідь на відзив завчасно до початку розгляду справи по суті, а відповідачу – надати учасникам справи заперечення завчасно до початку розгляду справи по суті (ст. 163 КАСУ). Якщо заяви по суті справи подаються позивачем до суду або надсилаються іншим учасникам справи в електронній формі, на такі документи накладається кваліфікований електронний підпис учасника справи (його представника). Якщо документи подаються до суду або надсилаються іншим учасникам справи в паперовій формі, такі документи скріплюються власноручним підписом учасника справи (його представника).

Зауваження: У спрощеному позовному провадженні строк на подання відповіді на відзив також встановлюється судом (ч. 2 ст. 261 КАСУ).

Наслідки неподання відповіді на відзив КАСУ не передбачені.

2.3.4. Відповідач, його процесуальні права та обов'язки. Заяви по суті справи відповідача (у загальному та в спрощеному позовному провадженнях)

Відповідач є стороною в адміністративній справі.

Відповідач, як правило, це суб'єкт владних повноважень, а у випадках, визначених законом, й інші особи, до яких звернена вимога позивача.

Так, громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, громадські об'єднання, юридичні особи, які не є суб'єктами владних повноважень, можуть бути відповідачами лише за адміністративним позовом суб'єкта владних повноважень:

- про тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності громадського об'єднання;
- про примусовий розпуск (ліквідацію) громадського об'єднання;
- про затримання іноземця або особи без громадянства;
- про встановлення обмежень щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (збори, мітинги, походи, демонстрації тощо);
- в інших випадках, коли право звернення до суду надано суб'єкту владних повноважень законом (ч. 5 ст. 46 КАСУ). Приміром:
 - у справах за адміністративними позовами про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності (ст. 267 КАСУ);
 - у справах за позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації (ст. 283² КАСУ);
 - у справах за зверненням СБУ щодо включення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, виключення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій з такого переліку та надання доступу до активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням (ст. 284 КАСУ) та ін.

Процесуальні права та обов'язки відповідача.

Відповідач має рівні з іншими учасниками справи процесуальні права та обов'язки, зобов'язаний добросовісно користуватися належними процесуальними правами і неухильно виконувати процесуальні обов'язки.

Процесуальні права відповідача визначено у ч. 3 ст. 44 та 47 КАСУ. Їх можна класифікувати за належністю приналежність відповідачеві.

Виключні права відповідача:

- визнати позов повністю або частково;
- подати відзив на позовну заяву;
- пред'явити зустрічний позов, у випадку якщо відповідач, не є суб'єктом владних повноважень;
- досягнути примирення з позивачем, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу (що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі).

Універсальні права (які належать усім учасникам справи), було проаналізовано у підрозд. 2.3.2 цього підручника.

Зауваження. Суд не приймає визнання позову відповідачем і не визнає умов примирення сторін, якщо ці дії суперечать закону або порушують чий-небудь права, свободи чи інтереси.

Процесуальні обов'язки відповідача визначено у ч. 5 ст. 44 та ст. 47 КАСУ. Аналіз вказаних норм дає можливість дійти висновку, що вони здебільшого не мають виняткової приналежності відповідачеві, а є універсальними для всіх учасників справи (див. підрозд. 2.3.2 цього підручника) за деякими винятками. Так, суд, який ухвалив судове рішення в адміністративній справі, може зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення (ч. 1 ст. 382 КАСУ).

Заяви по суті справи відповідача. При розгляді справи судом за правилами загального позовного провадження учасники справи викладають письмово свої вимоги, заперечення, аргументи, пояснення та міркування щодо предмета спору виключно у заявах по суті справи, визначених КАСУ (ч. 1 ст. 159), які відображено на рис. 2.11.

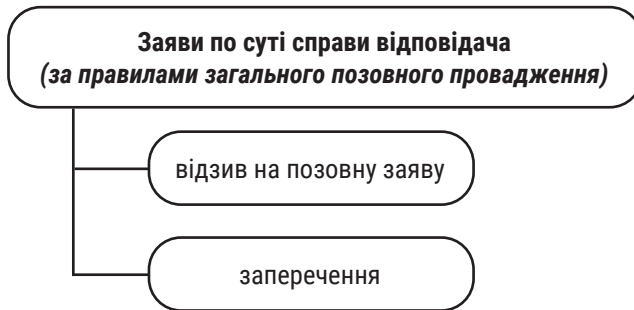

Рис. 2.11

У справах, що суд розглядає за правилами спрощеного позовного провадження, законодавець передбачив для учасників справи такий перелік заяв по суті справи, що відображено на рис. 2.12.

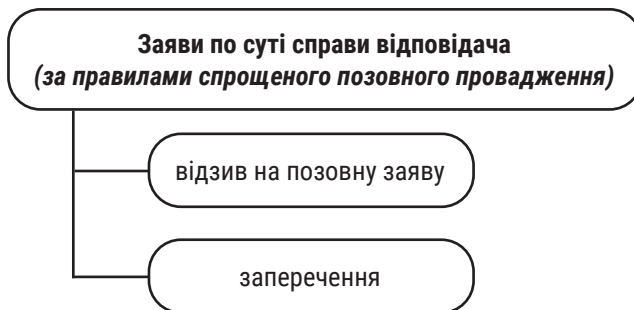

Рис. 2.12

Зауваження. У справах незначної складності (ч. 3 ст. 263 КАСУ) та інших справах, для яких пріоритетним є швидке вирішення такої справи (відповідно до ч. 1 ст. 269 КАСУ в справах, визначених статтями 273–277 (виборчі спори), 280–283¹ (право на мирне зібрання), 285–289 КАСУ), заявою відповідача по суті справи є лише відзив.

Подання заяв по суті справи є правом учасників справи. Суд може дозволити учаснику справи подати додаткові пояснення щодо окремого питання, яке виникло при розгляді справи, якщо визнає це за потрібне.

Відзив на позовну заяву (відзив)

Порядок подання та зміст.

У відзиві відповідач викладає заперечення проти позову.

Відзив повинен містити:

- 1) найменування (ім'я) позивача і номер справи;
- 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) відповідача, його місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код юридичної особи в ЄДРПОУ (для юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством України), поштовий індекс, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серію паспорта (для фізичних осіб – громадян України), номери засобів зв'язку, адресу електронної пошти (за наявності), відомості про наявність або відсутність електронного кабінету;
- 3) у разі повного або часткового визнання позовних вимог – вимоги, які визнаються відповідачем;
- 4) обставини, які визнаються відповідачем;
- 5) заперечення (за наявності) щодо наведених позивачем обставин та правових підстав позову, з якими відповідач не погоджується, із посиланням на відповідні докази та норми права;
- 6) перелік документів та інших доказів, що додаються до відзиву, та зазначення доказів, які не можуть бути подані разом із відзивом, із зазначенням причин їх неподання.

До відзиву додаються:

- докази, які підтверджують обставини, на яких ґрунтуються заперечення відповідача, якщо такі докази не надані позивачем;
- документи, що підтверджують надіслання (надання) відзиву і доданих до нього доказів іншим учасникам справи.

Копія відзиву та доданих до нього документів має бути надіслана (надана) іншим учасникам справи одночасно з надісланням (наданням) відзиву до суду.

Строк подання. Відзив подається у строк, встановлений судом, який **не може бути меншим 15 днів з дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі**. Суд має встановити такий строк подання відзиву, який дасть змогу відповідачу

підготувати його та відповідні докази, а іншим учасникам справи – отримати відзив до початку першого підготовчого засідання у справі.

Зауваження: У спрощеному провадженні відзив подається протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення відповідачу ухвали про відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 261 КАСУ), крім випадків, установлених у КАСУ за окремими категоріями справ.

Наслідки неподання. Неподання суб'єктом владних повноважень відзиву на позов без поважних причин **може бути кваліфіковано судом як визнання позову (ч. 4 ст. 159 КАСУ)**, проте ця норма не має зобов'язального характеру для суду та не є безумовною підставою для задоволення позову.

Зауваження. Згідно з правовою позицією ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду, що викладена у постанові від 18.06.2019 р. у справі № 826/3585/18, вбачається, що ч. 1 ст. 159 КАСУ не містить імперативних приписів щодо дій суду в разі неподання суб'єктом владних повноважень відзиву. Водночас ця норма наділяє суд повноваженнями на власний розсуд вирішувати, як діяти в зазначеній ситуації. Отже, пасивна поведінка суб'єкта владних повноважень під час розгляду справи в розглядуваному випадку не свідчить про порушення судом норм процесуального права¹.

У разі ненадання відповідачем відзиву в установлений судом строк без поважних причин суд вирішує справу за наявними матеріалами. Так само, суд має право вирішити справу за наявними матеріалами у разі, якщо відзив подано особою, яка зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його і не навела поважних причин невиконання такого обов'язку.

Зауваження. Подання відзиву на позов – це процесуальне право відповідача. Цим правом він може не скористатися, проте це може тягти для відповідача низку негативних наслідків, зокрема: втрату права пред'явити зустрічний позов (ч. 1 ст. 177 КАСУ); втрату права подати докази (ч. 3 ст. 79 КАСУ; виняток ч. 10 ст. 79 КАСУ); втрату права подати клопотання про розгляд справи у судовому засіданні з повідомленням сторін (ч. 7 ст. 262 КАСУ); надання суду права вирішувати справу за наявними матеріалами (ч. 6 ст. 162, ч. 2 ст. 175 КАСУ). Крім того, неподання відзиву може мати ознаки зловживання відповідачем його процесуальними правами та ознаки прояву неповаги до суду.

Заперечення

Порядок подання та зміст. У запереченні відповідач викладає свої пояснення, міркування та аргументи щодо наведених позивачем у відповіді на відзив пояснень, міркувань та аргументів і мотиви їх визнання або відхилення.

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 18.06.2019 р. у справі № 826/3585/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82472829>.

До заперечення застосовуються правила, встановлені частинами 2–4 ст. 162 КАСУ.

Строк подання. Заперечення подається у строк, встановлений судом. Суд має встановити такий строк подання заперечення, який дасть змогу іншим учасниками справи отримати заперечення завчасно до початку розгляду справи по суті.

Зауваження. У спрощеному провадженні відповідач має право подати до суду заперечення протягом строку, встановленого судом в ухвалі про відкриття провадження у справі (ч. 2 ст. 261 КАСУ).

Наслідки неподання заперечення КАСУ не передбачені.

2.3.5. Правила заміни неналежної сторони

З метою врегулювання питання вибуття з судового процесу неналежної сторони та вступу у процес належної у процесуальному законодавстві врегульовано порядок заміни неналежної сторони. Порядок заміни неналежної сторони визначено ст. 48 КАСУ.

Заміна позивача. Наявність інституту заміни неналежного позивача в адміністративній справі пов'язана з публічно-правовим характером таких спорів, а також проявом в адміністративному судочинстві такого принципу, як офіційне з'ясування всіх обставин у справі.

Суд першої інстанції постановляє ухвалу про заміну неналежного позивача, якщо з позовом звернулася не та особа, якій належить право вимоги у порядку, що наведений нижче (рис. 2.13).

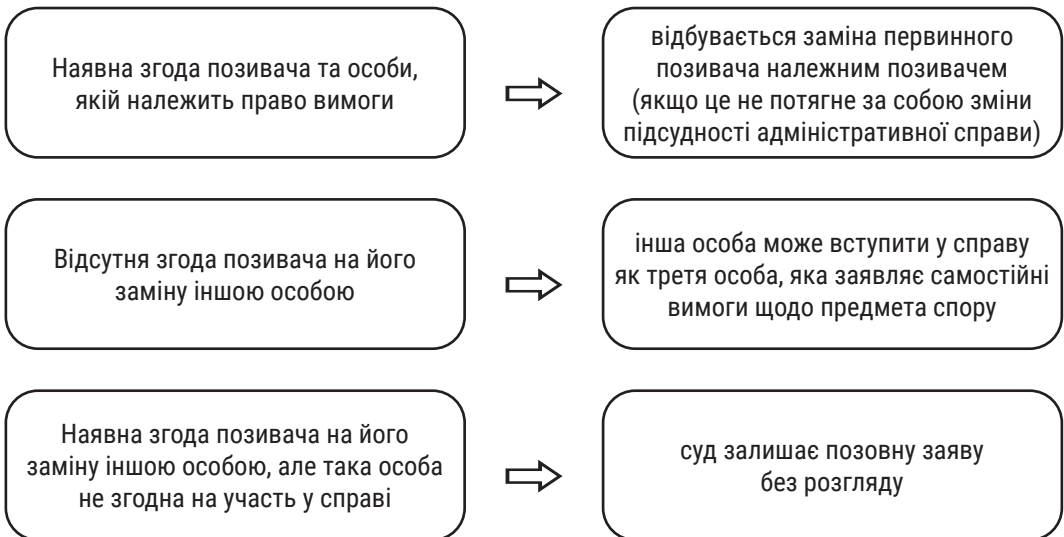

Рис. 2.13

Заміна позивача допускається до початку судового розгляду справи по суті. Після заміни позивача розгляд адміністративної справи починається спочатку.

Заміна відповідача. Позивач не завжди може правильно визначити відповідача по справі. Непоодинокими є випадки, коли вже після відкриття провадження виявляється, що відповідачем було вказано не ту особу, яка має відповідати по цій адміністративній справі. У цьому випадку застосовується процедура заміни відповідача. Про порядок та можливі наслідки йдеться нижче рис. 2.14.

Рис. 2.14

Вирішуючи питання про залучення співвідповідача або ж заміну належного відповідача, суд ураховує, зокрема, чи знав або чи міг знати позивач до подання позову у справі про підставу для залучення такого співвідповідача чи заміну неналежного відповідача.

Суд першої інстанції допускає заміну відповідача до ухвалення рішення в справі. Після заміни відповідача або ж залучення другого відповідача розгляд адміністративної справи починається спочатку.

Питання розподілу судових витрат при заміні відповідача чи то при залученні співвідповідача мають свої особливості:

- якщо позивач не надавав згоду на заміну відповідача іншою особою, проте суд залучив цю особу як другого відповідача, й у випадку відмови у задоволенні позову до такого відповідача понесені позивачем витрати відносяться на рахунок держави;

- відповідач, який не є суб'єктом владних повноважень, замінений іншим відповідачем, має право заявити вимогу про компенсацію судових витрат, здійснених ним внаслідок необґрунтованих дій позивача. Питання про розподіл судових витрат вирішується в ухвалі про заміну неналежного відповідача.

Заміна відповідача на належного може відбуватися за клопотанням будь-якої особи, яка бере участь у справі, або навіть з ініціативи суду.

Зауваження. ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду в рамках справи № 826/1460/16, адміністративне провадження № К/9901/1815/17 у постанові від 13.02.2018 р. вказує, що позивач не завжди спроможний правильно визначити відповідача. Звертаючись до суду з адміністративним позовом, позивач зазначає відповідачем особу, яка, на його думку, повинна відповідати за позовом, проте під час розгляду справи він може заявити клопотання про заміну неналежного відповідача належним. Заміна відповідача може відбуватися за клопотанням не лише позивача, а й будь-якої іншої особи, яка бере участь у справі, у тому числі й за клопотанням самого відповідача, або навіть з ініціативи суду¹.

2.3.6. Треті особи в адміністративному судочинстві

Обов'язковою умовою прийняття законного судового рішення в адміністративній справі є проведення розгляду цієї справи за участю всіх осіб, прав та обов'язків яких стосуватиметься рішення суду в цій справі. Це забезпечується, зокрема, наявністю в адміністративному судочинстві інституту третіх осіб.

Треті особи належать до числа осіб, які мають матеріально-правову і процесуально-правову заінтересованість у справі. Так, матеріально-правова заінтересованість виявляється в тому, що рішення, яке буде винесене судом по конкретній справі, може порушити права та інтереси третьої особи. У свою чергу, її процесуально-правова заінтересованість полягає в недопущенні ухвалення судом несприятливого для неї рішення.

Треті особи вступають у справу, в якій провадження вже відкрите. Так, суд має постановити ухвалу про залучення третіх осіб до участі у справі, в якій зазначає, на які права чи обов'язки такої особи та яким чином може вплинути рішення суду у справі (ч. 5 ст. 49 КАСУ).

Ураховуючи відмінності статусу третіх осіб один від одного, вирізняються порядок та підстави їх залучення до розгляду адміністративної справи, й відповідно їхні права як учасника судового процесу, що визначено у ст. 49–51 КАСУ (рис. 2.15).

У заявах про залучення третіх осіб і у заявах третіх осіб про вступ у справу на стороні позивача або відповідача зазначається, на яких підставах третіх осіб належить залучити до участі у справі.

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 13.02.2018 р. у справі № 826/1460/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72289138>.

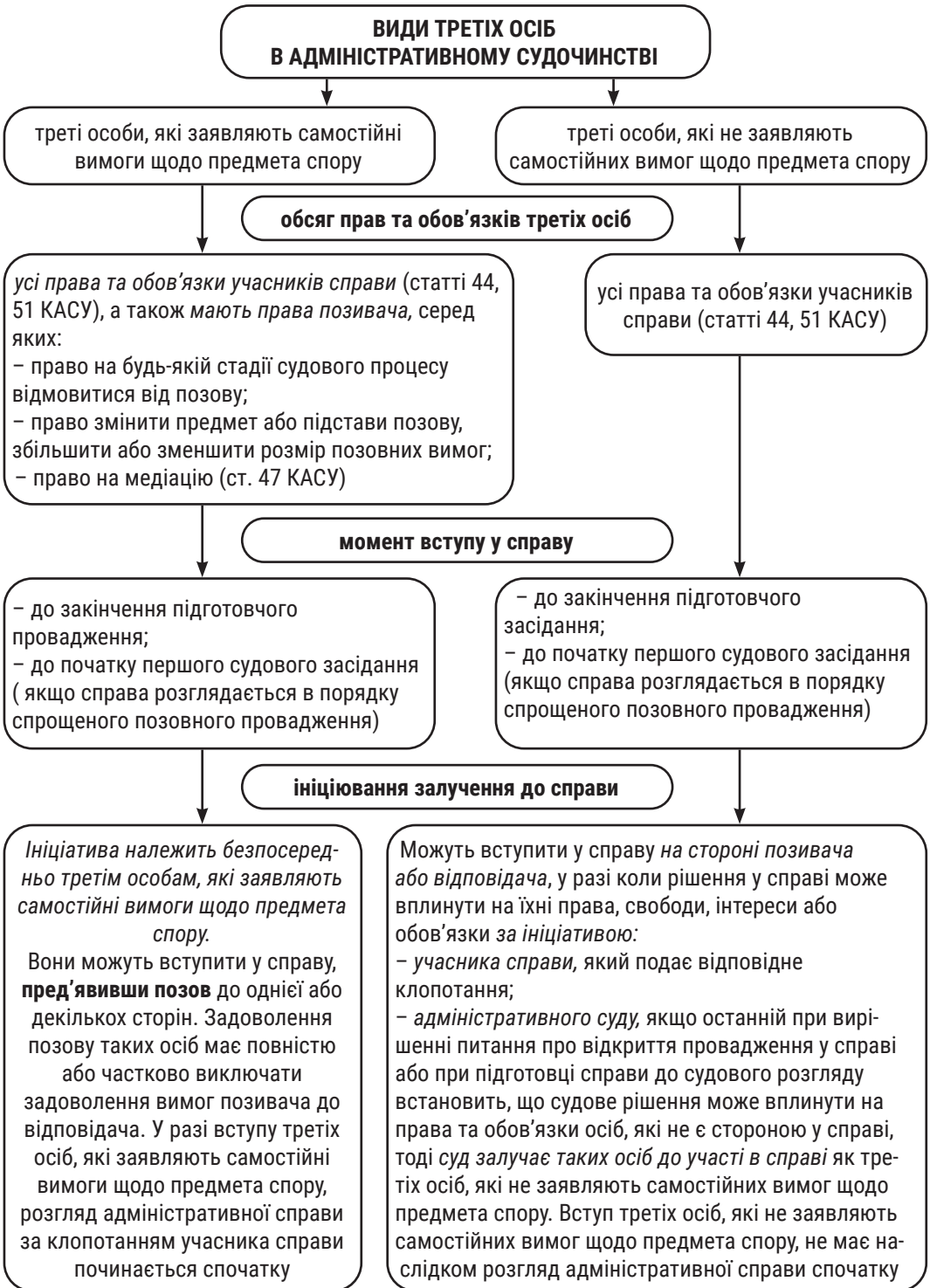

Рис. 2.15

Суд постановляє ухвалу про залучення третіх осіб до участі у справі. Ухвала за наслідками розгляду питання про вступ у справу третіх осіб окремо не оскаржується, проте заперечення проти такої ухвали може бути включено до апеляційної чи касаційної скарги (ч. 5 ст. 49 КАСУ).

Зауваження: У КАСУ окремо врегульовано підстави та порядок залучення НАЗК як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні позивача у справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача у зв'язку з повідомленням ним або членом його сім'ї про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою (ч. 3 ст. 49 КАСУ). Йдеться про позивачів, які є публічними службовцями. НАЗК також виступає як третя особа без самостійних вимог щодо предмета спору на стороні позивача, який не є публічним службовцем, але розгляд справ за їх участю врегульовано ЦПКУ (ч. 2 ст. 53 КАСУ).

У КАСУ вирішено питання про *наслідки незалучення для участі у справі третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору*. Так, передбачений обов'язок сторони сповістити третю особу про відкриття провадження у справі та подати до суду заяву про залучення її до участі у справі як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, якщо в результаті ухвалення судового рішення сторона може набути прав стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони (ст. 50 КАСУ).

Неоднозначною серед науковців і практиків є позиція щодо того, на якій стадії судового процесу можна долучити до участі третю особу. Зокрема, чинне законодавство не містить «спеціальної» норми, яка передбачала б повноваження апеляційного адміністративного суду залучати до участі в розгляді справи третіх осіб. Це призвело до формування у правозастосовчій діяльності двох діаметрально протилежних правових підходів щодо наявності чи то відсутності у суду таких повноважень¹. Проте аналіз норм процесуального закону та новітніх позицій ВС дають можливість констатувати, що залучення третьої особи належить до повноважень суду першої інстанції.

Наприклад. ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 07.09.2023 р. у справі № 240/10087/19, доходить до висновку, що з аналізу положень ст. 49 КАСУ виходить, що вирішення питання про залучення до участі в справі відповідача, співвідповідача чи третьої особи належить до повноважень суду першої інстанції².

Зауваження. У ст. 293 КАСУ «Право на апеляційне оскарження» та ст. 328 КАСУ «Право на касаційне оскарження» згадується такий суб'єкт, як особа, яка не брала участі у справі, якщо суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки. Ототожнювати

¹ Кучерук Н. Треті особи в адмінпроцесі: окремі проблеми. *Юридична газета*. № 43-44 (645-646). 24.10.2018 р. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/treti-osobi-v-adminprocesi-okremi-problemi.html>.

² Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 07.09.2023 р. у справі № 240/10087/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113308352>.

цього суб'єкта з третіми особами, у розумінні ст. 49 КАСУ, не можна, оскільки законодавець свідомо використав іншу термінологію, та не зробив відсилки до вказаної вище статті КАСУ, якою врегульовано особливості процесуального статусу третіх осіб.

У судовій практиці непоодинокими є випадки, коли третя особа, що залучається до участі в адміністративній справі, звертається до суду з клопотанням про виключення її зі складу третіх осіб. Проте чинним процесуальним законодавством така процедура не врегульована.

Наприклад. У справі № 9901/243/21 КАС ВС дійшов висновку, що КАСУ не містить приписів щодо виключення залучених до участі у справі третіх осіб. З урахуванням того, що норми КАСУ не передбачають процесуальної можливості виключити зі складу третіх осіб, залучених до участі у справі, ВС дійшов висновку про відсутність правових підстав для задоволення клопотання представника третьої особи – СБУ про виключення СБУ із складу третіх осіб¹.

2.3.7. Представництво в адміністративному судочинстві: природа правовідносин, види представників, процесуальні права та обов'язки

Положення КАСУ передбачають можливість звернення до адміністративного суду за захистом своїх порушених прав, свобод чи законних інтересів рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єктів владних повноважень (статті 2, 5 КАСУ), а також у встановлених законом випадках, суб'єктів владних повноважень. *Більш детально право на звернення до суду приватних осіб та суб'єктів владних повноважень розглянуто у підрозд. 1.2.5.3 та 1.2.5.5 цього підручника.*

Законодавством, за загальним правилом, встановлено можливість самостійно звертатися за захистом порушених прав, свобод чи інтересів та ведення справи в суді (самопредставництво) і доручення представлення інтересів сторонній особі або ж за законом, або ж на договірних засадах.

Зауваження. Виняток становлять справи щодо оскарження бездіяльності КМУ щодо невнесення до Верховної Ради України законопроекту на виконання (реалізацію) рішення Українського народу про підтримку питання загальнодержавного значення на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою, бездіяльності Верховної Ради України щодо нерозгляду такого законопроекту (ст. 266 КАСУ). У таких справах у разі участі у справі більше десяти співпозивачів та/або третіх осіб без самостійних вимог на стороні співпозивачів, їх самопредставництво не допускається. Співпозивачі та треті особи без самостійних вимог на стороні співпозивачів беруть участь у такому судовому процесі виключно через спільного представника. Клопотання третьої особи без самостійних вимог про вступ у справу на стороні співпозивачів (згода на вступ у справу – у разі її залучення співпозивачами чи судом) вважається формою доручення захисту своїх інтересів у справі спільному представникові співпозивачів у справі (ч. 9 ст. 266 КАСУ).

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 06.09.2021 р. у справі № 9901/243/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99392505>.

Водночас процесуальним законодавством передбачена й можливість звернення певних осіб та органів до суду за захистом не власних прав, свобод та інтересів, а порушених прав, свобод та інтересів інших осіб. Така можливість зумовлена як об'єктивними чинниками, тобто фактична неспроможність особи брати участь у судовому процесі та відстоювати свої інтереси у суді, так і суб'єктивними – небажання особи самостійно відстоювати свою позицію та/або уявлення про недостатню свою правову обізнаність та потребування правничої допомоги.

У цілому інститут представництва в адміністративному судочинстві – це сукупність правових норм, якою регулюється питання звернення до адміністративного суду осіб за захистом не власних прав, свобод чи інтересів, а прав, свобод чи інтересів інших осіб, які самостійно не захищають власні інтереси в суді в силу об'єктивних (фактична та юридична неможливість самопредставництва) чи суб'єктивних (небажання особи здійснювати самопредставництво) обставин.

Види представництва:

- за наявність представника:
 - самопредставництво (представник відсутній)
 - самопредставництво юридичної особи, суб'єкта владних повноважень – юридична особа незалежно від порядку її створення, суб'єкт владних повноважень, який не є юридичною особою, беруть участь у справі через свого керівника, члена виконавчого органу, іншу особу, уповноважену діяти від її (його) імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (ч. 3 ст. 55 КАСУ);
 - самопредставництво органу державної влади, органу влади АРК, органу місцевого самоврядування – держава, АРК, територіальна громада беруть участь у справі через відповідний орган державної влади, орган влади АРК, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник, інша уповноважена особа відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (ч. 4 ст. 55 КАСУ);
 - самопредставництво приватної фізичної особи, яка має адміністративну процесуальну дієздатність;
 - представник (законний, адвокат тощо);
- за правовою підставою:
 - за законом:
 - законне представництво;
 - представництво іншими органами, уповноваженими законом на звернення до суду (*детальніше про це викладено в підрозд. 2.3.7 цього підручника*);
 - на договірних засадах:
 - представництво адвокатом;

Зауваження. Представництво адвокатом у межах безоплатної правничої допомоги здійснюється на підставі доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання

безоплатної правничої допомоги (територіальними центрами з надання безоплатної вторинної правничої допомоги (далі – БВПД)). Такі центри видають доручення після прийняття ними рішень про надання БВПД суб'єктам відповідного права та визначення адвоката, включеного до Реєстру адвокатів, які надають БВПД. Зазначені адвокати укладають договори про надання БВПД з територіальними центрами (статті 19, 20, 21 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу»¹).

– представництво іншою фізичною особою, що має адміністративну процесуальну дієздатність, – у справах незначної складності;

Задля того щоб особа могла бути представником в адміністративному судочинстві, вона має бути наділена адміністративно-процесуальною правоздатністю та адміністративною процесуальною дієздатністю, а залежності від виду представництва ще й перебувати у відповідному правовому зв'язку із особою, інтереси якої представляє, та/або мати відповідний кваліфікаційний рівень (коли йдеться про адвокатів як представників в адміністративному судочинстві).

Не можуть бути представниками в суді (ст. 58 КАСУ):

- особа, яка бере участь у справі як секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач та свідок, або є помічником судді, що розглядає справу;
- особа, якщо вона у цій справі представляє або представляла іншу особу, інтереси якої у цій справі суперечать інтересам її довірителя;
- особа, яка є чи була медіатором під час проведення медіації щодо спору, пов'язаного із справою, що розглядається в суді;
- судді, прокурори, слідчі, працівники підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Зауваження. За винятком, якщо такі особи діють від імені відповідних органів, що є стороною або третьою особою у справі, чи як законні представники сторони чи третьої особи (ч. 4 ст. 58 КАСУ).

Представниками в адміністративному судочинстві з нормативної точки зору є:

- законні представники;
- адвокати;
- фізичні особи у справах незначної складності.

Зауваження. КАСУ вміщує окремий § 2 «Представники» гл. 4 розд. I «Загальні положення». Відповідно до вміщених у § 2 норм, процесуальний закон до представників не відносить органи та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ст. 53 КАСУ). Такий законодавчий конструкт не відповідає меті представництва – забезпечення права на судовий захист без участі особи, яка потребує такого захисту. Тому фактично цих осіб можна вважати представниками, проте суто нормативно їх такими не визначено.

¹ Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 08.07.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.

Законне представництво.

Законними представниками малолітніх та неповнолітніх осіб, які не досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, а також недієздатних фізичних осіб є батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом (ч. 1 ст. 56 КАСУ). Якщо ж особа є неповнолітньою, але досягла віку настання адміністративної процесуальної дієздатності, чи особа є непрацездатною, чи цивільну дієздатність особи обмежено, то її законними представниками є батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом (ч. 2 ст. 56 КАСУ). У цьому випадку суд може залучити до участі у справі таких осіб, на відміну від, осіб визначених у ч.1 ст. 56 КАСУ.

Зауваження. Відповідно до положень частин 1, 2 та 3 ст. 56 КАСУ, якщо особа є неповнолітньою, але досягла віку настання адміністративної процесуальної дієздатності, чи особа є непрацездатною вона може самостійно представляти свої інтереси, а отже, звертатися до адміністративного суду, водночас законодавством передбачено й звернення в інтересах таких осіб і законних представників, перелік яких встановлено (ч. 2 ст. 56 КАСУ). Постає питання щодо доцільності такого нормативного положення, зважаючи, приміром, на те, що особа яка, є неповнолітньою, але досягла віку настання адміністративної процесуальної дієздатності (з настанням певних юридичних фактів), може самостійно визначати свої інтереси та вирішувати, чи потребує вона поновлення своїх прав та свобод. Оскільки, в умовах звернення в її інтересах батьків як законних представників, така неповнолітня особа може не підтримувати вимоги законного представника та не бажати «судового захисту». Можливим вирішення цього питання є положення ч. 2 ст. 56 КАСУ, яким суд уповноважено на залучення неповнолітніх осіб, які мають адміністративну процесуальну дієздатність до справи. Однак це право суду, а не обов'язок. Залучають таких осіб як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог.

Окрім цього, суд з метою захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх осіб, які досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, та які беруть участь у справі, може залучити до участі у справі їхніх законних представників (ч. 3 ст. 56 КАСУ), у випадку, якщо такі особи самостійно звернулися за захистом своїх прав, свобод чи інтересів. При цьому вбачається, що вони мають бути залучені як треті особи, що не заявляють самостійних вимог.

Указані особи можуть також представляти свої інтереси на договірних засадах, оскільки право на вчинення правочинів у них не обмежене, крім осіб, визнаних обмежено дієздатними.

Законним представником спадкоємців, у випадку застосування правового механізму охорони спадкового майна, є визначений нотаріусом чи посадовою особою органу місцевого самоврядування в сільських населених пунктах, що уповноважена на вчинення нотаріальних дій, охоронець спадкового майна.

Повноваження представника за законом підтверджується:

- свідоцтвом про народження дитини – для законних представників батьків неповнолітньої особи;

- рішенням про призначення опікуном – для опікунів, які представляють інтереси малолітніх дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб визнаних недієздатними;
- рішенням про призначення піклувальником – для піклувальників, які представляють інтереси неповнолітніх дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб, визнаних судом обмежено дієздатними;
- рішенням про призначення охоронця спадкового майна – для представників інтересів спадкоємців у разі вжиття заходів щодо охорони спадкового майна.

У разі неподання документів на підтвердження своїх повноважень законним представником до суду суд при вирішенні питання про відкриття провадження має постановляти ухвалу про залишення позовної заяви без руху та надавати час на виправлення допущених помилок у частині ненадання відповідних документів, тобто виконувати вимоги ч. 1 ст. 169 КАСУ. Повернення позовної заяви з підстав того, що позов подано особою, яка не мала права її підписувати (п. 3 ч. 4 ст. 169 КАСУ) в такому випадку не доцільно застосовувати щодо законних представників, адже суд має керуватися принципом офіційного з'ясування всіх обставин у справі та сприяти у захисті права приватної особи у спорах із суб'єктами владних повноважень. Законні представники зазвичай не мають спеціальних знань у сфері права, а тому суд має сприяти захисту прав приватних осіб та не формалізувати процес відправлення правосуддя, тим паче, зважаючи на відсутність чіткого розмежування правових випадків п. 3 ч. 4 ст. 169 в частині підписання позову представника, та невідповідності вимогам закону позовної заяви, вміщених в статті 160 та 160 КАСУ.

Зауваження. Наведена вище позиція стосується лише законних представників та не поширюється на випадки подання позовної заяви адвокатом без належного посвідчення своїх повноважень, оскільки в такому разі вбачається, що адвокати мають відповідну правничу кваліфікацію, необхідним чином підтверджену та визнану державою.

Водночас існує судова практика, яка не відповідає твердженню, наведеному вище, та полягає одразу в поверненні позовної заяви без попереднього її залишення без руху. Такий стан речей, можливо, спричинений перевантаженням суддів за умов дефіциту кадрів.

Наприклад. У справі № 140/36628/23 Волинський окружний адміністративний суд, вивчивши позовну заяву ОСОБА_1 в інтересах ОСОБА_2 до Управління соціального захисту населення Камінь-Каширської районної державної адміністрації про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити дії, постановив ухвалу про повернення позовної заяви, поданої в інтересах ОСОБА_2¹.

¹ Ухвала Волинського окружного адміністративного суду від 01.01.2024 р. у справі № 140/36628/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116065607>.

Законні представники самостійно здійснюють процесуальні права та обов'язки сторони чи третьої особи, яку вони представляють, діючи в її інтересах (ч. 5 ст. 56 КАСУ).

Зауваження. Законні представники мають обов'язок дотримуватися інтересів особи, які вони представляють. У противному випадку, суд може залучити до участі у справі відповідний орган чи особу, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ч. 7 ст. 56 КАСУ). Такі особи залучаються як треті особи, що не заявлять самостійних вимог щодо предмета спору.

Наприклад. У справі № 200/4365/24 за позовною заявою ОСОБА_1 до Військової частини НОМЕР_1 про визнання протиправним та скасування рішення, зобов'язання вчинити дії Донецьким окружним адміністративним судом встановлено, що ОСОБА_3 (син загиблого ОСОБА_2), не досяг шістнадцятирічного віку, а ОСОБА_1 (позивач у цій справі) є його матір'ю. Суд вважав за доцільне залучити орган виконавчої влади, що покликаний реалізовувати державну політику в сфері захисту прав дітей за місцем проживання ОСОБА_3, а саме Відділ Служби у справах дітей Добромільської міської ради, з метою не порушення майнових прав ОСОБА_3, як отримувача одноразової грошової допомоги на підставі положень ст. 56, про що постановив відповідну ухвалу¹.

Поряд з цим обов'язку у законних представників самостійно вести справу в суді немає, вони можуть доручати її ведення іншим особам, які відповідно до закону мають право здійснювати представництво в суді (ч. 6 ст. 56 КАСУ).

Представництво інтересів особи адвокатом.

Представництво інтересів особи (фізичної чи юридичної, суб'єкта владних повноважень) може здійснюватися адвокатом на договірних засадах.

Конституційною реформою у сфері правосуддя в 2016 р. було запроваджено так звану «адвокатську монополію» на представництво інтересів особи в судах та доповнено Основний Закон новою статтею 131² розд. VIII «Правосуддя», визначивши місце та роль інституту адвокатури в системі правосуддя. Відповідно до положень ст. 131² Конституції виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена. Такі положення імплементовано в КАСУ, а саме в статтях 55, 57 та 59.

Зауваження. В експертних колах науковців, суддів, адвокатів та інших фахівців у сфері права тривалий час точиться дискусія щодо доречності впровадження «адвокатської монополії» в Україні. Противники такого впровадження обстоюють позицію щодо ймовірного

¹ Ухвала Донецького окружного адміністративного суду від 19.07.2024 р. у справі № 200/4365/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120486776>.

порушення права на справедливий суд, гарантоване ЄКПЛ, а також звуження можливостей осіб на договірних засадах здійснення представництва, адже раніше, до 2018 р., представниками могли бути не лише адвокати, а й фізична особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність не залежно від категорії справи (ч. 2 ст. 56 КАСУ в редакції до 17.12.2017 р.). Прихильники ж «адвокатської монополії» спираються на рішення ЄСПЛ, котрих є чимала кількість, й відносно України, зокрема, де ЄСПЛ не вважає таку монополію порушенням ст. 6 ЄКПЛ. Приміром, у рішенні у справі «Молдавська проти України» від 14.05.2019 р. ЄСПЛ зазначив, що вимога про те, щоб апелянт був представлений кваліфікованим правником перед судом касаційної інстанції, як вимога, що застосовується в даній справі, не може розглядатися як така, що суперечить ст. 6 ЄКПЛ, ця вимога чітко сумісна з особливостями статусу ВС як вищого суду, що розглядає апеляційні питання, і це загальна ознака правових систем у низці держав – членів Ради Європи; навіть більш широке обмеження вільного вибору захисника, що звужує його лише до адвоката перед усіма судами, само по собі не може порушити питання за ст. 6 ЄКПЛ, оскільки для забезпечення ефективного захисту особи можуть вимагатися конкретні юридичні кваліфікації, однак таке обмеження права заявника повинно мати достатню підставу у внутрішньому законодавстві, щоб уникнути свавілля¹.

Окрім цього, у разі неможливості особи отримати професійну правничу допомогу оплатно на договірних засадах, законодавством передбачено правовий інститут безоплатної правничої допомоги, порядок надання якої встановлено в Законі України «Про безоплатну правничу допомогу»².

Положення статей 55 та 57 КАСУ повністю відповідають Конституції України, адже представництво адвоката в адміністративному суді не абсолютизовано, поряд з ним є представництво за законом, а також представництво особи іншою фізичною особою, що має адміністративну процесуальну дієздатність хоч і у визначених «звужених» межах – у справах незначної складності.

Повноваження адвоката як представника підтверджуються одним із таких документів (ч. 4 ст. 59 КАСУ):

- довіреністю фізичної чи юридичної особи;
- ордером, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»;

Зауваження. Ордер на надання правової допомоги – це документ, що засвідчує повноваження адвоката на надання правничої допомоги у випадках і порядку, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законами України³. Вимоги щодо форми ордеру є обов'язковими та встановлені у Положенні про ордер на надання правничої (правової) допомоги, затвердженому рішенням Ради адвокатів України від 12.04.2019 р. № 41. До 01.01.2022 р. використовували Типову форму ордеру, виготовлену друкарським способом на замовлення ради адвокатів регіону. Після цієї дати впроваджено процедуру електронного генерування ордерів на надання правничої (правової) допомоги

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Молдавська проти України» від 14.05.2019 р. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-moldavska-proti-ukra%D1%97ni-tekst-rishennya/>.

² Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 08.07.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.

³ Положення про ордер на надання правничої (правової) допомоги: затв. рішенням Ради адвокатів України від 12.04.2019 р. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr041871-19#Text>.

адвокатом через особистий кабінет адвоката на офіційному вебсайті Національної асоціації адвокатів України (<https://unba.org.ua/news/4266-servis-onlajn-generacii-orderiv-dostupnij-na-sajti-naau.html>).

- дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги, виданим відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу».

Процесуальні права та обов'язки адвоката за загальними положеннями щодо повноважень представників, такі самі, як і в особи, яку він представляє, залежно від її процесуального статусу – чи то особа позивач, чи то відповідач, чи третя особа. Водночас адвокат має специфічні процесуальні обов'язки, встановлені положеннями КАСУ, приміром, у ст. 18, у разі невиконання яких передбачені процесуальні наслідки, що мають несприятливий вплив не лише на адвоката, а й фактично на інтереси клієнтів, яких він представляє, адже в такому разі рух справи не відбувається. До таких процесуальних наслідків можна віднести залишення позовної заяви без руху (ч. 1 ст. 169 КАСУ) та можливе подальше її повернення (ч. 4 ст. 168 КАСУ).

Представники – фізичні особи у справах незначної складності.

Представництво інтересів особи в суді може здійснюватися не лише адвокатом, а й фізичною особою, яка має адміністративну процесуальну дієздатність. При цьому така особа не має відповідати додатковим вимогам в частині її кваліфікації у сфері права, на відміну від адвоката та здійснювати правовий захист і представництво на професійній основі.

Представництво інтересів особи в суді фізичною особою, яка має адміністративну процесуальну дієздатність, може здійснюватися у справах незначної складності та у прямо встановлених КАСУ випадках.

Наприклад. У справі № 640/3486/19 за позовом ОСОБА_1 до Управління праці та соціального захисту населення Голосіївської районної в м. Києві державної адміністрації про визнання протиправними дій та рішення, зобов'язання вчинити дії відповідачем було подано клопотання про залишення позовної заяви без руху, обґрунтоване відсутністю повноважень представника позивача, оскільки останнім не надано доказів наявності статусу адвоката. Позовна заява підписана представником позивача ОСОБА_2, що діє на підставі довіреності, яка долучена до матеріалів справи. Окружний адміністративний суд м. Києва постановив ухвали про відмову в задоволенні клопотання відповідача про залишення позовної заяви без руху у зв'язку із тим, що ця адміністративна справа призначена до розгляду в порядку спрощеного позовного провадження, вона належить до справ незначної складності, а отже, у даному випадку ОСОБА_2 має повноваження для представництва позивача¹.

¹ Ухвала Окружного адміністративного суду м. Києва від 18.04.2019 р. у справі № 640/3486/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87644178>.

Повноваження фізичної особи, яка виконує функції представника, підтверджуються довіреністю.

Зауваження. Загальні вимоги та порядок посвідчення довіреності на представництво на договірних засадах вміщено у частинах 2, 3 ст. 59 КАСУ: довіреність фізичної особи повинна бути посвідчена нотаріально або, у визначених законом випадках, іншою особою, приміром суддею, посадовою особою органу (установи), який прийняв рішення про надання їй безоплатної вторинної правничої допомоги; довіреність від імені юридичної особи видається за підписом (кваліфікованим електронним підписом) посадової особи, уповноваженої на це законом, установчими документами.

Усі представники мають процесуальні права та обов'язки осіб, яких вони представляють. Однак відповідно до кожного виду є свої особливості щодо обмеження повноважень представника. Приміром, у разі представництва інтересів особи на договірних засадах такі обмеження мають бути застережені у виданій представникові довіреності або ордері. Якщо йдеться про законних представників, то фактично їх повноваження є необмеженими, проте суд має перевіряти, як вплине реалізація ними процесуальних прав на інтереси особи, яку вони представляють за законом. Так, суд не приймає відмову позивача від позову, визнання позову відповідачем у справі, в якій особу представляє її законний представник, якщо його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє (ч. 6 ст. 189 КАСУ). При цьому такого положення щодо договірного представництва законодавство не містить, за умови, що право визнання позову або відмови від позову, примирення визначені, відповідно, в ордері чи довіреності.

Припинення представництва:

- за довіреністю – з визначених ЦКУ підстав та у встановленому ним порядку шляхом подання відповідної письмової заяви;
- за законом:
 - у випадках позбавлення правового статусу представника, приміром, статусу опікуна (ст. 76 СКУ), піклувальника (ст. 77 СКУ), охоронця спадкового майна (ст. 65 Закону України «Про нотаріат»¹),
 - рішення центру БВПД у випадках, передбачених Законом України «Про безоплатну правничу допомогу».

¹ Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.

2.3.8. Органи та особи, яким згідно із законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб

Статтею 55 Конституції України врегульовано зміст судового захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні, серед яких право кожного на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб визнано конституційною гарантією.

Таку гарантію реалізовано, зокрема, через наділення певних органів компетенцією звертатися до адміністративного суду з позовами в інтересах інших осіб.

Зауваження. За своєю природою подання позову в інтересах іншої особи є дією, що характеризує правовідношення представництва (ст. 237 ЦКУ). На відміну від відносин представництва в його загальноприйнятому правовому розумінні, в яких між учасником справи та представником існує постійний (для законного представництва) чи тимчасовий (для договірної представництва) правовий зв'язок, між учасником справи та органом, якому законом надано право звертатися до адміністративного суду з позовами в інтересах інших осіб, такого зв'язку немає.

Органами та особами, яким законом надано право звертатися до адміністративного суду в інтересах інших осіб є:

- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- державні органи;
- органи місцевого самоврядування ;
- фізичні та юридичні особи;
- прокурор;
- НАЗК;
- адміністратор за випуском облігацій.

«Іншими особами» в розумінні ст. 53 КАСУ слід вважати:

- фізичних осіб, які не можуть самостійно захистити свої права і свободи в суді через:
 - фізичний стан;
 - недосягнення повноліття;
 - похилий вік,
 - недієздатність або обмежену дієздатність.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини може звертатися до суду про захист прав і свобод усіх категорій зазначених осіб особисто або через свого представника (ч. 10 ст. 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»¹),

¹ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

прокурор – лише за захистом осіб, які не досягнули повноліття, недієздатних або обмежено дієздатних осіб. (ч. 2 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»¹),
а *НАЗК* – за захистом усіх категорій зазначених осіб, якщо вони є викривачами (ч. 3 ст. 53 Закону України «Про запобігання корупції»²).

Зауваження. Викривачем відповідно до зазначеного Закону визначено фізичну особу, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень зазначеного Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання (ст. 1)³.

Особливостями участі зазначених органів та осіб в адміністративних справах за їх позовами в інтересах інших осіб є те, що вони мають при поданні позову надати адміністративному суду документи та інші докази, які підтверджують такі обставини (вік, вади дієздатності тощо).

У випадку недотримання зазначеними органами та особами (Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, прокурором, НАЗК тощо) такого обов'язку адміністративний суд має залишити їх позов без руху та надати строк для подання відповідних доказів, а в разі неусунення таких процесуальних недоліків – повернути заявникам адміністративний позов (ч. 2 ст. 53, частини 2, 4 ст. 169 КАСУ);

- велику сукупність (територіальна громада).

Органи та посадові особи місцевого самоврядування (місцевих рад, зокрема, утворених у зв'язку з добровільним об'єднанням територіальних громад, їхніх виконавчих органів) мають право звертатися до суду щодо визнання незаконними актів місцевих органів виконавчої влади, інших органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальних громад, повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування (ч. 4 ст. 71 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»).

Зауваження. Відповідно до зазначеного Закону *територіальною громадою* визнано жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр⁴.

¹ Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

² Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

³ Там само.

⁴ Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

Особливість участі органів місцевого самоврядування в адміністративних справах в інтересах територіальної громади полягає в тому, що вони повинні надати адміністративному суду документи та інші докази, які підтверджують наявність визначених законом підстав для звернення до суду в інтересах територіальної громади, але завдяки тому, що інтереси громади визначають зміст і спрямованість їхньої діяльності, головним завданням таких органів є захист (у тому числі, шляхом звернення до суду) інтересів фізичних осіб, які проживають на відповідній території, процесуальним законом прямо не встановлено повноваження адміністративних судів залишати їх позови без руху, надавати строк для надання відповідних доказів, та повертати такі позови в разі неусунення процесуальних недоліків (ч. 1 ст. 53 КАСУ), як це передбачено для позовів Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ч. 2 ст. 53 КАСУ) та прокурора (ч. 4 ст. 53 КАСУ);

- осіб, які здатні здійснювати свій захист у суді самостійно:
 - держава в особі органу, уповноваженого на виконання її функцій у спірних правовідносинах.

Особливістю участі прокурора в адміністративних справах в інтересах держави є те, що він має зазначати в адміністративному позові орган, уповноважений здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, який набуватиме в такій справі статусу позивача. У разі відсутності такого органу або відсутності у нього повноважень щодо звернення до суду прокурор зазначає в позовній заяві та набуватиме статусу позивача в такій адміністративній справі.

При недотримання прокурором такого обов'язку адміністративний суд має залишити його позов без руху та надати строк для виправлення зазначеного недоліку, а в разі їх неусунення – повернути прокурору адміністративний позов (ч. 4 ст. 53, частини 2, 4 ст. 169 КАСУ).

Наприклад. Вінницький окружний адміністративний суд ухвалою від 05.09.2022 р. відкрив провадження у справі № 120/6902/22 за адміністративним позовом керівника Могилів-Подільської окружної прокуратури Вінницької області, який звернувся до суду в інтересах держави в особі Служби у справах дітей Мурованокуриловецької селищної ради до Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити дії. У зазначеній ухвалі суд вказав, що Керівник Могилів-Подільської окружної прокуратури Вінницької області належним чином обґрунтував, у чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту та передбачені законом підстави для звернення до суду з цією позовною заявою, а саме довів, що Службою у справах дітей Мурованокуриловецької селищної ради повноваження щодо захисту інтересів соціально незахищеної категорії дітей здійснюються неналежним чином, що створює загрозу порушення суспільних інтересів та інтересів держави у сфері охорони дитинства щодо реалізації в повному обсязі завдань та заходів державної політики з питань соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування¹.

¹ Ухвала Вінницького окружного адміністративного суду від 05.09.2022 р. у справі № 120/6902/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106055742>.

- власники облігацій на ринках капіталу.

Зауваження. Відповідно до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» облігацією визнано цінний папір, що посвідчує внесення його першим власником коштів, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує обов'язок емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений проспектом або рішенням про емісію (для державних облігацій України – умовами їх розміщення) строк та виплатити дохід за облігацією, якщо інше не передбачено проспектом або рішенням про емісію (для державних облігацій України – умовами їх розміщення)¹.

Особливістю участі адміністратора за випуском облігацій в адміністративних справах є те, що він хоч і діє виключно в інтересах власників облігацій, але на підставі закону подає позов до від свого імені (ст. 120 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»), що позбавляє його процесуального обов'язку доводити суду неможливість подання позову власниками облігацій та подавати докази на її підтвердження.

Зазначені органи та особи, окрім, власне, подання адміністративного позову, мають також процесуальні права й обов'язки:

- брати участь у розгляді адміністративних справ за поданими ними позовами (заявами);
- на будь-якій стадії розгляду вступати в адміністративну справу, провадження в якій відкрито за позовом (заявою) іншої особи;
- подавати апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами, у тому числі у справі, провадження в якій відкрито за позовом (заявою) іншої особи (частини 2, 3, 6 ст. 53 КАСУ);
- інші процесуальні права особи (статті 44, 46, 49, 51 КАСУ), в інтересах якої вони діють, у тому числі право відмови від позову (ч. 1 ст. 47 КАСУ), зміни позовних вимог (частини 2, 3 ст. 47 КАСУ) тощо.

Зауваження. Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини відповідно до Положення, яким врегульовано його статус та діяльність, має право відвідувати судові засідання (п. 4.1.2 Положення), ознайомлюватися з матеріалами справ, у тому числі тими, провадження у яких не завершено (п. 4.1.3 Положення), діяти від імені Уповноваженого та представляти його інтереси з усіма правами, що надані чинним законодавством України (п. 4.1.9 Положення²) тощо.

Наприклад. Міловський районний суд Луганської області ухвалою від 29.12.2020 р. у справі № 234/15753/20 повернув адміністративний позов представника Уповноваженого

¹ Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

² Положення про представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 20.10.2022 р. № 84.15/22. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v84_1715-22#n6.

з дотримання прав жителів Донецької та Луганської областей Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Лисянського П. Л., який діяв в інтересах ОСОБА_1, з тих підстав, що позивачем у справі не було належним чином усунуто недоліків позовної заяви, а саме, додатки до позовної заяви було подано до суду листом № 11281.2/2/35.2 від 21.12.2020 р., який підписав головний спеціаліст відділу моніторингу прав людини на тимчасово окупованих територіях у Донецькій областях та Луганській областях Управління регіонального представництва в Донецькій та Луганській областях Секретаріату уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Юдіна Н.К., а не особисто Уповноважений чи його представник Лисянський П. Л. Як зазначив суд в ухвалі від 29.12.2020 р., головний спеціаліст Юдіна Н. К. статусу представника Уповноваженого та відповідних повноважень представляти інтереси громадян у суді не мала, тому не мала права звертатись до суду із заявами з процесуальних питань¹.

При співвідношенні процесуальних прав органів та осіб, зазначених у ст. 53 КАСУ, яким законом надано право звертатися до адміністративного суду з позовами в інтересах інших осіб, з процесуальними правами цих осіб законом встановлено *примат (першість)* останніх, яка має такі процесуальні прояви:

- органи та особи, яким законом надано право звертатися до адміністративного суду з позовами в інтересах інших осіб, не мають права закінчувати адміністративну справу примиренням (ч. 1 ст. 54 КАСУ);
- особа, в інтересах якої подано позовну заяву, зберігає право вимагати від суду розгляду справи, вирішення позову в попередньому обсязі в разі відмови від позову або зміни позовних вимог, які вчинено органом чи особою, які заявили позов в інтересах цієї особи (ч. 2 ст. 54 КАСУ);
- фізична особа, що має адміністративну процесуальну дієздатність, в інтересах якої подано адміністративний позов відповідним органом чи особою, має право не підтримати заявлені позовні вимоги (заперечити проти позову) та подати відповідну заяву, що має наслідком залишення судом такого позову без розгляду (ч. 3 ст. 54, п. 6 ч. 1 ст. 240 КАСУ).

Зауваження. Зазначений нормативно встановлений *примат (першість)* процесуальних прав власників облігацій, в інтересах яких адміністратор за випуском облігацій подає адміністративний позов, зберігається, але проявляється по-іншому. Відповідно до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» адміністратор за випуском облігацій у спорі про захист прав та інтересів власників облігацій на будь-якій стадії адміністративного процесу (судового процесу – ред.), окрім відмови від позову, зменшення розміру позовних вимог, зміни предмета позову, відмови від апеляційної або касаційної скарги, може також досягати примирення та укласти мирову угоду, але лише за умови надання згоди зборами власників облігацій (ст. 121 Закону²).

¹ Ухвала Міловського районного суду Луганської області від 29.12.2020 р. у справі № 234/15753/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95613644>.

² Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

2.3.9. Інші учасники судового процесу

Учасниками судового процесу, крім учасників справи та їх представників, є помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст (ст. 61 КАСУ).

Як зазначалося нами в підрозд. 1.1.6 цього підручника, функціонально процесуальні дії помічника судді, секретаря судового засідання та судового розпорядника мають щодо судді допоміжний характер, та є невід'ємним складником єдиної судово-процесуальної діяльності.

Помічник судді

Згідно з положеннями ст. 92 Закону України «Про державну службу» посади помічників суддів належать до посад патронатної служби¹. Також про це йдеться і в п. 1 Положення про помічника судді, затвердженого Рішенням Ради суддів України від 18.05.2018 р.²

Відповідно до положень ст. 157 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»³ кожний суддя має помічника (помічників), статус і умови діяльності якого (яких) визначаються Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України⁴.

Судді самостійно вносять подання керівникові апарату суду, який, відповідно, на їх підставі призначає та звільняє помічників (п. 7 Положення про помічника судді).

Помічники суддів з питань підготовки справ до розгляду підзвітні лише відповідному судді.

Помічник судді є працівником апарату суду.

Є різні види помічників:

- ті, що допомагають судді вирішувати питання підготовки та організаційного забезпечення судового процесу;
- ті, хто допомагають вирішувати питання, які стосуються забезпечення виконання суддею адміністративних повноважень (голови, заступника, секретаря судової палати тощо).

Обов'язки помічника судді визначаються посадовою інструкцією, яка затверджується керівником апарату суду за погодженням із зборами суддів відповідного суду⁵.

Відповідно до ст. 62 КАСУ помічник судді забезпечує підготовку та організаційне забезпечення судового процесу, у тому числі:

¹ Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/889-19>.

² Про затвердження Положення про помічника судді : рішення Ради суддів України від 18.05.2018 р. № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr021414-18#Text>.

³ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1402-19>.

⁴ Про затвердження Положення про помічника судді : рішення Ради суддів України 18.05.2018 р. № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr021414-18#Text>.

⁵ Там само.

- брати участь в оформленні судових справ, за дорученням судді готувати проекти запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, виконавчих документів;
- здійснювати оформлення копій судових рішень для направлення сторонам у справі та іншим учасникам справи відповідно до вимог процесуального законодавства, контролювати своєчасність надсилання копій судових рішень;
- виконувати інші доручення судді, що стосуються організації розгляду судових справ;
- за дорученням судді (головуючого у судовій колегії) здійснювати повноваження секретаря судового засідання за його відсутності.

Зауваження. У цьому випадку йдеться про здійснення повноважень секретаря судового засідання в межах одного судового провадження (розгляду та вирішення однієї адміністративної справи). Систематичний же характер покладення на помічника судді повноважень секретаря судового засідання за його відсутності не може вважатися таким, що відповідає ч. 3 ст. 62 КАСУ.

Відповідно до зазначеного Положення помічник судді (п. 20):

- здійснює добір актів законодавства та матеріалів судової практики, які необхідні для розгляду конкретної судової справи;
- бере участь у попередній підготовці судових справ до розгляду, в оформленні судових справ, за дорученням судді готує проекти судових рішень, запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи;
- здійснює контроль за своєчасним проведенням експертними установами призначених у справах експертних досліджень, за своєчасним виконанням органами внутрішніх справ ухвал судді про примусовий привід, а в разі невиконання таких ухвал – готує проекти відповідних нагадувань тощо;
- готує проекти доручень суду про виконання судами інших держав окремих процесуальних дій;
- сприяє оформленню, виконанню доручень судів іноземних держав відповідно до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, інших міжнародно-правових договорів України про правову допомогу, ратифікованих Верховною Радою України.

Помічник судді для виконання покладених на нього обов'язків має право:

- отримувати від працівників апарату суду, до якого він прикріплений, документи та інформацію, необхідні для виконання своїх обов'язків;
- користуватися інформаційними базами даних, телекомунікаційними мережами відповідного суду в установленому порядку;
- вносити пропозиції судді щодо організації своєї роботи.

Секретар судового засідання

Згідно зі ст. 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» секретар судового засідання входить до штату апарату суду, який здійснює організаційне забезпечення роботи суду.

Зауваження. До штату апарату суду входять і наукові консультанти, але, на відміну від судових розпорядників, секретарів судового засідання, помічників суду, їхня участь у судовому процесі не передбачена.

До обов'язків секретаря судового засідання віднесено (ст. 63 КАСУ):

- здійснення судових викликів і повідомлень (ст. 124 КАСУ);
- перевірка того, хто з учасників судового процесу з'явився в судове засідання, хто з учасників судового процесу бере участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, і доповідь про це головуючому;
- забезпечення контролю за повним фіксуванням судового засідання технічними засобами і проведення судового засідання в режимі відеоконференції;

Зауваження. Забезпечення належної організації роботи судів у ході фіксування судових засідань, встановлення рекомендацій та єдиних підходів до використання судами технічних засобів фіксування судового засідання, а також узагальнення правових норм щодо порядку фіксування судових засідань врегульовано Інструкцією щодо роботи з технічними засобами фіксування судового засідання. Суд забезпечує фіксування перебігу всіх судових засідань, крім випадків, передбачених процесуальним законодавством. У випадку проведення судового засідання в режимі відеоконференції, фіксування перебігу такого судового засідання здійснюється шляхом відео- та звукозапису. Відеозапис судового засідання передбачає одночасне здійснення звукозапису цього судового засідання. У разі відсутності секретаря судового засідання його функції виконує інший працівник апарату суду, на якого відповідно до посадової інструкції чи іншого розпорядчого документа суду покладено обов'язки секретаря судового засідання. Результатом фіксування судового засідання є створення технічного запису судового засідання – електронного файлу в форматі відео- та (або) звукозапису та протоколу судового засідання¹.

- забезпечення ведення протоколу судового засідання (ст. 230 КАСУ) та протоколу окремої процесуальної дії (ст. 233 КАСУ);
- забезпечення оформлення матеріалів адміністративної справи;

Зауваження. Формування і оформлення судових справ секретар судового засідання здійснює відповідно до Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України. Документи судової справи у паперовій формі підшиваються у спеціальну обкладинку, виготовлену друкарським способом, у хронологічному порядку. Усі документи, що підшиваються

¹ Про затвердження Інструкції щодо роботи з технічними засобами фіксування судового засідання : наказ Державної судової адміністрації України від 06.06.2022 р. № 156. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0156750-22#Text>.

до судової справи, мають бути лише в одному примірнику. Докази та інші документи, приєднані до справи в судовому засіданні, підшиваються перед протоколом (журналом) судового засідання у хронологічному порядку. У разі якщо судове засідання закінчилося проголошенням кількох судових рішень, оформлених окремим документом (ухвала, постанова, рішення, вирок), судові рішення підшиваються до справи в міру їх оголошення. При електронній та змішаній формі розгляду (формування та зберігання) справи порядок відображення документів у внутрішньому описі, незалежно від форми опису та документів, має відповідати визначеному цією Інструкцією порядку формування документів судової справи у паперовій формі. Судові справи з великою кількістю документів формуються в окремі томи з кількістю аркушів не більше 250. Кожен том судової справи оформлюється окремо, має власну нумерацію аркушів та власний внутрішній опис. Формування і оформлення судових справ здійснюють секретарі судових засідань або інші, визначені відповідальними, працівники апарату суду. Загальний контроль за якістю та своєчасністю формування й оформлення судових справ здійснює керівник апарату суду¹.

- вручення (направлення) копій судових рішень (ст. 251 КАСУ);
- виконання інших доручень головуючого у справі.

Судовий розпорядник

До участі в судовому процесі головуючий у судовому засіданні може залучати *судового розпорядника*.

У кожному суді для забезпечення додержання особами, які перебувають у приміщеннях судів, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого в судовому засіданні створюється служба судових розпорядників, діяльність якої організовують Державна судова адміністрація України та її територіальні управління².

Посада судового розпорядника належить до категорій державної служби. Судових розпорядників призначає на посаду і звільняє з посади керівник апарату відповідного суду. На посаду судового розпорядника може бути призначено особу, яка має ступінь вищої освіти не нижче молодшого бакалавра або бакалавра в галузі знань «Право», вільно володіє державною мовою. На посаду старшого судового розпорядника призначається особа, яка має ступінь вищої освіти не нижче бакалавра в галузі знань «Право», вільно володіє державною мовою³.

На судового розпорядника покладено виконання таких обов'язків:

- забезпечувати належний стан зали судового засідання і запрошувати до неї учасників судового процесу (ст. 64 КАСУ);
- оголошувати про вхід суду до зали судового засідання і вихід суду із неї (ст. 64 КАСУ);

¹ Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації України у ред. від 17.10.2023 р. № 485. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>.

² Про затвердження Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників : наказ Державної судової адміністрації України від 20.07.2017 р. № 815. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0815750-17#Text>.

³ Там само.

- слідкувати за дотриманням порядку особами, присутніми у залі судового засідання (ст. 64 КАСУ);
- приймати від присутніх у залі учасників судового процесу та передавати документи і матеріали суду під час судового засідання (ст. 64 КАСУ);
- виконувати розпорядження головуючого про приведення до присяги перекладача, експерта (ст. 64 КАСУ);
- запрошувати до зали судового засідання свідків та виконувати розпорядження головуючого про приведення їх до присяги (ст. 64 КАСУ);
- виконувати інші розпорядження головуючого, пов'язані із забезпеченням умов, необхідних для розгляду адміністративної справи (ст. 64 КАСУ);
- вживати заходів для того, щоб свідки, які допитані судом, не спілкувалися з тими, яких суд ще не допитав (ст. 201 КАСУ).

Обов'язки судових розпорядників, передбачені в КАСУ, деталізовано в Положенні про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників (п. 6), зокрема, вони мають:

- забезпечувати підготовки зали судового засідання, доповідати про готовність головуючому судді;
- визначати з урахуванням кількості місць конкретні місця розміщення та можливу кількість осіб, які можуть бути присутніми в залі судового засідання;
- пропонувати всім присутнім підвестися під час входу складу суду до зали судового засідання і виходу з неї;
- запрошувати за розпорядженням головуючого судді до зали судового засідання свідків, експертів, перекладачів, приводити їх до присяги;
- запрошувати за розпорядженням головуючого судді до зали судового засідання інших учасників судового процесу;
- забезпечувати виконання вимог процесуального законодавства щодо проведення закритого судового засідання та вживати заходів до обмеження входу до зали судового засідання сторонніх осіб;
- сприяти доступу до приміщень суду та зали судового засідання осіб з обмеженими фізичними можливостями під час реалізації ними своїх прав;
- забезпечувати взаємодію з працівниками Національної поліції України, Національної гвардії України, Служби судової охорони;
- вживати заходів безпеки щодо недопущення виведення з ладу засобів фіксування судового процесу особами, присутніми в залі судового засідання;
- забезпечувати виконання вимог процесуального законодавства щодо надання особам, які беруть участь у судовому засіданні, пам'яток про їхні права та обов'язки, що передбачені процесуальним законодавством України.

Судові розпорядники мають право (п. 5 Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників):

- за дорученням головуючого судді робити зауваження учасникам судового процесу та іншим особам, присутнім у залі судового засідання, у разі порушення

ними встановлених правил або невиконання розпоряджень головуючого в судовому засіданні, вимагати від таких осіб додержання порядку та вживати відповідних заходів щодо усунення порушень;

- звертатися до Служби судової охорони, Національної поліції України, Національної гвардії України у випадках порушень громадського порядку в приміщенні суду та з метою затримання осіб, які чинять протиправні дії;
- видаляти із зали судового засідання за розпорядженням головуючого судді осіб, які відмовляються виконувати його законні вимоги, виявляють неповагу до суду та порушують процесуальний порядок здійснення судочинства;
- видаляти із приміщення суду за розпорядженням голови суду осіб, які проявляють неповагу до суду та порушують громадський порядок у приміщенні суду;
- у разі неможливості видалення правопорушника з приміщення суду судовий розпорядник повинен звернутися до Служби судової охорони.

Зауваження. У разі відсутності в судовому засіданні розпорядника його функції виконує секретар судового засідання (ч. 4 ст. 64 КАСУ).

Експерт

Експерт – це фізична особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин адміністративної справи, та якій було доручено провести дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, й надати обґрунтований висновок з питань, що виникають під час розгляду такої справи й стосуються сфери її спеціальних знань.

Процесуальний статус експерта закріплений у ст. 68 КАСУ, а також Законом України «Про судову експертизу»¹. У цьому Законі врегульовано порядок проведення судових експертиз та застосовано термін «судовий експерт».

До проведення судових експертиз (обстежень і досліджень), крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами², можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому Законом України «Про судову експертизу»³.

¹ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#top>.

² Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

³ Про затвердження Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах : наказ Міністерства юстиції України від 12.12.2011 р. № 3505/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text>.

Не може залучатися до проведення судової експертизи та виконання обов'язків судового експерта:

- особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною;
- особа, яка має не зняту або не погашену судимість;
- особа, на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта.

Експерт не має права передоручати проведення експертизи іншій особі.

Крім того, КАСУ визначені підстави, з яких експерт не може брати участі в судовому процесі та підлягає відводу (самовідводу):

- якщо він брав участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання або надавав правничу допомогу стороні чи іншим учасникам справи в цій чи іншій справі;
- якщо він прямо чи опосередковано заінтересований у результаті розгляду справи;
- якщо він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, онука, онучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу;
- за наявності інших обставин, які викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності;
- він перебував або перебуває в службовій або в іншій залежності від учасників справи;
- він проводив ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються при розгляді цієї справи;
- з'ясування обставин, які мають значення для справи, виходить за межі сфери його спеціальних знань (ч. 1 ст. 36, ст. 38 КАСУ).

Експерт за наявності вказаних вище підстав зобов'язаний заявити самовідвід. Так само відвід може бути заявлено учасниками справи. Якщо суд визнає наявність таких підстав для відводу (самовідводу), висновок, поданий експертом, судом до розгляду не приймається.

Питання про відвід експерта вирішується складом суду, що розглядає справу. Суд, який розглядає заяву про відвід, заслуховує особу, якій заявлено відвід, якщо вона бажає дати пояснення, а також думку учасників справи. Питання про відвід вирішується невідкладно. Вирішення питання про відвід суддею, який не входить до складу суду, здійснюється протягом двох робочих днів, але не пізніше призначеного засідання по справі. У разі розгляду заяви про відвід суддею іншого суду – не пізніше десяти днів з дня надходження заяви про відвід. Відвід, який надійшов

поза межами судового засідання, розглядається судом у порядку письмового провадження. За результатами вирішення заяви про відвід суд постановляє ухвалу (частини 9–12 ст. 40 КАСУ).

Участь експерта в судовому засіданні під час попереднього розгляду цієї справи відповідно як секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача не є підставою для його відводу (самовідводу).

Схематично можна зобразити порядок долучення експерта до адміністративної справи (рис. 2.16).

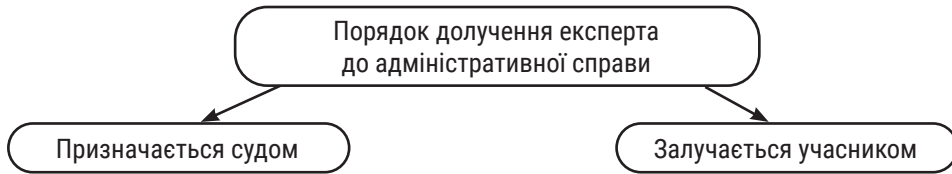

Рис. 2.16

Експертиза призначається судом за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи.

Експерт, який був залучений учасником справи та склав відповідний висновок, має такі самі права і обов'язки, що й експерт, який був призначений судом та здійснював відповідну експертизу.

Експерт зобов'язаний:

- провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання;
- на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо наданого ним висновку;
- заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі;
- з'явитися до суду за викликом суду та роз'яснити свій висновок і відповіді на питання суду та учасників справи (ст. 12 Закону України «Про судову експертизу», частини 3–5 ст. 68 КАСУ).

Експерт має право:

- ознайомлюватися з матеріалами справи;
- заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом;
- викладати у висновку експерта виявлені в ході проведення експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання;
- бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів експертного дослідження;

- для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків;
- подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта;
- на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом до суду;
- відмовитися від надання висновку, якщо наданих на його запит матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків (для експерта, що призначений судом). Заява про відмову має бути вмотивованою;
- брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції (за відсутності заперечень учасників справи) (ст. 13 Закону України «Про судову експертизу», частини 6–7 ст. 68 КАСУ).

Зауваження. Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду (ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-XII).

Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності й повноти дослідження.

Незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються:

- визначеним законом порядком призначення судового експерта;
- заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи;
- існуванням установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду;
- створенням необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальним і соціальним забезпеченням;
- кримінальною відповідальністю судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків;
- можливістю призначення повторної судової експертизи;
- присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи.

Експерт на підставах та в порядку, передбачених законодавством, може бути притягнутий до дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності. Зокрема, злісне ухилення експерта від явки в суд тягне за собою притягнення до адміністративної відповідальності.

Експерт з питань права

Експерт з питань права виступає самостійним суб'єктом судового процесу, що володіє специфічним, визначеним у ст. 69 КАСУ, переліком процесуальних обов'яз-

ків і прав, які відрізняють його від інших учасників. На відміну від статусу експерта, існують певна юридична невизначеність та суперечність у нормах, які регулюють процесуальний статус експерта з питань права, що ускладнює реалізацію цих норм на практиці. Суперечності виникають під час призначення такого експерта, оскільки чіткий механізм щодо відбору такого експерта судом відсутній. Крім того, у поодиноких випадках кваліфікація експерта з питань права не дає можливості забезпечити належну правову оцінку окремих обставин адміністративної справи. Не врегульованими залишаються питання відповідальності такого експерта.

Вимоги до експерта з питань права:

- наявність наукового ступеня;
- бути визнаним фахівцем у галузі права (ч. 1 ст. 69 КАСУ).

Рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом.

Експерт з питань права має право:

- знати мету свого виклику до суду;
- відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями;
- право на оплату послуг та компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду;
- брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції (за відсутності заперечень учасників справи) (частини 2, 3 ст. 69 КАСУ).

Експерт з питань права зобов'язаний:

- з'явитися до суду за його викликом;
- відповідати на поставлені судом питання;
- надавати роз'яснення (ч. 2 ст. 69 КАСУ).

Учасники справи мають право подати до суду висновок експерта у галузі права щодо:

- застосування аналогії закону чи аналогії права;
- змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування, доктриною у відповідній іноземній державі.

Висновок експерта у галузі права не може містити оцінки доказів, указівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яке рішення має бути прийнято за результатами розгляду справи.

Такий висновок не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду. Суд може посилатися в рішенні на висновок експерта у галузі права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань.

Хоча КАСУ не визнає висновок експерта у галузі права як доказ, проте норми, якими врегульовано право сторін надати такий висновок (§ 7 «Висновок експерта

у галузі права», статті 112–113), містяться у гл. 5 «Докази та доказування» цього Кодексу. Це дозволяє констатувати, що такий висновок має подаватися стороною одночасно з доказами і за правилами надання доказів. Недодержання такого порядку, як правило, тягне за собою відмову суду в долученні наукового висновку до матеріалів справи як висновку, що наданий експертом у галузі права. У такому випадку суд розглядає такий висновок лише як письмове пояснення сторони.

Зауваження. Висновок експерта з питань права у судовому процесі за своїм значенням схожий із висновком «amicus curiae» у країнах англосаксонської системи права, з тією відмінністю, що висновок у такому випадку надається не лише фізичною особою, а й об'єднаною групою фахівців (експертів) або юридичною особою, певною установою.

Висновок експерта у галузі права необхідно відмежовувати від наукових висновків, що готуються Науково-консультативною радою при ВС.

Науково-консультативна рада є дорадчим органом, що утворюється при ВС для підготовки наукових висновків з питань діяльності ВС, що потребують наукового забезпечення, та діє на підставі положення про Науково-консультативну раду при ВС¹.

Науково-консультативна рада утворюється при ВС з числа висококваліфікованих фахівців у сфері права для підготовки наукових висновків з питань діяльності ВС, що потребують наукового забезпечення (ч. 1 ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»²). Науково-консультативна рада вивчає проблемні питання застосування норм права, що виникають у судовій практиці, і надає ВС висновки та рекомендації.

Важливо звернути увагу, що член Науково-консультативної ради не може надавати висновок у справі, в якій він бере (брав) участь (п. 3.4 Положення).

Також експерта у галузі права не слід ототожнювати з науковим консультантом, посаду якого може бути передбачено в штаті апарату суду відповідно до ст. 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Спеціаліст

Спеціалістом є фізична особа, яка призначається судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо), що потребують спеціальних знань та навичок.

Діяльність спеціаліста насамперед пов'язана з дослідженням доказів за допомогою відповідних навичок та технічних приладів. Спеціаліст допомагає суду та всім учасникам судового процесу орієнтуватися в масиві інформації і виокремити з неї ті відомості, що стосуються справи.

Спеціаліст зобов'язаний:

- з'явитися до суду за його викликом;
- відповідати на поставлені судом запитання;

¹ Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді : постанова Пленуму Верховного Суду від 02.02.2018 р. № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001780-18#Text>.

² Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

- надавати консультації та роз'яснення;
- у разі потреби надавати суду іншу технічну допомогу (ч. 3 ст. 70 КАСУ).

Спеціаліст має право:

- знати мету свого виклику до суду;
- відмовитися від участі в судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями та навичками;
- звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів;
- на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду;
- брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції (за відсутності заперечень учасників справи) (ч. 4 ст. 70 КАСУ).

У КАСУ визначені підстави, з яких спеціаліст не може брати участі в судовому процесі та підлягає відводу (самовідводу):

- якщо він брав участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання або надавав правничу допомогу стороні чи іншим учасникам справи в цій чи іншій справі;
- якщо він прямо чи опосередковано заінтересований у результаті розгляду справи;
- якщо він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, онука, онучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу;
- за наявності інших обставин, які викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності;
- він перебував або перебуває в службовій або в іншій залежності від учасників справи;
- він проводив ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються при розгляді цієї справи;
- з'ясування обставин, які мають значення для справи, виходять за межі сфери його спеціальних знань (ч. 1 ст. 36, ст. 38 КАСУ).

Спеціаліст за наявності наведених вище підстав зобов'язаний заявити самовідвід. Так само відвід може бути заявлено учасниками справи.

Питання про відвід спеціаліста вирішується складом суду, що розглядає справу. Суд, який розглядає заяву про відвід, заслуховує особу, якій заявлено відвід, якщо вона бажає дати пояснення, а також думку учасників справи. Питання про відвід вирішується невідкладно. Вирішення питання про відвід суддею, який не входить до складу суду, здійснюється протягом двох робочих днів, але не пізніше призначеного засідання у справі. У разі розгляду заяви про відвід суддею іншого суду – не

пізніше десяти днів з дня надходження заяви про відвід. Відвід, який надійшов поза межами судового засідання, розглядається судом у порядку письмового провадження. За результатами вирішення заяви про відвід суд постановляє ухвалу (частини 9–12 ст. 40 КАСУ).

Участь спеціаліста в судовому засіданні під час попереднього розгляду цієї справи, відповідно, як секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача не є підставою для їхнього відводу (самовідводу).

Перекладач

Перекладачем є особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими (ч. 1 ст. 71 КАСУ).

Участь перекладача в адміністративному судочинстві є процесуальною гарантією дотримання мови судочинства, оскільки судочинство і діловодство в адміністративних судах провадяться державною мовою (ч. 1 ст. 15 КАСУ). Перекладач є учасником судового процесу зі спеціальними правами, який не має юридичної заінтересованості у результаті розгляду адміністративної справи і своєю діяльністю виключно сприяє здійсненню правосуддя.

Процесуальне законодавство фактично вказує на обов'язковість компетентності перекладача: вільне володіння мовою, належний рівень їх професійної підготовки, володіння юридичною термінологією та іншою спеціальною лексикою. Проте чітких критеріїв визначення відповідної компетентності перекладача, чи то єдиного реєстру судових перекладачів наразі не має. Однак факт вільного володіння іноземною мовою потребує доведення в суді. Єдиним допустимим доказом вільного володіння іноземною мовою є документ про відповідну освіту та кваліфікацію перекладача (диплом про вищу освіту, що підтверджує його кваліфікацію). Допуск до справи як перекладачів інших осіб, які відповідної кваліфікації не мають, може призвести до неправильного перекладу і порушення прав особи, яка не володіє мовою. Як правило, суди долучають до матеріалів справи диплом перекладача.

Для розгляду такої категорії адміністративних справ, як справи щодо біженців, видворення з України іноземців та осіб без громадянства, адміністративний суд може звертатися до Довідково-інформаційного реєстру перекладачів¹ для призначення перекладача.

Зауваження. В Україні сформований Довідково-інформаційний реєстр перекладачів², супроводження якого здійснює ДМСУ.

Реєстр перекладачів – це вебсторінка офіційного вебсайту ДМСУ, що містить відомості про перекладачів, які можуть залучатися органами державної влади для надання послуг

¹ Довідково-інформаційний реєстр перекладачів. URL: <https://dmsu.gov.ua/services/translates.html>.

² Про затвердження Порядку ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11.03.2013 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-13#top>.

перекладу під час розгляду заяв та проведення співбесід з біженцями та іншими категоріями мігрантів, під час здійснення їх затримання, забезпечення надання їм правової допомоги, розгляду адміністративними судами справ щодо біженців та видворення з України іноземців та осіб без громадянства, здійснення досудового розслідування та розгляду судами кримінальних проваджень і справ про адміністративні правопорушення, вчинені біженцями та іншими категоріями мігрантів на території України.

Суд своєю ухвалою допускає перекладача за клопотанням учасника справи або призначає його за власною ініціативою.

Участь перекладача, який володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми (перекладача-дактилолога, сурдоперекладача), є обов'язковою при розгляді справи, одним із учасників якої є особа з порушенням слуху. Кваліфікація такого перекладача підтверджується відповідним документом, виданим у порядку, встановленому законодавством. Перелік вказаних документів передбачений професійним стандартом «Перекладач жестової мови (сурдоперекладач)»¹.

Зауваження. Громадська організація «Українське товариство глухих» забезпечує формування та ведення реєстру перекладачів жестової мови². Не всі перекладачі жестової мови цієї організації мають право перекладу в юридичній сфері (в судовому провадженні, нотаріальному провадженні тощо). Таке право мають перекладачі жестової мови, які є посадовими особами Українського товариства глухих, інформація про яких відображена в реєстрі, мають відповідне посвідчення, та проходять періодичну атестацію.

Перекладач має право:

- відмовитися від участі в адміністративному судочинстві, якщо він не володіє мовою в обсязі, необхідному для перекладу;
- право ставити питання з метою уточнення перекладу;
- право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду;
- брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції (за відсутності заперечень учасників справи).

Перекладач зобов'язаний:

- з'являтися до суду за його викликом;
- здійснювати повний і правильний переклад;
- посвідчувати правильність перекладу своїм підписом на процесуальних документах, що вручаються сторонам у перекладі на їх рідну мову або мову, якою вони володіють;
- дотримуватися порядку судового засідання, виконувати розпорядження головуєчого, утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил;

¹ Професійний стандарт «Перекладач жестової мови (сурдоперекладач)»: наказ Міністерства соціальної політики України від 19.02.2019 р. № 243. URL: <https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/78-243.pdf>.

² Реєстр перекладачів жестової мови. URL: <https://utog.org/perekladachi/reestr-perekladachiv>.

- не розголошувати без дозволу суду відомості, які безпосередньо стосуються суті адміністративного провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі перекладачеві у зв'язку з виконанням його обов'язків.

КАСУ визначає підстави, з яких перекладач не може брати участі в адміністративному процесі та підлягають *відводу (самовідводу)*:

- якщо він брав участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання або надавав правничу допомогу стороні чи іншим учасникам справи в цій чи іншій справі;

- якщо він прямо чи опосередковано заінтересований у результаті розгляду справи;

- якщо він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, онука, онучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу;

- за наявності інших обставин, які викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності;
- він перебував або перебуває в службовій або в іншій залежності від учасників справи;
- він проводив ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються при розгляді цієї справи;
- з'ясування обставин, які мають значення для справи, виходять за межі сфери його спеціальних знань.

Перекладач за наявності вказаних вище підстав зобов'язаний заявити самовідвід. Так само відвід може бути заявлено учасниками справи.

За неповагу до суду або встановлених у суді правил, за злісне ухилення перекладача від явки до суду, за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе адміністративну відповідальність. За завідомо неправильний переклад перекладач несе кримінальну відповідальність.

Свідок

Відповідно до ст. 65 КАСУ як свідок в адміністративній справі судом може бути викликана будь-яка фізична особа, якій відомі обставини, що належить з'ясувати у справі.

Свідка може бути викликано в судове засідання з ініціативи:

- суду;
- учасників справи.

Зауваження. У такому випадку в клопотанні про виклик свідка має бути зазначено його ім'я, місце проживання (перебування), роботи чи служби та обставини, щодо яких він може дати показання.

До обов'язків свідка належить (ст. 65 КАСУ):

- особисто з'явитися до суду за його викликом;

Зауваження. За відсутності заперечень учасників справи свідок може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Суд може дозволити свідку брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції незалежно від заперечень учасників справи, якщо свідок не може з'явитися до суду через хворобу, похилий вік, інвалідність або з інших поважних причин (ч. 3 ст. 65 КАСУ).

- завчасно повідомити суд про неможливість прибуття до суду та участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції;
- дати правдиві показання про відомі йому обставини;
- повідомити причини відмови давати показання (ч. 2 ст. 67 КАСУ).

Свідок має право:

- давати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє;
- користуватися письмовими записами;
- відмовитися від давання показань у випадках, встановлених законом;

Зауваження. Відповідно до ч. 1 ст. 63 Конституції України особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Статтею 67 визначено випадки за якими свідок може відмовитися від надання показань. Умовою є настання юридичної відповідальності за їх результатами для себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловіка, дружини, батька, мати, вітчима, мачухи, сина, дочки, пасинка, падчерки, брата, сестри, діда, баби, онуки, онучки, усиновлювача чи усиновленого, опікуна чи піклувальника, особи, над якою встановлено опіку чи піклування).

- на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

Не можуть бути допитані як свідки (ст. 66 КАСУ):

- недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання;
- особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг медіації під час проведення позасудового врегулювання спору, – про такі відомості;
- священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;
- судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, яка стала відома судді під час врегулювання спору за його участю;

- інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди.
- особи, які мають дипломатичний імунітет, тільки за їх згоди;
- представники дипломатичних представництв за згодою дипломатичного представника.

2.4. Докази та доказування

2.4.1. Поняття та значення доказів в адміністративному судочинстві

Доказами в адміністративному судочинстві є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, що мають значення для правильного її вирішення (ст. 72 КАСУ) (рис. 2.17)¹.

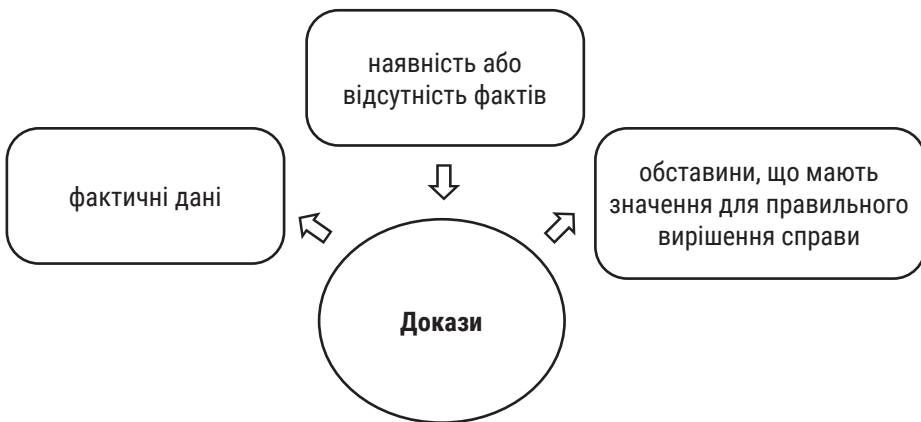

Рис. 2.17

Правову природу доказів характеризують їх ознаки.

Ознаки доказів:

- сукупність фактичних даних, тобто відомостей про обставини справи, які підлягають встановленню з метою правильного вирішення адміністративної справи судом;
- суд на підставі доказів встановлює наявність або відсутність обставин (фактів);
- за допомогою фактів обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини;

¹ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n10098>.

- набувають доказового значення, якщо відповідають вимогам належності, допустимості, достатності, достовірності;
- не мають наперед встановленої сили.

Видами доказів в адміністративному судочинстві є такі:

- *письмові докази* (ч. 1 ст. 94 КАСУ);
- *речові докази* (ч. 1 ст. 96 КАСУ);
- *електронні докази* (ч. 1 ст. 99 КАСУ);
- *висновок експерта* (ч. 1 ст. 101 КАСУ);
- *показання свідків* (ч. 1 ст. 91 КАСУ).

Значення доказів в адміністративному судочинстві полягає у такому:

- за допомогою доказів встановлюються обставини справи;
- докази сприяють розгляду справи та її правильному вирішенню.

Тож, за допомогою доказів відбувається доказування, що становить основну частину процесуальної діяльності суду та учасників судового процесу, спрямовану на одержання об'єктивних даних, необхідних для виконання завдання адміністративного судочинства. При цьому, якщо *доказова інформація* – відомості, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, які підлягають доказуванню, а також інших обставин, які мають значення для вирішення адміністративної справи, то *докази* в адміністративному судочинстві є інформацією, на підставі якої учасники справи обґрунтовують або спростовують позовні вимоги, а суд встановлює наявність або відсутність даних про факти, обставини, дії або події, що мають значення для правильного вирішення справи.

2.4.2. Критерії оцінки доказів та порядок її здійснення адміністративним судом

Суд оцінює докази за допомогою сукупності певних критеріїв (властивостей доказів) (рис. 2.18), а саме:

- належності;
- допустимості;
- достовірності;
- достатності.

Рис. 2.18

Належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування (ч. 1 ст. 73 КАСУ). Суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування (ч. 4 ст. 73 КАСУ).

Ознаками належності доказів є такі:

- містять інформацію щодо предмета доказування;
- підтверджують обставини, які мають значення для вирішення справи;
- наявність об'єктивного зв'язку між відомостями, які в них містяться, та фактами, що підлягають встановленню у справі;
- відображають як достовірні, так і недостовірні обставини.

Наприклад. У адміністративній справі № 520/13604/21 (провадження № 17539/21) про скасування наказу Головного управління ДМСУ про відмову в прийнятті заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, належним доказом буде копія наказу Головного управління ДМСУ про відмову в прийнятті заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, належним чином засвідчена¹.

Сторони мають право обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень. Суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування.

Наприклад. У провадженні Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області знаходилась адміністративна справа № 263/5331/21 (провадження № 2-а/263/117/2021) за позовом приватної особи до Центрального відділу поліції Головного управління Національної поліції в Донецькій області про скасування постанови по справі про адміністративне правопорушення та стягнення матеріальних і моральних збитків. Позивач подав клопотання про призначення почеркознавчої експертизи, на вирішення якої поставити питання щодо підпису в графі отримання копії оскаржуваної постанови про притягнення до адміністративної відповідальності. Однак позивач не зазначив, для підтвердження чи спростування яких обставин необхідно призначити експертизу, та що такі обставини входять до предмета доказування. Суд дійшов висновку, що відсутні підстави для задоволення клопотання позивачки про призначення експертизи, зважаючи на те, що зазначений доказ не стосується предмета доказування².

Допустимим є доказ, який отриманий відповідно до встановленого законом порядку (ст. 74 КАСУ).

Ознаки допустимості доказів:

- характеризується через законність джерела отримання доказів, тобто суд не бере до уваги докази, які одержані з порушенням порядку, встановленого законом;
- дотримання процедури отримання доказів.

¹ Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 14.12.2021 р. у справі № 520/13604/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101892146>.

² Ухвала Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області у справі від 30.10.2021 р. № 263/5331/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99266044>.

Наприклад. У провадженні Черкаського окружного адміністративного суду перебувала адміністративна справа № 580/2332/22 за позовом приватної особи до Головного управління Пенсійного фонду України в Черкаській області про визнання правомірної відмови та зобов'язання вчинити певні дії. У позовній заяві позивач заявила клопотання про допит як свідків Особи 2 та Особи 3. Розглянувши клопотання про допит свідків, суд дійшов висновку про відмову в його задоволенні з огляду на таке. Порядком підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.08.1993 р. № 637, підтвердження пільгового стажу роботи показаннями свідків не передбачено. Отже, показання свідка не є допустимими доказами у справі, що розглядається, тому клопотання про їх виклик є необґрунтованим та задоволенню не підлягає¹.

Зауваження. Допустимість доказів розглядається у широкому розумінні (дотримання порядку подання доказів до суду) та у вузькому розумінні (використання певних засобів доказування).

Достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи (ч. 1 ст. 75 КАСУ).

Ознаки достовірності доказів:

- це якісна оцінка доказу за змістом;
- аналіз точності та правильності відображення обставин, які входять до предмета доказування;
- відображення безспірності відомостей;
- відповідність об'єктивній дійсності, тобто обставинам, які мали місце.

На учасників справи покладається обов'язок надавати суду повні й достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні (п. 5 ч. 5 ст. 44 КАСУ). За введення суду в оману щодо фактичних обставин справи винні особи несуть відповідальність, встановлену законом.

На практиці трапляються випадки, коли виникають сумніви в достовірності доказу, наприклад, відсутність у документа будь-яких реквізитів. Учасник справи під час дослідження цього доказу має право заявити клопотання про проведення експертного дослідження документа. Для його вирішення суд своєю ухвалою визначає, які відповідні заходи мають бути вжиті для перевірки фальшивості документа або усунення сумніву в його достовірності, зокрема шляхом витребування зустрічної інформації. Якщо перевірити достовірність документа без спеціальних знань неможливо, то суд призначає відповідну експертизу.

Достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування (ч. 1 ст. 76 КАСУ).

¹ Ухвала Черкаського окружного адміністративного суду від 30.05.2022 р. у справі № 580/2332/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104576950>.

Ознаки достатності доказів:

- це кількісна характеристика доказів, тобто сукупність належних, допустимих та достовірних доказів у конкретній справі;
- за допомогою достатності доказів встановлюються конкретні фактичні обставини справи, які входять до предмета доказування.

Учасники справи повинні подавати всі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази (п. 5 ч. 5 ст. 44 КАСУ). Позивач зобов'язаний додати до позовної заяви всі наявні в нього докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги (якщо подаються письмові чи електронні докази – позивач може додати до позовної заяви копії відповідних доказів).

У разі неявки відповідача, належним чином повідомленого про дату, час і місце судового розгляду, без поважних причин розгляд справи може не відкладатися і справу може бути вирішено на підставі наявних у ній доказів (ч. 1 ст. 205 КАСУ).

Суд оцінює відповідно до ст. 90 КАСУ, а саме:

- докази, які наявні у справі;
- належність, допустимість, достовірність, достатність доказів оцінюються окремо;
- достатність і взаємний зв'язок доказів;
- докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтуються на безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному їх дослідженні.

Оцінка доказів здійснюється тільки судом (ст. 90 КАСУ). Так, суд оцінює докази, які є у справі, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтуються на їх безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні. Предметом оцінки доказів є наявність їх властивостей – належності, допустимості, достовірності, достатності. Жодні докази не мають для суду наперед встановленої сили. Об'єктом оцінки суду є докази, а предметом – їх належність, допустимість, достовірність, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.

Так, суд першої інстанції з'ясовує обставини, на які учасники справи посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та досліджує в порядку, визначеному в підготовчому засіданні у справі, докази, якими вони обґрунтовуються (ч. 1 ст. 210 КАСУ). Суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги (ч. 1 ст. 308 КАСУ). Суд касаційної інстанції не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати чи приймати до розгляду нові докази або додатково перевіряти докази (ч. 2 ст. 308 КАСУ).

Зауваження. У рішенні ЄСПЛ у справі «Федорченко та Лозенко проти України» (№ 387/03) ЄСПЛ зазначив, що при оцінці доказів керується критерієм доведення «поза розумними сумнівом»; тобто аргументи сторони мають бути достатньо вагомими, чіткими та узгодже-

ними¹. Для прикладу: висновок експерта для суду не має заздалегідь встановленої сили і оцінюється судом разом із іншими доказами за правилами, встановленими ст. 90 КАСУ. Відхилення судом висновку експерта має бути мотивованим у судовому рішенні.

Наслідки порушення вимог, яким мають відповідати докази: 1) суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування (ч. 4 ст. 73 КАСУ); 2) докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються (ч. 8 ст. 79 КАСУ).

Зауваження. Докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, що їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї (ч. 8 ст. 79 КАСУ).

2.4.3. Класифікація доказів в адміністративному судочинстві

Система доказів в адміністративному судочинстві об'єднує у своїй структурі групи доказів, пов'язані між собою відповідно до структури предмета доказування обставин, що підлягають встановленню у справі.

Класифікація доказів вирішує низку практичних питань, зокрема: 1) чи є певні відомості про обстави доказами публічно-правового спору та якою мірою визначається їх належність до адміністративної справи; 2) яку роль виконує доказ з огляду на підтвердження наявності чи відсутності певних обставин публічно-правового спору; 3) з якого джерела походить доказ, який стосується конкретної адміністративної справи; 4) чи дотримано вимоги процесуального закону щодо форми та способу його отримання та ін.

Критерії класифікації доказів в адміністративному судочинстві:

- *за джерелами формування* (носіями фактичних даних):
 - *особисті* (обставини, які сприймалися особисто людиною, для прикладу – показання свідка);
 - *предметні* (матеріальні носії, на яких закріплено інформацію щодо обставин справи, для прикладу – письмові, речові, електронні докази);
 - *змішані* (поєднання особистих та предметних доказів – висновок експерта);
 - *онлайн-цифрові докази*, тобто такі, що виявляються в інформації в онлайн-сховищах (хмарних сховищах даних – англ. Cloud storage);
 - дані, які зберігаються на численних серверах в інтернет-мережі;
 - дані, які зберігаються й обробляються в так званій «хмарі» (хмарними сховищами є такі інтернет-сервіси: Dropbox, OneDrive, Google Drive, iCloud, BOX тощо)²;
- *за характером зв'язку фактичних даних з фактами, які підлягають встановленню:*

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Федорченко та Лозенко проти України» від 20.09. 2012 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_933.

² Колпаков В. К. Лекція на тему «Стандарти доказування в адміністративному судочинстві». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 173–178. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2021/43.pdf.

- *прямі* (докази, які прямо встановлюють предмет доказування у справі);
- *непрямі* (докази, які опосередковано сприяють встановленню основних фактів справи)¹;
- *за способом формування фактичних даних:*
 - *оригінали* (формується під безпосереднім впливом фактів, які підлягають встановленню, від носія інформації – речові, письмові, електронні докази);
 - *копії* (відтворюють дані, які формується під впливом опосередкованих джерел, та відображають зміст відомостей, одержаних із таких джерел, як копії документів);
- *за способом доведення інформації:*
 - *усні* (відомості про факти доводяться в усній формі – показання свідків);
 - *письмові* (відомості про факти доводяться документами, актами, довідками – письмові докази, висновок експерта);
 - *електронні* (відомості про факти надаються в електронній формі);
- *за характером зв'язку доказу з предметом доказування:*
 - *основні* (будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність даного факту, який входить у предмет доказування);
 - *додаткові* (докази, які витребовуються судом або за клопотанням сторони);
- *за змістом фактичних даних:*
 - *ті, що підтверджують позовні вимоги* (докази, які надаються позивачем);
 - *ті, що підтверджують заперечення проти позову* (докази, які надаються відповідачем) (рис. 2.19).

Рис. 2.19

¹ Колеснікова М. В., Пасьовин І. А. Класифікація та джерела доказів в адміністративному судочинстві. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 95. С. 73–79. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2021/12/kolesnikova_pasovyn_95.pdf.

2.4.4. Доказування в адміністративному судочинстві: обов'язок доказування та підстави звільнення від доказування

Доказування – це діяльність адміністративного суду, учасників адміністративної справи, інших заінтересованих осіб із збирання (подання, витребування, забезпечення), дослідження (перевірки, огляду) й оцінки доказів у порядку, встановленому в КАСУ.

Під *предметом доказування* розуміють обставини, які підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення (ч. 2 ст. 73 КАСУ).

Обов'язок доказування в адміністративному судочинстві – це обов'язок доведення сторонами обставин, на яких ґрунтуються їх вимоги та заперечення (ч. 1 ст. 77 КАСУ).

В адміністративному судочинстві обов'язки щодо доказування розподіляються між сторонами на підставі поєднання принципів змагальності сторін та офіційного з'ясування обставин у справі.

Обов'язок доказування в адміністративному судочинстві визначається так:

- *обов'язок доказування, який покладається на сторони*: кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення, крім випадків, установлених ст. 78 КАСУ (ч. 1 ст. 77);
- *обов'язок доказування, який покладається на суб'єкта владних повноважень*:
 - в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності (п. 1 ч. 2 ст. 77 КАСУ);
 - суб'єкт владних повноважень повинен подати суду всі наявні у нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази у справі (п. 2 ч. 2 ст. 77 КАСУ);
 - у справах щодо застосування суб'єктом владних повноважень чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача у зв'язку з повідомленням ним або його близькими особами про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень (п. 3 ч. 2 ст. 77 КАСУ);
- *обов'язок доказування, який покладається на позивача*: у справах щодо шкоди, заподіяної протиправними (незаконними) індивідуальними актами НБУ, ФГВФО, Міністерства фінансів України, НКЦПФР, рішеннями КМУ (ч. 3 ст. 77 КАСУ);

Зауваження. Суд не може витребувати докази у позивача в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, окрім доказів на підтвердження обставин, за яких, на думку позивача, відбулося порушення його прав, свобод чи інтересів (ч. 5 ст. 77 КАСУ).

- **обов'язок доказування, який покладається на суд:**
 - «тягар» збирання доказів (на відміну від судочинства цивільного або господарського) покладається не лише на сторін спору, а й на суд;
 - суд вживає визначених законом заходів щодо з'ясування всіх обставин у справі, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи (ч. 4 ст. 9 КАСУ);
 - суд може пропонувати сторонам надати докази та збирати докази з власної ініціативи, крім випадків, визначених цим Кодексом (ч. 4 ст. 77 КАСУ) (рис. 2.20);

Зауваження. **Обов'язок доказування, який покладається на суд, наявний у зв'язку із реалізацією принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі.**

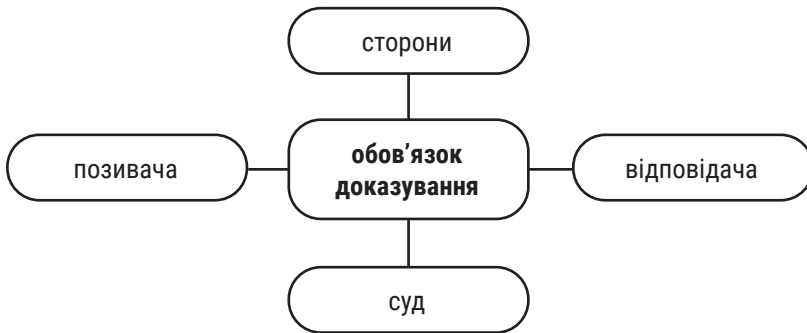

Рис. 2.20

Підставами звільнення від доказування є конкретні обставини, наявність яких звільняє сторони від обов'язку їх доведення під час розгляду адміністративної справи. Зокрема, в КАСУ, встановлено, що не підлягають доказуванню обставини:

- **безспірні**, які визнаються учасниками справи, якщо суд не має обґрунтованого сумніву щодо достовірності цих обставин або добровільності їх визнання (ч. 1 ст. 78 КАСУ);

Зауваження. До безспірних обставин можна віднести: 1) обставини, визнані в активній формі (повідомлені однією стороною чи іншою особою, яка бере участь у справі, і які інші особи, які беруть участь у справі, визнали в усній чи письмовій формі); 2) обставини, визнані в пасивній формі (повідомлені однією стороною чи іншою особою, яка бере участь у справі, і яких жодна інша особа, яка бере участь у справі, не заперечила).

- **загальновідомі** (ч. 3 ст. 78 КАСУ) – такі, що відомі широкому колу осіб, у тому числі й судді;

Зауваження. Такі обставини можна класифікувати за: 1) рівнем відомості: а) світові (такі, що відбулися – природні явища, стихійні лиха, техногенні катастрофи, наприклад, аварія на Чорнобильській АЕС) та б) регіональні; 2) характером впливу: а) природні явища; б) архітектурні особливості; 3) властивостями предметів : а) фізичні; б) хімічні; в) технологічні. Так, при розгляді справ щодо набуття статусу біженця або іншої особи, яка потребує додаткового захисту, примусового видворення іноземця чи особи без громадянства з України та спорів, пов'язаних із перебуванням їх в Україні, потрібно враховувати, що інформація про країну походження належить до загальновідомої інформації¹.

- *преюдиційні*, тобто встановлені рішеннями суду у господарській, цивільній або адміністративній справах, що набули законної сили (частини 4, 5, 6 ст. 78 КАСУ). Такі обставини не доказуються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, стосовно якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом. При цьому обставини, встановлені рішенням третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, підлягають доказуванню в загальному порядку при розгляді справи судом (ч. 8 ст. 78 КАСУ);

Зауваження. Наявність судового рішення, яке набрало законної сили у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, є підставою для відмови у відкритті провадження, а якщо провадження було відкрито, то воно підлягає закриттю. Це правило впливає з конституційного принципу обов'язковості судового рішення (ст. 129 Конституції України).

- *презюмуючі*, тобто ті, які припускаються встановленими (рис. 2.21). У КАСУ передбачається можливість відмови від визнання обставин, якщо особа доведе, що вона визнала ці обставини внаслідок помилки, що має істотне значення, обману, насильства, погрози, тяжкої обставини або обставини, визнаної у результаті зловмисної домовленості її представника з іншою стороною (ч. 2 ст. 78 КАСУ);

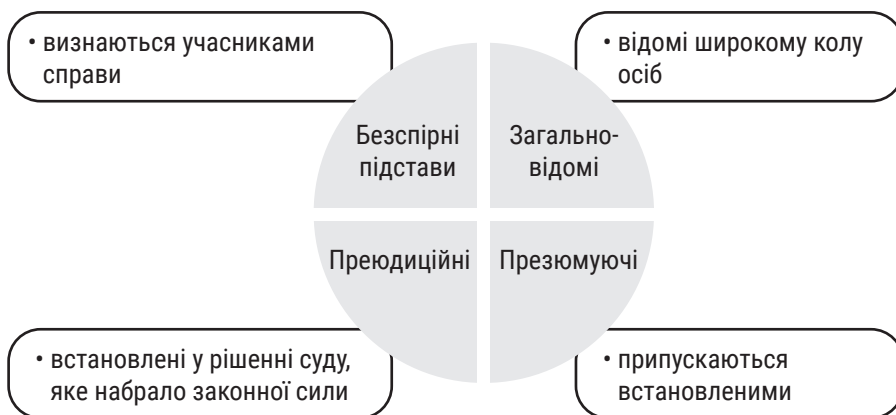

Рис. 2.21

¹ Калмикова Я. С. Докази та доказування в адміністративному судочинстві : монографія. Харків : Фактор, 2014. С. 65.

2.4.5. Подання, збирання, дослідження та оцінка доказів, судові доручення

Метою доказування в адміністративному судочинстві є з'ясування обставин у справі. Доказування має впорядкований характер та може бути структуроване шляхом виокремлення таких дій: 1) подання; 2) збирання; 3) дослідження та 4) оцінка доказів. Кожна дія має як самостійне, так і залежне від інших дій значення, що зумовлено різним змістовим наповненням доказової діяльності, однак єдиною її метою є встановлення всіх обставин у справі задля ухвалення правосудного рішення у справі.

Подання доказів – безпосереднє надання учасниками справи суду доказів, які стосуються предмета доказування, в порядку, визначеному КАСУ.

Правилами подання доказів є такі:

- коло суб'єктів, які мають право надавати докази, встановлюється законом;
- тільки учасники справи подають докази у справі безпосередньо до суду;
- докази подаються із заявами по суті справи;
- строки для подання доказу встановлюються законом або судом;
- суд може встановити додатковий строк для подання вказаних доказів;
- законом передбачені випадки, коли суд не залучає до справи докази (ст. 79 КАСУ).

Збирання (формування) доказів – це складник процесуальної діяльності суду та учасників справи, що спрямований на одержання із законних джерел і належними процесуальними способами фактичних даних, що стосуються предмета доказування у справі, врегульований КАСУ. Збирання доказів складається із витребування та судових доручень.

Згідно зі ст. 9 КАСУ суд вживає передбачених законом заходів, що необхідні для з'ясування обставин справи, у тому числі щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи.

Правила витребування доказів регламентується ст. 80 КАСУ:

- учасники справи мають право звернутися з клопотанням. У клопотанні про витребування доказів має бути зазначено:
 - який доказ витребується;
 - обставини, які можуть підтвердити цей доказ;
 - аргументи, які він може спростувати;
 - підстави, з яких впливає, що цей доказ має відповідна особа;
 - заходи, яких особа, що подає клопотання, вжила для отримання цього доказу самостійно, докази вжиття таких заходів та (або) причини неможливості самостійного отримання цього доказу (ч. 2 ст. 80 КАСУ);
- клопотання має бути подане у строк, зазначений законом;
- суд з власної ініціативи може витребувати докази (принцип офіційного з'ясування обставин у справі);
- суд може уповноважити на одержання таких доказів заінтересовану особу;

- встановлюється обов'язок на вимогу суду надати докази;
- суд постановляє ухвалу про витребування доказів.

Наслідки неподання доказів:

- у разі неподання доказів позивачем – також залишити позовну заяву без розгляду;
- у разі неподання суб'єктом владних повноважень витребуваних судом доказів, суд може визнати обставину, для з'ясування якої витребувався доказ, або відмовити в її визнанні, або розглянути справу за наявними в ній доказами;
- суд може застосовувати до відповідної особи заходи процесуального примусу, визначені законом.

Наприклад. Приватна особа звернулася до адміністративного суду із позовною заявою до Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про визнання протиправною бездіяльність, зобов'язання вчинити дії, стягнення моральної шкоди. Суд з власної ініціативи вирішив витребувати докази з метою з'ясування обставин справи, у Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини докази, що підтверджують надіслання та отримання приватною особою відповіді від 25.04.2018 р. за вих. № 13.3/-ДЗ14561.18/13-24 на її заяву від 28.03.2018 р., про що було постановлено ухвалу¹.

Або такий приклад. Приватна особа звернулася до адміністративного суду (справа № 380/5994/20, провадження № П/380/6157/20) із позовною заявою до Управління соціального захисту населення Золочівської районної державної адміністрації про визнання протиправним та скасування наказу. З огляду на викладене суд дійшов висновку, що з метою з'ясування обставин справи необхідно витребувати у відповідача, Управління соціального захисту населення Золочівської районної державної адміністрації, докази, а саме: матеріали дисциплінарної справи приватної особи².

Наступним видом збирання доказів є судове доручення.

Зауваження. Судові доручення в адміністративному судочинстві, як правило, застосовуються щодо отримання показань свідків.

Правила оформлення *судового доручення* (статті 83, 84 КАСУ):

- підставою для оформлення судового доручення є знаходження доказів за межами його територіальної юрисдикції суду, який розглядає справу або заяву про забезпечення доказів;
- суд з власної ініціативи здійснює судове доручення щодо збирання доказів (суд, який розглядає справу або заяву про забезпечення доказів);
- суд доручає відповідному адміністративному суду провести певні процесуальні дії;

¹ Ухвала Львівського окружного адміністративного суду від 01.06.2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89540948>.

² Ухвала Львівського окружного адміністративного суду від 31.07.2020 р. у справі № 380/5994/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90705026>.

- про судове доручення постановляється ухвала та надсилається до іншого адміністративного суду, який буде її виконувати, не пізніше наступного дня з дня її постановлення;

Зауваження. Зміст ухвали про судове доручення:

- викладається зміст справи, яка розглядається;
- зазначаються учасники справи;
- вказуються обставини, які належить з'ясувати;
- зазначаються докази, які слід зібрати суду, що виконує доручення (зокрема, перелік питань, поставлених свідку учасниками справи та судом).

- суд зупиняє провадження у справі;
- ухвала про судове доручення обов'язково невідкладно виконується;
- суд, який виконує судове доручення, повідомляє учасників справи про дату, час і місце вчинення процесуальної дії, проте їх неявка не є перешкодою для виконання доручення;
- учасник справи чи свідок, які дали пояснення або показання суду, який виконував окреме доручення, з'являться до суду, що розглядає справу, то вони дають пояснення і показання у загальному порядку;
- у разі неможливості виконання з об'єктивних причин судового доручення постановляється ухвала, яка з протоколами про вчинення процесуальних дій і всіма зібраними на виконання судового доручення матеріалами невідкладно надсилається до суду, що розглядає справу.

Наприклад. До Житомирського окружного адміністративного суду надійшла ухвала Вінницького окружного адміністративного суду у справі №120/3818/19-а (провадження № 240/3818/19-а/14530/23) про виконання судового доручення щодо проведення допиту свідків за позовом ТОВ до Головного управління ДПС у Вінницькій області про визнання протиправними та скасування податкових повідомлень-рішень. У судовому дорученні Вінницький окружний адміністративний суд доручив Житомирському окружному адміністративному суду допитати 20 фізичних осіб-підприємців як свідків. Ухвалою Житомирського окружного адміністративного суду прийнято до виконання ухвалу та призначено судові засідання. Однак у судові засідання свідки не з'явилися. Таким чином, суд дійшов висновку про повернення матеріалів судового доручення у зв'язку з неможливістю його виконання¹.

Дослідження доказів – це безпосереднє сприйняття і вивчення судом та іншими учасниками справи інформації про фактичні дані, надані сторонами й іншими учасниками справи, за допомогою передбачених законом засобів доказування. Дослідження доказів – це їх перевірка, спрямована на детальне, всебічне та об'єктивне визначення достовірності таких даних та доброякісності джерел їх отримання.

¹ Ухвала Житомирського окружного адміністративного суду від 13.06.2023 р. у справі № Д/120/3818/19-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111563299>.

Спосіб та місце дослідження доказів залежать від виду доказу. Способами дослідження доказів є такі:

- 1) ознайомлення з доказами;
- 2) огляд доказів;
- 3) відтворення аудіо- і відеозапису;
- 4) допит свідка та оголошення показань;
- 5) оголошення висновку експерта.

Суд повинен ознайомитися з письмовими та електронними доказами, висновками експертів, поясненнями учасників справи, викладеними в заявах по суті справи, показаннями свідків.

Дослідження доказів здійснюється шляхом їх огляду:

- у суді – за загальним правилом оглядаються докази, які залучені до справи у встановленому законом порядку;
- за їх місцезнаходженням оглядаються письмові, речові й електронні докази, які не можна доставити до суду (ст. 81 КАСУ). Речові докази, що швидко псуються, негайно оглядаються судом із повідомленням учасників справи про призначений огляд. Неявка цих осіб не перешкоджає огляду речових доказів (ч. 1 ст. 82 КАСУ). Огляд речових доказів, що швидко псуються, за їх місцезнаходженням здійснюється у порядку, встановленому ст. 81 цього Кодексу, з урахуванням особливостей, визначених цією статтею (ч. 3 ст. 82 КАСУ);
- огляд вебсайту: суд за заявою учасника справи чи з власної ініціативи може оглянути вебсайт (сторінку), інші місця збереження даних у мережі «Інтернет» з метою встановлення та фіксування їх змісту. У разі необхідності для проведення такого огляду суд може залучити спеціаліста (ст. 81 КАС).

Правила огляду доказів:

- про дату, час і місце огляду доказів за їх місцезнаходженням повідомляються учасники справи, при чому неявка цих осіб не є перешкодою для проведення огляду;
- до огляду можуть бути залучені свідки, перекладачі, експерти, спеціалісти, а також здійснено фотографування, звуко- і відеозапис, у разі необхідності, в тому числі за клопотанням учасника справи;
- про огляд доказів складається протокол, що підписується всіма особами, які беруть участь в огляді, до якого додаються разом з описом усі складені або звірені під час огляду на місці плани, креслення, копії документів, а також зроблені під час огляду фотознімки, електронні копії доказів, відеозаписи тощо;
- здійснюється відеофіксація огляду технічними засобами, якщо огляд проводиться за відсутності хоча б однієї із сторін, а також в інших випадках, коли суд визнає це за необхідне;
- після їх огляду і дослідження речові докази повертаються за клопотанням осіб, які їх надали, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи (ч. 1 ст. 98 КАСУ);

- після огляду речові докази, які є об'єктами, що вилучені з цивільного обороту або обмежено оборотоздатні, передаються особам, які відповідно до закону мають право ними володіти (ч. 2 ст. 98 КАСУ).

Зауваження. За клопотанням державних експертних установ речові докази, які є об'єктами, що вилучені з цивільного обороту або обмежено в обороті, можуть бути передані їм для використання в експертній та науковій роботі у порядку, встановленому КМУ.

Зауваження. Особи, які беруть участь в огляді доказів за їх місцезнаходженням, мають право звертати увагу суду на ту чи іншу обставину, яка, на їх погляд, має значення для повноцінного проведення огляду, встановлення обставин, які мають значення для розгляду справи, робити свої зауваження щодо протоколу огляду.

Правила огляду речових доказів, що швидко псуються, регламентується у ст. 82 КАСУ, зокрема, такі докази:

- оглядаються судом негайно;
- суд повідомляє учасників справи про огляд (неявка цих осіб не перешкоджає огляду речових доказів);
- до огляду може бути залучено свідків, перекладачів, експертів, спеціалістів, а також здійснено фотографування і відеозапис;
- огляд за їх місцезнаходженням здійснюється в порядку, встановленому ст. 81 КАСУ;
- після огляду ці речові докази повертаються особам, від яких вони були одержані.

Зауваження. ВП ВС у постановках від 03.07.2019 р. (справа № 9901/845/18)¹, від 09.10.2019 р. (справа № 9901/385/19)² вказала, що процесуальний механізм забезпечення доказів, зокрема шляхом їх огляду, призначений для того, щоб отримати/зберегти ті докази, щодо яких існують достатні підстави вважати, що з часом їх може бути безповоротно втрачено. Тобто це не тільки спосіб здобути докази, які стосуються предмета доказування і мають значення/потрібні для вирішення справи, а й насамперед спосіб одночасно запобігти їх імовірній втраті в майбутньому. Щодо останнього, то ризик такої втрати повинен ґрунтуватися на об'єктивних фактах і тільки в сукупності усіх наведених умов суд може вжити заходів для забезпечення доказів.

Відтворення аудіо- і відеозапису відбувається за правилами ст. 220 КАСУ.

Правила відтворення аудіо- і відеозапису є такими:

- проводяться в залі судового засідання або в іншому спеціально обладнаному для цього приміщенні;

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 р. у справі № 9901/845/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82998205>.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 09.10.2019 р. у справі № 9901/385/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84900513>.

- у протоколі судового засідання відображаються основні технічні характеристики обладнання та носіїв інформації із зазначенням часу відтворення (демонстрації);
- суд заслуховує пояснення учасників справи;
- за потреби відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису можуть бути повторені повністю або у певній частині;
- суд може залучати спеціаліста до відтворення звуко- і відеозаписів;
- під час дослідження звуко- чи відеозапису особистого характеру застосовуються правила цього Кодексу щодо дослідження змісту особистих паперів, листів, записів телефонних розмов, телеграм та інших видів кореспонденції;
- після відтворення суд заслуховує пояснення учасників справи.

Допит свідка є способом дослідження доказів, який визначено статтями 212, 213 КАСУ.

Правила допиту свідка:

- кожний свідок допитується окремо;
- свідки перед допитом видаляються із зали судового засідання;
- обов'язком суду є встановлення особи, віку, роду занять, місця проживання свідка, належності до справи і стосунки зі сторонами та іншими учасниками справи;
- суд роз'яснює права та обов'язки свідку;
- суд попереджає свідка про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання і відмову від давання показань;
- свідок складає присягу;
- свідок розповідає все, що відомо у цій справі;
- свідкові ставлять запитання учасники справи;
- допитаний свідок залишається у залі судового засідання до закінчення розгляду справи.

Показання свідків можуть оголошуватися у випадку зібрання їх за судовими дорученнями в порядку забезпечення доказів під час допиту їх за місцем проживання, при відкладенні розгляду справи або надані ними у судовому засіданні, в якому було прийнято скасоване рішення, повинні бути відтворені і досліджені в судовому засіданні, в якому постановлено рішення, якщо участь цих свідків у новому судовому засіданні виявилася неможливою (ст. 215 КАСУ).

Правила оголошення висновку експерта викладені у ст. 221 КАСУ:

- висновок експерта оголошується в судовому засіданні;
- експерту можуть ставити питання;
- першими ставлять питання експертові особа, яка викликала експерта, та її представник, а потім інші учасники справи.

Оцінка доказів притаманна всім етапам доказування і є кінцевим результатом пізнавального процесу суду щодо досліджених доказів (рис. 2.22).

Рис. 2.22

2.4.6. Забезпечення доказів

Метою забезпечення доказів в адміністративному судочинстві є запобігання наслідкам, які унеможливають доступ до доказів, за допомогою яких мають бути встановлені обставини у справі. Інститут забезпечення доказів спрямовано на забезпечення процесу доказування шляхом збирання і закріплення доказів, якщо існують обставини, які під час судового розгляду справи можуть зробити неможливим або ускладненим надання таких доказів.

Забезпечення доказів – це вжиття адміністративним судом спеціальних термінових заходів, визначених КАСУ, щодо встановлення фактичних обставин у справі з метою правильного вирішення справи по суті.

Умовою для *забезпечення доказів* є припущення учасника справи або особи, яка може набути статусу позивача, що доказ може бути втрачений або його подання стане згодом неможливим або утрудненим (ч. 1 ст. 114 КАСУ).

Способами забезпечення доказів є: допит свідків, призначення експертизи, витребування та огляд доказів, заборона вчиняти певні дії щодо доказів, а також зобов'язання вчинити певні дії щодо них (ч. 1 ст. 115 КАСУ) (рис. 2.23).

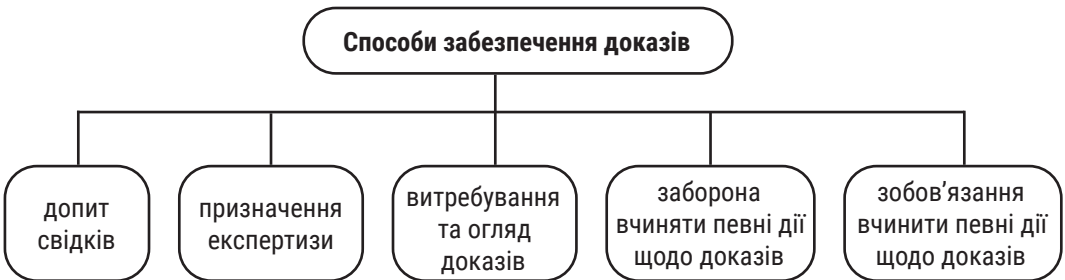

Рис. 2.23

Зауваження. У правовій позиції ВС у справі № 9901/845/18 (провадження № 11-343заі19) вказується, що процесуальний механізм забезпечення доказів, зокрема шляхом їх витребування та заборони вчиняти певні дії щодо них, призначений для того, щоб зберегти ті докази, щодо яких існують достатні підстави вважати, що з часом їх може бути безповоротно втрачено. Тобто забезпечення доказів – це механізм не лише здобути докази, які стосуються предмета доказування і мають значення для вирішення справи, а й насамперед запобігти їх імовірній втраті у майбутньому. Ризик такої втрати повинен ґрунтуватися на об'єктивних фактах і тільки в сукупності усіх наведених умов суд може вжити заходів для забезпечення доказів.¹

Ініціатором забезпечення доказів є (ч. 1 ст. 114 КАСУ):

- учасники справи;
- особа, яка може набути статусу позивача.

Забезпечення доказів може здійснюватися як до подання позовної заяви, так і після.

- Правила забезпечення доказів до подання позовної заяви до суду (ст. 114 КАСУ):
 - заява подається особою, яка має намір звернутися до суду із позовною заявою;

Зауваження. У заяві про забезпечення доказів зазначаються докази, забезпечення яких є необхідним, а також обставини, для доказування яких вони необхідні.

- здійснює суд першої інстанції за місцезнаходженням засобу доказування або за місцем, де має бути вчинена відповідна процесуальна дія;
- особа, яка подала заяву, має відшкодувати судові витрати та збитки, що спричинені у зв'язку із забезпеченням доказів;
- заявник має подати позовну заяву протягом десяти днів з дня постановлення ухвали про забезпечення доказів.

Наприклад. Приватна особа звернулась до Харківського окружного адміністративного суду у справі № 520/13750/23 (провадження № П/520/15189/23) із заявою про забезпечення доказів до подання позовної заяви до Комунального закладу охорони здоров'я «Обласний центр медико-соціальної експертизи», третя особа: Головне управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Харківській області, в якій просить суд: забезпечити докази: акт огляду МСЕК, протокол засідання МСЕК та відповідну медичну документацію щодо втрати особи працездатності на 25 % у спосіб витребування їх належним чином завірених копій з КЗОЗ Обласний центр медико-соціальної експертизи. Суд дійшов висновку, що наведені заявником у заяві про забезпечення доказів до подання позовної заяви доводи не містять жодних підстав припускати, що вказані докази можуть бути втрачені або збирання

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2024 р. у справі № 9901/845/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82998205>.

чи подання відповідних доказів стане згодом неможливим або утрудненим та постановив ухвалу про залишення заяви без руху¹.

- Правила забезпечення доказів після подання позовної заяви до суду (ст. 114 КАСУ):
 - заява подається учасником справи;
 - здійснює суд, який розглядає справу;
 - учасник справи, який подав заяву, має відшкодувати судові витрати та збитки, що спричинені у зв'язку із забезпеченням доказів.

Процесуальними наслідками подання заяви про забезпечення доказів (рис. 2.24) без дотримання вимог, встановленими частинами 1, 2 ст. 116 КАСУ, є:

- залишення заяви без руху;
- повернення заяви.

Порядок забезпечення доказів (ст. 117 КАСУ).

Суд:

- розглядає заяву про забезпечення доказів:
 - у судовому засіданні в загальному порядку;
 - не пізніше п'яти днів з дня надходження заяви до суду;
- забезпечує докази без повідомлення інших осіб, які можуть отримати статус учасників справи:
 - у невідкладних випадках;
 - якщо неможливо встановити, хто є або стане такими особами;
 - якщо повідомлення іншої сторони може унеможливити або істотно ускладнити отримання відповідних доказів;
- постановляє ухвалу про:
 - задоволення заяви, що може бути оскаржена та є виконавчим документом, крім випадків забезпечення доказів шляхом допиту свідків, призначення експертизи, огляду доказів, виконується негайно;

Зауваження. Оскарження ухвали про забезпечення доказів не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає розгляду справи (ч. 7 ст. 117 КАСУ).

- відмову у задоволенні, яка може бути оскаржена;
- *заявник та інші особи, які можуть отримати статус учасників справи:*
 - повідомляються про дату, час і місце судового засідання, проте їх неявка не перешкоджає розгляду поданої заяви;
 - можуть оскаржити ухвалу про забезпечення доказів.

¹ Ухвала Харківського окружного адміністративного суду від 13.06.2023 р. у справі № 520/13750/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111380689#>.

Рис. 2.24

2.4.7. Види доказів в адміністративному судочинстві

Правильне та об'єктивне вирішення адміністративної справи залежить від повного та всебічного дослідження всіх обставин справи. Система доказів в адміністративному судочинстві об'єднує у своїй структурі види доказів, які взаємопов'язані між собою відповідно до предмета доказування, тобто обставин, що підлягають встановленню у справі.

Видами доказів в адміністративному судочинстві є:

- *письмові докази* – це документи (крім електронних), які містять дані про обставини, що мають значення для вирішення справи (ч. 1 ст. 94 КАСУ);
- *речові докази* – це предмети матеріального світу, які своїми існуванням, якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками дають змогу встановити обставини, що мають значення для вирішення справи (ч. 1 ст. 96 КАСУ);
- *електронні докази* – це інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, які мають значення для вирішення справи (ч. 1 ст. 99 КАСУ);
- *висновок експерта* – це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені перед експертом, складений у порядку, визначеному законодавством (ч. 1 ст. 101 КАСУ);

- показання свідків – це повідомлення про відомі свідкам обставини, які мають значення для справи (ч.1 ст. 91 КАСУ) (рис. 2.25).

Зауваження. Докази можна поділити на обов'язкові (встановлюють обов'язкові обставини справи, які входять до предмета доказування) та необов'язкові (встановлюють додаткові обставини у справі).

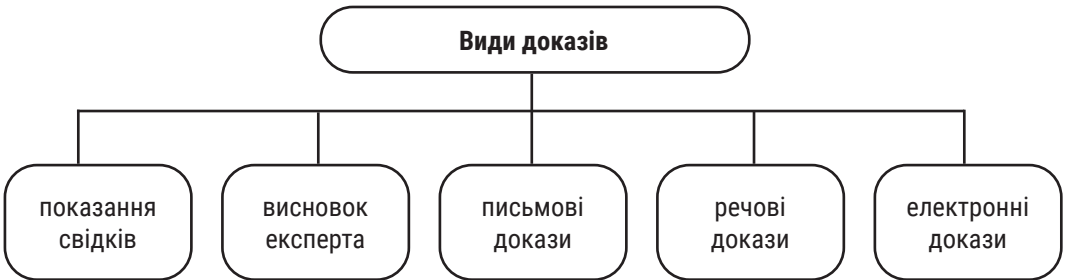

Рис. 2.25

2.4.7.1. Показання свідків

Показаннями свідка згідно із ч. 1 ст. 91 КАСУ є повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи.

Зауваження. Не є доказом показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини.

Якщо показання свідка ґрунтуються на повідомленнях інших осіб, то ці особи мають бути також допитані. За відсутності можливості допитати особу, яка надала первинне повідомлення, показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджуються іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами КАСУ.

За юридичною заінтересованістю показання свідків поділяють на:

- *визнання* – це підтвердженням фактів, отриманих із пояснень сторони або третьої особи, що містить відомості про факти, існування яких повинна довести інша сторона або третя особа;
- *твердження* – це відомості про факти, які покладені в основу вимог і заперечень, встановлення яких судом відповідає процесуальним інтересам сторони чи третьої особи;
- *заперечення* є самостійним різновидом пояснень сторін та третіх осіб щодо невизнання позиції іншої сторони¹.

¹ Калмикова Я. С. Показання свідка як засіб доказування в адміністративному судочинстві. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 119. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13031/1/Kalmykova_119-122.pdf.

Як свідок в адміністративній справі судом може бути викликана будь-яка особа, якій відомі обставини, що належить з'ясувати у справі.

Свідок:

- є носієм інформації щодо предмета доказування;
- набуває процесуального статусу свідка тільки після його залучення до справи у порядку, встановленому КАСУ;
- володіє як очевидець відомостями про факти, які підлягають встановленню та оцінці.

Правила виклику свідка (статті 65, 92 КАСУ):

- викликається в судове засідання з ініціативи:
 - суду або
 - учасників справи;
- заява учасника справи про виклик свідка має бути подана до або під час підготовчого судового засідання, а якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, – до початку першого судового засідання у справі;
- про виклик свідка у судове засідання суд постановляє ухвалу.

Наприклад. Приватна особа звернулась до адміністративного суду у справі № 355/1608/23 (провадження № 2-а/355/2/24) за позовом до Березанської міської ради Київської області про скасування постанови адміністративної комісії при виконавчому комітеті Березанської міської ради Броварського району Київської області від 15.09.20023 р. про накладення адміністративного стягнення у виді попередження. Позивач подав заяву про виклик в судове засідання як свідків: поліцейського офіцера громади СВГ ВП Броварського РУП ГУ НП в Київській області; поліцейського СПД № 1 Броварського РУП ГУ НП в Київській області; старосту Недрянського старостинського округу; Особу_5 та Особу_6. Суд задовільнив заяву позивача, про що постановив ухвалу¹.

Не можуть бути допитані як свідки (ст. 66 КАСУ):

- недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі й не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання;
- особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг медіації під час проведення позасудового врегулювання спору, – про такі відомості;
- священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

¹ Ухвала Баришівського районного суду Київської області від 18.01. 2024 р. у справі № 355/1608/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116527391>.

- судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, яка стала відома судді під час врегулювання спору за його участю;
- інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди.

Суд попереджає свідка про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання чи відмову від давання показань на вимогу суду. Свідок, який з'явився на вимогу суду, не має права відмовитися від давання показань, крім показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб), які можуть тягнути юридичну відповідальність для нього або таких членів сім'ї чи близьких родичів. Свідок, який з'явився на вимогу суду, та відмовляється давати показання, зобов'язаний повідомити причини відмови (ст. 67 КАСУ). Відповідно до ст. 63 Конституції України свідок не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Так само у ч. 2 ст. 387 ККУ регламентується, що не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання в суді щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Отже, свідок може законно відмовитись від давання показань лише у випадках, прямо передбачених Конституцією та законами України. Однак з ґносеологічної точки зору показання свідка є його особистим сприйняттям (але необов'язково безпосереднім) факту, про який він дає свідчення, тому проґалини у сприйнятті та запам'ятовуванні події свідок компенсує (іноді сам того не усвідомлюючи) шляхом власних суджень і висновків, а інколи в цілому позбавляється можливості надавати показання на тій підставі, що йому невідомі обставини, які стосуються справи.

Зауваження. У правовій позиції ВС регламентується, що надання пояснення у справі як свідка є правом позивача, а не обов'язком. В адміністративному судочинстві відсутня норма, про те, що пояснення сторін, третіх осіб та їх представників можуть бути засобами доказування лише тоді, коли вони допитані як свідки. Зміст показань свідка – це сукупність фактичних даних, що можуть підтвердити позовні вимоги або заперечення проти позову чи спростувати їх, а також мають процесуальне значення¹.

Засобом отримання інформації від свідка в адміністративному судочинстві є його допит. Порядок допиту свідка встановлюється ст. 212 КАСУ.

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 13.07.2020 р. у справі № 826/15545/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90366964>.

2.4.7.2. Письмові докази

Письмові докази є документами (крім електронних документів), які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору (ч. 1 ст. 94 КАСУ).

Зауваження. Письмові докази ототожнюються із документами. У документознавстві документ визначають: а) як поєднання (комбінація) носія та інформації, яка записана на ньому й може використовуватись за потреби, або б) як записана інформація, незалежно від її форми або носія, яка створюється організацією або певною особою.

Документ як письмовий доказ має такі ознаки:

- матеріальну форму вираження;
- відображення у вигляді сукупності знаків (букв, цифр, ієрогліфів та ін.);
- джерелом походження є фізична особа, юридична особа, суб'єкт владних повноважень;
- наявність відповідних реквізитів (анонімний лист не може розглядатися як доказ або документ, який хоча і містить потрібні реквізити, але в ньому є інформація, яка не підлягає перевірці);
- є носієм певної інформації про обставини справи.

Документи поділяють:

- *за суб'єктом формування* – на офіційні (національні та іноземні) та неофіційні (приватні);
- *за характером змісту* – на розпорядчі та довідково-інформаційні;
- *за формою вираження* – на прості письмові, нотаріально посвідчені та документи, які мають кваліфіковану письмову форму;
- *за характером джерел формування* – на оригінали та копії;
- *за способом отримання* – на рукописні, електронні, факсимільні.

За способом сприйняття та відтворення письмові докази поділяють на такі, що:

- виконані на паперовому носії за допомогою знаків, доступних для сприйняття судом;
- є технічним відтворенням (електронні документи з текстовою інформацією або статичною графічною інформацією);
- інші документи й матеріали, відтворення оригіналу або копії яких неможливе без використання технічних засобів (відео-, аудіо документи).

Письмові докази подаються в оригіналі або копії, яка належним чином засвідчена.

Оригінал – це документ, який:

- є першим екземпляром;
- має більшу вірогідність;
- містить відомості про факти, що закріплюються у ньому безпосередньо особою, яка його складає.

Копія документа:

- відтворює форму та зміст оригіналу, засвідченого у певному порядку;
- має невеликий ступінь достовірності інформації;
- буквально відтворює оригінал.

Зауваження. Якщо учасник справи подає до суду паперову копію електронного доказу, то її він має засвідчити у такому ж порядку, як і копію звичайного письмового доказу. Копії документів вважаються засвідченими належним чином, якщо їх засвідчено в порядку, встановленому чинним законодавством. Засвідчення копій документів, що видаються органами державної влади, здійснюється на підставі Національного стандарту ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів», згідно з наказом ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 01.07.2020 р. № 144¹. Законодавством України не регламентований порядок засвідчення копій документів фізичними особами. Рекомендується на таких копіях проставляти:

- відмітку «Згідно з оригіналом»;
- особистий підпис особи, яка засвідчує копію, її ініціали та прізвище;
- дату засвідчення копії.

Відповідно до п. 59 Положення до початку функціонування всіх підсистем (модулів) ЄСІТС процесуальні та інші документи можуть подаватися до суду в електронній формі з використанням офіційної електронної адреси або адреси електронної пошти, з якої надійшли документи, засвідчені кваліфікованим електронним підписом. До початку функціонування всіх підсистем (модулів) ЄСІТС суд надсилає документи у справах або на офіційну електронну адресу або адресу електронної пошти, з якої надійшли до суду документи, засвідчені кваліфікованим електронним підписом.

Зауваження. У правозастосовній практиці слід розрізняти копії: 1) *авторизовані* (посвідчені автором); 2) *нотаріальні* (нотаріально посвідчені); 3) *офіційно посвідчені* (відповідність їх оригіналу підтверджується компетентними посадовими особами); 4) *просто посвідчені* (приватними особами); 5) *незавірені копії* (які не мають підтвердження згідно з оригіналом).

Учасники справи мають право подавати письмові докази в електронних копіях, на які накладено кваліфікований електронний підпис відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг»², «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги»³.

¹ Національний стандарт ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів»: затв. наказом ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 01.07.2020 р. № 144. URL: https://zakon.help/files/article/11494/ДСТУ%204163_2020.pdf.

² Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.

³ Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.

Зауваження. Учасник справи, який подає письмові докази в копіях (електронних копіях), повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу письмового доказу. Учасник справи підтверджує відповідність копії письмового доказу оригіналу, який знаходиться у нього, своїм підписом із зазначенням дати такого засвідчення.

Наприклад. У адміністративній справі № 420/3070/24 (провадження № П/420/3106/24) за позовом приватної особи до Одеського обласного територіального центру комплектування та соціальної підтримки та військової частини про визнання протиправним та скасування п. 3 наказу начальника Одеського обласного територіального центру комплектування та соціальної підтримки № 1732 та пунктів 1, 3 наказу командира військової частини № 4 в частині притягнення старшого солдата приватної особи до повної матеріальної відповідальності позивачем заявлено клопотання про витребування письмових доказів. Суд задовільнив клопотання та постановив ухвалу про витребування письмових доказів, зокрема: 1) матеріали службового розслідування від 13.12.2023 р. вх. № 32020/1 за фактом порушення фінансово-бюджетної дисципліни, що призвело до втрат на загальну суму 3 547 760 грн; 2) наказ начальника Одеського обласного територіального центру комплектування та соціальної підтримки від 07.12.2023 р. № 1732 «Про результати службового розслідування»; 3) також усі наявні письмові докази, на підставі яких прийнято оскаржувані накази від 07.12.2023 р. № 1732 та від 12.01.2024 р. № 4¹.

Зауваження. Документи, отримані за допомогою факсимільного чи інших аналогічних засобів зв'язку, приймаються адміністративним судом до розгляду як письмові докази².

2.4.7.3. Речові докази

Речові докази – предмети матеріального світу, які своїм існуванням, своїми якостями, властивостями, місцезнаходженням, іншими ознаками дають змогу суду встановити обставини, що мають значення для справи (ч. 1 ст. 96 КАСУ).

Речовими доказами можуть бути визнані також технічні прилади, технічні засоби, що мають функції фото-, відеозапису, карти пам'яті тощо.

Речові докази до набрання рішенням суду законної сили зберігаються в матеріалах справи або за окремим описом здаються до камери схову речових доказів суду. У випадку недоставлення їх до суду зберігаються за місцем їх знаходження (ч. 1, 2 ст. 97 КАСУ).

Основною відмінністю між речовими доказами та письмовими є форма вираження ними доказової інформації: письмовий доказ її виражає через зміст, речовий – через матеріальні властивості предмета. Письмовий доказ створюється людиною. У ньому вона виражає свої думки, тоді як матеріальні ознаки речових доказів ніхто спеціально не упорядковує, оскільки це робиться стосовно письмових та графічних знаків. Отже, відмінним у речовому доказі від письмового буде спосіб створення.

¹ Ухвала Харківського окружного адміністративного суду від 14.02.2024 р. у справі № 420/3070/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117019411>.

² Джафарова М. В. Окремі питання доказів та доказування в адміністративному судочинстві України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2022. Т. 33(72). № 1. С. 56. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/1_2022/10.pdf.

Видом речових доказів є докази, які швидко псуються (продукти, що мають тваринне походження (морепродукти і риба, м'ясо птиці та тварин охолоджені і копчені); продукти, що мають рослинне походження: ягоди, фрукти, овочі, плоди цитрусових, продукти переробки (консерви, ковбасні вироби, м'ясопродукти, молочні продукти, сири, жири, масла, заморожені овочі і фрукти, квіти, саджанці, живі рослини) та інші) та речові докази, які є об'єктами, що вилучені з цивільного обороту або обмежено оборотоздатні (зброя, боєприпаси, вибухові речовини й засоби вибуху, бойові отруйні речовини, наркотичні, психотропні, сильнодіючі отруйні лікарські засоби та ін.).

2.4.7.4. Електронні докази

Електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі «Інтернет») (ч. 1 ст. 99 КАСУ). Згідно з ч. 1 ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа¹.

Електронні докази подаються в:

- оригіналі:
 - є першим примірником;
 - має більшу вірогідність;
- електронній копії:
 - відтворює форму та зміст оригіналу;
 - засвідчена електронним цифровим підписом.

Якщо учасник справи подає до суду паперову копію електронного доказу, то її він має засвідчити у такому ж порядку, як і копію звичайного письмового доказу. Учасник справи, який подає копію електронного доказу, повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу електронного доказу.

Зауваження. Оригінали або копії електронних доказів зберігаються у суді в матеріалах справи.

Зауваження. Електронна копія письмового доказу не вважається електронним доказом (ч. 3 ст. 94 КАСУ).

¹ Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.

Електронному документу як доказу притаманні такі особливості:

- фіксація інформації в електронно-цифровому вигляді (важливе значення відіграє саме особливість їх носія, а не їхня сутність);
- така інформація повинна мати можливість для її ідентифікації та автентифікації (шляхом, зокрема, перевірки достовірності, цілісності та незмінності змісту електронного документа);
- відомості, що становлять його зміст, можуть бути інформацією тільки в тому випадку, якщо вони сприймаються суб'єктом та можуть бути ним інтерпретовані (інформація, що міститься в документі, має бути доступною для розуміння людини);
- інформація може існувати як цілісна візуальна копія паперового документа, а також у «розібраному» вигляді, коли окремі частини документа, поняття чи елементи даних зберігаються в різних місцях, а збираються разом лише в момент використання документа;
- наявність реквізитів, що дають змогу ідентифікувати зафіксовані на матеріальному носії відомості;
- фізичний носій електронного документа може бути замінений іншим, у тому числі таким самим або іншим технічним носієм (наприклад, та сама інформація може міститися на карті флеш-пам'яті та іншому подібному носії, відправлена електронною поштою, зафіксована на відповідному носії мобільного телефону);
- можливість забезпечення цілісності наданої інформації та незмінності документа;
- однозначність тлумачення певних положень;
- доказове значення електронного документа залежить від можливості вивчення його у процесі оцінки (не мають порушуватися такі принципи оцінки доказів, як: всебічність, повнота, об'єктивність, безпосередність).

Електронні докази відрізняються від інших видів лише тим, що для їх відтворення необхідне використання відповідних технічних засобів. Вони існують у нематеріальному вигляді, їх можна переносити чи копіювати на інші джерела, при цьому не втрачаються їх основні характеристики. Також вони можуть існувати в декількох місцях одночасно, наприклад, якщо зроблено копію з телефона на інший пристрій, то така інформація буде міститися на двох пристроях.

Зауваження. ВС у справі № 800/403/17 (провадження № П/9901/48/18) за позовом приватної особи до Верховної Ради України про зобов'язання відповідача розглянути її електронну петицію на засіданні профільного комітету та затвердити висновок про результат розгляду питання, порушеного в петиції, вказав, що електронна петиція є видом електронного звернення¹. Зауважимо, що електронна петиція подається шляхом заповнення спеціальної форми на офіційному вебсайті. З цього виходить, що електронну петицію необхідно віднести до електронного доказу у справі.

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 18.01.2018 р. у справі № 800/403/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71692561>.

2.4.7.5. Висновок експерта, висновок експерта у галузі права і спеціаліста

В адміністративному судочинстві для з'ясування обставин у справі використовуються спеціальні знання. До осіб, які володіють спеціальними знаннями, і можуть залучатися до участі у справі належать: експерт, спеціаліст і експерт у галузі права. Незважаючи на те, що зазначені особи за допомогою спеціальних знань сприяють встановленню обставин у справі, однак, така допомога має різну форму та доказове значення. Суд з власної ініціативи чи з ініціативи учасника розгляду справи може призначити експертизу для з'ясування обставин, що потребують спеціальних знань у певній галузі. Процедура призначення експертизи зазначається у статтях 102, 103 КАСУ.

Зауваження. Відповідно до положень КАСУ експерт у галузі права і експерт з питань права є тотожними поняттями.

Експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи (ч. 1 ст. 68 КАСУ). У свою чергу, судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Процесуальний статус експерта визначається положеннями КАСУ та Законом України «Про судову експертизу»¹.

Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених Законом (ст. 7 Закону України «Про судову експертизу»)². Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.

Зауваження. Криміналістичні експертизи нині проводяться виключно в державних експертних установах, оскільки для їх проведення в судовому засіданні мають бути створені автоматизовані робочі місця експерта, а також комплекс спеціалізованих програмних та апаратних засобів, що використовуються для проведення одного певного виду криміналістичних досліджень.

Незалежно від виду судочинства та підстави проведення експертизи судовий експерт зобов'язаний:

- провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок;

¹ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#n13>.

² Там само.

- на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо наданого ним висновку;
- заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі.

Інші обов'язки судового експерта передбачаються КАСУ, для прикладу з ініціативи суду чи за клопотанням учасником розгляду справи експерт зобов'язаний з'являтися в судове засідання. Однак, відповідно до положень ст. 206 КАСУ, у випадку неявки в судове засідання експерта суд заслуховує думку учасників справи про можливість продовження судового розгляду справи за його відсутності і постановляє ухвалу про продовження судового розгляду або про відкладення розгляду справи. В інших випадках суд може постановити ухвалу про відкладення розгляду справи та застосування заходів процесуального примусу.

Наприклад. Товариство з обмеженою відповідальністю «Шеколан» звернулось до Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 640/6500/22 (провадження № 640/6500/22) з позовом до Головного управління ДПС у м. Києві, в якому позивач просив суд визнати протиправними та скасувати податкові повідомлення-рішення. Представником позивача було заявлено клопотання про виклик у судове засідання судового експерта для надання пояснень стосовно висновку судової експертизи. У клопотанні представником було поставлено ряд відповідних питань. Суд протокольною ухвалою задовольнив клопотання про виклик до суду для допиту експерта, закритим підготовче провадження та призначив справу до судового розгляду по суті. Судовий експерт у судове засідання не з'явився, про поважність неприбуття суд не повідомив. Суд постановив ухвалу про відкладення розгляду справи, повторний виклик експерта у судове засідання, а також застосування до судового експерта заходу процесуального примусу шляхом накладення штрафу в порядку ч. 1 ст. 145 та ч. 1 ст. 149 КАСУ¹.

Судовий експерт має право:

- подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, якщо експертиза призначена судом або органом досудового розслідування, або ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи;
- вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання;
- з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій і заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи;
- подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта;

¹ Ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва від 20.06.2023 р. у справі № 640/6500/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111656799>.

- одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням;
- проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом.

Інші права судового експерта передбачено КАСУ.

Судовий експерт на підставах та в порядку, встановлених законодавством, може бути притягнутий до дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності (ст. 14 Закону України «Про судову експертизу»).

Зі змісту ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» випливає, що судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду¹.

За результатами проведеного дослідження експерт надає свій висновок.

Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені перед експертом, складений у порядку, визначеному законодавством (ч. 1 ст. 101 КАСУ).

Предметом висновку експерта може бути дослідження обставин, які входять до предмета доказування та встановлення яких потребує наявних у експерта спеціальних знань. Предметом висновку експерта не можуть бути питання права.

Зміст висновку експерта: коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, а також, за наявності, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза, хто був присутній при проведенні експертизи, питання, що були поставлені експертові, які матеріали експерт використав. Інші вимоги до висновку експерта можуть бути встановлені законодавством (ч. 6 ст. 101 КАСУ).

Класифікувати експертизи можна за такими критеріями:

- *за послідовністю проведення* (організаційною ознакою): первинна та повторна;
- *за джерелом (або обсягом) дослідження*: основна та додаткова;
- *за кількістю експертів*: одноособові та комісійні;
- *за способом проведення*: у судовому засіданні або поза межами суду.

Відповідно до положень КАСУ передбачені такі види експертиз, як:

- *комісійна експертиза*, яка проводиться не менш як двома експертами одного напрямку знань (ч. 1 ст. 109 КАСУ);
- *комплексна експертиза* проводиться не менш як двома експертами різних галузей знань або різних напрямів у межах однієї галузі знань (ч. 1 ст. 110 КАСУ);

¹ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#n13>.

- *додаткова експертиза* проводиться, якщо висновок експерта буде визнано неповним або неясним, та доручається тому самому або іншому експерту (експертам) (ч. 1 ст. 111 КАСУ);
- *повторна експертиза* призначається, якщо висновок експерта буде визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає сумніви в його правильності, та доручається іншому експерту (експертам) (ч. 1 ст. 111 КАСУ).

В Інструкції «Про призначення та проведення судових експертиз та науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень»¹ наводяться основні види експертиз. В адміністративному судочинстві можуть бути призначені такі види експертиз:

- криміналістична:
 - почеркознавча (дослідження почерку, підписів, писемного мовлення) призначається, приміром, у справах за позовом приватної особи до обласної державної адміністрації про визнання протиправним та скасування розпорядження, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та інші;

Наприклад. У провадженні Київського окружного адміністративного суду перебувала адміністративна справа за № 640/11859/21 за позовом приватної особи до Печерської районної в місті Києві державної адміністрації, третя особа – Оболонська районна в місті Києві державна адміністрація про визнання протиправними дій. Підставою звернення до суду стало переконання позивача у тому, що ним ніколи не підписувалась заява про реєстрацію фізичною особою-підприємцем, натомість, відомості в ЄДРПОУ щодо нього вважає такими, що внесені безпідставно. У судовому засіданні позивачем подано клопотання про призначення судової почеркознавчої експертизи. Ухвалою суду клопотання задоволено та доручено проведення судової почеркознавчої експертизи Київському науково-дослідному інституту судових експертиз, а також визначено коло питань, які потребують висновку експерта: 1) Чи виконано рукописний текст у графах «прізвище, ініціали заявника» та «дата» в описі документів? 2) Чи виконано рукописний текст у графах «прізвище, ініціали заявника» та «дата» у заяві про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця? 3) Чи виконано підпис від імені приватної особи в описі документів? 4) Чи виконано підпис від імені приватної особи у заяві?²

- *технічна експертиза документів* (дослідження реквізитів документів, друкарських форм, матеріалів документів). Такий різновид експертизи призначається, приміром, у справах щодо визнання протиправними та скасування податкових рішень-повідомлень;

¹ Про затвердження Інструкції «Про призначення та проведення судових експертиз та науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень»: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

² Ухвала Окружного адміністративного суду м. Києва у справі від 20.09.2022 р. № 640/11859/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106334212>.

- *фототехнічна* (дослідження знімальної апаратури з метою ідентифікації предметів, приміщень та ділянок місцевості). Такий різновид експертизи призначається, приміром, у справах щодо визнання протиправними та скасування рішень органів місцевого самоврядування;
- *експертиза відеозвукозапису* (дослідження технічних умов та технології отримання відеозвукозапису, ототожнення особи за фізичними параметрами голосу та лінгвістичними ознаками усного мовлення). Такий різновид експертизи призначається, приміром, у справах про визнання дій протиправними Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії;
- *експертиза звукозапису* (дослідження мовлення особи на звукозаписі). Такий різновид експертизи призначається, приміром, у справах визнання протиправною та скасування постанови про притягнення до адміністративної відповідальності;
- *експертиза наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі* (дослідження пестицидів, встановлення спільної (різної) родової (групової) належності, єдиного джерела походження, належності до єдиної маси тощо). Такий різновид експертизи призначається, приміром, у справах про визнання протиправним та скасування рішення Державної екологічної інспекції України;
- *біологічна* (дослідження об'єктів тваринного та рослинного походження). Такий різновид експертизи призначається, приміром, у справах щодо визнання протиправними дій митних органів.
- *Інженерно-технічна:*
 - *автотехнічна* (дослідження дій водія транспортного засобу в даній дорожній ситуації технічним вимогам Правил дорожнього руху). Такий різновид експертизи призначається, приміром, у справах про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення;
 - *оціночно-будівельна* (дослідження проєктно-технічної та кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва). Такий різновид експертизи призначається, приміром, у справах про визнання протиправним та скасування рішення Виконавчого комітету органу місцевого самоврядування;
 - *земельно-технічна* (дослідження землекористування земельними ділянками, відповідності фактичного розташування будівель, споруд та інших об'єктів стосовно меж земельних ділянок їх розташуванню у відповідній технічній документації). Такий різновид експертизи призначається, приміром, у справах про визнання протиправним та скасування рішення органу місцевого самоврядування;
 - *експертиза з питань землеустрою* (дослідження документації із землеустрою та її затвердження вимогам земельного законодавства). Такий різновид експертизи призначається, приміром, у справах про визнання протиправним та скасування рішення органу місцевого самоврядування;

- *пожежно-технічна* (дослідження причин, умов та процесів виникнення пожежі). Такий різновид експертизи призначається, приміром, у справах щодо забезпечення громадського порядку та безпеки, національної безпеки та оборони України, зокрема щодо цивільного захисту.
- *Економічна*:
 - *бухгалтерського та податкового обліку* (дослідження документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів, основних засобів, надання послуг). Такий різновид експертизи призначається, приміром, у справах щодо визнання протиправними і скасування податкових повідомлень-рішень;
- *товарознавча*:
 - *транспортно-товарознавча* (дослідження ринкової вартості колісних транспортних засобів). Такий різновид експертизи призначається, приміром, у справах про визнання протиправним та скасування рішення митних органів;
- *психологічна* (дослідження психічних характеристик особи). Такий вид експертизи призначається, приміром, у справах про визнання дії щодо відмови в оформленні документів для вирішення питання про визнання особою, яка потребує додаткового захисту, – протиправними (незаконними), такими що суперечать вимогам.

Зауваження. До видів судових експертиз віднесено також судово-медичну експертизу, різновидами якої є: експертиза трупів у випадках насильницької смерті; експертиза трупів при підозрі застосування насилля або з інших обставин, що зумовлюють необхідність такої експертизи; експертиза потерпілих, обвинувачених та інших осіб; експертиза речових доказів; експертиза за матеріалами кримінальних та цивільних справ. Порядок їх проведення регулюється Інструкцією про проведення судово-медичної експертизи від № 6 від 17.01.1995 р.¹ Ураховуючи викладене вище, проведення судово-медичної експертизи можливе лише у кримінальному та цивільному судочинстві.

Під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз, а також нормативно-правові акти та нормативні документи (міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, документи Держспоживстандарту України).

Визначення способу проведення експертизи (вибір певних методик, (методів дослідження)) належить до компетенції експерта (п. 1.4. Інструкції).

¹ Інструкція про проведення судово-медичної експертизи : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#top>.

Висновок експерта слід відрізняти від висновку експерта у галузі права і висновку спеціаліста. Висновок експерта є засобом доказування, а отже – має доказове значення. Висновок експерта у галузі права і висновок спеціаліста не є засобами доказування, а отже – не мають доказового значення.

Зауваження. Відмінності статусу експерта та спеціаліста зумовлені таким: 1) процесуальною діяльністю (експерт бере участь у проведенні експертизи, а спеціаліст – у процесуальних діях суду); 2) метою залучення до справи (експерт – для дослідження вже зібраних об'єктів (фактичних даних) та побудови висновку експерта, спеціаліст – для збирання первинних даних, надання консультацій на вимогу суду та інших учасників справи); 3) процесуальним становищем (експерт – діє самостійно, спеціаліст – під керівництвом судді); 4) змістом практичної діяльності (експерт проводить науково обґрунтоване дослідження, спеціаліст – надає усні консультації, письмові роз'яснення, технічну допомогу); 5) відповідальністю (для експерта – адміністративна та кримінальна, для спеціаліста – адміністративна); 6) функціональною спрямованістю (експерт виконує дослідницьку функцію, спеціаліст – консультаційну та практичну); 7) доказовим значенням (висновок експерта є прямим доказом у справі, спеціаліста – побічним доказом, має проміжне значення у процесі доказування)¹.

Експерт у галузі права – це особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом (ч. 1 ст. 69 КАСУ). Експерт у галузі права зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати роз'яснення. За відсутності заперечень учасників справи експерт з питань права може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Експерт у галузі права має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями, а також право на оплату послуг та компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

Учасники справи мають право подати до суду висновок експерта у галузі права щодо:

- застосування аналогії закону чи аналогії права;
- змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування, доктриною у відповідній іноземній державі.

Висновок експерта у галузі права не може містити оцінки доказів, вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яке рішення має бути прийнято за результатами розгляду справи.

Нині в КАСУ не регламентується чіткий механізм залучення до участі у справі експерта у галузі права, що на практиці майже виключає такі випадки. Він може

¹ Калмикова Я. С. Докази та доказування в адміністративному судочинстві : монографія. Харків : Фактор, 2014. С. 184–185.

бути залучений як з ініціативи учасників справи, так і судом. Також слід наголосити на тому, що залучення експерта у галузі права можливе не в усіх категоріях адміністративних справ, а можливе, приміром, у справах щодо визнання протиправними і нечинними нормативно-правових актів чи визнання і скасування індивідуальних актів, тому що наявність наукового ступеня не означає фаховості за всіма спеціальностями, що, у свою чергу, обмежує сферу застосування таких спеціальних знань.

Зауваження. При цьому відповідно до ч. 7 ст. 347 КАСУ схожою за правовою природою, але іншою за статусом та визнанням, є діяльність Науково-консультативної ради при ВС. Цей орган для підготовки наукових висновків з питань діяльності ВС, що потребують наукового забезпечення (ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Відповідно до спеціального положення, затвердженого Пленумом ВС, Науково-консультативна рада є дорадчим органом, що утворюється при ВС (п. 1.2) з числа висококваліфікованих фахівців у сфері права, які погодилися брати участь в її роботі та мають науковий ступінь доктора юридичних наук або кандидата юридичних наук (доктора філософії) чи інших галузей знань (п. 2.1.1), до повноважень якого, зокрема, належить підготовка наукових висновків щодо тлумачення та застосування норм права (п. 3.2). На підставі цього повноваження член Науково-консультативної ради має надавати висновок щодо застосування норм права (п. 3.3), питання щодо застосування яких стало підставою для передачі справи на розгляд Великої Палати на запит судді-доповідачу у справі, що розглядає палата, об'єднана палата або ВП ВС. Такий висновок ВС переважно враховує під час розгляду адміністративної справи.

Спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) (ч. 1 ст. 70 КАСУ). Спеціаліст зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати консультації та роз'яснення, у разі потреби надавати суду іншу технічну допомогу. За відсутності заперечень учасників справи спеціаліст може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Спеціаліст:

- сприяє суду в дослідженні доказів;
- може бути залучений до проведення процесуальних дій, зокрема опитування сторін і осіб, які беруть участь у справі; підготовка судових доручень; забезпечення позову;
- надає технічну допомогу, тобто застосування техніко-криміналістичних засобів, покликаних сприяти покращенню чуттєвого сприйняття суддями інформації, яку містить доказ;
- надає консультативно-довідкову допомогу з метою сприяння більш повному та якісному сприйняттю даних, що містить досліджуваний доказ.

Допомога спеціаліста не може стосуватися правових питань. Допомога та консультації спеціаліста не замінюють висновок експерта. Спеціаліст має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі в судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями та навичками, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів, а також право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

Наприклад. У провадженні Одеського окружного адміністративного суду перебуває справа № 420/36548/23 (провадження № П/420/38084/23) за адміністративним позовом Управління Державного архітектурно-будівельного контролю Одеської міської ради до Товариства з обмеженою відповідальністю, в якому позивач просить припинити право на виконання будівельних робіт, набуте на підставі повідомлення про початок виконання будівельних робіт щодо об'єктів, будівництво яких здійснюється на підставі будівельного паспорта. В підготовчому засіданні від представника позивача надійшла заява про виклик у судові засідання спеціаліста. Суд постановив ухвалу про виклик свідка у судові засідання, а саме – завідувача сектору архітектури Київського району Департаменту містобудування та архітектури Одеської міської ради – районного архітектора Київського району. Спеціалісту при собі мати документ на підтвердження кваліфікації, освіти спеціаліста або інші докази того, що зазначена особа володіє спеціальними знаннями та навичками та в якій саме сфері діяльності¹.

2.5. Процесуальні строки

2.5.1. Поняття і призначення процесуальних строків. Розумність строків в адміністративному судочинстві

Процесуальний строк – встановлений законом або судом проміжок часу, який визначається роками, місяцями, днями, точною календарною датою або вказівкою на подію, яка неминуче повинна настати, протягом якого суд та учасники судового процесу вчиняють процесуальні дії.

Зауваження. Процесуальні строки встановлюються в КАСУ і можуть бути конкретно та відносно визначеними.

Процесуальні строки відповідно до ч. 1 ст. 118 КАСУ поділяються на два види:

- строки, які встановлені законом;
- строки, які встановлені судом.

Процесуально-правові строки, які встановлені законом:

- передача адміністративної справи з одного суду до іншого здійснюється не пізніше наступного дня після закінчення строку на оскарження такої ухвали (частини 8, 9 ст. 29 КАСУ);

¹ Ухвала Одеського окружного адміністративного суду від 14.03.2024 р. у справі № 420/36548/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117762030>.

- заява про відвід подається протягом десяти днів, а розглядається протягом двох днів (ч. 3 ст. 29 КАСУ, ч. 11 ст. 40 КАСУ);
- вручення повістки здійснюється за п'ять днів до судового засідання (ч. 3 ст. 126 КАСУ);
- заява про забезпечення позову розглядається не пізніше двох днів (ч. 1 ст. 154 КАСУ);
- про відмову у відкритті провадження у справі суддя постановляє ухвалу не пізніше п'яти днів (ч. 2 ст. 170 КАСУ);
- інформація про місце проживання (перебування) фізичної особи має бути надана протягом трьох днів з дня отримання відповідним органом реєстрації місця проживання та перебування особи відповідного звернення суду (ч. 4 ст. 171 КАСУ);
- питання про відкриття провадження в адміністративній справі суддя вирішує протягом п'яти днів (ч. 8 ст. 171 КАСУ);
- підготовче провадження має бути проведене протягом шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі (ч. 4 ст. 173 КАСУ);
- підготовче засідання має бути розпочате не пізніше ніж через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі (ч. 2 ст. 179 КАСУ);
- відзив подається протягом п'ятнадцяти днів з дня вручення відповідачу ухвали про відкриття провадження у справі, якщо справа розглядається за правилами спрощеного позовного провадження (ч. 1 ст. 261 КАСУ).

Наприклад. Київський окружний адміністративний суд у справі № 320/5857/22 (провадження № П/320/5859/22) за позовом приватної особи до Головного управління Пенсійного фонду України у Київській області про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити певні дії постановив ухвалу про поновлення пропущеного строку для подання відзиву на позовну заяву. Підставою для поновлення процесуального строку є подання клопотання відповідачем про поновлення пропущеного строку на подання відзиву на позовну заяву, в якому зазначено, що, враховуючи введення воєнного стану в Україні, відповідач не мав можливості підготувати та надати відзив на позовну заяву в строк, встановлений судом¹.

- Інші процесуальні строки встановлені п. 14 ч. 2 ст. 180 КАСУ, ч. 1 ст. 187 КАСУ, ч. 1 ст. 235 КАСУ, ч. 1 ст. 237 КАСУ, ч. 3 ст. 251 КАСУ, ч. 3 ст. 252 КАСУ, ч. 5 ст. 298 КАСУ, ч. 3 ст. 299 КАСУ, ч. 6 ст. 332 КАСУ, ч. 2 ст. 366 КАСУ.

Суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті. Спеціальними (скороченими) строками розгляду справи є не більше 30 днів з дня відкриття провадження для справ незначної складності (ч. 2 ст. 263 КАСУ).

¹ Ухвала Київського окружного адміністративного суду від 08.07.2023 р. у справі № 320/5857/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111410965>.

Для певних категорій справ нормами КАСУ встановлено такі строки розгляду справи:

- **дводенний строк** у справах щодо:
 - виборів Президента України (ч. 10 ст. 277 КАСУ),
 - уточнення списку виборців (ч. 4 ст. 274 КАСУ);
 - заборони або встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (ч. 5 ст. 280 КАСУ);
 - усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань (ч. 2 ст. 281 КАСУ);
 - гарантованого забезпечення потреб оборони (ч. 3 ст. 282 КАСУ);
- **96 годин:**
 - у справах за зверненням податкових та митних органів (ч. 7 ст. 283 КАСУ);
- **п'ятиденний строк:**
 - у справах щодо рішень, дій чи бездіяльності виборчої комісії, комісії з референдуму, членів цих комісій може бути подано до адміністративного суду (ч. 6 ст. 273 КАСУ);
- **10-денний строк** у справах:
 - щодо рішень, дій або бездіяльності органу державної виконавчої служби, приватного виконавця (ч. 4 ст. 287 КАСУ);
 - з приводу примусового повернення чи примусового видворення іноземців або осіб без громадянства за межі території України (ч. 2 ст. 288 КАСУ);
- **протягом 30 днів** – у справах за позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації (ч. 7 ст. 283² КАСУ).

Процесуальний закон встановлює й інші строки розгляду для окремих категорій справ. *Детальніше матеріал про це викладено у розд. 6 цього підручника.*

Апеляційні та касаційні скарги на рішення та постанови розглядаються протягом **шістдесяти днів**, а на ухвали – протягом **тридцяти днів** (статті 309, 342 КАСУ). Заява про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами розглядається у судовому засіданні протягом **тридцяти днів** (ч. 1 ст. 368 КАСУ).

Судом можуть бути встановлені строки для:

- подання відповіді на нього (ч. 3 ст. 163 КАСУ, ст. 175 КАСУ, ст. 177 КАСУ, п. 12 ч. 2 ст. 180 КАСУ, ч. 1 ст. 261 КАСУ);
- подання доказів, які витребовуються (статті 79, 80 КАСУ);
- подання заперечення на позов (ч. 3 ст. 164 КАСУ);
- усунення недоліків позовної заяви (ч. 2 ст. 169 КАСУ);
- подання пояснень третіми особами (ч. 3 ст. 165 КАСУ, ст. 176 КАСУ, п. 13 ч. 2 ст. 180 КАСУ);

- виконання судового рішення (ч. 1 ст. 372 КАСУ) (Рішення ЄСПЛ у справі «Шмалько проти України»)¹.

Судом можуть бути встановлені інші строки у випадках, визначених КАСУ. *Детальніше матеріал про це викладено в розд. 6 цього підручника.*

Наприклад. Ухвалою Вінницького міського суду Вінницької області у справі № 127/2591/24 (провадження № 2-а/127/13/24) за позовом приватної особи до Вінницького районного територіального центру комплектування та соціальної підтримки про скасування постанови у справі про адміністративне правопорушення від 25.01.2024 р. було витребувано у відповідача матеріали справи та зобов'язано надати до 31.01.2024 р. Відповідач витребувані докази у встановлені строки не надав, тому що перебував на лікарняному. У судовому засіданні представник відповідача заявила клопотання про продовження процесуального строку. Суд постановив ухвалу про продовження процесуального строку до 05.02.2024 р.²

Розумний строк – найкоротший строк розгляду і вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без невиправданих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах (п. 11 ч. 1 ст. 4 КАСУ). Одним із принципів адміністративного судочинства є розумність строків розгляду справи судом (п. 8 ч. 3 ст. 2 КАСУ).

У ст. 6 ЄКПЛ 1950 р. вказується, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків³. Про розумні строки йдеться й у ст. 4 Європейської соціальної Хартії⁴, а також у рішеннях ЄСПЛ, зокрема у справі «Світлана Науменко проти України»⁵, у справі «Теліга та інші проти України»⁶.

Також розумний строк можна розглядати як оптимальний строк для вчинення конкретної процесуальної дії з метою виконання завдання адміністративного судочинства.

Зауваження. Розумний строк ототожнюється із «достатнім строком» або строком вчинення процесуальних дій «без невиправданих зволікань».

Межі судового розсуду при визначенні розумного строку можуть залежати від складності справи, поведінки її учасників. Ці чинники суд визначає за власним

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Устименко проти України» від 29.10.2015 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_b27.

² Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 05.02.2024 р. у справі № 127/2591/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116777833>.

³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

⁴ Європейська соціальна Хартія (переглянута). *Офіційний вісник України*. 2006. № 40. Ст. 2660. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.

⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Світлана Науменко проти України» від 09.11.2004 р. Заява № 41984/98. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_353#Text.

⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Теліга та інші проти України» від 26.12.2006 р. Заява № 72551/01. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_165#Text.

переконанням. Приміром, суд розглядає справу за правилами спрощеного позовного провадження протягом розумного строку, але не більше шістдесяті днів із дня відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 258 КАСУ).

Зауваження. У правовій позиції ВП ВС вказується, що самі по собі строки поза зв'язком із конкретною правовою ситуацією, набором фактів, умов та обставин, за яких розгорталися події, не мають жодного значення. Сплив чи настання строку набувають (можуть набути) правового сенсу в сукупності з подіями або діями, для здійснення чи утримання від яких встановлюється цей строк. Так, необхідність дотримання розумного строку при вирішенні судових справ згадується й у ЄКПЛ. Для встановлення розумності строку розгляду конкретної справи ЄСПЛ (наприклад, рішення від 27.06.2000 р. у справі «Фрідлендер проти Франції») застосовує у своїй практиці кілька критеріїв, а саме: складність справи; поведінка скажника; поведінка судових та інших державних органів; важливість предмета розгляду для заявника. Суд у своїй практиці неодноразово відзначав, що такий критерій є суб'єктивним і має трактуватись у кожному випадку залежно від певних обставин¹.

2.5.2. Поновлення та продовження процесуальних строків, обчислення процесуального строку

Поновлення та продовження процесуальних строків визначено у ст. 121 КАСУ. Поновлення процесуальних строків слід відрізнити від продовження процесуальних строків:

- поновлюватися можуть процесуальні строки, які встановлені законом, а продовжуватися – строки, які встановлені судом;
- процесуальні строки можуть поновлюватися за заявою учасника справи, а продовжуватися – як за заявою учасника справи, так і з ініціативи суду;
- моментом поновлення процесуального строку є момент після його закінчення, а моментом продовження – до закінчення строку;
- заява про поновлення процесуального строку розглядається судом, якому належить вчинити процесуальну дію, строк якої пропущено; заява про продовження процесуального строку, встановленого судом, – судом, який встановив строк у письмовому провадженні.

Зауваження. Враховуючи положення КАСУ, правова визначеність з приводу чіткого відмежування поновлення та продовження процесуальних строків відсутня. Для прикладу, у ч. 4 ст. 173 КАСУ регламентується, що підготовче провадження має бути проведене протягом шістдесяті днів з дня відкриття провадження у справі. У виняткових випадках для належної підготовки справи для розгляду по суті цей строк може бути продовжений не більше ніж на тридцять днів за клопотанням однієї із сторін або з ініціативи суду. Зазначене положення не узгоджується із ст. 121 КАСУ, в якій встановлюється, що продовжуватися можуть тільки строки, які встановлені судом.

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07.05.2020 р. у справі № 9901/36/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89289947>.

Отже, *поновлення пропущеного строку* – це відновлення судом встановленого законом часового проміжку вчинення учасником судового процесу процесуальної дії, який було пропущено ним з поважної причини, а *продовження процесуального строку* – це збільшення судом встановленого ним часового проміжку вчинення процесуальної дії, в разі його реального або імовірного пропуску учасником судового процесу з поважної причини.

Підставами поновлення пропущеного процесуального строку, встановленого законом, є:

- заява учасника справи, яка розглядається судом, у якому належить вчинити процесуальну дію, стосовно якої пропущено строк (одночасно із поданням заяви про поновлення процесуального строку має бути вчинена процесуальна дія (подана заява, скарга, документи тощо), стосовно якої пропущено строк);
- наявність поважних причин його пропуску;
- відсутність випадків, коли КАСУ встановлено неможливість такого поновлення.

Зауваження. Поняття «поважні причини» пропуску строку звернення до суду є оцінним поняттям. Отже, суд у кожному конкретному випадку буде оцінювати поважні причини за власним внутрішнім переконанням, враховуючи конкретні обставини справи. Як правило, у правових позиціях ВС визначають критерії оцінки поважності причини пропуску строку звернення до суду.

Наприклад, у правовій позиції КАС ВС від 29.09.2022 р. у справі № 500/1912/22 (№ К/990/20688/22) зазначено, що поважною причиною пропуску строків звернення до суду може бути за таких умов: 1) це обставина або кілька обставин, що безпосередньо унеможливають або ускладнюють можливість вчинення процесуальних дій у визначений законом строк; 2) це обставина, яка виникла об'єктивно, незалежно від волі особи, яка пропустила строк; 3) ця причина виникла протягом строку, який пропущено; 4) ця обставина підтверджується належними і допустимими засобами доказування»¹.

Наприклад. Щодо поважності причин пропуску строку звернення до суду КАС ВС у справі від 15.08.2023 р. № 380/12541/22 (№ К/990/23555/23, К/990/23619/23) зазначив, що правовий інститут строків звернення до адміністративного суду за захистом свого порушеного права не містить вичерпного, детально описаного переліку причин чи критеріїв їх визначення. Натомість закон запроваджує оцінні, якісні параметри визначення таких причин – вони мають бути поважними, реальними або непереборними і об'єктивно нездоланими на час плину строків звернення до суду. Ці причини (чи фактори об'єктивної дійсності) мають бути несумісними з обставинами, коли суб'єкт звернення до суду знав або не міг не знати про порушене право. Під таку оцінку мають потрапляти певні явища, фактори та їх юридична природа; тривалість строку, який пропущений; те, чи могли і яким чином певні фактори завдати вчасно звернутися до суду, чи перебувають вони у причинному зв'язку із пропуском строку звернення до суду; яка була поведінка суб'єкта звернення протягом цього строку; які дії він вчиняв, і чи пов'язані вони з готуванням до звернення до суду тощо².

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 29.09.2022 р. у справі № 500/1912/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106545406>.

² Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 15.08.2023 р. у справі № 380/12541/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112837176>.

До неповажних причин належать: нерозуміння або незнання законодавства, затримка з реєстрацією вхідної кореспонденції, труднощі в організації своєчасного виконання обов'язків товариством¹.

Важливим є розкриття поважності причин для поновлення/продовження процесуальних строків через призму взаємозв'язку із доказуванням. Так, у постанові КАС ВС у справі № 520/10899/22 (провадження № К/990/19862/23) вказано, що введення на території України воєнного стану не зупинило перебіг процесуальних строків звернення до суду з позовами. Питання поновлення процесуального строку у випадку його пропуску з причин, пов'язаних із запровадженням воєнного стану в Україні, вирішується в кожному конкретному випадку з урахуванням доводів, наведених у заяві про поновлення такого строку. Сам по собі факт запровадження воєнного стану в Україні не є підставою для поновлення процесуального строку. Такою підставою можуть бути обставини, що виникли внаслідок запровадження воєнного стану та унеможливили виконання учасником судового процесу процесуальних дій протягом установленого законом строку. За усталеною практикою ВС уведення воєнного стану може бути визнано судом поважною причиною пропуску відповідного процесуального строку або його продовження за умови, якщо пропуск строку знаходиться в прямому причинному зв'язку з такою обставиною. Колегія суддів не заперечує, що вказані обставини могли утруднити дотримання строку звернення до суду, однак указані доводи не підтверджені достатніми та належними доказами. Необхідно також зазначити, що введення на території України воєнного стану не зупиняє перебіг процесуальних строків у судових справах². Сам факт запровадження воєнного стану в Україні, без обґрунтування неможливості звернення до суду саме позивачем у встановлені строки, у зв'язку із запровадженням такого – не може вважатись поважною причиною для безумовного поновлення цих строків³.

У випадку пропущення строку звернення до суду можливе його поновлення. Поновлення пропущеного строку звернення можливе як до відкриття провадження у справі, так і після відкриття провадження. Факт пропуску позивачем строку звернення до адміністративного суду може бути виявлено судом після відкриття провадження в адміністративній справі, однак для поновлення позивач повинен подати заяву до суду, в якій мають бути зазначені поважні причини його пропуску. В іншому випадку, суд залишає позовну заяву без розгляду (ч. 3 ст. 123 КАСУ).

Продовження процесуального строку може бути як за заявою учасника справи, так і з ініціативи суду.

¹ Кравчук В. Строки звернення до суду в адміністративних справах. Презентація на сайті Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Prezentatsia_Kravchuk_1.pdf.

² Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 11.10.2023 р. у справі № 520/10899/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114097675>.

³ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 29.09.2022 р. у справі № 500/1912/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106545406>.

Підставами продовження строку, встановленого судом є:

- заява учасника справи, яка подається до закінчення цього строку, яка розглядається судом, який встановив строк, у письмовому провадженні;
- наявність поважних причин пропуску строку, підтверджених наданими доказами;
- ініціатива суду.

Наприклад. КАС ВС у справі 520/8298/22 (провадження № К/990/8037/24) критично оцінює посилення заявника на ракетні атаки м. Харкова у період з 25.01.2024 р. по день подання касаційної скарги, оскільки ракетні обстріли м. Харкова не є безперервними, а скаргник не надав жодних доказів на підтвердження того, яким чином зазначена обставина унеможливила звернення з касаційною скаргою повторно у більш стислий строк. Також Суд зазначає, що виключно посилення на введення воєнного стану на території України не може бути поважною причиною для поновлення строку на подання касаційної скарги без зазначення конкретних обставин, які вплинули на своєчасність звернення до ВС та без надання відповідних доказів того, як саме введення військового стану вплинуло на роботу цього державного органу, що зумовило пропуск строку на подання касаційної скарги. За таких обставин зазначені скаргником причини пропуску строку на подання касаційної скарги не належать до об'єктивних обставин особливого і непереборного характеру, які можуть зумовити перегляд остаточного і обов'язкового судового рішення після закінчення строку його касаційного оскарження, а отже, не свідчить про наявність поважних підстав для поновлення цього строку¹.

Зауваження. ЄСПЛ у рішенні у справі «Устименко проти України» зазначив, що якщо звичайний строк оскарження поновлюється зі спливом значного періоду часу, таке рішення може порушити принцип правової визначеності².

Наприклад. В ухвалі КАС ВС у справі № 380/4774/23 (провадження № К/990/9429/24) від 11.04.2024 р. ідеться про продовження процесуальних строків за заявою учасника справи, зокрема відповідача – суб'єкта владних повноважень. Заявник просив надати додатковий час на сплату судового збору, оскільки станом на дату подачі заяви додаткове фінансування на сплату судового збору не надійшло. Продовження процесуального строку є правом, а не обов'язком, суду і повинно здійснюватися за наявності для цього обґрунтованих підстав. Відповідач, маючи однаковий обсяг процесуальних прав і обов'язків поряд з іншими учасниками справи, діє як суб'єкт владних повноважень та є бюджетною установою, що фінансується з Державного бюджету України, тому обмежене її фінансування, зокрема в частині видатків, передбачених на сплату судового збору, не є підставою для продовження строку для усунення недоліків. Подані заявником докази не містять безсумнівних відомостей про час і обсяг очікуваних надходжень на рахунок скаргника, призначених для сплати судового збору, й жодним чином не підтверджують виникнення у нього можливості сплатити такий збір упродовж нового строку. З урахуванням наведеного, а також беручи до уваги, що судом вже було продовжено відповідачу строк для усунення недоліків, суд дійшов висновку, що підстави для задоволення повторного клопотання про продовження строку для усунення недоліків касаційної скарги відсутні³.

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 20.03.2024 р. у справі № 520/8298/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117799551>.

² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шмалько проти України» від 20.07.2004 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_226.

³ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 11.04.2024 р. у справі № 380/4774/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118305646>.

Наприклад. В ухвалі КАС ВС у справі № 420/17963/23 (провадження № К/990/4926/24) вказано, що з метою забезпечення реалізації особою наданого їй права на касаційне оскарження судового рішення ВС доходить висновку про можливість для продовження процесуального строку, встановленого судом для усунення недоліків, для надання можливості позивачу усунути недоліки касаційної скарги¹.

Про поновлення або продовження процесуального строку, відмову в поновленні або продовженні процесуального строку суд постановляє ухвалу, яка не пізніше наступного дня з дня її постановлення надсилається особі, яка звернулася із відповідною заявою.

Обчислення процесуальних строків залежить від виду адміністративної справи. Загальні правила обчислення процесуальних строків визначені ст. 120 КАСУ, а саме:

- перебіг процесуального строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок;
- строк, що визначається:
 - роками, закінчується у відповідні місяць і число останнього року цього строку;
 - місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця цього строку (якщо відповідного числа немає, то строк закінчується в останній день цього місяця);
- останнім днем строку, який закінчується вказівкою на певний день, вважається цей день;
- якщо закінчення строку припадає на вихідний, святковий чи інший неробочий день, останнім днем строку є перший після нього робочий день;
- перебіг строку, закінчення якого пов'язане з подією, яка повинна неминуче настати, закінчується наступного дня після настання події;
- останній день строку триває до двадцять четвертої години, але якщо в цей строк слід було вчинити процесуальну дію в суді, де робочий час закінчується раніше, строк закінчується в момент закінчення цього часу.

Зауваження. Проведення медіації не впливає на перебіг строку звернення до адміністративного суду.

Спеціальні правила обчислення процесуальних строків визначені ст. 270 КАСУ та застосовуються у справах:

- щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій (ст. 273 КАСУ);
- щодо уточнення списку виборців (ст. 274 КАСУ);
- щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ,

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 11.04.2024 р. у справі № 420/17963/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118305802>.

- організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, які порушують законодавство про вибори та референдум (ст. 275 КАСУ);
- пов'язаних із виборами Президента України (ст. 277 КАСУ);
 - щодо оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, політичної партії та інше (ст. 277 КАСУ);
 - за адміністративними позовами органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (ст. 280 КАСУ);
 - за адміністративними позовами про усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань (ст. 281 КАСУ);
 - щодо гарантованого забезпечення потреб оборони (ст. 282 КАСУ);
 - за зверненням податкових та митних органів (ст. 283 КАСУ);
 - за позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації (ст. 283² КАСУ).

На обчислення строків, встановлених ст. 283¹ КАСУ, не поширюються правила частин 2–5, 7–10 ст. 120 КАСУ. Строки, встановлені у справах, визначених цією статтею, обчислюються календарними днями і годинами. Останнім днем строку, який має закінчитися з настанням певної події, є день, що передує дню вказаної події. Днем бездіяльності є останній день встановленого законом строку, в який мало бути вчинено дію або прийнято рішення. Днем подання позовної заяви, апеляційної скарги є день їх надходження до відповідного суду. Однак строк не вважається пропущеним, якщо до його закінчення позовна заява, скарга, інші документи чи матеріали або грошові кошти здано на пошту чи передано іншими відповідними засобами зв'язку. Строки подання позовних заяв і апеляційних скарг, встановлені у справах, визначених цією статтею, не може бути поновлено. Позовні заяви, апеляційні скарги, подані після закінчення цих строків, суд залишає без розгляду.

Підстави поновлення пропущеного процесуального строку наведено на рис. 2.26.

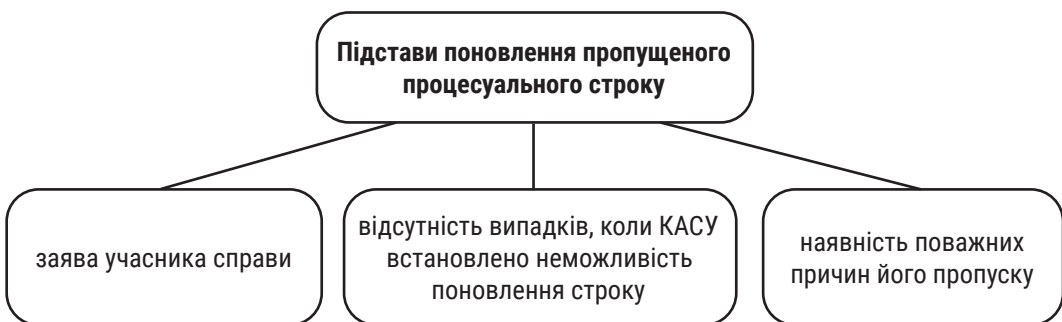

Рис. 2.26

Схематично підстави продовження строку, встановленого судом, наведено на рис. 2.27.

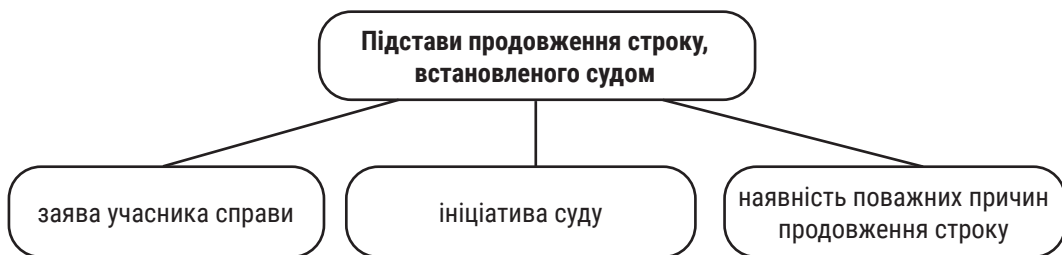

Рис. 2.27

2.5.3. Строк звернення до адміністративного суду

Досягнення завдання в адміністративному судочинстві залежить від належної реалізації права на звернення до суду у строки, які визначені законом та судом.

Строк звернення до адміністративного суду – це проміжок часу, протягом якого приватна особа може скористатися своїм суб'єктивним публічним правом на звернення до адміністративного суду з метою вирішення публічно-правового спору для захисту її прав, свобод та інтересів, або суб'єкт владних повноважень, у встановлених законом випадках, має звертатися до адміністративного суду з метою підтвердження права реалізувати надане йому повноваження.

Існують *загальні та спеціальні строки звернення до адміністративного суду*. Під *загальним строком* розуміють проміжок часу, впродовж якого особа або суб'єкт владних повноважень може звернутися до адміністративного суду з позовною заявою.

Загальні строки звернення залежать від суб'єкта звернення, виду адміністративної справи та визначені у ст. 122 КАСУ:

- **шестимісячний строк** – у випадку звернення приватної особи до адміністративного суду, якщо не встановлено інше, та обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів;
- **тримісячний строк** – у випадку звернення суб'єкта владних повноважень до адміністративного суду, якщо не встановлено інше, та обчислюється з дня виникнення підстав, що дають суб'єкту владних повноважень право на пред'явлення визначених законом вимог (ч. 2 ст. 122 КАСУ);
- **тримісячний строк** – у випадку досудового порядку вирішення спору, та обчислюється з дня вручення позивачу рішення за результатами розгляду його скарги на рішення, дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень (ч. 4 ст. 122 КАСУ).

Спеціальний строк звернення до адміністративного суду залежить від виду адміністративної справи. Спеціальні строки звернення до адміністративного суду можуть встановлюватися положеннями КАСУ та іншими законами.

Спеціальні строки звернення до адміністративного суду, які визначені положеннях КАСУ:

- **місячний строк** – у справах щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби (ч. 5 ст. 122 КАСУ), а також щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності ВРП, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України під час процедури проведення добору кандидатів на посаду судді, конкурсу на посаду судді чи призначення на посаду судді відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (ч. 8 ст. 122 КАСУ);
- **тримісячний строк** – у справах з приводу проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства та позовами у спорах, що виникають у зв'язку з проведенням та визначенням результатів конкурсу з визначення приватного партнера та концесійного конкурсу, та обчислюється з дня, коли особа дізналася або мала дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів (п. 3 ч. 2 ст. 122 КАСУ);
- **протягом 24 годин** – у справах за зверненням податкових та митних органів (ч. 2 ст. 283 КАСУ);
- **не пізніше як за два дні** – у справах про уточнення списку виборців (ч. 3 ст. 274 КАСУ);
- **триденний строк** – у справах про порушення прав, свобод чи інтересів особи, у разі оскарження постанови про відкладення провадження виконавчих дій (ч. 2 ст. 287 КАСУ);
- **п'ятиденний строк** – у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій (ч. 6 ст. 273, статті 275–277 КАСУ);
- **протягом десяти днів** – у справах щодо оскарження рішень суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності (ч. 2 ст. 286 КАСУ); у справах з приводу рішень, дій або бездіяльності органу державної виконавчої служби, приватного виконавця у справах з приводу рішень, дій або бездіяльності органу державної виконавчої служби, приватного виконавця (ч. 2 ст. 287 КАСУ);
- **десять робочих днів** – у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності державного замовника у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про оборонні закупівлі», крім спорів, пов'язаних з укладенням державного контракту (договору) про закупівлю з переможцем спрощених торгів із застосуванням електронної системи закупівель, а також зміною, розірванням і виконанням державних контрактів (договорів) про закупівлю (ч. 1 ст. 282 КАСУ);

- **протягом тридцяти днів** – у справах за позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації (ч. 2 ст. 283-2 КАСУ);
- **протягом всього строку чинності нормативно-правових актів** – у справах щодо визнання їх протиправними та нечинними (ч. 3 ст. 264 КАСУ);
- **протягом строку дії правового режиму воєнного стану** – у справах про застосування санкції, передбаченої п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції» (ч. 7 ст. 122, 283¹ КАСУ).

Спеціальні строки звернення до адміністративного суду, які визначені іншими законами, встановлюються у таких випадках:

- **протягом десяти днів** – щодо оскарження постанови про накладення штрафу, що прийнята посадовою особою (ст. 13 Закону України «Про відповідальність перевізників під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень»);
- **протягом 15 днів** – у справах щодо оскарження поліцейським дисциплінарного стягнення, накладеного на нього у період дії воєнного стану (ст. 31 Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України»).

Схематично класифікацію строків подано на рис. 2.28.

Рис. 2.28

2.5.4. Наслідки пропуску строків звернення до адміністративного суду

Пропущення строків звернення до адміністративного суду, як загальних, так і спеціальних, зумовлює настання процесуальних наслідків.

Застосування процесуальних наслідків залежить від наявності факту пропуску строку звернення до адміністративного суду та від стадії, на якій було виявлено зазначений факт.

Наслідки пропуску строків звернення до адміністративного суду, виявлені до відкриття провадження у справі:

- **залишення позовної заяви без руху** (ч. 1 ст. 123, ч. 6 ст. 161, ст. 169 КАСУ):
 - позивач не подав заяву про поновлення пропущеного строку звернення до адміністративного суду;
 - позивач подав заяву, але підстави, які були зазначені у заяві про поновлення пропущеного строку звернення, визнані судом неповажними.

Зауваження. Для поновлення строку звернення до суду особа має право звернутися із заявою протягом 10-ти днів з дня вручення ухвали про залишення позовної заяви без руху і вказати підстави для поновлення строку.

Наприклад. Окружний адміністративний суд міста Києва в ухвалі від 01.12.2022 р. у справі № 640/8228/22 залишив позовну заяву без руху із наданням часу для реалізації даного права, зважаючи на таке. Відповідно до ч. 1 ст. 123 КАСУ у разі подання особою позову після закінчення строків, установлених законом, без заяви про поновлення пропущеного строку звернення до адміністративного суду, або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані судом неповажними, позов залишається без руху. При цьому протягом десяти днів з дня вручення ухвали особа має право звернутися до суду з заявою про поновлення строку звернення до адміністративного суду або вказати інші підстави для поновлення строку. Згідно із ч. 3 ст. 123 КАСУ, якщо факт пропуску позивачем строку звернення до адміністративного суду буде виявлено судом після відкриття провадження в адміністративній справі й позивач не заявить про поновлення пропущеного строку звернення до адміністративного суду, або якщо підстави, вказані ним у заяві, будуть визнані судом неповажними, суд залишає позовну заяву без розгляду. Отже, зміст наведених положень передбачає право особи надати обґрунтоване клопотання про поновлення строків звернення до суду, до вирішення заяви про залишення позову без розгляду, позовну заяву слід залишити без руху із наданням часу для реалізації даного права¹.

- **повернення позовної заяви** (ч. 2 ст. 123 КАСУ):
 - позивач не подав заяву про поновлення пропущеного строку звернення у зазначений строк, визначений в ухвалі про залишення позовної заяви без руху;
 - вказані підстави у заяві позивача, поданої у строк, встановлений в ухвалі про залишення позовної заяви без руху, для поновлення строку звернення до адміністративного суду будуть визнані неповажними;

Наприклад. Окружний адміністративний суд міста Києва у справі № 640/19110/22 в ухвалі від 15.11.2022 р. дійшов висновку про наявність підстав для повернення позовної заяви, аргументуючи своє рішення тим, що відповідно до частин 1, 2 ст. 123 КАСУ у разі подання особою позову після закінчення строків, установлених законом, без заяви про поновлення пропущеного строку звернення до адміністративного суду, або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані судом неповажними, позов залишається без руху. При цьому протягом десяти днів з дня вручення ухвали особа має право звернутися до суду із заявою

¹ Ухвала Окружного адміністративного суду м. Києва від 01.12.2022 р. у справі № 640/8228/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107655217>.

про поновлення строку звернення до адміністративного суду або вказати інші підстави для поновлення строку. Якщо заяву не буде подано особою в зазначений строк або вказані нею підстави для поновлення строку звернення до адміністративного суду будуть визнані неповажними, суд повертає позовну заяву. Оскільки позивачем не надано жодних пояснень щодо причин пропуску строку звернення до суду, відсутні підстави для визнання такого пропуску поважним¹.

Наслідки пропущення строків звернення до адміністративного суду, виявлені після відкриття провадження у справі:

- *залишення позовної заяви без розгляду* (частини 3, 4 ст. 123 КАСУ, п. 9 ч. 1 ст. 240 КАСУ):
 - позивач не подав заяву про поновлення пропущеного строку звернення до адміністративного суду;
 - підстави, які вказані у заяві про поновлення пропущеного строку звернення, будуть визнані судом неповажними;
 - суд дійде висновку, що викладений в ухвалі про відкриття провадження у справі висновок суду про визнання поважними причин пропуску строку звернення до адміністративного суду був передчасним і суд не знайде інших підстав для визнання причин пропуску строку звернення до адміністративного суду поважними (ч. 4 ст. 123 КАСУ).

Зауваження. Частина 4 ст. 123 КАСУ сконструйована законодавцем так, що дозволяє суду фактично на його розсуд змінити свій первісний висновок про поважність причин пропуску строку на звернення до адміністративного суду та про можливість відкриття провадження у справі. Такі процесуальні можливості виникають унаслідок конкуренції двох норм КАСУ. Це, своєю чергою, не сприяє передбачуваності судової практики, в якій позивач не може бути певний щодо подальшого руху справи. Зазначена конкуренція процесуальних норм не відповідає принципу правової визначеності.

Наприклад. В ухвалі Окружного адміністративного суду міста Києва від 13.12.2022 р. у справі №640/38288/21 зазначено, що згідно із ч. 3 ст. 123 КАСУ, якщо факт пропуску позивачем строку звернення до адміністративного суду буде виявлено судом після відкриття провадження в адміністративній справі і позивач не заявить про поновлення пропущеного строку звернення до адміністративного суду, або якщо підстави, вказані ним у заяві, будуть визнані судом неповажними, суд залишає позовну заяву без розгляду. Враховуючи недоведеність заявником існування об'єктивно непереборних обставин, які унеможливили своєчасне звернення до суду з цими вимогами, суд визнає неповажними зазначені заявником у заяві причини пропуску строку звернення, що згідно з ч. 3 ст. 123 КАСУ є підставою для залишення без розгляду позову у цій частині².

¹ Ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва від 15.11.2022 р. у справі № 640/19110/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107339485>.

² Ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва від 13.12.2022 р. у справі № 640/38288/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107840881>.

Зауваження. У п. 48 рішення ЄСПЛ «Пономарьов проти України» зазначено, що вирішення питання щодо поновлення строку на оскарження перебуває в межах дискреційних повноважень національних судів, однак такі повноваження є обмеженими¹.

Однак у п. 46 рішення ЄСПЛ «Устименко проти України» вказується, що якщо звичайний строк оскарження поновлюється зі спливом значного періоду часу, таке рішення може порушити принцип правової визначеності².

Схематично види наслідків пропущення строків звернення до адміністративного суду зображено на рис. 2.29.

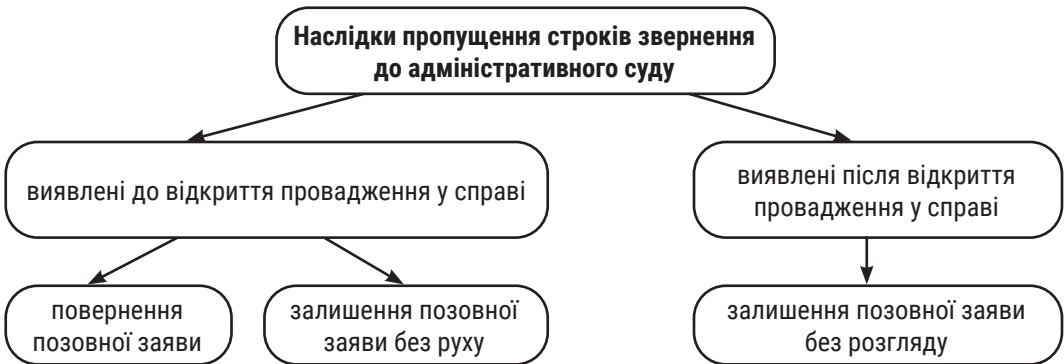

Рис. 2.29

2.6. Судові повістки

2.6.1. Судові повістки: поняття, види та значення

З метою забезпечення права на судовий захист законодавець у КАСУ³ встановлює, що ніхто не може бути позбавлений права на участь у розгляді своєї справи в адміністративному суді будь-якої інстанції (ч. 5 ст. 5), права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Це є проявом принципу гласності і відкритості судового процесу та його повного фіксування технічними засобами (п. 3 ч. 3 ст. 2 КАСУ), що належить до основних засад адміністративного судочинства.

Належне повідомлення учасників судового процесу є важливим з точки зору їх інформування про їх права і обов'язки з боку суду на підставі застосування адміністративними судами норм КАСУ, які визначають порядок такого інформування.

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Пономарьов проти України» від 03.03.2008 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_434.

² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Устименко проти України» від 29.10.2015 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_b27.

³ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

Неналежне повідомлення судом учасників судового процесу свідчить про порушення або незабезпечення права на справедливий суд. Про важливість належного повідомлення учасників судового процесу свідчить низка рішень ЄСПЛ, якими встановлено порушення Україною норм ЄКПЛ, що мало наслідком накладення фінансових стягнень та покладення на державу сприяти поновленню прав, що були порушені.

Наприклад. У справі «Созонов та інші проти України» від 08.11.2018 р., в якій ЄСПЛ зазначив, що загальна концепція справедливого судочинства, яка охоплює основний принцип, згідно з яким провадження має бути змагальним, вимагає, щоб особа була поінформована про порушення справи. Принцип рівності вимагає, щоб кожній стороні була надана розумна можливість надати свою справу за умов, які не ставлять її в істотно несприятливе становище порівняно з іншою стороною. ЄСПЛ дійшов висновку, що на національні суди покладено обов'язок з'ясувати, чи були повістки чи інші судові документи завчасно отримані сторонами та, за потреби, зобов'язані фіксувати таку інформацію у тексті рішення. У разі невручення стороні належним чином судових документів, вона може бути позбавлена можливості захищати себе у провадженні¹.

Судові виклики і повідомлення залежно від встановленої судом обов'язковості участі у вчиненні процесуальних дій тим чи іншим учасником справи здійснюються через направлення повісток про виклик або повісток-повідомлень (ч. 1 ст. 124 КАСУ):

- **повістки про виклик** – **суд** надсилає учасникам справи, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам **якщо суд визнав обов'язковою особисту участь таких осіб у судовому розгляді**;
 - **повістки-повідомлення** – **суд** надсилає учасникам справи з приводу вчинення процесуальних дій, у яких **участь цих осіб не є обов'язковою** (ч. 2 ст. 124 КАСУ). У повістках, крім обов'язкових реквізитів, міститься інформація такого змісту:
 - найменування та адреса адміністративного суду;
 - ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) фізичної особи, яку викликають до суду, або найменування органу, підприємства, установи, організації, представник яких викликається;
 - дата, час і місце судового засідання (підготовчого судового засідання);
 - назва і номер адміністративної справи;
 - в якому процесуальному статусі викликається/має брати участь ця особа (як позивач, відповідач, свідок тощо);
 - обов'язок особи, яка одержала повістку у зв'язку з відсутністю адресата, за першої можливості вручити її адресату або негайно повідомити його.
- У повістці про виклик додатково зазначається:
- у разі потреби – пропозиція учаснику справи подати всі раніше не подані докази;

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Созонов та інші проти України» від 08.11.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c92#Text.

- обов'язок адресата повідомити про наявність поважних причин неможливості прибути до суду;
- роз'яснення наслідків неприбуття до суду.

Якщо суд разом із повісткою надсилає копії документів, то у повістці він вказує їх перелік і роз'яснює право подати заперечення та докази на їх підтвердження (ч. 3 ст. 125 КАСУ).

2.6.2. Порядок вручення судових повісток

Норми КАСУ, які регламентують дії адміністративного суду щодо належного інформування (виклика чи повідомлення) учасників судового процесу, встановлюють **загальні правила належного вручення повістки**:

- *через електронний кабінет* – відповідно до положень ст. 18 КАСУ деякі особи, що беруть участь в адміністративній справі (адвокати, нотаріуси, державні та приватні виконавці, судові експерти, органи державної влади та інші державні органи, зареєстровані за законодавством України як юридичні особи, їх територіальні органи, органи місцевого самоврядування, інші юридичні особи, зареєстровані за законодавством України) зобов'язані реєструвати електронні кабінети. Інші особи, незалежно від їхнього процесуального статусу – реєструють їх за бажанням;
- *під розписку* – у разі відсутності в адресата електронного кабінету. Особисто адресату під розписку (приміром, вручена під розписку безпосередньо в суді) чи іншій, встановленій процесуальним законом, особі, у разі неможливості отримання особисто адресатом (приміром, повнолітнім членом сім'ї адресата).

Строки вручення повістки (ч. 3 ст. 126 КАСУ):

- *не пізніше ніж за п'ять днів* до судового засідання, крім випадку, коли повістка вручається безпосередньо в суді;
- *достатній для прибуття особи до суду* для участі в судовому засіданні для розгляду окремих категорій справ, заяв або клопотань учасників справи, якщо КАСУ встановлено строк розгляду менше десяти днів.

Моментами, з яких учасники судового процесу вважаються належним чином повідомленими про судовий виклик чи вчинення процесуальних дій:

- особисте отримання повістки учасником або його представником (в тому числі будь-яким повнолітнім членом сім'ї особи – адресата);
- одержання судом підтвердження відсутності учасника справи за направленим судовим викликом (повідомленням) за адресою його реєстрації або за останньою відомою суду адресою у встановленому законом порядку;
- вручення повістки та інших судових документів під розписку учаснику, що перебуває під вартою або відбуває покарання, адміністрацією місця його утримання;

- вручення повістки учаснику, який проживає за межами України, за відповідним порядком;
- вручення посадовій чи службовій особі, яка є учасником процесу за місцем її служби;
- отримання учасником судового процесу тексту повістки, яка була направлена судом електронною поштою, факсимільним повідомленням (факсом, телефаксом), телефонограмою;
- складання секретарем судового засідання довідки про відсутність підтвердження отримання тексту повістки через засоби електронного зв'язку (електронною поштою (факсом, телефоном));
- доставка повістки учаснику, якщо направлення повістки здійснюється судом з використанням засобів електронного зв'язку.

Час вручення повістки (пп. 1–4 ст. 127 КАСУ):

- день вручення судової повістки під розписку;
- день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відмову отримати судову повістку чи відмітки про відсутність особи за адресою місцезнаходження, місця проживання чи перебування особи, повідомленою цією особою суду;
- день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відмову отримати судову повістку чи відмітки про відсутність особи за адресою місцезнаходження, місця проживання чи перебування особи, що зареєстрована у встановленому законом порядку, якщо ця особа не повідомила суду іншої адреси;
- день отримання судом повідомлення про доставлення судової повістки до електронного кабінету особи (через формування в електронному кабінеті підсистеми «Електронний суд» картки з отримання судом повідомлення про доставку документа).

Якщо повістку надіслано на офіційну електронну адресу пізніше 17 години, повістка вважається врученою у робочий день, наступний за днем її відправлення, незалежно від надходження до суду повідомлення про її доставлення.

Доказами отримання повісток є:

- підтвердження отримання повістки, надане телефоном, текст такого підтвердження роздруковується, а телефонне підтвердження записується працівником апарату суду; заява позивача, подана в порядку ч. 1 ст. 129 КАСУ, щодо надіслання йому тексту повістки на електронну пошту; довідка, складена секретарем, якщо протягом дня, наступного за днем надсилання тексту повістки, підтвердження від учасника судового процесу не надійшло;
- розписка про одержання повістки;
 - розписка службової особи – представника юридичної особи, про отримання повістки, врученої за місцем її знаходження;
- повернуте до суду поштове відправлення із повісткою, яка не вручена адресатові з незалежних від суду причин.

Шляхи здійснення (надсилання) судових викликів та судових повідомлень наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Шляхи надсилання судових викликів і повідомлень

Судовий виклик або судове повідомлення учасників судового процесу (ч. 3 ст. 124 КАСУ):	
за наявності в особи електронного кабінету	шляхом надсилання повістки до їх електронного кабінету (п. 1 ч. 3 ст. 124 КАСУ)
за відсутності в особи електронного кабінету	шляхом надсилання повістки рекомендованою кореспонденцією (листом, телеграмою), кур'єром із зворотною розпискою за адресами, вказаними цими особами (п. 2 ст. 4 ст. 124 КАСУ), шляхом надсилання тексту повістки електронною поштою, факсимільним повідомленням, телефонограмою, текстовим повідомленням з використанням мобільного зв'язку на відповідну адресу електронної пошти, номер факсу, телефаксу, телефону (ч. 1 ст. 129 КАСУ) За наявності письмової заяви!
У разі ненадання учасниками справи інформації щодо їх поштової адреси судовий виклик або судове повідомлення надсилаються (ч. 4 ст. 124 КАСУ):	
юридичним особам та фізичним особам – підприємцям	за адресою місцезнаходження (місця проживання), що зазначена в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (п. 1 ст. 124 КАСУ)
фізичним особам, які не мають статусу підприємців	за адресою їх місця проживання чи місця перебування, зареєстрованою у встановленому законом порядку (п. 2 ст. 124 КАСУ) У разі відсутності учасників справи за такою адресою вважається, що судовий виклик або судове повідомлення вручено їм належним чином (ч. 5 ст. 124 КАСУ)!
Виклик (повідомлення) відповідача, третіх осіб, свідків, місце проживання (перебування) яких невідоме (ст. 130 КАСУ)	
Відповідач, третя особа, свідок зареєстроване місце проживання (перебування), місцезнаходження чи місце роботи якого невідоме	викликається в суд через оголошення на офіційному вебпорталі судової влади України, яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за десять днів до дати відповідного судового засідання (ч. 1 ст. 130 КАСУ) Порядок публікації оголошень на вебпорталі судової влади України визначається Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів)¹ (ч. 4 ст. 130 КАСУ)

¹ Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

Стаття 131 КАСУ передбачає юридичний обов'язок повідомити про зміну адреси та причини неприбуття в судове засідання:

- для учасників судового процесу – повідомити про зміну місця проживання (перебування, знаходження), роботи, служби, адреси електронної пошти, номера факсу, телефаксу, телефону (які учасник судового процесу повідомив суду);
- для учасники справи, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів – повідомити про уважність причин неявки до суду (своєчасно).

2.7. Судові витрати

2.7.1. Поняття та види судових витрат

Чинне законодавство визначення судових витрат не містить. При цьому слід розуміти, що категорії «судові витрати» та «судовий збір» співвідносяться між собою як ціле та його складник.

Зауваження. Певну дефініцію поняттю судових витрат дає пункт перший постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України щодо розгляду цивільних та кримінальних справ від 17.10.2014 р. №10 «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах», згідно з яким «судові витрати – це передбачені законом витрати (грошові кошти) сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, понесені ними у зв'язку з її розглядом та вирішенням, а у випадках їх звільнення від сплати – це витрати держави, які вона несе у зв'язку з вирішенням конкретної справи»¹.

В адміністративних справах до судових витрат віднесено судовий збір та витрати, пов'язані з розглядом справи, якими в конкретній адміністративній справі можуть бути витрати:

- на професійну правничу допомогу;
- сторін та їхніх представників, що пов'язані із прибуттям до суду;
- пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведень експертиз;
- пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів;
- пов'язані із вчиненням інших процесуальних дій або підготовкою до розгляду справи².

Зазначений вище перелік видів судових витрат в адміністративній справі наведено на рис. 2.30.

¹ Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах : постанова Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ від 17.10.2014 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0010740-14> .

² Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15>.

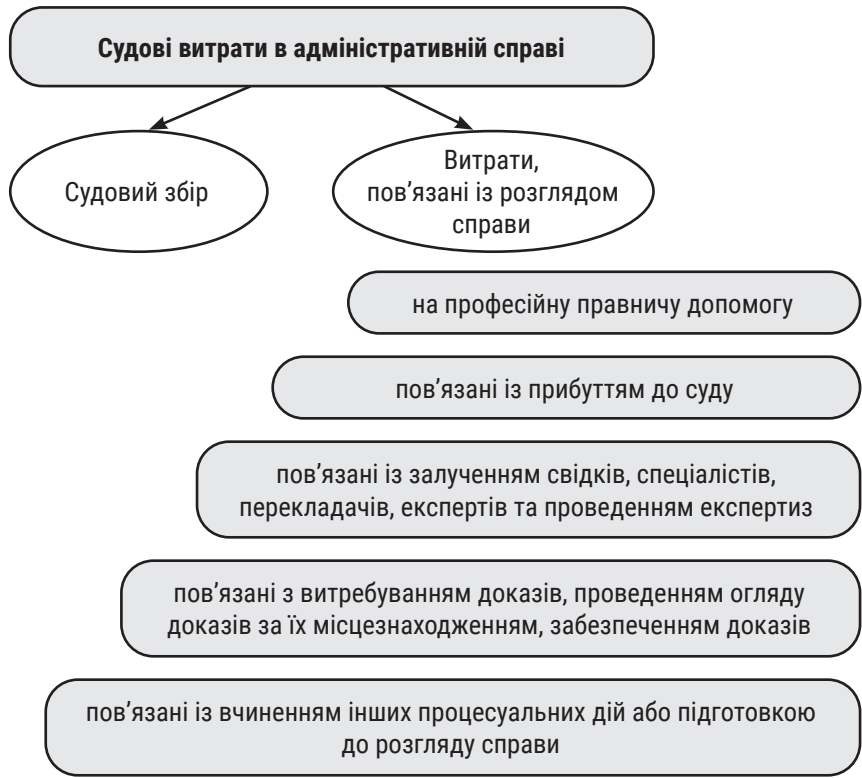

Рис. 2.30

Розглянемо детальніше кожен із наведених видів.

Судовий збір – вид судових витрат, який сплачують учасники справи та інші встановлені законом особи за подання процесуальних документів (позовних заяв, апеляційних, касаційних скарг тощо) до судів, визначених законом як адміністративні, та отримання копій судових рішень.

Об'єктами справляння судового збору є звернення до суду із позовною заявою та іншими заявами, передбаченими Законом України «Про судовий збір».

Щодо розміру судового збору, то його ставки залежать від документа або дії, за які він сплачується, з урахуванням особливостей правового статусу, особи, яка його сплачує. Справляється він у відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, – у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі.

Витрати на професійну правничу допомогу – це гонорар адвоката за надання правничої допомоги, в тому числі представництво в суді, та іншої допомоги, пов'язаної зі справою, включаючи підготовку до її розгляду, збір доказів, а також вартість послуг помічника адвоката тощо.

Розмір таких витрат визначається згідно з умовами договору про надання правничої допомоги та на підставі доказів щодо обсягу наданих послуг і виконаних робіт та їх вартості, яка вже сплачена або підлягає сплаті відповідною стороною¹, крім випадків надання правничої допомоги за рахунок держави.

Розмір витрат на правничу допомогу має бути співмірним із: 1) складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг); 2) часом, витраченим на виконання відповідних робіт (надання послуг); 3) обсягом наданих послуг та виконаних робіт; 4) ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи (ч. 5 ст. 134 КАСУ).

Зауваження. Дотримання критерії співмірності та «необхідності» судових витрат є важливими критеріями у випадку заперечення іншою стороною щодо розміру відшкодування витрат на професійну правничу допомогу².

Це пов'язано із тим, що адвокат визначає розмір гонорару самостійно з дотриманням Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а порядок його обчислення, сплати, підстави для зміни узгоджує спільно з клієнтом у відповідному договорі. Рішення Ради адвокатів щодо розміру (мінімальних) ставок адвокатського гонорару мають виключно рекомендаційний та інформаційний характер.

До витрат сторін та їхніх представників, що пов'язані із прибуттям до суду, належать витрати, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту сторін та їхніх представників, які визначаються вартістю квитків на залізничний, автомобільний, водний, повітряний транспорт або ж підтверженою вартістю пального, необхідного для переїзду до суду власним автотранспортом³, а також витрати щодо наймання житла. Також згідно з ч. 2 ст. 136 КАСУ, стороні, на користь якої ухвалено судові рішення і яка не є суб'єктом владних повноважень, та її законному представнику інша сторона сплачує компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять.

Наприклад. Сумський окружний адміністративний суд у додатковому рішенні від 10.08.2022 р. в адміністративній справі 480/1385/22 за позовом ОСОБА_1 до Виконавчого комітету Шосткинської міської ради Сумської області про визнання дій та бездіяльності протиправними, зобов'язання вчинити дії та стягнення моральної шкоди, відмовив позивачу в задоволенні вимоги про стягнення з відповідача компенсації за відрив від звичайних занять, з огляду на таке.

¹ Додаткова постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 18.08.2021 р. у справі № 300/3178/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99093701>; Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 15.06.2023 р. у справі № 640/33886/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111569068>.

² Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 25.07.2023 р. у справі № 340/4492/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112414555>.

³ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 12.08.2020 р. у справі № 826/13271/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90927025>.

У заяві про стягнення судових витрат позивач просив суд стягнути з відповідача компенсацію за відрив від звичайних занять за час, витрачений у судових засіданнях, – загалом 1,5 год., пропорційно розміру мінімальної заробітної плати.

Натомість суд встановив, що позивач не надав доказів на обґрунтування компенсації за відрив від звичайних занять, зокрема, не довів, що звичайні заняття були ним заплановані та не здійснені, у зв'язку з підготовкою процесуальних документів (підготовка, написання, друк, виготовлення копій та подача позовної заяви), на підставі чого у задоволенні заяви про компенсацію відмовив¹.

Тобто до витрат, пов'язаних із прибуттям до суду, належать: транспортні витрати (вартість квитків на залізничний, автомобільний, водний, повітряний транспорт або ж підтверджена вартість пального, необхідного для переїзду до суду власним транспортом); витрати за наймання житла; компенсація за втрачений заробіток; компенсація за відрив від звичайних занять.

Зауваження. Водночас непоодинокими є випадки віднесення до зазначеного переліку добових витрат (тобто документально не підтверджених витрат на відрядження, на харчування) фінансування інших власних потреб фізичної особи. Визначення «добових витрат», що міститься у п.п. 170.9.1. ПКУ, свідчить про те, що цей вид витрат неможливо віднести до жодної з виокремлених груп витрат, передбачених ст. 135 КАСУ, тому, відповідно, не передбачено і їх відшкодування².

Витрати сторін та їхніх представників, що пов'язані із прибуттям до суду, входять до предмета доказування у справі, тому мають бути підтверджені документально, хоча і відшкодовуються лише в граничних розмірах, визначених у постанові Кабінету Міністрів України від 27.04.2006 р. № 509 «Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних, адміністративних та господарських спорів, і порядок їх компенсації за рахунок держави»³.

Слід вказати, що аналогічні витрати відшкодовуються також *свідку у зв'язку із викликом до суду. Спеціаліст, перекладач, експерт*, окрім транспортних та витрат на проживання, отримує винагороду за виконані роботи (надані послуги), пов'язані із справою, яка має бути співмірна із складністю відповідної роботи (послуг), її обсягом та часом, витраченим ним на виконання робіт (надання послуг). Розмір відповідних витрат на залучення спеціаліста, перекладача, експерта встановлюється судом на підставі договорів, рахунків та інших доказів.

¹ Додаткове рішення Сумського окружного адміністративного суду від 10.08.2022 у справі № 480/1385/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106594263>.

² Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>; Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 13.02.2024 р. у справі № 480/3047/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116965050>.

³ Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних, адміністративних та господарських справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2006 р. № 590. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/590-2006-%D0%BF>.

Сума витрат на оплату робіт (послуг) спеціаліста, перекладача, експерта або проведення експертизи може бути сплачена учасниками справи попередньо (авансом) або стягнута судом на користь спеціаліста, перекладача, експерта чи експертної установи зі сторони, визначеної судом, відповідно до загальних правил розподілу судових витрат.

Витрати пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів; із вчиненням інших процесуальних дій або підготовкою до розгляду справи (наприклад, здійснення перекладу документів та їх копіювання, друк; надсилання документів учасникам справи тощо) несе сторона, яка заявила клопотання про вчинення цих дій.

Якщо клопотання про вчинення відповідних дій заявлено обома сторонами, витрати на них несуть обидві сторони порівну. Розмір таких витрат встановлюється судом на підставі договорів, рахунків та інших доказів.

Граничний розмір компенсації витрат, пов'язаних з проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи, встановлюється КМУ (Постанова КМУ від 27.04.2006 р. № 590¹).

Право вимагати виплати грошової компенсації витрат, пов'язаних із наданням доказу на вимогу суду, вчиненням інших процесуальних дій мають і особи, які не є учасниками судового процесу. У разі якщо така сума не була сплачена учасниками справи попередньо (авансом), суд стягує ці суми на користь такої особи зі сторони, визначеної судом відповідно до загальних правил про розподіл судових витрат, встановлених КАСУ.

Наприклад. Одеський окружний адміністративний суд задовольнив заяву представника третьої особи щодо винесення додаткового рішення про стягнення із позивача витрат, понесених у зв'язку з розглядом справи № 1540/4203/18, які склалися зокрема із витрат, пов'язаних із вчиненням інших процесуальних дій або підготовкою до розгляду справи, оскільки позивачем були надані належні та достатні докази: копії фіскальних чеків та описів вкладення до листів на підтвердження витрат, пов'язаних з надсиланням поштою пояснень по справі позивачу та відповідачу (додаткове рішення від 30.01.2019 р. у справі №1540/4203/18 за позовом ОСОБА_2 до Державної архітектурно-будівельної інспекції України, за участю третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору на стороні відповідача Громадської організації інвалідів «Допомога та захист», Товариства з обмеженою відповідальністю «АЛЬКАРІМ-БУД» про скасування сертифікату)².

¹ Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних, адміністративних та господарських справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2006 р. № 590. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/590-2006-%D0%BF>.

² Додаткове рішення Одеського окружного адміністративного суду від 30.01.2019 р. у справі № 1540/4203/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79525560>.

2.7.2. Зменшення розміру судових витрат або звільнення від їх оплати, відстрочення та розстрочення судових витрат

Законодавством передбачено пільги по сплаті збору, відстрочення, розстрочення, зменшення розміру та звільнення від сплати судового збору. Така можливість передбачена задля забезпечення доступу до правосуддя.

Правові засади справляння судового збору, платників, об'єкти та розміри ставок, порядок сплати та, зокрема, звільнення від сплати судового збору визначає Закон України «Про судовий збір». Так, ст. 5 Закону визначає вичерпний перелік категорій осіб, які безумовно звільняються від сплати судового збору: приміром, позивачі – у справах про стягнення заробітної плати та поновлення на роботі; особи з інвалідністю, виборці, військовослужбовці, учасники бойових дій, тощо.

Водночас ст. 8 містить норми, які встановлюють не обов'язок, а повноваження суду на власний розсуд звільнити особу від сплати судового збору (відстрочити, розстрочити його сплату або зменшити його розмір).

Так, суд, ураховуючи майновий стан сторони, може своєю ухвалою за її клопотанням відстрочити або розстрочити сплату судових витрат на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі, а також зменшити їх розмір чи звільнити від їх оплати повністю або частково.

Прийняття такого рішення судом відбувається за наявності певних умов:

- розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу позивача – фізичної особи за попередній календарний рік; або
- позивачами є: військовослужбовці; батьки, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, якщо інший з батьків ухиляється від сплати аліментів; одинокі матері (батьки), які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю; члени малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї; особа, яка діє в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена; або
- предметом позову є захист соціальних, трудових, сімейних, житлових прав, відшкодування шкоди здоров'ю.

Тобто рішення про відстрочення, розстрочення, зменшення судових витрат або звільнення від їхньої сплати приймається судом за суб'єктивним або предметним критерієм.

Зауваження. Хоча зменшення розміру належних до оплати судових витрат та звільнення від їх оплати частково є досить схожими за своєю сутністю явищами, але існує певна відмінність у механізмах їхнього застосування. Зокрема, зменшення розміру судових витрат може бути здійснено як з ініціативи суду (при здійсненні їх розподілу в порядку ст. 139 КАСУ), так і однієї із сторін (при зверненні до суду або їх розподілі) та вирішено в ухвалі або судовому рішенні. Питання часткового звільнення від оплати належних сум ініціюється виключно стороною, яка подає відповідну заяву, та вирішується в окремій ухвалі.

Тобто зменшення розміру судових витрат стосується фактично понесених витрат, які підлягають відшкодуванню, а часткове звільнення застосовується до витрат, які ще підлягають сплаті.

У разі задоволення клопотання про розстрочення, відстрочення сплати судові витрати не будуть оплачені у строк, встановлений судом, позовна заява залишається без розгляду або витрати розподіляються між сторонами відповідно до судового рішення у справі, якщо сплату судових витрат розстрочено або відстрочено до ухвалення судового рішення у справі.

Зокрема, особа, яка звертається до суду, має право подати відповідне клопотання, в якому має навести обставини щодо її майнового стану, за наявності підстав, з якими закон пов'язує можливість реалізації судом повноважень стосовно сплати витрат, яких зазнає сторона. Такі обставини мають бути підтверджені належними, допустимими, достатніми та достовірними доказами.

Оскільки Закон України «Про судовий збір» не містить вичерпного й чітко визначеного переліку документів, які можливо вважати такими, що підтверджують майновий стан особи, у кожному конкретному випадку суд установлює можливість особи сплатити належні суми на підставі поданих нею доказів щодо її майнового стану за своїм внутрішнім переконанням.

З наведеного виходить, що саме на заявника покладається обов'язок щодо доведення фактів відповідно до його прохання про відстрочення та розстрочення сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати.

Зауваження. Законодавством не встановлені чітко життєві обставини, які унеможливають сплату судових витрат у повному обсязі. Тобто суд самостійно на власний розсуд їх визначає залежно від доказів, якими обґрунтовується рівень майнового стану особи.

У постанові КАС ВС від 18.05.2023 р. у справі № 160/19572/21 зазначено, що документи про майновий стан мають містити інформацію, на підставі якої суд може встановити відсоткове співвідношення розміру судового збору до річного доходу позивача – фізичної особи за попередній календарний рік. Такими доказами можуть також слугувати інші документи, які підтверджують скрутний майновий стан особи, що, відповідно, унеможлиблює сплату нею судових витрат, зокрема наявність у такої особи реального доходу (розмір заробітної плати, стипендії, пенсії, прибутку тощо), рухомого чи нерухомого майна, цінних паперів, можливості розпорядження ними без значного погіршення фінансового становища¹.

Проте суд не обмежений такими твердженнями та може взяти до уваги й інші докази складного матеріального стану.

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 18.05.2023 р. у справі № 160/19572/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110950789>.

2.7.3. Розподіл судових витрат

Звернення до суду для захисту своїх прав – часто це довгий та складний процес, який може призводити до значних фінансових витрат. Відповідно до загальних правил, особа, яка ініціює судовий процес або окрему дію в суді, зазвичай несе судові витрати.

За результатами розгляду справи, а також залежно від сторони, якій підлягають відшкодуванню судові витрати, буде здійснюватися їх розподіл. При вирішенні цього питання суд ураховує низку обставин, зокрема:

- пов'язаність витрат із розглядом справи;
- обґрунтованість та пропорційність до предмета спору;
- значення справи для сторін, вплив на їх репутацію, публічний інтерес;
- поведінку сторони під час розгляду справи;
- дії сторони щодо досудового вирішення спору, врегулювання спору мирним шляхом під час судового процесу.

За загальним правилом у разі ухвалення судового рішення в адміністративній справі за позовом фізичної або юридичної особи до суб'єкта владних повноважень на користь позивача, всі здійсненні ним документально підтверджені судові витрати відшкодовуються за рахунок бюджетних асигнувань останнього.

Наприклад. Чернігівський окружний адміністративний суд рішенням від 08.11.2023 р. в адміністративній справі № 620/15063/23 задовольнив позов Товариства з обмеженою відповідальністю «Прохорське» до Головного управління ДПС у Чернігівській області про визнання протиправним та скасування податкового повідомлення-рішення, у повному обсязі та ухвалив стягнути з відповідача на користь позивача 2684,00 грн судових витрат за рахунок бюджетних асигнувань¹.

Якщо ж судові рішення ухвалені не на користь позивача, то суд стягує з позивача лише судові витрати суб'єкта владних повноважень, що пов'язані із залученням свідків та проведенням судових експертиз.

Наприклад. Рішенням Закарпатського окружного адміністративного суду від 13.05.2019 р. у адміністративній справі № 260/144/19 позов Головного управління Держпродспоживслужби в Закарпатській області до Фізичної особи-підприємця ОСОБА_2 про стягнення коштів, було задоволено в повному обсязі та, на підставі положень частини другої ст. 139 КАСУ, стягнуто із відповідача на користь позивача відшкодування вартості відібраного зразка продукції та витрат, пов'язаних з проведенням експертизи (випробування), в сумі 4401,83 грн².

¹ Рішення Чернігівського окружного адміністративного суду від 08.11.2023 р. у справі №620/15063/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114802191>.

² Рішення Закарпатського окружного адміністративного суду від 13.05.2019 р. у справі № 260/144/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81815230>.

Аналіз змісту частин 1–3 ст. 139 КАСУ дає підстави дійти висновку, що витрати суб'єкта владних повноважень на сплату судового збору за будь-яких результатів розгляду справи (задоволення або відмова в задоволенні позову як повністю, так і частково) не підлягають розподілу за результатом розгляду справи.

Такий підхід законодавця нерозривно пов'язаний із завданням адміністративного судочинства, котре полягає у вирішенні судом спорів у сфері публічно-правових відносин із метою ефективного захисту прав, свобод й інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень із боку суб'єктів владних повноважень.

Отже, якщо позивачем є суб'єкт владних повноважень, то незалежно від результатів розгляду справи понесені ним судові витрати, окрім судових витрат суб'єкта владних повноважень, пов'язаних із залученням свідків та проведенням експертиз (ч. 2 ст. 139 КАСУ), не підлягають розподілу¹.

У разі ухвалення судового рішення на користь позивача – суб'єкта владних повноважень судові витрати, понесені ним під час вирішення справи, з відповідача – фізичної або юридичної особи не стягують. Якщо судове рішення ухвалене не на користь позивача, то всі здійснені відповідачем (фізичною або юридичною особою) документально підтверджені судові витрати відшкодовуються за кошти держави.

У разі задоволення адміністративного позову лише частково судові витрати розподіляються між сторонами пропорційно до задоволених судом вимог, за винятком витрат суб'єкта владних повноважень на правничу допомогу адвоката та сплату судового збору, або суд може зобов'язати сторону, на яку покладено більшу суму судових витрат, сплатити різницю іншій стороні.

За рахунок коштів, передбачених Державним бюджетом України, компенсуються судові витрати, понесені відповідачем, у разі відмови у задоволенні вимог позивача, звільненого від сплати судових витрат (або коли обидві сторони звільнені від їх сплати), а також у разі залишення позовної заяви без розгляду чи закриття провадження у справі.

І навпаки, якщо сторону, на користь якої ухвалено рішення, звільнено від сплати судових витрат, з іншої сторони стягуються судові витрати на користь осіб, що їх понесли, пропорційно до задоволеної чи відхиленої частини вимог, а інша частина компенсується за рахунок бюджетних коштів.

Питання розподілу понесених сторонами судових витрат суд вирішує також при закритті провадження у справі у випадку прийняття відмови позивача від позову або ж примирення сторін.

Зокрема, у разі відмови позивача від позову, понесені ним витрати відповідачем не відшкодовуються, а витрати відповідача за його заявою стягуються із позивача, крім випадків, коли позивач звільнений від сплати судових витрат.

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 29.08.2022 р. у справі № 826/16473/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105973567>.

Зауваження. Якщо позивач відмовився від позову внаслідок задоволення його відповідачем після подання позовної заяви, то суд за заявою позивача присуджує всі понесені ним у справі витрати із відповідача.

У випадку примирення, якщо сторони не дійшли згоди щодо розподілу судових витрат, кожна сторона у справі несе половину судових витрат.

Важливого значення при вирішенні питання відшкодування судових витрат набуває і стадія судового розгляду, на якій воно відбувається.

Зауваження. У разі вирішення справи шляхом примирення, відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем до початку розгляду справи по суті чи на стадії перегляду рішення в апеляційному чи касаційному порядку суд у відповідній ухвалі чи рішенні у порядку, встановленому законом, вирішує питання про повернення позивачу (скаржнику) п'ятдесяти відсотків судового збору, сплаченого при поданні позову (апеляційного чи касаційної скарги).

Для більш зручного сприйняття розподіл судових витрат залежно від результатів розгляду справи подано в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Розподіл судових витрат

Наслідки розгляду	Умови	Порядок розподілу судових витрат
<i>Повне задоволення позову</i>	позивач – фізична або юридична особи	судові витрати в повному обсязі стягуються із суб'єкта владних повноважень на користь позивача
	позивач – суб'єкт владних повноважень	із відповідача стягуються виключно судові витрати, пов'язані із залученням свідків та проведенням експертиз
	позивач, звільнений від сплати судових витрат	з іншої сторони стягуються судові витрати на користь осіб, що їх понесли, пропорційно до задоволеної чи відхиленої частини вимог, а інша частина компенсується за рахунок коштів, передбачених Державним бюджетом України
<i>Часткове задоволення позову</i>		судові витрати покладаються на обидві сторони пропорційно до розміру задоволених позовних вимог (за винятком витрат суб'єкта владних повноважень на правничу допомогу адвоката та сплату судового збору)
	при пропорційному покладенні судових витрат	суд може зобов'язати сторону, на яку покладено більшу суму судових витрат, сплатити різницю іншій стороні

Розділ 2. Загальні положення адміністративного судочинства

Наслідки розгляду	Умови	Порядок розподілу судових витрат
<i>Повне або часткове задоволення позову</i>	позивач, звільнений від сплати судових витрат	з іншої сторони стягуються судові витрати пропорційно до задоволеної/ відхиленої частини вимог, інша частина компенсується за рахунок бюджету
	обидві сторони звільнені від сплати судових витрат	судові витрати компенсуються за рахунок держави
<i>Відмова у задоволенні позову</i>		судові витрати, понесені відповідачем, стягуються із позивача
	позивач, звільнений від сплати судових витрат	судові витрати, понесені відповідачем, компенсуються за рахунок коштів, передбачених Державним бюджетом України
<i>Закриття провадження у справі у всіх інстанціях</i>	крім випадків закриття у зв'язку з відмовою позивача від позову	сплачена сума судового збору повертається за клопотанням особи, яка його сплатила
	унаслідок необґрунтованих дій позивача	відповідач має право заявити вимоги про компенсацію здійснених ним витрат, пов'язаних із розглядом справи
<i>Відмова позивача від позову</i>		понесені позивачем витрати відповідачем не відшкодовуються, а витрати відповідача за його заявою стягуються із позивача
	внаслідок задоволення вимог позивача відповідачем	суд за заявою позивача покладає всі понесені ним у справі витрати на відповідача
<i>Вирішення справи шляхом примирення, відмови від позову, визнання позову</i>	до початку розгляду справи по суті в суді першої інстанції	позивачу повертається п'ятдесят відсотків судового збору, сплаченого при поданні позову
	на стадії перегляду рішення в апеляційному чи касаційному порядку	скаржнику (заявнику) повертається п'ятдесят відсотків судового збору, сплаченого ним при поданні відповідної апеляційної чи касаційної скарги
<i>Вирішення спору шляхом примирення</i>	сторони не дійшли згоди щодо розподілу судових витрат	кожна сторона у справі несе половину судових витрат
<i>Залишення позовної заяви або скарги без розгляду</i>	крім випадків, пов'язаних із повторним неприбуттям або залишенням позивачем судового засідання без поважних причин, або неподанням позивачем витребуваних судом матеріалів, або за його заявою (клопотанням)	сплачена сума судового збору повертається за клопотанням особи, яка його сплатила
	внаслідок необґрунтованих дій позивача	відповідач має право заявити вимоги про компенсацію здійснених ним витрат, пов'язаних із розглядом справи

Окрім цього, ст. 140 КАСУ містить також положення щодо компенсації судових витрат третій особі, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору. Зокрема, судові витрати стягуються на користь останньої зі сторони, визначеної відповідно до загальних вимог розподілу судових витрат, залежно від того, заперечувала чи підтримувала така особа заявлені позовні вимоги.

Також зі змісту вказаної статті вбачається, що суд наділений правом покласти судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору на сторону у випадку зловживання останньою процесуальними правами або якщо спір виник внаслідок її неправильних дій.

Зауваження. З метою запобігання завищенню розміру судових витрат і зловживанню правом на компенсацію встановлено граничні розміри. Тобто суд не може присудити з іншої сторони відшкодування судових витрат у сумі, що перевищує граничний розмір, встановлений КМУ.

2.7.4. Судові рішення щодо судових витрат

Закріплений у КАСУ принцип невідворотності відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб (п. 10 ч. 2 ст. 2), на користь яких ухвалене судове рішення, тісно пов'язаний із іншим принципом – обов'язковості судових рішень.

Питання щодо судових витрат вирішується судом у:

- рішенні (за результатами розгляду справи):
 - додатковому рішенні;
- постанові (за результатами розгляду справи);
- ухвалі:
 - про закриття провадження у справі;
 - залишення позовної заяви без розгляду.

Розмір витрат, які сторона сплатила або має сплатити у зв'язку з розглядом справи, встановлює суд на підставі поданих сторонами доказів.

КАСУ передбачено диференційовані строки щодо подачі вказаних доказів:

- до закінчення судових дебатів у справі;
- протягом п'яти днів після ухвалення рішення суду за умови звернення сторони до суду із відповідною заявою до закінчення судових дебатів.

У зв'язку з цим питання про розподіл судових витрат може бути прийняте судом у рішенні, постанові разом із вирішенням справи по суті, а може бути прийняте після постановлення такого у вигляді додаткового рішення. В такому випадку, якщо сторона з поважних причин не може до закінчення судових дебатів у справі подати докази, що підтверджують розмір понесених нею судових витрат, суд за заявою такої сторони, поданою до закінчення судових дебатів у справі, може вирішити питання про судові витрати після ухвалення рішення по суті позовних вимог. Якщо визначеного порядку дотримано, для вирішення питання про судові витрати суд

призначає судові засідання, яке проводиться не пізніше п'ятнадцяти днів з дня ухвалення рішення по суті позовних вимог, за наслідками якого суд виносить додаткове рішення в порядку, визначеному ст. 252 КАСУ.

Зауваження. Вирішення питання судових витрат у зазначеному вище порядку може відбуватися із власної ініціативи суду або за заявою учасника, якщо питання про судові витрати не було вирішено.

Питання про розподіл судових витрат при постановленні ухвали про закриття провадження у справі, залишення позову без розгляду або ухвалення рішення про задоволення позову у зв'язку з його визнанням суд вирішує не пізніше десяти днів з дня ухвалення відповідного судового рішення, за умови подання учасником справи відповідної заяви і доказів, які підтверджують розмір судових витрат.

Такі рішення в подальшому можуть бути оскаржені учасниками справи, свідками, експертами, спеціалістами, перекладачами, якщо це стосується їхніх інтересів.

2.8. Заходи процесуального примусу

2.8.1. Поняття та підстави застосування заходів процесуального примусу

Необхідним складником адміністративного судочинства, що покликаний забезпечувати дотримання порядку в адміністративних судах під час здійснення ним розгляду та вирішення адміністративних справ, є процесуальний примус.

Відповідно до ст. 144 КАСУ заходами процесуального примусу є процесуальні дії, що вчиняються судом у визначених цим Кодексом випадках з метою:

- спонукання відповідних осіб до виконання встановлених у суді правил;
- добросовісного виконання процесуальних обов'язків;
- припинення зловживання правами;
- запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства.

Застосування процесуального примусу здійснюється адміністративними судами на власний розсуд, у встановлених нормативних межах, іноді є чи не єдиним об'єктивно необхідним заходом, що спроможний припинити порушення, які стали перепорою в розгляді справи. Заходи процесуального примусу, відповідно до ч. 2 ст. 144 КАСУ, застосовуються судом, як правило, **негайно після вчинення порушення**.

Зауваження. Така редакція фактично вказує нам, що процесуальний примус є специфічною формою реакції на правопорушення.

Про застосування заходів процесуального примусу суд постановляє ухвалу (ч. 3 ст. 144, статті 145–149 КАСУ).

До однієї особи не може бути застосовано кілька заходів процесуального примусу за одне й те саме порушення (ч. 2 ст. 135 КАСУ), але якщо особа вчинила декілька протиправних дій, за які передбачено різні види процесуального примусу, вони застосовуються кожен окремо.

Застосування примусу зачіпає суттєві особисті та майнові права особи. Тому заходи процесуального примусу мають бути застосовані лише відповідно до їх призначення за наявності встановлених законом підстав і з додержанням встановленого процесуального порядку.

Термін «процесуальний примус» тісно пов'язаний із терміном «адміністративний примус».

Як заходи адміністративного примусу, так і заходи процесуального примусу застосовуються у крайніх випадках, тобто коли заходи переконання (вплив на свідомість особи) не досягають своєї мети, і адміністративний суд вимушений застосовувати низку процесуальних дій – реагувати на вчинене правопорушення.

Водночас, не зважаючи на їх певну схожість, адміністративний примус і процесуальний примус – це два різні види державного примусу. Вони розрізняються за:

- суб'єктом застосування – процесуальний примус застосовується виключно судом, адміністративний – як судом, що здійснює судочинство у справах про адміністративні правопорушення, так і суб'єктами владних повноважень;
- особами щодо яких застосовується (адресатами) – процесуальний примус – щодо учасників судового процесу, адміністративний примус – до учасників адміністративних правовідносин, які вчиняють правопорушення (і його треба припинити), або його вже вчинили;

Зауваження. Іноді адміністративний примус застосовується й до осіб, які ще нічого протиправного не вчинили. Це так звані попереджувальні, або ж запобіжні заходи – для попередження (запобігання) у майбутньому можливого правопорушення (приклад, перевірка документів, заборона руху на певній ділянці дороги під час ожеледиці (водій може не впоратись з авто та вчинити ДТП), або ж для забезпечення безпеки водія та пасажирів (приміром, при здійсненні на ділянці дороги небезпечних робіт (розмінуванні, тощо), коли людину поза її волю примушують їхати в об'їзд.

- метою та сферою застосування – процесуальний примус здійснюється для добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства, тоді як адміністративний примус – стосується сфери публічної влади;
- правовим регулюванням системи заходів – заходи процесуального примусу – нормативно звужено та встановлено в КАСУ, для адміністративного – передбачено низкою нормативно-правових актів, які не є кодифікованими.

Суд може застосовувати заходи процесуального примусу на будь-якій стадії адміністративного судочинства. Вибір судом конкретного заходу процесуального примусу залежить від форми судово-процесуальної діяльності (чи письмове провадження, чи судового засідання). При цьому до однієї особи не може бути застосовано кілька заходів процесуального примусу за одне й те саме порушення (ч. 2 ст. 145 КАСУ). Застосування до особи заходів процесуального примусу не звільняє її від виконання обов'язків, встановлених процесуальним законом (ч. 3 ст. 145 КАСУ).

Так, **процесуальний примус** – це система заходів, що застосовує адміністративний суд у визначених процесуальним законом випадках з метою спонукання відповідних осіб до дотримання встановлених у суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню перешкод у здійсненні судочинства, підтримання порядку під час судового розгляду.

2.8.2. Класифікація заходів процесуального примусу

КАСУ вимагає від учасників судового процесу, осіб, присутніх у залі судового засідання, беззаперечно виконувати розпорядження головуючого, дотримуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил.

Зауваження. За прояв неповаги до суду, інші порушення встановлених у суді правил винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом (ст. 198 КАСУ).

Відповідно до ст. 145 КАСУ видами заходів процесуального примусу є:

- 1) попередження;
- 2) видалення із залу судового засідання;
- 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом;
- 4) привід;
- 5) штраф.

Питання про притягнення учасника справи або іншої особи, присутньої в залі судового засідання, до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом **негайно після вчинення правопорушення**, для чого у судовому засіданні із розгляду справи оголошується перерва, або після закінчення судового засідання (ст. 198 КАСУ).

Так саме, як і заходи адміністративного примусу, заходи примусу процесуального можна класифікувати:

- за характером впливу:
 - майнового:
 - покладають майновий обов'язок – штраф (ст. 149 КАСУ);

- обмеження майнових прав – тимчасове вилучення доказів для дослідження судом (ст. 147 КАСУ);
- особистого:
 - обмежують особу в реалізації її процесуальних прав – видалення із залу судового засідання (ст. 146 КАСУ);
 - превентивного – попередження (ст. 146 КАСУ);
 - обмеження особистих прав – привід (ст. 148 КАСУ);
- за формою судово-процесуальної діяльності:
 - ті, що застосовуються в письмову провадження, – тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, штраф;
 - ті, що застосовуються в судовому засіданні, – видалення із залу судового засідання, попередження, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, привід, штраф.

2.8.3. Види заходів процесуального примусу

2.8.3.1. Попередження

Згідно з ч. 1. ст. 146 КАСУ до учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень судді (головуючого судді) застосовується попередження.

Попередження як захід процесуального примусу виступає як захід припинення вже вчинюваного у часі та у просторі протиправного діяння та як своєрідна форма негативних правових наслідків («покарання») правопорушника за порушення встановленого в суді порядку. Водночас застосування до особи заходів процесуального примусу не звільняє її від виконання обов'язків, встановлених цим Кодексом (ч. 3 ст. 145 КАСУ).

Попередження як захід процесуального примусу застосовується адміністративним судом шляхом **постановлення ухвали**, яка заноситься секретарем судового засідання до протоколу судового засідання (статті 146, 243 КАСУ). Причому суд може постановити ухвалу без виходу до нарадчої кімнати. Така ухвала, прийнята в судовому засіданні, проголошується негайно після її постановлення.

Особливими (характерними) рисами **попередження**, як заходу процесуального примусу є те, що він застосовується:

- як до учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні;
- за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень судді (головуючого судді);
- застосовується судом шляхом постановленням ухвали, яка заноситься до журналу судового засідання;
- наслідком застосування є вплив на свідомість особи.

2.8.3.2. Видалення із зали судового засідання

Відповідно до ст. 146 КАСУ до учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень судді (головуючого судді) може бути застосовано видалення із залу судового засідання. Але *видаляти* із залу судового засідання особу можна лише після того, як до неї за порушення порядку в цьому судовому засіданні вже було застосований такий захід, як *попередження* і воно не вплинуло позитивно на поведінку особи, тобто в разі повторного вчинення нею протиправних дій.

Тобто *видалення із зали судового засідання* – це захід процесуального примусу, який суд застосовує до учасників судового процесу, інших осіб, присутніх у судовому засіданні, за повторне порушення ними порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень судді (головуючого судді).

Окремий порядок видалення із залу судового засідання встановлено щодо перекладача та спеціаліста. У випадку їх видалення суд оголошує перерву і надає час для заміни перекладача, спеціаліста. Тобто *їх не просто видаляють, їх замінюють*, оскільки саме судові засідання не може бути проведено без осіб, що мають спеціальні знання та навички, без яких суд не може постановити законне рішення. Про допуск (залучення нового перекладача, спеціаліста) адміністративним судом постановляється ухвала.

Видалення із залу судового засідання як захід процесуального примусу застосовується адміністративним судом постановленням ухвали. Суд може постановити таку ухвалу без виходу до нарадчої кімнати, тому заноситься секретарем судового засідання до протоколу судового засідання (статті 146, 243 КАСУ).

Характерними ознаками видалення із залу судового засідання є те, що воно:

- застосовується у разі повторного порушення порядку під час судового засідання або невиконання учасниками судового процесу, іншими особами, присутніми у судовому засіданні, розпорядженням судді (головуючого судді);
- застосовується до учасників судового процесу, інших осіб, присутніх у судовому процесі;
- виконується судовим розпорядником шляхом супроводу порушника за межі залу судового засідання¹;
- наслідками видалення є неможливість порушника брати участь (бути присутнім) у залі судового розгляду справи.

Наприклад. Під час розгляду справи № 320/7/19 за апеляційною скаргою ОСОБА_1 на ухвалу Київського окружного адміністративного суду від 04.01.2019 р. Шостий апеляційний адміністративний суд за порушення порядку під час судового засідання та невиконання розпоряджень головуючого судді до позивача (ОСОБИ_1) застосував захід процесуального

¹ Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників : наказ Державної судової адміністрації України від 20.07.2017 р. № 815. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0815750-17#Text>.

примусу відповідно до ч. 1 ст. 146 КАСУ у вигляді попередження та в подальшому за повторне вчинення таких дій його було видалено із зали судового засідання¹.

2.8.3.3. Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом

Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі вимагає від суду запропонувати особам, які беруть участь у справі, подати докази або з власної ініціативи витребувати докази, які, на думку суду, необхідні для всебічного з'ясування обставин справи. Суб'єкт владних повноважень повинен подати суду всі наявні у нього матеріали, що можуть бути використані як докази у справі. У разі невиконання цього обов'язку суд витребує ці матеріали. У разі невиконання особою, у якій знаходяться докази, вимог ухвали про витребування доказів суд має застосувати захід процесуального примусу у вигляді тимчасового вилучення в неї доказів для дослідження судом.

Тимчасове вилучення доказу для дослідження його судом – захід процесуального примусу, що полягає у відібранні від його володільця за ухвалою суду доказу з метою дослідження його в суді.

Відповідно до ст. 147 КАСУ у разі неподання без поважних причин письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, або неповідомлення причин їх неподання суд може постановити ухвалу про тимчасове вилучення цих доказів державним виконавцем для дослідження судом.

Ухвала про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом є виконавчим документом, підлягає негайному виконанню та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом.

В ухвалі про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом мають бути зазначені (ст. 147 КАСУ):

- повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, в якій знаходиться доказ, його місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштові індекси, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, номери засобів зв'язку, адреса електронної пошти або офіційна електронна адреса, за наявності;
- назва або опис письмового, речового чи електронного доказу;
- підстави проведення його тимчасового вилучення;
- кому доручається вилучення.

Підставою застосування такого заходу, як тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, є протиправне перешкоджання здійсненню адміністративного судочинства у формі:

¹ Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 17.01.2020 р. у справі № 320/7/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/review/86989228>.

- неподання без поважних причин письмових чи речових доказів, що витребувані судом, та
- неповідомлення причин їх неподання.

Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом полягає в позбавленні права володіння та користування, і обмеженні права розпорядження певною річчю (об'єкт матеріального світу) на час розгляду справи.

Про тимчасове вилучення доказу суд постановляє письмову ухвалу, викладену окремим документом, яка надсилається державному виконавцю для негайного виконання. Ухвалу не може бути оскаржено окремо, але заперечення проти неї можуть бути включені до скарги на судові рішення, ухвалені за результатами розгляду справи.

Характерними ознаками тимчасового вилучення доказу для дослідження його судом є те, що воно застосовується судом:

- у разі неподання без поважних причин письмових, речових чи електронних доказів, що витребувані судом, або неповідомлення причин їх неподання;
- застосовується до учасників судового процесу, у яких є документи, що можуть відігравати роль доказів при вирішенні справи;
- виконується державним виконавцем;
- наслідками такого вилучення є більш повне встановлення судом важливих для правильного вирішення справи фактів.

2.8.3.4. Привід

Привід – це примусове доставлення до суду особи, участь якої в судовому засіданні суд визнав обов'язковою, у разі неприбуття з поважних причин з метою забезпечення її участі в розгляді адміністративної справи.

Привід безпосередньо здійснюють органи Національної поліції України з відшкодуванням у дохід держави витрат на його здійснення.

Про привід суд постановляє ухвалу, в якій зазначає ім'я фізичної особи, яка підлягає приводу, місце проживання (перебування), роботи, служби чи навчання, підстави застосування приводу, коли і куди ця особа повинна бути доставлена, кому доручається здійснення приводу (ч. 3 ст. 148 КАСУ) .

Ухвала про привід до суду передається для виконання до органу Національної поліції України за місцем провадження у справі або за місцем проживання (перебування), роботи, служби чи навчання тієї особи, яку належить привести. Ухвала про привід до суду оголошується учаснику судового процесу, до якого застосовується привід, особою, яка її виконує (ч. 4 ст. 148 КАСУ).

Наприклад. У справі № 420/3838/20 за заявою Головного управління ДПС у м. Києві про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами по справі Одеський окружний адміністративний суд задовольнив у порядку спрощеного позовного провадження (у від-

критому судовому засіданні в режимі відеоконференції в системі «EASYCON») клопотання представника ДПС України про привід свідка в адміністративній справі та ухвалив застосувати до свідка директора ТОВ «Агрорайс» ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1 (адреса місця роботи: АДРЕСА_2, код ЄДРПОУ НОМЕР_1; адреса місця реєстрації: АДРЕСА_1) привід¹.

У разі неможливості здійснення приводу у зв'язку з хворобою, відрядженням особи, яку мають привести до суду або за наявності інших поважних причин посадова особа органу Національної поліції України, яка виконує ухвалу про привід до суду, через керівника цього органу негайно повертає її суду з письмовим поясненням причин невиконання.

Привід до суду не застосовується до малолітніх та неповнолітніх осіб, вагітних жінок, осіб з інвалідністю першої і другої груп, жінок, які доглядають дітей віком до шести років або дітей з інвалідністю, а також осіб, які згідно із КАСУ не можуть бути допитані як свідки (ч. 2 ст. 148 КАСУ).

Згадана стаття перелічує низку категорій фізичних осіб, яких не можна допитувати як свідки, то ж і не можна примусово доставити до адміністративного суду. Це:

- недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання;
- особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг медіації під час проведення позасудового врегулювання спору, – про такі відомості;
- священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;
- судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, яка стала відома судді під час врегулювання спору за його участю;
- інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди.

Особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв – без згоди дипломатичного представника.

Отже, особливими (характерними) ознаками **приводу** як заходу процесуального примусу є те, що він застосовується судом:

- до належно викликаних осіб, особисту участь яких визнано судом обов'язковими, свідків;
- які без поважних причин не прибули у судові засідання або не повідомили причини свого неприбуття;

¹ Ухвала Одеського окружного адміністративного суду від 31.10.2022 р. у справі № 420/3838/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107057686>.

- ухвала про привід до суду передається на виконання до органу Національної поліції України за місцем провадження у справі або за місцем проживання (перебування), роботи;
- наслідком застосування приводу є фізичне переміщення порушника до залу судового засідання.

2.8.3.4.5. Штраф

Штраф – це захід процесуального примусу, який за своєю суттю є грошовим обтяженням, що накладається на учасників судового процесу, які порушили встановлений порядок розгляду та вирішення адміністративної справи.

Підстави застосування штрафу:

- невиконання процесуальних обов'язків, зокрема ухилення від вчинення дій, покладених судом на учасника судового процесу;
- зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству;
- неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, або неподання таких доказів без поважних причин суб'єктом владних повноважень;
- використання під час процедури врегулювання спору за участю судді портативних, аудіотехнічних пристроїв, а також здійснення фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису.

Розмір штрафу обраховується прожитковим мінімумом для працездатних осіб та становить:

- від 0,3 до 3 – у випадках, визначених ч. 1 ст. 149 КАСУ та наведених вище як підстави;
- від 1 до 10 – у випадках повторного чи систематичного невиконання процесуальних обов'язків; неодноразового зловживання процесуальними правами; повторного чи систематичного неподання витребуваних судом доказів без поважних причин або без їх повідомлення; невиконання ухвали про забезпечення позову або доказів.

Ухвалу про стягнення штрафу може бути оскаржено в апеляційному порядку до суду вищої інстанції, що не перешкоджає розгляду справи. Постанова суду апеляційної інстанції за результатами перегляду ухвали про накладення штрафу є остаточною і оскарженню не підлягає. Ухвала ж ВС про стягнення штрафу оскарженню взагалі не підлягає (ч. 4 ст. 149 КАСУ). Ухвала про стягнення штрафу є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа. Стягувачем є Державна судова адміністрація України (ч. 5 ст. 149 КАСУ).

У тих випадках, якщо особа, щодо якої постановлено ухвалу про стягнення штрафу, виправила допущене порушення та (або) надала докази поважності причин невиконання відповідних вимог суду чи своїх процесуальних обов'язків, суд може скасувати постановлену ним ухвалу про стягнення штрафу.

Наприклад. У справі № 640/6500/22 Київський окружний адміністративний суд скасував свою ухвалу від 20.06.2023 р. про застосування до судового експерта штрафу у зв'язку із тим, що він не прибув у судові засідання. Підставою для скасування стало подання судовим експертом пояснень щодо його перебування на той час за межами України, на підтвердження чого суду ним було надано копії квитка на потяг сполученням Київ–Кишинів на його ім'я та копію паспорта громадянина України для виїзду за кордон HOMEP_1 про виїзд на територію Республіки Молдова, що об'єктивно унеможливило з'явлення за викликом до суду¹.

2.9. Забезпечення позову

2.9.1. Поняття і підстави забезпечення позову

Забезпечення позову посідає особливе місце в загальній системі законодавства, яке встановлює правила адміністративного судочинства, адже містить низку елементів, що визначають правові ознаки, види, особливості застосування, дії суду і позивача, та деякі особливості реалізації у провадженнях за окремими категоріями адміністративних справ.

Мета забезпечення позову – досягнення дієвості та ефективності результату судового розгляду адміністративного позову, що полягає в негайних, проте тимчасових заходах, спрямованих на недопущення ускладнення чи неможливості виконання судового рішення, а також продовження ймовірного порушення прав, свобод та інтересів заявника. Заходи забезпечення позову застосовуються для того, щоб під час розгляду справи запобігти діям, які можуть істотно ускладнити або унеможливити реалізацію судового рішення.

У ст. 5 КАСУ визначено способи судового захисту, які позивач може використовувати в адміністративному судочинстві, тому слід звернути увагу на взаємозв'язок таких способів із заходами забезпечення позову. Зокрема, якщо особа у позовній заяві просить:

- визнати протиправним та нечинним нормативно-правовий акт чи окремі його положення, або визнати протиправним та скасувати індивідуальний акт чи окремі його положення, – такий позов може бути забезпечено зупиненням дії індивідуального акта або нормативно-правового акта;
- визнати дії або бездіяльність суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язати утриматися від вчинення певних дій, або встановити наявність чи відсутність компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень – такий позов може бути забезпечено заборонаю відповідачу вчиняти певні дії, або заборонаю іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору;
- поряд із іншими способами захисту, стягнути з відповідача – суб'єкта владних повноважень кошти на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними

¹ Ухвала Київського окружний адміністративного суду від 20.07.2023 р. у справі № 640/6500/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112347920>.

рішеннями, дією або бездіяльністю, – такий позов може бути забезпечено зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку.

Отже, спрямованість заходів забезпечення позову зорієнтована на встановлення нормативно визначених заборон для відповідача або інших осіб, що дозволить повно, всебічно, незалежно, неупереджено, об'єктивно розглянути і вирішити адміністративну справу та водночас запобігти вчиненню неправомірних дій, що можуть погіршити становище позивача – приватної особи та не сприяти його відновленню. Такі заходи не вирішують спір по суті, не демонструють позицію суду заздалегідь, не спрямовані «проти» когось, а є превентивними діями для забезпечення ефективності судового захисту.

КАСУ не містить дефініції «забезпечення позову».

Міжнародне право також визнає інститут забезпечення позову, проте застерігає, що застосування таких заходів має здійснюватись обґрунтовано і лише в тому разі, якщо правам, інтересам чи свободам приватної особи реально може бути завдано непоправної шкоди у результаті виконання адміністративного акта, наслідки якої є потенційно незворотними¹. Саме такі застереження містяться, наприклад, у затверджених Комітетом Міністрів Ради Європи Рекомендаціях № R (89) 8 від 13.09.1989 р. «Про тимчасовий судовий захист в адміністративних справах»².

Можливо розглядати **забезпечення позову** як правовий інститут, який регулює вжиття судом (з власної ініціативи чи за заявою позивача або особи, яка набуває статусу позивача) тимчасових заходів з метою гарантування реального виконання майбутнього рішення суду.

Під час вирішення питання судом про застосування заходів забезпечення позову в адміністративній справі, матиме місце обов'язкове з'ясування обґрунтованості та наявності підстав для такого застосування, а також наявності реальної загрози завдання потенційної шкоди охоронюваним правам та інтересам. Забезпечення позову вимагає дотримання вимог, встановлених КАСУ, та може вимагати надання доказів, які підтверджують необхідність вжиття цих заходів.

Ознаками, що характеризують забезпечення позову в адміністративному судочинстві, є такі:

- невідкладний характер;
- вживаються задля досягнення дієвості та ефективності результату судового розгляду адміністративного позову;
- вичерпність – КАСУ встановлюється перелік заходів забезпечення позову;

¹ Задорожня Г. В., Задорожний Ю. А. Забезпечення адміністративного позову як фактор ефективності адміністративного судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 413. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/Yunzh/Yunzh2021v11/413.pdf>.

² Про тимчасовий судовий захист в адміністративних справах : Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 13.09.1989 р. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804f44e7>.

- тимчасовість застосування;
- прояв владного впливу суду на поведінку учасників справи, його оперативне реагування.

У ст. 150 КАСУ визначені підстави забезпечення позову. Так, відповідно до нормативних положень, суд має право вжити заходи забезпечення позову, які визначені КАСУ:

- за заявою учасника справи;

Зауваження. Враховуючи мету забезпечення позову, склад учасників справи, право ініціювання забезпечення позову мають: позивач та третя особа, що заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, а також відповідач. Остання процесуальна ситуація можлива лише тоді, коли відповідачем є приватна особа, що має відповідно до ст. 47 КАСУ право заявляти зустрічний позов. З цього приводу існують окремі наукові позиції, де обґрунтовується недоречність віднесення відповідача до переліку суб'єктів ініціювання питання щодо забезпечення адміністративного позову.

- з власної ініціативи.

Зауваження. Забезпечити позов з власної ініціативи суд може лише після відкриття провадження у справі. Так реалізується судовий розсуд.

Нормативно встановлено, що забезпечення позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи. Таке право КАСУ надано суду першої та апеляційної інстанцій (ч. 3 ст. 150). Приміром, на стадії касаційного перегляду адміністративної справи чи відновлення втраченого судового провадження забезпечення позову не допускається. Право ВС у касаційному провадженні зупинити дію рішення не можна вважати заходом забезпечення позову.

Наприклад. До ВС надійшло клопотання позивачки про вжиття заходів забезпечення позову, шляхом зупинення дії нормативно-правового акта – рішення Винниківської міської ради № 1361 від 24 травня 2018 р. «Про затвердження детального плану території внесення змін в квартал індивідуальної житлової забудови по АДРЕСА_1» до винесення судами остаточного рішення. ВС, який є судом касаційної інстанції, не уповноважений процесуальним законом на вирішення питання про забезпечення позову на стадії касаційного перегляду справи, у зв'язку з чим було відмовлено у задоволенні заяви про вжиття заходів забезпечення позову¹.

Умовами застосування адміністративними судами забезпечення позову є такі:

- невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити:

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 20.01.2021 р. у справі №463/6912/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94296672>.

- виконання рішення суду;
- ефективний захист прав або інтересів позивача:
 - за захистом яких він звернувся до суду;
 - за захистом яких він має намір звернутися до суду;
- поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача:
 - за захистом яких він звернувся до суду;
 - за захистом яких він має намір звернутися до суду;
- очевидними є ознаки протиправності рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, та порушення прав, свобод або інтересів особи, яка звернулася до суду, таким рішенням, дією або бездіяльністю¹.

Варто звернути увагу на застосування законодавцем таких оцінних понять, як «істотно ускладнити», «унеможливити», «очевидними є ознаки», які слід обґрунтувати у заяві та рішенні про забезпечення позову. Значення вжитого законотворцем поняття «очевидні ознаки» необхідно розуміти як оцінну характеристику обставин, які сприймаються однозначно, є беззаперечними, не викликають жодних сумнівів, не потребуючи оцінки доводів і аргументів позовної заяви, висловлених по суті спору².

Скасування заходів забезпечення позову:

- з власної ініціативи суду;

Наприклад. В адміністративній справі № 280/2998/23 за позовом фізичної особи-підприємця до Департаменту архітектури та містобудування Запорізької міської ради заходи забезпечення провадження були скасовані з ініціативи суду у зв'язку із вирішенням спору по суті³.

- за вмотивованим клопотанням учасника справи.

Зауваження. Привертає увагу законодавча термінологія, адже для забезпечення позову учасник має подати заяву, а для скасування відповідних заходів – клопотання. На відміну від ініціювання вжиття заходів забезпечення позову, право подати клопотання про скасування забезпечення позову мають такі учасники справи, як позивач, відповідач, третя особа, що заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, та третя особа, що заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору.

Наприклад. У справі №160/6283/24 за позовною заявою Приватного підприємства «ЕГРИКО» до Підгородненської міської ради Дніпровського району Дніпропетровської

¹ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#n10611>.

² Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 13.03.2020 р. у справі № 1740/2484/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88187402>.

³ Ухвала Запорізького окружного адміністративного суду від 03.07.2023 р. у справі № 280/2998/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111943717>.

області, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні відповідача Приватне підприємство «АНСІ», подала клопотання про скасування заходів забезпечення позову, яке було задоволено частково¹.

В адміністративній справі № 240/3038/23 за позовом Громадянина Азербайджанської Республіки до Управління Державної міграційної служби України в Житомирській області про визнання протиправним та скасування рішення, було скасовано заходи забезпечення позову за клопотанням представника Управління Державної міграційної служби України в Житомирській області².

В адміністративній справі № 640/13014/22 за позовом ТОВ «РЕНТ УМБ» до приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу, третя особа Компанія «Малієро Лімітед», заходи забезпечення позову були скасовані за заявою позивача³.

Клопотання про скасування заходів забезпечення позову розглядається в судовому засіданні не пізніше п'яти днів з дня надходження його до суду.

За результатами розгляду клопотання про скасування заходів забезпечення позову, вжитих судом, постановляється ухвала. Ухвала про скасування заходів забезпечення позову або про відмову у скасуванні забезпечення позову може бути оскаржена.

Відмова у скасуванні забезпечення позову не перешкоджає повторному зверненню з таким самим клопотанням при появі нових обставин, що обґрунтовують необхідність скасування забезпечення позову.

У випадку залишення позову без розгляду, закриття провадження у справі або у випадку ухвалення рішення щодо відмови у задоволенні позову заходи забезпечення позову зберігають свою дію до набрання законної сили відповідним судовим рішенням.

Примірник ухвали про скасування заходів забезпечення позову невідкладно після набрання такою ухвалою законної сили надсилається заявнику, всім особам, яких стосуються заходи забезпечення позову і яких суд може ідентифікувати, а також державним та іншим органам, які повинні були та (або) виконували ухвалу про забезпечення позову, для здійснення ними відповідних дій щодо скасування заходів забезпечення позову⁴.

Заходи забезпечення позову, вжиті судом до подання позову, скасовуються судом також у разі:

- неподання заявником відповідної позовної заяви згідно з вимогами ч. 2 ст. 153 КАСУ;
- повернення позовної заяви;

¹ Ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 11.04.2024 р. у справі №160/6283/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118299873>.

² Ухвала Житомирського окружного адміністративного суду від 19.12.2023 р. у справі № 240/3038/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115753754>.

³ Ухвала Окружного адміністративного суду міста Києва від 03.09.2022 р. у справі № 640/13014/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106411833>.

⁴ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#n10611>.

- відмови у відкритті провадження у справі.

КАСУ визначає правила відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову. Відшкодування шкоди, заподіяної забезпеченням позову, є способом захисту прав та інтересів і одночасно формою юридичної відповідальності¹. Так, у випадку залишення позову без розгляду, а також закриття провадження у справі з підстав, визначених п. 2 і п. 4 ч. 1 ст. 238 КАСУ, або у випадку ухвалення рішення суду щодо повної або часткової відмови у задоволенні позову відповідач або інша особа, чії права або охоронювані законом інтереси порушені внаслідок вжиття заходів забезпечення позову, має право на відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову, за рахунок особи, за заявою якої такі заходи забезпечення позову вживалися. Такі положення не застосовуються щодо відповідача або іншої особи, чії права або охоронювані законом інтереси порушені внаслідок вжиття заходів забезпечення позову, які є суб'єктом владних повноважень (ст. 158 КАСУ).

2.9.2. Форма та зміст заяви про забезпечення позову, порядок її подання

За загальним правилом, ініціювання перед адміністративним судом розгляду питання про забезпечення позову відбувається за заявою, поданою відповідно до ст. 152 КАСУ.

Зауваження. Через відсутність прямої заборони законодавця та відповідних процесуальних наслідків, питання забезпечення позову може бути також порушено і в позовній заяві (ч. 9 ст. 160, статті 169, 240 КАСУ).

Заява про забезпечення позову належить до заяв з процесуальних питань.

Нормативно визначено обов'язкову письмову форму та перелік реквізитів, які має містити заява про забезпечення позову, зокрема:

- найменування суду;
- повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) сторін та інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серію паспорта (для фізичних осіб – громадян України), номери засобів зв'язку, адресу електронної пошти, відомості про наявність або відсутність електронного кабінету;
- предмет позову та обґрунтування необхідності забезпечення позову;

¹ Марцинкевич С. А. Відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову в адміністративному судочинстві: підстави, порядок, напрями вдосконалення. *Право і суспільство*. 2020. № 2, ч. 2. С. 192. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/2_2020/part_2/31.pdf.

- захід забезпечення позову, який належить застосувати, з обґрунтуванням його необхідності;
- інші відомості, потрібні для забезпечення позову¹.

Якщо заява про забезпечення позову подається до відкриття провадження у справі, в такій заяві додатково зазначаються:

- повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) інших осіб, які можуть набути статусу учасника справи;
- їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс;
- ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, а також відомі заявнику реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта (для фізичних осіб-громадян України);
- номери засобів зв'язку, адреса електронної пошти².

У заяві можуть бути зазначені кілька заходів забезпечення позову, що мають бути вжиті судом, із обґрунтуванням доцільності вжиття кожного з цих заходів. Утім суд вирішує, які саме заходи забезпечення позову застосовувати, виходячи з конкретних обставин справи.

Наприклад. Ухвалою Дніпропетровського окружного адміністративного суду³ у справі №160/783/19 задоволено заяву позивача про забезпечення позову шляхом: 1) зупинення дії рішення Миколаївської сільської ради Васильківського району Дніпропетровської області «Про припинення права постійного користування земельними ділянками» № 203-14/VII від 15.11.2018 р.; та 2) заборони Миколаївській сільській раді Васильківського району Дніпропетровської області виставляти земельну ділянку на земельні торги до набрання законної сили судовим рішенням у цій справі.

До заяви про забезпечення позову додаються документи, що підтверджують сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі. Відповідно до Закону України «Про судовий збір» від 08.07.2011 р. судовий збір справляється у відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява подається до суду (ст. 4). Ставка судового збору за подання до адміністративного суду заяви про забезпечення позову встановлюється у розмірі 0,3 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

¹ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#n10611>.

² Там само.

³ Ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 01.03.2019 р. у справі №160/783/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80343488>.

Момент подання заяви про забезпечення позову:

- до подання позовної заяви – до суду, до якого має бути подано позов за правилами підсудності, встановленими КАСУ;

Зауваження. У такому випадку у заявника виникає обов'язок подати відповідну позовну заяву протягом десяти днів з дня постановлення ухвали про забезпечення позову.

- одночасно з пред'явленням позову – до суду, до якого подається позов за правилами підсудності, встановленими КАСУ;
- після відкриття провадження у справі – до суду, у провадженні якого перебуває справа.

Суд, у провадженні якого перебуває справа або до якого має бути поданий позов розглядає заяву про забезпечення позову.

Строк такого розгляду – не пізніше двох днів з дня її надходження, порядок розгляду – без повідомлення учасників справи (ч.1 ст.154 КАСУ).

Зауваження. Суд, розглядаючи заяву про забезпечення позову, може викликати особу, яка подала таку заяву, для надання пояснень або додаткових доказів, що підтверджують необхідність застосування відповідних заходів.

У виняткових випадках, коли наданих заявником пояснень та доказів недостатньо для розгляду заяви про забезпечення позову, суд може призначити її розгляд у судовому засіданні з повідомленням заінтересованих сторін у встановлений судом строк (ч. 3 ст.154 КАСУ).

Залежно від обставин справи суд може забезпечити позов повністю або частково. Кожна справа розглядається індивідуально, і рішення про забезпечення позову ґрунтується на конкретних обставинах, обґрунтуваннях та доказах, наданих у справі.

Підстави для повернення судом заяви про забезпечення позову:

- заяву подано без додержання вимог ст. 152 КАСУ (вимоги описані вище);
- заяву подано особою, яка відповідно до ч. 6 ст. 18 КАСУ зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його, повертає її заявнику без розгляду, про що постановляє ухвалу.

Особливості оскарження ухвали про забезпечення позову або про відмову у забезпеченні позову (частини 8, 9 ст. 154 КАСУ):

- оскарження ухвали про забезпечення позову не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає подальшому розгляду справи;
- оскарження ухвали про скасування забезпечення позову або про заміну одного заходу забезпечення позову іншим зупиняє виконання цієї ухвали.

За клопотанням учасника справи суд може допустити заміну одного заходу забезпечення позову іншим. Питання про заміну одного заходу забезпечення іншим вирішується судом у судовому засіданні наступного дня після надходження до суду відповідного клопотання. За наслідками розгляду клопотання про заміну одного заходу забезпечення позову іншим постановляється ухвала. Примірник ухвали про заміну одного заходу забезпечення позову іншим невідкладно після набрання такою ухвалою законної сили надсилається заявнику, всім особам, яких стосуються заходи забезпечення позову і яких суд може ідентифікувати, а також, залежно від виду вжитих заходів, направляється судом для негайного виконання державним та іншим органам для вжиття відповідних заходів.

2.9.3. Класифікація заходів забезпечення позову

Класифікація заходів забезпечення позову має наукове і практичне значення. У науковій літературі можна знайти різні підходи до класифікації заходів забезпечення позову.

За моментом звернення до суду заходи забезпечення позову поділяються на:

- ті, про які заявлено до подання позовної заяви;
- ті, про які заявлено одночасно з пред'явленням позову;
- ті, про які заявлено після відкриття провадження у справі.

Наприклад. В адміністративній справі № 300/964/24 особа звернулася до суду із заявою про забезпечення позову до подання позовної заяви¹; в адміністративній справі № 500/2152/24 заява про забезпечення позову надійшла одночасно із позовною заявою²; у справі № 560/12083/23 особа звернулася до суду із заявою про забезпечення позову після відкриття провадження у справі³.

За суб'єктом ініціативи:

- заходи забезпечення позову, що вживаються з ініціативи суду;
- заходи забезпечення позову, що вживаються з ініціативи учасника справи (зокрема, позивача, або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги).

Наприклад. В адміністративній справі №160/14543/23 суд вжив заходи забезпечення позову з власної ініціативи⁴, у справі №160/7266/24 – на підставі заяви позивача⁵.

¹ Ухвала Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 27.02.2024 р. у справі № 300/964/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117279361>.

² Ухвала Тернопільського окружного адміністративного суду від 15.04.2024 р. у справі № 500/2152/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118429188>.

³ Ухвала Хмельницького окружного адміністративного суду від 01.08.2023 р. у справі № 560/12083/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112555938>.

⁴ Ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 30.06.2023 р. у справі №160/14543/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111912654>.

⁵ Ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 21.03.2024 р. у справі №160/7266/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117852852>.

За спрямованістю:

- заходи, направлені на запобігання істотному ускладненню чи унеможливленню виконання рішення суду;
- заходи, направлені на ефективний захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача;
- заходи, направлені на зупинення очевидно протиправного рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень;
- заходи, направлені на зупинення порушення прав, свобод або інтересів особи, яка звернулася до суду.

За метою застосування:

- заходи для попередження можливої шкоди інтересам позивача;
- для збереження можливості поновлення порушених прав;
- запобігання завданню непоправної шкоди інтересам громадян та держави.

За характером дій:

- заходи, пов'язані із зупиненням дії індивідуального акта або нормативно-правового акта;
- заходи, пов'язані із заборорою відповідачу вчиняти певні дії (відповідачу або іншим особам);
- заходи, пов'язані із зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку.

Нормативно закріплено і винятки із можливих заходів забезпечення позову.

Не допускається забезпечення позову:

- шляхом зупинення актів Верховної Ради України, Президента України, КМУ, ВРП, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо прокурорів, та встановлення для них заборони або обов'язку вчиняти певні дії;
- шляхом зупинення рішень ФГВФО щодо призначення уповноваженої особи ФГВФО та щодо здійснення тимчасової адміністрації або ліквідації банку, встановлення заборони або обов'язку вчиняти певні дії, обов'язку утримуватися від вчинення певних дій уповноваженій особі ФГВФО або ФГВФО, його посадовим особам при здійсненні тимчасової адміністрації або ліквідації банку, а також іншим особам під час реалізації ФГВФО майна банку, віднесеного до категорії неплатоспроможних, та банку, що ліквідується відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»;
- шляхом зупинення рішень уповноваженого центрального органу з питань цивільної авіації щодо призупинення дії або анулювання сертифікатів, схвалень, допусків;

- шляхом зупинення рішень НБУ, актів НБУ, а також встановлення для НБУ, його посадових та службових осіб заборони або обов'язку вчиняти певні дії, обов'язку утримуватися від вчинення певних дій;
- шляхом зупинення дії рішення суб'єкта владних повноважень, яке не є предметом оскарження в адміністративній справі, або встановлення заборони або обов'язку вчиняти дії, що впливають з такого рішення;
- шляхом зупинення рішення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, щодо встановлення державних регульованих цін (тарифів) на ринку електричної енергії та природного газу, затвердження методик (порядків) їх встановлення (формування, розрахунку);
- шляхом зупинення рішення Конкурсної комісії з добору кандидатів на посади членів Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, встановлення заборони КМУ призначити на посаду члена (членів) Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, відповідно до Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг»;
- шляхом зупинення дії індивідуальних актів Міністерства фінансів України, прийнятих на виконання рішень КМУ про участь держави у виведенні неплатоспроможного банку з ринку, а також встановлення для Міністерства фінансів України, його посадових та службових осіб заборони або обов'язку вчиняти певні дії, обов'язку утримуватися від вчинення певних дій, що впливають з такого індивідуального акта;
- шляхом зупинення дії індивідуальних актів НКЦПФР, прийнятих у процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку, а також встановлення для НКЦПФР, її посадових та службових осіб заборони або обов'язку вчиняти певні дії, обов'язку утримуватися від вчинення певних дій, що впливають з такого індивідуального акта;
- шляхом зупинення наказу або розпорядження командира (начальника), відданого військовослужбовцю в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці¹;
- шляхом порушення безперервності процесу призначення, підготовки і проведення виборів, всеукраїнського референдуму;
- шляхом припинення, відкладення, зупинення чи іншого втручання у проведення конкурсу, аукціону, торгів, тендера чи інших публічних конкурсних процедур, що проводяться від імені держави (державного органу), територіальної громади (органу місцевого самоврядування) або за участю призначеного державним органом суб'єкта у складі комісії, що проводить конкурс, аукціон, торги, тендер чи іншу публічну конкурсну процедуру;

¹ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/conv#n10611>.

Зауваження. Електронні торги, що проводяться в межах виконання судового рішення, є такими, що проводяться уповноваженою державою особою і саме від імені держави. На вимоги, викладені в заяві про вжиття заходів забезпечення позову, поширюються імперативні приписи процесуального закону, а саме норми ч. 6 ст. 151 КАСУ щодо неможливості зупинення судом процедури проведення електронних торгів¹.

- шляхом припинення, відкладення, зупинення чи іншого втручання у процедуру проведення добору кандидатів на посаду судді, конкурсу на посаду судді чи призначення на посаду судді відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»;
- шляхом зупинення дії рішень про примусове відчуження майна під час дії воєнного стану, прийнятих відповідно до Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»;
- будь-яким шляхом стосовно господарського товариства, яке: є оператором критичної інфраструктури, частки (акції, паї) якого були примусово відчужені під час дії воєнного стану, має у статутному капіталі прямо або опосередковано частку держави понад 50.

Зауваження. Такий припис є тимчасовим і діє під час воєнного стану та протягом двох років після його припинення чи скасування.

При цьому перелік законодавчих заборон щодо недопустимості застосування певних заходів забезпечення позову є чітко визначеним, має імперативний характер і розширеному тлумаченню не підлягає.

2.9.4. Види забезпечення позову

Заходи забезпечення адміністративного позову застосовуються для тимчасового регулювання правовідносин між сторонами до винесення остаточного рішення судом. *Позов може бути забезпечено:*

- зупиненням дії індивідуального акта або нормативно-правового акта;
- заборонаю відповідачу вчиняти певні дії;
- заборонаю іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору;
- зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку.

¹ Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справах, що виникають у справах, у яких вирішувалося питання щодо застосування заходів забезпечення позову. Рішення, внесені до ЄДРСР, за період із 01.01.2018 до 31.01.2023 / упоряд. : Управління забезпечення роботи судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів секретаріату Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду; правове управління (І) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2023. С. 67. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_zabezp_pozov.pdf.

Кожен з цих заходів має свої особливості, умови та підстави застосування, тому суди мають ураховувати всі обставини справи, щоб обрати найбільш адекватний, домірний, справедливий та ефективний засіб забезпечення позову.

2.9.4.1. Зупинення дії індивідуального акта або нормативно-правового акта

Зупинення дії індивідуального акта або нормативно-правового акта – один із різновидів заходів забезпечення позову.

КАСУ містить визначення понять «нормативно-правовий акт» та «індивідуальний акт».

Нормативно-правовий акт – це акт управління (рішення) суб'єкта владних повноважень, який встановлює, змінює, припиняє (скасовує) загальні правила регулювання однотипних відносин, і який розрахований на довгострокове та неодноразове застосування (п. 18 ч. 1 ст. 4 КАСУ). Отже, в розумінні КАСУ нормативно-правовий акт – це підзаконний нормативний акт.

Зауваження. У Законі України «Про правотворчу діяльність» «нормативно-правовим актом» визначено, окрім підзаконних нормативних актів, також і закони, які не можуть бути предметом оскарження в адміністративному судочинстві, адже встановлення відповідності їх Конституції України вирішується КСУ в порядку конституційного судочинства. За таких умов в адміністративному судочинстві як захід забезпечення адміністративного позову дію закону не може бути зупинено.

Індивідуальний акт – це акт (рішення) суб'єкта владних повноважень, виданий (прийняте) на виконання владних управлінських функцій або в порядку надання адміністративних послуг, який стосується прав або інтересів визначеної в акті особи або осіб, та дія якого вичерпується його виконанням або має визначений строк (п. 18 ч. 1 ст. 4 КАСУ).

Суд під час вирішення питання про застосування такого заходу забезпечення позову, як зупинення дії індивідуального акта або нормативно-правового акта, має спочатку визначитись, чи віднесений заявлений предмет до зазначених актів.

Підставою для забезпечення позову шляхом зупинення дії нормативно-правового акта є поєднання двох обов'язкових взаємопов'язаних елементів: 1) очевидні ознаки протиправності такого акта; 2) порушення прав, свобод або інтересів особи, яка звернулася до суду з позовом щодо такого акта.

Аналіз судової практики свідчить, що суди відмовляють у задоволенні заяви про забезпечення позову шляхом зупинення дії нормативно-правового акта через відсутність достатньої обґрунтованості зазначених підстав.

Наприклад. До Окружного адміністративного суду міста Києва у справі № 640/17409/19¹ подано заяву про забезпечення позову, в якій позивач просить: дію нормативно-правового

¹ Ухвала Окружного адміністративного суду м. Києва від 19.11.2019 р. справі № 640/17409/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85738671>.

акта (Постанови КМУ від 12.06.2019 р. № 496 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 року № 1756 і від 23.12.2004 року № 1716») до моменту набрання законної сили судовим рішенням у справі №640/17409/19 в порядку забезпечення адміністративного позову – зупинити. Суд, дослідивши заяву про забезпечення позову та заперечення проти неї, дійшов висновку, що обставини, викладені представником позивачів від імені позивача, що, на думку останнього, свідчать про очевидну протиправність оскаржуваної постанови, підлягають встановленню під час здійснення розгляду справи по суті та не можуть бути прийняті судом на цій стадії. Тому в задоволенні заяви про забезпечення позову було відмовлено.

Тобто КАСУ передбачає вичерпний перелік підстав для вжиття заходів забезпечення адміністративного позову, а суд повинен, виходячи з конкретних доказів, встановити, чи існує хоча б одна з названих підстав, і оцінити, чи не може застосування заходів забезпечення позову завдати більшої шкоди, ніж та, якій можна запобігти.

Забезпечення позову шляхом зупинення дії нормативно-правового акта має наслідком неможливість правового регулювання ним суспільних відносин, учасниками яких є не лише позивач, а й невизначене коло осіб.

Наприклад. У постанові КАС ВС у справі № 640/19556/21 від 27.07.2022 р.¹ ідеться про перегляд ухвали про забезпечення позову, за якою Окружний адміністративний суд міста Києва зупинив дію п. 1 постанови Нацкомісії від 04.07.2021 р. № 1081 «Про забезпечення достатнього рівня ліквідності на ринку електричної енергії та внесення змін до деяких постанов НКРЕКП, щодо АТ «ДТЕК Дніпроенерго». Проте колегія суддів зазначає, що оспорюваний пункт постанови Нацкомісії від 04.07.2021 № 1081 є нормативно-правовим актом, оскільки встановлює, змінює, припиняє (скасовує) загальні правила регулювання однотипних відносин, і який розрахований на довгострокове та неодноразове застосування щодо невизначеного кола осіб. Відтак, було прийнято рішення змінити ухвалу про забезпечення позову шляхом виключення із мотивувальної частини висновків про те, що достатньо вжити забезпечення позову шляхом зупинення дії оскаржуваного пункту постанови відповідача лише щодо АТ «ДТЕК».

У постанові КАС ВС у справі № 826/4747/13-а від 01.06.2020 р. визначено, що зупинення дії нормативно-правового акта як захід забезпечення позову не змінює обсягу прав та обов'язків сторін у спорі, а лише, як один зі способів судового захисту, тимчасово зупиняє їх реалізацію до вирішення спору по суті та не є підставою для звільнення позивача від виконання встановленого законом обов'язку після скасування таких заходів у разі відмови у задоволенні позову².

Суд під час вирішення питання про обрання такого заходу забезпечення позову, як зупинення дії індивідуального акта, має виходити із балансу інтересів сторін

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 27.07.2022 р. у справі №640/19556/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105444273>.

² Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 01.06.2020 р. у справі №826/4747/13-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89757266>.

у справі, критерію демократичності, недопущення ускладнення поновлення порушених прав та інтересів. Також суд має враховувати, що невжиття таких заходів може призвести до того, що захист прав, свобод та інтересів заявника, на захист яких подано адміністративний позов, стане неможливим, або для їх відновлення необхідно буде докласти значних зусиль та витрат.

Наприклад. До Харківського окружного адміністративного суду звернувся ОСОБА_1 із заявою про забезпечення позову до подання позовної заяви до Державної служби України з питань праці про визнання протиправним та скасування наказу, в якій просить зупинити дію індивідуального акта, а саме наказу Державної служби України з питань праці від 22.12.2021 р. № 165-кт «Про звільнення ОСОБА_2». Звільнення заявника з посади начальника Головного управління Держпраці у Харківській області має наслідком створення перешкод у захисті власних прав та ускладнення подальшого відновлення порушених прав, що може в майбутньому бути встановлено судом. Підсумовуючи викладені у заяві про забезпечення позову обставини, з метою запобігти ускладненню виконання рішення суду, настанню для заявника негативних наслідків, суд вважає достатнім та домірним для захисту прав заявника від можливих порушень задовольнити заяву про вжиття заходів забезпечення позову до подання позовної заяви шляхом зупинення дії індивідуального акта, а саме: наказу Державної служби України з питань праці від 22.12.2021 р. № 165-кт «Про звільнення ОСОБА_2»¹.

У справі № 540/498/20 до Херсонського окружного адміністративного суду від позивача надійшла заява, в якій останній просить зупинити дію індивідуального акта – розпорядження Відділу з питань перерахунків пенсії № 9 Управління застосування пенсійного законодавства Головного управління Пенсійного фонду України в Херсонській області від 25.11.2019 р. № 970, а також інших актів індивідуальної дії, на підставі яких відповідачем з пенсії ОСОБА_1 здійснювалось утримання надміру виплачених коштів у розмірі 20 % щомісячно, починаючи з грудня 2019 р. – до ухвалення судового рішення у справі. Здійснивши системний аналіз правових норм та наявних у матеріалах справи доказів, суддя погодився із доводами позивача, викладеними у заяві про забезпечення позову та зазначив, що існує очевидна небезпека заподіяння шкоди правам, свободам та інтересам позивача до ухвалення рішення в адміністративній справі, оскільки до вирішення судом спору по суті на підставі оскаржуваного розпорядження можуть бути здійснені подальші спірні відрахування з пенсії ОСОБА_1, що може негативно вплинути на життєзабезпечення позивача та його сім'ї. Судом заяву про забезпечення позову задоволено і зупинено дію розпорядження Відділу з питань перерахунків пенсії № 9 Управління застосування пенсійного законодавства Головного управління Пенсійного фонду України в Херсонській області від 25.11.2019 р. № 970 до розгляду справи по суті².

¹ Ухвала Харківського окружного адміністративного суду від 29.12.2021 р. у справі № 520/28397/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102354420>.

² Ухвала Херсонського окружного адміністративного суду від 04.03.2020 р. у справі № 540/498/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87988602>.

2.9.4.2. Заборона відповідачу вчиняти певні дії

Заборона відповідачу вчиняти певні дії полягає у прийнятті судового рішення (ухвали) про утримання від вчинення визначених дій конкретним учасником судового процесу – відповідачем. Цей захід може бути застосований судом для запобігання діям відповідача, які можуть істотно ускладнити або зробити неможливим виконання майбутнього рішення суду.

Наприклад. У справі № 400/1680/20, переданої на розгляд Миколаївського окружного адміністративного суду, фізична особа-підприємець звернулася з позовом до Миколаївської міської ради про визнання протиправною вимоги щодо звільнення земельних ділянок, заборону до прийняття рішення щодо поновлення/відмови в поновленні договорів оренди земельних ділянок вчиняти дії щодо демонтажу тимчасових споруд, розміщених на земельних ділянках. Разом із позовом позивач подала заяву про забезпечення позову шляхом заборони відповідачу вчиняти дії щодо демонтажу тимчасових споруд, розміщених на земельних ділянках, кадастровий номер 4810137200:09:038:0010 та кадастровий номер 4810137200:09:038:0006 – до прийняття рішення у справі. Суд дійшов висновку, що невжиття заходів забезпечення позову може істотно ускладнити виконання рішення суду, оскільки відповідач повідомив про примусовий демонтаж тимчасових споруд у випадку невиконання позивачем вимог у визначений строк. Водночас суд зазначає, що вжиття заходів забезпечення позову не є вирішенням публічного-правового спору по суті без фактичного його розгляду судом. Заборона відповідачу вчиняти певні дії ніяк не змінює обсягу прав та обов'язків сторін у спорі, а лише тимчасово забороняє застосування передбачених заходів до вирішення спору в цій справі. Судом заяву фізичної особи-підприємця про забезпечення позову задоволено, заборонено Миколаївській міській раді вчиняти дії щодо демонтажу тимчасових споруд, розміщених на земельних ділянках, – до ухвалення рішення у справі¹.

Варто відмежовувати «зупинення дії індивідуального акта або нормативно-правового акта» і «заборону відповідачу вчиняти певні дії» як два окремих самостійних засоби забезпечення позову, адже часто вони формулюються у вимогах спільно. Проте одночасне застосування обох означених способів забезпечення позову у вигляді конструкції «зупинити дію акта та заборонити відповідачеві вчиняти дії на виконання вказаного акта» є неможливим, адже зупинення дії акта саме по собі виключає вчинення суб'єктами владних повноважень дій, спрямованих на його виконання. Натомість забезпечення позову шляхом заборони вчиняти певні дії є самостійним та достатнім заходом забезпечення позову.

Наприклад. У справі № 240/27616/21 Товариство з обмеженою відповідальністю «Люкс-промгаз» звернулося до Житомирського окружного адміністративного суду з позовом, у якому просить визнати протиправним і скасувати розпорядження Головного управління ДПС у Житомирській області, яким анульовано ліцензії на право роздрібної торгівлі пальним

¹ Ухвала Миколаївського окружного адміністративного суду від 27.04.2020 р. у справі № 400/1680/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88930660>.

терміном дії з 01.07.2019 р. до 01.07.2024 р. Разом з позовом позивач подав заяву про забезпечення позову шляхом зупинення дії оспорюваного розпорядження і заборони відповідачу вчиняти дії щодо його виконання. Ухвалою Житомирського окружного адміністративного суду заяву Товариства з обмеженою відповідальністю «Люкспромгаз» про забезпечення позову задоволено частково. Вжито заходи забезпечення позову шляхом зупинення дії розпорядження Головного управління ДПС у Житомирській області в частині анулювання ліцензій на право роздрібно́ї торгівлі паливом. У задоволенні заяви про забезпечення позову у частині заборони Головному управлінню ДПС у Житомирській області вчиняти дії щодо виконання розпорядження від 02.09.2021 р. № 374-р відмовлено¹.

Відповідно до ч. 2 ст. 151 КАСУ заходи забезпечення позову мають бути домірними заявленим позивачем у позові вимогам. Суд також має враховувати співвідношення прав (інтересу), про захист яких просить заявник, із наслідками вжиття заходів забезпечення позову для заінтересованих осіб. Тобто заборона відповідачеві вчиняти певні дії має бути пов'язана з предметом спору.

Наприклад. У провадженні Сумського окружного адміністративного суду перебувала справа № 480/1519/23 за позовом керівника Округної прокуратури міста Суми в інтересах держави до Сумської міської ради, в якому він просить визнати протиправним та нечинним рішення Сумської міської ради «Про затвердження містобудівної документації – «Детальний план території по АДРЕСА_1». Позивачем подано до суду заяву про забезпечення позову шляхом заборони відповідачу вчиняти дії (заборони Департаменту забезпечення ресурсних платежів Сумської міської ради надавати містобудівні умови і обмеження забудови земельної ділянки загальною площею 0,1375 га з кадастровим номером 5910136600:18:012:0027 на час розгляду справи). Представник Сумської міської ради заперечував проти задоволення заяви, зокрема, посилаючись на те, що Департамент забезпечення ресурсних платежів Сумської міської ради не є відповідачем у цій справі, а заборона надавати містобудівні умови і обмеження забудови земельної ділянки є передчасною і просив відмовити в забезпеченні позову. У цій справі суд вважав, що невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду. Судом враховано аргументи позивача про забезпечення позову, оскільки рішення про затвердження детального плану та отримання містобудівних умов і обмежень у подальшому може дати можливість розпочати будівництво багатоквартирного будинку Суд зазначив, що в даному випадку забезпечення позову не скасовує спірне рішення, а спрямоване на забезпечення вищевказаного принципу ефективного захисту позивача та недопущення настання його негативних наслідків у випадку задоволення позовних вимог. Поняття «ефективний засіб» передбачає запобігання порушенню або припиненню порушення, а так само встановлення механізму відновлення, поновлення порушеного права.

Крім того, суд зауважив, що вжиття заходів забезпечення позову у цій справі, враховуючи заперечення представника третьої особи в судовому засіданні щодо вчинення будь-яких дій, спрямованих на здійснення будівництва на земельній ділянці з кадастровим номером 5910136600:18:012:0027 поки триває воєнний стан в країні, жодним чином не спричинить негативних наслідків для третьої особи.

¹ Ухвала Житомирського окружного адміністративного суду від 01.10.2021 р. у справі № 240/27616/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100040430>.

Щодо посилання представника відповідача на те, що за приписами п. 2 ч.1 ст. 151 КАСУ суд лише відповідачу може заборонити вчиняти певні дії, то суд зазначає, що Департамент забезпечення ресурсних платежів Сумської міської ради, до повноважень якого належить надання містобудівних умов і обмежень забудови земельної ділянки, є структурним підрозділом відповідача – Сумської міської ради, що не заперечувалося її представником.

За таких обставин суд дійшов висновку про те, що заява про забезпечення позову підлягає задоволенню шляхом заборони Департаменту забезпечення ресурсних платежів Сумської міської ради надавати містобудівні умови і обмеження забудови земельної ділянки загальною площею 0,1375га з кадастровим номером 5910136600:18:012:0027 до набрання законної сили судовим рішенням у даній справі¹.

2.9.4.3. Заборона іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору

Заборона іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору, як окремий вид забезпечення позову може бути застосований для запобігання діям осіб, які не є стороною у справі, але їхні дії можуть вплинути на предмет спору або ускладнити виконання майбутнього судового рішення.

Цей захід має спільні ознаки із заборонаю відповідачу вчиняти певні дії, адже має схожу об'єкту спрямованість щодо вирішення питання судом про утримання від дій, що мають значення для адміністративної справи, або можуть ускладнити її розгляд. Однак відмінність полягає у суб'єктній спрямованості встановлення такої заборони, зокрема йдеться не про відповідача, а про будь-яку іншу особу (не обов'язково яка має статус учасника справи), адже КАСУ не містить переліку таких осіб, вимог до їх статусу, вичерпних підстав для застосування такого заходу.

Наприклад. У справі № П/857/8/22 Міністерство юстиції України звернулося до Восьмого апеляційного адміністративного суду із адміністративним позовом до Політичної партії «Опозиційна платформа – За життя», третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні позивача, Служба безпеки України, в якому просить:

- заборонити діяльність політичної партії «Опозиційна платформа – За життя» (вул. Велика Васильківська, 23Б, м. Київ, ідентифікаційний код юридичної особи: 21709375);
- призначити комісію з припинення (ліквідаційну комісію) політичної партії, її структурних утворень, які мають статус юридичної особи;
- передати майно, кошти на інші активи політичної партії, її обласних, міських, районних організацій, первинних осередків та інших структурних утворень у власність держави.

Разом з позовною заявою позивач подав до Восьмого апеляційного адміністративного суду заяву про забезпечення позову, в якій просить:

- вжити заходи забезпечення позову шляхом заборони Національному агентству з питань запобігання корупції здійснення перерахування бюджетних коштів політичній партії «Опозиційна платформа – За життя» (вул. Велика Васильківська, 23Б, м. Київ, ідентифікаційний код юридичної особи: 21709375) на виконання її статутної діяльності – до вирішення справи по суті.

¹ Ухвала Сумського окружного адміністративного суду від 06.09.2023 р. у справі № 480/1519/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113272496>.

На думку Позивача, порушення вимог законодавства у діяльності Партії є очевидними, а тому її фінансування з Державного бюджету України є, поза всяким сумнівом, неприпустимим і таким, що не відповідає запити українського суспільства.

Невжиття заходів забезпечення адміністративного позову у спосіб заборони Національному агентству з питань запобігання корупції до винесення рішення у справі по суті здійснення перерахування бюджетних коштів на виконання статутної діяльності політичної партії «Опозиційна платформа – За життя» може мати наслідком заподіяння шкоди правам, свободам та інтересам держави, а саме Партією та її членами можуть бути використані кошти платників податків України на проведення антиукраїнської, диверсійної, колаборантської діяльності членів Партії, які не тільки виправдовують російське вторгнення, а й усіляко сприяють окупаційним військам у знищенні Української держави та її населення.

Тому суд вжив заходи забезпечення позову, шляхом заборони Національному агентству з питань запобігання корупції здійснення перерахування бюджетних коштів на виконання статутної діяльності політичної партії «Опозиційна платформа – За життя» на виконання її статутної діяльності – до набрання рішенням у справі законної сили¹.

Варто також розмежувати «заборону відповідачу вчиняти певні дії» та «заборону іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору» за змістом та обсягом дій, адже мова йде про «певні дії» та «дії, що стосуються предмета спору».

Наприклад. До Вищого антикорупційного суду надійшла позовна заява Міністерства юстиції України (позивач) про застосування санкції, передбаченої п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції», до ОСОБА_1 (відповідач) та стягнення в дохід держави певних активів, зазначених у позовній заяві. Разом із позовною заявою до суду надійшла заява про забезпечення позову, підписана представником позивача, де містилось прохання забезпечити позов шляхом заборони органам державної реєстрації прав на нерухоме майно, державним реєстраторам прав на нерухоме майно, державним реєстраторам органів місцевого самоврядування, особам, які виконують функції державного реєстратора прав на нерухоме майно, вчиняти будь-які реєстраційні дії (реєстрацію прав власності, скасування реєстрації права власності та інших речових прав, у тому числі реєстрацію правочинів щодо відчуження, передачі у володіння та користування третім особам та інше) щодо об'єктів нерухомого майна, земельних ділянок, які належать відповідачу. Суд вважав обґрунтованою позицію позивача, що невжиття таких заходів (а саме заборона вчинення реєстраційних дій щодо майна, яке може бути за результатами судового розгляду стягнуте в дохід держави) може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду, оскільки відповідач, будучи обізнаним про адміністративний позов про застосування санкції у вигляді стягнення в дохід держави активів, які йому належать, може або самостійно, або через інших осіб, вчинити дії з переоформлення такого майна з метою унеможливлення його стягнення. Відтак суд вважав необхідним забезпечити даний позов з метою збереження існуючого стану до ухвалення остаточного рішення у справі, при цьому не досліджуючи обґрунтованості самого позову, що є предметом судового розгляду справи за сутністю. Заяву Міністерства юстиції України про забезпечення позову задоволено та застосовано заходи забезпечення адміністративного позову шляхом заборони вчиняти дії, що стосуються предмета спору².

¹ Ухвала Восьмого апеляційного адміністративного суду від 20.05.2022 р. у справі № П/857/8/22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0857805-22#Text>.

² Ухвала Вищого антикорупційного суду від 19.01.2023 р. у справі № 991/317/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108475464>.

За нормативними положеннями КАСУ суд може поєднати декілька заходів забезпечення позову (ч. 2 ст. 151 КАСУ). Приміром, заборону відповідачу вчиняти певні дії та заборону іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору.

Наприклад. У справі № 240/18446/23 ОСОБА_1 звернувся до Житомирського окружного адміністративного суду із позовом, в якому просить визнати протиправним та скасувати рішення Житомирської міської ради від 23.02.2023 р. № 700 про надання дозволу на списання та демонтаж будівлі Ліцею № 25 міста Житомира. Від позивача надійшла заява про забезпечення позову, в якій останній просить забезпечити позов шляхом заборони Управлінню капітального будівництва Житомирської міської ради укладати договір з переможцем тендеру за процедурою закупівлі – «Будівля Ліцею № 25 м. Житомира за адресою: АДРЕСА_1 (виконання демонтажних робіт)» до набрання законної сили судовим рішенням у цій адміністративній справі та заборонити іншим особам вчиняти дії щодо реалізації рішення Житомирської міської ради від 23.02.2023 р. № 700 «Про надання дозволу на списання та демонтаж будівлі Ліцею №25 міста Житомира» до набрання законної сили судовим рішенням у цій адміністративній справі. Суд, дослідивши матеріали справи, вважає, що відсутні підстави для задоволення заяви в частині заборони Управлінню капітального будівництва Житомирської міської ради укладати договір з переможцем тендеру за процедурою закупівлі – «Будівля Ліцею № 25 м. Житомира за адресою: м. Житомир, вулиця Мала Бердичівська, будинок 18 (виконання демонтажних робіт)» до набрання законної сили судовим рішенням у цій адміністративній справі. Разом з тим, як видно із наданих доказів, відповідачем вчинялися дії щодо реалізації оскаржуваного рішення, тобто до вирішення питання щодо правомірності вказаного рішення будівля Ліцею №25 м. Житомира може бути демонтована та поновлення порушених прав, а також захист законних інтересів усіх осіб, яких стосуватиметься рішення у справі, буде неможливим. Судом враховано, що відповідно до технічного паспорта на будівлю Ліцею № 25 м. Житомира потужність закладу освіти становить 960 учнів, а тому наслідок розгляду вказаної справи стосується значної кількості дітей. За таких обставин суд дійшов висновку про можливість задоволення заяви позивача про забезпечення адміністративного позову шляхом заборони відповідачу та іншим особам (установам, організаціям) вчиняти дії щодо реалізації рішення Житомирської міської ради від 23.02.2023 р. № 700 «Про надання дозволу на списання та демонтаж будівлі Ліцею № 25 міста Житомира» – до набрання законної сили судовим рішенням у даній справі¹.

Реалізація застосованих судом заходів забезпечення позову в деяких категоріях адміністративних справ має свої особливості. Так, відповідно до ч. 5 ст. 289³ КАСУ, окрім внесення ухвали до ЄДРСР та ЄДРВД, є обов'язковим оприлюднення ухвали про забезпечення позову на офіційних вебсайтах Міністерства юстиції України і Верховної Ради України.

Наприклад. Міністерство юстиції України звернулось до суду з позовом до Політичної партії «Соціалістична партія України», третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні позивача, Служба безпеки України, в якому просило: заборонити діяльність Політичної партії «Соціалістична партія України», призначити комісію з припи-

¹ Ухвала Житомирського окружного адміністративного суду від 12.07.2023 р. у справі № 240/18446/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112150427>.

нення (ліквідаційну комісію) політичної партії, її структурних утворень, які мають статус юридичної особи; передати майно, кошти та інші активи політичної партії, її обласних, міських, районних організацій, первинних осередків та інших структурних утворень у власність держави. Позов забезпечено шляхом:

- заборони політичній партії «Соціалістична партія України» (та її регіональним організаціям, до набрання рішенням у справі законної сили вчиняти будь-які реєстраційні дії (реєстрацію, перереєстрацію, відчуження, передачі у володіння та користування третім особам та інше) щодо транспортних засобів, належних партії;

- заборони Чернівецькому обласному комітету Соціалістичної партії України до набрання рішенням у справі законної сили вчиняти будь-які реєстраційні дії (реєстрацію, перереєстрацію, відчуження, передачі у володіння та користування третім особам та інше) щодо належного транспортного засобу;

- заборони Луганській міській організації Соціалістичної партії м. Луганська до набрання рішенням у справі законної сили вчиняти будь-які реєстраційні дії (реєстрацію, перереєстрацію, відчуження, передачі у володіння та користування третім особам та інше) щодо належного транспортного засобу;

- заборони Головному сервісному центру МВС та його територіальним сервісним центрам, до набрання рішенням у справі законної сили вчиняти будь-які реєстраційні дії (реєстрацію, перереєстрацію, відчуження, передачі у володіння та користування третім особам та інше) щодо транспортних засобів, належних Партії та її регіональним організаціям.

Окрім того, повідомлено Міністерство юстиції України про постановлену ухвалу для невідкладного опублікування оголошення у порядку, передбаченому ч. 5 ст. 289³ КАСУ¹.

2.9.4.4. Зупинення стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку

Зупинення стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку, є окремим, самостійним видом забезпечення позову в адміністративному судочинстві. Цей захід забезпечення позову означає, що суд може тимчасово призупинити процес примусового виконання рішення. Це може бути зроблено у випадку, коли виконання такого документа може завдати шкоди позивачу або ускладнити виконання майбутнього рішення суду.

Зауваження. Не можна розуміти для цілей п. 5 ч. 1 ст. 151 КАСУ судові рішення та видані на їх підставі виконавчі листи.

Стосовно визначення поняття «іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку», варто звертатись до положень чинного законодавства, зокрема Постанови Кабінету Міністрів України від 29.06.1999 р. № 1172 «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів»², приміром, зупинення виконання.

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 06.10.2022 р. у справі № П/857/10/22. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vb0_2780-22#Text.

² Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.06.1999 р. № 1172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1172-99-%D0%BF#Text>.

«Іншим документом, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку», є виконавчий напис нотаріуса, порядок його вчинення встановлено Постановою КМУ від 29.06.1999 р. № 1172 «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів»¹. У порядку адміністративного судочинства може бути зупинено, приміром, виконання стягнення на підставі виконавчого напису заборгованості з військовослужбовців, звільнених з військової служби.

Наприклад. В адміністративній справі № 440/10730/22 за позовом товариства з обмеженою відповідальністю «Кондитерський дім «Вацак» до Державної служби України з безпеки на транспорті в особі Відділу державного нагляду (контролю) у Вінницькій області про визнання протиправними та скасування постанов представник позивача подав до суду клопотання про забезпечення адміністративного позову шляхом зупинення стягнення у виконавчих провадженнях на підставі постанов Відділу державного нагляду (контролю) у Вінницькій області Державної служби України з безпеки на транспорті № ПШ001453 від 07.02.2024 р. та № ПШ001525 від 19.02.2024 р. до набрання законної сили судовим рішенням у цій адміністративній справі. Заяву представника позивача про забезпечення позову задоволено².

Аналогічно – в порядку забезпечення позову було зупинено стягнення на підставі постанови Відділу державного нагляду (контролю) у Полтавській області про застосування адміністративно-господарського штрафу № 190547 від 10.10.2022 р. до набрання законної сили судовим рішенням в адміністративній справі № 440/10730/22 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «ТК ЕКСПРЕС-ЛАЙН» до Відділу державного нагляду (контролю) у Полтавській області Державної служби України з безпеки на транспорті про скасування постанови³.

Зупинення стягнення на підставі виконавчого документа часто застосовується до постанов про накладення штрафу за порушення законодавства про працю та зайнятість населення.

Наприклад. В адміністративній справі № 160/8703/24 за позовом Приватного акціонерного товариства «ДТЕК ПАВЛОГРАДВУГІЛЛЯ» до Південно-Східного міжрегіонального управління Державної служби з питань праці, до заступника начальника Південно-Східного міжрегіонального управління Державної служби з питань праці подано заяву про забезпечення позову, в якій позивач просить: зупинити стягнення на підставі постанови заступника начальника Південно-Східного міжрегіонального управління Державної служби з питань праці про накладення штрафу на ПрАТ «ДТЕК ПАВЛОГРАДВУГІЛЛЯ» у розмірі 113 600,00 грн за порушення законодавства про працю та зайнятість населення (заяву задоволено)⁴.

¹ Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.06.1999 р. № 1172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1172-99-%D0%BF#Text>.

² Ухвала Вінницького окружного адміністративного суду від 23.04.2024 р. у справі № 120/5007/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118559694>.

³ Ухвала Полтавського окружного адміністративного суду від 08.02.2023 р. у справі № 440/10730/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108879580>.

⁴ Ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 15.04.2024 р. у справі № 160/8703/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118394439>.

Як і будь-який інший вид забезпечення позову, зупинення стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку, може застосовуватись не лише за заявою учасника справи, а й з ініціативи суду.

Наприклад. У справі № 160/14543/23 за адміністративним позовом ОСОБА_1 до Головного управління ДПС у Дніпропетровській області про визнання протиправною та скасування вимоги про сплату боргу (недоїмки), судом було вжито заходи забезпечення позову, а саме – зупинено стягнення на підставі вимоги Головного управління ДПС у Дніпропетровській області з ОСОБА_1 заборгованості в розмірі 5 124,53 грн у виконавчому провадженні №71281063 – до набрання законної сили рішенням суду в адміністративній справі¹.

Зупинення стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку застосовується і у справах про скасування постанови в справі про адміністративне правопорушення.

Наприклад. У справі № 160/14543/23 ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до головного інспектора ВЦЗ та ОНПР Красноградського РУ ГУ ДСНС України у Харківській області капітана служби цивільного захисту про скасування постанови у справі про притягнення до адміністративної відповідальності. Позивач ОСОБА_1 подав до суду заяву про забезпечення позову шляхом зупинення стягнення у виконавчому провадженні № 71798343 на підставі виконавчого документа – постанови про накладення адміністративного стягнення ХА № 042026 від 19.04.2023 р. Заяву мотивовано тим, що стягнення коштів унеможливить або ускладнить захист прав (заяву задоволено)².

У справі № 444/101/23 за адміністративним позовом ОСОБА_1 до відповідача відділу поліції № 2 ЛРУП № 1 ГУНП у Львівській області про скасування постанови в справі про адміністративне правопорушення та закриття справи позивачем разом із пред'явленням позову подано заяву про забезпечення позову шляхом зупинення стягнення на підставі виконавчого документа (заяву задоволено, зупинено стягнення на підставі виконавчого документа)³.

¹ Ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 30.06.2023 р. у справі № 160/14543/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111912654>.

² Ухвала Красноградського районного суду Харківської області від 16.06.2023 р. у справі № 626/1402/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111709920>.

³ Ухвала Жовківського районного суду Львівської області від 13.01.2023 р. у справі № 444/101/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108445017>.

РОЗДІЛ 3. ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

3.1. Загальне позовне провадження: загальна характеристика

Частина 1 ст. 12 КАСУ передбачає дві форми адміністративного судочинства: загальне позовне провадження і спрощене позовне провадження. **Загальне позовне провадження** призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні. **Спрощене позовне провадження** призначене для розгляду справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи (рис. 3.1).

Рис. 3.1

Для кращого розуміння означених положень Кодексу слід враховувати зміст таких понять, як «**адміністративна справа незначної складності**» та «**складна адміністративна справа**». Попри те, що у КАСУ використовуються обидва ці поняття, він надає визначення адміністративної справи незначної складності (малозначною справою) як справи, в якій характер спірних правовідносин, предмет доказування та склад учасників тощо не вимагають проведення підготовчого провадження та (або) судового засідання для повного й всебічного встановлення її обставин (п. 20 ч. 1 ст. 4 КАСУ).

Відштовхуючись від наведеного визначення, можна сформулювати дефініцію складної адміністративної справи. Під нею слід розуміти справу, в якій характер спірних правовідносин, предмет доказування, склад учасників тощо вимагають для повного й всебічного встановлення її обставин проведення підготовчого провадження.

Поділ адміністративних справ на складні і незначної складності має важливе практичне значення, оскільки сприяє дотриманню оптимального балансу між характеристиками судової справи і ступенем формалізації провадження, в якому

її має бути вирішено. Врахування цих характеристик дозволяє зробити діяльність суду більш ефективною.

Відповідно до п. 4 ч. 9 ст. 171 КАСУ суд зазначає, в порядку якого провадження (загального чи спрощеного) розглядатиметься справа в ухвалі про прийняття позовної заяви до розгляду та відкриття провадження у справі. При вирішенні даного питання суд керується положеннями КАСУ та зважає на таке.

Виключно за правилами загального позовного провадження розглядають справи, визначені у ч. 4 ст. 12 КАСУ. До них віднесені справи у спорах:

- щодо оскарження нормативно-правових актів, за винятком випадків, визначених цим Кодексом;
- щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єкта владних повноважень, якщо позивачем також заявлено вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної такими рішеннями, діями чи бездіяльністю, у сумі, що перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності;
- щодо оскарження рішення суб'єкта владних повноважень, на підставі якого ним може бути заявлено вимогу про стягнення грошових коштів у сумі, що перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років»;
- щодо оскарження індивідуальних актів Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішень Кабінету Міністрів України, визначених ч. 1 ст. 266¹ цього Кодексу.

За правилами спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яка адміністративна справа, за винятком справ, про які йшлося в наведеному вище абзаці.

Обираючи порядок розгляду справи, суд повинен враховувати такі критерії:

1) значення справи для сторін; 2) обраний позивачем спосіб захисту; 3) категорію та складність справи; 4) обсяг та характер доказів у справі, в тому числі, чи потрібно у справі призначати експертизу, викликати свідків тощо; 5) кількість сторін та інших учасників справи; 6) чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; 7) думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження (ч. 3 ст. 257 КАСУ).

Таким чином, належність справи до складних або незначної складності є суттєвим, але не єдиним чинником, який має брати до уваги суд при обранні форми адміністративного судочинства для її розгляду.

У КАСУ **вирішено й інші види адміністративних справ, такі як типові, зразкові та термінові**. Приналежність справи до відповідного виду також впливає на те, які правила позовного провадження – загального або спрощеного – застосовуватиме суд для її розгляду.

Відповідно до імперативних приписів ст. 290 КАСУ ВС вирішує зразкову справу як суд першої інстанції за правилами спрощеного позовного провадження з урахуванням особливостей, визначених цією статтею. Щодо типових справ, то в розумінні законодавця вони є справами незначної складності й тому розглядаються за правилами спрощеного позовного провадження (ч. 2 та 6 ст. 12, ч. 1 ст. 257 КАСУ).

Одним із важливих питань при висвітленні інформації про термінові справи є з'ясування форми їх розгляду.

Словом «термінові» об'єднано справи, згадані у статтях 273–277, 280–289⁵ КАСУ. Характеристики цих справ зумовлюють потребу у швидкому реагуванні на порушення суб'єктивних публічних прав, зволікання з яким призведе до нівелювання цих прав. КАСУ встановлює значну кількість особливостей провадження щодо аналізованого виду адміністративних справ, серед яких: більш стислі строки розгляду; спеціальні правила повідомлення учасників справи про дату, час та місце розгляду термінових справ; спеціальні правила подання заяв по суті справи; особливості обчислення процесуальних строків; особливості проголошення, вручення та оскарження судових рішень тощо.

Суд, обираючи форму адміністративного судочинства, що якнайкраще враховує характеристики справи, зважає на встановлені процесуальним законом особливості її розгляду – якщо такі наявні.

Інколи законодавчо встановлені особливості провадження щодо певного виду адміністративних справ унеможливають їх розгляд за правилами спрощеного позовного або загального провадження.

Такий висновок є цілком справедливим стосовно розгляду деяких термінових справ. Його можна аргументувати тим, що правила загального провадження «входять у конфлікт» зі спеціальними положеннями статей про означені справи. Так, застосування однієї групи процесуальних правил автоматично виключає застосування іншої їх групи.

Отже, *термінові справи можуть вирішуватися в порядку як загального позовного провадження, так і спрощеного з урахуванням особливостей, визначених у нормах про ці справи.*

Наприклад. Дніпропетровський окружний адміністративний суд у справі № 160/6993/19 за позовом суб'єкта виборчого процесу кандидата у народні депутати України в одномандатному виборчому окрузі № 37 на позачергових виборах народних депутатів України 21.07.2019 р. ОСОБА_1 до Окружної виборчої комісії з виборів народних депутатів України одномандатного виборчого округу № 37, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідача – Центральна виборча комісія, про визнання протиправними та скасування окремих рішень, визнання протиправними дій, зобов'язання

вчинити певні дії, постановив ухвалу від 24.07.2019 р. про відкриття провадження у справі та її розгляд за правилами загального позовного провадження¹.

Водночас деякі судді обирають спрощене позовне провадження для розгляду термінових справ. Приміром, суддя Дзержинського районного суду м. Харкова у справі № 638/4480/21 (провадження № 2-а/638/280/21) за позовом ОСОБА_1 до Харківського прикордонного загону Харківської області про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення постановив ухвалу від 31.03.2021 р. про відкриття провадження у справі та її розгляд в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення (виклику) сторін, зазначивши при цьому наступне.

Відповідно до приписів ст. 12 та гл. 10 КАСУ спрощене позовне провадження призначене для розгляду справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. Вказана адміністративна справа є справою, яка згідно зі ст. 286 КАСУ відноситься до справ, для яких пріоритетним є терміновий розгляд, та підлягає розгляду у спрощеному позовному провадженні без повідомлення (виклику) сторін та інших учасників справи.

Особливості провадження у справах з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності встановлені у статтях 268, 269, 271, 272, 286 КАСУ².

Зауваження. Наведемо приклад деталізації деяких особливостей розгляду термінових справ щодо правил спрощеного позовного провадження. Так, за правилами спрощеного позовного провадження – ч. 5 ст. 262 КАСУ – суд розглядає справу без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами (якщо будь-яка зі сторін не заявила про інше). За правилами провадження у термінових справах – ч. 1 ст. 268 КАСУ – суд має негайно повідомити відповідача та інших учасників справи щодо подання позовної заяви та про дату, час і місце розгляду справи. Неприбуття на судові засідання належно повідомленого учасника справи не перешкоджає розгляду справи. Водночас існують декілька категорій термінових справ, розгляд яких по суті є неможливим за відсутності однієї або обидвох зі сторін: справи за позовами суб'єктів владних повноважень про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань – ч. 6 ст. 280 КАСУ; справи за зверненням податкових та митних органів – абз. 2 ч. 7 ст. 283 КАСУ; справи за позовами з приводу затримання, примусового повернення чи примусового видворення іноземців або осіб без громадянства – ч. 2 ст. 288 КАСУ.

Важливим є наголосити, що *обрана судом першої інстанції форма адміністративного судочинства значно впливає на структуру, зміст та строки розгляду справи.*

Зі змісту приписів розд. II КАСУ, який присвячений позовному провадженню й має однойменну назву, випливає, що у них переважно зафіксовано порядок здійснення провадження в суді першої інстанції. Проаналізувавши необхідні положення, доходимо висновку, що провадження у суді першої інстанції об'єднує три процесуальних стадії, а саме: відкриття провадження у справі; підготовче провадження;

¹ Ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 24.07.2019 р. у справі № 160/6993/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83236468>.

² Ухвала Дзержинського районного суду м. Харкова від 31.03.2021 р. у справі № 638/4480. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95970367>.

розгляд справи по суті (рис. 3.2). Строки, завдання та зміст означених процесуальних стадій розкрито в наступних підрозділах підручника.

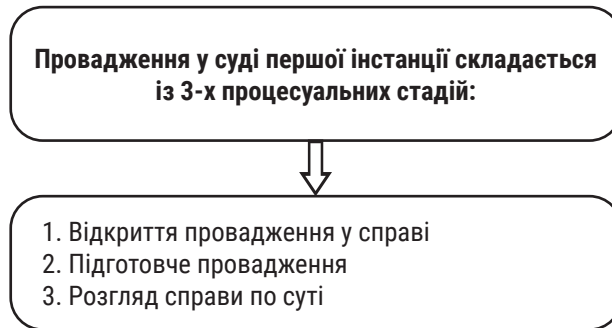

Рис. 3.2

3.1.1. Відкриття провадження в адміністративній справі: суть та опис процесуальних дій суду та учасників справи

Адміністративні суди розглядають справи не інакше як за позовною заявою, поданою у порядку та при дотриманні вимог, встановлених процесуальним законом (ч. 2 ст. 9 КАСУ). Після надходження позовної заяви та доданих до неї документів до суду, вони реєструються і не пізніше наступного дня передаються судді. Визначення судді, а у разі колегіального розгляду – судді-доповідача для розгляду конкретної справи здійснюється під час реєстрації означених документів в автоматизованій системі документообігу суду (частини 2, 3 ст. 18, ст. 168 КАСУ). Суддя перевіряє позовну заяву на відповідність встановленим у КАСУ вимогам. Значну частину таких вимог зосереджено в ч. 1 ст. 171 Кодексу.

Суддя з'ясовує, чи:

- подана позовна заява особою, яка має адміністративну процесуальну дієздатність;
- має представник належні повноваження (якщо позовну заяву подано представником);
- відповідає позовна заява вимогам, встановленим статтями 160, 161, 172 КАСУ;
- належить позовну заяву розглядати за правилами адміністративного судочинства і чи подано позовну заяву з дотриманням правил підсудності;
- позов подано у строк, установлений законом (якщо позов подано з пропуском встановленого законом строку звернення до суду, то чи достатньо підстав для визнання причин його пропуску поважними);
- немає інших підстав, що перешкоджають відкриттю провадження у справі.

Як впливає зі змісту п. 6 ч. 1 ст. 171 КАСУ, вищенаведений перелік не слід вважати вичерпним.

За наслідками перевірки позовної заяви суддя постановляє одну з таких ухвал:

- про залишення позовної заяви без руху (ч. 1 ст. 169, ч. 1 ст. 123 КАСУ);
- про повернення позовної заяви (п. 5 ч. 4 ст. 169 КАСУ);
- про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі (ч. 1 ст. 170 КАСУ);
- про відкриття провадження в адміністративній справі (ч. 2 ст. 171 КАСУ).

Ухвала про залишення позовної заяви без руху приймається з таких підстав (рис. 3.3):

Оформлення позовної заяви з порушенням вимог статей 160 та 161 Кодексу

Подання позовної заяви особою, яка зобов'язана зареєструвати електронний кабінет в ЄСІТС, однак не зробила цього

Подання позовної заяви поза межами строків звернення до адміністративного суду без заяви про поновлення пропущеного строку

Визнання судом підстав пропуску строку подання позовної заяви неповажними

Встановлення судом на момент відкриття провадження за відповідною заявою, що сума судового збору не зарахована до спеціального фонду Державного бюджету України

Рис. 3.3

Суддя, який залишає позовну заяву без руху, повинен зазначити її недоліки, спосіб і строк їх усунення, що не може перевищувати 10-ти днів з дня вручення відповідної ухвали. Якщо ухвала про залишення позовної заяви без руху приймається з підстави несплати судового збору у встановленому законом розмірі, суд має зазначити точну суму судового збору, яку необхідно сплатити (доплатити).

Зауваження. За умови усунення позивачем виявлених у позовній заяві недоліків у встановлений судом строк вона вважається поданою у день первинного її подання (частини 1–3 ст. 169, ч. 1 ст. 123 КАСУ) та приймається до розгляду. Про це постановляється ухвала про відкриття провадження в адміністративній справі.

Наприклад. В адміністративній справі № 9901//6/21 судом першої інстанції залишено позовну заяву без руху¹. Відповідно до фабули цієї судової справи громадянин звернувся до суду з позовом до Президента України про зобов'язання відповісти належним чином на його звернення, адресоване відповідачу.

Суд залишив позовну заяву без руху у зв'язку з її невідповідністю пп. 4, 5, 9, 11 ч. 5 ст. 160 КАСУ. Зокрема, судом роз'яснено позивачу, що в позовній заяві не викладено обставини, за яких порушено його права, свободи чи інтереси Президентом України, а також не зазначено, у чому саме полягає таке порушення. В ухвалі про залишення позовної заяви без руху зауважено, що обґрунтування порушення прав, свобод, інтересів позивача повинно бути наведено у взаємозв'язку з відповідними нормами права, які регулюють спірні правовідносини.

Ще одним недоліком позовної заяви суд відзначив відсутність у ній письмового підтвердження позивача того факту, що ним не було подано іншого позову (позовів) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав.

Зауваження. В одній із своїх постанов ВС розкрив юридичну природу та значення залишення позовної заяви без руху, вказавши, що «...це тимчасовий захід, який застосовується судом з метою усунення позивачем недоліків позовної заяви та дотримання порядку її подання. Недоліки можуть стосуватися як позовної заяви (змісту та форми), так і порядку подання»².

Ухвала про повернення позовної заяви приймається при встановленні суддею підстав, визначених у ч. 4 ст. 169 КАСУ. До таких підстав, приміром, віднесено (рис. 3.4):

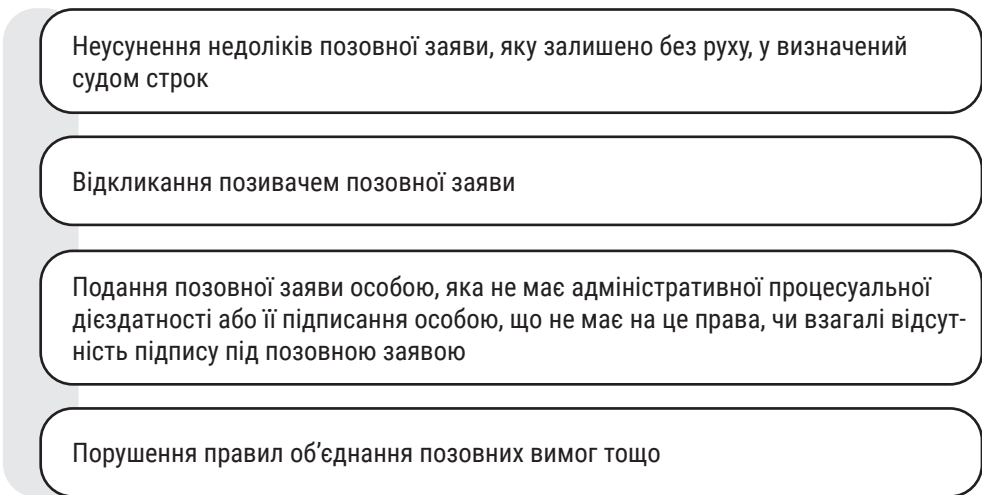

Рис. 3.4

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 07.07.2021 р. у справі № 9901/6/. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98391616>.

² Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 17.12.2021 р. у справі № 200/11758/20-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101990236>.

Наприклад. Одну з вищевказаних підстав для повернення позовної заяви застосовано судом при вирішенні питання щодо відкриття провадження в адміністративній справі № 855/41/19. Для з'ясування того, чи діяв суд законно в цій ситуації, проаналізуємо зміст Постанови Верховного Суду від 18.02.2019 р. у справі за позовом кандидата на пост Президента України до іншого кандидата на пост Президента України про визнання протиправними дій¹. Позовну заяву від імені позивача підписано його уповноваженим представником як кандидата на пост Президента України.

Ухвалою суду першої інстанції позовну заяву повернуто особі, яка її подала, на підставі п. 3 ч. 4 ст. 169 КАСУ, оскільки наявна у матеріалах справи копія посвідчення уповноваженого представника кандидата на пост Президента України жодним чином не засвідчена.

Не погоджуючись із такою ухвалою, позивач подав апеляційну скаргу до ВС як до суду апеляційної інстанції. Останній констатував помилковість висновку суду першої інстанції, звернувши увагу на наступне. Відповідно до особливостей здійснення представництва у справах, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму (ст. 279 КАСУ), особа, яка згідно із законом про вибори зареєстрована як уповноважений представник або довірена особа кандидата, діє як представник відповідного кандидата у справах, пов'язаних з виборчим процесом, без додаткового уповноваження. При цьому документом, що підтверджує повноваження такого представника, є відповідне посвідчення, видане в порядку, встановленому законом про вибори чи референдум.

Як вбачається з матеріалів справи, уповноважений представник позивача під час вирішення питання про відкриття провадження у справі надав суду оригінал посвідчення уповноваженого представника кандидата на пост Президента України. Таким чином, наявні підстави для скасування оскаржуваної ухвали суду першої інстанції, яка перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направлення справи для продовження розгляду.

Частина 4 ст. 169 КАСУ передбачає також й інші підстави повернення позовної заяви позивачеві. Водночас дана стаття вміщує окреме правило, відповідно до якого судовий збір, сплачений за подання позову, не повертається у разі прийняття судом ухвали про повернення позовної заяви тільки з підстави подання позивачем до того ж самого суду іншого позову (позовів) до одного й того ж самого відповідача з однаковим предметом та підставам, якщо з приводу такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду (п. 5 ч. 4, ч. 9 ст. 169 КАСУ). Пояснити це можна тим, що відповідно до положень КАСУ така процесуальна поведінка позивача визначається як зловживання своїми процесуальними правами.

Правові наслідки постановлення ухвали такого виду полягають у тому, що повернення позовної заяви не призводить до позбавлення позивача права на повторне звернення до адміністративного суду в порядку, встановленому законом. До того ж, ухвалу про повернення позовної заяви може бути оскаржено, а у разі її скасування за результатами апеляційного перегляду та направлення справи для продовження розгляду суд не вправі повторно повертати позовну заяву.

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 18.02.2019 р. у справі № 855/41/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79957390>.

Ухвала про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі постановляється у разі наявності підстав, передбачених ч. 1 ст. 170 КАСУ. Таких підстав усього чотири (рис. 3.5):

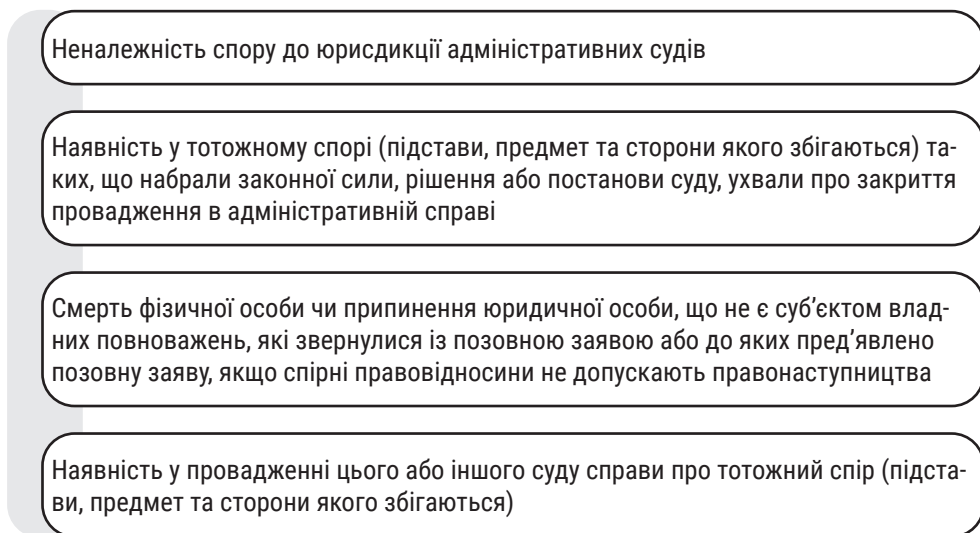

Рис. 3.5

Зауваження. Відповідно до позиції, викладеної у постанові ВС від 29.07.2020 р. тотожними визнаються позови, в яких збігаються сторони, предмет і підстава, тобто коли позови повністю однакові за складом учасників процесу, вимогами та обставинами, що обґрунтовують звернення до суду. Нетотожність хоча б одного із цих чинників не перешкоджає повторному зверненню до суду заінтересованих осіб за вирішенням спору¹.

У разі відмови у відкритті провадження в адміністративній справі з підстави неналежності спору до адміністративної юрисдикції, суд повинен роз'яснити заявнику, до юрисдикції якого суду віднесено розгляд такої справи.

Наприклад. Тернопільський окружний адміністративний суд у справі № 500/2202/24 (провадження № П/500/2410/24) за адміністративним позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання постановив ухвалу про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі від 16.04.2024 р. у зв'язку з тим, що позов не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства. У цій ухвалі суд роз'яснив позивачу, що належним судом для розгляду цієї справи, враховуючи місце реєстрації відповідача, буде Надвірнянський районний суд Івано-Франківської області².

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 29.07.2020 р. у справі № 520/8665/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90674239>.

² Ухвала Тернопільського окружного адміністративного суду від 16.04.2024 р. у справі № 500/2202/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118397786>.

Суд надсилає копію ухвали про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі разом із позовною заявою та доданими до неї матеріалами особі, яка подала позовну заяву, не пізніше наступного дня після її постановлення.

Позивач може оскаржити ухвалу про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі; у разі її скасування судом апеляційної інстанції позовна заява вважається поданою в день первісного звернення до суду. Повторне звернення тієї самої особи до адміністративного суду з тим самим позовом, щодо якого постановлено ухвалу про відмову у відкритті провадження, не допускається.

За відсутності підстав для залишення позовної заяви без руху, її повернення чи відмови у відкритті провадження у справі постановляється *ухвала про прийняття позовної заяви до розгляду та відкриття провадження в адміністративній справі*.

Суд при вирішенні питання про відкриття провадження у справі:

- перевіряє, чи підсудна йому дана справа;
- якщо у позовній заяві відповідачем вказана фізична особа (яка не є підприємцем), не пізніше двох днів з дня її надходження звертається до органу реєстрації місця проживання (перебування) щодо надання інформації про місце проживання (перебування) такої фізичної особи;
- виявивши після отримання необхідної інформації, що справа не належить до його територіальної юрисдикції, надсилає справу за підсудністю у порядку, встановленому ст. 29 КАСУ.

Зауваження. Відповідно до ч. 6 ст. 171 Кодексу суддя з метою визначення підсудності справі також користуватися даними Єдиного державного демографічного реєстру. У тих випадках, коли одержана інформація не дозволяє встановити зареєстроване місце проживання (перебування), суд вирішує питання про відкриття провадження у справі. При цьому виклик означеної особи-відповідача здійснюється за правилами ст. 130 КАСУ, тобто через оголошення на офіційному вебпорталі судової влади України. Останнє має бути розміщене не пізніше ніж за 10 днів до дати проведення відповідного судового засідання.

Відповідно до ч. 9 ст. 171 КАСУ в ухвалі про відкриття провадження суд зазначає:

- найменування адміністративного суду, прізвище та ініціали судді, який відкрив провадження в адміністративній справі, номер справи;
- найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб) сторін, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб);
- предмет та підстави позову;
- за якими правилами позовного провадження (загального чи спрощеного) буде розглядатися справа;
- дату, час і місце підготовчого засідання, якщо справа буде розглядатися за правилами загального позовного провадження;

- дату, час і місце проведення судового засідання для розгляду справи по суті, якщо справа буде розглядатися за правилами спрощеного позовного провадження з повідомленням (викликом) сторін;
- результат вирішення заяв і клопотань позивача, що надійшли разом із позовною заявою, якщо їх вирішення не потребує виклику (повідомлення) сторін;
- строк для подання відповідачем відзиву на позов;
- строки для подання відповіді на відзив та заперечення, якщо справа буде розглядатися за правилами спрощеного позовного провадження;
- строк подання пояснень третіми особами, яких було залучено при відкритті провадження у справі;
- вебадресу сторінки на офіційному веб-порталі судової влади України в мережі Інтернет, за якою учасники справи можуть отримати інформацію по справі, що розглядається;
- у разі розгляду справи за місцезнаходженням суб'єкта владних повноважень – повідомлення про наявні в суді матеріали, які підлягають врученню суб'єкту владних повноважень як стороні, та про можливість їх отримання лише безпосередньо в суді.

У разі виявлення невідповідності позовної заяви встановленим у КАСУ вимогам після відкриття провадження у справі суддя не пізніше наступного дня постановляє ухвалу про залишення такої позовної заяви без руху та надає позивачу строк для усунення недоліків. За умови усунення позивачем недоліків позовної заяви у строк, встановлений судом, розгляд справи продовжується, у протилежному випадку – позовна заява залишається без розгляду.

Наприклад. Рівненський окружний адміністративний суд у справі № 460/10198/23 (провадження № 27112/23) за адміністративним позовом ОСОБА_1 до Головного управління Пенсійного фонду України в Рівненській області про визнання бездіяльності протиправною, зобов'язання вчинення певних дій постановив ухвалу від 18.07.2023 р. про продовження розгляду справи.

Дана справа розглядалася за правилами спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи (у письмовому провадженні). Ухвалою від 25.05.2023 р. позовна заява залишена без руху відповідно до ч. 13 ст. 171 КАСУ та встановлено позивачу п'ятиденний строк для усунення недоліків позовної заяви шляхом подання суду копії посвідчення потерпілого від Чорнобильської катастрофи. Суд, врахувавши положення ч. 14 ст. 171 КАСУ, вирішив за необхідне продовжити розгляд справи, оскільки позивачем усунуто недоліки позовної заяви у встановлений строк¹.

На стадії відкриття провадження у справі суд уповноважено процесуальним законом на вирішення питання про *об'єднання і роз'єднання позовів*. Відповідно до

¹ Ухвала Рівненського окружного адміністративного суду від 18.07.2023 р. у справі № 460/10198/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112295456>.

ч. 2 ст. 172 КАСУ суд може за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи об'єднати в одне провадження декілька справ за позовами (рис. 3.6):

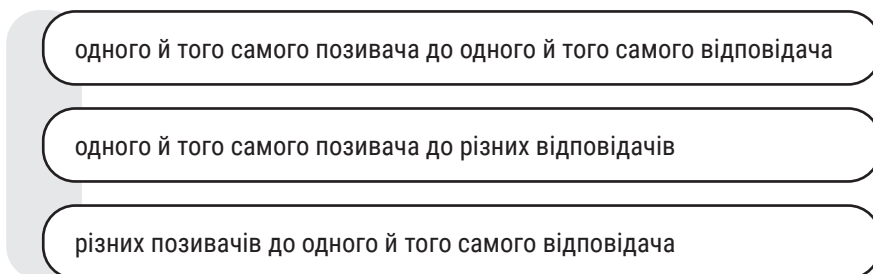

Рис. 3.6

Якщо справи, які підлягають об'єднанню, розглядаються у спрощеному позовному провадженні, відповідна ухвала постановляється до початку розгляду справи по суті у кожній із таких справ (ч. 3 ст. 172 КАСУ).

Зауваження. Справи, об'єднані в одне провадження, роз'єднанню не підлягають.

Питання про роз'єднання позовних вимог суд вирішує з власної ініціативи або за клопотанням учасника справи до початку розгляду справи по суті. КАСУ допускає виділення однієї або декількох об'єднаних вимог в самостійне провадження, якщо це сприятиме виконанню завдання адміністративного судочинства. Розгляд позовних вимог, виділених у самостійне провадження, здійснює суддя, який прийняв рішення про роз'єднання позовних вимог.

Зауваження. Відповідно до позиції, викладеної у постанові Верховного Суду від 18.04.2018 р., підставою для об'єднання адміністративних справ може бути, зокрема, наявність однорідних вимог у позовних заявах одного позивача до того самого відповідача чи до різних відповідачів, різних позивачів до одного й того самого відповідача. Однорідність позовних вимог може проявлятися у тому, що позовні вимоги, викладені у цих заявах, випливають з одних і тих самих або подібних правовідносин¹.

Окрім цього, у постанові ВП ВС від 14.08.2019 р. зауважено, що визначальною умовою для роз'єднання позовних вимог є та обставина, що таке роз'єднання сприятиме виконанню завдання адміністративного судочинства... Суд має право з власної ініціативи до початку розгляду справи по суті роз'єднати позовні вимоги, виокремивши одну або декілька об'єднаних вимог в самостійне провадження, щоб забезпечити виконання завдань адміністративного судочинства, тобто, зокрема, для своєчасного вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Проте таке роз'єднання може мати

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 18.04.2018 р. у справі № 815/3078/16. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73531740>.

місце лише у тому випадку, якщо кожна з виділених вимог може бути предметом розгляду в тому суді, який роз'єднав позовні вимоги¹.

3.1.2. Підготовка адміністративної справи до розгляду (підготовче провадження): суть та опис процесуальних дій суду та учасників справи

Підготовче провадження є процесуальною стадією загального позовного провадження, яку здійснює суд першої інстанції за участю учасників справи з метою підготовки справи до розгляду справи по суті, якій притаманні відносна відокремленість та обмеженість в часі. Завдання, строк, учасники підготовчого провадження, процесуальні дії, що його наповнюють, та вимоги до їх процесуального оформлення визначено у гл. 3 розд. II КАСУ.

Завданнями підготовчого провадження відповідно до ч. 2 ст. 173 КАСУ є (рис. 3.7):

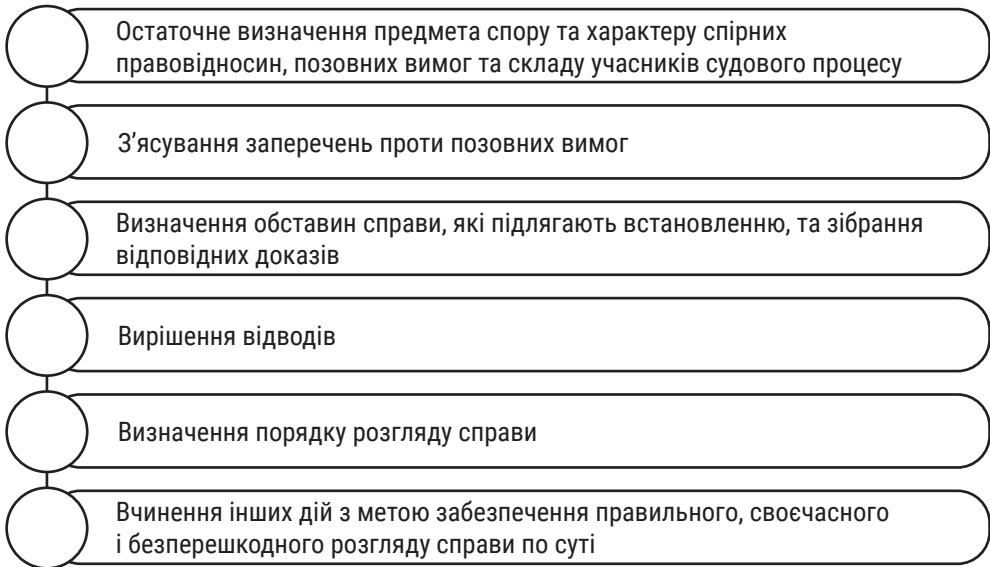

Рис. 3.7

Згідно з приписами ст. 173 КАСУ підготовче провадження починається відкриттям провадження у справі й закінчується закриттям підготовчого засідання.

Означена процесуальна стадія має відбутися протягом 60-ти днів з дня відкриття провадження у справі. У виняткових випадках для належної підготовки справи для розгляду по суті цей строк може бути продовжений не більше ніж на 30 днів за клопотанням однієї із сторін або з ініціативи суду.

¹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.08.2019 р. справа № 9901/430/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83642878>.

Суд:

- надсилає копію ухвали про відкриття провадження (разом із копіями позовної заяви та додатків) учасникам справи протягом 2-х днів з дня її складення.

Зауваження. Копія ухвали про відкриття провадження у справі надсилається також іншим особам, якщо від них витребовуються докази (ч. 1 ст. 174, ч. 5 ст. 251 КАСУ).

Відповідач:

- у строк, встановлений судом в ухвалі про відкриття провадження у справі, має право надіслати до суду *відзив на позовну заяву* і всі докази, що підтверджують заперечення проти позову (ч. 1 ст. 175 КАСУ).

Зауваження. Стосовно строку подання відзиву Кодекс вміщує правило, відповідно до якого він не може становити менше 15-ти днів з дня вручення ухвали про відкриття провадження у справі. Встановлюючи строк подання відзиву, суд повинен виходити з того, аби він був достатнім не тільки для підготовки самого відзиву та відповідних доказів, а й для його отримання іншими учасниками справи до початку першого підготовчого засідання у справі.

Відповідач, який не є суб'єктом владних повноважень:

- у строк, встановлений для подання відзиву, має право пред'явити *зустрічний позов* (ч. 1 ст. 177 КАСУ).

Зауваження. Відповідач подає зустрічну позовну заяву з додержанням загальних правил пред'явлення позову, порушення яких призводить до виникнення наслідків, описаних у ст. 169 Кодексу. Первісний та зустрічний позови розглядаються спільно, причому умовою для прийняття обидвох позовів до спільного розгляду є їх взаємопов'язаність та доцільність розгляду в одному провадженні. Під взаємопов'язаністю позовів розуміється їх виникнення з одних правовідносин, а також можливість виключати повністю або частково вимоги один одного. У разі відповідності вказаним приписам вимоги за зустрічним позовом ухвалою суду об'єднуються в одне провадження з первісним позовом. Якщо зустрічний позов подається у справі, яка розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, суд постановляє ухвалу про перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження (ч. 4 ст. 177 КАСУ).

Треті особи, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору:

- мають право подати *письмові пояснення з приводу позову або відзиву* у строк, встановлений судом в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Зауваження. Означений строк може бути встановлено також в ухвалі, постановленій у підготовчому провадженні, за умови, що третіх осіб залучено до участі у справі у підготовчому засіданні. Визначений судом строк повинен бути таким, який дозволить завчасно до початку розгляду справи по суті: підготувати третій особі свої аргументи і міркування на

підтримку або заперечення проти позову; підготувати третій особі відповідні докази; надати іншим учасникам справи відповіді на пояснення третьої особи.

У межах підготовчого провадження проводиться **підготовче засідання**, яке не може бути розпочате пізніше, ніж через 30 днів з дня відкриття провадження у справі. Справедливим буде відзначити, що більшість завдань підготовчого провадження реалізується саме під час підготовчого засідання. Останнє проводиться судом з повідомленням учасників справи за правилами розгляду справи по суті, однак, з урахуванням особливостей, встановлених у статтях 179–183 КАСУ. Дату і час підготовчого засідання призначає суд з урахуванням обставин справи і необхідності вчинення відповідних процесуальних дій.

До розгляду справи по суті суд у підготовчому провадженні має вчинити такі процесуальні дії:

- *визначити позовні вимоги та з'ясувати заперечення проти цих вимог.* З метою виконання цього завдання він розглядає відповідні заяви, подані сторонами, та заслуховує останніх під час підготовчого засідання щодо уточнення позовних вимог і заперечень проти них.

Зауваження. Позивач може змінити предмет або підстави позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог шляхом подання письмової заяви до закінчення підготовчого засідання, а якщо справа розглядається за правилами спрощеного позовного провадження – не пізніше ніж за 5 днів до першого судового засідання. Важливим є підкреслити, що суд, який призначив розгляд справи у порядку спрощеного позовного провадження, має постановити ухвалу про її розгляд за правилами загального позовного провадження, якщо після прийняття заяви позивача про збільшення розміру позовних вимог або зміну предмета позову справа підпадає під дію ч. 4 ст. 257 КАСУ.

При підготовці справи до розгляду суд *визначає склад учасників судового процесу*, вирішуючи питання про: заміну неналежної сторони; вступ у справу інших осіб; вирішення відводів секретаря судового засідання, перекладача, спеціаліста.

Суд:

- у разі залучення до участі або вступу у справу інших осіб, заміни неналежної сторони відкладає підготовче засідання у межах строку підготовчого провадження.

Особи, залучені до участі у справі у зв'язку із заміною неналежної сторони або залученням співвідповідача, мають право:

- подати клопотання про розгляд справи спочатку не пізніше 2-х днів з дня вручення відповідної ухвали.

Третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, якщо суд вирішив питання про її вступ у справу, а також інші учасники справи мають право:

- подати клопотання про розгляд справи спочатку не пізніше 2-х днів з дня вручення відповідної ухвали.

Зауваження. У разі неподання такого клопотання суд продовжує розгляд справи.

Вступ третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, не має наслідком розгляд адміністративної справи спочатку (ч. 2 ст. 49 КАСУ).

Згідно з ч. 5 ст. 181 КАСУ якщо розгляд справи починається спочатку, суд призначає та проводить підготовче засідання спочатку в загальному порядку, крім випадку ухвалення рішення про колегіальний розгляд справи, коли підготовче засідання проводиться спочатку лише у разі, якщо суд дійшов висновку про його необхідність.

Упродовж підготовчого провадження суд визначає обставини справи, які підлягають встановленню, та збирає відповідні докази. На виконання цього завдання суд відповідно до пп. 5–7 ч. 2 ст. 180 КАСУ здійснює такі процесуальні дії (рис. 3.8):

Рис. 3.8

Наприклад. ВС у справі № 9901/152/20 (провадження № П/9901/152/) за адміністративним позовом Громадської організації «Гільдія кінематографістів Одеси» до Верховної Ради України, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні відповідача – ОСОБА_1, про визнання протиправною та нечинною постанови Верховної Ради України «Про призначення ОСОБА_1 Міністром культури та інформаційної політики України» від 04.06.2020 р. № 669-ІХ постановив ухвалу від 19.06.2020 р., в якій відзначив, що завданням підготовчого провадження є, серед іншого, *визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів.* Зі змісту норм КАСУ вбачається, що визначення обставин, які підлягають встановленню, або визнання обставин загальноні-

домими здійснюється у межах підготовчого судового засідання, тобто після постановлення судом ухвали про відкриття провадження у справі¹.

Реалізуючи вищезазначене завдання, суд вирішує й питання про забезпечення доказів, витребування додаткових доказів, проведення огляду доказів за їх місцезнаходженням (якщо ці питання не були вирішені раніше). Готуючи справу до розгляду, суд також визначає, чи існує потреба:

- призначити експертизу; викликати у судове засідання експертів, свідків; залучити перекладача, спеціаліста;
- встановити строки для подання таких заяв по суті справи, як відповідь на відзив, заперечення, пояснення третіх осіб (за умови, що третіх осіб залучено до участі у справі у підготовчому засіданні). Інші учасники справи мають право подати свої письмові пояснення щодо відповіді на відзив та заперечення до закінчення підготовчого провадження, якщо судом не встановлено інший строк;
- вирішити питання відводу, питання про забезпечення позову, про колегіальний розгляд справи, а також вчиняються будь-які інші дії, необхідні для забезпечення правильного і своєчасного розгляду справи по суті на наступному процесуальному етапі провадження.

Наприклад. Львівський окружний адміністративний суд у справі № 380/19551/23 (провадження № П/380/19705/23) за адміністративним позовом ОСОБА_1 до Державної міграційної служби України, Головного управління Державної міграційної служби України у Львівській області про визнання протиправними та скасування наказів, поновлення на посаді, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу постановив ухвалу від 15.12.2023 р. про колегіальний розгляд справи. Підставою для вирішення судом питання про розгляд справи колегією суддів стало клопотання Державної міграційної служби України.

Представник позивача в підготовчому засіданні надав пояснення щодо відсутності підстав для колегіального розгляду справи. Представники відповідачів в підготовчому засіданні просили слухати справу колегіально з підстав, наведених ними у поясненнях.

Розглянувши заявлені клопотання сторін, врахувавши складність справи (кількість сторін та інших учасників справи, обсяг та характер доказів у справі), значення справи для сторін та категорію справи, суд дійшов висновку про необхідність її розгляду колегіально².

Упродовж підготовчого засідання суд постановляє ухвали стосовно дій, що здійснюються до закінчення підготовчого провадження та початку розгляду справи по суті.

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 19.06.2020 р. у справі № 9901/152/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89928502>.

² Ухвала Львівського окружного адміністративного суду від 15.12.2023 р. у справі № 380/19551/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115828960>.

За результатами проведення підготовчого засідання суд постановляє одну з таких ухвал:

- *про залишення позовної заяви без розгляду* – за наявності підстав, передбачених ст. 240 КАСУ;
- *про закриття провадження у справі* – за наявності підстав, передбачених ст. 238 КАСУ;
- *про закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті*, в якій вказується дата, час і місце проведення судового засідання для розгляду справи по суті (ст. 183 КАСУ).

У разі визнання позову відповідачем повністю або частково суд ухвалює **рішення** про задоволення позову повністю або у відповідній частині вимог.

На стадії підготовчого провадження сторони можуть відшукати прийнятний варіант вирішення справи без її судового розгляду. З метою реалізації означеної можливості процесуальний закон покладає на суд обов'язок з'ясувати під час підготовчого засідання, чи бажають сторони вирішити спір шляхом примирення, провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації або провести врегулювання спору за участю судді.

Якщо всі сторони висловили згоду, суд призначає *врегулювання спору за участю судді*, постановляючи про це ухвалу, в якій одночасно вирішує питання про зупинення провадження у справі. Врегулювання проводить суддя, який здійснює підготовку справи до розгляду.

Зауваження. Процесуальний закон не передбачає проведення врегулювання спору за участю судді: а) у випадку вступу у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору; б) у справах, визначених у гл. 11 розд. II КАСУ (за винятком типових справ та справ про примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності).

Врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше 30-ти днів з дня постановлення ухвали про його проведення. Цей строк не підлягає продовженню.

Упродовж вищевказаного строку суддя:

- організовує *закриті та (або) спільні наради*;
- з урахуванням конкретних обставин проведення наради може оголошувати перерву в межах строку проведення врегулювання.

Сторони мають право:

- брати участь у нарадах особисто або через представника;
- брати участь у нарадах у режимі відеоконференції.

Згідно з вимогами, встановленими у ст. 186 КАСУ, інформація, отримана суддею й сторонами під час проведення врегулювання спору, вважається конфіденційною. Відтак, КАСУ забороняє ведення протоколу нарад, їх фіксування технічними засобами, використання суддею портативних аудіотехнічних пристроїв та здійснення фото- і кінозйомки, відео- й звукозапису.

За потреби до участі в нарадах залучається перекладач, який попереджається про конфіденційний характер інформації, отриманої під час проведення врегулювання спору за участю судді.

Перша спільна нарада з врегулювання спору починається з роз'яснення суддею його мети, порядку проведення, прав та обов'язків сторін.

При цьому слід враховувати, що під час проведення врегулювання спору судді заборонено надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, здійснювати оцінку доказів у справі. Однак, у ході закритих нарад суддя може звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні та (або) її представнику можливі шляхи мирного врегулювання спору (частини 5 і 6 ст. 186 КАСУ).

На наступних спільних нарадах суддя (рис. 3.9):

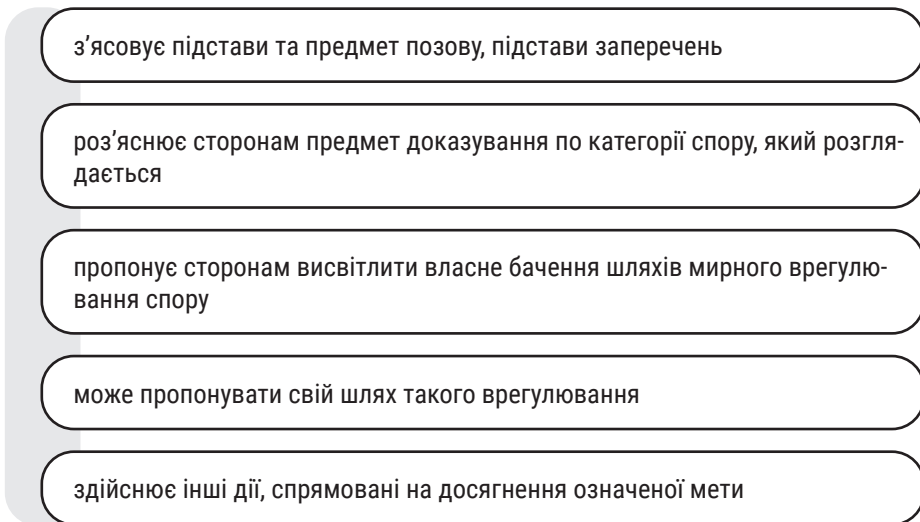

Рис. 3.9

У ст. 188 КАСУ встановлено такі підстави для припинення врегулювання спору за участю судді (рис. 3.10).

Про припинення врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, в якій одночасно вирішується питання про поновлення провадження у справі. Ухвала даного виду не підлягає оскарженню.

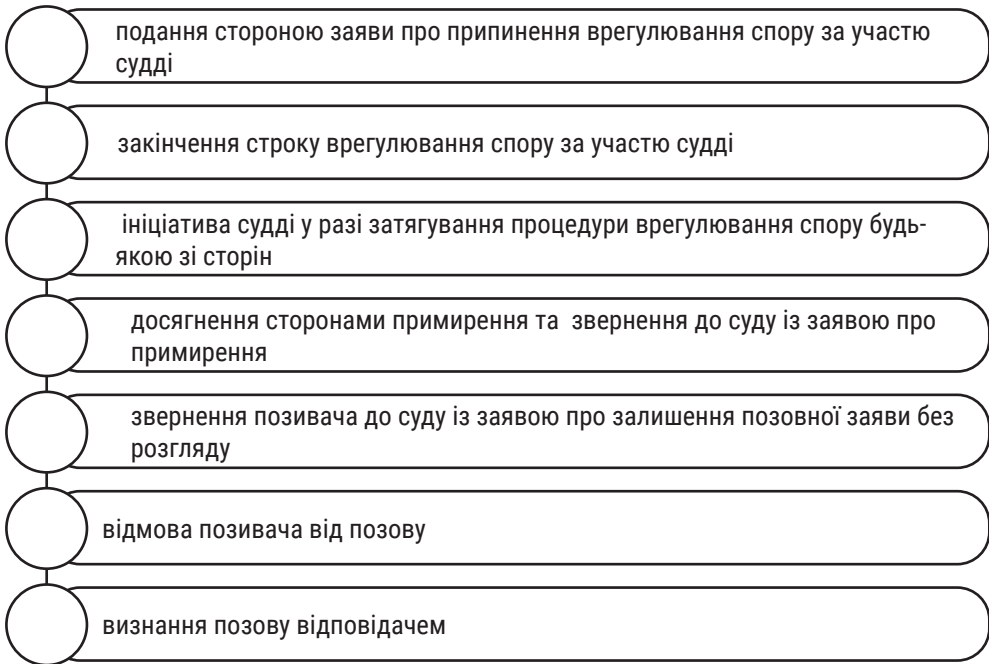

Рис. 3.10

Як зазначалося вище, під час підготовчого засідання суд з'ясовує, чи бажають сторони вирішити спір шляхом примирення. Про відповідний намір сторони зазначають у клопотанні, одержавши яке, суд зупиняє провадження у справі на час, необхідний для примирення.

Відповідно до приписів ст. 190 КАСУ сторони можуть повністю або частково врегулювати спір на підставі взаємних поступок (примиритися) із дотриманням таких правил (рис. 3.11):

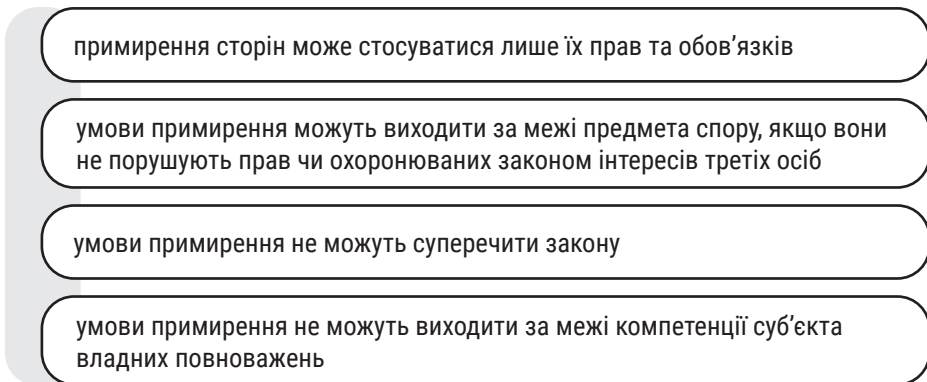

Рис. 3.11

Досягнувши примирення, сторони викладають його умови у відповідній заяві. Заява про примирення може мати форму єдиного документа, підписаного сторонами, або окремих документів – заяви однієї сторони про умови примирення та письмової згоди іншої сторони з цими умовами.

Перш ніж ухвалити судове рішення у зв'язку із примиренням сторін, суд має роз'яснити сторонам його наслідки. Якщо сторону примирення представляє представник, суд має обов'язково перевірити, чи не обмежений він у вчиненні відповідних дій.

Суд затверджує умови примирення сторін ухвалою, якою одночасно закриває провадження у справі. Ця ухвала виконується сторонами в порядку і строки, які нею визначені. Вона є виконавчим документом, а відтак, може бути подана для її примусового виконання в порядку, визначеному законом.

Суд відмовляє у затвердженні умов примирення сторін і продовжує розгляд справи, якщо (рис. 3.12):

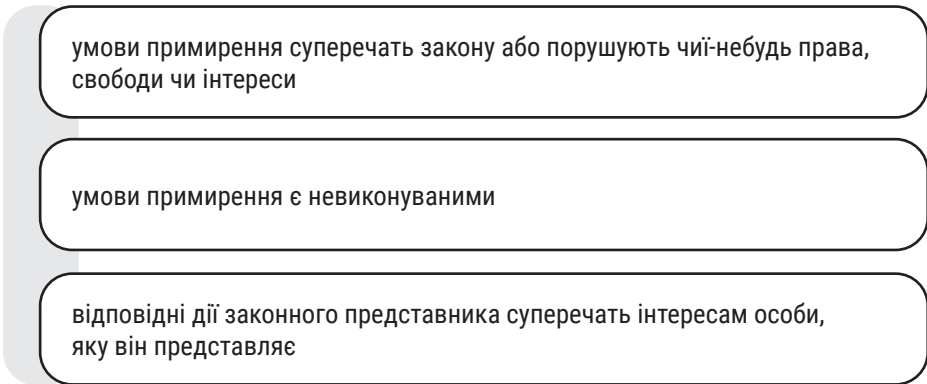

Рис. 3.12

Узгодження сторонами умов примирення, спрямованих на шкоду правам третіх осіб, суд може визнати зловживанням ними своїми процесуальними правами (п. 5 ч. 2 ст. 46 КАСУ) та застосувати заходи процесуального примусу у вигляді штрафу (ч. 1 ст. 149 КАСУ).

3.1.3. Розгляд адміністративної справи по суті (у формі судового засідання): суть та опис процесуальних етапів, дій суду та учасників справи

Завданням розгляду справи по суті є розгляд та вирішення спору на підставі зібраних у підготовчому провадженні матеріалів, а також розподіл судових витрат.

Розгляд справи відбувається в судовому засіданні, про місце, дату і час якого суд повідомляє учасників справи. Учасник справи має право заявляти клопотання про розгляд справи за його відсутності. Якщо таке клопотання заявили всі учас-

ники справи, розгляд справи здійснюється в порядку письмового провадження на підставі наявних у суду матеріалів (ст. 194 КАСУ).

Під час розгляду справи по суті суд сприяє примиренню сторін.

У судовому засіданні можуть бути оголошені перерви в межах встановлених КАСУ строків розгляду справи, тривалість яких визначається відповідно до обставин, що їх викликали.

Строки розгляду адміністративної справи визначені у ст. 193 КАСУ.

Суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через 60 днів з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження – не пізніше наступного дня з дня закінчення такого строку.

Розглянути справ по суті суд має протягом 30 днів з дня початку.

Провадження у справі на стадії її розгляду по суті *зупиняється* тільки з таких підстав:

- смерті або оголошення в установленому законом порядку померлою фізичної особи, ліквідації суб'єкта владних повноважень, іншого органу, а також злиття, приєднання, поділу, перетворення юридичної особи, які були стороною у справі, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво, – до встановлення правонаступника;
- необхідності призначення або заміни законного представника сторони чи третьої особи – до вступу у справу законного представника;
- об'єктивної неможливості розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається в порядку конституційного провадження, адміністративного, цивільного, господарського чи кримінального судочинства, – до набрання законної сили судовим рішенням в іншій справі; суд не може посилатися на об'єктивну неможливість розгляду справи у випадку, коли зібрані докази дозволяють встановити та оцінити обставини (факти), які є предметом судового розгляду;
- звернення обох сторін з клопотанням про надання їм часу для примирення, в тому числі шляхом медіації, – до закінчення строку, про який сторони заявили у клопотанні;
- перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції, – до припинення перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції;
- прийняття рішення про врегулювання спору за участю судді – до припинення врегулювання спору за участю судді.

- захворювання учасника справи, підтвердженого медичною довідкою, що перешкоджає прибуттю до суду, якщо його особиста участь буде визнана судом обов'язковою, – до одужання;
- знаходження учасника справи у довгостроковому відрядженні, якщо його особиста участь буде визнана судом обов'язковою, – до повернення з відрядження;
- перебування учасника справи на альтернативній (невійськовій) службі не за місцем проживання або на строковій військовій службі – до припинення перебування на альтернативній (невійськовій) службі не за місцем проживання або на строковій військовій службі (п. 1–6 ч. 1 та пп. 1–3 ч. 2 ст. 236 КАСУ).

Судове засідання проводиться у спеціально обладнаному приміщенні – **залі судових засідань**. Окремі процесуальні дії в разі необхідності можуть вчинятися *за межами приміщення суду*.

Зауваження. Можливість проведення засідань поза межами суду наразі стосується учасників судового процесу, проте не суддів, які мають бути у залі судового засідання. В умовах воєнного стану, особливо на територіях, де ведуться бойові дії, чи прилеглих до них, забезпечити безпеку суддів у залі судового засідання та об'єктивну можливість проведення судового засідання непросто.

Можливість проведення судового засідання *в режимі відеоконференції* вже стало звичним елементом при здійсненні адміністративного судочинства в Україні. Таку можливість активно стали використовувати під час встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19. Сьогодні можливість брати участь у засіданні саме в режимі відеоконференції дозволяє організувати безперебійну роботу судової системи з початку повномасштабного вторгнення.

Зауваження. Відеоконференція – телекомунікаційна технологія інтерактивної взаємодії двох або більше віддалених учасників судового провадження з можливістю обміну аудіо- та відеоінформацією в реальному часі.

Проведення судового засідання в режимі відеоконференції зв'язку може відбуватися як в приміщенні суду, так поза і його межами. Це стосується учасників справи, проте суддя має перебувати в службовому приміщенні суду – залі судових засідань.

Учасники справи мають право брати участь у судовому засіданні *в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду* (ст. 195 КАСУ) за умови наявності у суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття

провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судові засідання визнана судом обов'язковою. Для цього учасник справи має подати відповідну заяву не пізніше ніж за 5 днів до судового засідання, а копію заяви в той самий строк надіслати іншим учасникам справи. У такому випадку учасники справи беруть участь у судовому засіданні з використанням власних технічних засобів та засобів електронної ідентифікації, що мають високий рівень довіри, у порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів)¹.

Ризики технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку тощо несе учасник справи, який подав відповідну заяву.

Однією з програм, за допомогою якої можна взяти участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, є сервіс «EASYCON»². Щоб взяти участь у судовому засіданні дистанційно через цю програму, необхідно зареєструватися та авторизуватися в ній за електронним цифровим підписом³.

У день судового засідання його учасник повинен:

- за 10 хвилин до початку судового засідання авторизуватись у системі;
- активувати технічні засоби – мікрофони, навушники і т. ін.;
- очікувати запрошення секретаря судового засідання до участі у ньому;
- на початку відео конференції показати свій паспорт або інший документ, що посвідчує особу.

Проте суд може постановити ухвалу про участь учасника справи у судовому засіданні в режимі відеоконференції в приміщенні іншого суду, визначеного судом, що розглядає справу.

Наприклад. Своєю ухвалою від 13.05.2024 р. Лубенський міськрайонний суд Полтавської області у справі № 539/4149/23 задовольнив клопотання представника відповідача про участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції поза межами приміщення з використанням власних технічних засобів та доручив Ленінському районному суду м. Полтави забезпечити проведення судового засідання о 09 год. 00 хв. 15.05.2024 р. в режимі відеоконференції⁴.

¹ Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

² Комунікаційна платформа EASYCON. URL: <https://easycon.com.ua/>.

³ Участь у судових засіданнях за допомогою сервісу «EASYCON»: покрокова інструкція реєстрації. *Офіційний веб сайт Судової влади України.* URL: <https://court.gov.ua/press/news/928380/> ; Участь громадян у судових засіданнях за допомогою сервісу EASYCON: інструкція користувача. URL: https://vkz.court.gov.ua/vkz_help_uk-ua.pdf ; Проведення судового засідання в режимі відеоконференції за допомогою онлайн сервісу EasyCon. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Vx00qnGVB9E>.

⁴ Ухвала Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 13.05.2024 р. у справі № 539/4149/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118983568>.

Якщо йдеться про *свідка, перекладача, спеціаліста, експерта*, то вони можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно в приміщенні суду.

Учасники справи можуть подати клопотання про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції в приміщенні суду, де в обов'язковому порядку *ззначається суд, який має забезпечити її проведення*. Таке клопотання може бути подано не пізніше як за 5 днів до відповідного судового засідання, а копія ухвали про участь особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції в приміщенні суду негайно надсилається до суду, який зобов'язаний організувати її виконання, та особі, яка братиме участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Суд, який забезпечує проведення відеоконференції, перевіряє явку і встановлює особи тих, хто з'явився, а також перевіряє повноваження представників.

Наприклад. Вінницький окружний адміністративний суд у справі № 120/8026/22 задовольнив клопотання ОСОБА_2 про участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції. Суд допустив участь свідка ОСОБА_2 у судовому засіданні, призначеному на 26.01.2023 р. о 11:00 год., в режимі відеоконференції. Суд також доручив Тернопільському міськрайонному суду Тернопільської області (вул. Котляревського, 34, м. Тернопіль) забезпечити проведення допиту свідка у режимі відеоконференції у судового засідання в адміністративній справі № 120/8026/22, який відбудеться 26.01.2023 р. о 11:30 год., за участю свідка ОСОБА_2 (місце проживання: АДРЕСА_1)¹.

Технічні засоби, які суд та учасники судового процесу можуть застосовувати мають забезпечувати належну якість зображення та звуку, а також інформаційну безпеку.

Суд забезпечує учасникам судового процесу можливість чути та бачити хід судового засідання, ставити запитання і отримувати відповіді, здійснювати інші процесуальні права та обов'язки.

Відеоконференція, у якій беруть участь учасники справи, фіксується судом, який розглядає справу, за допомогою технічних засобів відео- та звукозапису. Відео- та звукозапис відеоконференції долучаються до матеріалів справи в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему.

Головуючий у судовому засіданні відповідно до завдання адміністративного судочинства керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення повного, всебічного та об'єктивного з'ясування обставин у справі, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для вирішення справи (див. рис. 3.13):

¹ Ухвала Вінницького окружного адміністративного суду від 09.01.2023 р. у справі № 120/8026/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108342118>.

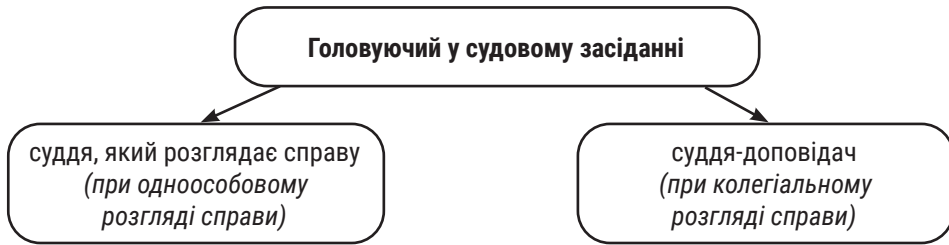

Рис. 3.13

Головуючий у судовому засіданні вживає необхідних заходів щодо забезпечення в судовому засіданні належного порядку. Також він розглядає скарги на дії чи бездіяльність судового розпорядника стосовно виконання покладених на нього обов'язків, про що зазначається в протоколі судового засідання.

Учасники судового процесу, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані беззаперечно виконувати розпорядження головуючого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил.

Зауваження. За прояв неповаги до суду суд притягає винних осіб до адміністративної відповідальності за ст. 185³ КУпАП. Питання про притягнення учасника справи або іншої особи, присутньої в залі судового засідання, до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення правопорушення, для чого у судовому засіданні із розгляду справи оголошується перерва, або після закінчення судового засідання.

Прояв неповаги до суду тягне за собою адміністративну відповідальність (ст. 185³ КУпАП).

Неповага до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в непідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-яких дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, – тягнуть за собою накладення штрафу від 50 до 150 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 850 до 2 550 грн).

Ті самі діяння, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, – тягнуть за собою накладення штрафу від 150 до 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 2550 до 4 250 грн) або виправні роботи на строк від 1 до 2 місяців з відрахуванням 20 % заробітку, або адміністративний арешт на строк до 15 діб.

Злісне ухилення експерта, перекладача від явки в суд – тягне за собою накладення штрафу від 20 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 340 до 1 700 грн).

3.1.3.1. Відкриття розгляду справи по суті

Відкриття розгляду справи по суті передбачає вчинення судом низки процесуальних дій.

У призначений для розгляду справи час головуєчий *відкриває* *судове засідання* та оголошує, яка справа розглядається (ст. 199 КАСУ). З цього моменту **розпочинається розгляд справи по суті**.

Секретар судового засідання доповідає суду, хто з викликаних у справі осіб з'явився в судове засідання, хто з учасників справи бере участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, чи повідомлено тих учасників справи, хто не з'явився, про дату, час і місце судового засідання в порядку, визначеному КАСУ.

Якщо у справі бере участь перекладач, головуєчий у судовому засіданні встановлює особу перекладача та роз'яснює йому його права та обов'язки, попереджає його під розписку про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 200 КАСУ).

Зауваження. Головуючий приводить перекладача до такої присяги:

«Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю сумлінно виконувати обов'язки перекладача, використовуючи усі свої професійні можливості».

Присяга проголошується перекладачем усно, після чого він підписує текст присяги. Підписаний перекладачем текст присяги та розписка приєднуються до справи.

Далі суд видаляє свідків із зали судового засідання у відведені для цього приміщення без можливості ознайомлення з ходом судового засідання. Судовий розпорядник¹ вживає заходів для того, щоб свідки, які допитані судом, не спілкувалися з тими, яких суд ще не допитав (ст. 201 КАСУ).

Дії головуєчого судді у судовому засіданні:

- встановлює особи тих, хто прибув у судове засідання,
- перевіряє повноваження посадових і службових осіб, їхніх представників;
- оголошує склад суду;
- оголошує імена експерта, перекладача, спеціаліста, секретаря судового засідання;
- роз'яснює учасникам справи, які прибули в судове засідання, їхнє право заявляти відводи;
- з'ясовує обізнаність учасників справи з їхніми правами та обов'язками та роз'яснює їх у разі необхідності.
- з'ясовує, чи мають учасники справи заяви чи клопотання, пов'язані з розглядом справи, які не були заявлені з поважних причин у підготовчому провадженні або в інший строк, визначений судом, та вирішує їх після заслуховування думки інших присутніх у судовому засіданні учасників справи. Проте суд залишає без розгляду заяви та клопотання, які без поважних причин не

¹ Про затвердження Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників: наказ Державної судової адміністрації України від 20.07.2017 р. № 815. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0815750-17#Text>.

були заявлені в підготовчому провадженні або в інший строк, визначений судом;

- у випадку, якщо у справі беруть участь експерт та спеціаліст, головуєчий у судовому засіданні роз'яснює їм права та обов'язки (статті 202–204, 207, 208 КАСУ).

Зауваження. Експерт попереджається під розписку про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Головуючий суддя приводить експерта до такої присяги: «Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю сумлінно виконувати обов'язки експерта, використовуючи всі свої професійні можливості».

Присяга проголошується експертом усно, після чого він підписує текст присяги. Дія присяги поширюється і на ті випадки, коли висновок був складений до її проголошення. Підписаний експертом текст присяги та розписка приєднуються до справи.

Експертам, які працюють у державних експертних установах, роз'яснення прав і обов'язків експерта та приведення його до присяги здійснюються керівником експертної установи під час призначення особи на посаду та присвоєння кваліфікації судового експерта. Засвідчені печаткою експертної установи копії тексту присяги і розписки про ознайомлення з правами та обов'язками експерта і про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок, за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків подаються на вимогу суду.

Наслідки неявки в судове засідання учасника справи

Регламентация в КАСУ наслідків неявки в судове засідання учасників справи гарантує додержання прав учасників судової справи та мінімізує ризики умисного затягування судового розгляду.

Неявка у судове засідання будь-якого учасника справи, за умови що його належним чином повідомлено про дату, час і місце цього засідання, не перешкоджає розгляду справи по суті (крім випадків, визначених ст. 205 КАСУ).

Наприклад. Київський окружний адміністративний суд у справі № 320/30262/23 визнав неповажною неявку позивача (його представника) до судового засідання. Позивач (його представник) не повідомив суд про причини неявки, ніяких клопотань/заяв з цього приводу не подавав. При цьому був належним чином повідомлений про дату, час і місце розгляду справи¹.

Проте в КАСУ в ч. 2 ст. 205 вказується перелік обов'язкових підстав, за яких суд відкладає розгляд справи в судовому засіданні:

- неявка в судове засідання учасника справи, щодо якого немає відомостей про вручення йому повідомлення про дату, час і місце судового засідання;

¹ Ухвала Київського окружного адміністративного суду від 13.02.2024 р. у справі № 320/30262/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116958486>.

- перша неявка в судове засідання учасника справи, якому повідомлено про дату, час і місце судового засідання, якщо він повідомив про причини неявки, які судом визнано поважними;
- виникнення технічних проблем, що унеможливають участь особи в судовому засіданні в режимі відеоконференції, крім випадків, коли відповідно до цього КАСУ судове засідання може відбутися без участі такої особи;
- необхідність витребування нових доказів у випадку, коли учасник справи обґрунтував неможливість заявлення відповідного клопотання в межах підготовчого провадження;
- якщо суд визнає потрібним, щоб сторона, яка подала заяву про розгляд справи за її відсутності, дала особисті пояснення. Треба звернути увагу, що викликати позивача або відповідача для особистих пояснень суд може й тоді, коли у справі беруть участь їхні представники.

Суд розглядає справу за відсутності учасника справи, якщо такий учасник справи або його представник були належним чином повідомлені про судове засідання, у разі:

- неявки в судове засідання учасника справи (його представника) без поважних причин або без повідомлення причин неявки;
- повторної неявки в судове засідання учасника справи (його представника), незалежно від причин неявки;
- неявки представника в судове засідання, якщо в судове засідання з'явилася особа, яку він представляє, або інший її представник (*проте за клопотанням сторони та з урахуванням обставин справи суд усе ж може відкласти її розгляд у цьому випадку (ч. 4 ст. 205)*);
- неявки в судове засідання учасника справи, якщо з'явився його представник, крім випадків, коли суд визнав явку учасника справи обов'язковою.

У разі розгляду справи за відсутності позивача або відповідача суддя-доповідач оголошує стислий зміст позовної заяви або відзиву відповідно.

*Про відкладення розгляду справи суд постановляє **ухвалу**.*

Наприклад. Харківський окружний адміністративний суд у справі № 520/19227/23 задовольнив клопотання учасників справи про відкладення розгляду справи.

До канцелярії суду 11.10.2023 р. від представника позивача надійшло клопотання про відкладення розгляду справи у зв'язку з відрядженням ОСОБА_1.

11.10.2023 р. до канцелярії суду представником Департаменту патрульної поліції Національної поліції України подано клопотання про відкладення розгляду справи у зв'язку з неприбуттям позивача до судового засідання.

Отже, суд вважав за необхідне відкласти судове засідання на іншу дату з метою уникнення обмеження сторін у відстоюванні своєї правової позиції у справі та обґрунтування

підстав звернення до суду із даним позовом, а також враховуючи клопотання учасників справи про відкладення розгляду справи та вимоги ч. 44 ст. 205 КАСУ.

Суд ухвалив відкласти розгляд справи на 07.11.2023 р. о 10:00 год.¹

Якщо сторони у справі, за умови, що вони чи їх представники були належним чином повідомлені про судові засідання, не з'явилися в судові засідання без поважних причин або не повідомили про причини неявки, якщо від них не надійшла заява про розгляд справи за їх відсутності, суд має вчинити таким чином (рис. 3.14 та рис. 3.15):

Рис. 3.14

Такі ж наслідки будуть для учасника справи (його представника), якщо він залишить залу судового засідання.

Суд має право розглянути справу у письмовому провадженні, якщо немає перешкод для розгляду справи у судовому засіданні, визначених ст. 205 КАСУ, але всі учасники справи не з'явилися у судові засідання, хоча і були належним чином повідомлені про дату, час і місце судового розгляду, але за умови відсутності потреби заслухати свідка чи експерта.

¹ Ухвала Харківського окружного адміністративного суду від 11.10.2023 р. у справі № 520/19227/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114094466>.

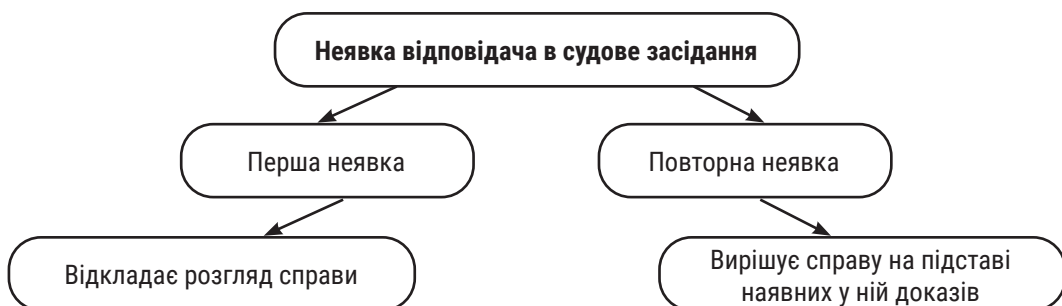

Рис. 3.15

Наприклад. Рівненський окружний адміністративний суд у справі № 460/18001/23 ухвалив перейти до розгляду справи № 460/18001/23 в порядку письмового провадження.

Так, в судове засідання призначене на 06.12.2023 р. учасники справи, яких належним чином повідомлено про дату, час та місце судового засідання, не прибули. Водночас на адресу суду надійшло клопотання від представників сторін про розгляд справи в порядку письмового провадження.

З огляду на неявку учасників справи та надходження клопотань учасників справи про розгляд справи в порядку письмового провадження, суд вважає за можливе розглянути адміністративну справу в порядку письмового провадження на підставі наявних у ній доказів¹.

Наслідки неявки в судове засідання свідка, експерта, спеціаліста

Суд продовжує судовий розгляд або відкладає його, якщо в судове засідання не з'явилися свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, при цьому суд заслуховує думку учасників справи про можливість продовження судового розгляду справи за відсутності свідка, експерта, спеціаліста, перекладача, про що постановляє ухвалу та вирішує питання відповідальності осіб, що не з'явилися.

Зокрема, до належно викликаної особи, особисту участь якої визнано судом обов'язковою, свідка, які без поважних причин не прибули у судове засідання або не повідомили причини неприбуття, може бути застосовано привід до суду через органи Національної поліції України (ч. 1 ст. 148 КАСУ).

Наприклад. Автозаводський районний суд м. Кременчука у справі № 524/5945/22 застосував стосовно свідків ОСОБА_2 (місце проживання: АДРЕСА_1), ОСОБА_3 (місце проживання: АДРЕСА_2), ОСОБА_8 (місце проживання: АДРЕСА_3) привід до Автозаводського районного суду м. Кременчука в судове засідання на 15 год. 00 хв. 11.05.2023 р. за адресою: Полтавська область, м. Кременчук, вул. Першотравнева, 29/5, мала зала судових засідань

¹ Ухвала Рівненського окружного адміністративного суду від 06.12.2023 р. у справі № 460/18001/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115480795>.

№ 22, а у судовому засіданні оголосив перерву до 15 год. 00 хв. 11.05.2023 р. у зв'язку з викликом свідків¹.

Після виконання всіх дій головуючим у судовому засіданні щодо відкриття розгляду справи по суті суд переходить до з'ясування обставин справи та дослідження доказів.

3.1.3.2. З'ясування обставин справи та дослідження доказів

З'ясування обставин справи суд розпочинає з **вступного слова учасників справи**. Відповідно до ст. 209 КАСУ суд заслуховує вступне слово учасників справи в порядку, що відображений на рис. 3.16:

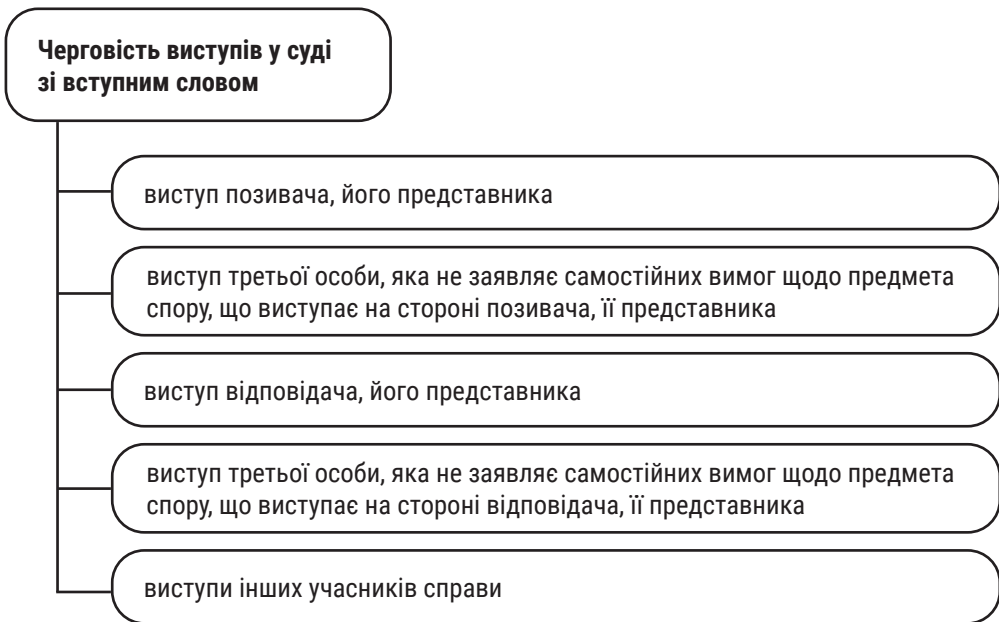

Рис. 3.16

У вступному слові учасники справи в усній формі стисло викладають зміст та підстави своїх вимог і заперечень щодо предмета позову, дають необхідні пояснення щодо них.

За клопотанням сторони, третьої особи виступати зі вступним словом може тільки представник. Суд може зобов'язати учасника справи визначити, чи буде надавати пояснення тільки такий учасник чи тільки його представник.

¹ Ухвала Автозаводського районного суду м. Кременчука від 21.04.2023 р. у справі № 524/5945/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110440648>.

Якщо в справі заявлено кілька вимог, суд може зобов'язати сторони та інших учасників справи дати окремо пояснення щодо кожної з них.

Учасники справи з дозволу головуючого можуть ставити питання один одному. Питання ставляться у такій черговості (див. рис. 3.17):

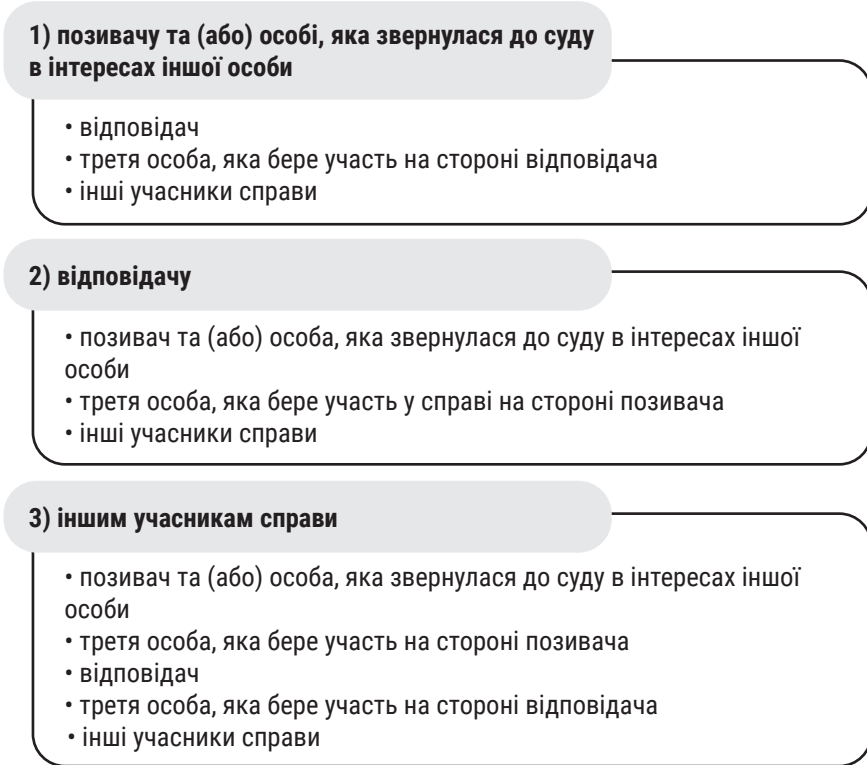

Рис. 3.17

Головуючий з власної ініціативи або за усним клопотанням учасника справи може зняти питання, що не стосуються предмета спору, поставити питання учаснику судового процесу.

Якщо сторони та інші учасники судового процесу, висловлюються нечітко або з їхніх слів не можна дійти висновку про те, визнають вони обставини чи заперечують проти них, суд може зажадати від цих осіб конкретної відповіді – «так» чи «ні».

Порядок з'ясування обставин справи та дослідження доказів (статті 210, 211 КАСУ)

Суд:

- заслухавши вступне слово учасників справи, з'ясовує обставини, на які учасники справи посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та

досліджує в порядку, визначеному в підготовчому засіданні у справі, докази, якими вони обґрунтовуються;

- може змінити порядок з'ясування обставин справи та порядок дослідження доказів, про що зазначається у протоколі судового засідання (з урахуванням змісту спірних правовідносин, обставин справи та зібраних у справі доказів суд під час розгляду справи по суті);
- під час розгляду справи повинен безпосередньо дослідити докази у справі, а саме ознайомитися з:
 - письмовими доказами;
 - електронними доказами;
 - висновками експертів;
 - поясненнями учасників справи, викладеними в заявах по суті справи;
 - показаннями свідків;
 - речовими доказами.

Зауваження. Докази, що не були предметом дослідження в судовому засіданні, не можуть бути покладені судом в основу ухваленого судового рішення.

Речові, письмові та електронні докази оглядаються у судовому засіданні і пред'являються учасникам справи за їхнім клопотанням, а в разі необхідності – також свідкам, експертам, спеціалістам. Винятком є огляд доказів у місці їх знаходження, що оформлюється протоколом окремої процесуальної дії.

Відтворення аудіо- і відеозапису проводиться в судовому засіданні або в іншому приміщенні, спеціально обладнаному для цього.

Учасники справи можуть давати свої пояснення з приводу письмових, речових і електронних доказів або протоколів їх огляду, ставити питання експертам. Першою ставить питання особа, за клопотанням якої було викликано експерта.

Порядок допиту свідків

Виклик свідка здійснюється за заявою учасника справи (ч. 1 ст. 92 КАСУ).

Кожний свідок допитується *окремо*. Свідки, які ще не дали показань, не можуть перебувати у залі судового засідання під час судового розгляду. Судовий розпорядник вживає заходів, щоб свідки, яких допитали, не спілкувалися з тими, яких суд не допитав¹ (частини 1, 2 ст. 212 КАСУ). Свідки мають перебувати в іншому приміщенні (або коридорі), судовий розпорядник у цей час має слідкувати за дотриманням свідками процесуального законодавства, не допускати безпосереднього спілкування шляхом висловлення зауважень. Вимоги судового розпорядника є обов'язковими для свідків.

¹ Про затвердження Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників: наказ Державної судової адміністрації України від 20.07.2017 р. №815. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0815750-17#Text>.

Перед допитом головуєчий у судовому засіданні:

- встановлює дані свідка:
 - особу свідка;
 - вік;
 - рід занять;
 - місце проживання;
 - відношення до справи;
 - відносини зі сторонами та іншими учасниками справи.
- роз'яснює його права та обов'язки;
- з'ясовує, чи не відмовляється він з підстав, встановлених законом, від давання показань;
- під розписку попереджає його про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання і відмову від давання показань;
- приводить свідка до присяги, якщо не встановлено перешкод для допиту свідка: *«Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю говорити правду, нічого не приховуючи і не спотворюючи»*. Присяга проголошується свідком усно, після чого він підписує текст присяги. Підписаний свідком текст присяги та розписки приєднуються до справи.

Алгоритм допиту свідка.

Головуючий:

- висловлює свідку пропозицію розповісти все, що йому відомо у цій справі;
- може ставити свідкові питання у будь-який час його допиту (це право мають й інші судді);
- має право з'ясовувати суть відповіді свідка на питання учасників справи (це право мають й інші судді);
- має право ставити питання свідку після закінчення його допиту учасниками справи (це право мають й інші судді);
- має право за заявою учасників справи знімати питання, поставлені свідку, якщо вони за змістом:
 - ображають честь чи гідність особи;
 - є навідними;
 - не стосуються предмета спору.

Зауваження. Питання свідку ставляться в такому порядку: 1) питання особи, за клопотанням якої викликано свідка; 2) питання свідку ставлять інші учасники справи.

- може допитати свідка за місцем його проживання (перебування), якщо такий свідок не може прибути у судове засідання внаслідок хвороби, старості, інвалідності або з інших поважних причин.

Наприклад. Черкаський окружний адміністративний суд у справі № 580/2731/20 доручив Гайсинському районному суду Вінницької області як адміністративному суду виконання судового доручення Черкаського окружного адміністративного суду про допит в якості свідка ОСОБА_1, який проживає за адресою: АДРЕСА_2.

Попередньо свідок ОСОБА_1 у судові засідання, призначене на 14 год. 00 хв. 30.03.2023 р., не прибув, письмово повідомив суд про неможливість явки через погіршення стану здоров'я, хронічні захворювання та вік. Усною ухвалою суду від 30.03.2023 р., занесеною до протоколу судового засідання, ухвалено повторно викликати свідка ОСОБА_1 у судові засідання, призначене на 14 год. 00 хв. 03.05.2023 р.. Свідок ОСОБА_1 повторно не прибув у призначене судові засідання, повторно повідомив суд про неможливість явки через погіршення стану здоров'я, хронічні захворювання та вік.

В ухвалі вказано низку питань, які Гайсинський районний суд Вінницької області має поставити свідку при допиті. Суд також зупинив провадження в адміністративній справі до надходження ухвали суду, якому надано відповідне судові доручення¹.

Свідок:

- *залишається у залі судового засідання після допиту до закінчення розгляду справи;*
- *може залишити залу судового засідання після допиту до закінчення розгляду справи за згодою сторін (з дозволу суду);*
- *може бути допитаний повторно в тому самому або наступному судовому засіданні за його клопотанням, за клопотанням учасників справи або з ініціативи суду.*

Зауваження. Свідкам можуть ставити питання сторони, інші учасники справи, а також суд під час дослідження інших доказів.

- *даючи показання, може користуватися записами лише в тих випадках, якщо його показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими даними, які важко зберегти в пам'яті (ст. 213 КАСУ).*

Зауваження. Ці записи подаються суду та учасникам справи і можуть бути приєднані до справи за ухвалою суду.

Судом може бути призначений одночасний допит двох чи більше свідків для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях.

Допит малолітніх і неповнолітніх свідків (ст. 214 КАСУ) має особливості. Допит малолітніх свідків і, за розсудом суду, неповнолітніх свідків проводиться в присутності педагога або батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників, якщо вони не зацікавлені у справі, які під час допиту можуть з дозволу суду ставити свідкові

¹ Ухвала Черкаського окружного адміністративного суду від 08.05.2023 р. у справі № 580/2731/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110737772>.

питання, а також висловлювати свою думку стосовно особи свідка, змісту його показань.

Наприклад. Івано-Франківський міський суд у справі № 344/3210/ задовольнив клопотання представника відповідача про виклик свідків. Ухвалив викликати в судове засідання свідків: неповнолітню ОСОБА_2 (місце проживання: АДРЕСА_1), яку допитати в присутності матері – ОСОБА_3; неповнолітнього ОСОБА_4 (місце проживання: АДРЕСА_2), якого допитати в присутності матері – ОСОБА_5. Та відкласти судове засідання на 09 год. 30 хв. 16.04.2024 р.¹

Свідкам, які не досягли шістнадцятирічного віку, головуєчий роз'яснює обов'язок дати правдиві показання, не попереджуючи про відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання, і не приводить їх до присяги (ч. 2 ст. 214 КАСУ).

У виняткових випадках, коли це необхідно для об'єктивного з'ясування обставин справи, на час допиту осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, із зали судового засідання за ухвалою суду може бути видалений той чи інший учасник справи. Після його повернення до зали судового засідання головуєчий повідомляє його про показання цього свідка і надає можливість ставити йому питання.

Показання свідків, зібраних за судовими дорученнями в порядку забезпечення доказів під час допиту їх за місцем проживання, при відкладенні розгляду справи або надані ними у судовому засіданні, в якому було прийнято скасоване рішення, повинні бути відтворені і досліджені в судовому засіданні, в якому постановлено рішення, якщо участь цих свідків у новому судовому засіданні виявилася неможливою. Учасники справи мають право висловити своє ставлення до цих показань і дати щодо них свої пояснення (ст. 215 КАСУ).

Якщо сторона, третя особа, їхні представники заявляють, що факти, які мають значення для справи, їм відомі особисто, вони за їхньою згодою можуть бути допитані як свідки (ст. 216 КАСУ).

Порядок дослідження доказів

- *Письмові докази* (в тому числі протоколи їх огляду, складені за судовим дорученням або в порядку забезпечення доказів) за клопотанням учасника справи *пред'являються для ознайомлення*:
 - учаснику справи (за його клопотанням);
 - свідкам, експертам, спеціалістам чи перекладачам (у разі необхідності);
 - або оголошуються в судовому засіданні (ст. 217 КАСУ).

Зауваження. Учасники справи можуть ставити питання свідкам, експертам, спеціалістам з приводу письмових доказів.

¹ Ухвала Івано-Франківського міського суду від 28.03.2024 р. у справі № 344/3210/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117959724>.

- *Зміст особистих паперів, листів, записів телефонних розмов, телеграм та інших видів кореспонденції фізичних осіб* може бути:
 - досліджений у відкритому судовому засіданні;
 - оголошений за клопотанням учасника справи (ст. 218 КАСУ).

Зауваження: Указані процесуальні дії можуть бути здійснені лише за згодою осіб, визначених ЦКУ. Статтею 306 ЦКУ закріплено право на таємницю кореспонденції. Так, фізична особа має право на таємницю листування, телеграм, телефонних розмов, телеграфних повідомлень та інших видів кореспонденції. Листи, телеграми тощо є власністю адресата. Листи, телеграми та інші види кореспонденції можуть використовуватися, зокрема шляхом опублікування, *лише за згодою особи, яка направила їх, та адресата*. Якщо кореспонденція стосується особистого життя іншої фізичної особи, для її використання, зокрема шляхом опублікування, потрібна згода цієї особи.

У разі смерті фізичної особи, яка направила кореспонденцію, і адресата використання кореспонденції, зокрема шляхом її опублікування, можливе лише за згодою *дітей таких осіб, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер*.

У разі смерті фізичної особи, яка направила кореспонденцію, і адресата, а також у разі смерті дітей такої особи, вдови (вдівця), а якщо їх немає, – батьків, братів та сестер таких осіб, кореспонденція, яка має наукову, художню, історичну цінність, може бути опублікована в порядку, встановленому законом.

Кореспонденція, яка стосується фізичної особи, може бути долучена до судової справи лише у разі, якщо в ній містяться докази, що мають значення для вирішення справи. Інформація, яка міститься в такій кореспонденції, не підлягає розголошенню.

Порушення таємниці кореспонденції може бути дозволено судом у випадках, встановлених законом, з метою запобігання кримінальному правопорушенню чи під час кримінального провадження, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

- *Речові та електронні докази:*
 - оглядаються судом;
 - подаються для ознайомлення учасникам справи;
 - подаються для ознайомлення експертам, спеціалістам і свідкам (у разі необхідності) (ст. 219 КАСУ).

Зауваження. Особи, яким подані для ознайомлення речові та електронні докази, можуть звернути увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з доказом та його оглядом. Протоколи огляду таких доказів, складені в порядку забезпечення доказів, виконання судового доручення або за результатами огляду доказів на місці, за клопотанням учасника справи оголошуються в судовому засіданні. Учасники справи можуть дати свої пояснення з приводу цих протоколів. Учасники справи можуть ставити питання з приводу речових та електронних доказів експертам, спеціалістам, свідкам, які їх оглядали. Електронні письмові документи досліджуються в порядку, передбаченому для дослідження письмових доказів.

- *Відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису проводяться:*
 - у залі судового засідання;

- в іншому спеціально обладнаному для цього приміщенні (ст. 220 КАСУ).

Зауваження. У протоколі судового засідання має бути відображено основні технічні характеристики обладнання та носіїв інформації і зазначено час відтворення (демонстрації).

Суд після відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису:

- заслуховує пояснення учасників справи;
- може повторно повністю або у певній частині відтворити звукозапис і демонстрацію відеозапису (у разі необхідності);
- може залучити спеціаліста з метою з'ясування відомостей, що містяться у звуко- і відеозаписах.

Зауваження. Під час дослідження звуко- чи відеозапису особистого характеру застосовуються правила КАСУ щодо дослідження змісту особистих паперів, листів, записів телефонних розмов, телеграм та інших видів кореспонденції.

- *Висновок експерта* (ст. 221 КАСУ):
- оголошується в судовому засіданні (за клопотанням учасника справи);
- для роз'яснення і доповнення висновку експерта йому можуть поставити питання:
 - суд;
 - учасники справи.

Зауваження. Першими ставлять питання експертові особа, яка викликала експерта, та її представник, а потім інші учасники справи. Якщо експертизу призначено за клопотанням обох сторін, першими ставлять питання експертові позивач і його представник. Головуючий у судовому засіданні та інші судді можуть ставити експертові питання в будь-який час дослідження висновку експерта.

- Пояснення експерта, викладені письмово і підписані, приєднуються до справи.
- *Консультації та роз'яснення спеціаліста* (ст. 222 КАСУ):
 - суд може скористатися технічною допомогою, усними консультаціями спеціаліста під час дослідження доказів;
 - спеціалісту можуть бути поставлені питання щодо суті наданої технічної допомоги, усних консультацій.

Зауваження. Першою ставить питання особа, за клопотанням якої залучено спеціаліста, та її представник, а потім інші учасники справи. Якщо спеціаліста залучено за клопотанням обох сторін, першими ставлять питання спеціалісту позивач і його представник. Головую-

чий у судовому засіданні та інші судді можуть ставити спеціалісту питання у будь-який час дослідження доказів.

Відкладення розгляду справи або перерва в судовому засіданні (ст. 223 КАСУ)

Суд відкладає розгляд справи з таких підстав:

- неявка в судове засідання учасника справи;

Зауваження. За умови, що щодо нього немає відомостей про вручення йому повідомлення про дату, час і місце судового засідання.

Наприклад. Миколаївський районний суд Миколаївської області у справі № 489/2598/22 відклав розгляд справи за позовом ОСОБА_1 до Управління патрульної поліції в Херсонській області Департаменту патрульної поліції про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення на 06.12.2023 р. на 10 год. 40 хв., оскільки представник відповідача у судове засідання не з'явився і в матеріалах справи відсутні відомості про вручення відповідачу повідомлення про дату, час і місце судового засідання¹.

- перша неявка в судове засідання учасника справи, якого повідомлено про дату, час і місце судового засідання;

Зауваження. За умови, що він повідомив про причини неявки, які судом визнано поважними.

Наприклад. Рівненський окружний адміністративний суд у справі № 460/6480/23 задовольнив клопотання представника позивача про відкладення розгляду справи задовольнити та призначив справу до розгляду у відкритому судовому засіданні на 11.05.2023 р. о 10 год 30 хв. Визначаючись щодо наявності підстав для відкладення розгляду справи судом було встановлено наступні обставини: 1) неявка представника позивача у судове засідання є першою; 2) представник позивача належним чином повідомлений про дату, час і місце розгляду справи; 3) представник позивача повідомив суду про причини неявки; 4) причини неявки визнано судом поважними².

- виникнення технічних проблем, що унеможливають участь особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції;

Зауваження. Крім випадків, коли відповідно до КАСУ судове засідання може відбутися без участі такої особи.

Наприклад. Вінницький окружний адміністративний суд у справі № 120/7096/23 відклав судовий розгляд справи на 08.11.2023 р. о 11:30 год. в залі судового засідання № 8 Вінницького окружного адміністративного суду. Попередньо представник відповідача

¹ Ухвала Миколаївського районного суду Миколаївської області від 20.11.2023 р. у справі № 489/2598/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115018854>.

² Ухвала Рівненського окружного адміністративного суду від 25.04.2023 р. у справі № 460/6480/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110435736>.

виявив бажання брати участь у справі в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Однак 31.10.2023 р. з технічних причин розгляд справи в режимі відеоконференції не відбувся. Враховуючи обставини, які унеможливають участь представника відповідача у судовому засіданні в режимі відеоконференції, суд дійшов висновку про наявність підстав для відкладення судового розгляду справи¹.

- необхідність витребування нових доказів;

Зауваження. Лише у випадку, коли учасник справи обґрунтував неможливість заявлення відповідного клопотання в межах підготовчого провадження.

Наприклад. Білгород-Дністровський міськрайонний суд Одеської області у справі № 495/1352/24 задовольнив клопотання представника позивача ОСОБА_1 адвоката Боян О. Б. про витребування доказів. Суд ухвалив витребувати з Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України сертифікат перевірки типу UA.TR.113-0619-21, а розгляд справи відкласти на 16:00 год. 29.05.2024 р.²

- якщо суд визнає потрібним, щоб сторона, яка подала заяву про розгляд справи за її відсутності, дала особисті пояснення.

Зауваження. Викликати позивача або відповідача для особистих пояснень можна і тоді, коли в справі беруть участь їхні представники.

Наприклад. Кобеляцький районний суд Полтавської області у справі № 532/1930/23 задовольнив клопотання представника позивача, адвоката Пелиха О. В., про визнання явки відповідача обов'язковою. Суд ухвалив визнати явку відповідача, заступника начальника СРПП ВнП № 2 Полтавського РУП ГУНП в Полтавській області Шульги Ростислава Андрійовича, до суду обов'язковою для надання особистих пояснень.

Суд ухвалив відкласти розгляд справи за позовом ОСОБА_1 до Головного управління Національної поліції у Полтавській області, заступника начальника СРПП ВнП № 2 Полтавського РУП ГУНП в Полтавській області Шульги Ростислава Андрійовича про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення до 11 год. 00 хв. 19.10.2023 р. про що повідомлено сторони³.

У разі відкладення розгляду справи суд повинен допитати свідків, які прибули. Тільки у виняткових випадках за ухвалою суду свідки не допитуються і викликаються знову.

¹ Ухвала Вінницького окружного адміністративного суду від 31.10.2023 р. у справі № 120/7096/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114588844>.

² Ухвала Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 13.05.2024 р. у справі № 495/1352/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119063600>.

³ Ухвала Кобеляцького районного суду Полтавської області від 11.10.2023 р. у справі № 532/1930/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114152841>.

Якщо розгляд справи було відкладено, суд продовжує провадження у справі зі стадії, на якій розгляд справи було відкладено. У випадку відкладення розгляду справи під час її розгляду по суті, суд може почати розгляд справи по суті спочатку.

Перерва оголошується судом (в межах строків розгляду справи):

- якщо спір, розгляд якого по суті розпочато, не може бути вирішено в цьому судовому засіданні.

Зауваження. Тривалість перерви визначається відповідно до обставин, що її викликали, з наступною вказівкою про це в рішенні або ухвалі.

Провадження у справі після закінчення перерви продовжується зі стадії, на якій було оголошено перерву.

Наприклад. Рівненський окружний адміністративний у справі № 460/25152/23 суд оголосив перерву в судовому засіданні з розгляду справи № 460/25152/23 до 11:30 год. 25.01.2024 р. Суд ухвалив про дату, час та місце судового розгляду повідомити учасників справи повісткою-викликом¹.

Про відкладення розгляду справи або перерву в судовому засіданні, місце, дату і час нового судового засідання або продовження судового засідання суд:

- учасників справи, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів, які були присутніми в судовому засіданні – *повідомляє під розписку*;
- учасників справи, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів, які не прибули або яких суд вперше залучає до участі в судовому процесі – *повідомляє про судове засідання*.

Закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами (ст. 224 КАСУ)

Суд:

- надає сторонам та іншим учасникам справи можливість дати додаткові пояснення (після з'ясування всіх обставин у справі та перевірки їх доказами);
- може ставити питання іншим учасникам справи, свідкам, експертам, спеціалістам (у зв'язку з додатковими поясненнями учасників справи);
- вислухавши додаткові пояснення – постановляє *ухвалу* про закінчення з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів.

¹ Ухвала Рівненського окружного адміністративного суду від 11.01.2024 р. у справі № 460/25152/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116242342>.

3.1.3.3. Судові дебати

Судові дебати є процесуальним етапом судового розгляду адміністративної справи по суті, який відбувається після етапу з'ясування обставин справи та дослідження доказів, і який передує етапу ухвалення судового рішення.

У судових дебатах суд має на меті остаточно розібратись в юридичних обставинах справи, дійти висновків, які є необхідними для ухвалення судового рішення, та служать застереженням до недопущення судових помилок.

Учасники справи мають можливість захистити свою позицію по справі, надати оцінку обставин та доказів, що досліджувалися судом, а також наголосити на своїх вимогах (фактично мають форму прохання до суду) в частині повного або часткового задоволення чи незадоволення позову.

Функція суду в судових дебатах полягає в активному керуванні їх перебігом.

Судові дебати складаються в основному з монологічних промов учасників справи. Вони представляють собою публічний спір про обставини однієї й тієї ж справи з точки зору різних її учасників.

Учасники справи мають бути підготовлені до судових дебатів, а їхні промови мають бути аргументовані, логічно побудовані, послідовні та зрозумілі для усіх учасників справи.

Проведення судових дебатів є проявом принципу змагальності в адміністративному судочинстві.

Зауваження. У спрощеному провадженні судові дебати не проводяться (ч. 8 ст. 262 КАСУ).

Суд:

- оголошує порядок проведення дебатів присутнім у залі судового засідання:
 - встановлює черговість промов учасників справи;

Зауваження. Під час розгляду справи в суді першої інстанції відповідно до ст. 225 КАСУ черговість виступів є такою:

1. Позивач, його представник.
2. Відповідач, його представник.
3. Третя особа, яка не заявила самостійні вимоги щодо предмета спору на стороні позивача, її представник.
4. Третя особа, яка не заявила самостійні вимоги щодо предмета спору на стороні відповідача, її представник.
5. Третя особа, яка заявила самостійні вимоги щодо предмета спору, її представник.

- встановлює тривалість виступів учасників справи;

Зауваження. Однаковий час кожному учаснику з дотриманням критерію «розумності».

- дозволяє виступ лише представників сторін;
- втручається за необхідності в промови учасників справи
 - може зупинити промовця, коли він виходить за межі справи, або повторюється, або істотно виходить за визначені судом межі часу;
- дозволяє учасникам обмінюватись репліками;
- роз'яснює перекладачеві зміст і порядок дебатів сторін;
- повертається до процесуального етапу з'ясування обставин у справі та дослідження доказів;

Зауваження. Умовою такого повернення є необхідність з'ясування нових обставин, що мають значення для справи, або дослідження нових доказів, про що суд постановляє ухвалу. Після цього процесуального етапу дебати проводяться в загальному порядку.

Наприклад. Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області у справі № 344/7069/17 (провадження № 2-а/344/93/19) за адміністративним позовом ОСОБА_3 до Управління Пенсійного фонду України в Івано-Франківській області про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити певні дії постановив ухвалу від 01.02.2019 р. у справі № 344/7069/17 у зв'язку із тим, що в судовому засіданні під час судових дебатів у суду виникла необхідність у з'ясуванні нових обставин, що мають значення для справи, пов'язаних із уточненням періодів роботи ОСОБА_3 за списком № 2, що має значення для прийняття обґрунтованого рішення¹.

Учасники справи:

- виступають з промовами, дотримуючись часу та черговості, встановлених судом в межах справи, уникаючи повторень, у цих посилаючись лише на обставини і докази, які були досліджені в судовому засіданні;
- обмінюються репліками з дозволу суду.

Зауваження. Правом остаточної репліки користується відповідач та його представник.

3.1.3.4. Ухвалення і проголошення рішення

Нарадча кімната – це приміщення, спеціально призначене для ухвалення судових рішень (ст. 227 КАСУ).

І хоча в законі йдеться про спеціальне приміщення, проте таких приміщень дуже мало в судах, або не має взагалі. Такою кімнатою здебільшого є службовий кабінет судді.

Зауваження. У місцевих судах України передбачено лише 15 % нарадчих кімнат із необхідних. Станом на грудень 2023 р. із 3457 нарадчих кімнат, які вимагаються державним

¹ Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 01.02.2019 р. у справі № 344/7069/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79555820>.

стандартом, у будівлях місцевих загальних судів існує лише 543 таких приміщень. В апеляційних судах – 194 нарадчі кімнати з необхідних 475. Із 678 апеляційних та місцевих судів у 408 взагалі немає жодного приміщення під нарадчу кімнату¹.

Ухвалення рішення в нарадчій кімнаті можна охарактеризувати як процедуру, за якої склад суді розмірковує щодо матеріалів справи, осмислює проєкт рішення, приймає та безпосередньо виписує (виготовляє) це рішення. Наразі процесуальне законодавство забороняє залишати нарадчу кімнату, адже в протилежному випадку йдеться про переривання процедури прийняття судового рішення.

Таємниця нарадчої кімнати закріплена в усіх без винятку процесуальних кодексах України. Не є винятком і КАСУ (ст. 228), де врегульовано, що рішення приймається суддею в нарадчій кімнаті.

Її суть полягає в тому, що вислухавши всі доводи сторін, показання свідків, дослідивши всі наявні у справі докази, суд видається для прийняття рішення у справі. Саме в такий спосіб забезпечується уникнення впливу на суддю під час прийняття рішення. Водночас це є однією з гарантій незалежності та неупередженості судді в процесі здійснення правосуддя.

Таємниця нарадчої кімнати передбачає дотримання трьох основних правил:

- під час ухвалення судового рішення ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який розглядає справу;
- під час перебування в нарадчій кімнаті суддя не має права розглядати інші судові справи;
- судді не мають права розголошувати хід обговорення та ухвалення рішення в нарадчій кімнаті.

Суд:

- виходить до нарадчої кімнати після судових дебатів для ухвалення рішення у справі, при цьому оголошує орієнтовний час проголошення рішення;
- постановляє *ухвалу про поновлення судового розгляду*, якщо під час ухвалення рішення виявиться потреба з'ясувати будь-яку обставину, у зв'язку з чим:
 - може провести повторний допит свідків або здійснити іншу процесуальну дію;

Зауваження. Розгляд справи в цьому разі проводиться в межах, необхідних для з'ясування обставин, що потребують додаткової перевірки.

Наприклад. Городищенський районний суд Черкаської області у справі № 691/165/24 постановив поновити судовий розгляд в адміністративній справі за позовом ОСОБА_1 до

¹ Мамченко Н. Суд більше не буде виходити до нарадчої кімнати, – парламент планує схвалити законопроект про скасування нарадчих кімнат. *Судово-юридична газета*. 28.01.2024 р. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/291556-sud-bolshe-ne-budet-vykhodit-v-soveschatelnuyu-komnatu-parlament-planiruet-odobrit-zakonoproekt-ob-otmene-soveschatelnykh-komnat>.

Державної служби України з безпеки на транспорті про визнання протиправною та скасування постанови, для додаткового з'ясування обставин та вивчення письмових доказів. Суд також оголосив перерву в судовому засіданні до 12 год. 30 хв. 23.05.2024 р. та зобов'язав позивача у строк до 20.05.2024 р. надати до суду докази: копію договору на підставі заявки, або копію товарно-транспортної накладної, де зазначено тип вантажу, що 18.01.2024 р. перевозився транспортним засобом MAN TGX 18.480 ДНЗ НОМЕР_1, та номер контейнеру в якому перевозився вантаж, а також більш якісну копію свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу.

Попередньо суд 18.04.2024 р. суд вийшов до нарадчої кімнати для ухвалення рішення, де було з'ясовано, що для повного з'ясування всіх обставин (підтвердження або спростування даних, зазначених у постанові Серія АА № 00016934 від 19.01.2024 р. про накладення адміністративного стягнення по справі про адміністративне правопорушення у сфері безпеки на автомобільному транспорті, зафіксоване у автоматичному режимі, стосовно особи, яка має реєстрацію місця проживання/перебування (місцезнаходження юридичної особи) на території України) необхідно дослідити документи, що впливають у цілому на прийняття рішення¹.

- відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин (після закінчення поновленого розгляду справи залежно від його результатів) і виходить до нарадчої кімнати для ухвалення рішення;
- може оголосити перерву (якщо вчинення необхідних процесуальних дій у цьому судовому засіданні виявилось неможливим).

Зауваження. Через неможливість забезпечити реальне застосування положень ст. 228 КАСУ є актуальною заміна законодавчої конструкції «таємниці нарадчої кімнати» на «таємницю ухвалення судового рішення»².

Отже, можна констатувати, що за умов, які склалися в системі правосуддя в нашій державі, наразі положення ст. 228 КАСУ щодо додержання таємниці нарадчої кімнати є декларативними.

3.1.3.5. Ухвалення додаткового рішення

Публічне проголошення рішення є необхідним елементом принципів гласності та відкритості адміністративного судочинства.

Законодавство оперує поняттями «проголошення» судового рішення та «оприлюднення» судового рішення, які не є тотожними.

Проголошення судового рішення (як повного, так і скороченого) передбачає зачитування його (або його частини) *публічно* негайно після виходу суду з нарадчої

¹ Ухвала Городищенського районного суду Черкаської області від 18.04.2024 р. у справі № 691/165/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118532808>.

² Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення ухвалення та проголошення судових рішень 9445 від 30.06.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42180>.

кімнати. Крім того, Закон України «Про доступ до судових рішень» також вказує на обов'язкове *прилюдне* оголошення рішення, крім випадків, коли розгляд справи проводиться у закритому судовому засіданні. Кожен має право на доступ до судових рішень у порядку, визначеному вказаним Законом.

Термін «оприлюднення» судового рішення включає у себе як проголошення, так і безпосереднє розміщення судового рішення в електронній формі в ЄДРСР не пізніше наступного дня після їх виготовлення і підписання. Крім того, судові рішення також може бути опубліковане в друкованих виданнях.

Зауваження. ЄДРСР запроваджено відповідно до Закону України «Про доступ до судових рішень». Його функціонування врегульовано Порядком ведення Єдиного державного реєстру судових рішень¹. Відповідно до концепції побудови ЄСІТС функціонування цього реєстру здійснюватиметься в межах ЄСІТС, як її підсистеми.

Судові рішення, внесені до ЄДРСР, є відкритими для безоплатного цілодобового доступу на офіційному веб-порталі судової влади України. Обмеження (відтермінування) забезпечення загального доступу до електронних ресурсів ЄДРСР, особливо в умовах воєнного стану можливе, але мають відбуватися виключно в порядку, визначеному законами України «Про доступ до судових рішень», «Про державну таємницю» та Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень. Обмеження (відтермінування) загального доступу до електронних ресурсів Реєстру з інших підстав не допускається (п. 6 розд. VIII вказаного Порядку).

Зауваження. Оприлюднення судового рішення в ЄДРСР не скасовує обов'язок суду видати копії судового рішення учасникам справи або надіслати їх, якщо сторони не були присутні під час його проголошення².

Порядок проголошення судового рішення визначено ст. 250 КАСУ.

Суд:

- при проголошенні судового рішення (повного або скороченого) *не оголошує* такі відомості щодо учасників справи:
 - місце проживання або перебування фізичних осіб із зазначенням адреси, номери телефонів чи інших засобів зв'язку, адреси електронної пошти, реєстраційні номери облікової картки платника податків, реквізити документів, що посвідчують особу, унікальні номери запису в Єдиному державному демографічному реєстрі;
 - реєстраційні номери транспортних засобів;

¹ Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень : рішення Вищої ради правосуддя від 19.04.2018 р. № 1200/0/15-18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#Text>.

² Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 11.08.2020 р. у справі № 404/4551/19 (2-а/404/262/19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90898900>.

- номери рахунків у банках, інших фінансових установах, небанківських надавачах платіжних послуг, номери платіжних карток, електронних гаманців в емітентах електронних грошей;
 - інформацію, для забезпечення захисту якої розгляд справи або вчинення окремих процесуальних дій відбувалися в закритому судовому засіданні.
- роз'яснює зміст судового рішення, порядок і строк його оскарження;
 - підписує рішення *без його проголошення*:
 - у разі неявки всіх учасників справи у судове засідання, яким завершується розгляд справи, ухвалення рішення, винесеного без повідомлення учасників справи (у письмовому провадженні);
 - повідомляє, коли буде складено повне судове рішення:
 - у разі проголошення у судовому засіданні тільки вступної та резолютивної частин судового рішення (скорочене рішення);
 - підписує рішення (повне або скорочене) у день його складення і додає до справи;

Зауваження. Рішення суду підписується всім складом суду.

- не може сам скасувати або змінити рішення суду після його проголошення, крім випадків, визначених КАСУ.

Датою ухвалення судового рішення є:

- *дата його проголошення* (незалежно від того, яке рішення проголошено – повне чи скорочене);
- *дата складення повного судового рішення*, якщо судове рішення було ухвалено в порядку письмового провадження.

Важливість проголошення судового рішення обумовлена ще й тим, що з часом проголошення пов'язані, зокрема:

- строк для внесення зауважень щодо неповноти або неправильності технічного запису і журналу судового засідання;
- строк для оскарження в апеляційному порядку;
- строк для видання копій судових актів.

Судове рішення набирає законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження, якщо рішення суду першої інстанції не оскаржила жодна з осіб, які брали участь у справі, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки (30 днів з дня його проголошення або з дня складання повного судового рішення у випадку, якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини рішення суду, або

розгляду справи в порядку письмового провадження (ч. 1 ст. 295 КАСУ)). Якщо строк апеляційного оскарження буде поновлено, то вважається, що постанова суду не набрала законної сили.

У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті чи закриття апеляційного провадження або прийняття постанови судом апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду (ст. 255 КАСУ).

Також треба виокремити *особливості проголошення судових рішень в окремих категоріях адміністративних справ (більш детально наведено у розд. 6 цього підручника)*.

Розділ XI Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України № 814¹, визначається порядок засвідчення та видавання копій судових рішень і документів.

Копія судового рішення повинна відповідати оригіналу та може бути виготовлена у паперовій формі шляхом:

- виготовлення ксерокопії з оригіналу судового рішення, яке знаходиться в матеріалах справи;
- роздруковки електронного примірника судового рішення, оригінал якого збережений в АСДС, який містить електронні підписи відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги»;
- роздруковки електронного примірника судового рішення, яке міститься в ЄДРСР в режимі повного доступу.

У разі, якщо судове рішення не набрало законної сили, про це працівником апарату суду зазначається на копії, що видається чи надсилається.

На копії судового рішення, що набрало законної сили, зазначається:

- дата набрання ним чинності;
- проставляється відмітка «Копія» на лицьовому боці у верхньому правому куті першого аркуша;
- зазначається найменування посади, особистого підпису особи, яка засвідчує копію, її власного імені і прізвища, дати засвідчення копії;
- відмітка про засвідчення розміщується нижче реквізиту документа «Підпис»;
- печаткою суду, якою скріплюється копія документа;
- відмітка, якою засвідчується копія судового рішення:
 - «Згідно з оригіналом» (без лапок).

Зауваження. Крім того, на копії судового рішення може зазначатися інформація про те, що оригінал судового рішення знаходиться в матеріалах справи.

¹ Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 р. № 814. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#top> ; Так само див.: Сьомий апеляційний адміністративний суд про процедуру засвідчення та отримання копій судових рішень. *Офіційний вебсайт Судова влада України.* URL: <https://court.gov.ua/press/news/1124025/>.

- «Виготовлено з автоматизованої системи документообігу суду» – у разі засвідчення з оригіналу електронного документу, збереженого в АСДС;
- «Виготовлено з ЄДРСР» – у разі засвідчення з оригіналу електронного документу, який міститься в ЄДРСР.

Копії судових рішень видаються особам, які відповідно до чинного законодавства мають право на їх одержання. Учасникам справи, які були присутні у судовому засіданні, копії судового рішення вручаються негайно після проголошення такого рішення, під розписку безпосередньо в суді.

Особам, які зареєстрували Електронний кабінет в ЄСІТС, суд вручає копії електронних примірників судових рішень у справах, в яких такі особи беруть участь, виключно в електронній формі шляхом їх направлення до Електронного кабінету таких осіб, що не позбавляє їх права отримати копію судового рішення у паперовій формі за окремою заявою.

Копія судового рішення в електронній формі надсилається в порядку, передбаченому процесуальними кодексами, з дотриманням вимог законів України «Про електронні довірчі послуги» та «Про електронні документи та електронний документообіг».

Учасникам справи, які не були присутні в судовому засіданні, або якщо судове рішення було ухвалено в порядку письмового провадження чи без повідомлення (виклику) учасників справи, копія судового рішення у паперовій формі, засвідчена відповідно до вимог Інструкції, надсилається у порядку, визначеному законом.

Додаткове судове рішення є невід'ємною складовою основного судового рішення. Ініціатором ухвалення додаткового рішення є (див. рис. 3.18):

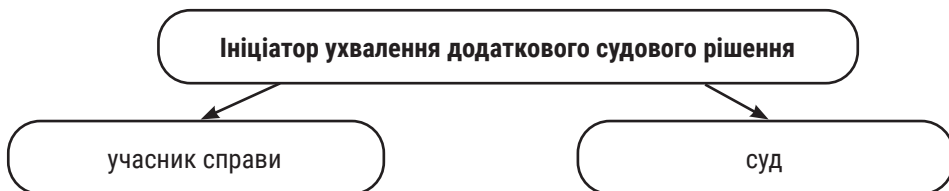

Рис. 3.18

Підставами для ухвалення додаткового судового рішення відповідно до ч. 1 ст. 252 КАСУ є:

- щодо однієї із позовних вимог, з приводу якої досліджувалися докази, чи одного з клопотань не ухвалено рішення;

Наприклад. 21.04.2020 р. у справі № 520/6070/19 Харківський окружний адміністративний суд вирішив задовольнити заяву ОСОБА_1 про ухвалення додаткового рішення у справі за адміністративним позовом ОСОБА_1 до Головного управління Пенсійного фонду

України в Харківській області про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити певні дії та доповнити резолютивну частину рішення Харківського окружного адміністративного суду від 05.08.2019 р. у справі № 520/6070/19 абзацом наступного змісту: «Зобов'язати Головне управління Пенсійного фонду України в Харківській області здійснити з 01.01.2018 р. перерахунок та виплату пенсії за вислугу років ОСОБА_1, виходячи з розміру 86 % відповідних сум грошового забезпечення, визначених уповноваженим органом»¹.

- суд, вирішивши питання про право, не визначив способу виконання судового рішення;

Наприклад. 08.04.2024 р. у справі № 520/37646/23 Харківський окружний адміністративний суд ухвалив додаткове рішення, яким задовольнив заяву позивача про ухвалення додаткового рішення у справі в частині повернення рішення суду до негайного виконання в порядку п. 3 ч. 1 ст. 371 КАСУ. Суд вирішив рішення суду в частині поновлення ОСОБА_1 на посаді начальника відділу підтримання публічного обвинувачення в суді та забезпечення діяльності у сфері запобігання і протидії корупції Полтавської обласної прокуратури з 30.11.2023 р. звернути до негайного виконання².

- судом не вирішено питання про судові витрати.

Наприклад. 07.12.2022 р. у справі № 480/6239/22 Сумський окружний адміністративний суд ухвалив додаткове рішення, яким задовольнив заяву представника ОСОБА_1 про ухвалення додаткового судового рішення та стягнув за рахунок бюджетних асигнувань Головного управління Національної поліції в Сумській області на користь ОСОБА_1 судові витрати на оплату правової допомоги в розмірі 1 500,00 грн³.

Заяву про ухвалення додаткового судового рішення може бути подано *до закінчення строку на виконання судового рішення.*

Суд, що ухвалив рішення, ухвалює додаткове судове рішення:

- в тому самому складі *протягом десяти днів* з дня надходження відповідної заяви;
- в тому самому порядку, що й судове рішення;

Зауваження. У разі необхідності суд може розглянути питання ухвалення додаткового судового рішення в судовому засіданні з повідомленням учасників справи. Неприбуття в судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час та місце судового засідання, не перешкоджає розгляду заяви.

¹ Додаткове рішення Харківського окружного адміністративного суду від 21.04.2020 р. у справі № 520/6070/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88838678>.

² Додаткове рішення Харківського окружного адміністративного суду від 08.04.2024 р. у справі № 520/37646/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118460849>.

³ Додаткове рішення Сумського окружного адміністративного суду від 07.12.2022 р. у справі № 480/6239/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107728308>.

- постановляє ухвалу про відмову в ухваленні додаткового рішення.

Зауваження. Таке додаткове рішення або ухвала про відмову у прийнятті додаткового рішення можуть бути оскаржені.

3.1.3.6. Виправлення опісок чи помилок у рішенні

Як і в будь-якому письмовому документі, в судовому рішенні теж можуть бути допущені помилки. Йдеться про певні технічні чи арифметичні помилки (див. рис. 3.19):

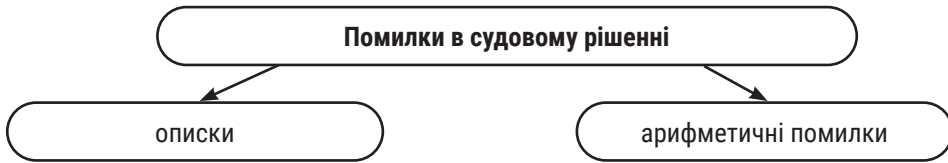

Рис. 3.19

Поняття «опіска» та «арифметична помилка» у чинному законодавстві відсутні. Проте, для єдиного розуміння цих термінів ми можемо звернутися до аналізу судової практики, який дозволяє дійти висновку про таке.

Ознаки опіски в судовому рішенні є:

- це помилка, яка була допущена під час підготовки його тексту і оформлення;
- її наявність заважає його правильному сприйняттю;
- є недоліком, який може завадити його виконанню.

Описку слід відрізнати від арифметичної помилки, яка полягає у неправильних результатах підрахунку. Арифметична помилка – це власна помилка суду в розрахунках. Неправильні розрахунки сторін, експертів покладені за основу у судовому рішенні не є помилкою у розумінні ст. 253 КАСУ.

Виправити допущені в судовому рішенні опіски, очевидні арифметичні помилки може суд, який постановив судові рішення за таких підстав, які передбачено у ст. 253 КАСУ (див. рис. 3.20):

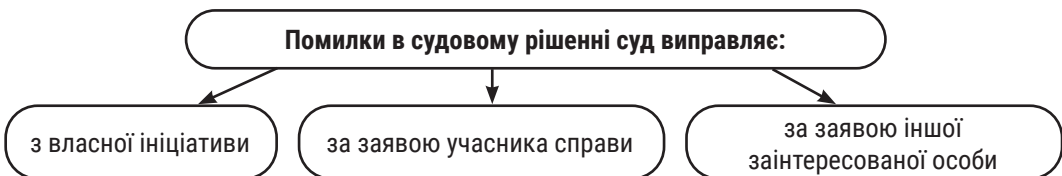

Рис. 3.20

Суд:

- має розглянути заяву про внесення виправлень протягом десяти днів з дня її надходження;

Зауваження. За подання заяви про виправлення описки чи арифметичної помилки судовий збір не сплачується.

- вирішує питання про внесення виправлень:
 - в порядку письмового провадження;
 - в судовому засіданні з повідомленням учасників справи (у разі необхідності);

Зауваження. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час та місце судового засідання, не перешкоджає розгляду заяви.

- може зробити виправлення незалежно від того, набрало судові рішення законної сили чи ні;
- виносить ухвалу про внесення виправлень:
 - ухвала надсилається всім особам, яким видавалося чи надсилалося судові рішення, що містить описки чи арифметичні помилки;
 - ухвалу про внесення виправлень у судові рішення чи відмову у внесенні виправлень може бути оскаржено.

Наприклад. 15.05.2024 р. у справі № 320/11184/23 Київський окружний адміністративний суд задовольнив заяву позивача та виправив описку, допущену при виготовленні тексту рішення суду від 20.10.2023 р. по справі № 320/11184/23, а саме: у резолютивній частині рішення виправити номер РНОКПП позивача у справі – ОСОБА_1 з «НОМЕР_1» на «НОМЕР_2»¹.

3.1.3.7. Роз'яснення рішення

Роз'ясненню підлягає судові рішення, якщо воно незрозуміле для учасника справи чи державного виконавця. При цьому суд *не має права змінювати зміст рішення*, яке роз'яснюється, а лише надати більш повний, чіткий, ясний, зрозумілий виклад рішення, як правило, його резолютивної частини (ст. 254 КАСУ).

Із заявою про роз'яснення судового рішення можуть звернутися:

- учасник справи;
- державний виконавець.

¹ Ухвала Київського окружного адміністративного суду від 15.05.2024 р. у справі № 320/11184/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119073533>.

Зауваження. Подання заяви про роз'яснення судового рішення допускається, якщо воно ще не виконано або не закінчився строк, протягом якого судове рішення може бути подане для примусового виконання.

Подання заяви про роз'яснення судового рішення *зупиняє перебіг* (ч. 4 ст. 254 КАСУ):

- строку, встановленого судом для виконання судового рішення;
- строку, протягом якого судове рішення може бути подане для примусового виконання.

Суд:

- розглядає заяву про роз'яснення судового рішення у порядку, в якому було ухвалено відповідне судове рішення, *протягом десяти днів з дня її надходження*;
- суд може розглянути питання роз'яснення судового рішення в судовому засіданні з повідомленням учасників справи та державного виконавця.

Зауваження. Неприбуття у судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час та місце судового засідання, не перешкоджає розгляду заяви.

- постановляє ухвалу, якою роз'яснює ухвалене ним судове рішення, яке набрало законної сили.

Зауваження. Ухвалу про роз'яснення судового рішення або відмову у його роз'ясненні може бути оскаржено.

3.2. Спрощене позовне провадження

3.2.1. Визначення, види справ, до розгляду яких воно застосовується

Спрощене позовне провадження – форма адміністративного судочинства, призначена для розгляду справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є їх швидке вирішення.

Спрощене позовне провадження відзначається так званою «спресованістю», оскільки в його структурі відсутні окремі елементи, які є притаманними для загального позовного провадження. Так, при розгляді справи у порядку спрощеного позовного провадження підготовче засідання не проводиться (ч. 3 ст. 262 КАСУ).

У ч. 6 ст. 12 КАСУ наведено перелік справ незначної складності, а саме справи щодо:

- прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби, окрім справ, в яких позивачами є службові особи, які у значенні Закону України «Про запобігання корупції» займають відповідальне та особливо відповідальне становище;
- оскарження бездіяльності суб'єкта владних повноважень або розпорядника інформації щодо розгляду звернення або запиту на інформацію;
- оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг;
- припинення за зверненням суб'єкта владних повноважень юридичних осіб чи підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців у випадках, визначених законом, чи відміни державної реєстрації припинення юридичних осіб або підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців;
- оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо в'їзду (виїзду) на тимчасово окуповану територію;
- оскарження рішення суб'єкта владних повноважень, на підставі якого ним може бути заявлено вимогу про стягнення грошових коштів у сумі, що не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- стягнення грошових сум, що ґрунтуються на рішеннях суб'єкта владних повноважень, щодо яких завершився встановлений цим Кодексом строк оскарження;
- типові справи;
- оскарження нормативно-правових актів, які відтворюють зміст або прийняті на виконання нормативно-правового акта, визнаного судом протиправним і нечинним повністю або в окремій його частині;
- перебування іноземців або осіб без громадянства на території України.

Щоправда, зазначений перелік не слід вважати вичерпним, оскільки суд вправі дійти висновку про незначну складність й інших справ.

Маючи можливість вибору порядку провадження, суд бере до уваги: значення справи для сторін; обраний позивачем спосіб захисту; категорію та складність справи; обсяг та характер доказів у справі, в тому числі чи потрібно у справі призначати експертизу, викликати свідків тощо; кількість сторін та інших учасників справи; чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження (ч. 3 ст. 257 КАСУ). Деякі з них є індивідуальними характеристиками адміністративної справи (приміром, обсяг та характер доказів у справі, чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес).

Зі змісту згаданого вище положення КАСУ випливає, що при вирішенні питання про форму адміністративного судочинства *суд, серед іншого, враховує й думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження*. КАСУ вміщує низку приписів, якими регламентовано порядок, відповідно до якого сторони можуть висловити свою позицію з приводу такої необхідності, а суд – взяти її до уваги чи відкинути.

Так, позивач:

- може заявити клопотання про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження, якщо такий розгляд допускається процесуальним законом.

Зауваження. Клопотання подається у письмовій формі одночасно з поданням позовної заяви або може міститися у ній (ч. 2 ст. 168, ч. 1 ст. 259 КАСУ). Таке клопотання має стосуватися розгляду за правилами спрощеного позовного провадження всієї справи і не може стосуватися лише певної частини позовних вимог, інакше суд повертає його без розгляду, про що зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Суд:

- у разі задоволення клопотання позивача зазначає про це в ухвалі про відкриття провадження у справі та відповідно до ч. 12 ст. 171 КАСУ визначає строк для подання відповідачем заперечень проти розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження, який не може бути меншим 5-ти днів з дня вручення останньому копії вказаної ухвали.

Відповідач:

- вправі викласти свою незгоду з результатом вирішення судом клопотання позивача про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження в заяві та просити про розгляд справи у загальному позовному провадженні.

Суд:

- може задовольнити заяву відповідача або визнати її необґрунтованою та залишити без задоволення.

Наприклад. Вінницький окружний адміністративний суд у справі № 120/18692/21-а за позовом ОСОБА_1 до Тиврівської селищної ради про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити дії постановив ухвалу від 31.01.2022 р. про відмову у задоволенні заяви відповідача про розгляд справи в порядку загального позовного провадження.

Ухвалою суду від 22.12.2021 р. позовну заяву прийнято до розгляду та відкрито провадження в адміністративній справі, розгляд справи вирішено здійснювати в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення (виклику) сторін.

Представником відповідача подано заперечення проти розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

Надаючи оцінку обґрунтованості та доцільності розгляду справи за правилами загального позовного провадження, суд виходив з того, що дана адміністративна справа не належить до категорії справ, які не можуть бути розглянуті за правилами спрощеного позовного провадження, і при прийнятті рішення про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження суд враховував положення частин 1–3 ст. 257 КАСУ. Відповідно до п. 10 ч. 6 ст. 12 КАСУ дана справа є незначної складності, а обставини, визначені в ч. 3 ст. 257 КАСУ, не свідчать про неможливість її розгляду за правилами спрощеного позовного провадження¹.

Наприклад. Дніпропетровський окружний адміністративний суд у справі № 160/12557/20 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «ТРАНСФОРМ ЕНЕРДЖИ» до Київської митниці Держмитслужби про визнання протиправним рішення та зобов'язання вчинити певні дії постановив ухвалу від 23.11.2020 р. про відмову в задоволенні клопотання представника відповідача про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження.

Ухвалою суду від 09.10.2020 р. відкрито провадження у справі та призначено до розгляду за правилами загального позовного провадження.

06.11.2020 р. представник відповідача надав до суду клопотання про перехід до розгляду справи в порядку спрощеного письмового позовного провадження, обґрунтоване тим, що з урахуванням положень ч. 3 ст. 12 КАСУ підстави для розгляду даної справи за правилами загального позовного провадження відсутні.

Суд відмовив в задоволенні вказаного клопотання з огляду на наступне. Відповідно до ч. 6 ст. 260 КАСУ, якщо суд вирішив розглянути справу в порядку спрощеного позовного провадження, але в подальшому постановив ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, розгляд справи починається зі стадії відкриття провадження у справі. У такому випадку повернення до розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження не допускається. Аналіз норми ч. 6 ст. 260 КАСУ свідчить про те, що у разі прийняття рішення про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження суд у подальшому має право перейти до розгляду такої справи в загальному позовному провадженні. Натомість у зворотному порядку, тобто повернення до розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження після прийняття рішення про її розгляд за правилами загального позовного провадження не допускається².

Зауваження. У разі задоволення заяви відповідача судом постановляється ухвала про розгляд справи за правилами загального позовного провадження та заміну засідання для розгляду справи по суті підготовчим засіданням (ч. 4 ст. 260 КАСУ).

Якщо ж відповідач своєчасно не подав заяву із запереченнями проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, в нього залишається можливість ініціювати зміну форми адміністративного судочинства виключно за умови доведення перед судом поважності причин пропуску встановленого останнім строку.

Суд не зважає на думку сторін при обранні форми судочинства у справах, визначених ч. 1 ст. 263 КАСУ, та розглядає їх у спрощеному позовному провадженні без повідомлення учасників справи. Йдеться, приміром, про такі справи, як щодо:

¹ Ухвала Вінницького окружного адміністративного суду від 31.01.2022 р. у справі № 120/18692/21-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103153341>.

² Ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 23.11.2020 р. у справі № 160/12557/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93006491>.

оскарження бездіяльності суб'єкта владних повноважень або розпорядника інформації з приводу розгляду звернення або запиту на інформацію; обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних і соціальних виплат; припинення за зверненням суб'єкта владних повноважень юридичних осіб чи підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців у випадках, визначених законом, тощо.

3.2.2. Опис процесуальних стадій та етапів

Правилами спрощеного позовного провадження передбачено скорочення кількості процесуальних стадій, етапів, дій, а також їх тривалості. *Оскільки при розгляді справи за вказаними правилами підготовче засідання не проводиться, структура провадження в суді першої інстанції може бути представлена таким чином (рис. 3.21):*

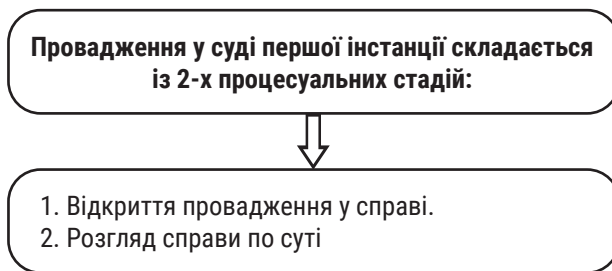

Рис. 3.21

3.2.3. Строки та особливості розгляду справ у суді першої інстанції

У розд. II КАСУ акумульовано норми, які визначають порядок провадження у суді першої інстанції. Переважна більшість цих норм є правилами загального позовного провадження. Ці правила створюють підґрунтя для розгляду адміністративної справи і у спрощеному позовному провадженні, водночас застосовуються вони тільки в тій частині, що не суперечить особливостям, визначеним гл. 10 розд. II Кодексу.

Однією із таких особливостей є *зміст ухвали про відкриття провадження у справі*. Зважаючи на те, що відповідно до ч. 3 ст. 262 КАСУ при розгляді справи у спрощеному провадженні підготовче засідання не проводиться, суд в ухвалі про відкриття провадження у справі замість інформації про дату, час і місце означеного засідання вказує дату, час і місце проведення судового засідання для розгляду справи по суті.

Окрім цього, відмінність полягає і в тому, що поряд із зазначенням в ухвалі про відкриття провадження у справі строку для подання відзиву на позов, який у цьому випадку є законодавчо визначеним (ч. 1 ст. 261 КАСУ), суд також визначає строки для подання відповіді на відзив та заперечення. Додамо, що незалежно від того,

за якими правилами позовного провадження розглядається справа, суд у разі залучення при відкритті провадження у справі третіх осіб визначає строк подання останніми пояснень.

Суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами (**у письмовому провадженні**), за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше. Згідно з ч. 5 ст. 262 КАСУ за клопотанням однієї із сторін або з власної ініціативи суду розгляд справи проводиться **в судовому засіданні** з повідомленням (викликом) сторін. При цьому суд вправі відмовити у задоволенні прохання сторони щодо проведення судового засідання і обмежитись письмовим провадженням (рис. 3.22).

У спрощеному позовному провадженні розгляд справи **не завжди** відбувається **у письмовому провадженні**

За клопотанням однієї із сторін або з власної ініціативи суду розгляд справи проводиться у судовому засіданні (відповідач може подати клопотання – у строк для подання відзиву; позивач – разом з позовом або не пізніше 5-ти днів з дня отримання відзиву) (частини 5, 7 ст. 262 КАСУ)

Суд може відмовити у задоволенні клопотання про розгляд справи у судовому засіданні: у випадках, визначених ст. 263 Кодексу; якщо це не потребується для повного та всебічного встановлення обставин справи незначної складності, зважаючи на характер правовідносин та предмет доказування (ч. 6 ст. 262 КАСУ)

Рис. 3.22

У спрощеному позовному провадженні розгляд справи по суті починається з відкриття першого судового засідання, яке проводиться не пізніше 30-ти днів з дня відкриття провадження у справі (частини 2, 4 ст. 262 КАСУ). Суд може відкласти розгляд справи за клопотанням сторони з метою надання їй додаткового часу для подання відповіді на відзив та (або) заперечення, якщо вони не подані до першого судового засідання з поважних причин.

Якщо судові засідання не проводиться, розгляд справи по суті розпочинається через 30 днів, а у справах, визначених ст. 263 КАСУ, – через 15 днів з дня відкриття провадження у справі.

Суд розглядає справи за правилами спрощеного позовного провадження протягом розумного строку, але не більше 60-ти днів із дня відкриття провадження у справі, а справи, визначені у ст. 263 КАСУ, – не більше 30 днів з дня відкриття провадження у справі.

Судове засідання в загальному позовному провадженні, в якому суд з'ясовує обставини справи та досліджує докази, перед ухваленням рішення по суті справи, передбачає проведення судових дебатів (ст. 225 КАСУ). Таке судове засідання в спрощеному позовному провадженні суд закінчує виходом суду до нарадчої кімнати для ухвалення рішення (ст. 227, ч. 8 ст. 262 КАСУ).

При розгляді справи у письмовому провадженні суд досліджує докази і письмові пояснення, викладені у заявах по суті справи. Відповідно до ч. 1 п. 10 ст. 4 КАСУ письмове провадження не передбачає повідомлення та (або) виклику учасників справи, а також проведення судового засідання.

Зауваження. Використання судом вказаної процесуальної форми дозволяє, з одного боку, значно прискорити вирішення справи по суті, а з іншого – несе у собі ризики ігнорування гарантій публічного судового розгляду, передбачених п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У своїх рішеннях Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на фундаментальності даного принципу. Його дотримання підвищує вірогідність того, що судовий розгляд буде справедливим. Суд зауважив, що право на публічний судовий розгляд слід розуміти як право на «усне слухання». Воно було б позбавлене сенсу, якби сторона у справі не повідомлялась про слухання, щоб мати можливість приймати участь в ньому, якщо вона вирішила здійснити своє право на явку до суду, встановлене національним законом¹.

Відповідно до роз'яснень Європейського суду з прав людини публічний розгляд справи може бути виправданим не у кожному випадку. Так, коли вирішення потребують тільки питання права, розгляд письмових заяв є більш доцільним, ніж усні слухання, а розгляд справи на основі письмових доказів є достатнім. Отже, якщо фактичні обставини не є предметом спору, а питання права не становлять особливої складності, та обставина, що відкритий розгляд не проводився, не є порушенням вимоги п. 1 ст. 6 Конвенції про проведення публічного розгляду справи².

Винятковий характер обставин, що можуть бути підставами для відмови в усному розгляді великою мірою залежить від характеру проблеми, що вирішується компетентним національним судом, а не від частоти виникнення таких ситуацій³. Проведення слухання не є необхідним, коли відсутні сумніви щодо переконливості фактів, які вимагають слухання, і суд може справедливо і обґрунтовано винести рішення на основі подань сторін та інших письмових матеріалів⁴. Відповідно, якщо відсутні виняткові обставини для відмови у слуханні, право на публічне слухання, п. 1 ст. 6 Конвенції передбачає усний розгляд справи у суді принаймні однієї інстанції⁵.

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Трудов проти Росії» від 13.12.2011 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-107866%22%5D%7D>.

² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Varela Assalino contre le Portugal» від 25.04.2002 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-43416%22%5D%7D>.

³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Міллер проти Швеції» від 08.02.2005 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-68178%22%5D%7D>.

⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Дерю проти Швеції» від 12.11.2002 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60737%22%5D%7D>; Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Сак-кочча проти Австрії» від 18.12.2008 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-90342%22%5D%7D>.

⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Саломонссон проти Швеції» від 12.11.2002 р. URL: <https://jurinfo.jep.gov.co/normograma/compilacion/docs/pdf/CASE%20OF%20SALOMONSSON%20v.%20SWEDEN.PDF>.

3.3. Рішення суду першої інстанції: питання, які суд вирішує при ухваленні рішень, повноваження суду при вирішенні справи, зміст рішення

Результатом розгляду в суді першої інстанції є вирішення публічно-правового спору адміністративним судом. Судовий розгляд закінчується ухваленням рішення суду, за відсутності підстав для залишення позову без розгляду та закриття провадження у справі (ст. 238 КАСУ).

Рішення суду – це рішення суду першої інстанції, в якому вирішуються позовні вимоги (п. 13 ч. 1 ст. 4 КАСУ).

Питання, які вирішує суд при ухваленні рішення:

1) чи мали місце обставини (факти), якими обґрунтовувалися вимоги та заперечення, та якими доказами вони підтверджуються;

2) чи є інші фактичні дані, які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження;

3) яку правову норму належить застосувати до цих правовідносин;

4) чи слід позов задовольнити або в позові відмовити;

5) як розподілити між сторонами судові витрати;

6) чи є підстави допустити негайне виконання рішення;

7) чи є підстави для скасування заходів забезпечення позову (ст. 244 КАСУ).

Повноваження суду при вирішенні справи

При вирішенні справи по суті суд відповідно до ч. 1 ст. 245 КАСУ має право (рис. 3.23):

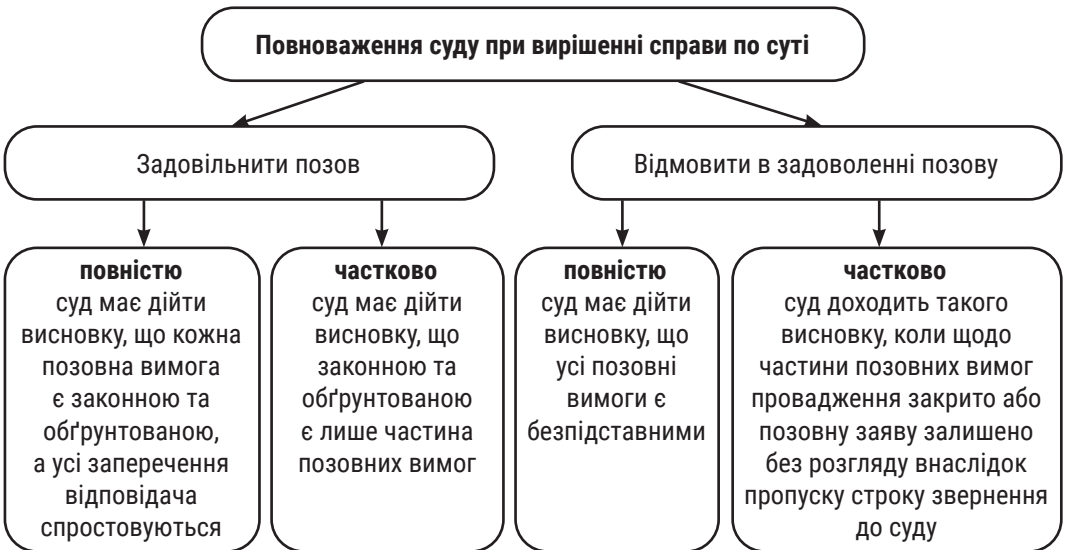

Рис. 3.23

У разі задоволення позову суд може прийняти рішення про (ч. 2 ст. 245 КАСУ):

- визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень (п. 1 ч. 2 ст. 245 КАСУ).

Наприклад. 04.06.2019 р. у справі № 640/18138/18 Окружний адміністративний суд міста Києва задовольнив позовні вимоги Товариства з обмеженою відповідальністю «Центр протезування «Едвардс»» до Міністерства соціальної політики України про визнання протиправним та нечинним наказу від 12.04.2018 р. № 506 та визнав протиправним та нечинним наказ Міністерства соціальної політики України № 506 від 12.04.2018 р. «Про затвердження типових форм договорів про забезпечення особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю, іншої особи технічними засобами реабілітації, надання послуг з їх ремонту», який був зареєстрований в Міністерстві юстиції України 03.05.2018 р. за № 549/32001¹.

Київський окружний адміністративний суд 04.10.2023 р. у справі № 320/10066/23 задовольнив позовні вимоги Особи_1 у повному обсязі та визнав протиправним і нечинним з моменту прийняття п. 3 постанови Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг «Про затвердження змін до Кодексу систем розподілу» від 01.11.2022 р. № 1369².

Задовольняючи позов частково, суд має можливість дійти висновку про протиправність та нечинність лише окремої частини оскаржуваного нормативно-правового акта (або окремих його положень), приміром, окремої статті, частини або пункту.

Наприклад. 13.06.2022 р. у справі № 160/3164/22 Дніпропетровський окружний адміністративний суд частково задовольнив адміністративний позов Товариства з обмеженою відповідальністю «ЕСТЕЙТ СІТІ» до Дніпровської міської ради про визнання протиправним та скасування рішення та визнати протиправним та нечинним п. 1.2 рішення Дніпровської міської ради VIII скликання від 22.09.2021 р. № 415/10 «Про внесення змін до рішення міської ради від 08.12.2004 р. № 41/22 «Про затвердження переліку земельних ділянок, які не підлягають забудові», в частині доповнення переліку земельних ділянок, які не підлягають забудові, пп. 1.51 щодо земельної ділянки по вул. Січеславській Набережній в районі будинку № 53. В іншій частині заявлених позовних вимог суд відмовив³.

Якщо суд, при визнанні нормативно-правового акта протиправним і нечинним виявить недостатню правову врегульованість публічно-правових відносин, яка може потягнути за собою порушення прав, свобод та інтересів невизначеного кола

¹ Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 04.06.2019 р. у справі № 640/18138/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82346757>.

² Рішення Київського окружного адміністративного суду від 04.10.2023 р. у справі № 320/10066/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114332391>.

³ Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 13.06.2022 р. у справі № 160/3164/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104729704>.

осіб, він має право зобов'язати суб'єкта владних повноважень прийняти новий нормативно-правовий акт на заміну, визнаного ним незаконним (протиправним) повністю або у відповідній частині (ч. 5 ст. 245 КАСУ).

Відповідач має невідкладно офіційно оприлюднити рішення суду, що набрало законної сили про визнання нормативно-правового акта протиправним та нечинним невідкладно. Таке оприлюднення має бути здійснено у тому ж виданні, в якому визнаний нормативно-правовий акт було опубліковано (частини 1, 2 ст. 265 КАСУ).

- *визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень (п. 2 ч. 2 ст. 245 КАСУ).*

Наприклад. 18.03.2024 р. у справі № 160/34535/23 Дніпропетровський окружний адміністративний суд за адміністративним позовом Приватного акціонерного товариства «СУХА БАЛКА» до ДПС про визнання протиправною та скасування індивідуальної податкової консультації позов задовольнив, визнав протиправною та скасував індивідуальну податкову консультацію ДПС № 3054/ІПК/99-00-24-03-03-06 від 18.09.2023 р.¹

Суд може зобов'язати суб'єкта владних повноважень, у разі скасування його індивідуального акта, вчинити необхідні дії з метою відновлення прав, свобод чи інтересів позивача (ч. 3 ст. 245 КАСУ).

Наприклад. 28.08.2021 р. у справі № 560/5676/21 за позовом Приватного акціонерного товариства «ГЕБЕРІТ КЕРАМІК ПРОДАКШН» до ДПС про визнання протиправною та скасування індивідуальної податкової консультації, зобов'язання вчинити дії Хмельницький окружний адміністративний суд позов задовольнив, визнав необґрунтованою, протиправною та скасував індивідуальну податкову консультацію ДПС від 08.02.2021 р. № 461/ІПК/99-00-07-02-01-06. Суд також вирішив зобов'язати ДПС надати Приватному акціонерному товариству «ГЕБЕРІТ КЕРАМІК ПРОДАКШН» нову податкову консультацію, яка повинна містити чіткі, конкретні та однозначні відповіді на поставлені платником запитання².

- *визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій (п. 3 ч. 2 ст. 245 КАСУ).*

Наприклад. У справі № 420/7453/20 Одеський окружний адміністративний суд у складі судді розглянувши у відкритому судовому засіданні справу за адміністративним позовом ОСОБА_1 (АДРЕСА_1) до Приватного виконавця виконавчого округу Одеської області Парфьонова Георгія Володимировича (АДРЕСА_3) про визнання дій протиправними та зобов'язання утриматись від вчинення певних дій зобов'язав Парфьонова Георгія Володимировича

¹ Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 18.03.2024 р. у справі № 160/34535/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117759575>.

² Рішення Хмельницького окружного адміністративного суду від 28.08.2021 р. у справі № 560/5676/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99227978>.

утриматись від примусового звернення стягнення (відчуження без згоди власника) на нерухоме майно, яке знаходиться за адресою: АДРЕСА_2¹.

Суд може визначити відповідачу – суб'єкту владних повноважень розумний строк виконання рішення суду (ч. 6 ст. 245 КАСУ).

- визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії (п. 4 ч. 2 ст. 245 КАСУ).

Наприклад. Дніпропетровський окружний адміністративний суд розглянув справу № 160/1138/19, в якій 05.02.2019 р. ОСОБА_2 звернулась до Дніпропетровського окружного адміністративного суду з позовом до Головного управління Пенсійного фонду України в Дніпропетровській області, в якому просила: визнати протиправною бездіяльність відповідача щодо невиконання пенсії по втраті годувальника, нарахованій за період з 01.12.2017 р. по 31.10.2018 р. (11 місяців) в сумі 60 095,64 грн; зобов'язати Головне управління Пенсійного фонду України в Дніпропетровській області виплатити ОСОБА_2 у місяці, в якому здійснюється виплата заборгованості за відповідний місяць, заборговану за період з 01.12.2017 р. по 31.10.2018 р. (11 місяців) в сумі 60 095,64 грн.

Рішенням від 06.03.2019 р. суд адміністративний позов ОСОБА_2 до відповідача задовольнив. Визнав протиправною бездіяльність Головного управління Пенсійного фонду України в Дніпропетровській області щодо невиконання пенсії по втраті годувальника, нарахованої за період з 01.12.2017 р. по 31.10.2018 р. (11 місяців) в сумі 60 095,64 грн та зобов'язав Головне управління Пенсійного фонду України в Дніпропетровській області виплатити ОСОБА_2 у місяці, в якому здійснюється виплата заборгованості за відповідний місяць, заборговану за період з 01.12.2017 р. по 31.10.2018 р. (11 місяців) у сумі 60 095,64 грн².

Суд може *задовільнити позов частково* та визнати бездіяльність суб'єкта владних повноважень протиправною, проте відмовити в частині зобов'язання суб'єкта владних повноважень вчинити певні дії. Зокрема, суд не може перебирати на себе повноваження щодо вирішення питань, які законодавством віднесені до компетенції іншого суб'єкта владних повноважень.

Суд також може зобов'язати відповідача – суб'єкта владних повноважень прийняти рішення на користь позивача, якщо для його прийняття виконано всі умови, визначені законом, і прийняття такого рішення не передбачає права суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд. У випадку, якщо прийняття рішення на користь позивача передбачає право суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд, суд зобов'язує суб'єкта владних повноважень вирішити питання, щодо якого звернувся позивач, з урахуванням його правової оцінки, наданої судом у рішенні (ч. 4 ст. 245 КАСУ).

¹ Рішення Одеського окружного адміністративного суду у справі від 07.09.2020 р. у справі № 420/7453/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91374454>.

² Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 06.03.2019 р. у справі № 160/1138/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80312641>.

Наприклад. Відповідно до матеріалів справи № 643/15615/18 позивач звернувся до Регіонального центру послуг м. Харкова із заявою про призначення пенсії по інвалідності, як особі, інвалідність якої настала в період проходження ним служби. Позивач зазначив, що йому було відмовлено у прийнятті вказаної заяви, що стало підставою для звернення до суду з адміністративним позовом. Позивач просив визнати протиправною бездіяльність відповідача щодо неоформлення йому пенсії за інвалідністю та зобов'язати Управління Пенсійного фонду України оформити позивачу пенсію по інвалідності.

Своїм рішенням від 14.01.2019 р. Харківський окружний адміністративний суд адміністративний позов ОСОБА_1 задовольнив частково та зобов'язав відповідача прийняти до розгляду заяву ОСОБА_1 про призначення пенсії. В іншій частині позовних вимог було відмовлено. Суд дійшов висновку, що у відповідача не було підстав для неприйняття заяви ОСОБА_1 про призначення пенсії. Проте, суд не може підміняти інший орган державної влади та перебирати на себе повноваження щодо вирішення питань, які законодавством віднесені до компетенції цього органу державної влади¹.

Суд може визначити відповідачу – суб'єкту владних повноважень розумний строк виконання рішення суду (ч. 6 ст. 245 КАСУ).

- *встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень (п. 5 ч. 2 ст. 245 КАСУ).*

Наприклад. 29.01.2019 р. у справі № 400/2957/18 за позовом секретаря Южноукраїнської міської ради Миколаївської області Дзюбенко Людмили Петрівни до відповідача – Южноукраїнської міської ради Миколаївської області про встановлення відсутності компетенції та визнання продовження пленарного засідання таким, що не відбулося Миколаївський окружний адміністративний суд позов задовольнив частково. Суд встановив відсутність компетенції (повноважень) Южноукраїнської міської ради Миколаївської області на продовження пленарного засідання планової 42-ї сесії Южноукраїнської міської ради Миколаївської області, після оголошення головою секретарем Южноукраїнської міської ради Миколаївської області Дзюбенко Л.П. перерви о 10 год. 17 хв. 01.11.2018 р. та визнав дії Южноукраїнської міської ради Миколаївської області щодо обрання 01.11.2018 р. головою на пленарному засіданні планової 42-ї сесії Южноукраїнської міської ради Миколаївської області Палія О.В – протиправними. Також суд встановив відсутність компетенції (повноважень) Южноукраїнської міської ради Миколаївської області 01.11.2018 р. на розгляд питань порядку денного планової 42-ї сесії Южноукраїнської міської ради Миколаївської області (затвердженого 04.10.2018 р.) та закриття планової 42-ї сесії Южноукраїнської міської ради Миколаївської області під головуванням Палія О.В.².

Суд може визначити відповідачу – суб'єкту владних повноважень розумний строк виконання рішення суду (ч. 6 ст. 245 КАСУ).

¹ Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 14.01.2019 р. у справі № 643/15615/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79142852>.

² Рішення Миколаївського окружного адміністративного суду від 29.01.2019 р. у справі № 400/2957/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79660895>.

- прийняття судом одного з рішень, зазначених у вищевказаних пунктах (пп. 1–4 ч. 2 ст. 245 КАСУ), та стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або без діяльністю (п. 6 ч. 2 ст. 245 КАСУ).

Наприклад. Відповідно до матеріалів справи № 140/1062/22 Товариство з обмеженою відповідальністю «Верба-ВВ» звернулося з позовом до Головного управління ДПС у Волинській області, Головного управління Державної казначейської служби України у Волинській області про визнання протиправною бездіяльності, відшкодування шкоди та стягнення пені. Рішенням Волинського окружного адміністративного суду від 28.04.2022 р. позов було задоволено частково. Визнано протиправною бездіяльність Головного управління ДПС у Волинській області, яка полягає в не внесенні до Реєстру заяв про повернення суми бюджетного відшкодування узгодженого Товариством з обмеженою відповідальністю «Верба-ВВ» бюджетного відшкодування податку на додану вартість за березень-травень 2020 р. в розмірі 418 135,00 грн.

Стягнуто з Головного управління ДПС у Волинській області на користь Товариства з обмеженою відповідальністю «Верба-ВВ» шкоду, заподіяну протиправною бездіяльністю контролюючого органу, у розмірі 6 000 (шість тис.) грн.

Стягнуто з Державного бюджету України на користь Товариства з обмеженою відповідальністю «Верба-ВВ» 14 104,32 грн (чотирнадцять тисяч сто чотири) грн 32 коп. пені за затримку у відшкодуванні ПДВ.

В задоволенні решти позовних вимог було відмовлено¹.

- тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності об'єднання громадян (п. 7 ч. 2 ст. 245 КАСУ).

Наприклад. Відповідно до матеріалів справи № 260/11090/23 Міністерство юстиції України звернулося з позовом до громадської організації закарпатської обласної громадської організації «Всеукраїнська спілка радянських офіцерів» про припинення діяльності юридичної особи. Рішенням Закарпатського окружного адміністративного суду від 15.03.2024 р. позов Міністерства юстиції України було задоволено, а діяльність юридичної особи громадська організація закарпатської обласної громадської організації «Всеукраїнська спілка радянських офіцерів» було припинено. Обґрунтовуючи рішення суд вказав, що використання відповідачем у своїй назві слова «радянська» не відповідає Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 р. № 317-VIII, що є підставою для припинення діяльності вищевказаної громадської організації. Припинення діяльності юридичної особи відповідача, на переконання суду є виправданим, оскільки обумовлено легітимною метою недопущення будь-якої пропаганди комуністичного тоталітарного режиму. При цьому суд зазначив, що Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» не забороняє діяльність жодної юридичної особи, а вимагає лише коригування поведінки суб'єктів, які підпадають під дію вста-

¹ Рішення Волинського окружного адміністративного суду від 28.04.2022 р. у справі 140/1062/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104126917>.

новлених обмежень, шляхом приведення діяльності/найменування у відповідність до встановлених вимог¹.

Суд може звернути рішення до негайного виконання ухвалою в порядку письмового провадження або зазначаючи про це в рішенні, за заявою учасників справи або з власної ініціативи (п. 2 ч. 2 ст. 371 КАСУ).

- *примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян (п. 8 ч. 2 ст. 245 КАСУ).*

Наприклад. За матеріалами справи № 620/4512/24 Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції звернулося з позовом до Чернігівського обласного відділення Всеукраїнської громадської організації «Руський рух України», третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні позивача – Управління Служби Безпеки України в Чернігівській області про примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян.

Рішенням Чернігівського окружного адміністративного суду від 30 травня 2024 р. позов Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції до Чернігівського обласного відділення Всеукраїнської громадської організації «Руський рух України», третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні позивача – Управління СБУ в Чернігівській області про примусовий розпуск (ліквідацію) об'єднання громадян було задоволено та заборонено Чернігівське обласне відділення Всеукраїнської громадської організації «Руський рух України» шляхом його примусового розпуску, що має наслідком припинення її діяльності².

У вказаній категорії справ суд, задовольняючи позов, має можливість звернути до негайного виконання рішення суду в частині заборони та примусового розпуску (ліквідації) об'єднання громадян (п. 2 ч. 2 ст. 371 КАСУ).

- *заборону політичної партії та передачу майна, коштів та інших активів політичної партії, її обласних, міських, районних організацій, первинних осередків та інших структурних утворень у власність держави (п. 8-1 ч. 2 ст. 245 КАСУ).*

Наприклад. За матеріалами справи № П/857/1/23 Міністерство юстиції України звернулося з позовом до Політичної партії «Партія регіонів» за участі, третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні позивача, СБУ про заборону діяльності політичної партії.

Рішенням Восьмого апеляційного адміністративного суду від 21.02.2023 р. позов Міністерства юстиції України було задоволено. Діяльність Політичної партії «Партія регіонів» було заборонено, майно, кошти та інші активи Політичної партії «Партія регіонів» її обласних,

¹ Рішення Закарпатського окружного адміністративного суду від 15.03.2024 р. у справі № 260/11090/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117916831>.

² Рішення Чернігівського окружного адміністративного суду від 30.05.2024 р. у справі № 620/4512/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119401915>.

міських, районних організацій, первинних осередків та інших структурних утворень передано у власність держави¹.

- *інший спосіб захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист таких прав, свобод та інтересів (п. 10 ч. 2 ст. 245 КАСУ).*

При обранні способу відновлення порушеного права позивача суд виходить з принципу верховенства права щодо гарантування цього права ст. 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини, як складової частини змісту і спрямованості діяльності держави, та виходячи з принципу ефективності такого захисту, що обумовлює безпосереднє поновлення судовим рішенням прав особи, що звернулась за судовим захистом без необхідності додаткових її звернень та виконання будь-яких інших умов для цього. Приміром, суд може встановити безпосередній взаємозв'язок вимоги про визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та вимоги про зобов'язання вчинення ним певних дій. У свою чергу, друга вимога є похідною та залежною від першої.

Також згідно із ч. 2 ст. 9 КАСУ суд розглядає адміністративні справи не інакше як за позовною заявою, поданою відповідно до цього Кодексу, в межах позовних вимог. Суд може вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

За змістом зазначеної норми це право суд може здійснити за результатом розгляду справи за наявності на це підстав. Тобто процесуальний закон надає право (не обов'язок) суду вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів².

Наприклад. 16.04.2024 р. Вінницький окружний адміністративний суд у справі № 120/1396/24 за позовом ОСОБА_1 до Головного управління Національної поліції у Вінницькій області про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити певні дії Вінницький окружний адміністративний суд вказаний позов задовольнив та визнав протиправними дії Головного управління Національної поліції у Вінницькій області щодо відмови зарахувати ОСОБА_1 до стажу служби в поліції період служби в податковій міліції з 17.09.1999 р. по 17.08.2000 р. та з метою ефективного захисту прав позивача, суд вважав за необхідне зобов'язати відповідача зарахувати позивачеві до стажу служби в поліції, що дає право на встановлення поліцейському надбавки за вислугу років, службу в податковій міліції у період з 17.09.1999 р. по 17.08.2000 р.³

¹ Рішення Восьмого апеляційного адміністративного суду від 21.02.2023 р. у справі № П/857/1/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vc1_2705-23#Text.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.02.2024 р. у справі № 990/150/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117241509>.

³ Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 16.04.2024 р. у справі № 120/1396/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118426498>.

- *затримання іноземця або особи без громадянства з метою ідентифікації або про продовження строку такого затримання (п. 11 ч. 2 ст. 245 КАСУ).*

Строк затримання іноземців та осіб без громадянства у пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, становить шість місяців. За наявності умов, за яких неможливо ідентифікувати іноземця або особу без громадянства, забезпечити примусове видворення чи реадмісію особи у зазначений строк або прийняти рішення за заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, або особою без громадянства, такий строк може бути продовжено, але загальний строк затримання не повинен перевищувати вісімнадцять місяців (ч. 11 ст. 289 КАСУ).

Умовами, за яких неможливо ідентифікувати іноземця або особу без громадянства, забезпечити примусове видворення чи реадмісію особи, є: 1) відсутність співпраці з боку іноземця або особи без громадянства під час процедури його (її) ідентифікації; 2) неодержання інформації з країни громадянської належності іноземця або країни походження особи без громадянства чи документів, необхідних для ідентифікації особи (частини 11, 13 ст. 289 КАСУ).

Наприклад. Першотравневий районний суд м. Чернівці 19.04.2023 р. у справі № 725/2764/23 задовольнив позов начальника ІНФОРМАЦІЯ_1 (військова частина НОМЕР_1) ОСОБА_2 до громадянина (зі слів) Федеративної Демократичної Республіки Ефіопії ОСОБА_3 ІНФОРМАЦІЯ_2 про затримання з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення за межі території України та помістити до пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні ДМСУ (с. Журавичі, Луцький район, Волинської області) на строк до шести місяців, починаючи з моменту затримання¹.

Своїм рішенням від 19.02.2024 р. у справі № 705/1017/24 Уманський міськрайонний суд Черкаської області задовольнив позов Уманського відділу ЦПМУ ДМС України до громадянина Туніської Республіки ЧіхіВалід (CHIHIVALID) про продовження строку затримання іноземця в пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України².

- *затримання іноземця або особи без громадянства до вирішення питання про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, або особою без громадянства (п. 12 ч. 2 ст. 245 КАСУ).*

Наприклад. Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області 18.08.2020 р. у справі № 308/8228/20 за позовом військової частини НОМЕР_1 ІНФОРМАЦІЯ_1 до громадянина Республіки Малі Дrame Магамадоу про затримання іноземця до вирішення питання про визнання його біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні позов

¹ Рішення Першотравневого районного суду м. Чернівці від 19.04.2023 р. у справі № 725/2764/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110355446>.

² Рішення Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 19.02.2024 р. у справі № 705/1017/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117076626>.

задовольнив та затримав громадянина Республіки Малі, Дrame Магамадоу (ОСОБА_1), ІНФОРМАЦІЯ_2 (зі слів) до вирішення питання про визнання його біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, з помещенням до пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, на строк достатній для виконання судового рішення, який не може перевищувати шість місяців¹.

- *затримання іноземця або особи без громадянства з метою забезпечення її передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію (п. 13 ч. 2 ст. 245 КАСУ).*

Наприклад. Луцький міськрайонний суд Волинської області 17.04.2019 р. у справі № 161/6599/19 задовольнив позов управління ДМСУ у Волинській області, управління СБУ у Волинській області до громадянина ОСОБА_5 ОСОБА_3 про примусове затримання з метою забезпечення його передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію².

- *звільнення іноземця або особи без громадянства на поруки підприємства, установи чи організації (п. 14 ч. 2 ст. 245 КАСУ).*

Суд не може застосувати вказаний захід до іноземців та осіб без громадянства, до яких раніше застосовувалися взяття на поруки або зобов'язання внести заставу, а також стосовно яких є достатні дані про їх причетність до готування та/або вчинення терористичної діяльності.

Взяття на поруки підприємством, установою чи організацією полягає у наданні уповноваженими особами підприємства, установи чи організації, яких суд вважає такими, що заслуговують на особливу довіру (поручителями), письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання іноземцем або особою без громадянства покладених на нього (неї) обов'язків відповідно до ч. 4 ст. 289 і зобов'язуються за потреби доставити його (її) до суду чи органу (підрозділу), який подав позов.

Суд під час застосування такого заходу, як взяття на поруки, письмово роз'яснює іноземцю або особі без громадянства покладені на нього (неї) обов'язки: 1) прибувати до визначеної службової особи з установленою судом періодичністю; 2) не відлучатися з населеного пункту, в якому іноземець або особа без громадянства тимчасово перебуває, без дозволу визначеної службової особи; 3) невідкладно повідомляти визначену службову особу про зміну свого місця проживання (частини 3–5 ст. 289 КАСУ).

Наприклад. Приморський районний суд м. Одеси 26.06.2024 р. у справі № 522/6478/24 застосував до ОСОБА_1 (ОСОБА_2), ІНФОРМАЦІЯ_1 захід, передбачений п. 3 ч. 1 ст. 289

¹ Рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 18.08.2020 р. у справі № 308/8228/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91054993>.

² Рішення Луцького міськрайонного суду Волинської області від 17.04.2019 р. у справі № 161/6599/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81241472>.

КАСУ у вигляді взяття на поруки підприємством, установою чи організацією, передавши ОСОБА_1 (ОСОБА_2), ІНФОРМАЦІЯ_1, на поруки АДРЕСА_3, ЄДРПОУ 33081542, з покладенням на нього обов'язків, передбачених ч. 4 ст. 289 КАСУ, а саме:

- 1) прибувати до Головного управління ДМСУ в Одеській області за графіком визначеним цим органом, для контролю та обліку його перебування;
- 2) не відлучатися з території Одеської області без дозволу Головного управління ДМСУ в Одеській області;
- 3) невідкладно повідомляти Головного управління ДМСУ в Одеській області про зміну свого місця проживання.

Також суд ухвалив в резолютивній частині цього рішення: покласти контроль контроль за виконанням обов'язків зазначених вище на Приватне підприємство «ЛЄАН, Одеська область, м. Чорноморськ, вул. Морська, 1, ЄДРПОУ 33081542; роз'яснити, що за потреби Приватне підприємство «ЛЄАН, Одеська область, м. Чорноморськ, вул. Морська, 1, ЄДРПОУ 33081542 повинно доставити ОСОБА_1 до суду чи органу (підрозділу), який подав позов; роз'яснити Приватному підприємству «ЛЄАН, Одеська область, м. Чорноморськ, вул. Морська, 1, ЄДРПОУ 33081542, що за невиконання зобов'язань, покладених судом відповідно до ч. 4 цієї статті, поручитель несе відповідальність, визначену законом; зобов'язати уповноважених осіб Державної установи «Миколаївський пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні ДМСУ» роз'яснити ОСОБА_1 покладені на нього рішенням обов'язки; роз'яснити Головному управлінню ДМСУ в Одеській області, що у разі невиконання іноземцем або особою без громадянства обов'язків, покладених судом відповідно до частини четвертої цієї статті, чи вчинення ним (нею) порушення законодавства України про державний кордон або про правовий статус іноземців та осіб без громадянства, уповноважений орган (підрозділ) може звернутися до адміністративного суду з позовною заявою про затримання такої особи з помещенням до пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні¹.

- зобов'язання іноземця або особи без громадянства внести заставу (п. 15 ч. 2 ст. 245 КАСУ).

Суд не може застосувати вказаний захід до іноземців та осіб без громадянства, до яких раніше застосовувалися взяття на поруки або зобов'язання внести заставу, а також стосовно яких є достатні дані про їх причетність до готування та/або вчинення терористичної діяльності.

Суд під час застосування вказаного заходу, письмово роз'яснює іноземцю або особі без громадянства покладені на нього (неї) обов'язки: 1) прибувати до визначеної службової особи з установленою судом періодичністю; 2) не відлучатися з населеного пункту, в якому іноземець або особа без громадянства тимчасово перебуває, без дозволу визначеної службової особи; 3) невідкладно повідомляти визначену службову особу про зміну свого місця проживання (частини 3, 4 ст. 289 КАСУ).

¹ Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 26.06.2024 р. у справі № 522/6478/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119989669>.

Внесення застави полягає у внесенні іноземцем, особою без громадянства або іншою фізичною чи юридичною особою (заставаодавцем) коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений у порядку, встановленому КМУ. Заставаодавцем не може бути юридична особа державної або комунальної власності чи така, що фінансується з державного чи місцевого бюджету, чи у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності, чи яка належить суб'єкту господарювання, що перебуває у державній або комунальній власності.

Суд, що розглядає справу, визначає розмір застави з урахуванням майнового та сімейного стану іноземця або особи без громадянства у межах від п'ятдесяти до ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб та вноситься на спеціальний рахунок, визначений частиною шостою цієї статті, протягом п'яти робочих днів з дня ухвалення судом рішення про внесення застави. До цього моменту за рішенням суду особа утримується у спеціально обладнаному для таких цілей приміщенні органу (підрозділу) охорони державного кордону, органу Служби безпеки України, який її затримав, або у пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, та звільняється з нього у день надання позивачу підтвердних документів про внесення застави.

У разі невнесення застави у встановлений строк адміністративний суд за клопотанням відповідного органу (підрозділу) ухвалює без участі іноземця або особи без громадянства рішення про його (її) затримання з поміщенням до пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні. На час ухвалення такого рішення особа продовжує утримуватися у спеціально обладнаному для таких цілей приміщенні органу (підрозділу) охорони державного кордону, органу Служби безпеки України, який її затримав, або у пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні (частини 6–8 ст. 289 КАСУ).

Наприклад. 25.10.2023 р. у справі № 332/6120/23, провадження №: 2-а/332/56/23 за позовом Заводського відділу у м. Запоріжжі Управління ДМСУ в Запорізькій області в особі представника – провідного спеціаліста Заводського відділу у м. Запоріжжі Управління ДМСУ в Запорізькій області Бордюг О.О. до ОСОБА_1, треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору: ОСОБА_2, ОСОБА_3 про продовження строку затримання з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення за межі території України Заводський районний суд м. Запоріжжя позовні вимоги задовольнив частково.

Суд зобов'язав громадянина російської федерації ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1 або інших фізичних осіб (заставаодавців) внести заставу у розмірі 50 (п'ятдесяти) прожиткових мінімумів для працездатних осіб, що становить 134 200 грн 00 коп. (сто тридцять чотири тисячі двісті грн. нуль коп.) на депозитний рахунок № UA378201720355249002000001205, відкритий в Держказначейській службі України, м. Київ, МФО 820172, ЄДРПОУ 26316700, протягом 5 (п'яти) робочих днів з дня прийняття судом рішення про внесення застави, в призначенні платежу обов'язково зазначати інформацію про ПІБ, дату народження, номер справи і суд.

Суд визначив, що до моменту внесення застави, громадянин російської федерації ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1 утримується у ДУ «Миколаївському пункті тимчасового перебу-

вання іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, ДМСУ» за адресою: АДРЕСА_1, та звільняється з нього у день надання позивачу підтверджуючих документів про внесення застави.

Суд зобов'язав громадянина російської федерації ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1 у випадку внесення застави: 1) щотижня, кожної п'ятниці місяця у будь-який робочий час прибувати до уповноваженої особи Заводського відділу у м. Запоріжжі Управління ДМСУ в Запорізькій області; 2) не відлучатися з міста Запоріжжя та Запорізької області без дозволу уповноваженої особи Заводського відділу у місті Запоріжжі Управління ДМСУ в Запорізькій області; 3) невідкладно повідомляти уповноважену особу Заводського відділу у м. Запоріжжі Управління ДМСУ в Запорізькій області про зміну свого місця проживання¹.

Рішення щодо частини позовних вимог (ст. 247 КАСУ):

- суд може ухвалити щодо будь-якої вимоги часткове рішення та продовжити провадження в частині невіршених вимог, якщо в одному провадженні об'єднані кілька взаємопов'язаних самостійних вимог. Не допускається ухвалення часткового рішення за вимогами, об'єднаними в одному провадженні до одного відповідача у разі його обґрунтованих заперечень;

Наприклад. Восьмий апеляційний адміністративний суд своєю ухвалою від 05.07.2022 р. у справі № 826/9174/18, провадження № П/857/15/22 задовольнив клопотання представника Міністерства юстиції України про відмову від позову в частині позовних вимог та прийняв відмову Міністерства юстиції України від позову в частині позовних вимог щодо примусового розпуску Політичної партії «ЩАСЛИВА УКРАЇНА» та закриття провадження у справі № 826/9174/18 в цій частині².

- суд може вирішити питання розподілу судових витрат у додатковому рішенні після ухвалення рішення за результатами розгляду справи по суті;

Наприклад. Садгирський районний суд м. Чернівці прийняв додаткове рішення від 08.05.2024 р. у справі № 726/670/24 за позовом ОСОБА_1, в інтересах якого діє адвокат Гінгуляк Юрій Васильович до Управління патрульної поліції в Чернівецькій області про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення яким задовольнив заяву адвоката Гінгуляка Юрія Васильовича про ухвалення додаткового рішення та стягнув за рахунок бюджетних асигнувань Департаменту патрульної поліції на користь ОСОБА_1 витрати на професійну правничу допомогу у розмірі 1 500 (тисяча п'ятсот) грн³.

Рішення щодо частини позовних вимог може бути оскаржено у загальному порядку (ст. 247 КАСУ).

¹ Рішення Заводського районного суду м. Запоріжжя від 25.10.2023 р. у справі № 332/6120. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114421354>.

² Ухвала Восьмого апеляційного адміністративного суду від 05.07.2022 р. у справі № 826/9174/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105086068>.

³ Додаткове рішення Садгирського районного суду м. Чернівці від 08.05.2024 р. у справі № 726/670/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119035125>.

Структура рішення

Рішення суду складається з чотирьох елементів, які розташовано у чіткій послідовності:

- вступна (зазначаються необхідні відомості, які дають змогу ідентифікувати рішення);
- описова (в хронологічному порядку, відображаючи обставини справи);
- мотивувальна (зазначаються обставини, встановлені судом із посиланням на докази, мотиви неврахування окремих доказів, а також мотиви, з яких суд виходив при ухваленні рішення, і положення закону, якими він керувався);
- резолютивна (є завершальною і відображає результат вирішення адміністративної справи, а тому повинна містити чіткі та вичерпні висновки щодо всіх вимог, які були предметом позову).

Про вимоги до змісту та сучасні стандарти оформлення судового рішення *матеріал наведено в підрозд. 1.2.5.9 цього підручника.*

Проілюструємо структуру рішення суду першої інстанції на прикладі рішення Уманського міськрайонного суду Черкаської області¹:

¹ Рішення Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 19.02.2024 р. у справі №705/1017/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117086649>.

Вступна частина рішення
Справа №705/1017/24
2-а/705/37/24

Р І Ш Е Н Н Я
І М Е Н Е М У К Р А Ї Н И
19 лютого 2024 р. м. Умань

Уманський міськрайонний суд Черкаської області в складі:
головуючого судді Годік Л.С.
при секретарі Давидяк І.О.
за участю:

представника позивача Панасюка Р.В.

перекладача Литвиненко В.Ю.

відповідача Чіхі Валід (CHIH WALID)

представника відповідача Романенка П.В.

розглянувши у відкритому судовому засіданні в залі суду м. Умань, у режимі відеоконференції, справу за адміністративним позовом Уманського відділу ЦПМУ ДМС України до громадянина Туніської Республіки Чіхі Валід (CHIH WALID) про продовження строку затримання іноземця в пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України, -

Описова частина рішення

В С Т А Н О В И В :

Заступник начальника Уманського відділу ЦПМУ ДМС України звернувся до суду із адміністративним позовом до громадянина Туніської Республіки Чіхі Валід (CHIH WALID) про продовження стр. затримання іноземця в пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що рішенням Уманського міськрайонного суду від 22.08.2023 р. у справі № 705/4447/23 задоволено адміністративний позов Уманського відділу Управління Державної міграційної служби України в Черкаській області до громадянина Туніської Республіки Чіхі Валід (CHIH WALID), ІНФОРМАЦІЯ_1, про затримання з поміщенням до пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні на строк 6 (шість) місяців з метою забезпечення видворення за межі території України. З метою виконання вимог рішення Уманського міськрайонного суду від 22.08.2023 р. Уманським відділом УДМС в Черкаській області, громадянина Туніської Республіки Чіхі Валід (CHIH WALID), ІНФОРМАЦІЯ_1 було затримано та 22.08.2023 р. згідно Акта приймання-передавання іноземця або особи без громадянства, відповідача було передано в Миколаївський пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території

України, терміном на шість місяців. Шестимісячний строк, на який було затримано та поміщено громадянина Туніської Республіки Чіхі Валід (CHIH WALID) до Миколаївського пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України спливає 22.02.2024 р. З метою ідентифікації та виготовлення проїзного документа для повернення до Туніської Республіки, враховуючи відсутність консульської установи Туніської Республіки в Україні, Уманським відділом УДМС в Черкаській області на адресу Департаменту консульської служби МЗС України, 25.08.2023 р. направлено лист з проханням в сприянні ідентифікації громадянина Туніської Республіки Чіхі Валіда(CHIH WALID). 31.08.2023 р. на адресу Уманського відділу УДМС в Черкаській області надійшов лист від МЗС України, в якому вони підтвердили готовність допомогти та передати за призначенням лист, адресований Посольству Туніської Республіки в Республіці Польща, так як питаннями громадян Тунісу які перебувають в Україні опікується саме Посольство Туніської Республіки в Республіці Польща. 19.09.2023 р. на адресу Уманського відділу УДМС в Черкаській області з Миколаївського ПТПП надійшов лист з листом-анкетю громадянина Чіхі Валіда для Посольства Туніської Республіки в Республіці Польща. 10.10.2023 р. Уманським відділом УДМС в Черкаській області через МЗС України направлено лист українською та французькою мовами до Посольства Туніської Республіки в Республіці Польща, з проханням ідентифікувати та документувати свідоцтвом на повернення (звільнивши від консульського збору) громадянина Туніської Республіки Чіхі Валід, який перебував в Україні понад встановлений термін, з порушенням норм міграційного законодавства України. 09.11.2023 р. громадянин Туніської Республіки Чіхі Валід звернувся з апеляційною скаргою до Шостого апеляційного адміністративного суду на рішення Уманського міськрайонного суду від 22.08.2023 р., постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 01 лютого 2024 р. апеляційну скаргу - залишено без задоволення, а рішення Уманського міськрайонного суду від 22.08.2023 р. у справі №705/4447/23 – без змін. Станом на 13 лютого 2024 р. інформації з країни громадянської належності іноземця або країни походження особи без громадянства чи документів, необхідних для ідентифікації особи, не надходило, в зв'язку з чим у іноземця відсутні підстави та документи, що дають право законно перебувати на території України, відсутні документи що посвідчують особу та дають право на виїзд з України, постійне місце проживання, приймаюча сторона та законні засоби існування для забезпечення перебування в Україні відсутні. Враховуючи вищевикладене, позивач просить продовжити строк затримання громадянина Туніської Республіки Чіхі Валіда(CHIH WALID), у Миколаївському пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні строком на шість місяців.

Ухвалою судді Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 13.02.2024 р. відкрито провадження у справі та призначено судові засідання.

Представник позивача по справі Панасюк Р.В. у судовому засіданні заявлені вимоги підтримав та просив їх задовольнити з підстав зазначених в позовній заяві та зазначив, що про родичів відповідача позивачу не відомо, оскільки відповідач про них не говорив, документів не надавав. Доказів існування родичів відповідача на території України немає. Відповідач хоч і перебуває у зареєстрованому шлюбі з громадянкою України, однак спільного господарства не ведуть. На даний час Посольство Туніської Республіки в Республіці Польща підтвердило особу громадянина Туніської Республіки Чіхі Валід та готове виписати свідоцтво на повернення громадянина Туніської Республіки Чіхі Валід, проте даний громадянин повідомив, що коштів на придбання квитка він не має, надавати будь-які письмові пояснення відмовився. Тому, просить продовжити строк затримання відповідача терміном на шість місяців з метою реалізації процедури видворення.

Відповідач – громадянин Туніської Республіки Чіхі Валід, у судовому засіданні, заперечував проти задоволення позову, посилаючись на те, що він офіційно перебуває у шлюбі, має дитину

та неодноразово звертався до ДМС для вирішення питання легального перебування на території України.

Представник відповідача заперечував проти задоволення позову. Вказав, що відповідач неодноразово звертався до ДМС та намагався вирішити питання щодо законного перебування на території України. Відповідач має на території України міцні соціальні зв'язки, має дружину та дитину. Крім того, відповідач тривалий термін перебуває у пункті тимчасового перебування іноземців, а процедура видворення позивачем не проводиться, жодних дій не вчинено, що порушує права відповідача.

Мотивувальна частина рішення

Заслухавши пояснення учасників справи, дослідивши матеріали справи, суд дійшов до наступних висновків.

Частиною першою статті 9 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» встановлено, що іноземці та особи без громадянства в'їжджають в Україну за наявності визначеного цим Законом чи міжнародним договором України паспортного документа та одержаної у встановленому порядку візи, якщо інше не передбачено законодавством чи міжнародними договорами України. Це правило не поширюється на іноземців та осіб без громадянства, які перетинають державний кордон України з метою визнання їх біженцями або особами, які потребують додаткового або тимчасового захисту чи отримання притулку.

Згідно із частинами першою та третьою статті 26 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземець або особа без громадянства можуть бути примусово повернуті в країну походження або третю країну, якщо їх дії порушують законодавство про правовий статус іноземців та осіб без громадянства або суперечать інтересам забезпечення національної безпеки України чи охорони громадського порядку, або якщо це необхідно для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України за рішенням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, органу Служби безпеки України або органу охорони державного кордону (стосовно іноземців та осіб без громадянства, які затримані ними у межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України), з подальшим повідомленням протягом 24 годин прокурору про підстави прийняття такого рішення. У рішенні про примусове повернення зазначається строк, протягом якого іноземець або особа без громадянства повинні виїхати з України. Зазначений строк не повинен перевищувати 30 днів з дня прийняття рішення.

Судом встановлено, що рішенням Уманського міськрайонного суду від 22.08.2023 задоволено адміністративний позов Уманського відділу Управління Державної міграційної служби України в Черкаській області до громадянина Туніської Республіки Чіхі Валід (CHIH WALID), ІНФОРМАЦІЯ_1 , та надано дозвіл на його затримання з помещенням до пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні на строк 6 (шість) місяців з метою забезпечення видворення за межі території України.

З метою виконання вимог вказаного рішення суду Уманським відділом УДМС в Черкаській області громадянина Туніської Республіки Чіхі Валід (CHIH WALID), було затримано для вирішення питання про помещення останнього до пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, що підтверджується протоколом № МЧК 000036 від 22.08.2023 р. про адміністративне затримання.

Відповідно до рішення Уманського відділу УДМС в Черкаській області від 22.08.2023 р., громадянина Туніської Республіки Чіхі Валід (CHIH WALID), помещено у Миколаївський пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України, за адресою: АДРЕСА_1.

Шестимісячний строк, на який було затримано та поміщено громадянина Туніської Республіки Чіхі Валід (CHIH WALID), до Миколаївського пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України спливає 22.02.2024 р.

Частиною 11 ст. 289 КАСУ визначено, що строк затримання іноземців та осіб без громадянства в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, становить шість місяців. За наявності умов, за яких неможливо ідентифікувати іноземця або особу без громадянства, забезпечити примусове видворення чи реадмісію особи у зазначений строк або прийняти рішення за заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, цей строк може бути продовжений, але не більш як на вісімнадцять місяців.

Частини дванадцята та тринадцята статті 289 КАСУ встановлюють, що про продовження строк затримання не пізніше як за п'ять днів до його закінчення орган (підрозділ), за клопотанням якого затримано іноземця або особу без громадянства, кожні шість місяців подає відповідний адміністративний позов. У такому позові зазначаються дії або заходи, що вживалися органом (підрозділом) для ідентифікації іноземця або особи без громадянства, забезпечення виконання рішення про примусове видворення (реадмісію) або для розгляду заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні.

Умовами, за яких неможливо ідентифікувати іноземця чи особу без громадянства, забезпечити примусове видворення чи реадмісію особи, є:

1) відсутність співпраці з боку іноземця або особи без громадянства під час процедури його ідентифікації;

2) неодержання інформації з країни громадянської належності іноземця або країни походження особи без громадянства чи документів, необхідних для ідентифікації особи.

Отже, нормами чинного законодавства передбачено, що у випадку відсутності співпраці з боку іноземця чи особи без громадянства під час процедури його ідентифікації та (або) неодержання інформації з країни громадянської належності іноземця або країни походження особи без громадянства чи документів, необхідних для ідентифікації особи, строк затримання такої особи може бути продовжено шляхом подачі відповідного адміністративного позову, який подається кожні шість місяців.

З наведеного слідує, що інформація щодо іноземця чи особи без громадянства та документи, які необхідні для забезпечення його примусового видворення мають бути надані саме з країни громадянської належності іноземця або країни походження особи без громадянства.

Відтак, з матеріалів справи вбачається, що 25.08.2023 р. Уманським відділом УДМС в Черкаській області на адресу Департаменту консульської служби МЗС України було направлено лист № 7113-7260/7113.1-23 з проханням в сприянні ідентифікації громадянина Туніської Республіки Чіхі Валіда (CHIH WALID) та виготовлення проїзного документа для повернення до Туніської Республіки, враховуючи відсутність консульської установи Туніської Республіки в Україні.

Відповідно до листа № 71/17-500-103707 від 31.08.2023 р. від МЗС України, МЗС України повідомили, що питаннями громадян Тунісу, які перебувають в Україні опікується Посольство Туніської Республіки в Республіці Польщі та підтвердили готовність допомогти та передати за призначенням Посольству Туніської Республіки в Республіці Польща запит УДМСУ України в Черкаській області щодо ідентифікації громадянина Туніської Республіки Чіхі Валіда (CHIH WALID).

19.09.2023 р. на адресу Уманського відділу УДМС в Черкаській області з Миколаївського ПТПП надійшов лист з листом-анкетом громадянина Чіхі Валіда для Посольства Туніської Республіки в Республіці Польща.

10.10.2023 р. Уманським відділом УДМС в Черкаській області через МЗС України направлено лист українською та французькою мовами до Посольства Туніської Республіки в Республіці Польща, з проханням ідентифікувати та документувати свідомством на повернення (звільнивши

від консульського збору) громадянина Туніської Республіки Чіхі Валід, який перебував в Україні понад встановлений термін, з порушенням норм міграційного законодавства України.

З повідомлення ДУ «Миколаївський пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, ДМС» вбачається, що з громадянином Туніської Республіки Чіхі Валідом була проведена бесіда щодо придбання авіаквитка для повернення на батьківщину за власні кошти. Даний громадянин повідомив, що коштів на придбання квитка він не має, надавати письмові пояснення відмовився.

Позивачем вживались заходи з метою виконання рішення Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 22.08.2023 р., однак станом на 19 лютого 2024 р. в іноземця відсутні підстави та документи, що дають право законно перебувати на території України, відсутні документи що посвідчують особу та дають право на виїзд з України, постійне місце проживання, законні засоби існування для забезпечення перебування в Україні відсутні, в зв'язку з чим, заявлений позов про продовження строку затримання є підставним та обґрунтованим.

Відтак, з огляду на викладені обставини, з метою завершення процедури подальшого примусового повернення/видворення відповідача до країни громадянської приналежності, суд дійшов висновку про необхідність продовження стр. затримання громадянина Туніської Республіки Чіхі Валіда (CHIH WALID), в пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, з метою його подальшого видворення строком на 6 місяців.

Керуючись статтями 9, 72–77, 241, 244, 246, 268–272, 289 КАСУ, суд

Резолютивна частина рішення

ВИРІШИВ:

Позовні вимоги Уманського відділу ЦПМУ ДМС України до громадянина Туніської Республіки Чіхі Валід (CHIH WALID) про продовження строків затримання іноземця в пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України – задовольнити..

Продовжити строк затримання громадянина Туніської Республіки Чіхі Валід (CHIH WALID), ІНФОРМАЦІЯ_1, у Миколаївському пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, що розташований за адресою: АДРЕСА_1 з метою забезпечення примусового видворення, терміном на 6 (шість) місяців.

Рішення може бути оскаржено шляхом подачі апеляційної скарги в порядку та строки передбачені ст. 289 КАСУ у десятиденний строк із дня його проголошення.

Суддя Леся Сергіївна Годік

РОЗДІЛ 4. ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ

4.1. Перегляд судових рішень, що не набрали законної сили, в апеляційному порядку (апеляційне провадження)

4.1.1. Право на апеляційне оскарження

Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України однією з основних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи. Із зазначеного конституційного положення можна дійти висновку, що ідеться саме про перегляд справи, а не лише про надання можливості оскаржити судові рішення. Якщо терміном «оскарження» визначено право та відповідні дії учасників справи, то «перегляд» застосовано в контексті порядку діяльності відповідного суду не лише із забезпечення такого права чи права на касаційне оскарження, а із забезпечення права на перегляд судових рішень через нововиявлені або виключні обставини (тобто, у виняткових випадках), яке з правом на оскарження ототожнювати не можна.

Зауваження. На відмінність поняття «перегляд» і «оскарження» звертають увагу й судді КСУ. Так, в одній із окремих думок було зазначено, що «перегляд» позначає лише процесуальну стадію розгляду справи, а «оскарження» – лише можливість потрапляння судової справи на таку стадію¹.

Аналіз положень КАСУ свідчить про закладення в основу апеляційного перегляду механізму так званої «повної апеляції», в межах якої забезпечується повноцінний захист особи судом апеляційної інстанції від необґрунтованих та помилково ухвалених рішень судом першої інстанції.

Зауваження. У теорії юридичного процесу виокремлюють «повну» та «неповну апеляцію». В умовах «неповної апеляції» апеляційний суд перевіряє дотримання судом першої інстанції вимог, встановлених процесуальним законом для постановлення законного і обґрунтованого судового рішення. «Повна апеляція» дозволяє перевірити правильність рішень суду першої інстанції та розглянути справу заново². Так само акцентується увага на такій функції апеляційного перегляду, як забезпечення законності і обґрунтованості судового рішення³.

¹ Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М. І. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроектів про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc01d710-16/print>.

² Див.: Гусаров К. В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядкух: монографія. Харків: Право, 2010. 352 с.; Городовенко В. Забезпечення права на апеляційний перегляд справи: конституційно-правовий аспект і міжнародні стандарти. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 6. С. 85–97; Мінка Т. П., Глуховець М. М. Апеляційне провадження в адміністративному судочинстві України: монографія. Дніпропетровськ, 2015. 204 с.

³ Городовенко В. В. Принципи судової влади: монографія. Харків: Право, 2012. 447 с.

Забезпечення права на апеляційний перегляд справи визнається одним із принципів адміністративного судочинства (п. 8 ч. 3 ст. 2, ст. 13 КАСУ). Практична реалізація цього принципу здійснюється, з одного боку, можливістю особи оскаржити судові рішення в апеляційному порядку, а з іншого наданням повноважень з апеляційного перегляду, окрім апеляційним адміністративним судам, також і Апеляційній палаті ВАКС, ВС, ВП ВС у встановлених процесуальним законом випадках (ст. 292 КАСУ).

Право на апеляційне оскарження судового рішення часто характеризують змістовним взаємозв'язком з правом на справедливий суд.

Наприклад. КСУ у своєму рішенні зазначив, що встановлене законодавством апеляційне оскарження судових рішень є складовою права кожного на судовий захист, оскільки перегляд таких рішень в апеляційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина¹.

Апеляційне оскарження можна розуміти в декількох аспектах як:

- один із принципів адміністративного судочинства;
- засіб забезпечення верховенства права;
- складову частину права на справедливий суд;
- спосіб ініціювання перегляду судових рішень;
- спосіб виправлення судом апеляційної інстанції ймовірно допущених судових помилок судом першої інстанції.

Право на апеляційне оскарження рішення та ухвали суду першої інстанції відповідно до ч. 1 ст. 293 КАСУ мають апелянти:

- учасники справи;
- особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки;

Зауваження. Учаснику справи для реалізації права на апеляційне оскарження достатньо довести його процесуальний статус у справі. Тоді як особа, яка не була залучена до участі у справі, при поданні апеляційної скарги повинна довести належними і достатніми доказами, що оскаржуване судові рішення стосується її прав, інтересів та (або) обов'язків. За позицією ВС «...така особа повинна довести наявність у неї правового зв'язку зі сторонами спору або безпосередньо судовим рішенням через обґрунтування такого критерію, як вирішення судом питання про її право, інтерес та/або обов'язок, як елементів захисту матеріально-правових відносин, в площині яких виник спір. Такий зв'язок має бути очевидним та безумовним, а не ймовірним та опосередкованим іншими правовідносинами»².

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 2 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України (справа про забезпечення апеляційного оскарження ухвал суду) від 28.04.2010 р. № 12-пп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-10#Text>.

² Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 27.04.2021 р. у справі № 640/5556/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96592053>.

- органи та особи, яким відповідно до закону надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (приміром, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, в тому числі у справі, провадження в якій відкрито за позовом (заявою) іншої особи) (ст. 53 КАСУ).

Апеляційне оскарження ініціює перегляд судових рішень судів першої інстанції, що не набрали законної сили.

Підставами апеляційного оскарження визнаються (рис. 4.1):

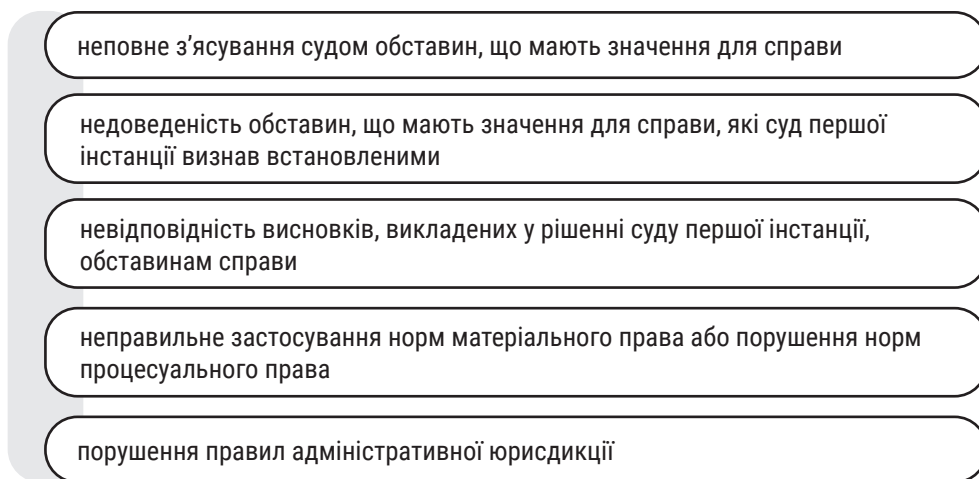

Рис. 4.1

Таким чином, підставами перегляду судових рішень в апеляційному порядку можуть бути як питання права (правильність застосування матеріального та процесуального права), так і питання фактів (недоведеність обставин чи невідповідність висновків).

Отже, право на апеляційне оскарження може бути реалізовано: особою, яка віднесена до кола осіб, що наділяються таким правом (апелянтом); щодо предмета, визначеного законом; у межах строку, встановленого законом.

Стаття 293 КАСУ окреслює *предмет* перегляду в порядку апеляційного провадження – рішення та ухвали судів першої інстанції. Закон чітко визначає коло ухвал, на які можуть бути подані апеляційні скарги. До таких ухвал згідно зі ст. 294 КАСУ належать ухвали щодо:

- забезпечення доказів, відмови в забезпеченні доказів, скасування ухвали про забезпечення доказів;
- забезпечення позову, заміни заходу забезпечення позову, скасування забезпечення позову, відмови у забезпеченні позову, відмови у заміні заходу забезпечення позову або скасуванні забезпечення позову;

Наприклад. Шостий апеляційний адміністративний суд у справі № 320/24/24 (провадження № А/855/4184/24) постановив ухвалу про відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою Товариства з обмеженою відповідальністю «Сателлит» на ухвалу Київського окружного адміністративного суду від 19.02.2024 р. про відмову у задоволенні заяви про забезпечення позову у справі за адміністративним позовом ТОВ до Центрального міжрегіонального управління ДПС по роботі з великими платниками податків про визнання протиправним та скасування рішення¹.

- повернення заяви позивачеві (заявникові);
- відмови у відкритті провадження у справі;
- передачі справи на розгляд іншого суду;
- відмови поновити або продовжити пропущений процесуальний строк;
- затвердження умов примирення сторін;
- призначення експертизи;
- визначення розміру судових витрат;
- зупинення провадження у справі;
- залишення позову (заяви) без розгляду;
- закриття провадження у справі;
- внесення або відмови у внесенні виправлень у рішення;
- відмови ухвалити додаткове рішення;
- роз'яснення або відмови у роз'ясненні судового рішення;
- відмови у відкритті провадження про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, відмови в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами;
- відмови у поновленні пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання;
- відстрочення і розстрочення, зміни або встановлення способу і порядку виконання судового рішення;
- заміни сторони у справі (процесуальне правонаступництво) або сторони виконавчого провадження;
- повороту виконання рішення суду або відмови у повороті виконання рішення;
- внесення чи відмови у внесенні виправлень до виконавчого документа, визнання чи відмови у визнанні виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню;
- окрема ухвала;
- стягнення штрафу в порядку процесуального примусу;
- накладення штрафу та інших питань судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах, постановлених судом відповідно до ст. 382 КАСУ;

¹ Ухвала Шостого апеляційного адміністративного суду від 11.03.2024 р. у справі № 320/24/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117596300>.

- відмови у відкритті провадження за заявою про відновлення втраченого судового провадження;
- відновлення або відмови у відновленні повністю або частково втраченого судового провадження.

Заперечення на ухвали, які не охоплюються цим переліком, може бути включено до апеляційної скарги на рішення суду. У разі подання особою апеляційної скарги на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду, апеляційний суд повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу, яка не підлягає оскарженню.

4.1.2. Апеляційна скарга: форма, зміст, строк та порядок подання

Стаття 296 КАСУ регламентує вимоги до *форми та змісту* апеляційної скарги. Апеляційна скарга подається у письмовій формі. Альтернативою письмовій формі є подання скарги в електронній формі з обов'язковим їх скріпленням власним електронним підписом учасника справи через його Електронний кабінет. У такому разі до неї додаються докази надсилання копій іншим учасникам справи відповідно до ст. 44 КАСУ.

В апеляційній скарзі відповідно до ст. 296 КАСУ має бути зазначено:

- інформацію про суд, до якого подається скарга;
- інформацію про суд, рішення якого оскаржується, номер справи та дата ухвалення рішення;
- повну інформацію про скаржника та інших учасників справи;
- вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, та їх обґрунтування із зазначенням того, у чому полягає неправильність чи неповнота дослідження доказів і встановлення обставин у справі та (або) застосування норм права;
- інформацію про нові докази, що не були подані в суд першої інстанції, з повідомленням причини такого неподання;
- дату отримання копії оскаржуваного судового рішення;
- перелік матеріалів, що додаються (документ про сплату судового збору, копії апеляційної скарги та доданих до неї письмових матеріалів відповідно до кількості учасників справи, докази, що підтверджують дату отримання оскаржуваного судового рішення).

Крім цього, в апеляційній скарзі можуть бути клопотання апелянта про:

- витребування нових доказів, виклик свідків тощо,
- розгляд справи за участі скаржника, та ін.

Зауваження. Згідно з ч. 3 ст. 296 КАСУ відсутність такого клопотання розглядається судом як небажання апелянта брати участь у судовому засіданні суду апеляційної інстанції.

Однією з умов апеляційного перегляду є дотримання *строків подання апеляційної скарги*, встановлених процесуальним законом. За загальним правилом, згідно зі ст. 295 КАСУ, апеляційна скарга на рішення суду може бути подана протягом 30 днів, на ухвалу – протягом 15 днів з дня його (її) проголошення (рис. 4.2).

Строки подання апеляційної скарги	
протягом 30 днів	протягом 15 днів
↓	↓
На рішення суду першої інстанції	На ухвалу суду

Рис. 4.2

Зауваження. Враховуючи специфіку термінових адміністративних справ, встановлено й інші строки подання апеляційної скарги (наприклад, за ч. 2 ст. 278 КАСУ у виборчих справах – дводенний строк з дня проголошення рішення, а на судові рішення, ухвалені до дня голосування, – не пізніше як за чотири години до початку голосування тощо). Для визначення спеціального строку звернення з апеляційною скаргою в термінових адміністративних справах необхідно звертатись до § 2 гл. 11 розд. II КАСУ).

Початок перебігу строку на апеляційне оскарження обчислюється з моменту:

- проголошення повного судового рішення, або
- складення повного судового рішення – якщо було проголошено його вступну та резолютивну частину або справа розглядалась в порядку письмового провадження;
- з дня вручення відповідного рішення – якщо повне рішення не було вручено у день проголошення або складання.

У разі пропуску строку на апеляційне оскарження його може бути поновлено з огляду на поважні причини.

Апелянт в такому випадку подає:

- клопотання про поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження, в якому зазначає поважність причин пропуску такого строку.

Суд:

- поновлює пропущений строк в разі визнання поважними причини пропуску;
- відмовляє у відкритті апеляційного провадження, якщо визнає такі причини пропуску неповажними;
- незалежно від причин пропуску строку відмовляє у відкритті апеляційного провадження, якщо скарга подана прокурором, суб'єктом владних повноважень після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення.

Зауваження. Згідно з ч. 5 ст. 270 КАСУ строки подання апеляційних скарг у термінових справах, визначених статтями 273–277, 280–283 КАСУ, не можуть бути поновлені.

Порядок подання апеляційної скарги закріплено у ст. 297 КАСУ – безпосередньо до суду апеляційної інстанції.

4.1.3. Відкриття апеляційного провадження: опис процесуальних дій суду та учасників справи

Відкриття апеляційного провадження є першим процесуальним етапом в апеляційному провадженні. Пов'язаний він із безпосереднім прийняттям апеляційної скарги до свого провадження судом апеляційної інстанції. Зокрема, апеляційна скарга реєструється у день надходження та передається судді-доповідачу, визначеному АСДС під час реєстрації, не пізніше наступного дня.

На цьому етапі суд апеляційної інстанції перевіряє апеляційну скаргу на предмет дотримання визначених у процесуальному законі вимог й вирішує питання про відкриття апеляційного провадження протягом п'яти днів з дня надходження скарги.

Суд вирішує питання про:

- залишення апеляційної скарги без руху, якщо скарга
 - оформлена з порушенням вимог, передбачених ст. 296 КАСУ;
 - подана особою, яка зобов'язана була зареєструвати електронний кабінет, але не зробила цього;
 - подана після сплину строку на апеляційне оскарження, при умові, що особа не порушує питання про поновлення цього строку, або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані неповажними (частини 2 та 3 ст. 298 КАСУ).

Зауваження. Про залишення апеляційної скарги без руху суд постановляє ухвалу, в якій вказується на недолік, і надається десятиденний строк для його усунення. Така ухвала оскарженню не підлягає.

Наприклад. Ухвалою П'ятого апеляційного адміністративного суду залишено без руху апеляційну скаргу ОСОБА_1 на рішення Одеського окружного адміністративного суду від 07.06.2023 р. у справі № 420/7093/23 за адміністративним позовом ОСОБА_1 до Головного управління Національної поліції в Одеській області про визнання протиправними дій та зобов'язання вчинити певні дії, оскільки апеляційну скаргу було подано з порушення вимог, встановлених ст. 296 КАСУ, зокрема, до апеляційної скарги не додано її копію відповідно до кількості осіб, які беруть участь у справі¹.

- повернення апеляційної скарги з підстав:
 - скарга подана особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, не підписана, або підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не зазначено;

¹ Ухвала П'ятого апеляційного адміністративного суду від 26.06.2023 р. у справі № 420/7093/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111784618>.

- до постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження особа, яка подала скаргу, подала заяву про її відкликання;
- скаргу подано в інший спосіб, ніж до суду апеляційної інстанції (ч. 4 ст. 298 КАСУ).

Наприклад. Сьомий апеляційний адміністративний суд задовольнив заяву представника ОСОБИ_1 про відкликання апеляційної скарги на ухвалу Житомирського окружного адміністративного суду від 21.03.2023 р. у справі за адміністративним позовом ОСОБА_1 до Військової частини НОМЕР_1, Військової частини НОМЕР_2 про визнання протиправною бездіяльності, зобов'язання вчинити дії, постановивши ухвалу про повернення апеляційної скарги особі, яка її подала¹.

Зауваження. По повернення апеляційної скарги суд постановляє ухвалу, яку може бути оскаржено.

- відмову у відкритті апеляційного провадження, якщо:
 - подання апеляційної скарги на судові рішення, що не підлягає апеляційному оскарженню;
 - наявності постанови про залишення апеляційної скарги цієї самої особи без задоволення або ухвали про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою цієї особи на це саме судові рішення;

Наприклад. Ухвалою Другого апеляційного адміністративного суду від 04.01.2023 р. відмовлено у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою Міністерства оборони України на рішення Харківського окружного адміністративного суду від 10.06.2022 р. у справі № 520/866/22 за позовом ОСОБА_1 до Міністерства оборони України про визнання протиправною відмови, визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити певні дії, оскільки ухвалою Другого апеляційного адміністративного суду від 30.11.2022 р. вже було відмовлено у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою Міністерства оборони України на рішення Харківського окружного адміністративного суду від 10.06.2022 р. по справі № 520/866/22, з урахуванням положень п. 3 ч. 1 ст. 299 КАСУ, були наявні підстави для відмови у відкритті апеляційного провадження у справі².

- не подання скаржником у визначений судом строк заяви про поновлення строку на апеляційне оскарження або наведені підстави для поновлення строку на апеляційне оскарження визнані судом неповажними;
- подання апеляційної скарги прокурором, суб'єктом владних повноважень після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення незалежно від поважності причин пропуску строку, крім випадків подання

¹ Ухвала Сьомого апеляційного адміністративного суду від 06.06.2023 р. у справі № 240/5110/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111414301>.

² Ухвала Другого апеляційного адміністративного суду від 04.01.2023 р. у справі № 520/866/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108254207>.

апеляційної скарги суб'єктом владних повноважень у справі, про розгляд якої він не був повідомлений або до участі в якій не був залучений, якщо суд ухвалив рішення про його права та (або) обов'язки провадження (ст. 299 КАСУ).

Зауваження. Про відмову у відкритті апеляційного провадження суд постановляє ухвалу, яку може бути оскаржено.

- відкриття апеляційного провадження – якщо немає підстав для залишення апеляційної скарги без руху, її повернення чи відмови у відкритті апеляційного провадження (ст. 300 КАСУ).

Зауваження. Про відкриття апеляційного провадження суд постановляє ухвалу, яка не підлягає оскарженню.

В ухвалі про відкриття апеляційного провадження суд:

- вказує строк для подання учасниками справи відзиву на апеляційну скаргу;
- вирішує питання про витребування матеріалів справи, необхідних для розгляду апеляційної скарги;
- зупиняє дію оскаржуваного рішення в разі поновлення строку на апеляційне оскарження;
- надсилає особам, які беруть участь у справі, копії ухвали про відкриття апеляційного провадження (разом з копією апеляційної скарги), крім випадків, якщо апеляційну скаргу подано в електронній формі через електронний кабінет (ст. 301 КАСУ).

Наприклад. Другий апеляційний адміністративний суд у складі колегії суддів, розглянувши можливість відкриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_1 на рішення Харківського окружного адміністративного суду від 01.04.2024 р. по справі № 520/2192/24 встановив, що апеляційна скарга на судові рішення подана позивачем через засоби поштового зв'язку, за формою та змістом відповідає вимогам ст. 296 КАСУ, подана з дотриманням порядку, визначеного ст. 297 КАСУ, і строків апеляційного оскарження, передбачених ст. 295 КАСУ, підстави для відмови у відкритті апеляційного провадження (ст. 299 КАСУ) відсутні¹.

Апелянт має право:

- звернутись до суду апеляційної інстанції з заявою про поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження або вказує інші підстави для поновлення строку в разі постановлення ухвали про залишення апеляційної скарги без руху (ч. 3 ст. 298 КАСУ);

¹ Ухвала Другого апеляційного адміністративного суду від 03.05.2024 р. у справі № 520/2192/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118824489>.

- усунути інші недоліки апеляційної скарги, зазначені в ухвалі про її залишення без руху (зокрема, щодо змісту і форми) (ч. 3 ст. 169 КАСУ);
- доповнити або змінити апеляційну скаргу протягом строку на апеляційне оскарження, обґрунтувавши необхідність таких змін чи доповнень (ч. 1 ст. 303 КАСУ);
- відкликати апеляційну скаргу до постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження (ч. 3 ст. 303 КАСУ);
- відмовитися від апеляційної скарги повністю або частково до закінчення апеляційного провадження (ч. 5 ст. 303 КАСУ);
- оскаржити ухвалу про повернення апеляційної скарги (ч. 6 ст. 298 КАСУ);
- оскаржити ухвалу про відмову у відкритті апеляційного провадження.

Інша сторона у справі має право:

- визнати апеляційну скаргу обґрунтованою в повному обсязі чи в певній частині. Таке визнання враховується судом у частині наявності чи відсутності фактів, які мають значення для справи (ч. 5, 6 ст. 303 КАСУ);
- подати відзив на апеляційну скаргу протягом строку, встановленого судом апеляційної інстанції в ухвалі про відкриття апеляційного провадження (ст. 304 КАСУ).

Зауваження. Вимоги до форми і змісту відзиву на апеляційну скаргу закріплено у ст. 304 КАСУ. Зокрема, учасники справи можуть подати його в письмовій формі з обґрунтуванням заперечень до змісту і вимог апеляційної скарги протягом строку, встановленого судом. Подання відзиву є правом учасників апеляційного провадження, тому його відсутність не перешкоджає розгляду справи. При цьому відповідно до ч. 6 ст. 304, ч. 2 ст. 175 КАСУ у разі ненадання відповідачем відзиву у встановлений судом строк без поважних причин суд має право вирішити спір за наявними матеріалами справи.

Інші учасники справи, отримавши копію апеляційної скарги, можуть приєднатись до апеляційної скарги, підтримавши її вимоги, до початку апеляційного розгляду (ст. 302 КАСУ).

Зауваження. Особа, що подає заяву про приєднання до апеляційної скарги, має додати до цієї заяви документ про сплату судового збору, а також докази надсилання (направлення) копії заяви іншим учасникам справи. Таке надсилання може здійснюватися в електронній формі через електронний кабінет. Також у цій заяві може міститися клопотання особи про розгляд справи за участі такої особи.

Після відкриття апеляційного провадження за наявності певних підстав суд апеляційної інстанції має право *закрити апеляційне провадження*, якщо:

- апелянт заявив клопотання про відмову від скарги, за винятком випадків, коли є заперечення інших осіб, які приєдналися до апеляційної скарги;

- апеляційну скаргу не підписано, подано особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, або підписано особою, яка не має права її підписувати;
- подання апеляційної скарги особою з підстав вирішення судом питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, встановлено, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи не вирішувалося (ст. 305 КАСУ).

У такому разі суд апеляційної інстанції:

- постановляє ухвалу, яку може бути оскаржено.

Апелянт:

- має право оскаржити ухвалу про закриття апеляційного провадження (ст. 328 КАСУ).

Наприклад. Ухвалою Сьомого апеляційного адміністративного суду від 24.07.2023 р. у справі № 240/19027/22 відкрито апеляційне провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_1 на рішення Житомирського окружного адміністративного суду від 28.02.2023 р. у справі за адміністративним позовом ОСОБА_1 до Головного управління Пенсійного фонду України в Житомирській області про визнання протиправною бездіяльності, зобов'язання вчинити дій. 30.10.2023 р. до суду надійшла заява позивача про відмову від апеляційної скарги та повернення сплаченого судового збору. Перевіривши матеріали справи та доводи заявника, 07.11.2023 р. Сьомий апеляційний адміністративний суд вказану заяву задовольнив та постановив ухвалу про закриття апеляційного провадження у справі¹.

4.1.4. Апеляційний розгляд: суть та опис процесуальних підетапів та дій суду та учасників справи

Апеляційний розгляд є центральним етапом апеляційного провадження, його серцевиною, під час якого суд апеляційної інстанції приймає судові рішення про задоволення чи незадоволення апеляційної скарги з підстав порушення норм матеріального і процесуального права судом першої інстанції.

Строк розгляду апеляційної скарги залежить від виду судового рішення, що є предметом апеляційного оскарження, а також обумовлений видом адміністративної справи:

- на рішення суду першої інстанції – шістдесят днів з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження,
- на ухвалу суду першої інстанції – тридцять днів з дня з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження (ст. 309 КАСУ);

Зауваження. За клопотанням сторони та з урахуванням особливостей розгляду справи, у виняткових випадках апеляційний суд може продовжити строк розгляду справи, але не більш як на п'ятнадцять днів, про що постановляє ухвалу.

¹ Ухвала Сьомого апеляційного адміністративного суду від 07.11.2023 р. у справі № 240/19027/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114768858#>.

- у термінових адміністративних справах передбачено спеціальні строки апеляційного розгляду.

Зауваження. Частина 4 ст. 278 КАСУ встановлює строки апеляційного розгляду справ, пов'язаних з виборчим процесом та процесом референдуму – два дні після закінчення строку на апеляційне оскарження, або не пізніше ніж за дві години до дня голосування. Також спеціальні строки апеляційного розгляду визначено у статтях 280–289⁵ Кодексу.

Апеляційний розгляд здійснює колегія суддів у складі трьох суддів за правилами розгляду справи судом першої інстанції в порядку спрощеного позовного провадження з урахуванням особливостей, встановлених для апеляційного провадження.

4.1.4.1. Підготовка справи до апеляційного розгляду

Перш ніж перейти до апеляційного розгляду, суддя-доповідач вчиняє низку процесуальних дій, спрямованих на підготовку до нього. Метою такої підготовки є перевірка наявності або відсутності достатніх правових та фактичних підстав для призначення апеляційного розгляду (статті 306, 307 КАСУ).

Суддя-доповідач:

- з'ясовує склад учасників судового процесу;

Зауваження. У разі необхідності суд може залучити до участі особу, яка не брала участі у справі, як третю особу, що не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору, але якщо буде встановлено, що рішення суду першої інстанції може вплинути на її права та обов'язки.

- з'ясовує обставини, на які посилаються учасники справи як на підставу своїх вимог і заперечень;
- з'ясовує, які обставини визнаються та які заперечуються учасниками справи;
- пропонує учасникам справи подати нові докази, на які вони посилаються;
- витребує нові докази за клопотанням апелянта або з власної ініціативи;
- вирішує питання щодо поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції;
- викликає свідків, призначає експертизи, судові доручення щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача;
- вирішує інші письмово заявлені клопотання учасників справи;
- досліджує питання про можливість письмового провадження за наявними у справі матеріалами;
- вирішує інші питання, необхідні для апеляційного розгляду справи (ст. 306 КАСУ).

Усі рішення, які приймає суддя-доповідач під час підготовки справи до розгляду, має бути оформлено у вигляді ухвал. Суддя-доповідач про проведені підготовчі дії:

- доповідає колегії суддів.

Колегія суддів:

- вирішує питання про проведення додаткових підготовчих дій у разі необхідності;
- призначає справу до апеляційного розгляду.

Зауваження. У зв'язку з тим, що чинним КАСУ не врегульовано порядок доповіді судді-доповідача колегії суддів та порядок розгляду питань колегією суддів під час призначення справи до апеляційного розгляду, на практиці повноваження колегії суддів на даній стадії зводяться до формального визначення дати проведення судового засідання. У КАСУ в редакції до 2017 р. справу до апеляційного розгляду також призначав суддя-доповідач.

Про дату, час та місце розгляду справи суд має повідомити учасників справи, якщо він здійснює апеляційний розгляд справи в судовому засіданні.

Наприклад. Ухвалою Другого апеляційного адміністративного суду від 07.09.2022 р. відкрито апеляційне провадження по справі за апеляційною скаргою ОСОБА_1 на рішення Харківського окружного адміністративного суду від 17.01.2022 року по справі № 520/21689/21 за позовом ОСОБА_1 до Головного управління Пенсійного фонду України в Харківській області про визнання протиправним та скасування рішення, зобов'язання вчинити певні дії. При підготовці справи до апеляційного розгляду проведені підготовчі дії та постановлено ухвалу про закінчення підготовки до розгляду адміністративної справи і призначення її до розгляду в порядку письмового провадження¹.

Учасники під час підготовки справи до апеляційного розгляду можуть:

- надавати міркування та заперечення щодо подання чи витребування нових доказів, виклику свідків, призначення експертизи, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача та ін.;
- подавати клопотання про розгляд справи за їх участю.

4.1.4.2. Форми апеляційного розгляду

Апеляційний розгляд може відбуватись у двох процесуальних формах: з проведенням судового засідання та в порядку письмового провадження.

У порядку письмового провадження (за наявними у справі матеріалами без повідомлення учасників справи) апеляційний розгляд відбувається у разі:

- відсутності клопотань від усіх учасників справи про розгляд справи за їх участю;

¹ Ухвала Другого апеляційного адміністративного суду від 07.09.2022 р. у справі № 520/21689/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106112714>.

- неприбуття жодного з учасників справи у судове засідання, хоча вони були належним чином повідомлені про дату, час і місце судового засідання;
- подання апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції, які ухвалені в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін (у порядку письмового провадження);
- якщо характер спірних правовідносин та предмет доказування у справі не вимагають участі сторін у випадку розгляду справи Великою Палатою Верховного Суду як суду апеляційної інстанції (ст. 311 КАСУ);
- подання апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції (ч. 2 ст. 312 КАСУ).

Апеляційний розгляд у судовому засіданні призначається у випадку:

- якщо під час письмового провадження за наявними у справі матеріалами суд дійде висновку про необхідність проведення судового засідання під час письмового провадження (ч. 2 ст. 311, абз. 2 ч. 2 ст. 312 КАСУ);

Наприклад. У провадженні Шостого апеляційного адміністративного суду перебувала справа № 320/3455/20 за адміністративним позовом ТОВ «ГАЛАФАРМ» до Головного управління Держпродспоживслужби у Київській області про визнання протиправним та скасування рішення. Рішенням Київського окружного адміністративного суду від 03.09.2021 р. позов задоволено. Не погоджуючись із вказаним судовим рішенням, відповідач подав апеляційну скаргу. Ухвалами Шостого апеляційного адміністративного суду від 29.11.2021 р. відкрито апеляційне провадження у справі та призначено справу до розгляду в порядку письмового провадження. Під час вивчення матеріалів справи суд апеляційної інстанції дійшов до висновку про те, що справу необхідно розглядати у судовому засіданні, та в порядку ч. 2 ст. 311 КАСУ постановив ухвалу від 01.02.2022 р. про перехід із письмового провадження у відкрите судове засідання¹.

- якщо є клопотання від усіх учасників справи про розгляд справи за їх участю.

4.1.4.3. Апеляційний розгляд справи в судовому засіданні

Апеляційний розгляд у судовому засіданні охоплює таку сукупність процесуальних дій:

- підготовка справи до апеляційного розгляду;
- відкриття судового засідання;
- перевірка підстав для апеляційного перегляду колегією суддів, дослідження доказів;
- судові дебати;
- вихід до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення.

¹ Ухвала Шостого апеляційного адміністративного суду від 01.02.2022 р. у справі № 320/3455/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103222160>.

Відкриття судового засідання

Під час відкриття судового засідання з апеляційного розгляду справи суддя-доповідач вчиняє процесуальні дії, визначені у § 2 гл. 6 розд. II КАСУ. Це обумовлюється положенням ч. 1 ст. 310 КАСУ, відповідно до якого апеляційний розгляд здійснюється за правилами розгляду справи судом першої інстанції з певними особливостями, зокрема пов'язаними із дослідженням доказів.

Головуючий у судовому засіданні суддя-доповідач:

- відкриває судове засідання та оголошує, яка справа розглядається;
- встановлює особи тих, хто прибув у судове засідання, а також перевіряє повноваження посадових і службових осіб, їхніх представників;

Зауваження. Неявка сторін або інших учасників справи, належним чином повідомлених про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає її розгляду (ч. 2 ст. 313 КАСУ).

- відкладає розгляд справи, якщо:
 - в судове засідання не з'явився учасник справи, стосовно якого немає відомостей про вручення судової повістки;
 - за клопотанням учасника справи, коли повідомлені ним причини неявки буде визнано судом поважними;
 - участь у судовому засіданні учасників справи визнано обов'язковою, а вони не прибули (ст. 313 КАСУ);
- оголошує склад суду, а також імена експерта, перекладача, спеціаліста, секретаря судового засідання і роз'яснює учасникам справи, які прибули в судове засідання, їхнє право заявляти відводи;
- вирішує клопотання учасників справи;
- доповідає зміст судового рішення в необхідному обсязі, апеляційної скарги та відзиву на неї.

Учасники справи можуть виконувати такі процесуальні дії:

- подавати клопотання;
- надавати пояснення суду;
- позивач може відмовитись від позову, а сторони можуть примиритись.

Зауваження. Відмовитись від позову або дійти примирення можна у будь-який час до закінчення апеляційного провадження. При цьому суд керується правилами статей 189 і 190 КАСУ. В разі прийняття відмови від позову або примирення сторін постановляється ухвала, якою одночасно визнається нечинним судове рішення суду першої інстанції та закривається провадження у справі (ст. 314 КАСУ).

Наприклад. Шостий апеляційний адміністративний суд 14.02.2023 р. у справі № 640/6152/20 під час апеляційного розгляду у відкритому судовому засіданні постановив ухвалу, якою задовольнив заяви ОСОБА_1 та Міністерства закордонних справ України про примирення сторін; затвердив умови примирення сторін; визнав нечинним рішення Окруж-

ного адміністративного суду міста Києва від 08.09.2022 р. у справі № 640/6152/20 за адміністративним позовом ОСОБА_1 до Міністерства закордонних справ України, третя особа: СБУ, про визнання протиправним і скасування наказу, поновлення на роботі, стягнення заробітку та зобов'язання вчинити дії; та закриття провадження у справі¹.

Дослідження доказів

З'ясування обставин справи та дослідження доказів судом апеляційної інстанції відбувається з певними особливостями, пов'язаними, зокрема, із межами апеляційного перегляду. Унормовані ці правила у ст. 308 КАСУ.

Суд апеляційної інстанції:

- переглядає справу за наявними у ній і додатково поданими доказами;
- перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги;
- однак не обмежений доводами та вимогами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення, або неправильне застосування норм матеріального права. З огляду на принцип офіційного з'ясування всіх обставин суд зобов'язаний вийти за межі доводів апеляційної скарги, якщо виявив порушення, які стали причиною неправильного вирішення справи. Не є виходом за межі доводів апеляційної скарги, якщо особа, яка подала скаргу, заявляє вимогу про скасування судового рішення, а суд апеляційної інстанції ухвалює нове рішення або змінює його, оскільки в цьому разі суд діє в межах наданих йому законом повноважень;
- досліджує докази, що стосуються фактів, на які учасники справи посилаються в апеляційній скарзі та (або) відзиві на неї;
- приймає докази, які не були подані до суду першої інстанції, лише у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього;
- не може розглядати позовні вимоги та підстави позову, що не були заявлені в суді першої інстанції.

Наприклад. Ухвалою Другого апеляційного адміністративного суду від 18.07.2019 р. у справі № 440/3779/18 відмовлено апелянту в долученні до матеріалів адміністративної справи додаткових документів (первинної документації стосовно господарських операцій, за наслідками здійснення яких податковим органом винесені оскаржувані податкові повідомлення-рішення), що були подані разом із додатковими письмовими поясненнями на виконання протокольної ухвали суду про їх витребування².

¹ Ухвала Шостого апеляційного адміністративного суду від 14.02.2023 р. у справі № 640/6152/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108996065>.

² Ухвала Другого апеляційного адміністративного суду від 18.07.2019 р. у справі № 440/3779/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83102701>.

Судові дебати

При апеляційному розгляді справи в судовому засіданні суд проводить судові дебати. Порядок їх проведення, процесуальні дії суду та учасників справи відбуваються за загальними правилами (*матеріал щодо цього вміщений в підрозд. 3.1.3.3 цього підручника*). Особливості судових дебатів в апеляційному провадженні пов'язані насамперед із черговістю виступу (ч. 3 ст. 310 КАСУ):

1. Апелянт або позивач (якщо апеляційні скарги подали обидві сторони).
2. Особи, які приєднались до апеляційної скарги.
3. Інші учасники справи.

Отже, апеляційний розгляд справи здійснюється за тими ж правилами, що й в суді першої інстанції, з урахуванням особливих правил. Такі особливості пов'язані, по-перше, з правилами дослідження та оцінки доказів; по-друге, встановленими строками розгляду апеляційної скарги; по-третє, можливістю розгляду справи як у судовому засіданні, так і в порядку письмового провадження.

Ухвалення та проголошення судового рішення

Ухвалення рішення судом апеляційної інстанції включає в себе такі процесуальні дії (рис. 4.3).

Рис. 4.3

Суд апеляційної інстанції приймає, проголошує, вручає (видає або надсилає) учасникам справи судові рішення в порядку, встановленому гл. 9 розд. II КАСУ (*більш детально матеріал викладено у підрозд. 3.1.3.4 цього підручника*), з урахуванням певних особливостей:

- постанова суду апеляційної інстанції набирає законної сили з дати її прийняття (ч. 1 ст. 325 КАСУ);
- ухвала суду апеляційної інстанції набирає законної сили з моменту її проголошення (ч. 2 ст. 325 КАСУ);

- ухвала, постановлена судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи, розгляду справи в письмовому провадженні, набирає законної сили з моменту її підписання суддею (суддями) (ч. 3 ст. 325 КАСУ);
- судові рішення суду апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду справ, визначених статтями 273–277, 282–286 КАСУ, набирають законної сили з моменту проголошення (ч. 3 ст. 272 КАСУ).

4.1.5. Особливості розгляду апеляційної скарги на ухвали суду, що перешкоджають провадженню

Певні особливості встановлено для розгляду апеляційної скарги на ухвали суду першої інстанції, що перешкоджають подальшому провадженню в суді першої інстанції (ст. 312 КАСУ):

- Предметом перегляду є ухвали про:
 - повернення заяви позивачеві (заявникові);
 - передачу справи на розгляд іншого суду;
 - відмову поновити або продовжити пропущений процесуальний строк;
 - зупинення провадження у справі;
 - внесення або відмови у внесенні виправлень у рішення;
 - відмову у відкритті провадження за заявою про відновлення втраченого судового провадження тощо;
- апеляційні скарги на зазначені ухвали розглядаються без повідомлення учасників справи (в порядку письмового провадження) що не позбавляє апеляційний суд з урахуванням конкретних обставин справи розглянути такі апеляційні скарги з повідомленням учасників справи.
- у випадках скасування судом апеляційної інстанції вказаних ухвал справа (заява) передається на розгляд суду першої інстанції.

Зауваження. Суд апеляційної інстанції скасовує ухвалу суду, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направляє справу для продовження розгляду до суду першої інстанції за умов:

- *неповного* з'ясування судом обставин, що мають значення для справи;
- *недоведеності* обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції визнав встановленими;
- *невідповідності* висновків суду обставинам справи;
- *неправильного* застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права, які призвели до неправильного вирішення питання (ст. 320 КАСУ).

Наприклад. Постановою Третього апеляційного адміністративного суду від 14.03.2022 р. у справі № 215/2318/21 скасовано ухвалу Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 26.08.2021 р. про повернення позовної заяви та направлено матеріали за позовом ОСОБА_1 для вирішення питання щодо можливості відкриття провадження в адміністра-

тивній справі до Дніпропетровського окружного адміністративного суду. ОСОБА_1 просила скасувати ухвалу про повернення позовної заяви, посилаючись на її безпідставність. Апеляційний суд встановив, що обов'язковою умовою повернення позовної заяви є отримання позивачем ухвали про залишення позовної заяви без руху та не усунення недоліків, зазначених в цій ухвалі. Натомість, поштове повідомлення про направлення ухвали про залишення позовної заяви без руху повернуто за закінченням терміну зберігання. Тобто ОСОБА_1 не отримав ухвалу про залишення позовної заяви без руху та не міг вчинити дії на усунення недоліків. У такому випадку окружний суд мав повідомити позивача за вказаним ним телефонним номером про необхідність сплатити судовий збір та можливість отримати ухвалу про залишення позовної заяви без руху в ЄДРСР. За відсутності повідомлення позивача про залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви є безпідставним¹.

4.1.6. Розгляд апеляційної скарги, що надійшла після закінчення апеляційного розгляду

Процесуальний закон (ст. 323 КАСУ) допускає можливість розглянути по суті апеляційну скаргу, що надійшла до суду апеляційної інстанції після закінчення апеляційного розгляду справи. Щоб запобігти безпідставному повторному перегляду судового рішення у справі, такий розгляд відбувається лише при дотриманні *двох умов*:

- якщо особа, яка подала апеляційну скаргу, не була присутня під час апеляційного розгляду справи, та
- суд не розглянув наведені у скарзі доводи під час апеляційного розгляду справи за апеляційною скаргою іншої особи за умови, що скаржником дотримано встановлені процесуальними нормами вимоги до апеляційної скарги.

Тільки за цих обставин апеляційний суд вирішує питання про відкриття апеляційного провадження. Зокрема, суд може:

- відмовити у відкритті провадження, якщо наведені у скарзі доводи були вже розглянуті під час апеляційного розгляду справи за апеляційною скаргою іншої особи (ч. 5 ст. 323 КАСУ); або

Наприклад. Шостий апеляційний адміністративний суд ухвалою від 19.04.2021 р. у справі № 640/18998/18 відмовив у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_1 на ухвалу Окружного адміністративного суду міста Києва від 24.11.2020 р. у справі за позовом ОСОБА_2 до Головного управління Пенсійного фонду України в місті Київ про визнання протиправними дій та зобов'язання вчинити дії, висновуючи, що вимоги апелянта обґрунтовані тими самими доводами, які були викладені в апеляційній скарзі відповідача на це саме рішення та яким вже надано правову оцінку апеляційним судом у постанові від 09.02.2021 р.²

¹ Постанова Третього апеляційного суду від 14.03.2022 р. у справі № 215/2318/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103706085>.

² Ухвала Шостого апеляційного адміністративного суду від 19.04.2021 р. у справі № 640/18998/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96387239>.

- відкрити апеляційне провадження. При цьому суд уповноважено зупинити дію раніше прийнятої ним постанови та рішення суду першої інстанції, що оскаржується (ч. 2 ст. 323 КАСУ).

Суд апеляційної інстанції здійснює апеляційний розгляд такої скарги з правилами апеляційного перегляду, встановленими у гл. 1 розд. III КАСУ, враховуючи особливі правила ст. 323 Кодексу.

За результатами її розгляду суд може прийняти постанову відповідно до ст. 315 КАСУ, при цьому за наявності підстав може скасувати раніше прийняту постанову суду апеляційної інстанції.

4.1.7. Судові рішення суду апеляційної інстанції: питання, які підлягають вирішенню, повноваження суду при вирішенні справи, зміст судових рішень

Стаття 321 КАСУ визначає два види судових рішень суду апеляційної інстанції – постанови та ухвали.

Ухвалами оформлюються процедурні питання, пов'язані з рухом справи (наприклад, про перехід із письмового провадження у відкрите судове засідання), клопотання та заяви учасників справи, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення провадження у справі. Також ухвалою суд апеляційної інстанції визнає нечинним судові рішення суду першої інстанції повністю або частково і закриває провадження у справі у відповідній частині (статті 314, 315 КАСУ).

Порядок постановлення ухвал судом апеляційної інстанції аналогічний постановленню ухвал суду першої інстанції.

Постанова – це письмове рішення суду апеляційної інстанції в адміністративній справі, в якому вирішуються вимоги апеляційної скарги за наслідками розгляду апеляційної скарги (п. 14 ч. 1 ст. 4, ч. 1 ст. 321 КАСУ).

Суд ухвалює судові рішення у формі постанов відповідно до вимог, що пред'являються до порядку вирішення питань колегією суддів (ст. 34 КАСУ) та ухвалення судових рішень за результатами розгляду справи по суті (гл. 9 розд. II КАСУ), з урахуванням особливостей гл. 1 розд. III КАСУ).

Стаття 322 КАСУ закріплює вимоги до структури та змісту *постанов суду апеляційної інстанції*.

Статтею 315 КАСУ визначено повноваження апеляційного суду за наслідками розгляду апеляційної скарги:

- залишити апеляційну скаргу без задоволення, а судові рішення – без змін;
- скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити нове судові рішення у відповідній частині або змінити судові рішення;
- скасувати судові рішення повністю або частково і у відповідній частині закрити провадження у справі повністю або частково або залишити позовну заяву без розгляду повністю або частково;

- визнати нечинним судове рішення суду першої інстанції повністю або частково у визначених КАСУ випадках і закрити провадження у справі у відповідній частині;
- скасувати судові рішення і направити справу для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю;
- у визначених КАСУ випадках скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з вище зазначених рішень.

Необхідно зазначити, що скасування судового рішення відбувається, якщо судом першої інстанції при його винесення неправильно застосовані норми матеріального права або порушено процесуальні норми, що призвело до неправильного вирішення справи.

Зокрема, ч. 2 ст. 317 КАСУ визначає, що неправильне застосування норм матеріального права полягає в неправильному тлумаченні закону або застосуванні закону, який не підлягає застосуванню («зайвого закону»), або незастосуванні закону, який підлягав застосуванню («необхідного закону»).

До порушень процесуальної норми ч. 3 ст. 317 КАСУ відносить:

- розгляд справи неповноважним складом суду;
- участь судді в ухваленні судового рішення, якому було заявлено відвід, і підстави його відводу визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованими, якщо апеляційну скаргу обґрунтовано такою підставою;
- розгляд справи адміністративним судом за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце судового засідання, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою апеляційну скаргу такою підставою;
- прийняття судом рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки осіб, які не були залучені до участі у справі;
- судові рішення не підписано будь-ким із суддів або підписано не тими суддями, які зазначені у судовому рішенні;
- судові рішення ухвалено суддями, які не входили до складу колегії, що розглядала справу;
- розгляд судом за правилами спрощеного позовного провадження справи, яка підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження.

Нечинне ж судові рішення є таким, що не підлягає виконанню та не породжує жодних правових наслідків. Різниця між повноваженнями суду апеляційної інстанції скасувати судові рішення або визнати його нечинним, перш за все, пояснюється підставами таких повноважень: в першому випадку – неправильне застосування норм матеріального чи порушення норм процесуального права, тобто встановлення його незаконності або необґрунтованості, в іншому – відмова позивача від позову або примирення сторін під час апеляційного провадження, тобто реалізація сторонами своїх диспозитивних прав. При цьому при визнанні судового рішення нечинним суд апеляційної інстанції не переглядає справу та не перевіряє судові рішення першої інстанції на дотримання

встановлених вимог, а лише засвідчує факт відмови від позову чи досягнення примирення. Узагальнено інформацію щодо видів судових рішень наведено в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Повноваження суду апеляційної інстанції, підстави їх застосування та вид судового рішення

№ з/п	Повноваження суду	Підстави	Вид судового рішення
1.	Залишити апеляційну скаргу без задоволення, а судові рішення – без змін	– якщо суд першої інстанції правильно встановив обставини справи та ухвалив судові рішення з додержанням норм матеріального і процесуального права (п. 1 ч. 1 ст. 315, ст. 316 КАС)	постанова
<p><i>Наприклад.</i> Постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 02.04.2024 р. у справі № 320/12911/23 апеляційну скаргу Управління СБУ в Черкаській області на рішення Черкаського окружного адміністративного суду від 29.09.2023 р. залишено без задоволення, а рішення – без змін. Перевіривши рішення суду першої інстанції у межах доводів апеляційної скарги, колегія суддів дійшла висновку, що судом повно та правильно встановлено обставини справи і ухвалено судові рішення з дотриманням норм матеріального та процесуального права, відповідно до вимог ст. 242 КАСУ¹.</p>			
2.	Скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити нове судове рішення у відповідній частині або змінити судове рішення	– неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи; – недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції визнав встановленими; – невідповідність висновків, викладених у рішенні суду першої інстанції, обставинам справи; – неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права (п. 2 ч. 1 ст. 315, ст. 317 КАСУ)	постанова
<p><i>Наприклад.</i> Постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 09.02.2023 р. у справі № 640/1873/22 апеляційну скаргу ОСОБА_1 на рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 24.10.2022 р. адміністративну справу за позовом ОСОБА_1 до Пенсійного фонду України про визнання протиправними та нечинними окремих положень Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», задоволено частково, рішення Окружного адміністративного суду міста Києва скасовано та ухвалено нове судове рішення, яким у задоволенні адміністративного позову відмовлено повністю. Суд апеляційної інстанції дійшов висновку, суд першої інстанції, розглядаючи справу про оскарження нормативно-правового акта, не дотримався порядку, визначеного ст. 264 КАСУ та необґрунтовано розглянув справу в порядку письмового провадження, чим порушив норми процесуального права².</p>			

¹ Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 02.04.2024 р. у справі № 320/12911/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118115869>.

² Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 09.02.2023 р. у справі № 640/1873/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108881622#>.

4.1. Перегляд судових рішень, що не набрали законної сили...

№ з/п	Повноваження суду	Підстави	Вид судового рішення
3.	Скасувати судове рішення повністю або частково і у відповідній частині закрити провадження у справі повністю або частково або залишити позовну заяву без розгляду повністю або частково	<ul style="list-style-type: none"> – за наявності підстав для залишення позовної заяви без розгляду та закриття провадження у справі згідно із ст. 238 та 240 КАСУ; – порушення правил юрисдикції адміністративних судів, встановлених ст. 19 КАСУ – обов'язкова підстава для скасування рішення із закриттям провадження (ст. 319 КАСУ) 	постанова
<p><i>Зауваження.</i> Якщо судом першої інстанції ухвалено законне і обґрунтоване рішення, смерть фізичної особи – сторони у спорі чи припинення юридичної особи – сторони у спорі, що не допускає правонаступництва, після ухвалення такого рішення не може бути підставою для застосування вимог частини першої цієї статті.</p> <p>У разі закриття судом апеляційної інстанції провадження у справі у зв'язку з тим, що справу не належить розглядати за правилами адміністративного судочинства, суд за заявою позивача в порядку письмового провадження постановляє ухвалу про передачу справи до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи, крім випадків об'єднання в одне провадження кількох вимог, які підлягають розгляду в порядку різного судочинства. За наявності підстав для підсудності справи за вибором позивача у його заяві має бути зазначено лише один суд, до підсудності якого відноситься вирішення спору.</p> <p><i>Наприклад.</i> Постановою Третього апеляційного адміністративного суду від 13.05.2022 р. у справі № 280/9008/21 за апеляційною скаргою міського голови Орхівської міської ради Запорізької області А. А. Хворостянова задоволено частково. Рішення Запорізького окружного адміністративного суду від 01.12.2021 р. скасовано. Провадження у вказаній справі закрито. Роз'яснено позивачу, що розгляд даної справи віднесено до юрисдикції господарського суду. 14.06.2022 р. до апеляційного суду надійшла заява представника позивача про передачу справи до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд даної справи. Враховуючи те, що позивачу у постанові Третього апеляційного адміністративного суду роз'яснено його право на подання до суду апеляційної інстанції заяви про передачу справи до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи і позивач таким правом скористався, колегія суддів вважає за необхідне направити справу для розгляду до Господарського суду Запорізької області, який є судом до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи¹.</p>			
4.	Визнати нечинним судове рішення суду першої інстанції повністю або частково і закрити провадження у справі у відповідній частині	<ul style="list-style-type: none"> – позивач у будь-який час до закінчення апеляційного провадження відмовився від позову; – сторони досягнули примирення (ст. 314 КАСУ) 	ухвала

¹ Постанова Третього апеляційного адміністративного суду від 13.05.2022 р. у справі № 280/9008/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104399940> ; Ухвала Третього апеляційного адміністративного суду від 05.07.2022 р. у справі № 280/9008/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105084644> .

№ з/п	Повноваження суду	Підстави	Вид судового рішення
<p><i>Наприклад.</i> Шостий апеляційний адміністративний суд 14.02.2023 р. у справі № 640/6152/20 під час апеляційного розгляду у відкритому судовому засіданні постановив ухвалу, якою задовольнив заяви ОСОБА_1 та Міністерства закордонних справ України про примирення сторін; затвердив умови примирення сторін; визнав нечинним рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 08.09.2022 р. у справі № 640/6152/20 за адміністративним позовом ОСОБА_1 до Міністерства закордонних справ України, третя особа: СБУ, про визнання протиправним і скасування наказу, поновлення на роботі, стягнення заробітку та зобов'язання вчинити дії; та закриття провадження у справі¹.</p>			
5.	Скасувати судові рішення і направити справу для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю	– рішення прийнято судом першої інстанції з порушенням правил розмежування предметної юрисдикції, інстанційної та територіальної юрисдикції (підсудності), визначених статтями 20, 22, 25–28 КАСУ (п. 5 ч. 1 ст. 315, ст. 318 КАСУ)	постанова
<p><i>Зауваження.</i> Справа не підлягає направленню на новий розгляд у зв'язку з порушеннями правил територіальної юрисдикції (підсудності), якщо учасник справи, який подав апеляційну скаргу, при розгляді справи судом першої інстанції без поважних причин не заявив про непідсудність справи.</p> <p><i>Наприклад.</i> Постановою Третього апеляційного адміністративного суду від 13.11.2018 р. у справі № 201/8105/18 апеляційна скарга ОСОБА_1 на ухвали Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 26.07.2018 р., від 07.08.2018 р. у справі за позовом Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна до Управління державного архітектурно-будівельного контролю Дніпровської міської ради, ОСОБА_1, задоволено частково, ухвали суду скасовано, справу направити на розгляд до Дніпропетровського окружного адміністративного суду за встановленою законом підсудністю. Судом апеляційної інстанції встановлено, що дана справа про оскарження повідомлення Управління державного архітектурно-будівельного контролю Дніпровської міської ради про початок виконання будівельних робіт предметно не віднесена до юрисдикції місцевих загальних судів як адміністративних, а віднесена до підсудності окружних адміністративних судів, отже, судом першої інстанції при прийнятті оскаржуваного судового рішення порушено норми процесуального права, що регулюють питання підсудності адміністративних справ (ст. 20 КАСУ). Апеляційний суд дійшов висновку, що оскаржувана ухвала про відкриття провадження у справі підлягає скасуванню з направленням справи на розгляд до Дніпропетровського окружного адміністративного суду².</p>			

¹ Ухвала Шостого апеляційного адміністративного суду від 14.02.2023 р. у справі № 640/6152/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108996065>.

² Постанова Третього апеляційного адміністративного суду від 13.11.2018 р. у справі № 201/8105/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78290933>.

4.1. Перегляд судових рішень, що не набрали законної сили...

№ з/п	Повноваження суду	Підстави	Вид судового рішення
6.	Скасувати ухвалу суду, яка перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції	<ul style="list-style-type: none"> – неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи; – недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції визнав встановленими – невідповідність висновків суду обставинам справи – неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права, які призвели до неправильного вирішення питання (ч. 3 ст. 312, ст. 320 КАСУ) 	постанова
<p><i>Наприклад.</i> Постановою П'ятого апеляційного адміністративного суду від 25.09.2019 р. у справі № 484/3607/19 задоволено апеляційну скаргу Особи_1 на ухвалу Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 05.08.2019 р., скасовано рішення суду, справу за позовом ОСОБА_1 до виконкому Первомайської міської ради Миколаївської області про визнання незаконним акта введення гаража в експлуатацію – направлено до Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області для продовження розгляду. При апеляційному розгляді судова колегія дійшла висновку про порушення судом першої інстанції при прийнятті оскаржуваної ухвали норм процесуального права, зокрема судом першої інстанції помилково розпочато розгляд даної справи в порядку КАСУ, а тому, дане судове рішення (ухвала) підлягає скасуванню, а матеріали справи – направленню до того ж суду для продовження розгляду по суті в порядку цивільного судочинства¹.</p>			
7.	У визначених КАСУ випадках скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з вищезазначених рішень	– у разі задоволення апеляційної скарги, що надійшла до суду апеляційної інстанції після закінчення апеляційного розгляду справи, і особа, яка подала скаргу, не була присутня під час апеляційного розгляду справи (ст. 323 КАСУ)	постанова
<p><i>Наприклад.</i> Постановою Восьмого апеляційного адміністративного суду від 17.07.2019 р. у справі № 857/3943/19 апеляційну скаргу Особи_1 задоволено частково; рішення Закарпатського окружного адміністративного суду від 18.04.2019 р. та постанову Восьмого апеляційного адміністративного суду від 28.01.2019 р. у справі № 1340/5853/18 скасовано та прийнято нову постанову, якою позовні вимоги ОСОБА_2 задоволено. ОСОБА_2 (позивач) звернулася з адміністративним позовом до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Закарпатської області (відповідач, КДКА) про визнання протиправним та скасування рішення дисциплінарної палати КДКА від 02.02.2018 р. про відмову в порушенні дисциплінарної справи та зобов'язання дисциплінарної палати відповідача розглянути повторно питання порушення дисциплінарного провадження щодо адвоката ОСОБА_1. Рішенням Закарпатського окружного адміністративного суду від 06.08.2018 р. у задоволенні адміністративного позову відмовлено.</p>			

¹ Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 25.09.2019 р. у справі № 484/3607/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84492708#>.

№ з/п	Повноваження суду	Підстави	Вид судового рішення
<p>Не погодившись із вказаним рішенням, його оскаржив позивач, який покликаючись на те, що вказане рішення є незаконним та прийнятим з порушенням норм матеріального і процесуального права, з неповним з'ясуванням обставин, що мають значення для справи, просить рішення Закарпатського окружного адміністративного суду від 06.08.2018 р. скасувати та прийняти нову постанову, якою позовні вимоги задовольнити. Постановою Восьмого апеляційного адміністративного суду від 28.01.2019 р. апеляційну скаргу ОСОБА_2 задоволено. Скасовано рішення Закарпатського окружного адміністративного суду від 06.08.2018 р. у справі № 807/190/18 та прийнято постанову про задоволення позовних вимог. Не погодившись із рішенням Закарпатського окружного адміністративного суду від 06.08.2018 р. його оскаржила ОСОБА_1, яка покликаючись на те, що вказане рішення є незаконним та прийнятим з порушенням норм матеріального і процесуального права, з неповним з'ясуванням обставин, що мають значення для справи, просить рішення Закарпатського окружного адміністративного суду від 06.08.2018 р. скасувати та прийняти нову постанову, якою в задоволенні позовних вимог відмовити. В обґрунтування апеляційних вимог зазначає, що суд першої інстанції вирішив питання про її права та обов'язки, не злучивши її до участі у справі, що унеможлиблює оскарження рішень судів без їх перегляду апеляційною інстанцією. Також посиляється на відсутність підстав для відкриття щодо неї дисциплінарного провадження за скаргю ОСОБА_2. За наслідками апеляційного перегляду справи суд дійшов висновку, що рішення суду першої інстанції через допущені порушень норм процесуального права та неправильного застосування норм матеріального права, невідповідності висновків, викладених у рішенні суду першої інстанції, обставинам справи, підлягає скасуванню з ухваленням нового рішення про задоволення позову. З урахуванням особливостей апеляційного перегляду судового рішення у даній справі за правилами ст. 323 КАСУ та з врахуванням положень ст. 315 КАСУ, апеляційний суд вважав, що резолютивна частина постанови у справі, що розглядається, також має містити рішення про скасування постанови апеляційного суду від 28.01.2019 р.¹</p>			

4.2. Перегляд судових рішень, що набрали законної сили, в касаційному порядку (касаційне провадження)

4.2.1. Право на касаційне оскарження: касатори, підстави та строк, предмет оскарження

ВС є найвищим судом у системі судоустрою України. Саме він є єдиним судом, який здійснює касаційний перегляд судових рішень в адміністративних справах.

Право на касаційне оскарження, на відміну від права на апеляційний перегляд, не має абсолютного характеру. Нормативно-правовими засадами, які лежать в основі обмеження права на касаційне оскарження, є такі:

¹ Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 17.07.2019 р. у справі № 857/3943/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83175510>.

- положення ст. 129 Конституції України, де зазначено, що основними засадами судочинства, серед іншого, є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення. Як бачимо, в Основному Законі держави стосовно права на касаційне оскарження вжито терміносполучення «у визначених законом випадках»;
- положення ст. 14 «Право на перегляд справи та оскарження судового рішення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де зазначено, що учасники справи, яка є предметом судового розгляду, та інші особи мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення;
- положення ст. 328 КАСУ, де зазначено про виключні випадки, коли в особи виникає право на касаційне оскарження.

Осіб, які мають право на касаційне оскарження судових рішень в адміністративних справах (касаторів), визначено у ст. 328 «Право на касаційне оскарження» КАСУ. Схематично перелік осіб, які, за певних умов, мають право на касаційне оскарження, наведено на рис. 4.4.

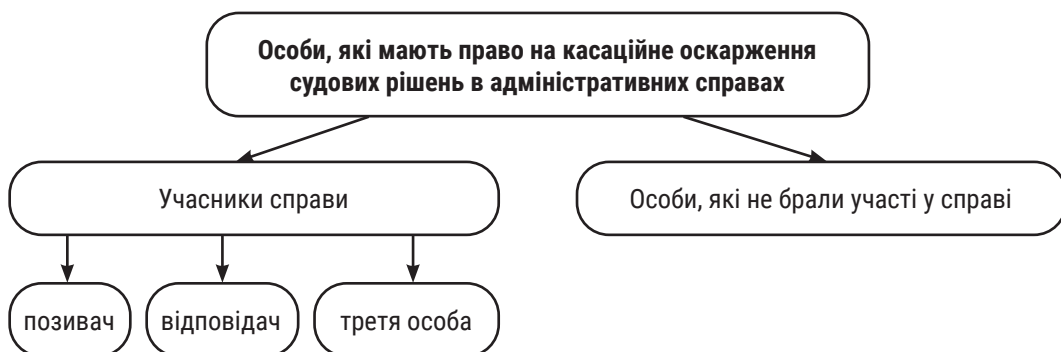

Рис. 4.4

Зазвичай особами, які мають право здійснювати касаційне оскарження, є учасники справи – позивач, відповідач чи третя особа. Проте це не виключає можливості для оскарження й іншими особами, за умови, що суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та/або обов'язки. Така особа, відповідно до вимог КАСУ, має право подати касаційну скаргу на судові рішення лише після його перегляду в апеляційному порядку за її апеляційною скаргою, крім випадку, коли судові рішення про права, свободи, інтереси та/або обов'язки такої особи було ухвалено безпосередньо судом апеляційної інстанції. У разі відкриття касаційного провадження за касаційною скаргою особи, яка не брала участі у справі, але суд вирішив

питання про її права, свободи, інтереси та/або обов'язки, така особа користується процесуальними правами й несе процесуальні обов'язки учасника справи.

У рамках адміністративного судочинства КАС ВС, як суд касаційної інстанції, надає оцінку обґрунтованості звернення особи, яка не брала участі у справі, з касаційною скаргою й, відтак, приймає рішення з приводу відкриття касаційного провадження чи відмови у відкритті.

Наприклад. У справі № 420/14504/23 КАС ВС зазначив, що аналіз частин 1 та 6 ст. 328 КАСУ дає підстави для висновку про те, що касаційна скарга може бути подана особою, яка не брала участі у справі, за умови перегляду апеляційним судом її апеляційної скарги на судові рішення суду першої інстанції, оскільки саме суд першої інстанції визначає суб'єктний склад сторін. Виключенням з цього правила є лише випадок, коли судові рішення про права, свободи, інтереси та/або обов'язки такої особи було ухвалено безпосередньо судом апеляційної інстанції. Із змісту оскарженої постанови П'ятого апеляційного адміністративного суду від 22.11.2023 р., якою залишено без змін рішення суду першої інстанції, вбачається, що Комісія не брала участі у розгляді справи. Доказів звернення заявника з апеляційною скаргою на рішення суду першої інстанції, суду касаційної інстанції не надано¹.

Окрім осіб, які мають право на касаційне оскарження в адміністративних справах, важливим для розуміння сутності такого оскарження є перелік тих судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій, які можуть бути оскаржені у суді касаційної інстанції. Чинний КАСУ містить положення, відповідно до яких у касаційному порядку можуть бути оскаржені ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку:

- про забезпечення позову;
- про заміну заходу забезпечення позову;
- щодо повернення заяви позивачеві (заявникові);
- щодо відмови у відкритті провадження у справі;
- щодо залишення позову (заяви) без розгляду;
- щодо закриття провадження у справі;
- щодо відмови у відкритті провадження про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, відмови в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами;
- щодо заміни сторони у справі (процесуальне правонаступництво) або сторони виконавчого провадження.

Своєю чергою, у касаційному порядку можуть бути оскаржені ухвали суду апеляційної інстанції:

- про відмову у відкритті або закриття апеляційного провадження;
- про повернення апеляційної скарги;

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 17.01.2024 р. у справі № 420/14504/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116365767>.

- про зупинення провадження;
- щодо забезпечення позову та заміни заходу забезпечення позову;
- про відмову ухвалити додаткове рішення;
- про роз'яснення рішення чи відмову у роз'ясненні рішення;
- про внесення або відмову у внесенні виправлень у рішення;
- про повернення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами;
- про відмову у відкритті провадження за нововиявленими або виключними обставинами;
- про відмову в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами;
- про заміну сторони у справі;
- про накладення штрафу в порядку процесуального примусу;
- окремі ухвали.

Підставами касаційного оскарження рішень суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи, а також постанов суду апеляційної інстанції є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно в таких випадках:

1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права в подібних правовідносинах, викладеного в постанові ВС, крім випадку наявності постанови ВС про відступлення від такого висновку;

2) якщо скаргник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права в подібних правовідносинах, викладеного в постанові ВС та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;

3) якщо відсутній висновок ВС щодо питання застосування норми права в подібних правовідносинах;

4) якщо судові рішення оскаржується з підстав порушення норм процесуального права, на які посилається скаргник у касаційній скарзі, яке унеможливило встановлення фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

Підставами касаційного оскарження ухвал суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку та ухвал суду апеляційної інстанції є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Зауваження. У разі подання касаційної скарги на підставі п. 3 ч. 3 ст. 328 КАСУ (відсутній висновок ВС щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах) скаргник повинен чітко вказати, яку саме норму права судами першої та/або апеляційної інстанцій було застосовано неправильно, а також обґрунтувати, в чому полягає помилка

судів при застосуванні відповідної норми права та як, на думку скажника, відповідна норма повинна застосовуватися.

У разі, якщо скажник вважає, що судами порушено норми процесуального права щодо не дослідження зібраних у справі доказів, неповного встановлення обставин справи, або встановлення обставин, що мають істотне значення, на підставі недопустимих доказів, у касаційній скаргі має бути конкретно зазначено або обставини, які встановлені на підставі недопустимих доказів та чому на думку скажника останні є недопустимими, або зібрані у справі докази, які судом не досліджені, що могло б давати підстави для висновку про порушення цим судом норм процесуального права.

Така форма касаційної скарги повинна містити посилання на конкретні порушення відповідної норми (норм) права чи неправильність її (їх) застосування. Скажник повинен зазначити конкретні порушення, що є підставами для скасування або зміни судового рішення (рішень), які, на його думку, допущені судом при його (їх) ухваленні, та навести аргументи в обґрунтування своєї позиції¹.

Відповідно до КАСУ не підлягають касаційному оскарженню (ч. 5 ст. 328):

- рішення, ухвали суду першої інстанції та постанови, ухвали суду апеляційної інстанції у справах, рішення в яких підлягають перегляду в апеляційному порядку ВС;
- судові рішення у справах незначної складності та в інших справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження (крім справ, які відповідно до цього Кодексу розглядаються за правилами загального позовного провадження), крім випадків, якщо:
 - касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;
 - особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;
 - справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;
 - суд першої інстанції відніс справу до категорії справ незначної складності помилково.

Строк на касаційне оскарження – це важлива складова у процесі реалізації права особи на оскарження судового рішення. Стаття 329 КАСУ містить положення, відповідно до яких касаційна скарга на судові рішення подається протягом тридцяти днів з дня його проголошення. У разі якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини судового рішення або розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення. Учасник справи,

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 17.04.2024 р. у справі № 500/3907/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118433158>.

якому повне судове рішення не було вручене у день його проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на касаційне оскарження, якщо касаційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому такого судового рішення.

Стосовно поновлення пропущеного строку на касаційне оскарження важливо вказати на необхідність для касатора зазначити підстави пропуску строку, навести доводи, надати документи, зміст яких підтвердить існування обставин, що істотно ускладнили чи унеможливили своєчасне подання касатором касаційної скарги.

Ключова ідея запровадження процесуальних строків узагалі та строків на касаційне оскарження зокрема – це досягнення юридичної визначеності у публічно-правових відносинах. Юридична визначеність – складова верховенства права.

Строк на подання касаційної скарги також може бути поновлений у разі його пропуску і з інших поважних причин, оцінку яким надає суд. Виняток з цього правила сформульовано у ч. 3 ст. 333 КАСУ, де стверджується, що незалежно від поважності причин пропуску строку на касаційне оскарження ВС відмовляє у відкритті касаційного провадження у разі, якщо касаційна скарга прокурора, суб'єкта владних повноважень подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення. Винятком з цього правила є випадки подання касаційної скарги суб'єктом владних повноважень у справі, про розгляд якої він не був повідомлений або до участі в якій не був залучений, якщо суд ухвалив рішення про його права та/або обов'язки.

Таким чином, наявність у процесуальному законі строку на касаційне оскарження – це об'єктивна складова принципу юридичної визначеності, яка дозволяє сприймати судові рішення як підсумок публічно-правового спору, який має остаточний характер. Такого роду постановка питання дозволяє забезпечити стабільність, прогнозованість суспільних відносин.

4.2.2. Касаційна скарга: форма, зміст, строк та порядок подання

З метою уніфікації процесуального спілкування особи, яка не задоволена рішенням судів першої та/або апеляційної інстанції, чинне законодавство містить вимоги до касаційної скарги. Сама ж касаційна скарга є письмовим документом, адресованим суду касаційної інстанції, в якому скаржник наводить підстави, докази та аргументи, що свідчать про протиправність оскаржуваного рішення (рішень) та прохання до суду переглянути вказані рішення. Від того, яким чином особа оформить касаційну скаргу, охарактеризує підстави касаційного оскарження, зазначить, в чому полягали неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права, багато в чому залежать перспективи відкриття касаційного провадження та перегляд судових рішень попередніх інстанцій.

Форма касаційної скарги є письмовою. Саме таким чином законодавець імперативно сформулював ч. 1 ст. 330 КАСУ. Така форма оформлення викладення касаційної скарги є об'єктивно прийнятною, оскільки дозволяє аналізувати її як суду, так і учасникам справи, готувати на базі дослідження касаційної скарги процесуальні документи (відзив на касаційну скаргу, ухвали суду тощо). До певної міри письмовий характер відтворення робить касаційну скаргу документом, який має ознаки юридичного документа.

Зміст касаційної скарги має комплексний характер, адже до нього пред'являються вимоги щодо наявності як обов'язкових уніфікованих елементів, так і індивідуальних особливостей, пов'язаних із конкретними обставинами публічно-правого спору, який вирішується судом.

У касаційній скарзі, виходячи з вимог ч. 2 ст. 330 КАСУ, зазначаються:

- найменування суду касаційної інстанції;
- повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, яка подає касаційну скаргу, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в ЄДРПОУ, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта (для фізичних осіб – громадян України), номери засобів зв'язку, адреса електронної пошти (за наявності), відомості про наявність або відсутність електронного кабінету;
- судові рішення, що оскаржуються;
- підставу (підстави), на якій (яких) подається касаційна скарга з визначенням передбаченої (передбачених) ст. 328 КАСУ підстави (підстав);
- вимоги особи, що подає касаційну скаргу, до суду касаційної інстанції;
- у разі необхідності – клопотання особи, що подає касаційну скаргу;
- дата отримання копії судового рішення суду апеляційної інстанції, що оскаржується;
- перелік матеріалів, що додаються.

Касаційна скарга може містити клопотання особи про розгляд справи за її участі. За відсутності такого клопотання вважається, що особа не бажає брати участь у судовому засіданні суду касаційної інстанції.

Касатор додає до касаційної скарги документ про сплату судового збору та її копії відповідно до кількості учасників справи, крім випадків, якщо він подає її в електронній формі через електронний кабінет. У разі подання скарги в електронній формі через електронний кабінет до неї додаються докази надсилання її копії іншим учасникам справи. Якщо касатором є особа, яку звільнено від сплати судового збору відповідно до закону, в касаційній скарзі має бути зазначено підстави такого звільнення.

Акцентуємо увагу, що незалежно від характеру спору, що розглядається, рішень судів першої чи апеляційної інстанції, особи, яка є касатором, вищевказані вимоги

до змісту касаційної скарги є універсальними. У разі виявлення порушень в оформленні касаційної скарги вона ухвалою суду касаційної інстанції залишається без руху. В ухвалі про залишення касаційної скарги без руху зазначаються недоліки касаційної скарги, спосіб і строк їх усунення, який не може перевищувати десяти днів з дня вручення ухвали про залишення касаційної скарги без руху. Якщо ухвала про залишення касаційної скарги без руху постановляється з підстави несплати судового збору у встановленому законом розмірі, суд у такій ухвалі повинен зазначити точну суму судового збору, яку необхідно сплатити (доплатити).

Наприклад. ВС як суд касаційної інстанції у справі № 240/9214/19 залишив без руху касаційну скаргу, яка мала низку недоліків. ВС встановлено, що касаційну скаргу подано без додержання вимог процесуального закону, що діяв на час її подання. Скаржником до касаційної скарги не додано документа про сплату судового збору у визначеному законодавством розмірі. У тексті касаційної скарги адвокат зазначає поштову, електронну адреси та номер телефону, однак не зазначає про наявність або відсутність електронного кабінету та не вказує відомостей про адвоката (код РНОКПП), у зв'язку з чим ВС позбавлений можливості з'ясувати питання щодо наявності в адвоката електронного кабінету, надання доступу до матеріалів справи в електронному вигляді та надсилання представнику судових рішень у підсистему ЄСІТС відповідно до вимог вищевказаних норм. ВС надав заявнику цієї касаційної скарги строк у десять днів з дня вручення копії цієї ухвали для усунення недоліку касаційної скарги. Роз'яснити, що невиконання в установленій судом строк вимог ухвали в частині поновлення процесуального строку є підставою для відмови у відкритті касаційного провадження. Роз'яснено, що у разі невиконання вимог цієї ухвали в іншій частині в установленій судом строк касаційна скарга разом із доданими до неї матеріалами буде повернута заявнику¹.

У чинному КАСУ запроваджено касаційні фільтри, для подолання яких касатор має у касаційній скарзі зазначити підстави касаційного оскарження (про самі підстави мова йшла вище). У разі подання касаційної скарги на підставі п. 1 ч. 4 ст. 328 КАСУ в касаційній скарзі зазначається постанова ВС, в якій викладено висновок про застосування норми права в подібних правовідносинах, що не був врахований в оскаржуваному судовому рішенні. У разі подання касаційної скарги на підставі п. 2 ч. 4 ст. 328 КАСУ в касаційній скарзі зазначається обґрунтування необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові ВС. У разі подання касаційної скарги на судові рішення, зазначене у частинах 2 і 3 ст. 328 КАСУ, в касаційній скарзі зазначається обґрунтування того, в чому полягає неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права, що призвело до ухвалення незаконного судового рішення (рішень). Призначення цих касаційних фільтрів – унеможливлення (мінімізація) касаційного оскарження тих рішень, остаточне рішення в яких прийнято судом апеляційної інстанції.

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 12.04.2024 р. у справі № 240/9214/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117597992>.

Строк розгляду касаційної скарги визначено вимогами статей 332–334, 342 КАСУ. При надходженні до суду касаційної інстанції касаційна скарга реєструється та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу. Упродовж двадцяти днів суд касаційної інстанції приймає одне із наступних процесуальних рішень, наведених на рис. 4.5.

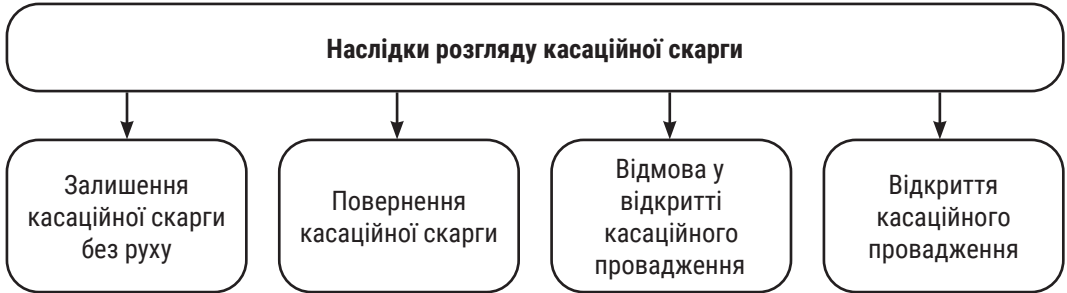

Рис. 4.5

ВС залишає касаційну скаргу без руху, якщо:

- вона не оформлена відповідно до вимог, встановлених процесуальним законодавством;
- вона подана особою, яка відповідно до чинного законодавства зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його;
- вона подана після закінчення строків, установлених процесуальним законодавством і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані неповажними.

Суддею-доповідач повертає касаційну скаргу, якщо:

- касаційна скарга подана особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, не підписана або підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не зазначено;
- скаргу подано в інший спосіб, ніж до суду касаційної інстанції;
- до надіслання ухвали про відкриття касаційного провадження від особи, яка подала скаргу, надійшла заява про її відкликання;
- у касаційній скарзі не викладені передбачені КАСУ підстави для оскарження судового рішення в касаційному порядку.

Суд касаційної інстанції відмовляє у відкритті касаційного провадження у справі, якщо:

- касаційну скаргу подано на судові рішення, що не підлягає касаційному оскарженню;
- є ухвала про закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою від раніше поданої касаційної скарги цієї самої особи на це саме судові рішення;

- є постанова про залишення касаційної скарги цієї самої особи без задоволення або ухвала про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою цієї особи на це саме судове рішення;

Наприклад. 02.04.2024 р. до ВС надійшла касаційна скарга ОСОБА_1 на постанову Восьмого апеляційного адміністративного суду від 31.10.2023 р. у справі № 140/8104/23. Судом встановлено, що скаржник вже звертався до ВС з касаційною скаргою на зазначене вище судове рішення. Так, ухвалою ВС від 11.12.2023 р. ОСОБА_1 відмовлено у відкритті касаційного провадження у цій справі. Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 333 КАСУ суд касаційної інстанції відмовляє у відкритті касаційного провадження у справі, якщо є постанова про залишення касаційної скарги цієї самої особи без задоволення або ухвала про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою цієї особи на це саме судове рішення.

Враховуючи, що у цій справі вже постановлено ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою ОСОБА_1 на постанову Восьмого апеляційного адміністративного суду від 31.10.2023 р. у справі № 140/8104/23, у відкритті касаційного провадження було відмовлено¹.

- скаржником у строк, визначений судом, не подано заяву про поновлення строку на касаційне оскарження або наведені підстави для поновлення строку касаційного оскарження, визнані судом неповажними;
- суд дійшов висновку, що касаційна скарга є необґрунтованою;
- ВС уже викладав у своїй постанові висновок щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах, порушеного в касаційній скарзі.

Суд касаційної інстанції відкриває касаційне провадження за відсутності підстав для залишення касаційної скарги без руху, повернення касаційної скарги чи відмови у відкритті касаційного провадження. Питання про відкриття касаційного провадження у справі вирішується колегією суддів у складі трьох суддів. В ухвалі про відкриття касаційного провадження зазначаються підстава (підстави) відкриття касаційного провадження та строк для подання учасниками справи відзиву на касаційну скаргу та вирішується питання про витребування матеріалів справи, необхідних для розгляду скарги на судове рішення. Якщо разом з касаційною скаргою подано заяви чи клопотання, суд в ухвалі про відкриття касаційного провадження встановлює строк, протягом якого учасники справи мають подати свої заперечення щодо поданих заяв чи клопотань.

У разі відкриття касаційного провадження касаційна скарга на рішення суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи, а також постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково, має бути розглянута протягом шістдесяти днів, а на ухвали судів першої та апеляційної інстанції – протягом тридцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження у справі.

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 15.04.2024 р. у справі № 140/8104/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118402248>.

Порядок подання касаційної скарги визначений вимогами ст. 331 КАСУ і зумовлений процесуальною економією часу та доцільністю. Касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції. Судом касаційної інстанції, як зазначалося вище, є ВС. Найчастіше цю роль виконує КАС у складі ВС, іноді (у випадках, визначених чинним законодавством) – ВП ВС.

У КАСУ, відповідно до положень ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», обов'язково функціонують окремі палати для розгляду справ щодо:

- податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- захисту соціальних прав;
- виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян.

У цьому ж нормативно-правовому акті (ст. 45) міститься твердження, відповідно до якого ВП ВС у визначених законом випадках здійснює перегляд судових рішень у касаційному порядку з метою забезпечення однакового застосування судами норм права.

4.2.3. Відкриття касаційного провадження: опис процесуальних дій суду та учасників справи

У випадку, коли йдеться про відкриття касаційного провадження, варто констатувати, що так звані «касаційні фільтри» подолано й ВС буде переглядати справу як суд касаційної інстанції. Відтак, в учасника справи, який подав касаційну скаргу, з'являється шанс на успішне вирішення адміністративної справи. Своєю чергою в учасників, які були задоволені рішеннями судів попередніх інстанцій, виникає необхідність готувати аргументи для захисту своєї правової позиції в адміністративній справі, судові рішення в якій підлягають касаційному перегляду.

Після відкриття касаційного провадження суд касаційної інстанції надсилає копії касаційної скарги та доданих до неї матеріалів учасникам справи разом з ухвалою про відкриття касаційного провадження у справі (крім випадків, якщо скаргу подано в електронній формі через електронний кабінет). Це відбувається з метою ознайомлення інших учасників справи із тим фактом, що відкрите касаційне провадження по справі, до якої вони дотичні, що необхідно для забезпечення передовсім рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом, гласності й відкритості судового процесу, змагальності сторін.

Окрім позивача, відповідача, третіх осіб, які були учасниками розгляду адміністративної справи у судах першої чи апеляційної інстанції, при розгляді справи у суді касаційної інстанції можуть з'явитись нові особи. Йдеться про осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та/або обов'язки. Такі учасники, відповідно до вимог ст. 336 КАСУ, у будь-який час до початку касаційного розгляду мають право приєднатися до касаційної скарги, підтримавши її вимоги. До заяви про приєднання до касаційної скарги додається

документ про сплату судового збору та докази надсилання копії заяви іншим учасникам справи. Заява про приєднання до касаційної скарги може містити клопотання особи про розгляд справи за її участю. За відсутності такого клопотання вважається, що особа не бажає брати участі у судовому засіданні суду касаційної інстанції.

Особа, яка подала касаційну скаргу, має право:

- доповнити чи змінити касаційну скаргу (протягом строку на касаційне оскарження);
- відкликати касаційну скаргу (до постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження). При відкликанні касаційної скарги суд касаційної інстанції постановляє ухвалу про повернення скарги;
- відмовитися від касаційної скарги (до закінчення касаційного провадження). У разі відмови від касаційної скарги суд, за відсутності заперечень інших осіб, які приєдналися до касаційної скарги, постановляє ухвалу про закриття касаційного провадження. У разі закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою від касаційної скарги на судові рішення повторне оскарження цих рішень особою, яка відмовилася від скарги, не допускається.

Наприклад. У справі № 620/48/23 з касаційною скаргою Головного управління ДПС у Чернігівській області про скасування рішення Чернігівського окружного адміністративного суду від 13.11.2023 р. та постанову Шостого апеляційного адміністративного суду від 13.03.2024 р. 16.04.2024 р. до ВС від Головного управління ДПС у Чернігівській області надійшла заява про відкликання цієї касаційної скарги.

Враховуючи, що заява про відкликання касаційної скарги подана до постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження, вона була задоволена, а касаційну скаргу Головного управління ДПС у Чернігівській області – повернено¹.

Важливим процесуальним інструментом висловлення своєї позиції до касаційної скарги та її прохальної частини є *відзив на касаційну скаргу*. Учасники справи мають право подати до суду касаційної інстанції відзив на касаційну скаргу в письмовій формі протягом строку, встановленого судом касаційної інстанції в ухвалі про відкриття касаційного провадження. Відзив на касаційну скаргу, відповідно до вимог ст. 338 КАСУ, має містити:

- найменування суду касаційної інстанції;
- ім'я (найменування), поштову адресу особи, яка подає відзив на касаційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти (за наявності), відомості про наявність або відсутність електронного кабінету;
- обґрунтування заперечень щодо змісту і вимог касаційної скарги;
- у разі необхідності – клопотання особи, яка подає відзив на касаційну скаргу;
- перелік матеріалів, що додаються.

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 16.04.2024 р. у справі № 620/48/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118402698>.

Подання відзиву на касаційну скаргу є не обов'язком, а правом учасників справи. Відсутність відзиву на касаційну скаргу не перешкоджає перегляду рішень судів першої та апеляційної інстанцій.

Акцентуємо увагу, що суд касаційної інстанції, відкривши касаційне провадження, має право у подальшому його закрити. Це може мати місце, якщо:

- після відкриття касаційного провадження особа, яка подала касаційну скаргу, заявила клопотання про відмову від скарги, за винятком випадків, коли є заперечення інших осіб, які приєдналися до касаційної скарги;
- після відкриття касаційного провадження виявилось, що касаційну скаргу не підписано, подано особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, або підписано особою, яка не має права її підписувати;
- після відкриття касаційного провадження за касаційною скаргою, поданою особою з підстав вирішення судом першої чи апеляційної інстанції питання про її права, свободи, інтереси та/або обов'язки, встановлено, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та/або обов'язки такої особи не вирішувалося;
- після відкриття касаційного провадження виявилось, що ВС у своїй постанові вже викладав висновок щодо питання застосування норми права в подібних правовідносинах, порушеного в касаційній скарзі, або відступив від свого висновку щодо застосування норми права, наявність якого стала підставою для відкриття касаційного провадження, і суд апеляційної інстанції переглянув судові рішення відповідно до такого висновку (крім випадку, коли ВС вважає за необхідне відступити від такого висновку);
- після відкриття касаційного провадження судом встановлено, що висновок щодо застосування норми права, який викладений у постанові ВС та на який посилався скаржник у касаційній скарзі, стосується правовідносин, які не є подібними.

4.2.4. Касаційний розгляд: суть та опис процесуальних під етапів і дій суду та учасників справи

4.2.4.1. Підготовка справи до касаційного розгляду

Особливістю розгляду справ у суді касаційної інстанції є те, що остаточні рішення по суті справи він приймає колегіально. Водночас низку процесуально важливих дій суддя-доповідач вирішує одноособово. Частина із цих дій він вчиняє саме при підготовці справи до касаційного розгляду. Відповідно до ст. 340 КАСУ суддя-доповідач у порядку підготовки справи до касаційного розгляду:

- з'ясовує склад учасників справи;
- вирішує письмово заявлені клопотання учасників справи;

- вирішує питання про можливість попереднього розгляду справи або письмового провадження за наявними у справі матеріалами у суді касаційної інстанції;
- вирішує питання про зупинення виконання судових рішень, які оскаржуються;
- вирішує інші питання, необхідні для касаційного розгляду справи.

Усі рішення, ухвалені суддею-доповідачем під час підготовки справи до касаційного розгляду, викладаються у формі ухвали. Після проведення підготовчих дій суддя-доповідач призначає справу до касаційного розгляду у судовому засіданні чи у порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами.

Наприклад. ВС у справі № 520/7954/22, враховуючи відсутність клопотань від усіх учасників справи про розгляд справи за їх участю, постановив ухвалу від 06.11.2023 р., якою закінчив підготовчі дії по справі, вказану справу призначив до касаційного розгляду в порядку письмового провадження¹.

З точки зору розуміння сутності касаційного оскарження важливо усвідомлювати межі перегляду судом касаційної інстанції. Суд касаційної інстанції переглядає судові рішення в межах доводів та вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, та на підставі встановлених фактичних обставин справи перевіряє правильність застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права.

У ст. 341 КАСУ акцентовано увагу на тому, що суд касаційної інстанції не має права встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати чи приймати до розгляду нові докази або додатково перевіряти докази.

Суд не обмежений доводами та вимогами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено порушення норм процесуального права, а також у разі необхідності врахування висновку щодо застосування норм права, викладеного у постанові ВС після подання касаційної скарги.

Суд касаційної інстанції не приймає і не розглядає вимоги, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції, зміна предмета та підстав позову у касаційному провадженні не допускається.

4.2.4.2. Попередній розгляд справи

Чинний КАСУ передбачає можливість попереднього розгляду справи судом касаційної інстанції. Його сутність зводиться до реалізації на практиці принципу «процесуальної економії», коли без проведення судового засідання, без повідом-

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 10.04.2024 р. у справі № 520/7954/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118274724>.

лення учасників справи колегія суддів на підставі доповіді обставин справи суддею-доповідачем фактично може прийняти рішення у справі.

Попередній розгляд справи, відповідно до вимог ст. 343 КАСУ ВС має провести протягом п'яти днів після складення доповіді суддею-доповідачем без повідомлення учасників справи. У попередньому судовому засіданні суддя-доповідач доповідає колегії суддів про обставини, необхідні для ухвалення судового рішення судом касаційної інстанції.

За результатами попереднього розгляду справи суд касаційної інстанції приймає одне із наступних рішень:

- залишає касаційну скаргу без задоволення, а рішення – без змін, якщо відсутні підстави для скасування судового рішення;
- скасовує судові рішення за наявності підстав, які тягнуть за собою обов'язкове скасування судового рішення;
- призначає справу до розгляду в судовому засіданні. Справа призначається до розгляду в судовому засіданні, якщо хоч один суддя із складу суду дійшов такого висновку. Про призначення справи до розгляду в судовому засіданні постановляється ухвала, яка підписується всім складом суду.

4.2.4.3. Передача справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати

Одним із найважливіших завдань ВС як суду касаційної інстанції є забезпечення сталості та єдності судової практики в порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Водночас існує достатньо багато причин, які зумовлюють необхідність для суду касаційної інстанції змінювати погляди та підходи до аналізу, дослідження та вирішення справ, висновки з яких уже сформувались у вимірі алгоритму застосування норм права у певних правовідносинах. Це забезпечує можливість для ВС відступити від підходів, сформованих у раніше ухвалених рішеннях.

Нормативно-правове регулювання цих питань здійснене у статтях 346, 347 КАСУ. Варто відзначити про наявність диспозитивних та імперативних елементів у підходах до передачі справ на розгляд палати, об'єднаної палати чи ВП ВС.

Диспозитивний елемент полягає в наступному. Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, має передати справу на розгляд палати, до якої входить така колегія, якщо ця колегія дійде висновку про необхідність відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів з цієї самої палати або у складі такої палати.

Підстави для передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або ВП ВС

- Підстави для передачі справи на розгляд палати:
 - Колегія суддів, що входить до складу цієї палати, вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних пра-

- вовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні ВС у складі:
- колегії суддів з цієї самої палати, або
 - такої палати.
- Підстави для передачі справи на розгляд об'єднаної палати:
 - справу розглядає колегія суддів або палата та вони вважають за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні ВС у складі:
 - колегії суддів з іншої палати, або
 - іншої палати, або
 - об'єднаної палати.
 - Підстави для передачі справи на розгляд ВП ВС:
 - Колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні ВС у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду.
 - Колегія (палата, об'єднана палата) вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні ВС.
 - Колегія або палата має право передати справу на розгляд ВП ВС, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики.
 - Коли учасник справи оскаржує судове рішення з підстав порушення правил предметної юрисдикції незалежно від суду, що здійснює касаційне провадження (колегія, палата, об'єднана палата).

Зауваження. Винятком є випадки, коли: учасник, який оскаржує судове рішення, брав участь у розгляді справи в судах першої чи апеляційної інстанції і не заявляв про порушення правил предметної юрисдикції; учасник справи, який оскаржує судове рішення, не обґрунтував порушення судом правил предметної юрисдикції наявністю судових рішень ВС у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду у справі з подібною підставою та предметом позову у подібних правовідносинах; ВП ВС вже викладала у своїй постанові висновок щодо питання предметної юрисдикції спору у подібних правовідносинах (ч. 6 ст. 346 КАСУ).

Наприклад. У справі № 300/3435/21 ВС розглядав спір, який виник у зв'язку із відмовою Головного управління Пенсійного фонду України нарахувати та виплатити позивачу надбавку за понаднормативний стаж, визначений п. 2 ст. 56 Закону № 796-XII у період після змін, внесених до цієї норми Законом № 2148-VIII.

Оцінюючи доводи касаційної скарги про перегляд судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій, колегія суддів встановила, що ВС вже розглядав справу з подібними правовідносинами та, зокрема, у постановках від 23.10.2019 р. у справі № 809/627/18,

від 29.08.2022 р. у справі № 300/1390/19, від 06.09.2023 р. у справі № 300/2091/21, від 10.01.2024 р. у справі № 300/168/21 та інших, в яких викладено правовий висновок про розповсюдження п. 2 ст. 56 Закону № 796-XII у редакції змін, внесених Законом № 2148-VIII, на правовідносини, які виникли до набрання ними чинності, та відповідно про те, що згідно з п. 2 ст. 56 Закону № 796-XII (у редакції, що діяла на час її реалізації за заявою пенсіонера), умовою призначення надбавки за понаднормативний стаж є призначення пенсії на умовах ч. 2 ст. 27 Закону № 1058-IV. Пенсіонер, щодо якого не дотримано цієї умови, не має права на отримання надбавки за понаднормативний стаж.

Колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновку, викладеного у вищезазначених постановках ВС.

На підставі викладеного, колегія суддів дійшла висновку про наявність підстав для передачі справи на розгляд палати, до якої входить колегія, що розглядає цю справу – судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав¹.

Питання про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або ВП ВС:

- вирішується більшістю від складу суду, що розглядає справу;
- може бути вирішене до прийняття постанови судом касаційної інстанції;
- оформлюється ухвалою із викладенням мотивів необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах.

Після передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або ВП ВС визначений у ній суддя-доповідач у разі необхідності звертається до відповідних фахівців Науково-консультативної ради при ВС стосовно підготовки наукового висновку щодо застосування норми права, питання щодо якого стало підставою для передачі справи на розгляд ВП, крім випадків, коли висновок щодо застосування цієї норми у подібних правовідносинах був раніше отриманий ВС.

Наприклад. ВС, розглянувши в письмовому провадженні в касаційному порядку адміністративну справу № 560/17953/21, дійшов висновку про необхідність передачі справи на розгляд ВП ВС, оскільки вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленій постанові Касаційного цивільного суду у складі ВС від 22.03.2023 р. у справі № 290/289/22-ц, в якій міститься висновок щодо неналежності спорів про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу з метою звернення до відповідних органів за призначенням одноразової грошової допомоги, до цивільної юрисдикції².

4.2.4.4. Касаційний розгляд справи в судовому засіданні

Суд касаційної інстанції проводить судове засідання за правилами розгляду справи судом першої інстанції в порядку спрощеного позовного провадження. Суд повідомляє учасників справи про дату, час та місце судового засідання, якщо вони

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 21.03.2024 р. у справі № 300/3435/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117859832>.

² Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 22.09.2023 р. у справі № 560/17953/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113663704>.

подали відповідне клопотання про участь у судовому засіданні або суд визнав необхідним їх виклик для надання пояснень у справі. Неприбуття учасників справи, належним чином повідомлених про дату, час і місце касаційного розгляду, як зазначено у ст. 344 КАСУ, не перешкоджає судовому розгляду справи.

Суд касаційної інстанції починає касаційний розгляд справи в судовому засіданні з його відкриття головуєчим, який оголошує, яку справу, за чиєю скаргою та на судове рішення якого суду буде розглянуто. Після відкриття судового засідання і вирішення клопотань учасників справи суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі зміст судових рішень, що оскаржуються, доводи касаційної скарги та відзиву на неї.

Сторони та інші учасники справи надають свої пояснення. Першою дає пояснення особа, яка подала касаційну скаргу. Якщо касаційні скарги подали обидві сторони, першим надає пояснення позивач. За ними пояснення надають особи, які приєдналися до касаційної скарги, а потім – інші учасники справи. Головуючий може обмежити тривалість пояснень, встановивши для всіх учасників справи рівний проміжок часу, про що він оголошує на початку судового засідання. Вислухавши пояснення учасників справи, суд виходить до нарадчої кімнати.

4.2.5. Розгляд касаційної скарги, що надійшла після закінчення касаційного розгляду

Якщо касаційна скарга надійшла до суду касаційної інстанції після закінчення касаційного розгляду справи, і особа, яка подала скаргу, не була присутня під час касаційного розгляду справи, суд розглядає таку скаргу за правилами, передбаченими КАСУ. У випадку відкриття касаційного провадження за такою скаргою суд касаційної інстанції може зупинити дію раніше прийнятої ним постанови та рішень судів першої та/або апеляційної інстанцій, що оскаржуються.

За результатами розгляду касаційної скарги суд приймає постанову відповідно до ст. 349 КАСУ. При цьому за наявності підстав може бути скасовано раніше прийняту постанову суду касаційної інстанції. Суд касаційної інстанції розглядає скаргу в межах доводів, які не розглядалися під час касаційного розгляду справи за касаційною скаргою іншої особи.

Суд відмовляє у відкритті провадження за касаційною скаргою, поданою після закінчення касаційного розгляду, якщо суд розглянув наведені у ній доводи під час касаційного розгляду справи за касаційною скаргою іншої особи.

4.2.6. Судові рішення суду касаційної інстанції: питання, які суд вирішує при ухваленні рішень, повноваження суду при вирішенні справи, зміст рішень

Суд касаційної інстанції, попри його значні повноваження як найвищого суду у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики, все ж таки до певної міри обмежений процесуальним законодавством у повноважен-

нях щодо розгляду касаційної скарги. ВС за наслідками розгляду касаційної скарги в адміністративній справі, керуючись вимогами статей 349–354 КАСУ, має право:

- залишити судові рішення судів першої та/або апеляційної інстанцій без змін, а скаргу без задоволення, з підстав:
 - якщо рішення, переглянуте в передбачених межах касаційного перегляду, ухвалено з додержанням норм матеріального і процесуального права;
 - якщо порушення судом норм процесуального права не призвело і не могло призвести до неправильного вирішення справи;
- скасувати судові рішення судів першої та/або апеляційної інстанцій повністю або частково і передати справу повністю або частково на новий розгляд, зокрема за встановленою підсудністю або для продовження розгляду. Підстави для скасування *ухвали суду першої чи апеляційної інстанції* є:
 - неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права, що призвели до постановлення незаконної ухвали суду; та/або
 - неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права, що призвели до ухвалення постанови суду апеляційної інстанції, яка перешкоджає подальшому провадженню у справі.

Підставою для скасування *судових рішень судів першої та/або апеляційної інстанцій* і направлення справи на новий судовий розгляд є порушення норм процесуального права, на які посилається скажчик у касаційній скарзі, яке унеможливило встановлення фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, якщо:

- суд не дослідив зібрані у справі докази;
 - суд розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу, яка підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження;
 - суд необґрунтовано відхилив клопотання про витребування, дослідження або огляд доказів або інше клопотання (заяву) учасника справи щодо встановлення обставин, які мають значення для правильного вирішення справи;
 - суд встановив обставини, що мають істотне значення, на підставі недопустимих доказів.
- скасувати судові рішення судів першої та/або апеляційної інстанцій повністю або частково і ухвалити нове рішення у відповідній частині або змінити рішення, не передаючи справи на новий розгляд, з підстав:
 - неправильного застосуванням норм матеріального права або порушенням норм процесуального права, порушення призвело до ухвалення незаконного рішення;
 - неправильне тлумачення закону або застосування закону, який не підлягає застосуванню, або незастосування закону, який підлягав застосуванню;

Зауваження. Зміна судового рішення може полягати в доповненні або зміні його мотивувальної та/або резолютивної частин.

- скасувати постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишити в силі рішення суду першої інстанції у відповідній частині, якщо ВС встановить, що судом апеляційної інстанції скасовано судове рішення, яке відповідає закону;
- скасувати судові рішення судів першої та/або апеляційної інстанцій повністю або частково і закрити провадження у справі чи залишити позов без розгляду у відповідній частині;

Зауваження. Порушення правил юрисдикції адміністративних судів є обов'язковою підставою для скасування рішення із закриттям провадження незалежно від доводів касаційної скарги.

- визнати нечинними судові рішення судів першої та/або апеляційної інстанцій повністю або частково і закрити провадження у справі у відповідній частині (у визначених законодавством випадках).

Постанова суду касаційної інстанції, як й інші судові рішення, має включати чотири частини: вступну, описову, мотивувальну та резолютивну. Саме така вимога міститься у ст. 356 КАСУ.

У вступній частині зазначаються:

- дата і місце її прийняття;
- найменування адміністративного суду, прізвищ та ініціалів суддів і секретаря судового засідання;
- найменування (ім'я) учасників справи і найменування (ім'я) особи, яка подала касаційну скаргу;
- найменування суду першої та/або апеляційної інстанції, судове рішення якого оскаржується, номери справи, дати ухвалення судового рішення, прізвища та ініціалів судді (суддів).

В описовій частині зазначаються:

- короткий зміст позовних вимог і рішень судів першої та апеляційної інстанцій;
- короткий зміст вимог касаційної скарги;
- узагальнені доводи особи, яка подала касаційну скаргу;
- узагальнений виклад позиції інших учасників справи.

У мотивувальній частині мають бути зазначені:

- мотиви прийняття або відхилення кожного аргументу, викладеного в касаційній скарзі та відзиві на касаційну скаргу;

- доводи, за якими суд касаційної інстанції погодився або не погодився з висновками суду першої та/або апеляційної інстанції;
- висновки за результатами розгляду касаційної скарги з посиланням на норми права, якими керувався суд;
- дії, що їх повинні виконати суд першої та/або апеляційної інстанції у разі скасування судового рішення і передачі справи на новий розгляд.

У резолютивній частині має бути зазначено про:

- висновок суду касаційної інстанції по суті вимог касаційної скарги та позовних вимог;
- новий розподіл судових витрат, понесених у зв'язку з розглядом справи в суді першої інстанції та апеляційної інстанції, – у разі скасування рішення та ухвалення нового рішення або зміни рішення;
- розподіл судових витрат, понесених у зв'язку з переглядом справи в суді касаційної інстанції;
- поворот виконання у разі скасування рішень судів за наявності відповідної заяви та підстав;
- встановлений судом строк для подання суб'єктом владних повноважень – відповідачем – до суду першої інстанції звіту про виконання постанови, якщо вона вимагає вчинення певних дій.

4.3. Перегляд за нововиявленими або виключними обставинами (судових рішень, якими закінчено розгляд справи та які набрали законної сили)

4.3.1. Право на подання заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами або виключними обставинами, її форма та зміст

Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами або виключними обставинами передбачено в адміністративному судочинстві з метою захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також постановлення судових рішень та гарантованого забезпечення дотримання принципів законності, обґрунтованості і справедливості правосуддя. Проведення за нововиявленими чи виключними обставинами, як особливий порядок перегляду судових рішень, істотно вирізняється від апеляційного та касаційного перегляду з приводу його підстав, об'єктів і суб'єктів перегляду, порядку і наслідків такого перегляду, повноважень суду за результатами розгляду справи.

Під час провадження за нововиявленими або виключними обставинами також переглядається питання «права», але на відміну від апеляційного та касаційного перегляду, судження про «неправосудність» рішення обґрунтовується не у зв'язку з правильністю/неправильністю застосування норм матеріального та/або про-

цесуального права, а у зв'язку з такою «неправосудністю», що виникла під час пер-вісного винесення рішення у справі в силу неврахування певних обставин (зокрема, через необізнаність суду про їх існування) та їх встановлення після закінчення розгляду адміністративної справи.

Відповідно до ч. 2 ст. 6 КАСУ суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини. За нормами ч. 1 ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»¹ суди застосовують як джерело права при розгляді справ положення ЄКПЛ та протоколів до неї, а також практику ЄСПЛ. Одним із суттєвих елементів принципу верховенства права є *принцип юридичної визначеності*. У його основі лежить положення *res judicata* (лат. «вирішена справа»), відповідно до якого остаточне правомірне рішення суду, що вступило в силу, є обов'язковим для сторін, однак за певних обставин це не виключає можливості його перегляду.

Наприклад. ВП ВС у своїй постанові у справі № 802/2196/17-а (провадження № 11-126зai20) від 27.05.2020 р. зазначила: «як убачається з рішень ЄСПЛ від 18.11.2004 р. у справі «Pravednaya v. Russia» (Праведна проти Росії) та рішення від 06.12.2005 р. у справі «Popov v. Moldova» № 2 (Попов проти Молдови № 2), процедура скасування остаточного судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами передбачає, що існує доказ, який раніше не міг бути доступний, однак він міг би призвести до іншого результату судового розгляду» (п. 46). У п. 33 рішення ЄСПЛ від 19.02.2009 р. у справі «Христов проти України» Суд зазначив, що право на справедливий судовий розгляд, гарантоване п. 1 ст. 6 Конвенції, слід тлумачити в контексті преамбули Конвенції, яка, зокрема, проголошує верховенство права як складову частину спільної спадщини Договірних держав. Одним з основоположних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, згідно з яким у разі остаточного вирішення спору судами їхнє рішення, що набрало законної сили, не може ставитися під сумнів (п. 47).

Принцип юридичної визначеності вимагає поваги до принципу *res judicata*, тобто поваги до остаточного рішення суду. Повноваження судів вищого рівня з перегляду мають здійснюватися для виправлення судових помилок і недоліків, а не задля нового розгляду справи. Таку контрольну функцію не слід розглядати як замасковане оскарження, тому сама лише ймовірність існування двох думок стосовно предмета спору не може бути підставою для нового розгляду справи. Відхід від цього принципу можливий лише тоді, коли цього вимагають відповідні вагомі й непереборні обставини (рішення ЄСПЛ від 24.07.2003 р. у справі «Ryabykh v. Russia» (Рябих проти Росії) та від 09.06.2011 р. у справі «Желтяков проти України») (п. 48))².

Відповідно до ч. 1 ст. 361 КАСУ³ предметом перегляду за нововиявленими або виключними обставинами є судові рішення, яким закінчено розгляд справи та яке набрало законної сили.

¹ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

² Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі від 27.05.2020 р. у справі № 802/2196/17-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90021630>.

³ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

Згідно зі ст. 362 КАСУ правом подати *заяву про перегляд судового рішення* суду будь-якої інстанції, яке набрало законної сили і яким закінчено розгляд адміністративної справи, за нововиявленими або виключними обставинами, наділені такі особи:

- *учасники справи*, якими відповідно до ст. 42 КАСУ є сторони (позивач і відповідач), треті особи, (які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, та які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору), а також органи й особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб;
- *особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.*

Правом ініціювати перегляд за нововиявленими обставинами наділені також представники цих осіб, незалежно від їх попередньої участі в цій справі.

Особа, яка не брала участі у справі, також має право подати заяву про перегляд до суду. Таке звернення до суду повинно містити обґрунтування існування або нововиявлених, або виключних обставин, що об'єктивно настали та стали їй відомі, після закінчення розгляду справи, якщо така особа вважає вірогідним настання можливого негативного або, навпаки, «відновлюючого» впливу результатів перегляду та відповідних висновків суду на її індивідуально виражені права й (чи) обов'язки, свободи чи інтереси в майбутньому (не виключаючи її дії в суспільному інтересі за принципом *actio popularis*). Умовою визнання такою особою є вирішення питання про її права та обов'язки в первісному рішенні без її залучення до розгляду справи.

Зауваження. ВС у постанові від 23.11.2020 р. у справі № 826/3508/17 (адміністративне провадження № К/9901/31706/19) зазначив: «рішення є таким, що ухвалене про права й обов'язки особи, яка не була залучена до участі у справі, якщо в мотивувальній частині рішення є висновки суду про права й (чи) обов'язки цієї особи або якщо в резолютивній частині рішення суд прямо вказав про її права й (чи) обов'язки»¹.

Зовнішнім виразом звернення до адміністративного суду вищезначених осіб є подача ними *заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами*. За формою і змістом такі заяви повинні відповідати вимогам КАСУ щодо оформлення позовних заяв до суду першої інстанції (ст. 364 КАСУ). Реквізити таких заяв і документів, які до них додаються, перераховані у частинах 2, 3 ст. 364 КАСУ.

За змістом така заява має містити:

- відомості про адміністративний суд, до якого вона подається, та номер справи, за розглядом якої було прийняте судове рішення, що підлягає перегляду;

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 23.11.2020 р. у справі № 826/3508/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93170381>.

- повну інформацію про юридичну чи фізичну особу заявника, включаючи вказівку на його місцезнаходження/місце проживання (перебування);
- вказівку на можливі зворотні способи зв'язку суду із заявником, включаючи, номери засобів зв'язку, адреса електронної пошти (за наявності), відомості про наявність або відсутність електронного кабінету;
- інформацію про інших учасників справи, їх ім'я (найменування);
- інформацію про судові рішення, про перегляд якого за нововиявленими або виключними обставинами подається заява;
- зазначення на конкретні нововиявлені або виключні обставини, якими обґрунтовується вимога про перегляд судового рішення, включаючи дату їх відкриття або встановлення;
- посилання на докази, що підтверджують наявність нововиявлених або виключних обставин (їх сутність і джерела);
- перелік документів та інших матеріалів, що додаються.

Заявник має надати до заяви:

- копії заяви відповідно до кількості учасників справи або докази направлення її копії іншим учасникам справи, у разі подання заяви в електронній формі через електронний кабінет;
- документ про сплату судового збору (окрім заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами за подання і розгляд якої судовий збір не сплачується (ч. 4 ст. 364 КАСУ);
- клопотання про:
 - поновлення строку на подання заяви у разі його пропуску;
 - про витребування копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, в органу, відповідального за координацію виконання рішень міжнародної судової установи, якщо її немає в розпорядженні особи, яка подала заяву, – у разі подання заяви про перегляд судового рішення з підстави, визначеної п. 3 ч. 5 ст. 361 КАСУ.

Особа, яка подає заяву, або її представник, що додає відповідні документи про свої повноваження, мають її підписати.

4.3.2. Підстави, строки та порядок звернення про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами

Відповідно до ч. 2 ст. 361 КАСУ підставами для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є:

- істотні для справи обставини, що не були встановлені судом і не були й не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;
- встановлення вироком суду або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали

законної сили, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного рішення у цій справі;

Зауваження. Йдеться про встановлений в порядку кримінального судочинства «брак» («дефект», «ваду») доказів (їх недопустимість та/ або недостовірності) або відсутність «браку» (підтвердження їх достовірності та допустимості).

- скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, яке підлягає перегляду;

Зауваження. Йдеться про втрату преюдиційності судовим рішенням в іншій судовій справі (адміністративній, цивільній, господарській, кримінальному провадженні), яке було враховано адміністративним судом при розгляді та вирішенні адміністративної справи, закінченої розглядом ухваленням судового рішення, що може бути переглянуто. Преюдиційність визначено як обов'язковість врахування судового рішення для інших судів, яка випливає із загального принципу обов'язковості судового рішення (ч. 2 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Преюдиційність деталізовано в судово-процесуальному законодавстві, зокрема в КАСУ, через підстави звільнення від доказування обставин, встановлених набравшим законної сили рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, в якій беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини. Такі встановлені стосовно певної особи набравшим законної сили рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі обставини ця особа може спростувати в загальному порядку, якщо вона не брала участі у справі, в якій такі обставини були встановлені (частини 4, 5 ст. 78 КАСУ).

- прийняття законів та інших нормативно-правових актів, якими скасовано або пом'якшено відповідальність фізичної особи в порівнянні з тими нормативно-правовими актами, які її встановлювали на час розгляду справи;

Зауваження. Конституція України закріпила принцип незворотності дії в часі законів та інших нормативно-правових актів (ч. 1 ст. 58). Він означає, що дія закону та іншого нормативно-правового акта не може поширюватися на правовідносини, які виникли і закінчилися до набрання чинності цим законом або іншим нормативно-правовим актом. Закріплення цього принципу в Основному Законі є гарантією безпеки людини і громадянина, довіри до держави. Винятки з цього конституційного принципу (тобто надання закону або іншому нормативно-правовому акту зворотної сили), прямо встановлено Конституцією України. Вони обумовлені пом'якшенням або скасуванням новими законами або іншими нормативно-правовими актами відповідальності особи (ч. 2 ст. 58 Конституції України). Разом із тим заслуговує на увагу юридична позиція Конституційного Суду України, який дійшов висновку, що якщо відносини виникли і тривають на момент прийняття нового закону чи іншого нормативно-правового акта, то він підлягає застосуванню для їх правового регулювання¹. У ч. 3

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законо-

ст. 361 КАСУ не визначено виду юридичної відповідальності фізичної особи, пом'якшення чи скасування якої є підставою для перегляду справи за нововиявленими обставинами. Із системного аналізу положень КАСУ вбачається, що для розуміння підстав перегляду за нововиявленими обставинами має значення та юридична відповідальність, застосування заходів якої призводить до виникнення публічно-правових спорів, раніше вирішених адміністративним судом. У розумінні ч. 3 ст. 361 КАСУ фізичною особою слід вважати в тому числі й особу, яка здійснює господарську діяльність як фізична особа-підприємець.

Наприклад. Сумський окружний адміністративний суд у справі № 480/573/19 за позовом фізичної особи-підприємця ОСОБА_1 до Управління Держпраці у Сумській області про визнання протиправною та скасування постанови, розглянувши заяву про перегляд за нововиявленими обставинами рішення Сумського окружного адміністративного суду від 18.06.2019 р. у справі № 480/573/19, яким в задоволенні адміністративного позову фізичної особи-підприємця ОСОБА_1 до Управління Держпраці у Сумській області про визнання протиправною та скасування постанови Управління Держпраці у Сумській області від 24.01.2019 р. № СМ 3/1628/АВ/ТД-ФС про накладення на фізичну особу-підприємця ОСОБА_1 штрафу в розмірі 125 190,00 грн – відмовлено, погодився з доводами заявника про перегляд рішення Сумського окружного адміністративного суду від 18.06.2019 р. у справі № 480/573/19 за нововиявленими обставинами, оскільки 12.12.2019 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України», яким пом'якшено відповідальність за ст. 265 КЗпПУ за фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору (замість штрафу передбачена відповідальність у вигляді попередження), що відповідно до ч. 3 ст. 361 КАСУ є підставою для перегляду рішення суду першої інстанції за нововиявленими обставинами. За результатами перегляду суд частково задовольнив заяву ОСОБА_1 про перегляд за нововиявленими обставинами судового рішення, Рішення Сумського окружного адміністративного суду від 18.06.2019 р. у справі № 480/573/19 скасував і прийняв нове рішення, яким адміністративний позов фізичної особи-підприємця ОСОБА_1 задовольнив частково. Суд також скасував постанову Управління Держпраці в Сумській області № СМ3/1628/АВ/ТД-ФС від 24.01.2019 р. про накладення штрафу в розмірі 125 190 грн¹.

Не є підставою для перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами (ч. 4 ст. 361 КАСУ):

- переоцінка доказів, оцінених судом у процесі розгляду справи;
- докази, які не оцінювалися судом, стосовно обставин, що були встановлені судом.

Наприклад. У постанові колегії КАС ВС від 27.05.2020 р. у справі № 802/2196/17 апеляційні скарги ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 на ухвалу КАС ВС від 03.03.2020 р. про відмову в задоволенні заяви ОСОБА_1 про перегляд за нововиявленими обставинами судового рішення у зразковій справі № 802/2196/17-а за позовом ОСОБА_4 до Ліквідаційної комісії Управління Міністерства внутрішніх справ України у Вінницькій області, третя особа – Головне управління Пенсійного фонду України у Вінницькій області, про визнання бездіяль-

давчих актів України» (справа про податки) від 05.04.2001 р. URL: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/3-рр/2001.doc>.

¹ Рішення Сумського окружного адміністративного суду від 08.09.2020 р. у справі № 480/573/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91499412>.

ності неправомірною та зобов'язання вчинити певні дії, наведено, що обставини, зазначені у заяві позивача про перегляд судового рішення у справі, не належать до нововиявлених обставин, оскільки дані обставини були досліджені судом першої інстанції при розгляді адміністративної справи по суті¹.

Отже, з аналізу нормативно встановлених підстав можна виокремити такі ознаки нововиявлених обставин:

- існування цих обставин на час розгляду справи й ухвалення судового рішення, яким закінчено розгляд справи;
- ці обставини об'єктивно не могли бути відомі ні заявникові, ні суду, який розглядав у першій інстанції чи переглядав справу в апеляційному чи касаційному порядку;
- урахування цих обставин судом, який розглядав чи переглядав справу, мало б наслідком прийняття іншого судового рішення, ніж те, яке було прийняте (істотність для справи).

Таким чином, *нововиявлені обставини для перегляду судових рішень* – це обставини та/або юридичні факти, які об'єктивно існували та мали істотне значення для розгляду адміністративної справи, але не були і не могли бути відомими учасникам справи та не встановлені (оцінені) судом на момент прийняття первісного судового рішення, яким закінчено розгляд справи та яке набрало законної сили.

За наявності обставин, що мають ознаки нововиявлених, зацікавлена особа може звернутись із заявою про перегляд судового рішення до суду (ст. 365 КАСУ):

- *який ухвалив судове рішення як суд першої інстанції* (з підстав, визначених ч. 2 ст. 361 КАСУ) – про перегляд судового рішення суду першої інстанції.
- *тієї інстанції, рішенням якого було змінено, скасовано або ухвалене нове судове рішення* – про перегляд судових рішень судів апеляційної і касаційної інстанції.

Строки подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами (ст. 363 КАСУ) залежать від підстав такого звернення, визначених у ст. 361 КАСУ (див. табл. 4.2). Такі заяви подаються учасниками справи, причому строки, визначені частиною другою ст. 363 КАСУ, є *преклюзивними* і поновленню не підлягають (ч. 3 ст. 363 КАСУ).

Зауваження. Попри те, що у ст. 363 КАСУ щодо строків подачі заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами йдеться тільки про «учасників справи», цілком логічним є встановлення цих же строків для «інших осіб», вказаних у ст. 362 КАСУ, які не брали участі у справі, проте мають право подати таку заяву, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи. У протилежному випадку право таких осіб на звернення із заявою про перегляд судового рішення суду будь-якої інстанції, яке набрало законної сили, за нововиявленими або виключними обставинами є невизначеним і декларативним з точки зору його практичної реалізації.

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 19.06.2019 р. у справі № 815/1918/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82472996>.

Таблиця 4.2

Строки подання заяви про перегляд судового рішення
за нововиявленими обставинами

Підстави для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами	Право на подачу заяви (ким подається)	Строки подання заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами
1) істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи п. 1 ч. 2 ст. 361 КАСУ	учасниками справи іншими особами, вказаними у ст. 362 КАСУ	протягом тридцяти днів з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про існування таких обставин, п. 1 ч. 1 ст. 363 КАСУ; але не пізніше трьох років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили п. 1 ч. 2 ст. 363 КАСУ
2) встановлення вироком суду або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного рішення у цій справі п. 2 ч.2 ст. 361 КАСУ	учасниками справи іншими особами, вказаними у ст. 362 КАСУ	протягом тридцяти днів з дня, коли вирок (ухвала) у кримінальному провадженні набрав (набрала) законної сили, п.2 ч. 1 ст. 363 КАСУ; але не пізніше десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили п. 2 ч. 2 ст. 363 КАСУ
3) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, яке підлягає перегляду п. 3 ч. 2 ст. 361 КАСУ	учасниками справи іншими особами, вказаними у ст. 362 КАСУ	протягом тридцяти днів з дня набрання законної сили судовим рішенням, яким скасовано судове рішення, що стало підставою для ухвалення судового рішення, яке підлягає перегляду п. 3 ч. 1 ст. 363, але не пізніше десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили п. 2 ч. 2 ст. 363 КАСУ

4.3.3. Підстави, строки та порядок звернення про перегляд судових рішень за виключними обставинами

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адмі-

ністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р.¹ КАСУ зазнав суттєвих змін і його було викладено у новій редакції від 03.10.2017 р. № 2147-VIII (набрав чинності з 15.12.2017 р.). Серед іншого було остаточно сформовано інститут «виключних обставин». Частину обставин, які раніше належали до нововиявлених, було віднесено до виключних.

Словосполучення «виключні обставини» етимологічно свідчить про їх *«виключну правову природу»*, і, як наслідок, реальну спроможність суду відступити від принципу *res judicata*, якщо останнє протирічить як публічному інтересу, так й інтересу безпосереднього учасника публічно-правового спору, або іншої заінтересованої особи, яка реалізує своє право на перегляд судового рішення.

Відповідно до пп. 1–3 ч. 5 ст. 361 КАСУ *підставами для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є:*

- встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане;

Зауваження. Потребує уваги запроваджена ВС судова практика застосування п. 1 ч. 5 ст. 361 КАСУ щодо перегляду остаточного судового рішення за виключними обставинами як встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане. «Наріжним каменем» тут виступає можливість неоднозначного трактування словосполучення **«ще не виконане»** відносно рішення суду, що переглядається.

Фактично існують дві протилежні точки зору розуміння, трактування й практичного застосування положень п. 1 ч. 5 ст. 361 КАСУ.

За «усталеною» правовою позицією ВС словосполучення «ще не виконане» ототожнюється тільки з можливістю примусового виконання судового рішення, яким було задоволено позов. Таку позицію викладено, зокрема, у постанові ВС у складі колегії суддів КАС від 17.12.2019 р. у справі № 808/2492/18. Відповідно до неї ВС вказує на неможливість перегляду судового рішення, яким відмовлено у задоволенні позовних вимог у зв'язку з виключними обставинами на підставі п. 1 ч. 5 ст. 361 КАСУ, через те, що таке рішення не може вважатись невиконаним.

Інша, протилежна викладеній точці зору, про необхідність відступлення від «усталеної» правової позиції викладена у зверненнях ВС у складі колегій суддів палат КАС до Об'єднаної палати (ухвала КАС ВС у справі № 805/1312/16-а від 27.07.2022 р.²), самого КАС ВС до Великої Палати ВС про передачу справи на її розгляд для розв'язання виключної правової проблеми (ухвала ВС у складі колегії суддів КАС про передачу справи на розгляд ВП ВС у справі № 808/1628/18 (провадження № К/9901/29652/19) від 20.02.2020 р.³

¹ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147a-19#Text>.

² Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 27.07.2022 р. у справі № 805/1312/16-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105577188>.

³ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 20.02.2020 р. у справі № 808/1628/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87758201>.

У зверненні КАС ВС доводить необхідність перегляду судових рішень, ухвалених з порушеннями, що мали суттєвий вплив на вирішення справи, незалежно від того чи підлягає/не підлягає судові рішення примусовому виконанню; вказує, що неможливість перегляду за виключними обставинами в контексті приписів п. 1 ч. 5 ст. 361 КАСУ, рішення, що набрало законної сили, яким у задоволенні позову відмовлено, через його невиконуваність призводить до того, що особа, якій у задоволенні позову відмовлено (позивач), фактично позбавляється права на перегляд рішення з підстав визнання неконституційним закону, застосованого в її справі, доводить, що інститут перегляду справи за виключних обставин в такому разі фактично перестає діяти й втрачає практичне значення.

Слід зауважити, що законодавчу конструкцію «рішення суду ще не виконане» не можна однозначно сприймати саме в контексті не вчинення дій саме з примусового виконання судового рішення. Йдеться про те, що окрім примусового виконання, яке здійснюють органи державної виконавчої служби відповідно до Закону України «Про виконавче провадження», виконання судових рішень адміністративних судів здійснюють й інші органи, зокрема, Державна казначейська служба України, органи національної поліції, податкові керуючі, посадові та службові особи Державної міграційної служби України, органи (підрозділи) Державної прикордонної служби України, СБУ, Фонд держмайна України та уповноважені особи з числа працівників апарату РНБО, Державна служба фінансового моніторингу України та інші органи. Докладніше про опис категорій справ, рішення в яких виконують зазначені органи, йдеться в підрозд. 1.1.2 цього підручника.

Діяльність зазначених органів та посадових осіб з виконання рішень адміністративних судів обумовлена їхніми функціями та владною компетенцією, яка, при цьому, не передбачає включення їх до системи органів, що здійснюють примусове виконання судових рішень у межах виконавчого провадження.

У цілому в силу принципу обов'язковості всі судові рішення підлягають виконанню в той чи інший спосіб. Йдеться про те, що навіть у рішеннях, якими відмовлено в задоволенні позову суд має вирішити питання про розподіл судових витрат між сторонами.

- встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні кримінального правопорушення, внаслідок якого було ухвалено судові рішення;
- встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом.

Виключним обставинам перегляду судових рішень притаманні такі ознаки, які мають винятковий характер:

- встановлюються виключно судовими рішеннями (КСУ, ВАКС, ЄСПЛ), а відтак, є юридичними фактами,
- встановлюються після остаточного вирішення адміністративної справи,
- ставлять під сумнів законність первісного судового рішення і імовірність прийняття нового судового рішення в результаті перегляду та виправлення допущених судом помилок.

Таким чином, виключні обставини для перегляду судових рішень – це юридичні факти, що виникли після остаточного вирішення адміністративної справи, існування

яких обумовлює необхідність перегляду первісного судового рішення через сумнів у його законності та обґрунтованості, й імовірність прийняття нового судового рішення в результаті перегляду та виправлення помилок суду, допущених ним через застосування правового акта, визнаного неконституційним, незастосування правового акта, визнаного конституційним, злочинні дії суду, порушення Україною міжнародних зобов'язань, що мали істотне значення для первісного вирішення такої справи.

За наявності юридичних фактів, що відповідають підставам виключних, зацікавлена особа може звернутися із заявою про перегляд судового рішення за такими обставинами до суду (ст. 365 КАСУ):

- який ухвалив судове рішення як суд першої інстанції (з підстав, передбачених пп. 1, 2 ч. 5 ст. 361 КАСУ) – про перегляд судового рішення того суду, який розглянув справу як суд першої інстанції;
- тієї інстанції, рішенням якого було змінено, скасовано або ухвалене нове судове рішення, – про перегляд судових рішень судів апеляційної та касаційної інстанцій;
- до ВС. Таку заяву розглядає ВП ВС з підстави, передбаченої п. 3 ч. 5 ст. 361 КАСУ (встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом).

Стосовно строків подання заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами (ст. 363 КАСУ), то вони залежать від підстав такого звернення, визначених у ст. 361 КАСУ (див. табл. 4.3). Такі заяви подаються учасниками справи, причому строки, визначені ч. 2 ст. 363 КАСУ, поновленню не підлягають (ч. 3 ст. 363 КАСУ). До кола осіб, які мають право подавати такі заяви, слід відносити й інших осіб – носіїв такого права, які вказані у ст. 362 КАСУ.

Таблиця 4.3

Строки подання заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами

Підстави для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами	Право на подачу заяви (ким подається)	Строки подання заяв про перегляд судових рішень за виключними обставинами
1) встановлена КСУ неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане (п. 1 ч. 5 ст. 361 КАСУ)	учасниками справи іншими особами, вказаними у ст. 362 КАСУ	протягом тридцяти днів з дня офіційного оприлюднення відповідного рішення КСУ (п. 4 ч. 1 ст. 363 КАСУ), але не пізніше десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили (п. 2 ч. 2 ст. 363 КАСУ)

Підстави для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами	Право на подачу заяви (ким подається)	Строки подання заяв про перегляд судових рішень за виключними обставинами
2) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено судове рішення (п. 2.ч. 5 ст. 361 КАСУ)	учасниками справи іншими особами, вказаними у ст. 362 КАСУ	протягом тридцяти днів з дня, коли вирок у кримінальному провадженні набрав законної сили України (п. 5 ч. 1 ст. 363 КАСУ), але не пізніше десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили (п. 2 ч. 2 ст. 363 КАСУ)
3) встановлення рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною (п. 3.ч. 5 ст. 361 КАСУ)	особою, стосовно якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною	протягом тридцяти днів з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про набуття цим рішенням статусу остаточного (п. 5 ч. 1 ст. 363 КАСУ), але не пізніше десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили (п. 2 ч. 2 ст. 363 КАСУ)

4.3.4. Відкриття провадження за нововиявленими або виключними обставинами

Провадження за нововиявленими або виключними обставинами включає:

- відкриття провадження за нововиявленими або виключними обставинами (ст. 366 КАСУ);
- перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами (ст. 368 КАСУ).

Відкриття провадження за нововиявленими або виключними обставинами включає ряд процесуальних дій:

- подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами до адміністративного суду.

До заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами застосовуються правила, передбачені ст. 169 КАСУ.

Способами подання заяви (додатків до неї) про перегляд за нововиявленими або виключними обставинами є:

- для фізичних осіб:
 - *через канцелярію відповідного суду нарочним у встановлений робочий час.* При цьому на прохання особи, що її подає, працівник канцелярії суду оформляю копію такої заяви, реєструє її (на ній має бути проставлено дату подання, підпис працівника канцелярії та печатка канцелярії) та повертає заявнику чи його представнику.

- поштою (рекомендованим листом) на офіційну поштову адресу відповідного суду;
- через електронний кабінет такої особи – персональний кабінет (вебсервіс чи інший користувацький інтерфейс) у підсистемі (модулі) ЄСІТС (за наявності у фізичної особи-заявника в добровільному порядку). Електронна ідентифікація особи здійснюється з використанням кваліфікованого електронного підпису чи інших засобів електронної ідентифікації, які дають змогу однозначно встановити особу.
- для адвокатів, суб'єктів владних повноважень та юридичних осіб:
- виключно через електронний кабінет в ЄСІТС¹ для адвокатів (якщо вони представляють особу-заявника), органів державної влади та інших державних органів, зареєстрованих за законодавством України як юридичні особи, їх територіальних органів, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб (в тому числі, приватної форми власності), зареєстрованих за законодавством України (абз. 1 ч. 6 ст. 18 КАСУ).

Зауваження. Адвокати, нотаріуси, державні та приватні виконавці, судові експерти, органи державної влади та інші державні органи, зареєстровані за законодавством України як юридичні особи, їх територіальні органи, органи місцевого самоврядування, інші юридичні особи, зареєстровані за законодавством України, реєструють свої електронні кабінети в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в обов'язковому порядку. Інші особи реєструють свої електронні кабінети в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, у добровільному порядку, крім випадків, коли інтереси такої особи у справі представляє адвокат. Якщо адвокат або інша особа, заявник, що має зареєструвати електронний кабінет, подає заяву про перегляд судового рішення не через електронний кабінет, то суд має застосувати негативні процесуальні наслідки у вигляді залишення такої заяви без руху, або повернути таку заяву заявникові (ч. 3 ст. 366, ст. 169 КАСУ).

- передача такої заяви судді адміністративного суду, який визначається в порядку, встановленому процесуальним законом (ч. 1 ст. 366 КАСУ).

Зауваження. Відповідно до ч. 15 ст. 31 КАСУ розгляд заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами здійснюється тим самим складом суду (суддею одноособово або у складі колегії суддів), який ухвалив судове рішення, яке має бути переглянуто. Якщо такий склад суду сформувати неможливо, суддя або колегія суддів для розгляду заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами визначається в порядку, встановленому ч. 1 цієї статті. Цим забезпечується дотримання принципу «Суд, встановлений законом» (законний суд), що є необхідним інституційним елементом справедливого правосуддя в тому розумінні, яке цьому поняттю надає ст. 6 ЄКПЛ.

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами : Закон України від 29.06.2023 р. № 3200-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text>.

Якщо ж заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами помилково потрапляє до іншого судді, то така заява має бути передана для розгляду по суті до того складу суду, який ухвалив рішення, що переглядається.

Наприклад. З цього приводу Одеський окружний адміністративний суд, розглянувши матеріали заяви представника Уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на ліквідацію АТ Банк Фінанси та Кредит про перегляд судового рішення у справі № 815/378/16 за нововиявленими обставинами, у своїй ухвалі від 21.10.2019 р. зауважив: «оскільки питання передачі заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами повноважному складу суду, який ухвалив рішення, що переглядається, КАСУ окремо не врегульовано, суд вважає за можливе на підставі ч. 6 ст. 7 цього Кодексу застосувати до вказаних правовідносин за аналогією закону положення ст. 29 КАСУ»¹.

- перевірка суддею (суддею-доповідачем) заяви протягом п'яти днів з дня після її надходження до адміністративного суду на предмет дотримання вимог ст. 364 КАСУ і вирішення питання про відкриття провадження за нововиявленими або виключними обставинами (ч. 2 ст. 366 КАСУ).

Наприклад. Запорізький окружний адміністративний суд у справі № 0840/2982/18, провадження № Н/280/6/19 за позовом ОСОБА_1 до Центрального об'єднаного управління Пенсійного фонду України м. Запоріжжя про зобов'язання вчинити певні дії, розглянувши матеріали заяви ОСОБА_1 про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, здійснивши оцінку, тлумачення нововиявлених обставин, на які посилається позивач, встановив, що дійсно даному суду підсудна дана адміністративна справа, а тому постановив ухвалу від 27.05.2019 р. про відкриття провадження за відповідною заявою².

За наслідками перевірки заяви суд вчиняє одну з процесуальних дій:

- відмовляє у відкритті провадження за нововиявленими або виключними обставинами у разі, якщо така заява подана до суду після закінчення строку, визначеного ч. 2 ст. 363 КАС (ч. 5 ст. 366 КАСУ);

Наприклад. Одеський окружний адміністративний суд ухвалою від 30.09.2019 р. відмовив 16.11.2020 р. ОСОБІ_1 у відкритті провадження за нововиявленими обставинами за його заявою про перегляд за нововиявленими обставинами постанови Одеського окружного адміністративного суду від 02.07.2015 р. у справі № 815/1918/15 за позовом ОСОБА_1 до Головного управління Державної фіскальної служби в Одеській області про визнання протиправним та скасування наказу, поновлення на роботі, стягнення коштів за час вимушено прогулу, оскільки така заява була подана після сплину строку, визначеного КАСУ³.

¹ Ухвала Одеського окружного адміністративного суду від 23.10.2019 р. у справі № 815/378/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85116250>.

² Ухвала Запорізького окружного адміністративного суду від 27.05.2019 р. у справі № 0840/2982/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82011833>.

³ Ухвала Одеського окружного адміністративного суду від 30.09.2019 р. у справі № 815/1918/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84616056>.

- *залишає заяву без руху* у випадку, якщо таку заяву не оформлено відповідно до встановлених процесуальним законом вимог (статті 160, 161, 364 КАСУ), а також подано особою, яка відповідно до ч. 6 ст. 18 КАСУ зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його (ч. 3 ст. 366 КАСУ). В ухвалі про залишення заяви про перегляд без руху суд зазначає недоліки заяви, способи їх усунення і строк достатнього для цього, який не може перевищувати десяти днів з дня вручення ухвали заявникові;

Наприклад. Тернопільській окружний адміністративний суд у своїй ухвалі від 23.11.2023 р., розглянувши матеріали заяви ОСОБА_1 про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами в адміністративній справі № 500/4697/22 за позовом ОСОБА_1 до Управління муніципальної інспекції Тернопільської міської ради, Тернопільської міської ради про визнання протиправним та скасування повідомлення, посилаючись на положення ч. 3 ст. 366 КАСУ, дійшов висновку, що заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами слід залишити без руху, надавши заявнику строк для усунення недоліків позовної заяви шляхом подання клопотання про поновлення пропущеного строку на подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, з обґрунтуванням та доказами поважності причин його пропуску¹.

- *повертає заяву заявникові без розгляду.* Таку дію суд вчиняє не пізніше п'яти днів з дня надходження заяви про перегляд або з дня закінчення строку на усунення її недоліків, крім випадків, передбачених ст. 169 КАСУ, заяву подано після закінчення строку, встановленого частиною першою ст. 363 КАСУ, і суд відхилив клопотання про його поновлення (ч. 4 ст. 366 КАСУ).

Наприклад. КАС ВС у справі № 800/30/17 (9901/328/18) дійшов висновку про відсутність підстав для поновлення строку на подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, внаслідок чого відхилив клопотання про поновлення строку на подання заяви про перегляд рішення ВС від 14.06.2018 р. за нововиявленими обставинами у справі, а заяву про перегляд згаданого рішення повернув заявникові без розгляду².

- *відкриває провадження за нововиявленими або виключними обставинами.* Разом з ухвалою про відкриття провадження із зазначених підстав суддя (суддя-доповідач) надсилає учасникам справи копії заяви про перегляд (крім випадків, якщо заяву подано в електронній формі через електронний кабінет). Дату, час та місце судового засідання суд призначає в ухвалі про відкриття провадження (ч. 6 ст. 366 КАСУ).

¹ Ухвала Тернопільського окружного адміністративного суду від 23.11.2023 р. у справі № 500/4697/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115175157>.

² Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 16.11.2020 р. у справі № 800/30/17 (9901/328/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92930551>.

Наприклад. Волинський окружний адміністративний суд, вивчивши матеріали заяви представника Виробничо-комерційного приватного підприємства «Агропромтехцентр» про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами у справі № 140/9346/23 за позовом Виробничо-комерційного приватного підприємства «Агропромтехцентр» до Головного управління ДПС у Волинській області про визнання протиправним та скасування податкового повідомлення-рішення, 01.04.2024 р. постановив ухвалу про відкриття провадження за нововиявленими обставинами¹.

Зауваження. У разі відкриття провадження за виключними обставинами суд може за наявності клопотання особи про витребування копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, витребувати таку копію рішення разом з її автентичним перекладом від органу, відповідального за координацію виконання рішень міжнародної судової установи (ч. 7 ст. 366 КАСУ).

Наприклад. ВП ВС у справі № 643/5369/16, перевірівши матеріали заяви ОСОБА_1 про перегляд за виключними обставинами постанови Харківського апеляційного адміністративного суду від 22.02.2017 р. у справі за її позовом до Управління Пенсійного фонду України в Московському районі м. Харкова про визнання протиправним рішення та зобов'язання вчинити певні дії, зокрема встановила, що 17.08.2017 р. ОСОБА_1 звернулася до ЄСПЛ із заявою. Заявниця скаржилася за п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки відкриття апеляційного провадження та скасування рішення, ухваленого на її користь, порушило принцип юридичної визначеності.

20.09.2022 р. ЄСПЛ ухвалив рішення у справі «Завалій та інші проти України» (заяви № 23342/14, 42968/15, 1686/17, 64516/17), в якому вказав на порушення п. 1 ст. 6 Конвенції щодо всіх заявників, у тому числі й щодо ОСОБА_1. Рішення набуло статусу остаточного 20.12.2022 р.

Ухвалення судом рішення, на думку ОСОБА_1, є підставою для перегляду й скасування постанови Харківського апеляційного адміністративного суду від 22.02.2017 р. (про відмову в задоволенні позову) з підстави, передбаченої п. 3 ч. 5 ст. 361 КАСУ, а саме у зв'язку з установленням міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом.

У своєму клопотанні про витребування копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, заявниця вказує на те, що стислий виклад Рішення, надісланий Міністерством юстиції України 29.09.2022 р., вона отримала у жовтні 2022 р. ВП ВС задовольнила клопотання заявниці й постановила ухвалу від 15.03.2023 р., якою, зокрема, ухвалила витребувати із Секретаріату Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини копію рішення ЄСПЛ у справі «Завалій та інші проти України» (заяви № 23342/14, 42968/15, 1686/17, 64516/17) від 20.09.2022 р. з її автентичним перекладом українською мовою².

Учасники провадження за нововиявленими або виключними обставинами:

- зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами і неухильно виконувати процесуальні обов'язки (статті 44, 47 КАСУ);

¹ Ухвала Волинського окружного адміністративного суду від 01.04.2024 р. у справі № 140/9346/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118040018>.

² Ухвала Великої Палати Верховного суду від 15.03.2023 р. у справі № 643/5369/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109713501>.

- мають право подати заяву про перегляд судового рішення суду будь-якої інстанції, яке набрало законної сили, за нововиявленими або виключними обставинами (ст. 362 КАСУ);
- можуть відмовитися від заяви до початку розгляду справи у судовому засіданні (ст. 367 КАСУ).

Зауваження. У разі прийняття відмови від заяви суд закриває провадження за нововиявленими або виключними обставинами, про що постановляє ухвалу (ч. 1 ст. 367 КАСУ). У такому випадку особа не може повторно звертатися до суду з такою ж заявою на тих самих підставах (ч. 3 ст. 367 КАСУ).

Наприклад. Львівський окружний адміністративний суд, розглянувши заяву ОСОБА_1 про перегляд за нововиявленими обставинами судового рішення у справі № 1340/3767/18 за позовом Головного управління ДФС у Львівській області до ОСОБА_1 про стягнення податкового боргу, 29.09.2020 р. постановив ухвалу про закриття провадження за нововиявленими обставинами у зв'язку з прийняттям відмови представника ОСОБА_1 від заяви про перегляд рішення за нововиявленими обставинами¹.

4.3.5. Перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами

Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами відповідний суд здійснює із дотриманням таких правил:

- суд має розглянути заяву про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами у судовому засіданні протягом тридцяти днів з дня відкриття провадження (ч. 1 ст. 368 КАСУ);
- суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження з урахуванням правил, встановлених процесуальним законом для провадження у суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд;
- суд першої інстанції розглядає справу з повідомленням учасників справи. Неявка заявника або інших учасників справи, належним чином повідомлених про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду (ч. 2 ст. 368 КАСУ);
- сторони провадження за нововиявленими або виключними обставинами користуються правами, встановленими ст. 47 КАСУ «Процесуальні права та обов'язки сторін» (ч. 3 ст. 368 КАСУ).

Суд, що переглядає судові рішення за нововиявленими або виключними обставинами, за результатами перегляду має повноваження (пп. 1–3 ч. 4 ст. 368 КАСУ):

¹ Ухвала Львівського окружного адміністративного суду від 29.09.2020 р. у справі № 1340/3767/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91908723>.

- **відмовити в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами та залишити відповідне судове рішення в силі;**

Наприклад. Ухвалою Волинського окружного адміністративного від 23.04.2019 р за заявою Луцької об'єднаної державної податкової інспекції Головного управління ДФС у Волинській області про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами в адміністративній справі № 803/1125/18 за позовом ТОВ до Луцької об'єднаної державної податкової інспекції Головного управління ДФС у Волинській області, Головного управління Державної казначейської служби України у Волинській області про стягнення пені встановлено, що наведені заявником нововиявлені обставини не є нововиявленими в розумінні положень КАСУ, а тому в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами слід відмовити, а постанову суду першої інстанції, яким було прийнято рішення по адміністративній справі залишити в силі¹.

- **задовольнити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, скасувати відповідне судове рішення та ухвалити нове чи змінити рішення (в цьому випадку суд може прийняти ухвалу, рішення суду першої інстанції, постанову суду апеляційної (касаційної) інстанції);**

Наприклад. Рівненський окружний адміністративний суд на підставі розгляду заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з виключними обставинами в адміністративній справі № 817/1047/18 за позовом ОСОБА_1 до Головного управління Пенсійного фонду України в Рівненській області про зобов'язання відповідача вчинити певні дії своєю ухвалою від 03.02.2020 р. вирішив задовольнити заяву частково, скасувати відповідне судове рішення та ухвалити нове рішення в адміністративній справі².

- **скасувати судове рішення і закрити провадження у справі або залишити позов без розгляду (п. 4 ч. 4 ст. 368 КАСУ);**
- **скасувати судове рішення (судові рішення) повністю або частково й передати справу на новий розгляд до суду першої чи апеляційної інстанції (ч. 5 ст. 368 КАСУ).** Це повноваження належить лише ВС. Зазначене судове рішення має форму постанови.

Учасники провадження за нововиявленими або виключними обставинами можуть оскаржити судові рішення за наслідками такого провадження в порядку, встановленому КАСУ для оскарження судових рішень суду відповідної інстанції. З набранням законної сили новим судовим рішенням в адміністративній справі втрачають законну силу судові рішення інших судів, прийняті під час первісного розгляду цієї справи (ч. 2 ст. 369 КАСУ).

¹ Ухвала Волинського окружного адміністративного суду від 23.04.2019 р. у справі № 803/1125/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81360902>.

² Рішення Рівненського окружного адміністративного суду від 03.02.2020 р. у справі № 817/1047/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87320947>.

4.3.6. Судові рішення за наслідками провадження за нововиявленими або виключними обставинами: питання, які суд вирішує при ухваленні рішень, повноваження суду при вирішенні справи

Суд, що здійснив перегляд судових рішень в адміністративній справі за нововиявленими або виключними обставинами за наслідками провадження (пп. 1–3 ч. 1 ст. 369 КАСУ), може ухвалити одне з таких судових рішень:

- *ухвалу*:
 - про відмову в задоволенні заяви про перегляд рішення за нововиявленими або виключними обставинами;
 - про відмову в задоволенні заяви про перегляд ухвали за нововиявленими або виключними обставинами;

Наприклад. Київський окружний адміністративний суд у своїй ухвалі про відмову в задоволенні заяви про перегляд рішення суду за нововиявленими обставинами у справі № 640/2011/20 від 14.12.2023 р. за позовом ПП «Дубекспо» до Головного управління Державної казначейської служби України у м. Києві, Державної казначейської служби України зазначив, що до нововиявлених обставин належать факти об'єктивної дійсності, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші факти, які мають значення для правильного розв'язання спору. Суд вказав, що нововиявлені обставини необхідно відрізнити від нових обставин, що виникли після вирішення справи та ще не існували на час її розгляду, а також від обставин, що зазнали змін після ухвалення судом рішення. Їх виявлення не може бути підставою для перегляду судового рішення.

З огляду на це суд визнав необґрунтованими доводи заявника про те, що Окружному адміністративному суду м. Києва не було відомо про набрання законної сили рішенням Господарського суду м. Києва від 09.04.2019 р. у справі № 910/13233/18. Як убачається з наведеного, адміністративний суд у справі № 640/2011/20 не лише встановив відповідні обставини, а й надав їм правову оцінку та чітко визначив дату набрання рішенням Господарського суду м. Києва від 09.04.2019 р. у справі № 910/13233/18¹.

- про задоволення заяви про перегляд ухвали суду будь-якої інстанції за нововиявленими або виключними обставинами, скасування такої ухвали та постановлення нової ухвали (зміну ухвали), у випадку перегляду ухвали суду першої, апеляційної чи касаційної інстанцій;
- **рішення** про задоволення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, скасування рішення суду першої інстанції та ухвалення нового рішення (про зміну рішення) у випадку перегляду рішення суду першої інстанції;

¹ Ухвала Київського окружного адміністративного суду від 14.12.2023 р. у справі № 640/2011/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115682398>.

Наприклад. Донецький окружний адміністративний суд, розглянувши в судовому засіданні, проведеному в режимі відеоконференції, за правилами спрощеного позовного провадження заяву Донецької обласної прокуратури про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами у справі № 200/8018/21 за позовом ОСОБА_1 до Донецької обласної прокуратури про стягнення середнього заробітку за час затримки виконання рішення суду, 06.03.2023 р. ухвалив рішення, в якому: заяву Донецької обласної прокуратури про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами задовольнити; рішення Донецького окружного адміністративного суду від 06.10.2021 р. у справі № 200/8018/21-а скасувати; ухвалити нове рішення, яким у задоволенні позову ОСОБА_1 до Донецької обласної прокуратури про стягнення середнього заробітку за час затримки виконання рішення суду відмовити¹.

- **постанову** про задоволення заяви про перегляд постанови суду апеляційної (касаційної) інстанції за нововиявленими або виключними обставинами, скасування постанови суду апеляційної (касаційної) та ухвалення нової постанови (зміну постанови), у випадку перегляду постанови суду апеляційної чи касаційної інстанції;

Наприклад. Восьмий апеляційний адміністративний суд, розглянувши у відкритому судовому засіданні заяву Головного управління Держпродспоживслужби в Тернопільській області про перегляд постанови Восьмого апеляційного адміністративного суду від 27.10.2022 р. за нововиявленими обставинами у справі № 500/2239/22, ухвалив постанову, якою: заяву Головного управління Держпродспоживслужби в Тернопільській області про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами задовольнив; постанову Восьмого апеляційного адміністративного суду від 27.10.2022 р. у справі № 500/2239/22 скасував та прийняв нову постанову, якою апеляційну скаргу Товариства з обмеженою відповідальністю «МЖК ІрЛАГА» залишити без задоволення, а рішення Тернопільського окружного адміністративного суду від 11.07.2022 р. – без змін².

- *постанову ВП ВС* у разі задоволення/відмови у задоволенні заяви про перегляд судового рішення з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом (ч. 3 ст. 369 КАСУ).

¹ Рішення Донецького окружного адміністративного суду від 06.03.2023 р. у справі № 200/8018/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109428240>.

² Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 06.04.2023 р. у справі № 500/2239/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110290054>.

РОЗДІЛ 5. ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

5.1. **Обов'язковість судових рішень. Співвідношення дії судового рішення та його виконання**

Виконання судових рішень судів, визначених законом як адміністративні, є невід'ємним елементом права на судовий захист, передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та самостійною стадією адміністративного судочинства.

Зауваження. Слід звернути увагу на наявну колізію (невідповідність) заявленої нами позиції чинному законодавству України, а саме ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження», в якій зазначається, що виконавче провадження є завершальною стадією судового провадження. Відповідно до цього Закону виконавчим провадженням визнається сукупність дій уповноважених органів та осіб, спрямованих на примусове виконання не лише рішень судів, а й інших органів. Згідно зі ст. 5 цього Закону виконання рішень адміністративних судів покладено на органи державної виконавчої служби (державних виконавців). Разом із тим авторами цього підручника в підрозд. 1.1.2.4 наведено й інші органи, які здійснюють виконання рішень адміністративних судів. Такими органами, зокрема, є Державна казначейська служба України, органи національної поліції, податкові керуючі, посадові та службові особи Державної міграційної служби України, органи (підрозділи) Державної прикордонної служби України, СБУ, Фонд держмайна України та уповноважені особи з числа працівників апарату РНБО та інші органи. Очевидно, діяльність всіх цих органів і посадових осіб (а не лише органів державної виконавчої служби) з виконання рішень адміністративних судів є змістом їх функціональної діяльності, яка при цьому не може ототожнюватися з діяльністю судів з розгляду та вирішення публічно-правових спорів, тобто з адміністративним судочинством. Протилежний підхід суперечить конституційному припису, яким в Україні визнано поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6 Конституції України).

Стаття 129¹ Конституції України встановлює, що судові рішення є обов'язковим до виконання.

Держава забезпечує виконання судових рішень у визначеному законом порядку. Зазначене конституційне положення знаходить своє продовження у ст. 14 КАСУ, яка передбачає обов'язковість судових рішень. Так, судові рішення, яким закінчується розгляд справи в адміністративному суді, ухвалюється іменем України. Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними й юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Невиконання судового рішення тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Обов'язковість судового рішення не позбавляє осіб, які не брали участі у справі, можливості звернутися до суду, якщо ухваленим судовим рішенням вирішено питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.

Зауваження. Співвідношення набрання судовим рішенням законної сили та його виконання можна розкрити наступним чином. Усі рішення, що набрали законної сили, підлягають виконанню. При цьому чинним законодавством передбачено випадки негайного виконання судових рішень (тобто до набрання ними законної сили). В ідеальній моделі правової держави судові рішення має бути виконано добровільно. Однак у випадку ненастання добровільного виконання судового рішення його виконання забезпечується примусово. Існування проблеми невиконання судових рішень національних судів зумовлює збільшення кількості справ щодо України з метою посилення засобів юридичного захисту, якими можуть скористатись приватні особи при невиконанні рішень, винесених на їх користь, в розумний строк. Так, у справі «Півень проти України» ЄСПЛ констатував порушення ст. 6 ЄКПЛ та зазначив, що невиконання судового рішення не може бути виправданим внаслідок недоліків законодавства, які унеможливають його виконання¹.

Водночас варто наголосити, що всі судові рішення, які набрали законної сили, є «виконуваними», тобто такими, що мають бути виконані, навіть ті, якими у задоволенні позову відмовлено, як і ухвали про залишення позову без розгляду чи про закриття провадження в адміністративній справі. Йдеться, приміром, про обов'язок суду вирішити питання про розподіл судових витрат або про скасування заходів забезпечення позову (пп. 5, 7 ч. 1 ст. 244 КАСУ).

Приміром, судові витрати підлягають компенсуванню за рахунок коштів, передбачених Державного бюджету, у порядку, встановленому КМУ, якщо відповідач поніс судові витрати, а позивач звільнений від їх сплати, або якщо обидві сторони звільнені від сплати судових витрат (ст. 139 КАСУ). У разі закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду внаслідок необґрунтованих дій позивача відповідач має право заявити вимоги про компенсацію здійснених ним витрат, пов'язаних з розглядом справи (ч. 10 ст. 139 КАСУ). Зазначені питання суд вирішує в ухвалі, рішенні чи постанові (ст. 143 КАСУ) або в додатковому судовому рішенні (ст. 252 КАСУ), а відтак очевидно, що такі судові рішення підлягають виконанню у відповідній частині.

Також виконання судового рішення у більш широкому розумінні – як застосування – може бути вчинено учасниками справи, в якій воно ухвалено, шляхом застосування для звільнення від доказування обставин в іншій судовій справі, зокрема цивільній (ч. 4 ст. 82 ЦПКУ), господарській (ч. 4 ст. 75 ГПКУ), адміністративній (ч. 4 ст. 78 КАСУ) тощо, в якій беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом.

Таким чином, поділ судових рішень на «виконувані» та «не виконувані» є штучним, адже всі судові рішення слід розглядати як виконувані незалежно від способу виконання (добровільне чи примусове).

Зазначена позиція різниться з позицією КАС ВС, згідно з якою виконувані рішення лише ті, що підлягають примусовому виконанню. Таку позицію ВС висловив, приміром, у постанові від 19.02.2021 р. у справі № 808/1628/18².

Про практичну значущість проблеми поділу судових рішень на «виконувні» та «не виконувні» в контексті обмеження права на перегляд судових рішень за виключними обставинами також йдеться у підрозд. 4.3 розд. 4 цього підручника.

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Півень проти України» від 22.10.2002 р. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_186.

² Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 19.02.2021 р. у справі № 808/1628/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95010526>.

Схематично правила виконання судових рішень наведено на рис. 5.1.

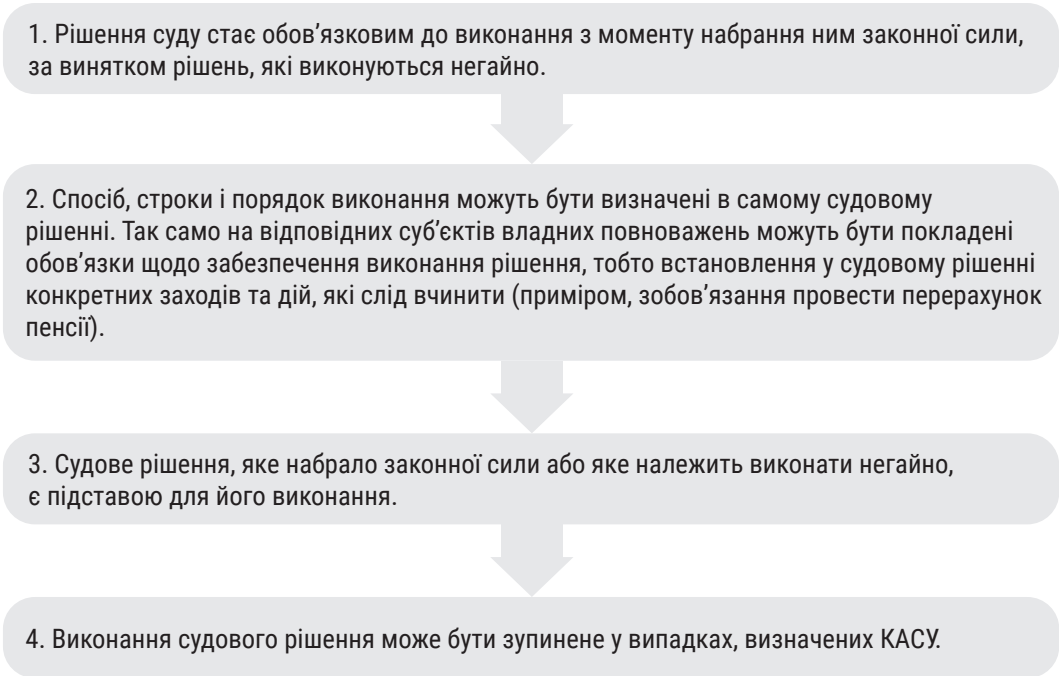

Рис. 5.1

5.2. Негайне виконання

5.2.1. Судові рішення, які виконуються негайно за законом

За загальним правилом виконання судових рішень здійснюється добровільно або примусово після набрання судовим рішенням законної сили. У цілому такий порядок притаманний для виконання більшості судових рішень в адміністративних справах. Однак існують адміністративні справи, виконання судових рішень по яких здійснюється негайно.

Залежно від підстав для негайності виконання того чи іншого судового рішення, можна розрізнити:

- *судові рішення, які виконуються негайно за законом;*
- *судові рішення, негайне виконання яких допущено рішенням суду.*

Зауваження. Негайне виконання судових рішень здійснюється ще до набрання ними законної сили після їх постановлення (в письмовому провадженні) або проголошення (в судовому засіданні).

Судові рішення, які виконуються негайно за законом, визначені ч. 1 ст. 371 КАСУ. До них належать:

- присудження виплати пенсій, інших періодичних платежів з Державного бюджету України або позабюджетних державних фондів – у межах суми стягнення за один місяць;
- присудження виплати заробітної плати, іншого грошового утримання у відносинах публічної служби – у межах суми стягнення за один місяць;
- поновлення на посаді у відносинах публічної служби;
- припинення повноважень посадової особи у разі порушення нею вимог щодо несумісності;
- уточнення списку виборців;
- усунення перешкод та заборону втручання у здійснення свободи мирних зібрань;
- включення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, виключення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій з такого переліку та надання доступу до активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням.

Негайно також виконуються рішення суду, прийняті в адміністративних справах:

- щодо оскарження бездіяльності суб'єкта владних повноважень або розпорядника інформації щодо розгляду звернення або запиту на інформацію;
- щодо оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо в'їзду (виїзду) на тимчасово окуповану територію;
- щодо зупинення видаткових операцій платника податків на рахунках/електронних гаманцях платника податків;
- щодо підтвердження обґрунтованості адміністративного арешту майна платника податків;
- щодо надання дозволу на погашення усієї суми податкового боргу за рахунок майна платника податків, що перебуває у податковій заставі;
- щодо зобов'язання керівника підприємства провести інвентаризацію основних фондів, товарно-матеріальних цінностей, які перебували або перебувають під митним контролем чи використовувалися цим підприємством разом із товарами, які були поміщені у відповідний митний режим;
- щодо затримання з метою ідентифікації та/або забезпечення примусового видворення за межі території України;
- щодо затримання з метою забезпечення передачі відповідно до міжнародних договорів України про реадмісію;
- за позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації

Класифікацію судових рішень залежно від підстав для негайності їх виконання наведено на рис. 5.2.

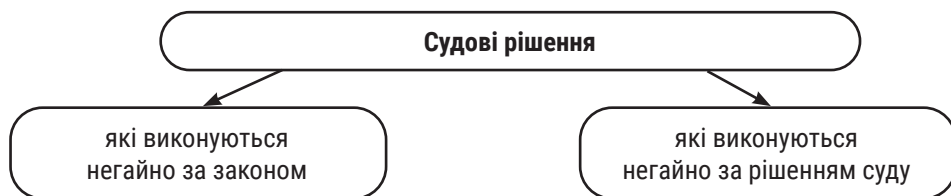

Рис. 5.2

5.2.2. Негайне виконання, допущене за рішенням суду

За заявою учасників справи або з власної ініціативи суд, який ухвалив рішення, може звернути це рішення до негайного виконання:

- у разі стягнення всієї суми боргу при присудженні виплати пенсій, інших періодичних платежів з Державного бюджету України або позабюджетних державних фондів – у межах суми стягнення за один місяць; присудженні виплати заробітної плати, іншого грошового утримання у відносинах публічної служби – у межах суми стягнення за один місяць;
- про тимчасову заборону (зупинення) окремих видів або всієї діяльності громадського об'єднання; про примусовий розпуск (ліквідацію) громадського об'єднання;
- про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань.

Наприклад. Рішенням Окружного адміністративного суду м. Києва у справі № 640/31757/20 від 11.08.2021 р. позов ОСОБА_1 до Головного управління Пенсійного фонду України в м. Києві задоволено частково. Визнано протиправним та скасовано рішення Головного управління Пенсійного фонду України у м. Києві про відмову позивача у проведенні перерахунку пенсії за вислугою років та рішення Головного управління Пенсійного фонду України в м. Києві про перерахунок пенсії позивача; зобов'язано Головне управління Пенсійного фонду України в м. Києві здійснити з 01.04.2020 р. перерахунок та виплату позивачу пенсії за вислугу років та звернуто до негайного виконання перераховану за один місяць суму щомісячного розміру пенсійного забезпечення позивача.¹

Зауваження. Частина 1 ст. 371 КАСУ містить імперативну норму, яка покладає на суд відповідний обов'язок, натомість, право суду звернути рішення до негайного виконання передбачене у ч. 2 ст. 371 КАСУ².

¹ Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 11.08.2021 р. у справі № 640/31757/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98985550>.

² Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 05.04.2023 р. у справі № 580/1264/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110038440>.

Суд звертає рішення до негайного виконання:

- ухвалою, прийнятою:
 - в порядку письмового провадження або
 - в судовому засіданні,
- рішенням із зазначенням про його негайне виконання в резолютивній частині.

5.3. Звернення судових рішень в адміністративних справах до виконання (видача виконавчого листа)

Виконання судового рішення здійснюється на підставі виконавчого документа, який повинен відповідати вимогам до виконавчого документа, що встановлені законом.

Виконавчими документами є:

- *виконавчий лист*;
- *ухвала суду* – у випадках, встановлених КАСУ.

Звернення до виконання судового рішення покладено на суд, що розглянув справу як суд першої інстанції. Суд звертає судові рішення до виконання після того, як вони набрали законної сили, та повернення справ до суду першої інстанції після апеляційного або касаційного розгляду, крім випадків негайного їх виконання¹.

Відповідно до приписів ч. 1 ст. 373 КАСУ суд викладає виконавчі листи в електронній формі з використанням ЄСІТС, та оприлюднює їх в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів), та підписуються електронним підписом судді (у разі колегіального розгляду – електронними підписами всіх суддів, які входять до складу колегії).

Зауваження. На сьогодні ЄСІТС працює не в повному обсязі, тому чинний порядок видачі виконавчих листів має розбіжності з правилами, що встановлено в КАСУ. Так, відповідно до приписів Положення про АСДС забезпечує автоматизацію технологічних процесів обробки інформації в суді, зокрема, виготовлення та видачу копій судових рішень та виконавчих документів на підставі даних, що містяться в автоматизованій системі, в тому числі надсилання засобами електронного зв'язку оригіналів електронних судових рішень. Виконавчий документ формується в автоматизованій системі та видається (надсилається) відповідно до чинного законодавства в роздрукованому вигляді (шляхом роздрукування оригіналу відповідного електронного документа суду)². Водночас варто звернути увагу, що відповідно до внесених змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в ЄСІТС або її окремії підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, з 18.10.2023 р. адвокати, нотаріуси, державні та приватні виконавці, судові експерти, органи державної влади та інші державні органи, органи місцевого

¹ Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 р. № 814. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>.

² Про затвердження Положення про автоматизовану систему документообігу суду : рішення Ради суддів України від 02.04.2015 р. № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0025414-15#Text>.

самоврядування, інші юридичні особи реєструють свої електронні кабінети в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в обов'язковому порядку. У той же час, інші особи реєструють свої електронні кабінети в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в добровільному порядку.

Законодавством встановлено, що у випадку звернення до суду з документом особи, яка зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його, застосовуються процесуальні наслідки, передбачені КАСУ, в тому числі й у випадках, якщо інтереси такої особи у справі представляє адвокат. Винятком щодо застосування таких наслідків є випадки, коли реєстрація електронного кабінету в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, суперечить релігійним переконанням.

Водночас слід звернути увагу, що відповідно до п. 18.1 Перехідних положень КАСУ оформлення і видача виконавчих документів здійснюються судом, який ухвалив відповідне рішення, в паперовій або електронній формі за допомогою ЄСІТС чи її окремої підсистеми (модуля), що забезпечує обмін документами. Одночасна видача судом виконавчого документа одній і тій самій особі в паперовій та електронній формах не допускається.

Зауваження. Відповідно до п. 12 «Звернення судових рішень до примусового виконання» Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України перед надсиланням виконавчого документа відповідальний працівник суду перевіряє стан добровільної сплати боржником судового збору, штрафу (як засобу процесуального примусу) та інших платежів до бюджету. У разі виконання боржником постанови про накладення штрафу в добровільному порядку в терміни, визначені законодавством, сплативши судовий збір та штраф у підсистемі «Електронний суд» через Єдиний державний вебпортал електронних послуг (Портал Дія), відповідальний працівник, який контролює своєчасність та повноту повідомлень про виконання судових рішень, перевіряє інформацію в АСДС про факт надходження сплати в електронній формі, що надійшли через інформаційну взаємодію.

Відповідальний працівник на підставі перевіреної інформації в АСДС проставляє на виконавчому документі відмітку про добровільне виконання із зазначенням дати сплати боржником, номера платіжного документа, суми сплати, способу оплати, підпису відповідального працівника, дати зробленого запису¹.

Суд видає декілька виконавчих документів, якщо:

- судові рішення прийнято на користь декількох позивачів;
- судові рішення прийнято проти декількох відповідачів;
- виконання повинно бути проведено в різних місцях;
- рішенням передбачено вчинення кількох дій.

Зауваження. У таких виконавчих документах зазначаються один стягувач та один боржник, а також визначається, в якій частині необхідно виконати судові рішення, або зазначається, що обов'язок чи право стягнення є солідарним.

Суд вносить до ЄДРСР відомості про:

- виконавчі документи – протягом 5-ти днів після набрання судовим рішенням законної сили;

¹ Про внесення змін до Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації України від 15.07.2024 р. № 287. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0287750-24#n3>.

Зауваження. Їх копія (текст), що містить інформацію про вебадресу такого документа в ЄДРСР, надсилається судом стягувачу до його електронного кабінету, а в разі його відсутності – рекомендованим листом із повідомленням про вручення чи цінним листом.

- ухвали – не пізніше 2-х днів з дня її постановлення у порядку, передбаченому КАСУ у разі вирішення питання про:
 - виправлення помилки у виконавчому документі;
 - визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню;
 - забезпечення виконання судового рішення;
 - стягнення на користь боржника безпідставно одержаного стягувачем за виконавчим документом;
 - поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання;
 - відстрочення чи розстрочення виконання, зміну чи встановлення способу і порядку виконання;
 - зупинення виконання (дії) судового рішення;
 - заміну сторони виконавчого провадження.

Суд з метою забезпечення виконання рішення може вжити заходів, передбачених ст. 151 КАСУ, а саме:

- зупинити дію індивідуального акта або нормативно-правового акта;
- заборонити відповідачу вчиняти певні дії;
- заборонити іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору;
- зупинити стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку.

Зауваження. Такі дії суд здійснює за заявою особи, на користь якої ухвалено рішення, й постановляє відповідну ухвалу. При цьому суд вносить до ЄДРСР наявні у суді документи, що підтверджують виконання відповідної ухвали суду (ч. 8 ст. 373 КАСУ).

Схематично виконавчі документи, на підставі яких здійснюється виконання судового рішення, наведено на рис. 5.3.

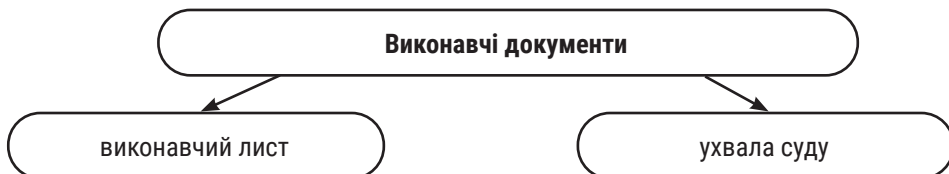

Рис. 5.3

5.4. Виправлення помилки у виконавчому документі чи визнання його таким, що не підлягає виконанню

Помилка, допущена при видачі виконавчого документа, може стосуватися дефектів його форми чи змісту, зокрема:

- суд неправильно зазначив інформацію про стягувача чи боржника;
- резолютивну частину судового рішення перенесено у виконавчий лист з помилками, внаслідок цього обсяг обов'язків, що покладено на боржника, зменшено чи збільшено або й зовсім змінено;
- немає всіх необхідних реквізитів виконавчого документа.

Виправлення помилки у виконавчому документі чи визнання його таким, що не підлягає виконанню, може проводитися відповідно до положень ч. 1 ст. 374 КАСУ:

- за заявою стягувача;
- за заявою боржника.

Зауваження. Якщо заява про виправлення помилки у виконавчому документі чи визнання його таким, що не підлягає виконанню, подана не стягувачем або боржником, а іншою особою, суд постановляє ухвалу про повернення такої заяви заявнику без розгляду, керуючись приписами ч. 2 ст. 167 КАСУ. Так, колегія суддів Восьмого апеляційного адміністративного суду дійшла висновку, що наявні підстави для повернення без розгляду заяви Акціонерного товариства «МЕГАБАНК» про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню, оскільки така заява подана Акціонерним товариством «МЕГАБАНК», яке не виступає в цій справі як стягувач або боржник¹.

Строк, протягом якого може бути подано заяву про виправлення помилки чи визнання його таким, що не підлягає виконанню, не визначено КАСУ. З огляду на загальні правила виконавчого провадження, можна дійти висновку, що цю ініціативу може бути реалізовано з дня видачі виконавчого документа до дня закінчення виконавчого провадження.

Суд при розгляді заяви про виправлення помилки у виконавчому документі чи визнання його таким, що не підлягає виконанню, у 10-денний строк з дня її надходження у судовому засіданні може:

- зупинити виконання за виконавчим документом до розгляду заяви про виправлення помилки;
- заборонити приймати виконавчий документ до виконання, при цьому неявка стягувача і боржника не є перешкодою для розгляду заяви.

Зауваження. Ухвала про такі дії суду вноситься до ЄДРСР не пізніше наступного дня з дня її постановлення.

¹ Ухвала Восьмого апеляційного адміністративного суду від 06.03.2023 р. у справі № П/857/1/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109406321>.

Суд за результатом розгляду заяви про виправлення помилки може постановити:

- ухвалу про задоволення заяви та виправлення помилки у виконавчому документі (цією ухвалою вносяться виправлення до змісту виконавчого документа, тобто усуваються його недоліки).

Наприклад. У справі № 460/48844/22 від 20.02.2024 р. Рівненський окружний адміністративний суд розглянув заяву позивача про виправлення помилки у виконавчих листах в адміністративній справі, перевіrivши правову та фактичну обґрунтованість мотивів заяви про виправлення помилки у виконавчому листі, ухвалив виправити помилку, допущену при оформленні виконавчих листів¹.

- ухвалу про відмову у задоволенні такої заяви.

У свою чергу, за результатом розгляду заяви про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню, суд постановляє:

- ухвалу про задоволення заяви про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню;

Зауваження. У такому разі виконавчий лист втрачає свою юридичну силу та не підлягає подальшому виконанню. Водночас, якщо стягнення за таким виконавчим документом уже відбулося повністю або частково, суд одночасно з вирішенням вказаних питань на вимогу боржника стягує на його користь безпідставно одержане стягувачем за виконавчим документом (ч. 4 ст. 374 КАСУ).

- ухвалу про відмову у задоволенні такої заяви.

Підставами для визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню, відповідно до ч. 2 ст. 374 КАСУ, є:

- видача виконавчого документа помилково (наприклад, видача виконавчого листа за рішенням, яке не набрало законної сили, якщо таке рішення не підлягає негайному виконанню);

Зауваження. Законодавством не встановлено орієнтовного переліку таких випадків, адміністративні суди, в тому числі й КАС ВС (справа № 752/2391/17 (2а-14/09)) у своїй практиці посилаються на узагальнення судової практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику розгляду судами процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень у цивільних справах» від 25.09.2015 р. з цього питання.

- якщо обов'язок боржника відсутній повністю чи частково у зв'язку з його припиненням;
- добровільним виконанням обов'язку боржником чи іншою особою;

¹ Ухвала Рівненського окружного адміністративного суду від 20.02.2024 р. у справі № 460/48844/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117115942>.

- інші причини (приміром, скасування судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами).

Ухвала суду про виправлення помилки чи про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню оскаржується згідно з нормативними правилами, закріпленими у гл. 1 розд. III «Апеляційне провадження» КАСУ. Апеляційна скарга на ухвалу суду подається протягом 15 днів з дня її проголошення. Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини ухвали суду, або розглянуто справу в порядку письмового провадження, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення. Апеляційна скарга подається безпосередньо до суду апеляційної інстанції.

5.5. Зупинення виконання та дії судового рішення

Суд касаційної інстанції може зупинити виконання судового рішення чи зупинити його дію (якщо рішення не передбачає примусового виконання) до закінчення його перегляду в касаційному порядку:

- за заявою учасника справи;
- за власною ініціативою.

Важливим є саме обґрунтованість такої заяви щодо необхідності зупинення виконання рішення (ухвали) суду або зупинення його дії, відтак особі, яка ініціює вчинення зазначеної дії, варто довести необхідність зупинення. Водночас ухвала суду про зупинення виконання судового рішення чи зупинення його дії повинна бути належним чином обґрунтована та вмотивована.

Обставини, які слугують підставою для того, щоб суд постановив ухвалу про зупинення виконання рішення або його дії, повинні бути істотними. Про це неодноразово зазначається в судових рішеннях.

Наприклад. КАС ВС у справі № 460/10232/21 відзначив, що заявник повинен навести обґрунтування відповідної вимоги та довести, що захист його прав та інтересів стане об'єктивно неможливим без вжиття таких заходів; для відновлення порушених прав необхідно буде докласти надмірних зусиль та/або витрат; існуватимуть перешкоди для застосування або буде неможливим застосування передбаченого статтями 380 та 381 КАСУ механізму повороту виконання судового рішення. Отже, для зупинення виконання судових рішень, яке допускається як виняток, повинні бути вагомими причини. Сподівання і припущення скаржника на певні результати касаційного розгляду справи не можуть бути підставою для зупинення виконання судового рішення, яке набрало законної сили. Скаржник по справу в обґрунтування заявленого клопотання про зупинення виконання судового рішення зазначив, що в разі приведення до виконання оскаржених рішень в частині скасування державної реєстрації земельної ділянки з кадастровим номером 5624683300:05:021:0001, якщо такі рішення будуть скасовані судом касаційної інстанції, поворот виконання судових рішень буде неможливим. Таке аргументи КАС ВС визнав як такі, що не містить жодних належних обґрунтувань і доказів на їх підтвердження, які

можна було би оцінити, у результаті чого відмовив у задоволенні клопотання, про що постановив відповідну ухвалу¹.

Строк, в який цю ініціативу може бути реалізовано, в КАСУ прямо не встановлено. Однак, враховуючи приписи п. 6 ч. 1 ст. 330 КАСУ, можна дійти висновку, що подання учасником справи заяви про зупинення виконання рішення (ухвали) суду або зупинення його дії можливе з моменту подання касаційної скарги до моменту ухвалення судового рішення судом касаційної інстанції. Водночас суд касаційної інстанції може зупинити виконання оскаржуваного судового рішення або зупинити його дію за власною ініціативою з моменту відкриття касаційного провадження до моменту ухвалення судового рішення.

Суд касаційної інстанції за результатами розгляду постановляє:

- ухвалу про зупинення виконання або зупинення дії судового рішення;
- ухвалу про відмову у задоволенні заяви щодо зупинення виконання або зупинення дії судового рішення.

Зауваження. Ухвала суду касаційної інстанції набирає законної сили з моменту її проголошення. Ухвала, постановлена судом в письмовому провадженні набирає законної сили з моменту її підписання суддею (суддями). Така ухвала оскарженню не підлягає.

Залежно від прийнятого рішення за результатами розгляду касаційної скарги суд касаційної інстанції в постанові за результатами перегляду оскаржуваного судового рішення вирішує питання про поновлення його виконання (дії) (ч. 3 ст. 375 КАСУ).

5.6. Поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого листа до виконання

Поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого листа до виконання з поважних причин є одним із процесуальних засобів забезпечення судом виконання судового рішення.

Відповідно до приписів ч. 1 ст. 376 КАСУ про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого листа до виконання *стягувач може подати заяву для пред'явлення виконавчого листа до виконання з причин, визнаних судом поважними*. Зазначене положення кореспондується з ч. 6 ст. 12 Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. № 1404-VIII, згідно з якою стягувач, який пропустив строк пред'явлення виконавчого документа до виконання, має право звернутися із заявою про поновлення такого строку до суду, який розглядав справу як суд першої інстанції.

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 06.12.2023 р. у справі № 460/10232/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115454066>.

Виконавчі документи можуть бути пред'явлені до примусового виконання протягом трьох років, крім посвідчень комісій по трудових спорах та виконавчих документів, за якими стягувачем є держава або державний орган, які можуть бути пред'явлені до примусового виконання протягом трьох місяців (ч. 1 ст. 12 Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. № 1404-VIII). Тобто, враховуючи приписи вказаних норм, можна дійти висновку, що поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого листа до виконання можливе:

- після спливу законодавчо встановлених трьох років – у випадку коли стягувачем є приватна особа (фізична чи юридична);
- після спливу трьох місяців – у випадку, коли стягувачем є суб'єкт владних повноважень. При цьому закон не визначає граничних меж такого строку, однак стягувач має обґрунтувати поважність причин пропуску встановленого строку.

Наприклад. Кіровоградський окружний адміністративний суд у справі № 1170/2а-4200/12, розглянувши в порядку письмового провадження заяву Олександрійського міськрайонного центру зайнятості Кіровоградської області про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого листа до виконання та видачу його дубліката, дійшов висновку, що виконавчий лист втрачено під час його надіслання одним підрозділом виконавчої служби до іншого. Ця причина не залежала від волі стягувача, а тому є поважною, у зв'язку із чим задовольнив заяву та постановив відповідну ухвалу¹.

Стягувач подає заяву про поновлення пропущеного строку до суду, який розглядав справу як суд першої інстанції.

Суд розглядає заяву про поновлення пропущеного строку в 10-денний строк у судовому засіданні з повідомленням стягувача та боржника.

Зауваження. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду (частини 2, 3 ст. 376 КАСУ).

Суд постановляє ухвалу про:

- задоволення заяви про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого листа до виконання – за наявності поважних причин;
- відмову у задоволенні такої заяви.

Ухвали може бути оскаржено в порядку, встановленому КАСУ (ч. 4 ст. 376 КАСУ), тобто відповідно до нормативних правил, які закріплені в гл. 1 розд. III «Апеляційне провадження» КАСУ. Апеляційна скарга на ухвалу суду подається протягом 15 днів з дня її проголошення.

¹ Ухвала Кіровоградського окружного адміністративного суду від 15.05.2019 р. у справі № 1170/2а-4200/12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81726007>.

Схематично порядок поновлення пропущеного строку наведено на рис. 5.4.

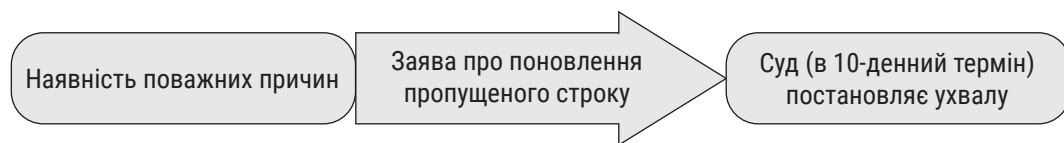

Рис. 5.4

5.7. Відстрочення і розстрочення виконання, зміна чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення

У випадку неможливості виконання судового рішення приписами ст. 378 КАСУ встановлено можливість відстрочення й розстрочення виконання судового рішення, а також зміни чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення.

Відстрочення виконання судового рішення варто розглядати як процесуальну дію, що передбачає перенесення виконання судового рішення на інший час.

Розстрочення виконання судового рішення передбачає можливість його виконання поступово, певними частинами у конкретно встановлені строки.

Умовою відстрочення і розстрочення виконання судового рішення, а також зміни чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення є наявність обставин, які суттєво ускладнюють або унеможливають виконання судового рішення.

Метою відстрочення і розстрочення, зміни способу та порядку виконання судового рішення є забезпечення реального, а не ілюзорного виконання судового рішення з метою дотримання інтересів стягувача та зменшення тягаря виконання судового рішення боржника, за яким останній буде мати можливість виконати свої зобов'язання, покладені на нього судовим рішенням.

Суд, який розглядав справу як суд першої інстанції, може:

- відстрочити або розстрочити виконання судового рішення за заявою *сторони* чи з *власної ініціативи*;
- встановити чи змінити спосіб або порядок виконання судового рішення – за заявою *стягувача* чи *виконавця* (у випадках, встановлених законом) або з *власної ініціативи*.

Законодавчо не встановлено строк, протягом якого вказана ініціатива може бути реалізована, однак з огляду на специфіку відстрочення і розстрочення виконання, зміни чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення як процесуальних дій, можна дійти висновку, що вони можуть бути реалізовані після набрання законної сили відповідним судовим рішенням до закінчення виконавчого провадження. При цьому важливою умовою є те, що суд може вирішити питання про відстрочення або розстрочення виконання, зміну чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення лише за наявності відомостей, які свідчать про необхідність вчинення таких дій.

Зауваження. Частина 1 ст. 33 Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. № 1404-VIII визначає, що за наявності обставин, що ускладнюють виконання рішення або роблять його неможливим (хвороба сторони виконавчого провадження, відрадження сторони виконавчого провадження, стихійне лихо тощо), сторони мають право звернутися до суду, який розглядав справу як суд першої інстанції, із заявою про відстрочку або розстрочку виконання рішення. Рішення про розстрочку виконується в частині та у строки, встановлені цим рішенням¹.

Суд:

- розглядає заяву про встановлення або зміну способу або порядку виконання, відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення розглядається у 10-денний строк з дня її надходження у судовому засіданні з повідомленням стягувача та боржника.

Зауваження. Неприбуття у судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду (ч. 2 ст. 378 КАСУ).

- бере до уваги:
 - ступінь вини відповідача у виникненні спору;
 - щодо фізичної особи – тяжке захворювання самої особи або членів її сім'ї, її матеріальне становище;
 - стихійне лихо, інші надзвичайні події тощо.

Зауваження. Введення правового режиму воєнного стану саме по собі не є підставою для відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення; встановлення або зміни способу або порядку виконання судового рішення. Сам лише факт запровадження на території України воєнного стану з 24.02.2022 р. не є перешкодою, яка унеможливує сплату судового збору та не може бути підставою для безумовного та систематичного продовження процесуального строку, відстрочення, розстрочення чи звільнення від сплати судового збору у всіх абсолютно випадках. Таким чином, обставини, пов'язані з тривалою внутрішньою процедурою виділення та погодження коштів на сплату судового збору, обставини щодо неналежного фінансування суб'єкта владних повноважень з Державного бюджету України, відсутність достатньої кількості коштів, які призначені для цієї мети, блокування рахунків та здійснення безспірного стягнення коштів з рахунків боржника не є наслідками введення воєнного стану в Україні, а обставини щодо організації роботи органів Державної митної служби України в умовах правового режиму воєнного стану не можуть вважатися достатніми для відстрочення, розстрочення сплати судового збору, звільнення сторони від сплати судового збору чи зменшення його розміру, оскільки це є лише недоліки в організації внутрішньої діяльності та представництва інтересів суб'єкта владних повноважень в судах².

¹ Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.

² Ухвала Шостого апеляційного адміністративного суду від 06.03.2024 р. у справі № 320/32971/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117482160>.

- за результатами розгляду постановляє ухвалу про:
 - відстрочення чи розстрочення виконання або зміну чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення;

Зауваження. Відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення не може перевищувати одного року з дня ухвалення рішення, ухвали, постанови (ч. 5 ст. 378 КАСУ). При цьому суд змінює строк подання суб'єктом владних повноважень звіту про виконання такого рішення.

- відмову у задоволенні відстрочення чи розстрочення виконання або зміни чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення.

При відстроченні або розстроченні виконання судового рішення, відповідно до ч. 6 ст. 378 КАСУ, суд може вжити заходів забезпечення позову, передбачених ст. 151 КАСУ. *Більш детально про забезпечення позову матеріал викладено в підрозд. 2.9 цього підручника.*

У необхідних випадках суд надсилає ухвалу установі банку за місцезнаходженням боржника або державному виконавцю (ч. 8 ст. 378 КАСУ).

Ухвалу суду за результатами розгляду питання про відстрочення або розстрочення виконання, зміну чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення може бути оскаржено в порядку, встановленому КАСУ, тобто згідно з нормативними правилами, закріпленими у гл. 1 розд. III «Апеляційне провадження» КАСУ. Апеляційна скарга на ухвалу суду подається протягом 15 днів з дня її проголошення.

Схематично можливі дії суду від ініціатора відстрочення й розстрочення виконання судового рішення, зміни чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення наведено на рис. 5.5.

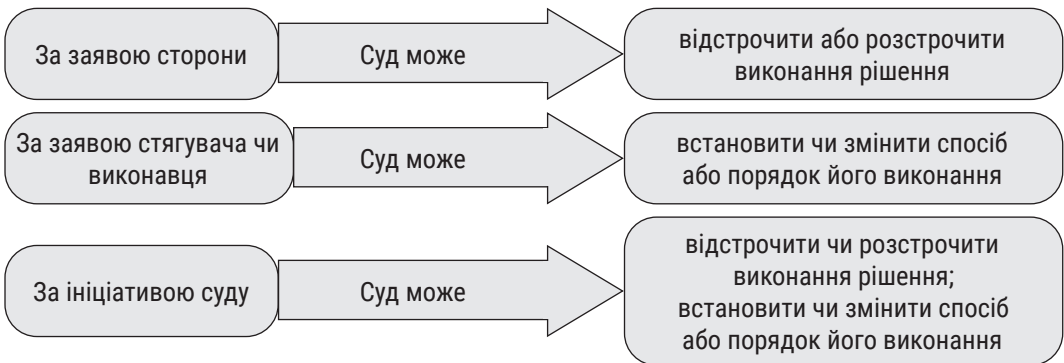

Рис. 5.5

5.8. Поворот виконання судових рішень

З метою усунення наслідків виконання судового рішення, яке скасоване (змінене) через провадження з його перегляду (апеляційного касаційного, перегляду за нововиявленими чи виключними обставинами), та відновлення правового становища сторін (насамперед відповідача в адміністративній справі), що мало місце до виконання скасованого (зміненого) судового рішення, у КАСУ запроваджено інститут повороту виконання судових рішень.

Поворот виконання судових рішень адміністративних судів – це правовий інститут адміністративного судочинства, за допомогою якого забезпечується захист прав відповідача в адміністративній справі (боржника у виконавчому провадженні) шляхом повернення сторін адміністративної справи (виконавчого провадження) у попереднє становище через скасування (зміну) судового рішення, яке було виконано.

Характерною ознакою повороту виконання судових рішень адміністративних судів є можливість його застосування лише до тих судових рішень, які вже було виконано. Така особливість відрізняє поворот виконання судового рішення від правового інституту визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню, про який йшлося у підрозд. 5.4 цього підручника.

При цьому сам порядок виконання судового рішення адміністративного суду не впливає на можливість застосування повороту його виконання.

Зауваження. У ч. 5 ст. 380 КАСУ йдеться про поворот виконання судового рішення за участі державного виконавця, а в ч. 9 цієї статті вжито спеціальні терміни, притаманні законодавству про виконавче провадження, – «стягувач» і «боржник».

Разом із тим, як уже зазначалося в підрозділах 1.1.2, 4.3.3 цього підручника, судові рішення адміністративних судів підлягають примусовому виконанню як у загальному порядку органами державної виконавчої служби у порядку виконавчого провадження, так і в спеціальному – іншими органами: *Державною казначейською службою України* відповідно до Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень»¹, *органами Національної поліції* відповідно до Закону України «Про Національну поліцію»², *податковими керуючими або іншими працівниками контролюючого органу* відповідно до Податкового кодексу України, *посадовими та службовими особами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції, органи (підрозділи) охорони державного кордону, органи СБУ* відповідно до Закону «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»³, *Фонд державного майна України та уповноважені особи з числа працівників апарату Ради національної безпеки та оборони (РНБО)* згідно із Законом України «Про санкції»⁴, *Державна служба фінансового моніторингу України* відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню

¹ Про гарантії держави щодо виконання судових рішень : Закон України від 05.06.2012 р. № 4901-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17#Text>.

² Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

³ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.

⁴ Про санкції : Закону України від 14.08.2014 р. № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#n77>.

тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»¹, *Національне агентство з питань запобігання корупції* відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні»² тощо. У наведених та інших актах законодавства встановлено спеціальні порядки виконання судових рішень адміністративних судів, в яких ці спеціальні терміни «стягувач», «боржник» не вживаються. Така особливість правового регулювання не позбавляє сторони адміністративної справи ініціювати поворот виконання тих судових рішень, які підлягають виконанню наведеними вище суб'єктами.

Суд вирішує питання про поворот виконання рішення за заявою сторони, поданої до апеляційного, касаційного суду, чи суду, уповноваженого на перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами.

Зауваження. До заяви про поворот виконання рішення шляхом повернення стягнутих грошових сум, майна або його вартості додається документ, який підтверджує те, що суму, стягнуту за раніше прийнятим рішенням, списано установою банку або майно вилучено державним виконавцем.

Правовими підставами прийняття судового рішення апеляційним чи касаційним судом щодо повороту виконання судових рішень відповідно до приписів ч. 1 ст. 380 КАСУ є:

- закриття провадження у справі;
- залишення позову без розгляду;
- відмова в позові повністю;
- задоволення позовних вимог у меншому розмірі.

У випадку, коли рішення після його виконання скасовано і справу повернуто на новий розгляд (апеляційним чи касаційним судом), суд, на розгляд якого повернуто справу, ухвалюючи рішення, вирішує питання про поворот виконання, якщо при новому розгляді справи він (ч. 2 ст. 380 КАСУ):

- закриває провадження у справі;
- залишає позов без розгляду;
- відмовляє в позові повністю;
- задовольняє позовні вимоги в меншому розмірі.

Суд вирішує питання про поворот виконання, якщо за результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами він (ч. 3 ст. 380 КАСУ):

- закриває провадження у справі;
- залишає позов без розгляду;

¹ Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n638>.

² Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>.

- відмовляє в позові повністю;
- задовольняє позовні вимоги в меншому розмірі.

У випадку невіршення питання про поворот виконання судового рішення вищезазначеними судами, заява відповідача про поворот виконання розглядається адміністративним судом, який розглядав справу як *суд першої інстанції*.

Відповідач подає заяву *протягом одного року* з дня:

- ухвалення відповідного рішення суду апеляційної чи касаційної інстанції; або
- з дня ухвалення рішення при новому розгляді справи за результатами перегляду рішення за нововиявленими або виключними обставинами.

Суд:

- розглядає заяву про поворот виконання у 20-денний строк з дня надходження заяви у судовому засіданні з повідомленням стягувача та боржника;

Зауваження. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, не перешкоджає судовому розгляду.

Слід звернути увагу, що КАСУ в цій частині оперує поняттям «відповідач» при поданні заяви до суду першої інстанції, що розглядав справу (ч. 7 ст. 380), а вже у ч. 9 ст. 380 оперує поняттям «боржник» як відповідник поняттю «відповідач».

- постановляє ухвалу, яку може бути оскаржено в порядку, встановленому КАСУ (ч. 9 ст. 380 КАСУ).

Особливості повороту виконання в окремих категоріях адміністративних справ встановлено у ст. 381 КАСУ.

Поворот виконання допускається, якщо скасоване рішення було обґрунтовано повідомленими позивачем завідомо неправдивими відомостями або поданими ним підробленими документами у справах про:

- відшкодування шкоди, заподіяної суб'єктом владних повноважень, каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи;
- присудження виплати пенсій чи інших періодичних платежів з Державного бюджету України або позабюджетних державних фондів;
- присудження виплати заробітної плати чи іншого грошового утримання у відношеннях публічної служби.

У випадку, якщо скасоване рішення ґрунтувалося на неправдивих відомостях позивача або поданих ним підроблених документів, поворот виконання рішення у вищенаведених випадках не допускається.

Наприклад. Вінницький окружний адміністративний суд у справі № 120/2005/19-а, розглянувши у відкритому судовому засіданні заяву відповідача про поворот виконання рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 05.08.2019 р., звернув увагу, що на виконання рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 05.08.2019 р., яке набрало законної сили, відповідачем у квітні 2020 р. було виплачено ОСОБА_1 кошти в сумі 366 165,49 грн (після відрахування відповідних податків та зборів), які були нараховані

як індексація грошового забезпечення в сумі 208,95 грн та середній заробіток за несвоечасний розрахунок при звільненні в сумі 454 604,40 грн. Індиксація грошового забезпечення розглядається як складова гарантованого державою забезпечення (грошового утримання) у відносинах публічної (військової) служби. Таким чином, суд дійшов висновку, що відповідач просить здійснити поворот виконання рішення про присудження виплати грошового утримання у відносинах публічної служби, у зв'язку із чим, керуючись положеннями ст. 381 КАСУ, відмовив у задоволенні заяви відповідача про поворот виконання рішення суду та постановив відповідну ухвалу¹.

5.9. Судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративних справах

Дієвість судового захисту залежить не лише від законності та обґрунтованості прийнятого судового рішення, а й від його належного виконання.

Інститут судового контролю спрямований передусім на те, щоб відповідач, який має виконати судові рішення, його виконав швидко та ефективно. Дефініція поняття «судовий контроль» не знайшла свого відображення у чинному КАСУ, при цьому питання застосування судового контролю визначено низкою статей, зокрема 287, 382 КАСУ. Разом з тим, виходячи із спрямованості судового контролю, до його виду необхідно віднести також й визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень – відповідачем на виконання рішення суду (ст. 383 КАСУ).

Зауваження. В Україні визнано системну проблему невиконання судових рішень, однією з причин якою визначено неефективний механізм здійснення судового контролю². Така неефективність певною мірою пов'язана з дискреційним, а не обов'язковим характером повноважень суду із застосування заходів судового контролю та відсутністю в КАСУ чітких положень про застосування заходів судового контролю за виконанням тих судових рішень, які підлягають виконанню не органами державної виконавчої служби в порядку виконавчого провадження, а іншими органами у спеціальному порядку, відсутністю чітких часових меж подання суб'єктом владних повноважень звіту про виконання судового рішення тощо.

Тож, видами судового контролю є:

- зобов'язання суб'єкта владних повноважень надати звіт про виконання судового рішення (ч. 1 ст. 382 КАСУ);
- накладення штрафу за невиконання судового рішення (ч. 2 ст. 382 КАСУ);
- визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, що вчинені суб'єктом владних повноважень-відповідачем на виконання такого рішення суду (ст. 383 КАСУ);

¹ Ухвала Вінницького окружного адміністративного суду від 18.10.2021 р. у справі № 120/2005/19-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100525048>.

² Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>.

- визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, що вчинені державним виконавцем чи іншою посадовою особою органу державної виконавчої служби або приватним виконавцем (ст. 287 КАСУ).
- *Зобов'язання суб'єкта владних повноважень надати звіт про виконання судового рішення.*

Такий вид судового контролю встановлює суд першої інстанції за заявою позивача, його представника. При цьому в заяві слід навести обґрунтовані доводи, підтверджені належними доказами, необхідності застосування такого виду судового контролю й бажаний строк подання звіту про виконання судового рішення суб'єктом владних повноважень. Законодавчо імперативно не встановлено момент подання заяви та виду судового рішення. Виходячи з аналізу положень КАСУ, можна стверджувати, що про необхідність застосування такого виду судового контролю позивач може клопотати як до ухвалення рішення у справі, так і після нього. У першому випадку таке прохання може бути викладено як у заяві по суті, так і окремою заявою, у другому ж – окремою заявою, що вважаються заявою з процесуальних питань у розумінні КАСУ. Своєю чергою, питання про зобов'язання суб'єкта владних повноважень надати звіт про виконання судового рішення вирішується відповідно або у рішенні по суті, або ж у відповідній ухвалі, викладеній окремим документом. Умовою задоволення заяви позивача є доведення можливого невиконання судового рішення в майбутньому або ж фактичне невиконання судового рішення відповідачем, коли рішення звернуто до виконання. Наведеним твердженням повною мірою відповідає й судова практика.

Наприклад. Рівненський окружний адміністративний суд, розглянувши заяву Товариства з обмеженою відповідальністю «Енерго Захід» про встановлення судового контролю за виконанням рішення суду в адміністративній справі № 460/2349/23 від 30.03.2023 р., що надійшла 13.05.2024 р., дійшов висновку, що долучені позивачем до заяви про встановлення судового контролю за виконанням судового рішення докази свідчать на користь того, що станом на 13.05.2024 р. відповідачем дійсно без поважних причин не виконується рішення суду в частині здійснення реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних, а саме: на реєстрацію подано податкові накладні Товариства з обмеженою відповідальністю «Енерго Захід» від 14.10.2022 р. № 2 та від 25.10.2022 р. № 3. У зв'язку з цим судом було зобов'язано суб'єкта владних повноважень подати звіт про визнання судового рішення від 30.03.2023 р.¹

Натомість, Вінницький окружний адміністративний суд у справі № 120/1039/19-а за позовом фізичної особи-підприємця ОСОБА_2 до виконавчого комітету Немирівської міської ради про визнання дій протиправними, скасування рішення та зобов'язання вчинити дії, ухвалив рішення про задоволення позову частково, а також зобов'язав виконавчий комітет Немирівської міської ради прийняти рішення про присвоєння поштової адреси об'єкту нерухомого майна (салон-магазину з продажу промислових товарів), розташованому на земельній ділянці, кадастровий номер НОМЕР_1, за АДРЕСА_1².

¹ Ухвала Рівненського окружного адміністративного суду від 14.05.2024 р. у справі № 460/2349/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119021468>.

² Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 20.06.2019 р. у справі № 120/1039/19-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82751333>.

Строк, в який суб'єкт владних повноважень має подати звіт, законодавством не визначено, його встановлює суд на власний розсуд з урахуванням позиції позивача, можливостей суб'єкта владних повноважень щодо часових меж виконання судового рішення, однак при цьому має бути дотримано й розумність строків з тим, щоб передбачений вид судового контролю був дієвим, адже фактично невиконання вимоги подання звіту чи подання його невчасно є правовою підставою застосування до суб'єкта владних повноважень більш обтяжуючих заходів примусу, таких як штраф.

Зауваження. За наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання рішення суду або в разі неподання такого звіту суддя своєю ухвалою може встановити новий строк подання звіту.

- Накладення штрафу за невиконання судового рішення.

Підставою накладення штрафу на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання рішення, є неподання ним звіту про виконання судового рішення чи подання його поза межами встановленого строку або ж, як вбачається з положень ч. 2 ст. 382 КАСУ, у разі якщо такий звіт має «змістовні вади».

Ініціювати питання про накладення штрафу може:

- позивач;
- власне, суд.

Зауваження. Питання щодо накладення штрафу вирішується суддею в судовому засіданні з повідомленням сторін. Неприбуття у судові засідання сторін, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає його розгляду.

Накладення штрафу здійснюється шляхом постановлення відповідної ухвали суду, в якій визначено його розмір та можливе його зменшення.

Наприклад. Київський окружний адміністративний суд у справі № 320/8938/23, ознайомившись у порядку письмового провадження зі звітом Головного управління Пенсійного фонду України в м. Києві у справі за адміністративним позовом ОСОБА_1 до Головного управління Пенсійного фонду України в м. Києві про визнання протиправними дій, зобов'язання вчинити певні дії, не прийняв звіт представника відповідача про виконання рішення суду. У результаті чого ухвалив визнати поданий представником відповідача звіт таким, що не підтверджує виконання рішення Київського окружного адміністративного суду від 19.05.2023 р. у справі № 320/8938/23; накласти на начальника Головного управління Пенсійного фонду України в м. Києві ОСОБА_3 штраф у розмірі 20 (двадцяти) прожиткових мінімумів для працездатних осіб у розмірі 53 680,00 грн; половину штрафу в розмірі 26 840,00 грн стягнути на користь ОСОБА_1, іншу половину штрафу в розмірі 24 810,00 грн стягнути на користь Державного бюджету України¹.

¹ Ухвала Київського окружного адміністративного суду від 14.12.2023 р. у справі № 320/8938/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115660696>.

Розмір штрафу може становити від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Половина суми штрафу стягується на користь позивача, інша половина – до Державного бюджету України.

Зауваження. Суддя за клопотанням органу чи посадової особи, відповідальних за виконання рішення, на підставі відповідних доказів зменшує розмір штрафу, який стягується на користь Державного бюджету України за невиконання або неналежне виконання рішення, на суму штрафу, який було накладено за ці ж самі дії державним виконавцем відповідно до законодавства про виконавче провадження (ч. 5 ст. 382 КАСУ).

Законодавством передбачена можливість повторного накладення штрафу за невиконання судового рішення, якщо суб'єкт владних повноважень все ж таки не подав належним чином звіт, оскільки накладення і навіть сплата попереднього штрафу не позбавляє обов'язку керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання судового рішення, подати звіт. Розмір нового штрафу при цьому збільшується на суму штрафу, який було або мало бути сплачено за попередньою ухвалою (ч. 7 ст. 382 КАСУ).

Зауваження. Накладати штраф на керівника суб'єкта владних повноважень можна у випадку, якщо такий суб'єкт не є колегіальним органом і керівник умисно ухиляється від виконання судового рішення. Така ж позиція міститься й у постанові КАС ВС від 01.02.2022 р. у справі № 420/177/20 за позовом ОСОБА_1 до Южненської міської ради, в якому позивач просив визнати протиправною бездіяльність Южненської міської ради та зобов'язати надати дозвіл на розробку проєкту землеустрою щодо відведення земельної ділянки для будівництва індивідуального гаража. Розглядаючи касаційну скаргу Южненського міського голови (ОСОБА_2) на ухвалу П'ятого апеляційного адміністративного суду від 23.06.2021 р. суд дійшов висновку, що міський голова фактично здійснює керівництво апаратом ради та її виконавчим комітетом, підписує рішення ради та її виконавчого комітету, скликає сесії, головує на пленарних засіданнях ради, вносить пропозиції на розгляд сесії місцевої ради, але не має повноважень безпосередньо впливати на процедуру голосування та волевиявлення депутатів щодо прийняття місцевою радою певного рішення, а тому, і за загальним правилом, не може нести відповідальність за результат розгляду радою питання, віднесеного до її компетенції, в тому числі питання, необхідність розгляду якого обумовлена виконанням рішення суду, яке набрало законної сили. З урахуванням викладеного, колегія суддів вважає помилковим висновок суду апеляційної інстанції про наявність підстав для накладення на Южненського міського голову ОСОБА_2 штрафу, оскільки під час розгляду заяви ОСОБА_1 від 01.02.2021 р. про зобов'язання Южненського міського голови ОСОБА_2 подати звіт про виконання рішення суду, судом апеляційної інстанції не було встановлено обставин, які свідчать про умисне невиконання саме міським головою ОСОБА_2 рішення суду, недобросовісність у його діях або які б свідчили про ухилення останнього від виконання рішення суду¹.

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 01.02.2022 р. у справі № 420/177/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103035792>.

- *Визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень – відповідачем на виконання рішення суду.*

Порядок визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень – відповідачем на виконання рішення суду, встановлено положеннями ст. 383 КАСУ.

Особа-позивач, на користь якої ухвалено рішення суду, звертається із заявою до суду першої інстанції про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень-відповідачем на виконання рішення суду протягом десяти днів з дня, коли позивач дізнався або повинен був дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів, але не пізніше дня завершення строку пред'явлення до виконання виконавчого листа, виданого за відповідним рішенням суду.

В такій заяві позивач зазначає (ч. 2 ст. 384 КАСУ):

- найменування адміністративного суду, до якого подається заява;
- ім'я (найменування) позивача, поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти (за наявності), відомості про наявність або відсутність електронного кабінету;
- ім'я (найменування) відповідача, посада і місце служби посадової чи службової особи, поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо вони відомі;
- ім'я (найменування) третіх осіб, які брали участь у розгляді справи, поштова адреса, номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо вони відомі;
- номер адміністративної справи;
- відомості про набрання рішенням законної сили та про наявність відкритого касаційного провадження;
- інформація про день пред'явлення виконавчого листа до виконання;
- інформація про хід виконавчого провадження;
- документ про сплату судового збору, крім випадків, коли його не належить сплачувати за подання відповідної заяви;
- перелік документів та інших матеріалів, що додаються.
- докази, про які йому відомо і які можуть бути використані судом на підтвердження обставин та якими обґрунтовуються вимоги.

Зауваження. До заяви додаються докази її надсилання іншим учасникам справи.

Суд розглядає та вирішує заяву у разі її відповідності вимогам протягом десяти днів з дня її отримання:

- у порядку письмового провадження або
- у судовому засіданні.

Зауваження. Неприбуття в судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розгляду такої заяви.

Суд за результатами розгляду заяви постановляє:

- ухвалу про залишення заяви без задоволення у разі відсутності обставин протиправності відповідних рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень-відповідача та порушення ним прав, свобод, інтересів особи-позивача;
- ухвалу про повернення заявнику заяви у разі невідповідності заяви вказаним вище вимогам, подання заяви особою, яка відповідно до ч. 6 ст. 18 КАСУ зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його і якщо, прийнятою в порядку письмового провадження;
- окрему ухвалу про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень-відповідачем на виконання рішення суду.

Зауваження. Відповідно до чинної на цей час редакції КАСУ всі види ухвал можуть бути оскаржені.

Наприклад. Сумський окружний адміністративний суд у справі № 480/4536/21, розглянувши заяву ОСОБА_1 про визнання протиправною бездіяльність Головного управління Пенсійного фонду України в Сумській області, допущену на виконання рішення суду, встановив, що рішення суду в цій справі залишається не виконаним відповідачем і, зважаючи на відсутність будь-яких доказів того, що відповідач вживає заходи для виконання рішення суду у справі щодо проведення нарахування і виплати позивачу недоотриманої частини щорічної разової грошової допомоги до 05.05.2021 р. відповідно до ст. 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», виходячи з розміру 5 мінімальних пенсій за віком, що, у свою чергу, свідчить про неналежний рівень виконавчої дисципліни в Управлінні праці та соціального захисту населення Охтирської районної державної адміністрації Сумської області. У зв'язку з цим суд постановив окрему ухвалу та визнав протиправною бездіяльність Управління праці та соціального захисту населення Охтирської районної державної адміністрації Сумської області, допущену на виконання рішення Сумського окружного адміністративного суду від 12.07.2021 р. у справі № 480/4536/2; про вищевикладене зобов'язав довести до відома Управління праці та соціального захисту населення Охтирської районної державної адміністрації Сумської області для вжиття належних заходів реагування з метою недопущення подібних порушень у подальшому та встановив строк повідомлення щодо вжитих заходів¹.

- Визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, що вчинені державним виконавцем чи іншою посадовою особою органу державної виконавчої служби або приватним виконавцем як вид судового контролю, здійснюється за правилами ст. 287 КАСУ. *Більш детально матеріал про особливості провадження у цій категорії справ наведено в підрозд. 6.2 цього підручника.*

¹ Окрема ухвала Сумського окружного адміністративного суду від 23.20.2023 р. у справі № 480/4536/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114462044>.

РОЗДІЛ 6. ОСОБЛИВОСТІ СУДОЧИНСТВА В ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЯХ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ

6.1. Особливості розгляду окремих категорій складних справ: загальна характеристика, види справ, склад учасників, процесуальні особливості

На відміну від справ незначної складності, в КАСУ відсутнє визначення складних справ. Але оскільки ці два різновиди справ є протилежними один одному, можна дати визначення складній справі, зважаючи на нормативне визначення «справа незначної складності», що закріплено п. 20 ч. 1 ст. 4 КАСУ.

Як слідує з визначення «справа незначної складності», законодавець пов'язує розгляд справ різної складності з відповідною формою адміністративного судочинства, що вимагають або не вимагають від суду проведення підготовчого провадження та (або) судового засідання.

Складна справа – це адміністративна справа, в якій характер спірних правовідносин, предмет доказування та склад учасників вимагають проведення підготовчого провадження (за винятком тих, для яких процесуальним законом встановлено пріоритет їх швидкого вирішення) та судового засідання для повного та всебічного встановлення її обставин.

Відповідно до положень ч. 3 ст. 12 КАСУ, справи, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні, мають бути розглянуті в порядку загального позовного провадження. Тобто, за загальним правилом, для складних справ передбачено таку форму адміністративного судочинства, як загальне позовне провадження.

Зауваження. На практиці суди допускають можливість розгляду справи, не віднесеної до справи незначної складності в порядку спрощеного провадження, охоплюючи питання вибору форми судочинства судовим розсудом, за винятком адміністративних справ, що відповідно до КАСУ мають розглядатися виключно в загальному позовному провадженні.

Наприклад. КАС ВС у справі № 520/5388/22 (провадження № К/990/34851/23) розглянув у попередньому судовому засіданні у касаційній інстанції адміністративну справу за позовом ОСОБА_1 до Головного управління Національної поліції в Харківській області. Судом було відхилено довід скаржника про неналежний розгляд справи судом першої інстанції у порядку спрощеного позовного провадження, шляхом її віднесення до справ незначної складності. Як встановлено судами, розглядувана справа є адміністративною справою щодо проходження публічної служби позивачем, посада якого входить до переліку осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, у розумінні Закону України

«Про запобігання корупції», а відтак не є малозначною¹. Проте ця обставина автоматично не наділяє цю справу ознаками справи, що має виняткову складність і вимагає її розгляду із застосуванням особливостей загального позовного провадження. Оскільки КАСУ передбачає вичерпний перелік справ, які мають розглядатися в порядку загального позовного провадження і розглядувана справа до них не належить, ВС дійшов висновку, що справи пов'язані з проходженням публічної служби службовими особами, які, у розумінні Закону України «Про запобігання корупції», займають відповідальне або особливо відповідальне становище, до вказаного переліку не віднесено, а тому суд, беручи до уваги передбачені ч. 3 ст. 257 КАСУ чинники, може розглянути її як за правилами загального позовного провадження, так і за правилами спрощеного позовного провадження, якщо дійде такого висновку.

КАСУ визначає певні різновиди справ, які мають бути розглянуті виключно в загальному позовному провадженні, тобто за загальним правилом є складними відповідно до процесуального закону. До них належать спори, що перераховані в ч. 4 ст. 12 КАСУ:

- щодо оскарження нормативно-правових актів (органів виконавчої влади, Верховної Ради АРК, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів владних повноважень – ст. 264 КАСУ), за винятком випадків, визначених КАСУ;
- щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єкта владних повноважень, якщо позивачем також заявлено вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної такими рішеннями, діями чи бездіяльністю, у сумі, що перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності (ст. 267 КАСУ);
- щодо оскарження рішення суб'єкта владних повноважень, на підставі якого ним може бути заявлено вимогу про стягнення грошових коштів у сумі, що перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;
- щодо оскарження рішень Національної комісії з реабілітації у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років»;
- щодо оскарження індивідуальних актів НБУ, ФГВФО, Мінфін, НКЦПФР, рішень КМУ, визначених ч. 1 ст. 266¹ КАСУ.

До окремих категорій складних справ віднесено спори, перераховані в ст. 266 КАСУ. Йдеться про адміністративні справи щодо:

- законності (крім конституційності) постанов Верховної Ради України, указів і розпоряджень Президента України;
- законності дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, ВРП, ВККСУ;

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 25.04.2024 р. у справі № 520/5388/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118634195>.

- законності актів ВРП, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- законності рішень ВРП, ухвалених за результатами розгляду скарг на рішення її Дисциплінарних палат;
- законності бездіяльності КМУ щодо невнесення до Верховної Ради України законопроекту на виконання (реалізацію) рішення Українського народу про підтримку питання загальнодержавного значення на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою.

На відміну від загального підходу, за яким розгляд складних справ має здійснюватися в порядку загального позовного провадження, адміністративні суди розглядають справи, визначені в ст. 266 КАСУ, за винятком спорів щодо законності рішень ВРП, ухвалених за результатами розгляду скарг на рішення її Дисциплінарних палат, за правилами спрощеного позовного провадження

Тобто законодавець може визначати в конкретному випадку можливість розгляду окремої складної справи за правилами спрощеного позовного провадження.

Крім того, суд у кожному конкретному випадку з урахуванням критерію складності справи може прийти до висновку про необхідність її розгляду за правилами загального позовного провадження. Крім критерію складності, ч. 3 ст. 257 КАСУ передбачає й інші. До них належать:

- значення справи для сторін;
- обраний позивачем спосіб захисту;
- обсяг та характер доказів у справі, в тому числі необхідність призначення у справі експертизи, виклику свідків тощо;
- кількість сторін та інших учасників справи;
- чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес;
- думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

Усі зазначені характеристики можна розглядати як самостійні критерії, так і окремі елементи складності, що характеризують справу як складну чи незначної складності.

Аналізуючи судову практику, можна виокремити декілька критеріїв, на підставі яких суд відносить справу до складних або справ незначної складності. Такими критеріями суди визнають:

- *Предмет спору*, під яким слід розуміти об'єкт спірних правовідносин, з приводу якого виник правовий конфлікт між позивачем і відповідачем.

У справі незначної складності характер правовідносин, з приводу якого виник спір, має чітко виражений індивідуальний характер та не впливає на права, обов'язки і охоронювані інтереси інших фізичних та юридичних осіб. У свою чергу, предмет спору у складній справі, навпаки, може становити значний суспільний інтерес.

- *Предмет доказування та фактичні обставини справи*. Для справ незначної складності факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення і під-

лягають встановленню при ухваленні судового рішення, не є надмірно об'ємними. У складних справах, навпаки, предмет спору вимагає встановлення обставин справи в різних сферах або у зв'язку з великою кількістю учасників, тобто доказуванню підлягають обставини більше ніж одного епізоду. В цих випадках процес встановлення всіх обставин справи пов'язується з опрацюванням досить об'ємного матеріалу (нормативно-правових актів, письмових, речових, електронних доказів) із різних сфер «людської діяльності».

Наприклад. КАС ВС у справі № 640/10811/19 (провадження № К/9901/5171/21, К/9901/6116/21) за позовом Центрального територіального управління капітального будівництва до Департаменту містобудування та архітектури виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) дійшов висновку, що спори з приводу багатопверхового будівництва в межах історичних ареалів міст не належать до малозначних справ з огляду на їхню значущість для збереження історично-культурного середовища України¹. В зазначеній справі суд першої інстанції помилково її відніс до справ незначної складності, не врахувавши того, що справа стосується прав, обов'язків та охоронюваних законом інтересів значної кількості фізичних та юридичних осіб, предмет доказування та фактичних обставин є надмірно об'ємними, характер спірних правовідносин стосується сфер суспільних відносин, що вимагає врахування думок фахівців містобудування, сейсмобезпечності, інсоляції, правоохоронної діяльності, охорони культурної спадщини тощо.

- *Кількість учасників справи.* Справи незначної складності стосуються прав та охоронюваних законом інтересів позивача та відповідача. Значна кількість учасників у справі, як правило, з протилежними інтересами, сама по собі ускладнює встановлення фактичних обставин справи, а значить, свідчить вже про відповідну складність справи.
- *Наявність суспільного інтересу.* Справи за участі органів публічної влади, фактичні обставини яких привертають увагу громадськості, висвітлюють медіа не можуть вважатися малозначними. В національній судовій практиці визначено, що судовий контроль за законністю рішень місцевих органів влади щодо планування забудови території стосується саме захисту суспільного (публічного) інтересу.

Наприклад. КАС ВС у справі № 813/4060/17 (провадження № К/9901/58819/18) за позовом ОСОБА_1 до виконавчого комітету Винниківської міської ради м. Львова, Державної архітектурно-будівельної інспекції України в особі Департаменту державної архітектурно-будівельної інспекції у Львівській області про визнання протиправним та скасування рішення про надання містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки на проектування та будівництво багатоквартирного блокованого житлового будинку на земельній ділянці під час розгляду касаційної скарги, врахував, що рішення у цій справі впливає на захист суспіль-

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 18.05.2023 р. у справі № 640/10811/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110950700>.

ного інтересу щодо відновлення законності при вирішенні суспільно важливого та соціально значущого питання щодо планування забудови та розвитку території на місцевому рівні¹.

Зауваження. Керуючись зазначеним критерієм, приміром, науковці в юридичній літературі зазначають, що виборчі спори не можуть бути визнані справами незначної складності, адже виборчий процес супроводжується суспільною напругою і значною увагою всього суспільства. Основоположним питанням при віднесенні справи до малозначної є суспільний запит на публічність процесу². Такий підхід зумовлюється необхідністю інформування кожного про можливі загрози його безпеці, правам, свободам та охоронюваним інтересам та заходам, що вживаються для їх забезпечення. При цьому кожна виборча справа навряд чи становить значний суспільний інтерес та супроводжується значною увагою всього суспільства, а тому може розглядатися як за правилами загального, так і спрощеного позовного провадження з урахуванням особливостей, визначених для термінових справ.

Наприклад. Рахівський районний суд Закарпатської області враховуючи терміновість справи, належність до категорії справ незначної складності ухвалив розглядати адміністративну справу № 305/1351/19 (провадження 2-а/305/14/19) за позовом ОСОБА_1 до Дільничної виборчої комісії № 210400 територіального виборчого округу № 72, відділу ведення державного реєстру виборців Рахівської районної державної адміністрації про включення до списку виборців в порядку спрощеного позовного провадження без виклику (повідомлення сторін), з дотриманням вимог ст. 274 КАСУ про дводенний строк її розгляду³.

Таким чином, при виявленні значного суспільного інтересу суд має визнавати адміністративну справу складною. Певною мірою це може бути обумовлено і значним обсягом фактичних обставин справ, які суді має в ній встановити.

- *Ціна позову.* Відповідно до положень КАСУ справи про стягнення грошових коштів, в межах сформульованих позовних вимог, що не перевищує розміру ста прожиткових мінімумів для працездатних осіб, свідчить про незначну складність справи. Про застосування такого критерію для визначення малозначності справи свідчить судова практика.

Наприклад. КАС ВС у справі № 520/5831/19 (провадження № К/9901/13508/20) при вирішенні питання, чи підпадає справа щодо визнання протиправним та скасування рішення митниці про коригування митної вартості під критерії визначення справи незначної складності, взяв до уваги характер спірних відносин⁴. Зокрема, ВС зазначив, що розмір митних платежів у зв'язку з коригуванням митницею задекларованої позивачем

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 15.01.2020 р. у справі №813/4060/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86929140>.

² Дорохіна Ю. А. Розгляд справ в адміністративному судочинстві за правилами спрощеного позовного провадження. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки.* 2020. Т. 31(70). № 4. С. 122–127. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/22.pdf.

³ Ухвала Рахівського районного суду Закарпатської області від 17.07.2019 р. у справі № 305/1351/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83091386>.

⁴ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 15.06.2020 р. у справі № 520/5831/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89849259>.

митної вартості товару становить 47 152,19 грн, що не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

У свою чергу, оскарження рішень, дій та бездіяльності суб'єкта владних повноважень, якщо позивачем також заявлено вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної такими рішеннями, діями чи бездіяльністю, у сумі, що перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, свідчить про складність справи.

Зважаючи на зазначені вище критерії, з урахуванням конкретних обставин справи, суд приймає рішення про віднесення справи до складної чи незначної складності, обираючи при цьому в порядку якого провадження (загального чи спрощеного) розглядатиметься справа, за умови, що процесуальним законом імперативно це не встановлено.

Крім того, критерій складності обумовлює додаткові процесуальні особливості розгляду та вирішення адміністративних справ, приміром:

- справу в суді першої інстанції може бути розглянуто колегіально, у складі трьох або більше суддів;
- у виняткових випадках складення рішення, постанови у повному обсязі може бути відкладено на строк не більш як десять днів з дня закінчення розгляду справи, а тексту ухвали – не більш як на п'ять днів з дня оголошення вступної та резолютивної частин ухвали;
- не підлягають касаційному оскарженню справи незначної складності.

Таким чином, складні справи:

- це справи, віднесені до такого різновиду процесуальним законом, або визнані судом з урахуванням конкретних обставин справи та із застосуванням встановлених критеріїв;
- за загальним правилом суди розглядають в порядку загального позовного провадження, що не виключає можливості їх розгляду за правилами спрощеного позовного провадження, за умови прямої вказівки в КАСУ або за розсудом суду;
- суди розглядають з урахуванням особливостей провадження в окремих категоріях.

Особливості позовного провадження щодо розгляду окремих категорій складних справ передбачені § 1 гл. 11 КАСУ.

Провадження у справах *щодо оскарження нормативно-правових актів органів виконавчої влади, Верховної Ради АРК, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів владних повноважень* має такі особливості (ст. 264 КАСУ):

- право звернення до суду надано особам, щодо яких застосовано, нормативно-правовий акт, а також особи, які є суб'єктом правовідносин, у яких цей акт буде застосовано;
- визначено спеціальний строк звернення до адміністративного суду – протягом всього строку чинності нормативно-правового акта;

- передбачено особливості повідомлення заінтересованих осіб про відкриття провадження у справі – *суд зобов'язує відповідача опублікувати оголошення про це у виданні, в якому цей акт був або мав бути офіційно оприлюднений. Своєчасним опублікуванням оголошення (не пізніш як за сім днів до підготовчого засідання) підтверджується, що всі заінтересовані особи належним чином повідомлені про судовий розгляд справи;*
- встановлено наслідки виявлення судом у процесі розгляду справи інших, крім тих, щодо яких відкрито провадження в адміністративній справі, прийнятих відповідачем нормативно-правових актів чи їх окремих положень, що безпосередньо впливають на прийняття рішення у справі й без визнання яких протиправними неможливий ефективний захист прав позивача – *визнання таких актів чи їх окремих положень протиправними;*
- встановлено вимогу про опублікування рішення суду за результатами розгляду справи – *резолютивна частина рішення суду про визнання нормативно-правового акта протиправним та нечинним невідкладно публікується відповідачем у виданні, в якому його було офіційно оприлюднено, після набрання рішенням законної сили;*
- за правилами спрощеного позовного провадження підлягає розгляду позов про оскарження нормативно-правових актів, які відтворюють зміст або прийняті на виконання нормативно-правового акта, визнаного судом протиправним і нечинним повністю або в окремій його частині.

Наприклад. Київський окружний адміністративний суд у справі № 320/9411/23 (провадження П/320/9411/23) розглянув у порядку письмового провадження за правилами загального позовного провадження адміністративну справу за позовом ОСОБА_1 до Недержавної некомерційної професійної організації «Національна асоціація адвокатів України» в особі Ради адвокатів України, за участі третьої особи, що не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні відповідача – Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, про визнання протиправним та нечинним рішення Ради адвокатів України №144 від 16–17.11.2022 р. «Про Реєстр дисциплінарних проваджень»¹. Судом було встановлено, що нормативно-правовий характер оскаржуваного рішення підтверджується такими ознаками, як: встановлення обов'язку внесення плати за ведення вказаного реєстру, особою, яка подає заяву (скаргу) щодо неналежної поведінки адвоката та плати на рішення дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (норми права); має загальний характер (розрахований на необмежену кількість суб'єктів) і підлягає довгостроковому та неодноразовому застосуванню.

Провадження у справах щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, актів ВРП, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, бездіяльності КМУ (частини 1–6, 9 КАСУ) має такі особливості:

¹ Рішення Київського окружного адміністративного суду від 13.09.2023 р. у справі № 320/9411/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113432474>.

- розгляд здійснюється у порядку спрощеного позовного провадження ВС у складі колегії КАС не менше ніж з п'яти суддів;
- у разі оскарження нормативно-правових актів зазначених органів застосовуються правила, визначені статтями 264, 265 КАСУ, з особливостями, які передбачені ст. 266 КАСУ;
- судові рішення у таких справах набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, якщо таку скаргу не було подано;
- судом апеляційної інстанції є ВП ВС. Судове рішення ВС у таких справах набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, якщо таку скаргу не було подано;
- у разі подання апеляційної скарги судові рішення ВС, якщо його не скасовано, набирає законної сили після набрання законної сили рішенням ВП ВС за наслідками апеляційного перегляду;
- передбачено особливості повідомлення заінтересованих осіб про відкриття провадження у справі – *суд уповноважує позивача розмістити в одному із загальнодержавних друкованих медіа оголошення про відкриття провадження у справі щодо оскарження бездіяльності Кабінету Міністрів України щодо невнесення до Верховної Ради України законопроекту на виконання (реалізацію) рішення Українського народу про підтримку питання загальнодержавного значення на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою, бездіяльності Верховної Ради України щодо нерозгляду такого законопроекту із зазначенням у ньому змісту позовних вимог та номера судової справи. Своєчасним опублікуванням оголошення (не пізніш як через десять днів після відкриття провадження) вважається, що всі заінтересовані особи належним чином повідомлені про судовий розгляд справи. Скарги заінтересованих осіб на судові рішення в цій справі, якщо такі особи не брали участі у справі, залишаються без розгляду;*
- визначено спеціальні повноваження суду за результатами розгляду справи:
 - визнати акт Верховної Ради України, Президента України, ВРП, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України протиправним та нечинним повністю або в окремій його частині;
 - визнати дії чи бездіяльність Верховної Ради України, Президента України, КМУ, ВРП, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України протиправними, зобов'язати Верховну Раду України, Президента України, КМУ, ВРП, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України вчинити певні дії;
 - застосувати інші наслідки протиправності таких рішень, дій чи бездіяльності, визначені ст. 245 КАСУ.

Наприклад. КАС ВС у справі № 9901/153/20 (провадження №П/9901/153/20) за позовною заявою ОСОБА_1 до Верховної Ради України, в якій позивач просить визнати протиправною бездіяльність Верховної Ради України щодо усунення проявів дискримінації католиків

владою, зобов'язати відповідача надати оцінку діям і бездіяльності щодо руйнування та насильницького утримання головного храму католиків Києва, створити спеціальну комісію з питання повернення католицькій громаді України головного храму – ОСОБА_2, стягнути з відповідача моральну шкоду в розмірі заробітної плати депутата, винести окрему ухвалу, якою зобов'язати СБУ дати оцінку діям щодо руйнації храму, залучити експертів міжнародних організацій до вирішення питання щодо повернення храму¹. Суд відмовив у відкритті в провадженні у зв'язку з відсутністю предмета спору, зазначивши, що протиправною бездіяльністю є зовнішня форма поведінки (діяння) цього органу, яка полягає у неприйнятті рішення чи у нездійсненні юридично значимих й обов'язкових дій на користь заінтересованих осіб, що на підставі закону чи іншого нормативно-правового акта належать до компетенції суб'єкта владних повноважень, були об'єктивно необхідними і реально можливими для реалізації, але фактично не були здійснені. Разом з тим до компетенції Верховної Ради України чинним законодавством не віднесено вчинення дій на користь заінтересованої особи щодо повернення відповідній конфесії храму – ОСОБА_2.

Для провадження у справах щодо законності рішень ВРП, ухвалених за результатами розгляду скарг на рішення її Дисциплінарних палат (частини 1, 7, 8 ст. 266 КАСУ), встановлено такі особливості:

- скаргу має бути подано до ВП ВС;
- розгляд справи здійснюється за правилами касаційного провадження;
- ВП ВС за наслідками розгляду справи щодо оскарження рішення ВРП, ухваленого за результатами розгляду скарги на рішення її Дисциплінарної палати, може скасувати оскаржуване рішення ВРП або залишити його без змін. У випадку скасування судом рішення ВРП, ухваленого за результатами розгляду скарги на рішення її Дисциплінарної палати, ВРП розглядає відповідну дисциплінарну справу повторно.

Наприклад. Велика Палата Верховного Суду у справі № 9901/151/19 (провадження № 11-310зai19), розглянувши матеріали скарги ОСОБА_3 на рішення ВРП від 29.01.2019 р. № 251/0/15-19, ухвалене за результатами розгляду скарги на рішення її Третьої Дисциплінарної палати від 24.10.2018 р. № 3240/Здп/15-18 про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, перевіривши її на дотримання вимог, встановлених КАСУ, відкрила провадження у справі².

Провадження у справах щодо оскарження індивідуальних актів НБУ, ФГВФО, Мінфін, НКЦПФР та рішень КМУ стосовно виведення банків з ринку (ст. 266¹ КАСУ) має такі особливості:

- визначено спеціальні строки звернення до адміністративного суду – *протягом трьох місяців з дня оприлюднення такого акта/рішення в порядку, визначеному законом;*

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 22.06.2020 р. у справі № 9901/153/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89977246>.

² Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 13.05.2019 р. у справі № 9901/151/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81877527>.

- строк звернення до суду є граничним і поновленню не підлягає;
- подання позовної заяви, а також відкриття провадження в адміністративній справі не зупиняють дію оскаржуваного індивідуального акта/рішення;
- під час розгляду справ суд використовує як підставу для власної оцінки та покладається на кількісні, якісні оцінки та висновки, зроблені НБУ, ФГВФО, КМУ, Міністерством фінансів України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, на підставі яких були прийняті відповідні рішення, крім випадків, якщо:
 - оскаржуване рішення/акт прийнято з істотним порушенням встановленого порядку його прийняття (порушення, яке істотно вплинуло на результат оцінки);
 - кількісні, якісні оцінки та висновки ґрунтуються на очевидно помилкових відомостях та/або не враховують суттєвих обставин (фактів), за умови врахування яких оскаржуване рішення/акт не могло бути прийнято;
 - наявні очевидні розбіжності та/або логічні суперечності між кількісними, якісними оцінками та/або висновками;
 - оскаржуване рішення/акт прийнято за відсутності повноважень або з використанням повноважень у супереч меті, з якою вони надані законом.
- визначено спеціальні повноваження суду:
 - визнання протиправним (незаконним) та скасування індивідуального акта/рішення, визначеного частиною першою цієї статті, або окремих його положень;
 - стягнення з відповідача (відповідачів) коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправним (незаконним) індивідуальним актом/рішенням, якщо така вимога заявлена позивачем одночасно з вимогою про визнання протиправним (незаконним) та скасування індивідуального акта/рішення;
 - відмова в задоволенні позовних вимог (повністю або частково).
- суд не може прийняти будь-яке інше рішення, що може мати наслідком зупинення/припинення розпочатої процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку та/або ліквідації банку.

Наприклад. КАС ВС у справі № 826/7833/16 (провадження № К/9901/25681/20, №К/9901/27558/20) за позовом ОСОБА_1 до НБУ, ФГВФО встановив, що суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що лише вимоги про визнання протиправними та скасування Постанови Правління НБУ від 28.04.2016 р. № 299/БТ «Про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію Публічного акціонерного товариства «Комерційний банк «Союз», рішення Виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 28.04.2016 р. № 615 «Про початок процедури ліквідації АТ «КБ «Союз» та делегування повноважень ліквідатора банку», розпорядження НБУ від 06.06.2016 р. № 1740-р про відкликання генеральної ліцензії Публічного акціонерного товариства «Комерційний банк «Союз» підлягають задоволенню, оскільки такі вимоги відповідають положенням ст. 266¹ КАСУ, які є чинними та на цей

час неконституційними не визнавались, а тому колегія суддів відхиляє посилання позивача на те, що у КСУ триває розгляд справи № 3/239(20) 11.06.2020 р., предметом розгляду якої є невідповідність окремих положень Закону № 590-IX нормам Конституції України¹.

Провадження у справах за адміністративними позовами про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності (ст. 267 КАСУ) має такі особливості:

- право звернутися з адміністративним позовом мають органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які відповідно до закону можуть викуповувати земельні ділянки, інші об'єкти нерухомого майна, що на ній розміщені, для суспільних потреб;
- розгляд та вирішення адміністративних справ здійснюється апеляційним адміністративним судом за місцем розташування нерухомого майна, що підлягає примусовому відчуженню;
- судом апеляційної інстанції є ВС. Судові рішення ВС набирають законної сили з моменту проголошення і не можуть бути оскаржені.
- не передбачено сплату судового збору;
- визначено вимоги до інформації, що має міститися у рішенні суду:
 - інформація про об'єкт примусового відчуження, його місцезнаходження, площу, кадастровий номер, цільове призначення, категорію земель;
 - інформація про умови попереднього повного відшкодування вартості земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, збитків, заподіяних власнику внаслідок примусового відчуження, та їх розмір, визначений відповідно до закону;
 - інформація про строк, протягом якого власник має звільнити земельну ділянку, інші об'єкти нерухомого майна, що на ній розміщені;
 - інформація про джерело фінансування витрат, пов'язаних із примусовим відчуженням.

Окрім цього, відповідно до ч. 3 ст. 16 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності»² у разі задоволення позовних вимог рішенням суду визначаються викупна ціна та порядок її виплати, а також перелік та порядок надання майна замість відчуженого. Одночасно із задоволенням позовних вимог щодо примусового відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності суд може задовольнити вимоги щодо знесення житлового будинку, інших будівель, споруд, багаторічних насаджень, розміщених на земельній ділянці, що підлягають примусовому відчуженню.

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 11.03.2021 р. у справі № 826/7833/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95439043>.

² Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України від 17.11.2009 р. № 1559-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text>.

Наприклад. Третій апеляційний адміністративний суд у справі № 852/2а-2/24 за позовом Криворізької районної військової адміністрації Дніпропетровської області до ОСОБА_1, третя ОСОБА: Публічне акціонерне товариство «Арселор Міттал Кривий Ріг» про примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності, перевіrivши на відповідність вимогам КАСУ матеріали позовної заяви, ухвалив відкрити провадження та розглядати справу за правилами загального позовного провадження¹.

Зауваження. На практиці саме для вирішення складних справ суди звертаються до наукових здобутків науковців-правників. Застосування судом доктрин та концепцій для вирішення складних справ, що містять «пограничні» правові ситуації, є кроком щодо подолання нормативізму².

6.2. Особливості розгляду окремих категорій термінових справ: загальна характеристика, види справ, склад учасників, процесуальні особливості

Поняття «термінові справи» було введено в КАСУ новою редакцією у 2017 р., однак без визначення та розкриття сутності такого різновиду справ.

Терміновими справами є адміністративні справи, обставини яких вимагають швидкого та оперативного вирішення для забезпечення виконання завдань адміністративного судочинства шляхом встановлення особливостей їх розгляду щодо: повідомлення учасників справи про дату, час та місце розгляду; подання заяв по суті справи; встановлення строків та їх обчислення; повноважень суду; проголошення та вручення судових рішень; права на апеляційне та касаційне оскарження судових рішень.

Перелік термінових справ законодавець визначив статтями 273–277, 280–289⁵ КАСУ, до яких відніс справи:

- про вирішення виборчих спорів:
 - щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій (ст. 273 КАСУ);
 - щодо уточнення списку виборців (ст. 274 КАСУ);
 - щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, які порушують законодавство про вибори та референдум (ст. 275 КАСУ);
 - щодо оскарження дій або бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, політичної партії (блоку), місцевої організації політичної партії, їх посадових

¹ Ухвала Третього апеляційного адміністративного суду від 19.02.2024 р. у справі № 852/2а-2/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117083394>.

² Уркевич В., Шумило М. Наука, право та Верховний Суд: які існують лінії перетинання. *Юридична газета online*. 01.09.2022 р. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/nauka-pravo-ta-verhovniy-sud-yaki-ismuyut-liniyi-peretinannya.html>.

осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, члена ініціативної групи, політичної партії, громадської організації – суб'єктів процесу референдуму, їх уповноважених осіб, офіційного спостерігача – суб'єкта процесу референдуму (ст. 276 КАСУ);

- пов'язаних з виборами Президента України (ст. 277 КАСУ);
- про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (ст. 280 КАСУ);
- про усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань (ст. 281 КАСУ);
- щодо гарантованого забезпечення потреб оборони (ст. 282 КАСУ);
- за зверненням податкових та митних органів (ст. 283 КАСУ);
- про застосування санкцій (ст. 283¹ КАСУ);
- з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації (ст. 283² КАСУ);
- щодо включення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, виключення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій з такого переліку та надання доступу до активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням (ст. 284 КАСУ);
- про дострокове припинення повноважень народного депутата України в разі невиконання ним вимог щодо несумісності (ст. 285 КАСУ);
- з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності (ст. 286 КАСУ);
- з приводу рішень, дій або бездіяльності органу державної виконавчої служби, приватного виконавця (ст. 287 КАСУ);
- з приводу примусового повернення чи примусового видворення іноземців або осіб без громадянства за межі території України (ст. 288 КАСУ);
- з приводу затримання іноземців або осіб без громадянства (ст. 289 КАСУ);
- про оскарження рішень ЦОБВ, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, про продовження зупинення відповідних (відповідної) фінансових (фінансової) операцій (операції) (видаткових фінансових операцій) (ст. 289¹ КАСУ);
- за адміністративними позовами з приводу тимчасового обмеження права громадян України на виїзд за межі території України (ст. 289² КАСУ);
- про заборону політичної партії (ст. 289³ КАСУ);
- щодо здійснення державного регулювання, нагляду і контролю у сфері медіа (ст. 289⁴ КАСУ);

- щодо державного фінансування статутної діяльності політичних партій (ст. 289⁵ КАСУ).
- Перераховані термінові справи є досить різноманітними, стосуються різних сфер публічного адміністрування. Їх можна класифікувати за наступними критеріями:
- залежно від того, хто може ініціювати розгляд справи:
 - за зверненням фізичної чи юридичної особи з метою відновлення порушених прав, свобод, інтересів (приміром, статті 286, 287, 288 КАСУ);
 - за зверненням суб'єктів владних повноважень для виконання покладених на них публічно-владних управлінських функцій (приміром, статті 283², 283 КАСУ);
- залежно від суб'єктів владних повноважень, які мають право звертатися до суду:
 - органи виконавчої влади (органи податкової служби, органи міграційної служби, Мінюст);
 - інші державні органи (СБУ, Голова Верховної Ради України);
 - органи місцевого самоврядування.
- залежно від сфери публічних правовідносин:
 - у сфері народовладдя (виборчі спори);
 - пов'язані з реалізацією та обмеженням політичних прав особи (право на мирні зібрання, право на свободу об'єднання, права на свободу вираження поглядів, права на отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації);
 - у сфері національної безпеки та оборони (про застосування санкцій, щодо гарантованого забезпечення потреб оборони тощо);
 - у сфері сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів до бюджету;
 - у сфері міграції, в тому числі у сфері протидії нелегальній (незаконній) міграції;
 - у сфері примусового виконання рішень;
 - у сфері реалізації повноважень народного депутата України;
 - у сфері адміністративної відповідальності;
- залежно від можливості оскаржити рішення суду:
 - термінові справи, в яких рішення суду апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду справ набирають законної сили з моменту проголошення і не можуть бути оскаржені;
 - термінові справи, рішення в яких можуть бути оскаржені до суду касаційної інстанції.

Аналіз положень процесуального закону дозволяє дійти висновку, що термінові справи підлягають якнайшвидшому розгляду без зайвих зволікань, при цьому без шкоди для встановлення усіх обставин адміністративної справи та виконання завдань адміністративного судочинства.

За загальним правилом термінові справи суди розглядають за правилами спрощеного позовного провадження. Зазначене повністю узгоджується з судовою практикою.

Наприклад. Шостий апеляційний адміністративний суд у справі № 753/13582/23 (провадження А/855/15130/23) за позовом ОСОБА_1 до Департаменту патрульної поліції щодо доводів апелянта про порушення судом першої інстанції норм процесуального права, а саме розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження, яка підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження, зазначив, що справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності віднесені до окремої категорії термінових справ та мають скорочені строки розгляду та особливості повідомлення учасників справи про дату, час та місце їх розгляду. Отже, доводи апелянта щодо необхідності розгляду даної справи за правилами загального позовного провадження є помилковими¹.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 12 КАСУ спрощене позовне провадження призначене для розгляду справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. Логічно, що якнайшвидшого вирішення потребують саме термінові справи, серед яких є складні справи. Пряма вказівка законодавця щодо заборони розглядати зазначену категорію справ у порядку загального позовного провадження відсутня, за винятком ч. 4 ст. 12, ч. 4 ст. 257 КАСУ. Разом з тим, зважаючи на особливості загального позовного провадження, застосувати притаманні йому процесуальні особливості в стислі строки є об'єктивно неможливим з практичної точки.

Зауваження. ВС зазначає, що особливості провадження у справах з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності визначені ст. 286 КАСУ, і цю категорію справ суди не розглядають виключно за правилами загального позовного провадження, натомість її віднесено до термінових справ, у яких не вимагається проведення підготовчого засідання, а кількість заяв по суті справи є обмеженою, що вказує на її малозначність².

Таке ж зауваження ВС робить і щодо справ, визначених ст. 287 КАСУ. Їх не віднесено до категорії справ, які суди мають розглядати за правилами загального позовного провадження, обов'язковість розгляду яких визначена процесуальним законом. У справах, визначених вказаною вище нормою, заявами по суті є позовна заява та відзив, при розгляді таких справ не вимагається проведення підготовчого провадження³.

¹ Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 01.11.2023 р. у справі № 753/13582/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114628981>.

² Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 01.10.2021 р. у справі № 592/9561/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100050077>.

³ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 27.04.2023 р. у справі № 560/6452/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110502516>.

В окремих випадках термінові справи можуть визнаватися справами незначної складності, що також обумовлює особливості їх розгляду.

Зауваження. Справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності може бути віднесено до категорії справ незначної складності, представництво в яких можуть здійснювати не лише адвокати, а й інші визначені особи, які мають адміністративну процесуальну дієздатність¹.

Такий же висновок суди роблять і стосовно справ з приводу рішень, дій або бездіяльності органу державної виконавчої служби, приватного виконавця².

Слід мати на увазі, що позовне провадження у термінових справах має свої особливості, визначені § 2 гл. 11 КАСУ. Особливості розгляду термінових справ можна поділити на загальні та спеціальні.

До загальних особливостей розгляду термінових адміністративних справ можна віднести ті, що визначені статтями 268–272 КАСУ та стосуються майже всіх термінових справ. До них належать:

- *Подання заяв по суті справи.*

До заяв по суті справи в термінових справах належать лише позовна заява та відзив на позовну заяву. Копії позовної заяви та доданих до неї документів суд направляє відповідачу та іншим учасникам справи до електронного кабінету, а за його відсутності – електронною поштою, якщо така відома суду, або надаються для ознайомлення в судовому засіданні.

- *Повідомлення учасників справи про дату, час та місце розгляду.*

Повідомлення учасників справи про дату, час та місце розгляду термінової адміністративної справи здійснюється судом негайно, шляхом направлення тексту повістки до електронного кабінету, а за його відсутності – кур'єром або за відомими суду номером телефону, факсу, електронною поштою чи іншим технічним засобом зв'язку. Учасник справи вважається повідомленим належним чином з моменту направлення такого повідомлення працівником суду, про що останній робить відмітку в матеріалах справи, та (або) з моменту оприлюднення судом на вебпорталі судової влади України відповідної ухвали про відкриття провадження у справі, дату, час та місце судового розгляду. Неприбуття у судове засідання учасника справи, повідомленого відповідно до положень цієї статті, не перешкоджає розгляду справи у судах першої та апеляційної інстанцій.

Зауваження. Суди зазначають, що винятком із правил повідомлення позивача, який не має електронного кабінету, про дату, час та місце розгляду справи є направлення йому

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 27.07.2023 р. у справі № 199/6762/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112470586>.

² Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 27.04.2023 р. у справі № 560/6452/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110502516>.

судового повідомлення (повідістки) рекомендованою кореспонденцією за адресою, указаною ним у позовній заяві, є розгляд окремих категорій термінових справ¹.

Наприклад. Восьмий апеляційний адміністративний суд у справі № 569/17330/23 (провадження № А/857/20312/23) за позовом ОСОБА_1 до Державної служби України з безпеки на транспорті, переглядаючи термінову справу в порядку апеляційного провадження, відхилив клопотання представника позивача про відкладення розгляду справи у зв'язку із його зайнятістю в іншому судовому засіданні, з огляду на те, що справа, яка розглядається, належить до категорії термінових справ, а неявка сторони у такій категорії справ, яка була належним чином повідомлена про розгляд справи, не перешкоджає розгляду справи².

- *Обчислення процесуальних строків.*

У термінових справах строки обчислюються календарними днями і годинами, на них не поширюються правила, встановлені частинами 2–10 ст. 120 КАСУ, строки подання позовних заяв і апеляційних скарг не може бути поновлено. Днем подання позовної заяви, апеляційної скарги є день їх надходження до відповідного суду. Позовні заяви, апеляційні скарги, подані після закінчення встановлених строків, суд залишає без розгляду.

Зауваження. Суди під час розгляду окремих термінових справ зазначають, що ст. 286 КАСУ є спеціальною нормою процесуального закону, що визначає особливості провадження у справах з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності, та ч. 4 якої встановлює спеціальні щодо положень ст. 295 КАСУ строк на апеляційне оскарження (протягом десяти днів) і порядок обчислення цього строку (з дня проголошення судового рішення).

Водночас ст. 286 КАСУ не обмежено повноваження суду апеляційної інстанції щодо поновлення строку на апеляційне оскарження в порядку ч. 3 ст. 295 КАСУ, і на відміну від правил, установлених ст. 270 КАСУ, передбачений ст. 286 КАСУ строк на апеляційне оскарження не є преклюзивним.

Отже, причини пропуску строку на апеляційне оскарження у справах цієї категорії підлягають оцінці на предмет їх поважності в загальному порядку, передбаченому процесуальним законом, з урахуванням визначених ч. 4 ст. 286 КАСУ особливостей, і суд апеляційної інстанції не обмежений у повноваженні щодо поновлення цього строку за наявності відповідних підстав, з урахуванням визначених цією статтею строків апеляційного оскарження³.

- *Проголошення та вручення судових рішень.*

В окремих категоріях термінових справ передбачено проголошення повного судового рішення. У справах про застосування санкцій допускається можли-

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 12.10.2023 р. у справі № 380/5105/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114137704>.

² Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 14.12.2023 р. у справі № 569/17330/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115800570>.

³ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 02.03.2023 р. у справі №127/28981/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109311660>.

вість складання скороченого рішення. Судові рішення невідкладно видаються учасникам справи або надсилаються їм, якщо вони не були присутні під час його проголошення.

Зауваження. ВС неодноразово висловлював правову позицію, що у категоріях справ, які є терміновими в розумінні КАСУ, надзвичайно важливим в аспекті реалізації учасником справи права на апеляційне оскарження є дотримання судом першої інстанції порядку проголошення та вручення (надсилання) копій судових рішень, визначеного ч. 2 ст. 271 КАСУ. Недотримання судом першої інстанції цього порядку може бути підставою для поновлення строку на апеляційне оскарження, з урахуванням інших фактичних обставин¹.

- Як правило, судові рішення за наслідками розгляду судами першої інстанції окремих категорій термінових справ набирають законної сили після закінчення строку апеляційного оскарження, а у разі їх апеляційного оскарження – з моменту проголошення судового рішення суду апеляційної інстанції і не можуть бути оскаржені. Також апеляційний суд за наслідками апеляційного перегляду не може направляти справу на новий розгляд. Судові рішення суду апеляційної інстанції у справах, визначених статтями 280, 281, 287, 288 та 289⁴ КАСУ, можуть бути оскаржені до суду касаційної інстанції.

Наприклад. ВС у справі № 640/13374/20 (провадження № К/9901/17375/20), розглянувши у письмовому провадженні як суд касаційної інстанції справу за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Корнет Холдинг» до Міністерства оборони України про визнання дій протиправними та скасування рішення та враховуючи приписи статей 272 та 282 КАСУ, констатував відсутність права у ТОВ «МІРОІЛ» на касаційне оскарження рішення суду апеляційної інстанції, оскільки, в аспекті зазначених юридичних і фактичних передумов, унеможлиблює втручання в це судове рішення. Відтак, зазначена оцінка і сприйняття рішення суду апеляційної інстанції у цій справі стає, відповідно до положень статей 349, 350 КАСУ, виправданим підґрунтям для визнання касаційної скарги такою, що не підлягає задоволенню².

Зауваження. ВС звертає увагу, що касаційне оскарження у термінових справах, зокрема передбачених ст. 288 КАСУ, можливо лише у випадку, якщо розгляд відповідної касаційної скарги може мати значення для формування єдиної правозастосовчої практики. Законодавець обмежив можливість касаційного оскарження судових рішень у названій категорії адміністративних справ, поставивши можливість такого оскарження в залежність від імовірності значення ухваленого за наслідком касаційного провадження судового рішення для формування практики застосування відповідних правових норм³.

¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 09.03.2023 р. у справі №161/21623/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109451221>.

² Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 28.08.2020 р. у справі № 640/13374/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91209488>.

³ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 20.07.2023 р. у справі №674/1270/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112352193>.

6.2. Особливості розгляду окремих категорій термінових справ: загальна характеристика...

Крім того, суди звертають увагу не тільки на відсутність можливості апеляційного оскарження, а й на осіб, які не наділяються таким правом. Відповідно до положень абз. 7 ч. 8 ст. 283¹ КАСУ постанова Апеляційної палати ВАКС набирає законної сили негайно після її проголошення та не підлягає оскарженню в касаційному порядку. Суд також враховує, що положеннями ст. 283¹ КАСУ не передбачено можливості оскарження ухвал Апеляційної палати ВАКС в касаційному порядку. Із системного аналізу норм виходить, що ч. 8 ст. 283¹ КАСУ є спеціальною нормою щодо загальної норми – ч. 1 ст. 293 КАСУ за колом осіб, на яких вона поширюється, тому при вирішенні питання про наявність права на апеляційне оскарження застосуванню підлягає ч. 8 ст. 283¹ КАСУ. У справах, передбачених ст. 283¹ КАСУ, правом апеляційного оскарження наділяються лише сторони¹.

Окреслені загальні особливості розгляду термінових адміністративних справ систематизовано в табл. 6.1.

Таблиця 6.1

Загальні особливості розгляду термінових адміністративних справ

Процесуальні особливості	Сутність особливостей	Окремі категорії термінових справ, на які поширюються особливості
<i>повідомлення учасників справи про дату, час та місце розгляду</i>	направлення тексту повістки до електронного кабінету, а за його відсутності – кур'єром або за відомими суду номером телефону, факсу, електронною поштою чи іншим технічним засобом зв'язку	статті 273–277, 280–283 ² , 285–289 КАСУ
<i>заяви по суті справи</i>	Позовна заява, відзив	статті 273–277, 280–283 ² , 285–289 КАСУ
<i>обчислення процесуальних строків</i>	Не поширюються правила частин 2–10 ст. 120 КАСУ (щодо закінчення, перебігу, зупинення перебігу строків)	статті 273–277, 280–283, 283 ² КАСУ
	Не поширюються правила частин 2–5, 7–10 ст. 120	ст. 283 ¹ КАСУ
	Строки подання позовних заяв і апеляційних скарг не може бути поновлено	статті 273–277, 280–283 ² КАСУ
<i>проголошення та вручення судових рішень</i>	Проголошення повного судового рішення	статті 273–277, 280–289, 289 ⁵ КАСУ
	Проголошення скороченого судового рішення	ст. 283 ¹ КАСУ
<i>апеляційне та касаційне оскарження</i>	Судові рішення набирають законної сили після закінчення строку апеляційного оскарження, а у разі їх апеляційного оскарження – з моменту проголошення судового рішення суду апеляційної інстанції	статті 273, 275–277, 280, 282, п. 5 та 6 ч. 1 ст. 283, статті 283 ¹ , 283 ² , 286–288 КАСУ

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 05.01.2023 р. у справі №991/5572/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108273593>.

Процесуальні особливості	Сутність особливостей	Окремі категорії термінових справ, на які поширюються особливості
	Суд апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду справ не може повертати справу на новий розгляд	статті 273–277, 280–288, 289 ⁴ КАСУ
	Судові рішення суду апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду справ не можуть бути оскаржені	статті 273–277, 282–283 ¹ , 284–286 КАСУ
	Судові рішення суду апеляційної інстанції можуть бути оскаржені до суду касаційної інстанції	статті 280, 281, 283 ² , 287, 288 та 289 ⁴ КАСУ

При цьому зазначені особливості не поширюються на справи за адміністративними позовами:

- про оскарження рішень ЦОБВ, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, про продовження зупинення відповідних (відповідної) фінансових (фінансової) операцій (операції) (видаткових фінансових операцій) (ст. 289¹ КАСУ);
- з приводу тимчасового обмеження права громадян України на виїзд за межі території України (ст. 289² КАСУ);
- про заборону політичної партії (ст. 289³ КАСУ).

Особливості розгляду зазначених термінових адміністративних справ систематизовано в табл. 6.2.

Таблиця 6.2

Особливості розгляду зазначених термінових адміністративних справ

Процесуальні особливості	Ст. 289 ¹ КАСУ	Ст. 289 ² КАСУ	Ст. 289 ³ КАСУ
повідомлення учасників справи про дату, час та місце розгляду	про подання позовної заяви та відкриття провадження в адміністративній справі повідомляє відповідача за допомогою кур'єра, телефону, факсу, електронної пошти чи іншого технічного засобу зв'язку не пізніше наступного дня після відкриття провадження у справі	загальні правила в адміністративних справах	у разі відкриття провадження в адміністративній справі, або апеляційного провадження у ній та призначення судового засідання відповідний суд протягом трьох днів повідомляє про це позивача і зобов'язує його опублікувати відповідне оголошення на офіційних вебсайтах Міністерства юстиції України і Верховної Ради України. Після відкриття провадження позовна заява і додатки до неї направляються судом відповідачу та іншим

6.2. Особливості розгляду окремих категорій термінових справ: загальна характеристика...

Процесуальні особливості	Ст. 289 ¹ КАСУ	Ст. 289 ² КАСУ	Ст. 289 ³ КАСУ
			учасникам справи на офіційну електронну адресу, а в разі її відсутності – на адресу електронної пошти, яка відома суду (зокрема, на ту, яка міститься на офіційному вебсайті політичної партії), або надаються для ознайомлення в судовому засіданні. Через три дні з дня оприлюднення оголошення вважається, що учасники справи і всі заінтересовані особи належним чином повідомлені про судовий розгляд такої справи, призначення, дату, час і місце судового засідання, ухвалення і зміст оприлюдненого судового рішення у ній
заяви по суті справи	позовна заява, відзив	загальні правила в адміністративних справах	загальні правила в адміністративних справах
обчислення процесуальних строків	строк звернення до суду може бути поновлений	строк звернення до суду може бути поновлений	строк звернення до суду може бути поновлений
проголошення та вручення судових рішень	рішення суду складається і підписується у день його ухвалення згідно з правилами, передбаченими статтями 243, 250 КАСУ, без права суду відкласти складання повного рішення. Копії повного рішення видаються особам, які брали участь у справі, негайно після проголошення такого рішення	загальні правила в адміністративних справах	у разі постановлення судом першої інстанції в ухвали, яка підлягає апеляційному оскарженню, чи завершення розгляду справи шляхом ухвалення рішення суду суд першої інстанції після складення повного тексту відповідного судового рішення невідкладно:
			1) надсилає копії матеріалів справи в електронному вигляді до суду апеляційної інстанції для забезпечення можливості невідкладного розгляду апеляційних скарг на такі судові рішення у разі їх подання; 2) повідомляє про це позивача для опублікування оголошення

Проце-суальні особливості	Ст. 289 ¹ КАСУ	Ст. 289 ² КАСУ	Ст. 289 ³ КАСУ
апеляційне та касаційне оскарження	рішення суду за наслідками розгляду справ, визначених ч. 1 цієї статті, можуть бути оскаржені в апеляційному порядку в десятиденний строк з дня їх проголошення. Суд апеляційної інстанції за наслідками апеляційного розгляду не може повертати справу на новий розгляд. Судове рішення суду апеляційної інстанції є остаточним	апеляційні скарги можуть бути подані в десятиденний строк із дня їх проголошення. Суд апеляційної інстанції розглядає справу у десятиденний строк після закінчення строку на апеляційне оскарження з повідомленням учасників справи	апеляційна скарга подається протягом двадцяти днів, а на ухвалу суду – протягом десяти днів з дня його (ii) оприлюднення відповідно. Судом апеляційної інстанції є ВС у складі колегії Касаційного адміністративного суду не менше ніж з п'яти суддів. Судове рішення Верховного Суду у таких справах є остаточним і касаційному оскарженню не підлягає

Спеціальні особливості розгляду термінових справ встановлено в конкретній статті, що містить правила розгляду окремої категорії термінової справи. Спеціальні особливості охоплюють закріплення:

- за певними особами права на звернення до адміністративного суду;
- вимог до позовної заяви, заяви;
- правил визначення предметної, інстанційної та територіальної юрисдикції;
- строків звернення до суду, подання апеляційної скарги, розгляду справи та вирішення інших процесуальних питань;
- звернення до суду без сплати судового збору;
- негайного виконання рішення суду;
- підстав для повернення позовної заяви, залишення без розгляду, відмови у відкритті провадження;
- повноважень суду за результатами розгляду справи.

Проаналізуємо спеціальні особливості розгляду окремих категорій термінових справ.

Особливості сфери, де виникає публічно-правовий спір, вимагають *закріплення за певними особами права звертатись до суду з відповідними позовними заявами в адміністративних справах*:

- пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму (ч. 1 ст. 273, ч. 1 ст. 274, ч. 1 ст. 275, ч. 1 ст. 276, частини 1–3 ст. 277 КАСУ):
 - суб'єкти відповідного виборчого процесу (виборець, учасник всеукраїнського референдуму – громадянин України, який має право голосу у відповідних виборах або референдумі);
 - ініціативна група референдуму;
 - інші суб'єкти ініціювання референдуму;
 - виборча комісія;

- кандидат, кандидат на пост Президента України;
- політична партія (блок), місцева організація партії, які є суб'єктами відповідного виборчого процесу;
- комісія з референдуму;
- кандидат;
- громадська організація;
- про усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань (ч. 1 ст. 281 КАСУ):
 - організатор (організатори) зборів, мітингів, походів, демонстрацій чи інших мирних зібрань;
- про застосування судом тимчасового обмеження особи у праві керування транспортним засобом під час мобілізації (ст. 283² КАСУ):
 - територіальний центр комплектування та соціальної підтримки;
- щодо включення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, або виключення з такого переліку:
 - Голова СБУ;
 - Заступник Голови СБУ;

Наприклад. КАС ВС у справі №990/83/22 (провадження № П/990/83/22) за позовною заявою ОСОБА_1 до Верховної Ради серед іншого про зобов'язання оголосити збройні сили рф терористичною організацією, вирішуючи питання про відкриття провадження в цій частині, зазначив, що відповідно до ч. 1 ст. 284 КАСУ провадження у справах щодо включення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, виключення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій з такого переліку та надання доступу до активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням, здійснюється на підставі позову Голови СБУ або його заступника. Відповідно за вказаних обставин, в частині позовних вимог щодо вчинення окремої ухвали, якою оголосити збройні сили рф терористичною організацією і зобов'язати рф відшкодувати збитки громаді м. Малин від бомбардувань з боку збройних сил рф, необхідно відмовити у відкритті провадження¹.

- про дострокове припинення повноважень народного депутата України (ч. 1 ст. 285 КАСУ):
 - Голова Верховної Ради України;
 - Перший заступник або заступник Голови Верховної Ради України;
- щодо оскарження рішення, дії або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця:

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 01.06.2022 р. у справі №990/83/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104580300>.

- учасники виконавчого провадження (крім державного виконавця, приватного виконавця);
- особи, які залучаються до проведення виконавчих дій;
- з приводу примусового повернення, примусового видворення іноземців та осіб без громадянства за межі території України:
 - іноземець;
 - особа без громадянства;
- з приводу затримання іноземців або осіб без громадянства:
 - ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, його територіальний орган чи підрозділ;
 - орган охорони державного кордону;
 - орган СБУ.
- про заборону політичної партії:
 - ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань.

Процесуальний закон передбачає *спеціальні вимоги, яким має відповідати позовна заява в тій чи іншій терміновій справі*. Щодо окремих термінових справ ці вимоги чітко передбачені відповідними статтями (ч. 1 ст. 283¹, ч. 2 ст. 283², ч. 2 ст. 284, ч. 3. ст. 289¹, ч. 2 ст. 289⁵ КАСУ), в інших термінових справах позовні заяви мають містити загальні відомості, відповідно до статей 160, 161 КАСУ.

Приміром, у позовній заяві про застосування санкції необхідно зазначати:

- найменування суду;
- найменування, поштову адресу, а також номер засобу зв'язку позивача;
- повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові – для фізичних осіб) особи, до якої застосовується санкція; якщо такі відомості відомі – її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб); ідентифікаційний код юридичної особи в ЄДРПОУ (для юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством України); реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб-громадян України (якщо такі відомості відомі), відомі номери засобів зв'язку та адреси електронної пошти;
- обґрунтування підстави для застосування санкції, передбаченої п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції», та вимоги позивача;
- перелік майна (активів), яке (які) підлягає (підлягають) стягненню в дохід держави на підставі п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції»;
- перелік документів та інших матеріалів, що додаються;
- підпис уповноваженої особи суб'єкта владних повноважень, що скріплюється печаткою.

Адміністративний позов про оскарження рішень ЦОБВ, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів повинен містити:

- найменування адміністративного суду, до якого подається позовна заява;
- ім'я (найменування) позивача, поштову адресу, а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти (за наявності);
- найменування відповідача, поштову адресу, а також номер засобу зв'язку, адресу електронної пошти, якщо такі відомі;
- номер та дату оскаржуваного рішення спеціально уповноваженого органу про продовження зупинення відповідних (відповідної) фінансових (фінансової) операцій (операції) (видаткових фінансових операцій);
- обставини, що можуть свідчити про порушення прав, свобод чи інтересів позивача та зміст позовних вимог;
- перелік документів та інших матеріалів, що додаються.

У цілому спеціальні вимоги не відрізняються від вимог до позовної заяви, встановлених статтями 160, 161 КАСУ, але слід мати на увазі, що у разі їх встановлення, суд перевіряє дотримання саме спеціальних вимог, а не загальних.

Процесуальним законом щодо кожної термінової справи визначено конкретний суд, який має повноваження розглядати ту чи іншу справу відповідно до правил адміністративної юрисдикції.

- *Предметна адміністративна юрисдикція.* Так, позовна заява подається:
 - до Верховного Суду – щодо оскарження рішення, дії або бездіяльності Центральної виборчої комісії щодо встановлення результатів виборів чи всеукраїнського референдуму; про дострокове припинення повноважень народного депутата України;

Наприклад. КАС ВС в адміністративній справі № 990/60/22 (провадження № П/990/60/22) за позовом народного депутата України до Політичної партії «ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА – ЗА ЖИТТЯ» про визнання протиправним та скасування рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України передав справу за підсудністю до Київського окружного адміністративного суду. Суд звернув увагу, що залежно від підстав, припинення повноважень народного депутата України можливе на підставі рішення відповідного суб'єкта прийняття такого рішення (або суду, або іншого органу, яким може бути Верховна Рада України, вищий керівний орган відповідної політичної партії). Водночас КАСУ встановлює виключну підсудність деяких спорів – як територіальну, так й інстанційну з огляду на суб'єктний склад сторін та/або предмет спору. Лише у встановлених процесуальним законом випадках певні категорії спорів підсудні ВС як суду першої інстанції. Перелік таких справ є вичерпним. Зокрема, серед спорів, які пов'язані із достроковим припиненням повноважень народного депутата України ВС як суду першої інстанції підсудні виключно позовні заяви про дострокове припинення повноважень народного депутата України в разі невиконання ним вимог щодо несумісності. Право звернутися з такою позовною заявою має Голова Верховної Ради України, Перший заступник або

заступник Голови Верховної Ради України (ч. 1 ст. 285 КАСУ)¹. Стосовно цього питання є окрема думка судді КАС ВС Гімона М. М.²

- до Вищого антикорупційного суду – про застосування санкції, передбаченої п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції»;
- до апеляційного адміністративного суду в апеляційному окрузі, що включає м. Київ – про оскарження дії кандидатів на пост Президента України, їхніх довірених осіб; про заборону політичної партії; щодо оскарження рішень НАЗК про відмову у наданні державного фінансування статутної діяльності політичної партії або про зупинення (припинення) державного фінансування статутної діяльності політичної партії;
- до окружного адміністративного суду, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ, – щодо оскарження дії та бездіяльність ініціативних груп всеукраїнського референдуму, члена ініціативної групи всеукраїнського референдуму, що порушують законодавство про вибори чи референдум; рішення спеціально уповноваженого органу про продовження зупинення відповідних (відповідної) фінансових (фінансової) операцій (операції) (видаткових фінансових операцій); щодо здійснення державного регулювання, нагляду і контролю у сфері медіа;
- до окружного адміністративного суду – про оскарження рішення, дії чи бездіяльність територіальних (окружних) виборчих комісій щодо підготовки та проведення місцевих виборів, виборів Президента України, народних депутатів України, обласних комісій з референдуму і комісії АРК з всеукраїнського референдуму, а також членів зазначених комісій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та службових осіб; дії чи бездіяльності кандидатів, їхніх довірених осіб, політичної партії (блоку), місцевої організації політичної партії, їх посадових осіб та уповноважених осіб, офіційних спостерігачів від суб'єктів виборчого процесу; щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності державного замовника у правовідносинах, що виникли на підставі Закону України «Про оборонні закупівлі»;
- до місцевого загального суду як адміністративного суду – щодо оскарження рішення, дії чи бездіяльності дільничних виборчих комісій, дільничних комісій з референдуму, членів цих комісій; дії чи бездіяльності суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, кандидата у депутати сільської, селищної ради, кандидатів на посаду сільського, селищного голови, їхніх

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 12.12.2023 р. у справі № 990/60/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115838906>.

² Окрема думка судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Гімона М. М. від 20.04.2022 р. у справі №990/48/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104076000>.

довірених осіб; щодо уточнення списку виборців; щодо затримання іноземців або осіб без громадянства; за позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації.

• *Інстанційна адміністративна юрисдикція.*

Судом апеляційної інстанції є:

- *Верховний Суд* – щодо судових рішень, розглянутих відповідно до ч. 3 ст. 272 та ч. 7 ст. 273 КАСУ апеляційним адміністративним судом в апеляційному окрузі, що включає місто Київ;
- *Велика Палата Верховного Суду* – щодо судових рішень, розглянутих відповідно до ч. 3 ст. 273 КАСУ ВС;
- *Верховний Суд у складі колегії Касаційного адміністративного суду не менше ніж п'яти суддів* – в адміністративній справі про заборону політичної партії.
- *Територіальну адміністративну юрисдикцію* в термінових справах пов'язано з:
 - місцезнаходженням відповідної комісії, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та службових осіб, суб'єктів у сфері медіа, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, творчих працівників суб'єктів у сфері медіа, органу об'єднання громадян, виборчого блоку – у виборчих спорах та спорах з приводу референдуму;
 - місцезнаходженням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування – у справах про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань;
 - місцем проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій чи інших мирних зібрань – у справах про заборону їх проведення;
 - місцезнаходженням відповідача – у справах щодо гарантованого забезпечення потреб оборони;
 - місцезнаходженням ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, його територіальних органів чи підрозділів, органу охорони державного кордону, органу СБУ, пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, – у справах щодо примусового повернення чи примусового видворення іноземців та осіб без громадянства за межі території України та з приводу затримання таких осіб.

У термінових справах визначаються спеціальні строки звернення до суду, які є набагато меншими порівняно з загальними строками, визначеним ст. 122 КАСУ.

Позовну заяву має бути подано:

- негайно після одержання повідомлення про проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій – у справах про заборону таких заходів чи про встановлення іншого обмеження права на свободу мирних зібрань (ч. 1 ст. 280 КАСУ);
- протягом 24 годин з моменту встановлення обставин, що зумовлюють звернення податкових та митних органів до суду (ч. 2 ст. 284 КАСУ);
- у 2-денний строк із дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності – в окремих виборчих спорах (ч. 8 ст. 273 КАСУ);
- не пізніше як за 2 дні до дня голосування – щодо уточнення списку виборців (ч. 3 ст. 274 КАСУ);
- у 3-денний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її прав, свобод чи інтересів, у разі оскарження постанови про відкладення провадження виконавчих дій (п. 2 ч. 2 ст. 287 КАСУ);
- у 5-денний строк із дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності щодо рішень, дій чи бездіяльності виборчої комісії, комісії з референдуму, членів цих комісій – в окремих виборчих спорах (ч. 3 ст. 273 КАСУ);
- протягом 10 робочих днів з дня, коли особа мала дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів – з дня, коли особа мала дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів – у справах щодо гарантованого забезпечення потреб оборони (ч. 1 ст. 282 КАСУ);
- у 10-денний строк, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її прав, свобод чи інтересів – щодо оскарження рішень суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності (ч. 2 ст. 286 КАСУ); з приводу рішень, дій або бездіяльності органу державної виконавчої служби, приватного виконавця (п. 1 ч. 2 ст. 287 КАСУ);
- протягом 30 днів з дня виникнення підстав, що дають територіальному центру комплектування та соціальної підтримки право на пред'явлення позовних вимог відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (ч. 2 ст. 283² КАСУ);
- протягом строку дії правового режиму воєнного стану – у справах про застосування санкцій (ч. 1 ст. 283¹ КАСУ).

При цьому встановлюються й спеціальні строки для усунення недоліків позовної заяви, які, як правило, не перевищують 24 години. Так, у разі невідповідності вимогам, суд залишає без руху та надає строк на усунення недоліків, але:

- не більше ніж на 12 годин – позовної заяви про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (ч. 3 ст. 280 КАСУ);
- не більше ніж на 24 години – заяви податкових та митних органів, позовну заяву у справах про застосування санкцій (ч. 3 ст. 283, ч. 1 ст. 283¹ КАСУ);

- не більше ніж на 10 днів – позовної заяви центру комплектування та соціальної підтримки (ч. 3 ст. 283² КАСУ);
- у строк, визначений судом (ч. 3 ст. 284, ч. 4 ст. 289¹, ч. 3 ст. 289⁵ КАСУ).

Невиконання вимоги щодо усунення недоліків у визначений судом строк тягне за собою повернення позивачу позовної заяви та доданих до неї документів. При цьому повернення позовної заяви не є перешкодою для повторного звернення з такою заявою до суду після усунення недоліків.

Так само встановлено *додаткові підстави* для:

- *залишення позовної заяви без розгляду у справах про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань у таких випадках (частини 4, 6 ст. 280 КАСУ):*
 - позовна заява надійшла пізніше ніж за 24 години до часу проведення заходів;
 - неявки позивача у судові засідання (незалежно від поважності причин неявки);
 - надходження клопотання позивача про розгляд справи за його відсутності;
 - залишення позивачем зали судових засідань до моменту виходу суду до нарадчої кімнати.
- *відмови у відкритті провадження у справі за заявою митних чи податкових органів, якщо (ч. 4 ст. 283 КАСУ):*
 - заявлено вимогу, не передбачену КАСУ;
 - із поданих до суду матеріалів вбачається спір про право;
 - за позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації – якщо заявлено вимогу, не передбачену ч. 1 ст. 283² КАСУ;
 - у справах за зверненням СБУ – якщо заявлено вимогу, не передбачену ч. 1 ст. 284 КАСУ.

Відмова у відкритті провадження за заявою унеможливорює повторне звернення заявника з такою самою заявою. Заявник у цьому випадку має право звернутися з тими самими вимогами до суду в загальному порядку.

- *закриття провадження у справі у справах про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань:*
 - у разі відмови відповідача від проведення мирного зібрання (ч. 8 ст. 280 КАСУ).

В окремих випадках закон вимагає, щоб про подання позовної заяви у термінових справах позивач здійснював *повідомлення у відповідний спосіб*. Так, копію позовної заяви та доданих до неї документів про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань позивач додатково надсилає на адресу електронної пошти, зазначеної в повідомленні про проведення мирного зібрання, та оприлюднює на своєму офіційному вебсайті. До позовної заяви позивач має додати докази виконання зазначеної вимоги (ч. 2 ст. 280 КАСУ).

Процесуальний закон щодо окремих категорій термінових справ визначає *особливості їх розгляду*. Вони можуть стосуватися колегіального розгляду справи, розгляду в закритому судовому засіданні або письмовому провадженні:

- справа про застосування санкції вирішується колегією у складі трьох суддів Вищого антикорупційного суду (ч. 4 ст. 283¹ КАСУ);
- рішення у справах за зверненням СБУ ухвалюються за результатами закритого судового засідання за участю тільки заявника (ч. 5 ст. 284 КАСУ);
- позов територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації суд розглядає в письмовому провадженні (ч. 7 ст. 283² КАСУ);
- розгляд заяви відбувається за участю податкового органу, митного органу, що її вніс, та платника податків, стосовно якого її внесено (ч. 7 ст. 283 КАСУ).

Строки розгляду та вирішення термінових справ значно менші порівняно зі строками позовного провадження. Приміром, термінові справи адміністративний суд має вирішити:

- *до закінчення голосування* – за позовними заявами у виборчих спорах, що надійшли у день голосування;
- *невідкладно* – за позовними заявами про уточнення списку виборців; про заборону (встановлення обмежень) щодо реалізації права на свободу мирних зібрань; про усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань, за умови, що позовні заяви надійшли за два дні до голосування або проведення заходу;
- *не пізніше наступного робочого дня з дня надходження позову СБУ* (ч. 5 ст. 284 КАСУ);
- *у день подання відповідної позовної заяви у справах з приводу затримання іноземців або осіб без громадянства* (ч. 15 ст. 289 КАСУ);
- *у 2-денний строк* після надходження позовної заяви за загальним правилом у виборчих спорах;
- *протягом 48 год. з дня подання відповідної позовної заяви у справах з приводу тимчасового обмеження права громадян України на виїзд за межі території України*;
- *не пізніше 96 год. після постановлення судом ухвали про відкриття провадження у справі за звернення податкових та митних органів*;
- *у 10-денний строк* – за позовною заявою про дострокове припинення повноважень народного депутата (ч. 2 ст. 285 КАСУ); адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності (ч. 1 ст. 286 КАСУ); за адміністративними позовами з приводу примусового повернення чи примусового видворення іноземців або осіб без громадянства за межі території України (ч. 2 ст. 288 КАСУ), з приводу примусового повернення чи примусового

видворення іноземців або осіб без громадянства за межі території України (ч. 4 ст. 287 КАСУ); у справах щодо запобігання та протидії легалізації (відми-
ванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та
фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, про продовження
зупинення відповідних фінансових операцій (ч. 6 ст. 289¹ КАСУ);

- 20 днів після відкриття провадження – у справі щодо державного фінансу-
вання статутної діяльності політичних партій (ч. 5 ст. 289⁵ КАСУ);
- 30 днів з дня надходження позовної заяви до суду – про застосування санкцій;
за позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної
підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керу-
вання транспортним засобом під час мобілізації;
- протягом місяця після відкриття провадження у справі про заборону політичної
партії (ч. 7 ст. 289³ КАСУ);
- 60 днів з дня подання позовної заяви у справах щодо здійснення державного
регулювання, нагляду і контролю у сфері медіа (ч. 3 ст. 289⁴ КАСУ).

Процесуальний закон встановлює спеціальні *правила сплати судового збору* у пев-
ному розмірі або звільнення від його сплати в окремих категоріях термінових справ:

- *без сплати судового збору* – може бути подано позовні заяви про уточнення
списку виборців (ч. 3 ст. 274 КАСУ); з приводу примусового повернення чи
примусового видворення іноземців або осіб без громадянства за межі тери-
торії України (ч. 5 ст. 288 КАСУ); з приводу затримання іноземців або осіб без
громадянства (ч. 19 ст. 289 КАСУ); про заборону політичної партії (ч. 8 ст. 289³
КАСУ);
- *незалежно від сплати судового збору* – суд приймає позовну заяву щодо
усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу
мирних зібрань; щодо рішення, дії чи бездіяльності виборчої комісії, комісії
з референдуму або члена відповідної комісії. У разі несплати судового збору
на момент вирішення справи суд одночасно вирішує питання про стягнення
судового збору відповідно до правил розподілу судових витрат (ч. 9 ст. 273,
ч. 7 ст. 281 КАСУ);
- *у розмірі для подання адміністративних позовів немайнового характеру* – має
бути сплачено судовий збір за подання позовної заяви у справах щодо гаран-
тування потреб оборони (ч. 6 ст. 282 КАСУ).

Крім спеціальних строків звернення до суду, КАСУ встановлює й строки для
подання апеляційної скарги на судові рішення в термінових адміністративних спра-
вах та її розгляду, які є скороченими порівняно з загальними.

Зацікавлена в апеляційному оскарженні судового рішення в терміновій справі
особа має подати апеляційну скаргу:

- *не пізніш як за чотири години до початку голосування* – на судові рішення
у виборчих спорах, ухвалених до дня голосування (ч. 2 ст. 278 КАСУ);

- *не пізніше дня, наступного за днем проголошення рішення суду* – про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (ч. 10 ст. 280 КАСУ);
- *протягом 24 годин з моменту постановлення ухвали* – про відмову в прийнятті заяви податкових чи митних органів (ч. 6 ст. 283 КАСУ);
- *у 2-денний строк з дня проголошення* – на судові рішення у виборчих спорах (статті 273–277 КАСУ), у справах щодо гарантованого забезпечення потреб оборони (ч. 4 ст. 282 КАСУ);
- *протягом п'яти днів з дня проголошення рішення* – у справах про застосування санкцій. Учасники справи, які не були присутні при проголошенні рішення суду, мають право оскаржити рішення суду протягом *п'яти днів з дня його отримання* (ч. 7 ст. 289⁵ КАСУ);
- *у 10-денний строк* – на судові рішення у справах, передбачених ч. 9 ст. 284, ч. 4 ст. 285, ч. 2 ст. 286, ч. 6 ст. 287, ч. 3 ст. 288, ч. 16 ст. 289, ч. 3 ст. 289², ч. 8 ст. 289¹ КАСУ;
- *у 20-денний строк* – на судові рішення у справах щодо здійснення державного регулювання, нагляду і контролю у сфері медіа з дня проголошення судових рішень (ч. 5 ст. 289⁴ КАСУ), про заборону політичної партії з дня оприлюднення судових рішень (ч. 6 ст. 289³ КАСУ);
- *протягом 15 днів з дня проголошення судового рішення* – у справах за позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації (ч. 13 ст. 283² КАСУ).

Відповідний апеляційний адміністративний суд має розглянути апеляційну скаргу на судові рішення в терміновій справі:

- *невідкладно* – в разі її надходження менше як за два дні до дня проведення мирного зібрання (ч. 11 ст. 280, ч. 6 ст. 281 КАСУ);
- *у 2-денний строк* – після закінчення строку на апеляційне оскарження з повідомлення учасників справи (ч. 4 ст. 278, ч. 5 ст. 282, ч. 8 ст. 289¹ КАСУ) або з моменту надходження апеляційної скарги (ч. 11 ст. 280 КАСУ);
- *у 10-денний строк* – після закінчення строку на апеляційне оскарження (ч. 10 ст. 283, ч. 5 ст. 285, ч. 5 ст. 286, ч. 7 ст. 287, ч. 17 ст. 289, ч. 4 ст. 289², ч. 6 ст. 289⁴ КАСУ) або з дня надходження (ч. 8 ст. 289⁵ КАСУ);
- *у 15-денний строк* – з дня надходження апеляційної скарги до суду (абз. 4 ч. 8 ст. 283¹ КАСУ);
- *протягом місяця* – після відкриття апеляційного провадження у справі про заборону політичної партії (ч. 7 ст. 289³ КАСУ).

В окремих категоріях термінових справ можуть *додатково* визначатися *обмеження в реалізації процесуальних прав або покладатися зобов'язання на сторони*. Приміром, у справах про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань позивач:

- не може відмовитися від позову під час розгляду справи в касаційному порядку (ч. 11 ст. 280 КАСУ);
- повинен обґрунтувати необхідність встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань у демократичному суспільстві та пропорційність запропонованого у позові способу обмеження (ч. 7 ст. 280 КАСУ).

Залежно від різновиду публічного-правового спору можуть передбачатися дії адміністративного суду, які він має вчинити за результатами розгляду термінової справи:

- невідкладно повідомляти відповідну виборчу комісію або комісію з референдуму, комісію вищого рівня, ЦВК – про надходження позовної заяви, відкриття провадження чи відмову у відкритті провадження у справі, а також про ухвалене судом рішення (ч. 10 ст. 273, ч. 8 ст. 276 КАСУ);
- невідкладно повідомляти Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення, ЦВК, відповідну територіальну (окружну) виборчу комісію – про встановлення при розгляді виборчого спору факту порушення суб'єктом у сфері медіа вимог закону про вибори (ч. 6 ст. 275 КАСУ);
- звертатися до відповідного органу ведення Державного реєстру виборців із запитом щодо уточнення відомостей про виборця – при розгляді позову про уточнення списку виборців (ч. 3 ст. 27 КАСУ).

Крім того, процесуальним законом на адміністративний суд покладено спеціальні повноваження за результатами розгляду термінової адміністративної справи (ч. 7 ст. 283¹ КАСУ):

- у справах про застосування санкцій ВАКС ухвалює одне з таких рішень:
 - про задоволення позовних вимог повністю або частково та застосування до фізичної або юридичної особи санкції, передбаченої п. 1¹ ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції»;
 - про відмову у задоволенні позову;
- у справах про застосування санкцій за результатами розгляду апеляційної скарги Апеляційна палата ВАКС ухвалює одне з таких рішень (ч. 8 ст. 283¹ КАСУ):
 - про залишення судового рішення без змін, а апеляційної скарги – без задоволення;
 - про зміну судового рішення;
 - про скасування судового рішення та ухвалення нового рішення;
- у справах з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності адміністративний суд має право (ч. 3 ст. 286 КАСУ):
 - залишити рішення суб'єкта владних повноважень без змін, а позовну заяву без задоволення;
 - скасувати рішення суб'єкта владних повноважень і надіслати справу на новий розгляд до компетентного органу (посадової особи);

- скасувати рішення суб'єкта владних повноважень і закрити справу про адміністративне правопорушення;
- змінити захід стягнення в межах, передбачених нормативним актом про відповідальність за адміністративне правопорушення, з тим, однак, щоб стягнення не було посилено.

Так само в термінових справах до рішення суду передбачено особливі вимоги:

- у справах за зверненням податкових та митних органів у рішенні суду зазначаються (ч. 9 ст. 283 КАСУ):
 - дата ухвалення рішення;
 - найменування суду, прізвище та ініціали судді;
 - найменування сторін, їх місцезнаходження;
 - мотиви задоволення судом заявлених вимог з посиланням на закон;
 - порядок вчинення дій, визначених рішенням;
- у справах за зверненням СБУ щодо включення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності органів у рішенні суду зазначаються (ч. 6 ст. 284 КАСУ):
 - дата ухвалення рішення;
 - найменування суду, прізвище та ініціали судді;
 - мотиви та висновок суду по суті заявлених вимог із посиланням на закон;
 - порядок вчинення дій, визначених рішенням.

Для окремих категорій термінових справ діють правила щодо *негайного виконання рішення суду*:

- щодо внесення змін у списки виборців (ч. 4 ст. 274 КАСУ);
- у справах за заявами митних чи податкових органів (пп. 1⁴, 7 ч. 1 ст. 283 КАСУ);
- про усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань (ч. 3 ст. 281 КАСУ);
- за позовними заявами територіального центру комплектування та соціальної підтримки з приводу тимчасового обмеження громадян України у праві керування транспортним засобом під час мобілізації (ч. 12 ст. 283² КАСУ);
- щодо включення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, виключення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій з такого переліку та надання доступу до активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням (ч. 8 ст. 284 КАСУ);
- про дострокове припинення повноважень народного депутата (ч. 3 ст. 285 КАСУ).

У термінових справах, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, визначаються *особливості здійснення представництва* (ст. 279 КАСУ). Так, особа, яка відповідно до закону про вибори зареєстрована як уповноважений представник або довірена особа кандидата, діє як представник відповідного канди-

дата у справах, пов'язаних з виборчим процесом, без додаткового уповноваження. Те саме правило діє й у випадках, коли уповноважена особа (представник) партії (блоку), місцевої організації партії, ініціативної групи референдуму діє як представник відповідної партії (блоку), місцевої організації партії, ініціативної групи референдуму. Документом, що підтверджує повноваження представників, у зазначених випадках є відповідне посвідчення, видане в порядку, встановленому законом про вибори чи референдум.

Отже, особливості розгляду термінових справ виконують лише одне призначення – забезпечити швидкий, але справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд адміністративної справи судом без зайвих зволікань та ефективний захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Цьому сприяють скорочені строки (звернення до суду з позовом та апеляційною скаргою, розгляду справи, перегляду справи в порядку апеляційного провадження, усунення недоліків позовної заяви); відсутність окремих заяв по суті справи, що також опосередковано скорочує терміни розгляду справи; негайне виконання рішень в окремих термінових справах, що забезпечує швидке відновлення порушених прав та інтересів особи у сфері публічного адміністрування.

Таким чином, термінові справи належать до категорії окремих адміністративних справ, для розгляду яких передбачено позовне провадження з *особливостями загального та спеціального характеру*, встановленими § 2 гл. 11 КАСУ, що стосуються повідомлення учасників провадження, подання заяв по суті справи, встановлення та обчислення процесуальних строків, проголошення та вручення судових рішень, їх виконання тощо. При цьому, якщо категорія термінової справи не належить до тих, що має розглядатися виключно за правилами загального позовного провадження, адміністративні суди можуть розглянути її в спрощеному позовному провадженні із дотриманням зазначених особливостей.

6.3. Особливості розгляду типових та зразкових справ: загальна характеристика, види справ, склад учасників, процесуальні особливості

Інститут типових та зразкових адміністративних справ було впроваджено в адміністративне судочинство в межах конституційно-судової реформи 2016–2017 років змінами до КАСУ, які набрали чинності 15.12.2017 р.¹ Поява в тексті КАСУ низки норм, що формують цей інститут, є виправданою, оскільки імовірність виникнення аналогічних правових спорів між приватними особами та суб'єктами владних повноважень є надзвичайно високою. Застосування судами норм про типові та зразкові адміністративні справи сприяє забезпеченню єдності судової

¹ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19>.

практики. Досягається цей ефект завдяки постановленню ВС рішень у зразкових справах.

На підставі ч. 3 ст. 291 КАСУ правові висновки, викладені у таких рішеннях, мають враховуватись судами при ухваленні рішень у типових справах. Звернення до аналізованого інституту забезпечує більш швидкий судовий розгляд: рішення у зразковій справі дає орієнтири, на які суддя, що розглядає типову справу, має обов'язково зважати¹.

У КАСУ використовуються і роз'яснюються такі поняття, як «*типові адміністративні справи*» та «*зразкова адміністративна справа*».

Під *типовими адміністративними справами* в процесуальному законі визначено адміністративні справи, відповідачем в яких є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи), спір в яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права та в яких позивачами заявлено аналогічні вимоги (п. 21 ч. 1 ст. 4 КАСУ).

Зразковою адміністративною справою є типова адміністративна справа, прийнята до провадження ВС як судом першої інстанції для постановлення зразкового рішення (п. 22 ч. 1 ст. 4 КАСУ).

Зауваження. Типова адміністративна справа набуває статусу зразкової лише після прийняття ВС рішення про відкриття провадження у зразковій справі².

Відповідно до ч. 1 ст. 290 КАСУ суд, який розглядає адміністративну справу, може звернутися до ВС з поданням про розгляд її як зразкової за таких умов: а) у провадженні одного або декількох адміністративних судів перебувають типові адміністративні справи; б) кількість цих типових справ обумовлює доцільність ухвалення зразкового рішення.

У зазначеному поданні суд, що його вносить, повинен обґрунтувати необхідність розгляду справи як зразкової, в тому числі, посилаючись на типові справи. До подання мають додаватися матеріали цієї справи. ВС вправі витребувати матеріали типових справ з відповідного суду (судів).

Зауваження. Формою звернення до ВС щодо розгляду типової справи як зразкової є подання. Ухвала про передачу справи на розгляд ВС як зразкової не є поданням у тлумаченні ст. 290 КАСУ і не може слугувати самостійною (окремою) чи альтернативною формою звернення до ВС у порядку, встановленому вказаною статтею³.

¹ Балакарева І. М., Марченко О. О., Писаренко Н. Б. Типові і зразкові справи в адміністративному судочинстві: ознаки та особливості розгляду. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 153. С. 81–91. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/227846/232872>.

² Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 05.11.2020 р. у справі № 400/3818/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92661599>.

³ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 05.11.2020 р. у справі № 400/3818/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92661599>.

Подання має бути цілком обґрунтованим, утримувати в собі весь необхідний і достатній аналіз справи на предмет типовості та необхідності її розгляду як зразкової, не обмежуватися виключно посиланням та цитуванням норм матеріального та процесуального права. Формальний підхід при формуванні подання та перекладання обов'язку виключно на ВС щодо з'ясування питання та дослідження на предмет типовості справ, на які посилається суд першої інстанції та інших підстав, є не доречним та не коректним. Схожість за предметом позовних вимог, регулювання певних правовідносин одними і тими самими правовими нормами, ще не є безумовною обставиною вважати необхідним звернення з поданням для вирішення справи як зразкової¹.

Наприклад. Колегією суддів КАС ВС у справі № 640/13029/22 (провадження № Пз/990/10/22) за позовом особи до Міністерства фінансів України (Мінфін України), Міністерства оборони України (Міноборони України), Державного космічного агентства України (ДКА України) про визнання дій протиправними, стягнення заборгованості з виплати додаткової винагороди постановлено ухвалу від 08.12.2022 р. про витребування із Окружного адміністративного суду м. Києва матеріалів справ, які суд першої інстанції визначив, як типові, з метою вирішення питання про можливість відкриття провадження у зразковій справі².

Підставою для прийняття вказаної ухвали стало подання Окружного адміністративного суду м. Києва, у якому останній просить ВС розглянути зазначену справу як суд першої інстанції, з ухваленням зразкового рішення. Подання обґрунтоване тим, що у провадженні Окружного адміністративного суду м. Києва перебувають справи № 640/13027/22, 640/13028/22, 640/13030/22, 640/13031/22, 640/13032/22, 640/13033/22, 640/13035/22, 640/13036/22, 640/13037/22, 640/13038/22, 640/13039/22, 640/13041/22, 640/13042/22, 640/13043/22, 640/13045/22, 640/13046/22, 640/13047/22, 640/13048/22, 640/13049/22, 640/14980/22, 640/15321/22, 640/15322/22, 640/15752/22, 640/15753/22, 640/15755/22, 640/16315/22, 640/16316/22, 640/16317/22, 640/16318/22, 640/16320/22, 640/16322/22, 640/16815/22, 640/16816/22, 640/16819/22, 640/16832/22, 640/19026/22, 640/19659/22, 640/19680/22 за позовами військовослужбовців, відряджених до Державного космічного агентства України, відповідачами в яких є однакові суб'єкти владних повноважень, а спори виникли щодо невиплати додаткової винагороди, передбаченої Постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» (Постанова Кабінету Міністрів України № 168).

На думку Окружного адміністративного суду м. Києва, адміністративна справа № 640/13029/22 та вищеперелічені справи є типовими адміністративними справами, оскільки відповідачем у них є один і той самий суб'єкт владних повноважень, спір в яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються нормами права та в яких позивачами заявлено аналогічні вимоги.

Перевіряючи додані до подання матеріали справи № 640/13029/22, ВС встановлено, що підставою звернення особи до суду стала невплата йому в період проходження військової служби у ЗСУ під час перебування у відрядженні в ДКА України додаткової винагороди, передбаченої Постановою КМУ № 168³. Остання регламентує питання матеріального та

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 02.11.2020 р. у справі № 200/7196/20-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92566388>.

² Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 08.12.2022 р. у справі № 640/13029/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107760097>.

³ Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 168. URL: <https://>

морального стимулювання військовослужбовців ЗСУ під час дії воєнного стану, запровадивши виплату додаткової винагороди військовослужбовцям. Позивач вважає, що на нього розповсюджуються положення вказаної Постанови Кабінету Міністрів України, а отже, він має право на отримання додаткової винагороди, починаючи з 24.02.2022 р.

ВС встановлено, що матеріали Окружного адміністративного суду м. Києва не містять інформації щодо фактичних обставин можливих типових справ, на номери яких він послався, що унеможливує встановлення наявності або відсутності розбіжностей у їх фактичних обставинах та відповідно вирішення ВС питання про відкриття провадження у зразковій № 640/13029/22. Зважаючи на це, Суд дійшов висновку про необхідність витребувати з Окружного адміністративного суду м. Києва матеріали справ, який останній визначив як типові.

Колегія суддів ВС у складі не менше п'яти суддів вирішує питання про відкриття провадження у зразковій справі протягом 10-ти днів з дня надходження означених матеріалів. У відкритті провадження у зразковій справі має бути відмовлено у разі наявності значних розбіжностей у фактичних обставинах справ, відзначених у поданні як типові (ч. 6 ст. 290 КАСУ).

В ухвалі про відкриття провадження у зразковій справі поряд з іншими реквізитами, закріпленими в ч. 8 ст. 290 КАСУ, суд обов'язково зазначає:

- ознаки типової справи;
- стислу інформацію щодо правових наслідків судового рішення, що буде ухвалене у зразковій справі;
- порядок одержання заінтересованими особами означеного рішення та порядок його оскарження.

Цю ухвалу суд публікує на офіційному вебпорталі судової влади України, а також в одному із загальнодержавних друкованих засобів масової інформації не пізніше, ніж за 10 днів до дати судового засідання для розгляду зразкової справи. З моменту опублікування ухвали вважається, що всі заінтересовані особи належним чином повідомлені про розгляд зразкової справи.

Наприклад. КАС ВС, розглянувши подання Львівського окружного адміністративного суду про розгляд ВС як зразкової справи № 380/19324/23 (провадження № Пз/990/6/23) за позовом ОСОБА_1 до ІНФОРМАЦІЯ_1 про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити певні дії, постановила ухвалу від 08.11.2023 р. про відкриття провадження у зразковій справі¹.

Доцільність розгляду цієї справи ВС як зразкової обґрунтовано тим, що, згідно з відомостями з комп'ютерної програми «Діловодство спеціалізованого суду», крім цієї справи, у провадженні Львівського окружного адміністративного суду перебувають справи: № 380/19030/23, 380/18314/23, 380/19724/23, 380/17745/23, 380/17765/23, 380/17804/23, 380/23788/23, 380/17036/23, 380/24483/23, 380/11903/23, 380/11900/23, 380/15718/23, 380/15720/23, 380/16608/23, 380/1962/23, 380/23571/23, 380/18359/23, 380/11140/23,

zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022.

¹ Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 08.11.2023 р. у справі № 380/19324/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114769490>.

380/21747/23, 380/16255/23, 380/16242/23, 380/11574/23, відповідачем в яких є один і той самий суб'єкт владних повноважень, спір в яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права та в яких позивачі заявили вимоги, ідентичні за змістом, правовою суттю та аргументами (хоча й по-різному текстуально сформульованими).

Розглянувши матеріали типових справ у поєднанні зі справою, за якою надійшло подання про її розгляд як зразкової, ВС дійшов висновку, що ці справи відповідають ознакам типових, визначених п. 21 ч. 1 ст. 4 КАСУ, оскільки в усіх цих справах:

1) позивачами є пенсіонери, яким призначено пенсію відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»;

2) відповідачем є орган державної влади, до повноважень якого належить видача довідок для перерахунку пенсії, а саме ІНФОРМАЦІЯ_1;

3) спір виник з аналогічних підстав у відносинах, що регулюються одними нормами права (у зв'язку з видачею довідок на виконання рішень Львівського окружного адміністративного суду, у яких, на думку позивача, неправильно визначено відсоткове значення надбавки за особливості проходження служби та премії);

4) позивачі заявили аналогічні позовні вимоги (по-різному висловлені, але однакові по суті: визнати протиправними дії щодо зменшення в довідках про розмір грошового забезпечення для перерахунку пенсії, на виконання рішення Львівського окружного адміністративного суду відсоткового значення надбавки за особливості проходження служби з 65 % до 1 % та премії з 35 % до 10 %, та, як наслідок, зобов'язати на виконання рішення Львівського окружного адміністративного суду скласти та подати до Головного управління Пенсійного фонду України у Львівській області довідки про розмір грошового забезпечення, де указати правильні відсоткові значення згаданих величин).

Суд із посиланням на ст. 291 КАСУ означив правові наслідки судового рішення, ухваленого у зразковій справі, вказавши, що при ухваленні рішення у типовій справі, яка відповідає ознакам, викладеним у рішенні ВС за результатами розгляду зразкової справи, суд має враховувати правові висновки, відображені у такому рішенні.

У резолютивній частині аналізованої ухвали Суд повідомив сторони про те, що інформацію у справі вони можуть отримати за адресою на офіційному вебпорталі судової влади України: в мережі Інтернет: supreme.court.gov.ua. Також цю ухвалу належить опублікувати в одному із загальнодержавних друкованих засобів масової інформації, після чого всі заінтересовані особи вважатимуться належним чином повідомлені про розгляд зразкової справи.

ВС вирішує зразкову справу як суд першої інстанції за правилами спрощеного позовного провадження з урахуванням особливостей, визначених ст. 290 КАСУ.

За наслідками такого розгляду ВС постановляє рішення, в якому окрім відомостей, визначених у ст. 246 КАСУ, мають бути зазначені:

- ознаки типових справ;
- обставини зразкової справи, які обумовлюють типове застосування норм матеріального права та порядок застосування таких норм;
- обставини, які можуть впливати на інше застосування норм матеріального права, ніж у зразковій справі.

Зауваження. На сьогодні ВС ухвалив 29 рішень у зразкових адміністративних справах, більшість з яких – у справах щодо реалізації публічної політики у сферах праці, зайнятості населення та соціального захисту громадян, а також у сфері публічної житлової політики¹. Позивачами у таких справах були: громадяни, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; військовослужбовці; працівники органів внутрішніх справ; працівники органів прокуратури; судді; державні службовці; внутрішньо переміщені особи; особи з інвалідністю внаслідок війни тощо.

Рішення у зразковій справі може бути переглянуто ВП ВС за правилами перегляду рішень в апеляційному порядку.

Типові справи у розумінні процесуального закону є справами незначної складності, тому їх розглядають за правилами спрощеного позовного провадження (частини 2, 6 ст. 12, ч. 1 ст. 257 КАСУ).

Суд, який розглядає типову справу, має право зупинити провадження за клопотанням учасника справи або за власною ініціативою у випадку, якщо ВС відкрито провадження у відповідній зразковій справі. Провадження підлягає відновленню з дня набрання рішенням ВС законної сили (ч. 1 ст. 291 КАСУ).

Ухвалюючи рішення у типовій справі, суд має враховувати правові висновки ВС, викладені у рішенні за результатами розгляду зразкової справи.

Судове рішення у типовій справі може бути оскаржено в апеляційному порядку. Щодо касаційного оскарження, то воно є можливим виключно з таких підстав:

- суд першої та/або апеляційної інстанції при вирішенні типової справи не визнав її типовою справою та/або не врахував правові висновки, викладені у рішенні ВС за результатами розгляду зразкової справи;
- справа, в якій судом першої та/або апеляційної інстанції ухвалено рішення з урахуванням правових висновків, викладених у рішенні ВС за результатами розгляду зразкової справи, не відповідає ознакам типової справи (ч. 5 ст. 291 КАСУ).

¹ Інформація в розділі «Зразкові справи» Офіційного вебпорталу судової влади України. https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/zrazkova-sprava/.

РОЗДІЛ 7. ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ СПРАВІ

7.1. Значення відновлення втраченого судового провадження в адміністративному судочинстві

Процесуальні норми, що регулюють відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі, було включено до КАСУ Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень адміністративного судочинства» від 17.11.2011 р. У первісній редакції КАСУ¹, що набрав чинності 01.09.2005 р., такої судової процедури передбачено не було².

Конструкцію цього судового порядку було запозичено з цивільно-процесуального законодавства – розд. IX ЦПКУ³. Проте, ані до ЦПКУ, ані до КАСУ не було внесено визначення як категорії «судового провадження», так і категорії «втраченого судового провадження».

Зауваження. Для розуміння та теоретичного визначення категорії «втрачене судове провадження» слід зважати на вживання уніфікованого нормативного визначення «судової справи», яке міститься в Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України (далі – Інструкції з діловодства в судах)⁴, відповідно до положень якої здійснюється діловодство у ВАКС⁵.

Аналіз змісту наведених у цих актах визначень дозволяє дійти висновку, що термін «судова справа», як певні судово-процесуальні документи, сформовані в певній послідовності, може розглядатися як базовий формальний відповідник категорії «судове провадження» в контексті його втрати та порядку відновлення в адміністративному судочинстві.

Слід зважати, що на відміну від універсального визначення «судової справи», яке вживається в діловодстві судів, термін «адміністративна справа» за термінологією КАСУ напроти вжито не у формальному, а у змістовому аспекті – як публічно-правовий спір, переданий на розгляд адміністративного суду. Отже, категорію «судового провадження в адміністративній справі» буде визначено нами через уточнення універсальної для діловодства судів категорії «судової справи».

¹ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20050706#Text>.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень адміністративного судочинства : Закон України 17.11.2011 р. № 4054-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4054-17/ed20140319#Text>.

³ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20040318#Text>.

⁴ Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації України від 17.10.2023 р. № 485. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>.

⁵ Щодо діловодства в Вищому антикорупційному суді : наказ Вищого антикорупційного суду від 20.12.2019 р. № 126. https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/VAKS/documents/order_office_routine_20.12.2019.pdf.

Таким чином, під *судовою справою* слід розуміти сформовані судом у певній послідовності та оформлені з дотриманням встановлених вимог процесуальні документи (позовна заява, відзив на позов, пояснення, заяви, скарги та тощо), які учасники справи подавали до суду для розгляду публічно-правового спору, а також усі судові процесуальні документи, що виготовили суди задля забезпечення розгляду та вирішення (а у відповідних встановлених випадках – і для перегляду) публічно-правового спору, віднесеного до їх юрисдикції, в порядку адміністративного судочинства.

Потреба відновлення судового провадження напряду пов'язана з втратою судової справи за тих чи інших обставин як об'єкта матеріального світу. Формування судової справи як такого об'єкта суд здійснює в паперовій, електронній чи змішаній (паперовій та електронній) формі залежно від наявних у конкретного суду можливостей¹. Зазначені форми зберігатимуться до початку функціонування всіх підсистем (модулів) ЄСІТС, про особливості організації роботи якої йшлося в підрозд. 1.2.4 цього підручника.

Оформлення та зберігання судових справ у паперовій формі суд здійснює відповідно до Інструкції з діловодства в судах², Інструкції з діловодства ВС³, а також Інструкції про порядок передання до архіву місцевого та апеляційного суду, зберігання в ньому, відбору та передання до державних архівних установ та архівних відділів міських рад судових справ та управлінської документації суду⁴, а в електронній (змішаній) формі – згідно з Положенням про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи⁵, Положенням про автоматизовану систему документообігу суду⁶ та законодавством про електронні документи, документообіг та електронні послуги⁷.

Оскільки під час судового засідання відповідно до ст. 229 КАСУ секретар судового засідання здійснює його повне фіксування за допомогою відео- та (або) звукозаписувального технічного засобу, то невід'ємною частиною матеріалів справи є:

¹ Про затвердження Змін до Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 12.10.2023 р. № 977/0/15-23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0977910-23#n80>.

² Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації України від 17.10.2023 р. № 485. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>.

³ Інструкція з діловодства Верховного Суду: наказ керівника Апарату Верховного Суду від 06.10.2023 № 194. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/pro_aparat_1/instrukcia_z_dilovodstva#_Toc146886667.

⁴ Інструкція про порядок передання до архіву місцевого та апеляційного суду, зберігання в ньому, відбору та передання до державних архівних установ та архівних відділів міських рад судових справ та управлінської документації суду : наказ Державної судової адміністрації України від 15.12.2011 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0168750-11#n19>.

⁵ Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

⁶ Положення про автоматизовану систему документообігу суду: рішення Ради суддів України від 26.11.2010 р. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr030414-10#n11>.

⁷ Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> ; Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.

- технічний запис судових засідань (електронний файл у форматі відео- та або звукозапису, відеофайл містить у собі одночасно відео- та звукозапис судового засідання);
- протокол судового засідання або журнал судового засідання. У справах, які суд оформлює в паперовій формі, до матеріалів до матеріалів має бути додано паперовий примірник протоколу судового засідання з посиланням на відеозапис судового засідання, що автоматично повинно зберігатися в централізованому файловому сховищі. Порядок фіксації судових засідань, який є частиною оформлення судових справ, визначено Інструкцією щодо роботи з технічними засобами фіксування судового засідання (далі – Інструкція з фіксування)¹.

Документи судової справи, яку суд оформлює в паперовій формі, в одному примірнику, мають бути підшиті секретарем судового засідання у спеціальну обкладинку, виготовлену друкарським способом у певному порядку (п. 1 розд. VII Інструкції з діловодства в судах)². У судовій справі, зокрема, мають міститися всі процесуальні документи суду (протоколи, судові рішення тощо) та учасників справи, що надійшли до суду на розгляд (позов, відзив, заперечення, клопотання тощо). Судові справи з великою кількістю документів суд має формувати в окремі томи з кількістю аркушів не більше 250 (п. 10 розд. VII Інструкції з діловодства в судах)³.

До судових справ також мають бути приєднані документи апеляційного провадження, матеріали щодо розгляду заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, щодо вирішення питань у порядку виконання судового рішення, ухваленого судом, та матеріали апеляційного чи касаційного провадження ВС. Зазначені матеріали, сформовані в окремі томи, мають бути приєднані до справи в хронологічному порядку тощо (підпункти 7, 15 Інструкції з діловодства в судах⁴, п. 406 Інструкції з діловодства ВС⁵).

До справ, розгляд яких вирішено здійснювати в електронній чи змішаній (паперовій та електронній) формі, застосовуються правила формування судової справи у паперовій формі (п. 1 розд. VII Інструкції з діловодства в судах)⁶.

В аналогічному порядку формують справи працівники апарату ВС, що надходять до нього як суду першої інстанції (підпункти 373–437 Інструкції з діловодства ВС)⁷.

¹ Інструкція щодо роботи з технічними засобами фіксування судового засідання : наказ Державної судової адміністрації України 06.06.2022 р. № 156. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0156750-22#n6>.

² Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації України від 17.10.2023 р. № 485. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Інструкція з діловодства Верховного Суду : наказ керівника Апарату Верховного Суду від 06.10.2023 р. № 194. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/pro_aparat_1/instrukcia_z_dilovodstva#_Toc146886667.

⁶ Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації України від 17.10.2023 р. № 485. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>.

⁷ Інструкція з діловодства Верховного Суду : наказ керівника Апарату Верховного Суду від 06.10.2023 № 194. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/pro_aparat_1/instrukcia_z_dilovodstva#_Toc146886667.

Судові справи з часу створення (надходження) і до передання їх в архів суду відповідно до п. 2.12 Інструкції про порядок передання справ до архіву суду¹ мають зберігатися судом за місцем їх формування (в структурних підрозділах апарату суду) та/або централізовано в канцелярії суду згідно із затвердженою номенклатурою справ.

Згідно з Переліком судових справ і документів², що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання, незалежно від форми формування справи (письмової чи електронної), встановлено такі строки зберігання адміністративних справ, закінчених розглядом ухваленням судового рішення, або провадження в яких закрито:

- *3 роки* – справи, пов'язані з виконанням судових рішень в адміністративних справах, адміністративні справи, провадження у яких закрито, крім справ, провадження в яких закрито у зв'язку з примиренням (у разі припинення провадження у зв'язку з примиренням – після виконання сторонами умов примирення);
- *5 років* – справи щодо уточнення списку виборців, адміністративні справи позовного провадження, копії судових документів за результатами апеляційного перегляду справ (оригінали знаходяться в справі (провадженні) в суді першої інстанції);
- *10 років* – справи з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби.

Закінченні в діловодстві суду справи постійного, тривалого (понад 10 років) зберігання має бути здано до архіву суду для подальшого зберігання та користування. Справи тимчасового зберігання (до 10 років включно) може бути передано до архіву суду за рішенням керівника апарату суду. Строки зберігання документів, визначені в цьому Переліку, є мінімальними й не можуть бути скорочені. У разі потреби за рішенням експертної комісії (далі – ЕК) суду строки зберігання судових справ можуть бути збільшені.

Згідно з підпунктами 4.4.1, 4.4.5 Інструкції про передання справ до архіву суду³, працівник апарату суду здійснює передачу адміністративних справ до архіву через працівника архіву суду за дозволом судді, що розглядав справу. До архіву має бути передано адміністративні справи, в яких відповідні судові рішення про відмову у задоволенні позовних вимог, залишення позовної заяви без розгляду або закриття

¹ Інструкція про порядок передання до архіву місцевого та апеляційного суду, зберігання в ньому, відбору та передання до державних архівних установ та архівних відділів міських рад судових справ та управлінської документації суду : наказ Державної судової адміністрації України від 15.12.2011 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0168750-11#n19>.

² Перелік судових справ і документів, що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання : наказ Державної судової адміністрації України від 07.12.2017 р. № 1087. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1087750-17#n15>.

³ Інструкція про порядок передання до архіву місцевого та апеляційного суду, зберігання в ньому, відбору та передання до державних архівних установ та архівних відділів міських рад судових справ та управлінської документації суду : наказ Державної судової адміністрації України від 15.12.2011 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0168750-11#n19>.

провадження у справі набрали законної сили, а також інші адміністративні справи з дотриманням таких правил:

- після видачі виконавчих листів стягувачам про примусове виконання судового рішення – справи, вирішені із задоволенням (частковим задоволенням) позову;
- після надіслання (видачі) копії судового рішення відповідним органам (особам) – справи, вирішені із задоволенням (частковим задоволенням) позову, по яких не передбачено видачу виконавчого листа;
- після долучення до матеріалів справи звіту суб'єкта владних повноважень про виконання судового рішення – справи, в яких суд ухвалив судові рішення не на користь суб'єкта владних повноважень та зобов'язав його подати у встановлений судом строк такий звіт;
- після долучення до матеріалів справи документів про зарахування судового збору до спеціального фонду державного бюджету або про неможливість виконання судового рішення в цій частині – справи, у яких ухвалено судові рішення щодо стягнення судового збору на користь держави;
- після долучення до матеріалів справи повідомлення про результати заходів, що передбачено окремою ухвалою суду або копії постанови судді про розгляд протоколу про вчинення посадовою особою адміністративного правопорушення у зв'язку із залишенням нею окремої ухвали без розгляду – справи, в яких постановлено окрему ухвалу.

Сплив строків зберігання судових справ після проведення експертизи цінності документів, що в них містяться, може бути підставою для їх вилучення та подальшого знищення на підставі відповідних актів, затверджених головою суду. Справи, відібрані для знищення, після погодження та затвердження актів має бути передано в подрібненому вигляді, що унеможлиблює прочитання документа, організаціям із заготівлі вторинної сировини за накладними, або, якщо обсяг справ, що виділені до знищення, незначний, вони можуть бути спалені. Зазначені дані мають вноситися до актів про вилучення справ, які вміщуються в справу архівного фонду суду та зберігаються в архіві суду (п. 3.4 Інструкції про порядок передання справ до архіву суду)¹.

Знищення судової справи із дотриманням встановленого порядку слід вважати правомірним, а її втрату – санкціонованою.

Після початку повноцінного функціонування всіх підсистем (модулів) ЄСІТС саме нею буде забезпечуватися централізоване захищене зберігання судових справ в електронній формі, процесуальних, інших документів та інформації в єдиній базі даних (п. 6.2. Положення про ЄСІТС) та збереження судових справ та інших документів в електронному архіві (п. 6.4. Положення про ЄСІТС)².

¹ Інструкція про порядок передання до архіву місцевого та апеляційного суду, зберігання в ньому, відбору та передання до державних архівних установ та архівних відділів міських рад судових справ та управлінської документації суду : наказ Державної судової адміністрації України від 15.12.2011 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0168750-11#n19>.

² Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

До цього моменту електронні документи та електронні копії паперових документів згідно з п. 113 Положення про ЄСІТС¹ мають зберігатися в централізованому файловому сховищі АСДС.

Згідно з підпунктами 2.9.1, 2.9.2 Положення про АСДС² електронні примірники судових рішень та інших документів, виготовлених у суді, суди створюють в автоматизованій системі із застосуванням вбудованого редактора текстів з використанням спеціальних шаблонів, які передбачають використання відповідних полів вводу показників із переліку відомостей про судову справу (перелік показників передбачається змістом кожного окремого документа).

Електронний примірник кожного документа має зберігатися в автоматизованій системі в стані «Оригінал» та засвідчуватися ЕЦП особи, яка підписала цей документ. Доступ для коригування зазначених документів автоматично блокує АСДС.

Також АСДС створює оригінали електронних документів суду автоматично із формуванням унікального ідентифікатора, який дозволяє ідентифікувати документ та здійснити його пошук у цій системі. Створені таким чином документи зберігаються в базі даних АСДС та надсилаються в автоматичному режимі до її центральної бази даних разом з електронною карткою судової справи не рідше одного разу на дві години.

Таким чином, під *втратою судового провадження* в контексті порядку його відновлення, передбаченого КАСУ, слід розуміти повну або часткову відсутність (зникнення) в місці зберігання матеріалів судової справи, якій судами, що здійснювали її розгляд та вирішення (а у відповідних встановлених випадках і перегляд) в порядку адміністративного судочинства, було присвоєно єдиний унікальний (реєстраційний) номер (зокрема, під час апеляційного та касаційного перегляду – подвійний, другий – для діловодства відповідного суду) та заведено обліково-статистичну (інформаційну) картку з відображенням руху цієї справи, всіх процесуальних дій та судових рішень в ній.

Втрата судового провадження може бути наслідком як об'єктивних, так і суб'єктивних причин.

- *об'єктивні причини втрати судового провадження* – ті, які не залежать від волі людини, можна віднести, зокрема, стихійне лихо (землетрус, повінь, ураган тощо), аварію техногенного характеру (пожежа, затоплення приміщення тощо), військові дії тощо;
- *суб'єктивні причини втрати судового провадження* – ті, які залежать від волі людини, можуть бути, зокрема, протиправні дії окремих осіб. Так, зі змісту п. 10 розд. І Інструкції з діловодства в судах³ вбачається, що втрата судової

¹ Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

² Положення про автоматизовану систему документообігу суду : рішення Ради суддів України від 26.11.2010 р. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr030414-10#n11>.

³ Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації України від 17.10.2023 р. № 485. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>.

справи (судового провадження) може стати наслідком дій як сторонніх осіб (умисне псування, розкрадання тощо), так і працівників суду (недбале зберігання, безпідставне знищення, незаконної передачі тощо), які за змістом є протиправними.

Наприклад. Луганський окружний адміністративний суд ухвалою від 27.04.2023 р. задовольнив заяву Головного управління Пенсійного фонду України в Луганській області (правонаступника управління Пенсійного фонду України в м. Лисичанську Луганської області) про відновлення втраченого провадження у справі № 812/2342/14 за позовом управління Пенсійного фонду України в м. Лисичанську Луганської області до ОСОБА_1 про стягнення заборгованості по доплаті до мінімального страхового внеску у сумі 1540,80 грн. Відновлюючи втрачене судове провадження, суд, у тому числі, встановив, що орієнтовно у період з 17.07.2014 р. по 30.07.2014 р. невідомі озброєні люди захопили адміністративну будівлю Луганського окружного адміністративного суду за адресою: вул. Поштова, 1, м. Луганськ, внаслідок чого з володіння суду вибули всі адміністративні справи, в тому числі й справа за № 812/2342/14¹.

Втрата матеріалів судових справ (судових проваджень), оформлених в електронній формі, також може статися внаслідок несанкціонованих, а отже, протиправних дій. Така втрата може проявитися в повному чи частковому знищенні (зникненні) інформації або в умисній чи випадковій модифікації (спотворенні) її вмісту. Діями, що можуть призвести до втрати матеріалів судової справи в електронній формі, є, наприклад, порушення цілісності інформації в АСДС чи ЄСІТС через використання комп'ютерних вірусів, спеціальний вплив на засоби обробки інформації формуванням фізичних полів і сигналів тощо (п. 16 Правил забезпечення захисту інформації)².

Як вбачається зі змісту п. 4 ч. 2 ст. 387 КАСУ, конкретних обставин втрати, з якими пов'язано можливість відновлення втраченого судового провадження, процесуальним законом не визначено. Така невизначеність дозволяє дійти висновку, що за встановленим у розд. V КАСУ порядком відповідний повноважний суд може відновити судове провадження незалежно від обставин його втрати, зокрема, протиправного чи правомірного знищення.

На підтвердження такого висновку свідчить зміст ч. 4 ст. 387 КАСУ, за яким за загальним правилом заяву про відновлення втраченого судового провадження може бути подано до суду незалежно від строку зберігання судового провадження.

Отже, під *втраченим судовим провадженням в адміністративній справі* в контексті передбаченого КАСУ порядку його відновлення слід розуміти судову справу, розгляд та вирішення (а у відповідних встановлених випадках і перегляд) якої судами в порядку адміністративного судочинства було закінчено або закрито ухваленням

¹ Ухвала Луганського окружного адміністративного суду від 27.04.2023 р. у справі за № 812/2342/14. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/110493923>.

² Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2006 р. № 373. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/373-2006-%D0%BF#Text>.

судового рішення, що набрало законної сили, та яка незалежно від обставин безповоротно відсутня в місці зберігання.

Втрата матеріалів судової справи (насамперед несанкціонована) може мати шкідливі наслідки як для адміністративного, так і для інших видів судочинства, адже:

- унеможлиблює ознайомлення учасників справи з її матеріалами, виготовлення витягів та копій тих матеріалів, які є втраченими, що має наслідком створення значних організаційних і часових перешкод для подальшого захисту прав зацікавленої особи. Приміром, для підготовки обґрунтування апеляційної (п. 6 ч. 2 ст. 296 КАСУ) чи касаційної (п. 4 ч. 1 ст. 330 КАСУ) скарг та заяв про перегляд за нововиявленими та виключними обставинами (ст. 364 КАСУ) такою особою судових рішень у втраченій судовій справі;
- унеможлиблює виконання ухвали суду в іншій судовій справі про витребування доказів в установленому законом порядку (адміністративній ст. 80 КАСУ, цивільній ст. 84 ЦПКУ, господарській ст. 81 ГПКУ) доказів або ухвали слідчого судді в кримінальному провадженні про тимчасовий доступ до документів в порядку ст. 159 КПКУ, що містилися у втраченому судовому провадженні;
- позбавляє особу, зацікавлену в отриманні судового рішення в адміністративній справі, що набрало законної сили, яким було встановлено певні обставини, звільнення від доказування цих обставин при розгляді іншої судової справи (адміністративній – ч. 4 ст. 78 КАСУ, цивільній – ч. 2 ст. 82 ЦПКУ, господарській – ч. 4 ст. 75 ГПКУ), в якій беруть участь ті самі особи або особа, стосовно якої встановлено ці обставини;
- ускладнює належне та своєчасне вирішення питань, пов'язаних з виконанням судових рішень в адміністративних справах;
- унеможлиблює перегляд судового рішення в апеляційному (ч. 3 ст. 300 КАСУ), касаційному (ч. 3 ст. 334 КАСУ) та за нововиявленими та виключними обставинами (ст. 368 КАСУ) порядку в разі відкриття відповідного провадження та витребування справи повноважним судом.

Особливої значущості відновлення втраченого судового провадження набуло через збройну агресію РФ проти України, що триває з 2014 р. та набула характеру повномасштабного вторгнення з 24.02.2022 р. Агресія супроводжується знищенням (пошкодженням) службових приміщень судів, їхнім захопленням внаслідок тимчасової окупації населених пунктів, в яких вони розташовані, а отже, місць зберігання судових справ. Відновлення втрачених за таких обставин судових проваджень ускладнюється припиненням функціонування місцевих судів за визначеним за ними місцезнаходженням.

Для забезпечення відновлення судового провадження, втраченого у зв'язку з припиненням діяльності судів на тимчасово окупованій території АРК та в окре-

мих районах Донецької й Луганської областей, а також у зв'язку з проведенням антитерористичної операції (АТО), окрім положень КАСУ, додатково було прийнято спеціальне законодавство – закони України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»¹ та «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції»².

Отже, значення відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі полягає у додатковому, важливому механізмі реалізації завдань адміністративного та інших видів судочинства, забезпечує авторитет судової влади, оскільки створює можливості для:

- ознайомлення учасників судової справи з її втраченими матеріалами, виготовлення витягів та копій таких матеріалів, та для подальшого захисту прав зацікавленої особи;
- виконання судових рішень в інших судових справах, зокрема тих, що суди розглядають за правилами інших видів судочинства;
- звільнення від доказування певних обставин при розгляді іншої судової справи, в якій беруть участь ті самі особи або особа, стосовно якої встановлено ці обставини;
- належного та своєчасного вирішення питань, пов'язаних з виконанням судових рішень в адміністративних справах;
- перегляду судового рішення в апеляційному, касаційному чи за нововиявленими та виключними обставинами порядку в разі відкриття відповідного провадження повноважним судом.

7.2. Право ініціювання відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі. Форма і зміст заяви про відновлення втраченого судового провадження

Відповідно до ст. 385 КАСУ втрачене судове провадження в адміністративній справі може бути відновлене *за заявою учасника справи або за ініціативою суду*.

Як було зазначено в розд. 2.3.2 цього підручника, учасниками справи відповідно до ст. 42 КАСУ є сторони, треті особи, а також органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Зауваження. Відповідно до статей 43, 44, 46, 53 КАСУ право на подання заяви про відновлення втраченого провадження в адміністративній справі мають право як ті із зазначених у ст. 42 КАСУ осіб, що брали в ній безпосередню участь (*реальні* – приміром, позивач і відповідач), так і ті, хто не був залучений до розгляду справи, але в якій вони мали б брати

¹ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04. 2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

² Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції : Закон України від 12.08. 2014 р. № 1632-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18#Text>.

участь до закінчення її розгляду ухваленням судового рішення або до закриття провадження (потенційні – приміром, треті особи чи органи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб).

Умовою виникнення в осіб, яких суд не залучив до участі у справі, права на подання заяви про відновлення втраченого судового провадження є вирішення судом в адміністративній справі, закінченій ухваленням судового рішення або закритій провадженням, питань про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки. У таких випадках ці особи відповідно до ч. 1 ст. 293, ч.1 ст. 328, ч. 1 ст. 362 КАСУ мають право в разі незгоди з судовими рішеннями, якими провадження у справі було закінчено або закрито ухваленням відповідного судового рішення, ініціювати їх перегляд в апеляційному (ч. 1 ст. 293 КАСУ), касаційному (ч.1 ст. 328 КАСУ) або за нововиявленими та виключними обставинами (ч. 1 ст. 362 КАСУ) порядку. Відсутність судового провадження з тих чи інших причин або ускладнить, або унеможливить такий перегляд відповідним судом, а отже перешкоджатиме досягненню завдань адміністративного судочинства. Саме тому як реальні, так і потенційні учасники адміністративної справи мають право на подання заяви про відновлення втраченого в ній судового провадження.

Відповідно до ст. 387 КАСУ зацікавлений у відновленні втраченого судового провадження учасник адміністративної справи може подати відповідну заяву про це до суду, який розглядав справу як суд першої інстанції.

Зауваження. Правило визначення підсудності проваджень із відновлення втраченого судового провадження в КАСУ було змінено у 2014 р. У ст. 275 редакції КАСУ, що діяла до 19.03.2014 р., було встановлено, що заява про відновлення втраченого судового провадження подається до суду, який ухвалив рішення по суті справи або постановив ухвалу про закриття провадження у справі.

Це означало, що провадження з відновлення втраченого судового провадження могли здійснювати суди апеляційної чи касаційної інстанцій у разі скасування ними судового рішення по суті справи та ухвалення нового рішення (статті 199, 202, 223, 229 КАСУ в редакції станом на 19.03.2014 р.) або постановлення ними ухвали про закриття провадження у справі (статті 199, 203, 223, 228 КАСУ в редакції станом на 19.03.2014 р.)¹.

Зміна процесуального порядку є доцільною, адже адміністративні справи суди апеляційної та касаційної інстанції після відповідного перегляду не зберігають судові справи, а повертають їх для подальшого збереження до суду першої інстанції, який закінчував у ній провадження ухваленням судового рішення або закриттям у ній провадження (статті 326, 360 КАСУ). Таким чином, розгляд відповідної заяви учасника справи саме судом першої інстанції, як і надання йому ініціативи з відновлення втраченого провадження, дозволяє швидше відновити таке провадження, а отже, є більш ефективним механізмом досягнення завдань адміністративного судочинства.

Зауваження. Питання щодо підсудності справ про відновлення судового провадження, втраченого на тимчасово окупованих територіях, визначається зважаючи на положення законів України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тим-

¹ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України в редакції станом на 19.03.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20140319#Text>.

часово окупованій території України»¹ та «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції»².

Ці закони, незважаючи на завершення АТО³, яка тривала з 14.04.2014 р. до 30.04.2018 р., та ООС⁴, яку було введено на зміну АТО та яка проводилася з квітня 2018 р. до 24.02.2022 р., та певною втратою їхньої актуальності, є чинними до цього часу.

Відповідно до нової редакції ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»⁵, у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, може бути змінено за рішенням ВРП, яке ухвалюється за поданням Голови ВС, шляхом її передачі до суду, що найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду.

Зауваження. Через неможливість здійснення зазначеного повноваження ВРП станом на 10.01.2023 р. у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану розпорядженням Голови ВС загалом змінено територіальну підсудність судових справ 171 суду⁶. Серед них один адміністративний суд – (Херсонський), решта – місцеві загальні суди. Зміна територіальної підсудності в зазначеному порядку передбачає передачу всіх справ, які розглядалися в цих судах, до тих судів, яким визначено територіальну підсудність. Отже, саме ці суди мають розглядати заяви про відновлення втраченого судового провадження або здійснювати відновлення з власної ініціативи.

У заяві про відновлення втраченого судового провадження має бути зазначено:

- про відновлення якого судового провадження або якої його частини просить заявник;
- особи, які брали участь у справі, їх процесуальний статус, їхнє найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності) (для фізичних осіб), їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб);

¹ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04. 2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

² Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції : Закон України від 12.08. 2014 р. № 1632-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18#Text>.

³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» : Указ Президента України від 14.04.2014 р. №405/2014. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4052014-16886>.

⁴ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30.04.2018 р. «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях» : Указ Президента України від 30.04.2018 р. №116/2018. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1162018-24086>.

⁵ Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ : Закон України від 03.03. 2022 р. № 2112-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>.

⁶ Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні : щорічна Доповідь за 2022 рік : рішення Вищої ради правосуддя від 24.08.2023 р. № 851/0/15-23. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_z_2022_rik_pro_stan_zabezpechennya_nezalezhnosti_suddiv_v_ukrayini.pdf.

- ідентифікаційний код юридичної особи в ЄДРПОУ або реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності, або номер і серія паспорта (для фізичних осіб – громадян України), якщо відповідні дані відомі заявникові, відомості про наявність або відсутність електронного кабінету;
- номери засобів зв'язку учасників судового процесу (телефон, факс, адреса електронної пошти тощо), якщо вони відомі заявникові;
- наявні у заявника відомості про обставини втрати судового провадження, місцезнаходження копій матеріалів провадження або даних щодо таких копій;
- документи, відновлення яких заявник вважає необхідним і з якою метою.

Заявник має додати до заяви документи або їх копії, що збереглись у заявника або у справі, копії заяви відповідно до кількості учасників справи, а у разі необхідності – клопотання про поновлення строку на подання заяви про відновлення втраченого судового провадження.

Заяву про відновлення втраченого судового провадження може бути подано до суду незалежно від строку зберігання судового провадження. При цьому заяву про відновлення втраченого судового провадження, яку заявник подає з метою виконання судового рішення, може бути подано до закінчення строку пред'явлення виконавчого документа до виконання. Цей строк суд може поновити за клопотанням заявника в разі визнання причин його пропуску поважними (ч. 5 ст. 387 КАСУ).

Недодержання при поданні заяви про відновлення втраченого судового провадження зазначених вимог до її змісту та форми відповідно до ст. 388 КАСУ є підставою для залишення без руху та повернення такої заяви. Такі ж наслідки має подання заяви особою, яка відповідно до б ст. 18 цього Кодексу зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його.

Нормами розд. V КАСУ не встановлено обмежень щодо мети, з якою може бути ініційоване питання про відновлення втраченого судового провадження. Однак відповідно до вимог, які ставляться до заяви про відновлення втраченого судового провадження, зазначення у ній мети відновлення є обов'язковим (п. 5 ч. 2 ст. 387 КАСУ). До цього ж мета звернення, яку заявник повинен зазначити в заяві про відновлення втраченого провадження, має бути пов'язана із захистом його власних прав та інтересів. Інакше суд до відкриття провадження своєю ухвалою має повернути заяву, або залишити її без розгляду, якщо провадження було відкрито (ч. 2 ст. 388 КАСУ). Такі ж дії суд має вчинити якщо заявник відкликав зазначену заяву, що не позбавляє заявника звернутися до суду з такою заявою повторно (ч. 3 ст. 388 КАСУ).

Метою відновлення втраченого судового провадження може бути:

- одержання завіреної копії судового рішення;
- виправлення опісок та арифметичних помилок у судовому рішенні;
- апеляційне чи касаційне оскарження судового рішення;
- скасування заходів забезпечення позову;

- вирішення питань, пов'язаних із зверненням судового рішення до виконання тощо.

Саме від мети відновлення судового провадження залежатиме обсяг документів втраченого судового провадження, які суд може відновити. Таке питання відповідно до ч. 1 ст. 390 КАСУ суд вирішує на власний розсуд.

Відповідно до ч. 4 ст. 388 КАСУ підставами для відмови у відкритті провадження за заявою про відновлення втраченого судового провадження є:

- подання заяви про відновлення судового провадження, втраченого до закінчення судового розгляду. В цьому випадку суд роз'яснює заявнику право звернутися до суду з новим позовом в загальному порядку;
- якщо заява подана після закінчення строку пред'явлення виконавчого документа до виконання встановленого строку і суд відхилив клопотання про його поновлення.

Наприклад. Луганський окружний адміністративний суд ухвалою від 12.01.2024 р. в адміністративній справі № 2а-7574/11/1270 відмовив у задоволенні клопотання про поновлення строку на подання заяви про відновлення втраченого судового провадження та, відповідно, й у відкритті такого провадження. На обґрунтування цієї ухвали суд першої інстанції вказав, що позивачу в цій справі 27.12.2011 р. було видано виконавчий лист. Постановою державного виконавця від 27.12.2013 р. ВП № 30767120 цей виконавчий лист було повернуто заявникові зі встановленням строку повторного пред'явлення виконавчого документа для виконання до 27.12.2014 р. Водночас заявник звернувся до суду із заявою про відновлення втраченого судового провадження 08.01.2024 р., тобто через 10 років після винесення постанови про повернення виконавчого документа стягувачеві, не зазначивши у клопотанні про поновлення строку на подання заяви про відновлення втраченого судового провадження жодних обставин, з яких такий строк заявником був пропущений¹.

До заяви про відновлення втраченого судового провадження заявник додає документи або їх копії, навіть якщо вони не посвідчені в установленому порядку, що збереглися в заявника або у справі, копії заяви відповідно до кількості учасників справи, а у разі необхідності – клопотання про поновлення строку на подання заяви про відновлення втраченого судового провадження.

Як було зазначено вище, право ініціювання відновлення втраченого судового провадження також належить суду. Із системного аналізу положень КАСУ вбачається, що ініціювати відновлення може як суд першої інстанції, який розглядав адміністративну справу та ухвалював у ній судові рішення, так і суд вищої інстанції у зв'язку з переглядом адміністративної справи в апеляційному чи касаційному порядку. При цьому ані порядку формування, ані порядку реалізації такої ініціативи суду в розд. V КАСУ не визначено.

¹ Ухвала Луганського окружного адміністративного суду від 12.01.2024 р. у справі № 2а-7574/11/1270. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116329216>.

Наприклад. Шостий апеляційний адміністративний суд ухвалою від 23.04.2021 р. ініціював перед Лисянським районним судом Черкаської області питання про відновлення втраченого провадження у справі №2а-9759/11 за адміністративним позовом ОСОБА_1 до управління Пенсійного фонду України в Лисянському районі Черкаської області про визнання неправомірною відмови щодо виплати доплати до пенсії у частині, що необхідна для вирішення заяви Головного управління Пенсійного фонду в Черкаській області про виправлення описки. У вказаній ухвалі суд апеляційної інстанції додатково вказав, що матеріалами, які необхідні для вирішення зазначеного питання, є: постанова Лисянського районного суду Черкаської області від 09.12.2011 р., постанова Київського апеляційного адміністративного суду від 26.05.2014 р. та копія паспорта або інші документи, що ідентифікують особу позивача. У відповідь на ухвалу суду апеляційної інстанції супровідним листом від 11.12.2023 р. № 2а-9759/11/2382/23 від Лисянського районного суду Черкаської області надійшли сформовані архіваріусом ОСОБА_4 документальні матеріали, до яких увійшли архівні копії постанови Лисянського районного суду Черкаської області від 09.12.2011 р. та постанови Київського апеляційного адміністративного суду від 26.05.2014 р., які засвідчені керівником апарату Лисянського районного суду Черкаської області. Такі дії суду першої інстанції не відповідали порядку відновлення втраченого судового провадження, встановленому розд. V КАСУ, що стало підставою постановлення судом апеляційної інстанції окремої ухвали щодо вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню процесуального закону при розгляді питання відновлення втраченого судового провадження у справі № 2а-9759/11 відповідно до ухвали Шостого апеляційного адміністративного суду від 23.04.2021 р.¹

Наприклад. Київський окружний адміністративний суд ухвалою від 08.11.2023 р. відкрив провадження з відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі № 640/9213/22 з позовом ОСОБА_1 до Головного управління Пенсійного фонду України в м. Києві про визнання протиправними дій, зобов'язання вчинити дії. Підставою відкриття зазначеного провадження стала службова записка начальника Відділу документального забезпечення та контролю (канцелярії) від 13.10.2023 р. на ім'я керівника апарату суду про вирішення питання щодо можливості відновлення частини втрачених матеріалів справи № 640/9213/22, оскільки під час перевірки ця службова особа виявила відсутність матеріалів справи. Із зазначених підстав керівник апарату Київського окружного адміністративного суду подав на адресу судді Київського окружного адміністративного суду Дудіна С. О. службову записку про вирішення питання стосовно відновлення частини втрачених матеріалів справи № 640/9213/22².

Водночас послідовність організаційно-розпорядчих дій щодо формування такої ініціативи можна визначити через аналіз відповідних актів з діловодства судів. Так, *за фактом виявлення відсутності матеріалів справи* в місці зберігання згідно з п. 10 Інструкції з діловодства в судах має бути невідкладно повідомлено керівникові підрозділу та складено акт про втрату документа в трьох примірниках. Про такий факт має бути зроблено відмітку в реєстраційних документах (один з яких має бути

¹ Окрема ухвала Шостого апеляційного адміністративного суду від 12.01.2024 р. у справі № 2а-9759/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116267214>.

² Ухвала Київського окружного адміністративного суду від 08.11.2023 р. у справі № 640/9213/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114799550/>.

передано керівникові апарату, другий – канцелярії для відповідного реагування в установленому порядку, третій залишено у керівника відповідного підрозділу – структурного підрозділу апарату суду, що здійснює формування справи, в канцелярії суду або в його архіві)¹.

За фактом виявлення нестачі документів судової справи, аркушів, їх пошкодження при поверненні судової справи після ознайомлення з нею особи, що має на це відповідні повноваження та дозвіл, один з примірників акта за резолюцією судді долучається до судової справи, а другий – передається для вжиття відповідних заходів керівнику апарату суду (п. 7 розд. X Інструкції з діловодства в судах², п. 444 Інструкції з діловодства ВС³).

У разі встановлення нестачі документів і справ, що рахуються за номенклатурою, в процесі проведення перевіряння справ в архіві суду має бути здійснено розшук таких документів і справ (п. 7.23 Інструкції про порядок передання до архіву суду⁴). Таке перевіряння справ, що впродовж року були видані з архіву суду для користування, здійснюється щорічно за наказом керівника апарату суду (пункти 7.13., 7.14. Інструкції про передання справ до архіву суду⁵).

Розшук невиявлених справ має проводитися впродовж року після закінчення перевіряння наявності та стану справ. У разі негативного результату розшуку керівник апарату суду за поданням експертної комісії та архіву затверджує акт про нестачу архівних справ. На кожен невиявлену справу, відсутність якої не підтверджено документально, має бути заповнено картку обліку невиявленої справи (додаток 20 та підпункти 7.24., 7.26., 7.29. Інструкції про порядок передання до архіву суду).

Згідно з п. 7.28. Інструкції про порядок передання до архіву суду документами, що підтверджують відсутність справ, можуть бути:

- акти про вилучення їх до знищення;
- акти про непоправні пошкодження справи (додаток 17 до Інструкції про порядок передання до архіву суду);
- акти передання справ іншим установам та на постійне зберігання (додатки 18, 19 до Інструкції про порядок передання до архіву суду⁶).

Зазначені акти є видом організаційно-розпорядчої документації суду, складовою уніфікованої підсистеми управлінської документації, що забезпечує організацію процесів управління та управлінської роботи в суді. У констатуючій частині акта, яку

¹ Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації України від 17.10.2023 р. № 485. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>.

² Там само.

³ Інструкція з діловодства Верховного Суду : наказ керівника Апарату Верховного Суду від 06.10.2023 р. № 194. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/pro_aparat_1/instrukcia_z_dilovodstva#_Toc146886667.

⁴ Інструкція про порядок передання до архіву місцевого та апеляційного суду, зберігання в ньому, відбору та передання до державних архівних установ та архівних відділів міських рад судових справ та управлінської документації суду : наказ Державної судової адміністрації України від 15.12.2011 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0168750-11#n19>.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

може бути оформлено у вигляді таблиці, має бути викладено суть, завдання, характер виконаної роботи, встановлені факти, пропозиції та висновки (п. 4 розд. XVIII Інструкції з діловодства у судах). Такі акти підлягають реєстрації канцелярією суду (п. 3 розд. XVII Інструкції з діловодства у судах)¹.

Після реєстрації канцелярія передає такі акти на розгляд керівництву суду, яке має накласти відповідну резолюцію («до відома», «до вжиття заходів» тощо) із зазначенням строку виконання (терміново, негайно або невідкладно) та повернути їх до канцелярії для внесення резолюції до АСДС (п. 2 розд. XV Інструкції з діловодства у судах²). Після цього оригінал акта має бути передано судді, що розглядав справу (судді-доповідачеві у разі колегіального розгляду) (п. 6 розд. XV Інструкції з діловодства у судах³).

Отримавши один із зазначених актів (про втрату справи, про нестачу документів тощо) з резолюцією керівництва суду суддя (суддя-доповідач в разі колегіального розгляду справи), що розглядав адміністративну справу, провадження в якій (чи окремі документи) було втрачено, може на власний розсуд своєю ухвалою за аналогією закону відкрити провадження про відновлення втраченого судового провадження (ч. 6 ст. 7, частини 2, 4 ст. 9, ст. 171 КАСУ) або відмовити у відкритті провадження про відновлення втраченого судового провадження (ч. 6 ст. 7, ч. 4 ст. 388 КАСУ).

7.3. Провадження з відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі та судові рішення за його наслідками

Відповідно до ч. 3 ст. 389 КАСУ розгляд заяви про відновлення втраченого судового провадження здійснюється за правилами цього Кодексу з урахуванням особливостей, передбачених цим розділом.

Зважаючи на те, що завданням суду в провадженні з відновлення втраченого судового провадження є не повторний розгляд і вирішення адміністративної справи (розв'язання публічного-правового спору), а лише відтворення матеріалів судового провадження через їх втрату, яке не потребує значних зусиль та для якого пріоритетним є швидке вирішення, суд може за аналогією закону (ч. 6 ст. 7, ч. 2 ст. 12 КАСУ) здійснювати таке провадження в спрощеному провадженні.

Відповідно до Інструкції з діловодства в судах заяви про відновлення втраченого судового провадження в адміністративних справах окружних адміністративних, місцевих загальних, апеляційних адміністративних судах⁴, а також у Вищому антикорупційному суді⁵, які повноважні здійснювати провадження з відновлення

¹ Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації України від 17.10.2023 р. № 485. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Щодо діловодства в Вищому антикорупційному суді : наказ Вищого антикорупційного суду від 20.12.2019 р. № 126. URL: https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/VAKS/documents/order_office_routine_20.12.2019.pdf.

втраченого судового провадження у визначених законом категоріях адміністративних справ, реєструються та обліковуються за індексом «2-ав».

Відповідно до п. 2. Переліку індексів для реєстрації та обліку в суді судових справ реєстрація та облік справ і матеріалів відновлення втраченого провадження в окружних адміністративних та апеляційних адміністративних судах здійснюється за індексом «АВ»¹.

Спеціального літерного індексу для реєстрації та обліку заяв про відновлення втраченого судового провадження в КАС ВС (п. 365 Інструкції з діловодства ВС)² та у Великій Палаті ВС (п. 367 Інструкції з діловодства ВС) Інструкцією з діловодства ВС не передбачено. При цьому КАС ВС як суд першої інстанції розглядає адміністративні справи, визначені у ч. 4 ст. 22 КАСУ, а отже, наділений повноваженнями здійснювати провадження про відновлення втраченого судового провадження в цих категоріях адміністративних справ.

На відміну від інших звернень до суду (позову, апеляційної, касаційної скарг, заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими та виключними обставинами тощо) розгляд заяви про відновлення втраченого судового провадження не потребує оплати заявником судових витрат. Відповідно до ст. 391 КАСУ в разі подання завідомо неправдивої заяви судові витрати, понесені іншими учасниками справи, відшкодовуються заявником у повному обсязі, про що суд постановляє ухвалу.

Як уже було зазначено в розд. 7.2 цього підручника, питання щодо підсудності справ про відновлення судового провадження, втраченого через окупацію рф деяких територій України, визначається також нормами законів України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»³ та «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції»⁴.

У разі неможливості здійснення правосуддя судами, розташованими на тимчасово окупованих територіях, територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в таких судах відповідно до ст. 12 «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України», визначається в порядку, передбаченому ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

¹ Перелік індексів для реєстрації та обліку в суді судових справ: додаток 3 до пункту 17 Розділу II Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації України від 17.10.2023 р. № 485. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>.

² Інструкція з діловодства Верховного Суду : наказ керівника Апарату Верховного Суду від 06.10.2023 № 194. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/pro_aparat_1/instrukcia_z_dilovodstva#_Toc146886667.

³ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

⁴ Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції : Закон України від 12.08.2014 р. № 1632-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18#Text>.

Згідно з ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»¹ (у редакції Закону від 03.03.2022 р. № 2112-IX) рішення ВРП про зміну підсудності або розпорядження Голови ВС про таку зміну (в разі неможливості здійснення ВРП такого повноваження) є підставою для передачі всіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється.

При цьому згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», справи, що перебувають у провадженні судів, розташованих на тимчасово окупованих територіях, розгляд яких не закінчено ухваленням судового рішення, із зазначених підстав та в наведеному порядку мають передаватися іншим судам протягом двадцяти робочих днів з дня встановлення підсудності рішенням ВРП (або розпорядженням Голови ВС) або в інший розумний строк.

Отже, в такий строк до суду, визначеного в рішенні ВРП (або в розпорядженні Голови ВС), має бути передано, зокрема, і провадження з відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі, відкрите й не закінчене судом, який через тимчасову окупацію території, де він був розташований, виявився неспроможним здійснювати правосуддя.

Зважаючи на умови, визначені у ст. 384 КАСУ, не може бути відновлено судове провадження, втрачене через тимчасову окупацію території розташування суду, яке не було закінчене або закрито ухваленням судового рішення. У такому випадку зацікавлена особа не позбавлена права подати до іншого суду, територіальну підсудність якого було визначено рішенням ВРП або Головою ВС, новий позов.

Зі змісту ст. 389 КАСУ випливає, що суд при розгляді провадження з відновлення втраченого судового провадження може вчиняти будь-які необхідні для цього процесуальні дії, в тому числі:

- перевіряти частину справи, яка збереглася (окремі томи, жетони, матеріали з архіву суду, речові докази у справі, які зберігаються в камері схову тощо).

Так, згідно з п. 5 Інструкції з діловодства в судах² збереження речових доказів забезпечується їх зберіганням окремо від судових справ. Для цього в суді обладнується спеціальне приміщення (сховище, камера схову) зі стелажима, решітками на вікнах, оббитими металом дверима, охоронною та протипожежною сигналізацією, укріплення якого має відповідати вимогам, встановленим державними будівельними нормами для приміщень такої категорії. У разі відсутності такого приміщення виділяється сховище (сейф, металева шафа достатнього розміру);

- витребувати в учасників судового процесу та інших осіб документи (або їх копії), надіслані (видані) адміністративним судом до втрати судового провадження;

¹ Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ : Закон України від 03.03.2022 року № 2112-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>.

² Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації України від 17.10.2023 р. № 485. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>.

- приймати від учасників судового процесу, досліджувати та залучати до матеріалів провадження з відновлення втраченого судового провадження будь-які інші документи і матеріали, за умови, що такі документи і матеріали є достатніми для відновлення судової справи;
- перевіряти та отримувати дані з автоматизованої системи виконавчих проваджень або з єдиного державного реєстру виконавчих проваджень, за необхідності також витребувати у державного виконавця матеріали виконавчого провадження, якщо воно здійснювалося за результатами розгляду адміністративної справи.

Зауваження. Документи виконавчого провадження можуть міститися в Автоматизованій системі виконавчих проваджень (АСВП) або в її архівній складовій – Єдиному державному реєстрі виконавчих проваджень (ЄДРВП). Наразі суд також може отримати відповідну інформацію з Єдиного державного реєстру виконавчих документів, запровадженого Державною судовою адміністрацією спільно з Міністерством юстиції України у 2022 р. Відповідно до п. 3. розд. I Положення про Єдиний державний реєстр виконавчих документів¹, ЄДРВП, як автоматизована система, забезпечує, зокрема, отримання виконавцем або іншим суб'єктом виконання рішень електронної копії виконавчого документа із накладеним на нього кваліфікаційного електронного підпису реєстратора – судді, що розглянув адміністративну справу (судді-доповідача в разі колегіального розгляду справи) та відповідно до ст. 373 КАСУ видав виконавчий документ (виконавчий лист, ухвалу, якщо вона є виконавчим документом відповідно до закону тощо) та вніс його до Реєстру, а також автоматизований процес, зокрема, зберігання, захисту, обліку, пошуку виконавчих документів, надання інформації про стан їх виконання тощо.

Внесення виконавчого документа до ЄДРВП суддя має здійснити не пізніше наступного робочого дня з дня його видання, якщо інший строк не встановлено законом, шляхом накладання власного кваліфікованого електронного підпису на електронний проєкт такого виконавчого документа (п. 1 розд. III Положення про ЄДРВП), а зберігання виконавчого документа в ЄДРВП становить 10 (десять) років та обчислюється з моменту присвоєння відповідному виконавчому документу процесуальних статусів «виконання закінчено» або «не підлягає виконанню» (п. 12 розд. III Положення про ЄДРВП).

Як уже зазначалось, ЄДРВП є водночас архівною складовою частиною АСВП², яка є інформаційно-комунікаційною системою, що забезпечує збирання, зберігання, облік, пошук, узагальнення, надання відомостей про виконавче провадження, формування Єдиного реєстру боржників та захист від несанкціонованого доступу. Саме АСВП забезпечує автоматизацію технологічних процесів обробки інформації в органах державної виконавчої служби, в тому числі формує кожному виконавчому провадженню єдиний унікальний номер, виготовляє документи виконавчого провадження, централізовано зберігає документи виконавчого провадження в електронному вигляді, здійснює передачу документів виконавчого провадження до електронного архіву (пп. 6, 7 Положення про АСВП).

¹ Положення про Єдиний державний реєстр виконавчих документів : наказ Державної судової адміністрації України, Міністерства юстиції України від 14.06.2022 р. № 177/2370/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0177750-22#Text>.

² Положення про автоматизовану систему виконавчого провадження : наказ Міністерства юстиції України від 05.08.2016 р. № 2432/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1126-16#n16>.

Такий строк та формат захищеного відповідного до законодавства зберігання матеріалів виконавчого провадження дозволяє суду самостійно отримати в ЄДРВП інформацію, необхідну для відтворення відповідної частини втраченого судового провадження, або отримувати від державного виконавця та перевіряти інформацію, надану йому з матеріалів виконавчого провадження, що було відкрито на підставі виконавчого документа, виданого на виконання судового рішення із втраченого судового провадження.

- перевіряти відомості ЄДРСР та отримувати з нього електронні примірники судових рішень;

Зауваження. Актами чинного законодавства по-різному визначається зміст відомостей, що містяться в ЄДРСР.

Так, відповідно до ст. 3 Закону України «Про доступ до судових рішень»¹ ЄДРСР визначено автоматизовану систему збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень, яку було утворено для доступу до судових рішень судів загальної юрисдикції.

Відповідно до ст. 4 цього Закону судові рішення, внесені до ЄДРСР, є відкритими для безоплатного цілодобового доступу на офіційному вебпорталі судової влади України. Ведення ЄДРСР забезпечує ДСАУ.

Аналогічно до положень цього закону відповідно до Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень², ЄДРСР – це державна інформаційна система, що входить до складу ЄСІТС і забезпечує збирання, облік (реєстрацію), накопичення, зберігання, захист, пошук та перегляд інформаційних ресурсів Реєстру та їх образів, тобто сукупності автоматично створених копій електронних примірників судових рішень та електронних примірників окремих думок суддів. Після початку функціонування ЄСІТС Реєстр має перейти до її складу.

Згідно з цим же Порядком електронним примірником судового рішення визначено створений в АСДС електронний документ, підписаний кваліфікованим електронним підписом судді, що ухвалив таке судове рішення, в разі колегіального розгляду – кваліфікованими електронними підписами всіх суддів, що входять до складу колегії, а електронним примірником окремої думки судді – електронний документ, засвідчений кваліфікованим електронним підписом судді, що виклав окрему думку.

Натомість, у підп. 2.10.1 Положення про АСДС³ оригінали електронних судових рішень, засвідчені ЕЦП, тобто електронні примірники судових рішень з ЕЦП судді (головуючого судді або судді-доповідача у разі колегіального розгляду судової справи), що не підлягає редагуванню, направляються до ЄДРСР у порядку, визначеному Порядком ведення ЄДРСР.

До цього ж, згідно з п. 2.10.2 Положення про АСДС оригінали електронних документів суду надсилаються автоматизованою системою в автоматичному режимі до державних реєстрів та інформаційних систем інших державних органів і установ відповідно до регламентів, затверджених спільними наказами ДСА України та відповідних державних органів і установ.

¹ Про доступ до судових рішень : Закон України від 22.12.2005 р. № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/3262-15#Text>.

² Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень : рішення Вищої ради правосуддя 19.04.2018 р. № 1200/0/15-18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#Text>.

³ Положення про автоматизовану систему документообігу суду : рішення Ради суддів України від 26.11.2010 р. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr030414-10#n11>.

Отже, суд у провадженні з відновлення втраченого судового провадження може також отримувати та аналізувати інформацію, що міститься в цих реєстрах – єдиному державному реєстрі судових рішень, єдиному державному реєстрі виконавчих проваджень тощо.

- перевіряти необхідні дані, що містяться в судових інформаційно-комунікаційних системах та отримувати з них примірники процесуальних документів, виготовлених в суді (судові рішення, протоколи засідань);

Зауваження. Як уже було зазначено в підрозд. 7.1 цього підручника, електронні документи та електронні копії паперових документів відповідно до п. 113 Положення про ЄСІТС¹ до моменту повноцінного утворення ЄСІТС мають зберігатися в централізованому файловому сховищі АСДС.

Електронні примірники судових рішень та інших документів, виготовлених у суді, створюються в автоматизованій системі із застосуванням вбудованого редактора текстів з використанням спеціальних шаблонів. Електронний примірник кожного документа зберігається в АСДС у стані «Оригінал» з обмеженням доступу до вільного коригування, яке забезпечується автоматичним блокуванням таких дій АСДС. Оригінали електронних документів суду АСДС автоматично створює із формуванням унікального ідентифікатора та надсилає до її центральної бази даних разом з електронною карткою судової справи не рідше одного разу на дві години (підпункти 2.9.1, 2.9.2 Положення про АСДС)².

Зазначимо, що інформація з АСДС (а в подальшому – ЄСІТС), ЄДРСР, ЄДРВП, АСВП як державних інформаційних ресурсів та систем підлягає резервному копіюванню (створенню резервних копій), тобто сукупності заходів, спрямованих на забезпечення створення резервної копії (резервних копій) та зберігання державних інформаційних ресурсів та систем.

Таку вимогу в умовах воєнного стану відповідно до спеціального законодавства про інформацію³ КМУ встановив з метою забезпечення безперервності роботи всіх державних інформаційних ресурсів та систем (зокрема, судових і сумісних з ними реєстрів та систем) та подальшого відновлення інформації, що в них міститься⁴.

- перевіряти та долучати до матеріалів провадження будь-які інші відомості та документи, отримані у законний спосіб з інших офіційних джерел;

Зауваження. Інформацію про зміст втраченого судового провадження також можливо отримати і з контрольного провадження, яке має залишатися в апеляційному адміністративному суді, який здійснював перегляд судового рішення в апеляційному порядку.

¹ Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

² Положення про автоматизовану систему документообігу суду : рішення Ради суддів України від 26.11.2010 р. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr030414-10#n11>.

³ Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>; Про публічні електронні реєстри : Закон України від 18.11.2021 р. № 1907-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1907-20#n620>.

⁴ Деякі питання забезпечення функціонування державних інформаційних ресурсів : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 р. № 1500. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1500-2022-%D0%BF#n94>.

Контрольне провадження – копії матеріалів справи, сформовані в окрему обкладинку, із зазначенням усіх реквізитів справи, в такій же послідовності, як при формуванні справи (п. 22 розд. VII Інструкції з діловодства в судах)¹.

Документи, що приєднуються до матеріалів контрольного провадження у хронологічному порядку їх надходження до суду чи формування в суді та мають містити: аркуш(-) внутрішнього опису документів; копію апеляційної скарги з додатками; копії документів, які були предметом розгляду та на підставі яких було постановлено оскаржуване судове рішення; копію журналу судового засідання та копії матеріалів, які стосуються оскаржуваних рішень; копію судового рішення апеляційної інстанції. Копії судових рішень, які містяться в контрольному провадженні, засвідчуються в установленому порядку підписом головуючого судді (судді-доповідача), а за його відсутності – секретарем відповідної судової палати, одним із заступників голови суду або головою суду.

Формування контрольного провадження у ВС відповідно до Інструкції з діловодства ВС не передбачено, тому матеріали апеляційного чи касаційного провадження незалежно від форми (паперової чи змішаної) формуються в окремий том та надсилаються до суду першої інстанції для приєднання до матеріалів справи (п. 414 Інструкції з діловодства ВС)².

Отже, в межах провадження про відновлення втраченого судового провадження суд першої інстанції може витребувати із відповідного суду апеляційної інстанції матеріали контрольного провадження, яке було відкрито у зв'язку з переглядом ним в апеляційному порядку судового рішення в провадженні, яке після цього було втрачено.

- допитувати як свідків осіб, які були присутніми під час вчинення процесуальних дій, учасників справи (їх представників), а в необхідних випадках – осіб, які входили до складу суду, що розглядав справу, з якої втрачено провадження, а також осіб, які виконували судове рішення (ч. 2 ст. 387 КАСУ);

Зауваження. При цьому виклик до суду та повідомлення про судове рішення учасників справи, остання відома адреса місця проживання (перебування), місцезнаходження чи місця роботи яких знаходиться на тимчасово окупованій території, має процесуальні особливості.

Так, відповідно до ст. 12¹ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»³, якщо такі учасники не мають електронного кабінету, суд викликає або повідомляє їх про дату, час і місце першого судового засідання у справі через оголошення на офіційному вебпорталі судової влади України, яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за двадцять днів до дати відповідного судового засідання.

Про дату, час і місце інших судових засідань чи про вчинення відповідної процесуальної дії суд викликає або повідомляє таких учасників справи в аналогічному порядку не пізніше ніж за десять днів до дати відповідного судового засідання або вчинення відповідної процесуальної дії.

¹ Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації України від у редакції наказу Державної судової адміністрації України від 17.10.2023 р. № 485. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>.

² Інструкція з діловодства Верховного Суду : наказ керівника Апарату Верховного Суду від 06.10.2023 № 194. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/pro_aparat_1/instrukcia_z_dilovodstva#_Toc146886667.

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами : Закон України від 29.06.2023 р. № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#n570>.

Суд повідомляє тих учасників справи, остання відома адреса місця проживання (перебування) чи місцезнаходження яких знаходиться на тимчасово окупованій території і які не мають електронного кабінету, про ухвалення судового рішення за наслідками розгляду заяви про відновлення втраченого судового провадження шляхом розміщення інформації на офіційному вебпорталі судової влади України з посиланням на вебадресу такого судового рішення в ЄДСР або шляхом розміщення тексту відповідного судового рішення на офіційному вебпорталі судової влади України.

При цьому суд забезпечує дотримання вимог, визначених Законом України «Про доступ до судових рішень», у разі обмеження доступу до ЄДРСР.

З моменту розміщення такої інформації вважається, що особа отримала судові рішення (ч. 2 ст. 12¹ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»)¹.

Наведений перелік процесуальних дій, які може вчинити суд з метою відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі, не є вичерпаним. Фактично процесуальні дії суду в провадженні з відновлення втраченого судового провадження в адміністративній справі мають полягати в збиранні та/або виготовленні примірників (копій) первісних матеріалів (процесуальних документів, доказів тощо), що вже містилися в судовому провадженні, їх перевірки, або долучення додаткових, якими підтверджується наявність у втраченому провадженні, первісних матеріалів.

При цьому зміст процесуальних дій суду, які він має вчинити з відновлення втраченого судового провадження, повинен визначатися незалежно від підстав відкриття (за заявою учасника справи чи за власною ініціативою суду), а залежно від обставин втрати, обсягу втрачених матеріалів (повністю чи в певній частині) та мети відновлення втраченого судового провадження.

Згідно зі ст. 390 КАСУ суд за наслідками провадження може відновити втрачене судове провадження або відмовити в його відновленні, про що постановляє відповідну ухвалу.

Підставою для прийняття судом однієї з наведених ухвал є зміст зібраних та перевірених ним у межах провадження матеріалів, а критерієм визначення – їх достатність для відновлення втраченого судового провадження.

Достатність зібраних та перевірених матеріалів є підставою для відновлення втраченого судового провадження, а недостатність, відповідно, – підставою для відмови у відновленні такого провадження.

У разі прийняття ухвали про відновлення втраченого судового провадження суд на власний розсуд визначає, в якому обсязі таке провадження підлягає відновленню – *повністю* (якщо було втрачено всі матеріали судового провадження) або *в певній частині* (якщо було втрачено частину матеріалів судового провадження).

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами : Закон України від 29.06.2023 р. № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#n570>.

В ухвалі про відновлення втраченого судового провадження суд має зазначити, на підставі яких конкретно зібраних та перевірених даних (зокрема, поданих і досліджених у судовому засіданні) він установив зміст відновленого судових рішень та інших процесуальних документів, навести висновки про доведеність досліджених судом доказів та додатково вчинених ним процесуальних дій задля відновлення втраченого судового провадження;

- якщо було втрачено всі матеріали судового провадження в адміністративній справі, то в ухвалі про їх відновлення суд має зазначити, які саме документи ним відновлено та залучити в матеріали відновленого судового провадження всі тексти відтворених ним матеріалів втраченого судового провадження. Тексти процесуальних документів суду та учасників справи підлягають відтворенню у первісних редакціях (без викривлення чи корегування їхнього змісту).

На підставі ухвали про повне відновлення втраченого судового провадження суд має сформулювати в хронологічній послідовності (опис, документ, який надійшов на розгляд суду (позов, заява, тощо), протокол автоматизованого розподілу судової справи, ухвала про залишення без руху або повернення заяви (у разі наявності), ухвала (про відкриття або про призначення підготовчого судового засідання); протокол чи журнал (підготовчого) судового засідання; ухвала за результатами (підготовчого) судового засідання; копії повідомлень та листів, розписки про їх отримання; документи, що були отримані під час розгляду справи; протокол (журнал) судового засідання; вступна та резолютивна частини судового рішення (за наявності); судові рішення (ухвала, рішення суду першої інстанції тощо); документи апеляційного провадження (за наявності); документи касаційного провадження (за наявності); інші документи тощо) та оформити судову справу відповідно до вимог інструкції з діловодства у відповідному суді;

- якщо було втрачено лише певну частину судового провадження, то в разі прийняття ухвали про відновлення судового провадження в цій частині суд має зазначити в ній, які саме матеріали має бути відновлено.

Наприклад. Запорізький окружний адміністративний суд, розглянувши в порядку письмового провадження питання про відновлення втраченого судового провадження у справі № 280/9185/21 за позовом Головного управління ДПС у Запорізькій області до ОСОБА_1 про стягнення податкового боргу, ухвалою від 14.03.2023 р. відновив втрачене судове провадження у зазначеній адміністративній справі в наступній частині: належним чином виготовленої та засвідченої копії адміністративного позову з додатками та уточненого адміністративного позову (вих. № 57360 від 19.10.2021 р.), протоколу автоматизованого розподілу судової справи між суддями, ухвали про залишення позовної заяви без руху від 05.10.2021 р., супровідного листа № 280/9185/21/40540/20 від 07.10.2021 р., запиту органу державної влади, підприємства, установи, організації, закладу щодо доступу до персональних даних, листа від ДМС України (вх. № 70515 від 30.11.2021 р.), ухвали про відкриття провадження в адміністративній справі від 08.12.2021 р.; супровідного

листа № 280/9185/21/51110/20 від 10.12.2021 р., оголошення про розгляд справи від 10.12.2021 р., рішення у справі від 14.02.2022 р., супровідного листа № 280/9185/21/8525/21 від 18.02.2022 р., оголошення про результати розгляду справи від 16.05.2022 р., супровідного листа № 280/9185/21/12076/22 від 23.05.2022 р.¹

Суд відтворює ці матеріали в первісних редакціях та долучає їх до матеріалів судового провадження в адміністративній справі з дотриманням вимог до формування (п. 1 розд. VII Інструкції з діловодства в судах або пункти 404–407, 411, 414–422 Інструкції з діловодства ВС) та оформлення судової справи (пункти 2, 4–22 Інструкції з діловодства у судах² або пункти 423–437 Інструкції з діловодства ВС³).

У разі прийняття ухвали про відмову у відновленні втраченого судового провадження суд має роз'яснювати учасникам справи право на повторне звернення з такою самою заявою за наявності необхідних документів. Причиною нездатності зібрати матеріали в достатньому для відновлення обсязі зможе стати неможливість участі в такому провадженні учасників справи, які перебувають на тимчасово окупованих територіях та не мають змоги надати суду документи, що у них збереглися і стосуються втраченого судового провадження.

Наприклад. Луганський окружний адміністративний суд ухвалою від 28.09.2022 р. відмовив у відновленні втраченого судового провадження № 2а-23662/09 за позовом прокурора Попаснянського району Луганської області в інтересах держави в особі Управління Пенсійного фонду України в Попаснянському районі Луганської області до Виробничого об'єднання «Попаснянський склозавод» про відшкодування фактичних витрат на виплату та доставку пільгових пенсій. Суд у цій ухвалі зазначив, в комп'ютерній програмі «Діловодство спеціалізованого суду» жодних документів, постановлених у справі № 2а-23662/09 немає, оскільки вищезазначену програму запроваджено з 01.01.2010 р. Також суд вказав на відсутність процесуальних документів, постановлених у справі в ЄДРСР. З метою зібрання матеріалів суд ухвалою від 15.02.2022 р. зобов'язав сторін надати документи, що долучались до адміністративної справи № 2а-23662/09. Заявником для відновлення втраченого судового провадження надано лише копію виконавчого листа, виданого Луганським окружним адміністративним судом 11.02.2010 р., та копію постанови про повернення виконавчого документа стягувачу ВП 66461503. Жодних інших матеріалів та процесуальних документів сторони зазначеної справи суду не надали, що і стало відповідно до ч. 3 ст. 390 КАСУ підставою для відмови у відновленні втраченого судового провадження⁴.

Відповідно до ч. 4 ст. 390 КАСУ суд касаційної інстанції має закрити касаційне провадження за касаційною скаргою у справі, провадження в якій втрачено, після

¹ Ухвала Запорізького окружного адміністративного суду від 14.03.2023 р. у справі № 280/9185/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111531198>.

² Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : наказ Державної судової адміністрації України від 17.10.2023 р. № 485. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>.

³ Інструкція з діловодства Верховного Суду : наказ керівника Апарату Верховного Суду від 06.10.2023 р. № 194. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/pro_aparat_1/instrukcia_z_dilovodstva#_Toc146886667.

⁴ Ухвала Луганського окружного адміністративного суду від 28.09.2022 р. у справі № 2а-23662/09. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106484939>.

набрання законної сили ухвалою суду першої інстанції про відмову у відновленні втраченого судового провадження.

Ця норма не відповідає підставам закриття касаційного провадження, встановленим ст. 339 КАСУ, перелік яких є вичерпним.

При цьому включення до порядку відновлення втраченого судового провадження такої норми може бути пояснено нормативно визначеними особливостями меж перегляду судових рішень судом касаційної інстанції. Так, відповідно до ч. 3 ст. 334 КАСУ суд касаційної інстанції в ухвалі про відкриття касаційного провадження вирішує питання про витребування матеріалів справи, необхідних для розгляду скарги на судові рішення.

Згідно зі ст. 341 КАСУ суд касаційної інстанції перевіряє правильність застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права, викладених у відповідних судових рішеннях, на підставі встановлених цими судами фактичних обставин справи, та не має права самостійно встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати чи приймати до розгляду нові докази або додатково перевіряти докази.

Таким чином, відсутність судового провадження стає перешкодою для здійснення судом касаційної інстанції касаційного провадження, а ухвала суду першої інстанції про відмову у відновленні втраченого судового провадження, що набрала законної сили, остаточно унеможлиблює касаційний перегляд судового рішення, ухваленого в провадженні, яке втрачено.

Отже, під відновленням втраченого судового провадження в адміністративній справі слід розуміти особливий судовий порядок, який полягає у повному або частковому відтворенні за заявою учасника справи чи за власною ініціативою судом, який здійснював розгляд та вирішення публічно-правового спору, віднесеного до його юрисдикції, як суд першої інстанції безповоротно відсутніх у місці зберігання матеріалів судової справи, розгляд якої в порядку адміністративного судочинства було закінчено або закрито ухваленням відповідного судового рішення, що набрало законної сили, без зміни їхнього змісту.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАЛАКАРЄВА Ірина Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

БЕЛІКОВА Марина Іванівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

БИТЯК Оксана Василівна, кандидат юридичних наук, асистент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

БОЙКО Ірина Володимирівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ГАРАЩУК Володимир Миколайович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент Національної академії правових наук України

ГЕОРГІЄВСЬКИЙ Юрій Валентинович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗЕЛІНСЬКА Яна Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗИМА Олександр Тарасович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ІГНАТЧЕНКО Ірина Георгіївна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КОВТУН Марина Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КОЛОМОЄЦЬ Тетяна Олександрівна, доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Запорізького національного університету, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України

КРЕСТЬЯНІНОВ Олексій Олександрович, кандидат юридичних наук, суддя, заступник голови Східного апеляційного господарського суду

ЛУЧЕНКО Дмитро Валентинович, доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, професор кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

МАРЧЕНКО Олена Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

МЕЛЬНИК Роман Сергійович, доктор юридичних наук, професор, директор Наукової школи адміністративного і німецького права Maqsut Narikbayev University (Казахстан), заступник голови правління ГО «Академія адміністративно-правових наук» (Україна)

ПРУДИВУС Олег Васильович, кандидат юридичних наук, доцент, суддя, голова Запорізького окружного адміністративного суду, член Вищої ради правосуддя (з 2018 по 2022 р.)

ПЯТИГОРА Крістіна Вячеславівна, адвокат

РЯБЧЕНКО Ярослава Степанівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СОЛОВЙОВА Ольга Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СПАСЕНКО Вікторія Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СТЕЦЕНКО Валентина Юріївна, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін Українського державного університету ім. Михайла Драгоманова

СТЕЦЕНКО Семен Григорович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, суддя Верховного Суду

СЬОМІНА Валентина Анатоліївна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ФЕДЧИШИН Сергій Анатолійович, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ШАРАЯ Анна Анатоліївна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного та адміністративного права Запорізького національного університету

Навчальне видання

Лученко Дмитро Валентинович,
Георгієвський Юрій Валентинович,
Белікова Марина Іванівна
та ін.

АДМІНІСТРАТИВНО-СУДОВЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Підручник

За загальною редакцією
д-ра юрид. наук, проф. *Д. В. Лученка*

Відповідальні редактори
Ю. В. Георгієвський, М. І. Белікова

Редактори
С. А. Пашинська, М. М. Сорокун
Коректура *І. А. Гребцової*
Комп'ютерне макетування *А. Г. Якшиної*

Підписано до друку 20.09.2024. Формат 70×100^{1/16}.
Папір офсетний. Гарнітура Roboto.
Ум. друк. арк. 56,11. Обл.-вид. арк. 77,5. Тираж 100 прим.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Редакційно-видавничий відділ наукових видань
вул. Григорія Сковороди, 77, Харків, 61024, Україна
Тел. (057) 757-76-16

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 7560 від 28.12.2021 р.

Виготовлено ТОВ «Промарт»
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5748 від 06.11.2017 р.